
D.
HIERONI
Opera Om.^a

---

5 - 6.

A
15-47

...NI
a
Om.
6.

SANCTI
HIERONYMI
STRIDONIEN-
SIS OPERVM.
TOMVS VI.

CONTINENS COMMENTARIA IN
MATTHAEVM, ET EPISTOLAS PAULI AD GALATAS, AD EPHE-
sios, ad Titum & Philemonem, & librum Didymi de Spiritu sancto à Hieronymo versum.

OMNIA OPERA AC STUDIO
MARIANI VICTORII REATINI, EPISCOPI
AMERINI, AD FIDEM VETVSTISSIMORVM EXEMPLARIVM,
DVCENTIS CIRCITER SVBLATIS ERRORIBVS EMENDATA.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Apud Bibliopolas vrbis Parisiensis Consortes.

M. DC. XXIII.

3 ANCTI

HIERONYMI

STRIDONENSIS

812 OPERA V.M.

TOMVS 4^{VS}

OPERA V. M. HIERONYMI STRIDONENSIS
EPISCOPUS ET DOCTOR ECCLESIAE
S. IUSTINI MARTIRIS

OPERA V. M. HIERONYMI STRIDONENSIS
EPISCOPUS ET DOCTOR ECCLESIAE
S. IUSTINI MARTIRIS

Opera Hieronymi Stridonensis

HIERONYMI IN

QUATVOR EVANGELIA

AD DAMASVM PRAEFATIO.

Nouum opus me facere cogis ex veteri: vt post exemplaria scripturarum toto orbe dispersa, quasi quidam arbiter sedeã, & quia inter se variant, quæ sint illa quæ cum Græca consentiant veritate, decernam. Pius labor, sed periculosa præsumptio, iudicare de cæteris, ipsum ab omnibus iudicandum: senis mutare linguam, & canescentem iam mundum ad initia retrahere paruulorum. Quis enim doctus pariter vel indoctus, cum in manus volumen assumpserit, & à salua quam semel imbibit, viderit discrepare quod lectitat, non statim erumpat in vocẽ me falsarium, me clamitans esse sacrilegum, qui audeam aliquid in veteribus libris addere, mutare, corrigere? Aduersus quam inuidiam duplex causa me consolatur, quod & tu, qui summus sacerdos es, fieri iubes, & verum non esse quod variat, etiam maledicorum testimonio comprobatur. Si enim Latinis exemplaribus fides est adhibenda, respondeant quibus: tot enim sunt exemplaria pæne quot codices. Si autem veritas quærenda de pluribus: cur non ad Græcam originem reuertentes, ea quæ vel à vitiosis interpretibus male reddita, vel à præsumptoribus imperitis emendata peruersius, vel a librarijs dormitantibus aut addita sunt, aut mutata, corrigimus; Neque verò ego de veteri disputo instrumento, quod à Septuaginta senioribus in Græcam linguam versum, tertio gradu ad nos vsque peruenit. Non quæro quid Aquila, quid Symmachus sapiant, quare Theodotio inter novos & veteres medius incedat. Sit illa vera interpretatio quam Apostoli probauerunt. De nouo nunc loquor testamento, quod Græcum esse non dubium est, excepto Apostolo Matthæo, qui primus in Iudæa Euangelium Christi Hebraicis literis edidit. Hoc certe cum in nostro sermone discordat, & in diuersos riuulorũ tramites ducit, vno de fonte quærendum est. Prætermitto eos codices quos à Luciano & Hesychio nūcupatos, paucorum hominum asserit peruersa contentio: quibus vtique nec in toto veteri instrumento post Septuaginta interpretes emendare quid licuit, nec in nouo profuit emendasse, cum multarum gentium linguis scriptura ante translata doceat falsa esse quæ addita sunt. Igitur hæc præfatiuncula pollicetur quatuor tantum Euangelia, quorum ordo est iste, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes, codicum Græcorum emendata collatione, sed veterum: quæ ne multum à lectionis Latinæ consuetudine discreparent, ita calamo temperauimus, vt his tantũ quæ sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pateremur vt fuerant. Canones quoque, quos Eusebius Cæsariensis Episcopus, Alexandrinum secutus Ammonium, in decem numeros ordinauit, sicut in Græco habentur, expressimus. Quod si quis decuriosus voluerit nosse quæ in Euangelijs, vel eadem, vel vicina, vel sola sint, eorum distinctione cognoscat. Magnus siquidem hic in nostris codicibus error inoleuit, dum quod in eadem re alius Euangelista plus dixit, in alio quia minus putauerint, addiderunt. Vel dum eundem sensum alius aliter expressit, ille qui vnũ e quatuor primum legerat, ad eius exemplum cæteros quoque existimauerit emendandos. Vnde accidit, vt apud nos mixta sint omnia, & in Marco plura Lucæ atque Matthæi, rursus in Matthæo plura Ioannis & Marci, & in cæteris reliquorum, quæ alijs propria sunt, inueniantur. Cum itaque canones legeris qui subiecti sunt, confusionis errore sublato, & similia omnium scies, & singulis sua quæque restitues. In canone primo concordant quatuor, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes. In secun-

do tres, Matthæus, Marcus, Lucas. In tertio tres, Matthæus, Lucas, Ioannes. In quarto tres, Matthæus, Marcus, Ioannes. In quinto duo, Matthæus, Lucas. In sexto duo, Matthæus, Marcus. In septimo duo, Matthæus, Ioannes. In octauo duo, Lucas, Marcus. In nono duo, Lucas, Ioannes. In decimo, propria quique que non habentur in alijs, ediderunt. Singulis verò Euangelijs, ab vno incipiens vsque ad finem librorum, dispar numerus accrescit. Hic nigro colore præscriptus, sub se habet alium ex minio discolorem numerum: qui ad decem vsque procedens, indicat, prior numerus in quo sit canone requirendus. Cum ergo aperto codice (verbi gratia) illud siue illud capitulum scire volueris, cuius canonis sit, statim ex subiecto numero doceberis, & recurrens ad principia, in quibus canonum est distincta congeries, eodemque statim canone ex titulo frontis inuento, illum quem quærebas numerum, eiusdem Euangelistæ, qui & ipse ex inscriptione signatur, inuenies: atque e vicino cæterorum tramitibus inspectis, quos e regione habeant, annotabis: Et cum scieris, recurrens ad volumina singulorum, & sine mora repertis numeris, quos ante signauerat, reperies & loca in quibus vel eadem vel vicina dixerunt. Sciendum tamen (ne quis ignarum ex similitudine numerorum error inuoluat) quod sicubi in subnotatione canonum distinctorum, in canone quolibet tres Euangelistæ bis, ter, vel quater, aut etiam amplius eundem numerum per ordinem habuerint annotatum, & quartus e contrario, discrepantes, quod id tres in eo loco semel dixerint, quartus toties in corpore voluminis sui ponat, quoties diuersi numeri in eius canone positi stant, contra prædictorum numerorum continuatas similitudines. Item si in vno quolibet eorum, aut etiam duobus, idem in canone numerus, bis, ter, & quater, aut eo amplius reperiatur in ordine collocatus, & dispares inueniantur in cæteris: dubium non erit, quin id quod illis illorumve canonis numerus bis, terque repetitum ab his in volumine semel dictum esse ostendit, alter alterive eorum toties vno atque eodem sensu loquantur, quoties prætulerint in numerorum annotatione distantiam. Et hoc in omnium nouem canonum collatione seruabitur. Cæterum in decimo (quoniam propria singulorum tantummodo continentur) non potest contra id comparatio esse, quod solum est. Opto in Christo valeas, & memineris mei
Papa beatissime.

CANON

I.

Canon Matthæus	primus Marcus	in quo Lucas	quatuor Ioannes	Canon Matthæus	primus Marcus	in quo Lucas	quatuor Ioannes
8	2	7	10	284	165	266	67
11	4	10	6	289	170	275	126
11	4	10	12	291	172	279	156
11	4	10	14	294	175	281	161
11	4	10	28	295	176	282	57
14	5	13	15	295	76	282	42
23	27	17	46	300	181	285	158
23	27	34	46	300	181	285	79
23	27	45	46	302	183	287	160
70	20	37	38	304	184	289	170
87	139	250	141	306	187	290	162
98	96	116	120	306	187	290	174
98	96	116	111	310	191	297	69
98	96	116	40	313	194	294	172
98	96	116	144	314	195	291	166
98	96	116	129	314	195	291	168
98	96	116	131	315	196	292	175
133	37	77	109	318	199	300	176
141	50	19	59	320	200	302	178
142	51	21	35	325	204	310	184
147	64	93	49	326	205	311	188
166	82	94	74	326	205	313	194
209	119	234	100	328	206	314	196
211	121	238	21	331	209	315	197
220	122	239	85	332	210	318	197
220	129	242	88	334	212	321	201
220	122	261	77	335	214	324	199
244	139	250	141	336	215	317	198
244	139	250	146	336	215	319	198
274	156	260	20	343	223	329	204
274	156	260	48	348	227	332	206
274	156	260	96	349	228	333	208
276	158	74	98	352	231	336	109
280	162	269	122	352	231	336	211
284	165	266	55				
274	165	266	63				
284	165	266	65				
					Finis	Cano nis	Primi.

CANON

Canon se- Matthæus	canus Marcus	in quo tres Lucas
15	6	15
21	10	32
31	102	185
32	39	133
32	39	79
50	41	56
62	13	4
62	13	24
63	18	33
67	15	26
69	47	83
71	21	58
72	22	39
72	22	186
73	23	40
74	49	85
76	52	169
79	29	86
80	30	44
82	53	87
82	53	110
83	54	88
83	54	112
85	55	114
85	55	88
88	41	148
88	141	251
92	40	80
94	86	97
94	86	146
103	1	70
114	24	41
116	25	42
116	25	165
116	25	177
121	32	127
122	33	129
123	34	147
130	35	82
131	36	76
135	38	78
137	44	167
143	57	90
144	59	12
149	66	43
149	66	55
153	69	63
164	79	144
168	83	95
168	83	206
170	85	96
172	87	98
174	91	99
176	93	101
178	95	122
178	95	27

II.

Canon se- Matthæus	canus Marcus	in quo tres Lucas
179	99	197
190	105	195
192	106	216
193	107	121
193	107	218
194	108	152
194	108	219
195	109	220
198	110	221
199	111	173
201	112	222
203	114	270
205	116	224
206	117	232
208	118	233
217	127	240
219	128	241
223	130	243
225	134	245
226	133	244
229	135	137
229	135	246
242	137	237
242	137	248
243	138	249
248	143	209
248	143	253
249	144	254
251	146	255
253	148	204
258	150	257
259	151	258
264	155	156
269	154	228
271	42	230
278	160	263
281	163	268
285	166	265
285	166	267
296	177	280
296	177	284
301	182	286
308	189	305
312	193	299
316	197	293
317	198	295
322	202	309
338	218	322
339	219	325
340	220	327
342	222	323
344	224	328
346	225	330
353	232	337
354	233	338
Finis	Cano nis	secū- di.

CANON III.

Canon Matthæus	tertius Lucas	in quo tres Ioannes
1	14	1
1	14	3
1	14	5
7	6	2
7	6	25
59	63	116
64	65	37
90	58	118
90	58	139
97	211	105
111	119	30
111	119	148
111	119	114
112	119	44
112	119	8
112	119	61
112	119	76
112	119	87
112	119	90
112	119	154
112	119	142
146	92	47
Finis	canon.	tertii.

CANON IV.

Canon Matthæus	quartus Marcus	in quo tres Ioannes
18	8	26
117	26	93
117	26	95
150	67	51
161	77	23
161	77	53
204	115	91
204	115	135
216	125	128
216	125	133
216	125	137
216	125	150
277	159	98
279	161	72
279	161	121
287	168	152
293	174	107
297	178	70
299	180	103
307	188	164
321	201	180
321	201	192
323	203	183
329	207	185
329	207	187
333	211	203
Finis	canonis	quarti.

CANON

V.

CANON VI.

Canon V. Matthæus	in quo duo Lucas
3	2
10	8
12	11
16	16
25	46
26	47
28	48
30	49
34	194
36	162
38	53
40	52
41	55
43	123
46	153
47	134
48	191
49	150
51	59
53	125
54	54
55	170
57	61
58	60
60	171
61	64
65	172
66	66
68	105
78	108
84	111
86	109
93	145
95	160
96	182
96	184
102	69
104	71
105	193
107	73
108	115
110	118
119	126
125	62

Canon V. Matthæus	in quo duo Lucas
12	128
127	132
129	130
132	81
134	120
138	168
156	57
158	226
162	161
175	200
182	187
182	189
183	198
187	199
197	272
213	235
221	181
228	139
211	179
231	215
232	142
234	136
236	135
237	138
238	140
240	141
241	175
255	202
256	205
257	213
261	207
262	212
265	257
266	155
267	158
270	229
272	231

Canon VI. Matthæus	in quo duo Marcus
9	3
17	7
20	9
22	11
44	126
77	63
100	98
139	45
145	60
148	65
152	68
154	71
157	72
159	73
160	76
163	78
165	80
169	84
173	89
180	100
189	103
202	113
214	120
215	124
224	131
246	140
247	142
250	145
252	147
254	149
260	152
263	153
275	157
282	164
286	167
288	169
290	171
292	173
298	179
305	185
309	190
311	192
330	208
337	217
341	221
347	226
350	229
	Finis.

Finis.

CANON VII.

Can. VII. Matthæus	in quo duo Ioannes
5	83
19	19
19	32
19	34
120	82
185	215
207	101
	Finis.

VIII.

Can. VIII. Lucas	in quo duo Marcus
23	12
25	14
27	16
27	28
28	17
84	48
89	56
91	61
100	75
103	97
247	136
277	215
335	230
340	234
	Finis.

IX.

Canō IX. Lucas	in quo duo Ioannes
30	219
30	222
262	113
262	124
274	227
274	229
274	231
303	182
303	186
303	190
307	182
307	186
307	190
312	186
312	190
312	182
340	213
341	217
341	221
342	223
342	225
	Finis.

CANON

X.

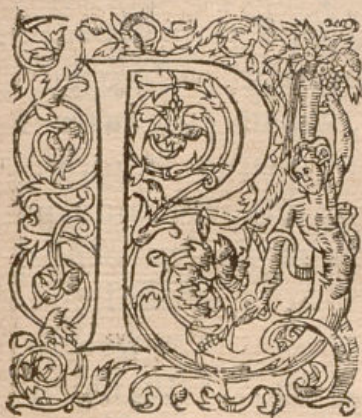
Canon Matthæus	decimus Matthæus	in quo Marcus	singuli Lucas	proptie Lucas	scri- Ioannes	pfe- Ioannes	runt Ioannes
2	196	19	1	214	4	81	157
4	200	31	3	223	7	84	159
6	210	43	5	225	9	86	163
13	212	46	9	227	11	89	165
24	218	58	18	236	13	92	167
27	212	62	20	252	16	94	169
29	227	70	22	256	18	97	171
33	230	74	29	259	22	99	173
35	233	81	31	264	24	102	177
37	235	88	50	271	27	104	179
39	239	90	51	273	29	106	181
42	245	92	67	276	31	108	189
45	268	94	68	278	33	110	191
52	273	101	72	283	36	112	193
56	283	104	75	288	39	115	195
75	303	123	104	296	41	117	200
81	319	132	106	298	43	119	202
89	324	186	107	301	45	123	205
91	327	213	113	304	50	125	207
99	345	235	117	306	52	127	210
101	351		122	308	54	130	212
106	555		124	316	56	132	214
109			131	320	58	134	216
113			143	326	60	136	218
115			149	331	62	138	220
118			151	334	64	140	224
124			154	339	66	143	226
126			159	343	68	145	228
136			163		71	147	230
140			164		73	149	232
151			166		75	151	
155			174		78	153	
167			176		80	155	
171			178				
177			180				
181			183				
184			188				
186			190				
188			192				
191			196				
			201				
			203				
			208				
			210				
	Finis.	Finis.		Finis.			Finis.

D. HIERONYMI PRESBYTERI,
IN COMMENTARIOS SVPER MAT-
THÆVM AD EVSEBIVM CREMONIENSEM,

PROOEMIUM.

LVRES fuisse qui Evangelia scripserunt, & Lucas Evan-
gelista testatur, dicens: Quoniam quidem multi conati
sunt ordinare narrationem rerum, quæ in nobis comple-
tæ sunt, sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt
sermonem, & ministrauerunt ei: & perseverantia vsque in
præsens tempus monumenta declarant, quæ a diuersis au-
ctoribus edita, diuersarum hæreson fuere principia: vt est
illud iuxta Ægyptios, & Thomam, & Mathiam, & Bar-
tholomæum, duodecimque Apostolorum, & Basilidis
atque Apellis, ac reliquorum, quos enumerare longissi-
mum est: cum tantum in præsentiarum hæc necesse sit dicere, extitisse quosdam,
qui sine spiritu & gratia Dei conati sunt magis ordinare narrationem, quam hi-
storiam texere veritatem. Quibus iure potest illud propheticum coaptari: Væ qui
prophetant de corde suo: qui ambulant post spiritum suum: qui dicunt, dicit Do-
minus: & Dominus non misit eos. De quibus & saluator in Evangelio Ioannis lo-
quitur: Omnes qui ante me venerunt, fures & latrones fuerunt. Qui venerunt,
non qui missi sunt. Ipse enim ait: Veniebant, & ego non mittebam eos. In venien-
tibus enim præsumptio temeritatis: in missis obsequium seruitutis est. Ecclesia au-
tem, quæ supra petram, Domini voce fundata est, quam introduxit rex in cubicu-
lum suum: & ad quam per foramen descensionis occultæ misit manum suam, si-
milis damulæ hinnuloque ceruorum, quatuor flumina paradisi instar eructans,
quatuor angulos & anulos habet, per quos quasi arca testamenti & custos legis
Domini, lignis immobilibus vehitur. Primus omnium Matthæus est publicanus,
cognomento Leui, qui Euangelium in Iudæa Hebræo sermone edidit, ob eorum
vel maxime causam, qui in Iesum crediderant ex Iudæis, & nequaquam legis um-
bram, succedente Euangelij veritate, seruabant. Secundus Marcus, interpres A-
postoli Petri, & Alexandrinæ Ecclesiæ primus Episcopus: qui Dominum quidem
saluatorem ipse non vidit, sed ea quæ magistrum audierat prædicantem, iuxta fi-
dem magis gestorum narrauit quam ordinem. Tertius Lucas Medicus, natione
Syrus Antiochenis, cuius laus in Evangelio, qui & ipse discipulus Apostoli Pauli,
in Achaiæ Bœotiaque partibus volumen condidit, quædam alius repetens: & vt
ipse in præmio confitetur, audita magis quam visa describens. Vltimus Ioannes
Apostolus & Evangelista, quem Iesus amavit plurimum: qui supra pectus Domi-
ni recubens, purissima doctrinarum fluentia potauit, & qui solus de cruce me-
ruit audire: Ecce mater tua. Is cum esset in Asia, & iam tunc hæreticorum semina
pullularent Cerinthi, Ebionis, & cæterorum, qui negant Christum in carne venif-
se: quos & ipse in Epistola sua antichristos vocat, & Apostolus Paulus frequenter
percutit, coactus est ab omnibus pæne tunc Asiæ Episcopis, & multarum Ecclesia-
rum legationibus, de diuinitate saluatoris alius scribere: & ad ipsum (vt ita dicam)
Dei verbum non tã audaci quam felici temeritate prorûpere. Vnde & Ecclesiastica
narrat historia, cum a fratribus cogeretur vt scriberet: ita facturum se respondisse,
si indicto ieiunio in commune omnes Deum deprecarentur: quo expleto, reuelatione
saturatus, illud præmium è cælo veniens eructauit: In principio erat ver-
bum: & verbum erat apud Deum: & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud

Luc. 1. a

Eze. 13. a

Ioan. 10. a

Hier. 23. c

Matt. 16. c

Cant. 1. c

Eccl. 5. 6. c

2. 6.

Gen. 2. b

Exod. 25. b

2. Cor. 8. c

Ioan. 21. f

Ibid. 19. b

1. Ioan. 2. c

Rom. 3. a

2. Cor. 5. c

Ioan. 1. a

IN MATTHÆVM PROOEMIUM.

Deum. Hæc igitur quatuor Euangelia multo antepredicta, Ezechielis quoque, vo- Ezech. 1.
lumen probat, in quo prima visio ita contextitur. Et in medio sicut similitudo qua-
tuor animalium: & vultus eorum, facies hominis, & facies leonis, & facies vituli, &
facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum significat, qui quasi de homine ex-
orsus est scribere: Liber generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham. Secū- Matt. 1. a
da Marcū, in qua vox leonis in eremo rugientis auditur: Vox clamantis in deserto, Marc. 1. a
parate viā Domini, rectas facite semitas eius. Tertia vituli, quæ Euangelistam Lu-
cā à Zacharia sacerdote sumpsisse initium præfiguratur. Quarta Ioannē Euangelistā, Luc. 1. a
qui assumptis pennis aquilæ, & ad altiora festinans, de verbo Dei disputat. Cætera
quæ sequuntur, in eundē sensum proficiunt. Crura eorum recta, & pennati pedes, Ezech. 1. a
& quocūque ibat spiritus, ibant & non reuertebantur, & dorsa eorū plena oculis,
& scintillæ ac lāpades in medio discurrentes, & rota in rota, & in singulis quatuor
facies. Vnde & Apocalypsis Ioannis post expositionem viginti quatuor seniorum, Apo. 4. b
qui tenentes citharas & phialas, adorant agnū Dei, introducit fulgura & tonitrua
& septem spiritus discurrentes, & mare vitreum, & quatuor animalia plena oculis,
dicens: Animal primū simile leoni, & secundum simile vitulo, & tertium simile ho-
mini, & quartū simile aquilæ volanti. Et post paululum: Plena erant, inquit, oculis,
& requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Domi-
nus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Quibus cunctis per-
spicue ostenditur, quatuor tantū debere Euangelia suscipi, & omnes apocrypho-
rum nenas mortuis magis hæreticis, quam Ecclesiasticis viuis canendas. Satisque
miror, Eusebi dilectissime, cur Romam subito nauigaturus, hanc tibi à me quasi
danti volueris: vt Matthæum breuiter exponens, verbis stringerem, sensibus
dilatarem. Si meminisses responsionis meæ, numquam in paucis diebus rem anno-
rum peteres. Primum enim difficile est omnes legere qui Euangelia scripserunt.
Deinde multo difficilius adhibito iudicio, quæ optima sunt excerpere. Legisse me
fateor ante annos plurimos, in Matthæū Origenis viginti quinque volumina, &
totidē eius Homilias, commaticumque interpretationis genus: & Theophili An-
tiochenæ vrbis Episcopi Cōmentarios: Hippolyti quoque martyris, & Theodori
Heracleotæ, Apollinariique Laodicensi, ac Didymi Alexandrini: & Latinorū Hila-
rarij, Victorini, Fortunatiani opuscula: è quibus etiā si parua carperem, dignū ali-
quid memoria scriberetur. At tu in duabus hebdomadibus, imminente iā Pascha,
& spirantibus ventis dictare me cogis, vt quando notarij excipiant, quando scri-
bantur schedulæ, quando emendentur, quo spatio digerantur ad purum, maxime
cum scias me ita tribus mensibus languisse, vt vix nunc ingredi incipiam, nec pos-
sim laboris magnitudinem breuitate temporis compensare. Igitur ommissa aucto-
ritate veterū, quos nec legendi, nec sequendi mihi facultas data est, historicam in-
terpretationē, quam præcipue postulasti, digessi breuiter, & interdum spiritualis
intelligentiæ flores miscui, perfectum opus reseruans in posterum. Si autem mihi
vita largitor fuerit, aut tu in redeundo tua promissa compleueris, tunc nitar im-
plere quod reliquum est: imo iactis fundamētis, & ex parte constructis parietibus,
pulcherrimum culmen imponam, vt scias quid intersit inter subitā dictandi auda-
ciam, & elucubratā scribendi diligentiam. Certe nosti (& mendacii mei erubescere
rem te testem vocare) quod præsens opusculū tanta celeritate dictauerim, vt alie-
na magis legere, quā mea condere me putares. Nec hoc de arrogātia & fiducia in-
genii dictū putes, sed quod ostendere tibi cuiquam quantum apud me valeas, qui
periclitari magis apud doctos voluerim, quam tibi sedule postulanti quidquam
negare. Vnde obsecro, vt si incomptior sermo est, & nō solito lapsu fertur oratio,
festinationi hoc tribuas, non imperitiæ, & des exemplaria, cum Romam veneris,
virgini Christi Principiæ, quæ me rogauit vt in Canticum canticorum scriberem:
à quo opere exclusus ægrotatione diuturna, spem in futurum distuli, hac te lege
constringens, vt si tu ei ad te scripta subtraxeris, illa quoque armariolo sibi postea
scribenda concludat.

A
3/4. 33. c
Matt. 1. a
Marc. 1. a
Luc. 1. a
Ezech. 1. a
Apo. 4. b
Gen. 23. d
Psal. 137. b
B
Num. 1. a
2. a
4. Reg. 8. f
4. Reg. 11. i
4. Reg. 14. a
15. a
4. Reg. 8. a
Vide Hieronymū.

CAPVT I.

Iber^a generationis Iesu Christi.] In Esaia legimus: Generatione eius quis enarrabit? Non ergo putemus Euangelistam Prophetę esse contrarium: vt quod ille impossibile dixit effatu, hic narrare incipiat: quia ibi de generatione diuinitatis, hic de incarnatione est dictum. A carnalibus autem cępit, vt per hominem Deum discere incipiamus.

b ¶ Filij Dauid, &c.] Ordo præposterus, sed necessario commutatus. Si enim primũ posuisset Abraham, & postea Dauid: rursus ei repetendus fuerat Abraham, vt generationis series texeretur. Ideo autem cęteris prætermisiss, horum filium nuncupauit: quia ad hos tantum est facta de Christo repromissio. Ad Abraham: In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes, quod est Christus. Ad Dauid: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.

c ¶ Iudas autem genuit, &c.] Notandum in genealogia Saluatoris nullam sanctarum assumi mulierum, sed eas quas scriptura reprehendit: vt qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens omnium peccata deleret. Vnde & in consequentibus, Ruth Moabitidis ponitur, & Bethsabee vxor Vrię.

d ¶ Naason autem, &c.] Iste est Naason princeps tribus Iudę: sicut in Numeris legimus.

e ¶ Ioram autem, &c.] In quarto Regum volumine legimus de Ioram Ochoziam fuisse generatum: quo mortuo, Iosabee filia regis Iorę, soror Ochozię, tulit Ioas filium fratris sui, & eum interuentione quę exercebatur ab Athalia, subtraxit. Cui successit in regnum filius eius Amasias: post quem regnauit filius eius Azarias, qui appellatur & Ozias, cui successit Ioathã filius eius. Cernis ergo quod secundum fidem historie tres reges in medio fuerint, quos hic Euangelista prætermisit: Ioram quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam, & reliquos quos enumerauimus. Verum quia Euangelistę propositum erat tres tessarędecades in diuerso temporum statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impiissima Iezabel, idcirco vsque ad tertiam generationem eius memoria tollitur, ne in sanctę Natiuitatis ordine poneretur.

f ¶ Et post, &c.] Si voluerimus Iechoniam in fine primę tessarędecadis ponere, in sequenti non erunt quatuordecim, sed tredecim. Sciamus igitur Iechoniam priorem ipsum esse quem & Ioaxim: secundum autem, filium, non patrem: quorum prior per K & m, sequens per ch & u scribitur: quod scriptorum vitio & longitudine temporum apud Gręcos Latinosque confusum est.

g ¶ Iacob autem, &c.] Hunc locum obiecit nobis Iulianus Augustus de dissonantia Euangelistarum: cur Euangelista

Iber^a generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudã & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zarã de Thamar. Phares autem genuit Esrõ. Esrõ autem genuit Arã. Arã autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naason. Naason autem genuit Salomon. Salomon autem genuit Booz de Raehab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid regẽ. Dauid autem rex genuit Salomonẽ ex ea quę fuit Vrię. Salomon autem genuit Roboã. Roboã autem genuit Abiã. Abiã autem genuit Afa. Afa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Iorã. Iorã autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioathã autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiã. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amõ. Amõ autem genuit Iosia. Iosias autem genuit Iechoniã & fratres eius, in transmigratione Babylonis.

Et post transmigratiõẽ Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eliazar. Eliazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

Iacob autem genuit Ioseph virum Marię, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ad Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim, & à Dauid vsque ad transmigratiõẽ Babylonis, generationes quatuordecim, & à transmigratiõẽ Babylonis vsque ad Christũ, generationes quatuordecim. Christi autem generatio sic erat. Cũ esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in utero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus, & nollet eã traducere, voluit occulte dimittere eã. Hęc autem eo cogitante, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph: dicens: Ioseph fili Dauid,

noli desponsata concipitur: Primum vt per generationẽ Ioseph, origo Marię monstraretur. Secundo ne lapidaretur à Iudæis vt adultera. Tertio vt in Ægyptum fugiens haberet solatiũ. Martyr Ignatius etiam quartam addidit causam, cur à desponsata conceptus sit: vt partus, inquit, eius celaretur diabolo: dum eum putat non de virgine, sed de vxore generatum.

m ¶ Antequam conuenirent, &c.] Non ab alio inuenta est nisi à Ioseph, qui pene licentia maritali futura vxoris omnia nouerat. Quod autem dicitur, antequam conuenirent: non sequitur vt postea conuenerint: sed scriptura quod factum non sit, ostendit.

n ¶ Ioseph autem, &c.] Si quis fornicarię coniungitur, vnũ corpus efficitur, & in lege præceptum est, non solum in reos, sed & conscios criminum obnoxios esse peccati: quo modo Ioseph cum crimen celaret vxoris, iustus scribitur: Sed hoc testimonium Marię est, quod Ioseph sciens illius castitatẽ, & admirans quod euenerat: celat silentio: cuius mysterium nesciebat.

o ¶ Ioseph, &c.] Iã & supra diximus sponsas vxores appellari:

Matthæus Ioseph dixerit filium Iacob, & Lucas eum filium appellari Heli: non intelligens consuetudinem scripturarum, quod alter secundum naturam, alter secundum legem ei pater sit: Scimus enim hoc per Moysen Deo iubente præceptũ: vt si frater aut propinquus absque liberis mortuus fuerit, alius accipiat vxorem ad suscitandum semen fratris vel propinqui sui. Super hoc & Africanus tēporum scriptor, & Eusebius Cæsariensis in libris *diagonias euangelicis* plenius disputant. h ¶ Virum Marię, &c.] Cum virum audieris, suspicio tibi non subeat nuptiarum, sed recordare consuetudinis scripturarum, quod sponsi viri, & sponsa vocentur vxores. i ¶ Et à transmigratiõẽ, &c.] Numerata à Iechonia vsque ad Ioseph, & inuenies generationes tredecim. Quarta decima ergo generatio in ipsum Christum reputabitur. k ¶ Christi autem, &c.] Querat diligens lector & dicat: Cum Ioseph non sit pater Domini Saluatoris, quid pertinet ad Dominum generationis ordo deductus vsque ad Ioseph? Cui respondemus primum, non esse consuetudinis scripturarũ, vt mulierum in generationibus ordo texatur. Deinde ex vna tribu fuisse Ioseph & Mariam: vnde ex lege eam accipere cogebatur vt propinquam, & quod simul cęsentur in Bethlehem, vt de vna videlicet stirpe generati.

l ¶ Cum esset, &c.] Quare nõ de simplici virgine, sed de desponsata concipitur: Primum vt per generationẽ Ioseph, origo Marię monstraretur. Secundo ne lapidaretur à Iudæis vt adultera. Tertio vt in Ægyptum fugiens haberet solatiũ. Martyr Ignatius etiam quartam addidit causam, cur à desponsata conceptus sit: vt partus, inquit, eius celaretur diabolo: dum eum putat non de virgine, sed de vxore generatum.

m ¶ Antequam conuenirent, &c.] Non ab alio inuenta est nisi à Ioseph, qui pene licentia maritali futura vxoris omnia nouerat. Quod autem dicitur, antequam conuenirent: non sequitur vt postea conuenerint: sed scriptura quod factum non sit, ostendit.

n ¶ Ioseph autem, &c.] Si quis fornicarię coniungitur, vnũ corpus efficitur, & in lege præceptum est, non solum in reos, sed & conscios criminum obnoxios esse peccati: quo modo Ioseph cum crimen celaret vxoris, iustus scribitur: Sed hoc testimonium Marię est, quod Ioseph sciens illius castitatẽ, & admirans quod euenerat: celat silentio: cuius mysterium nesciebat.

o ¶ Ioseph, &c.] Iã & supra diximus sponsas vxores appellari:

Esai. 53. c
Matt. 1. a
Marc. 1. a
Luc. 1. a
Apo. 4. b

Gen. 23. d
Psal. 132. b

Nam. 1. a
Ch. 1. a

4. Reg. 8. f
4. Reg. 11. a

4. Reg. 14. a
Ch. 15. a

4. Reg. 8. a

Vide Hieronymũ.

Luc. 3. c
Deut. 25. b
a. 1.
III,

Deut. 22. d

D

b. 2.
X

c. 5
V

d. 4.
X.

Leuit. 5. a

CANON
E

quod plenius liber aduersus Heluidium docet. Et blandie-
tis affectu ei per somnium angelus loquitur: vt iustitiam si-
lentij comprobaret. Simulque notandum quod Ioseph fi-
lius esse dicatur Dauid, vt Maria quoque de stirpe Dauid
monstraretur.

ש
ש
ש

a ¶ *Et vocabis, &c.*] Iesus
Hebræo sermone saluator
dicitur. Etymologiam ergo
nominis eius Euangelista si-
gnauit, dicens: Vocabis no-
men eius Iesum: quia ipse sal-
uum faciet populum suum.

Esa. 7. c

ע
ש
ש

b ¶ *Hoc autem totum factum
est, &c.*] Pro eo quod Euan-
gelista Matthæus dicit, in v-
tero habebit: In Propheta
scriptum est: in utero acci-
piet: Sed propheta quia futu-
raprædicit, significat quid
futurum sit, & scribit, acci-
piet Euangelista quia non
defuturo, sed de præterito
narrat historiã, mutauit: ac-
cipiet: & posuit, habebit. Qui
enim habet, nequaquam ac-
cepturus est. Tale quid & in
psalmis legimus: *Ascendens in
excelsum, captiuam duxit ca-
ptiuitatem: accipiet dona in
hominibus.* Hoc testimonium
Apostolus ponens, non dixit,
accipiet, sed dedit: quia ibi de
futuro significatum est, quod
accepturus esset: hic de eo
narrat historia, qui iam dederat
quod acceperat.

Psal. 67. d
a s
VII

Eph. 4. b
b 6
X

F

c ¶ *Et accepit coniugem suam,
&c.*] Ex hoc loco quidã per-
uersissime suspicatur, & alios
filios habuisse Mariam, dicē-
tes: primogenitum non dici
nisi qui habeat & fratres: cū
hic mos sit diuinarum scri-
pturarum, vt primogenitum,
non eum vocent quem fra-
tres sequantur, sed eum qui
primus natus sit. Lege supra-
dictum libellum aduersum
Heluidum.

C A P. II.

C Vm d ergo natus esset,
&c.] Vidimus enim
stellam eius in Oriente. Ad
confusionem Iudæorum, vt
natiuitatem Christi à gentib.
discerent, oritur in oriente
stella: quam futuram Balaam,
cuius successores erant, vati-
cinio nouerant. Lege nume-
rorum librum. Deferunt au-
tem Magi stellæ indicio in
Iudæam, vt sacerdotes à Ma-
gis interrogati, vbi Christus
nascetur, inexcusabiles fie-
rent de aduentu eius.

Num. 4. c

Iosue. 19. b

c ¶ *At illi, &c.*] Libratorū
hic error est, putamus enim ab euangelista primum editū,
sicut in ipso Hebraico legimus, Iudæ, non Iudææ. Quæ est
enim aliarum gentium Bethlehem, vt ad distinctionem eius
hic Iudææ poneretur: Iudææ autem idcirco scribitur: quia est
& alia Bethlehem in Galilæa, Lege librum Iesu filij Naue.

Denique & in ipso testimonio quod de Michæ propheta:
sumptum est, ita habetur: *Et tu Bethlehem terra Iuda.*

G
Mich. 5. d

f ¶ *Et apertis thesauris, &c.*] Pulcherrime numerum sacra-
menta Iuuenus presbyter vno versiculo comprehendit
Thus, aurū, & myrrham, regique, hominique Deoque. Do-
na ferunt.

noli timere accipere Mariam coniugem tuam.
Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.
Pariet autē filium, & vocabis nomen eius Iesum.
Ipse enim saluū faciet populum suum à peccatis
eorum. Hoc autem totum factū est, vt adimple-
retur quod dictum est à Domino per Prophetā
dicentem: Ecce virgo in utero habebit, & pariet
filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod
est interpretatum, nobiscum Deus. Exurgens au-
tem Ioseph à somno fecit sicut præcepit ei ange-
lus Domini. Et accepit coniugem suam, & non
cognouit eam, donec peperit filium suum pri-
mogenitum, & vocauit nomen eius Iesum.

C A P. II.

C Vm d ergo natus esset Iesus in Bethlehem Iu-
dæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab O-
riente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est
qui natus est rex Iudæorū? Vidimus enim stellam
eius in oriēte, & venimus adorare eum. Audiens
autem Herodes rex, turbatus est, & omnis Hiero-
solyma cū illo. Et cōgregans omnes principes sa-
cerdotū & scribas populi, sciscitabatur ab eis, vbi
Christus nasceretur. At illi dixerūt ei: In Beth-
lehē Iudæ. Sic enim scriptū est per Prophetā: Et
tu Bethlehē terra Iuda, nequaquam minima es in
principibus Iuda. Ex te enim exiet dux, qui regat
populum meū Israel. Tūc Herodes clā vocatis
magis diligēter didicit ab eis tempus stellæ, quæ
apparuit eis: & mittēs illos in Bethlehē, dixit: Ite,
& interrogate diligēter de puero, & cū inueneri-
tis, renūciate mihi, vt & ego veniēs adorē eū. Qui
cū audisēt regē, abierūt. Et ecce stella quā vide-
rāt in Oriēte, antecedebat eos, vsq; dū veniēs sta-
ret supra, vbi erat puer. Vidētes autē stellā, gauisi
sunt gaudio magno valde. Et intrātes domū, in-
uenerūt puerū cū Maria matre eius: & procidētes
adorauerūt eū. Et apertis thesauris suis, obtule-
rūt ei munera: aurū, thus, & myrrhā. Et respō-
so accepto in somnis, ne redirent ad Herodē: per
aliā viā reuersi sūt in regionē suā. Qui cū reces-
sissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis
Ioseph, dicens. Surge, & accipe puerum & matrē
eius, & fuge in Ægyptū, & esto ibi vsque dum di-
cam tibi. Futurum est enim vt Herodes querat
puerum ad perdendum eum. Qui consurgēs, ac-
cepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in
Ægyptū, & erat vbi vsque ad obitū Herodis. Vt
adimpleretur quod dictū est à domino per Pro-
phetam dicentem: ex Ægypto vocaui filium meū.
Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à
Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes
pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus fi-
nibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus
quod exquisierat à Mgis. Tunc adimpletum est

g ¶ *Et responso accepto in sō-
nis, &c.*] Qui munera obtu-
lerant Domino, consequen-
ter responsum accipiunt.
Responsum autem (quod
Græce dicitur χρηματισμός
non per angelum fit, sed
per ipsum Dominum: vt me-
ritorum Ioseph priuilegium
demonstraretur: Reuertun-
tur autem per aliam viam,
quia infidelitati miscendi nō
erant Iudæorum.

h ¶ *Ecce angelus Domini ap-
paruit in somnis Ioseph, dicens:
Surge & accipe puerum, &
matrem eius, & fuge in Ægy-
ptum, &c.*] Quando tulit
puerum & matrem eius, vt
in Ægyptum transeat, nocte
tulit & in tenebris: quando
vero reuertitur in Iudæam,
nec nox nec tenebræ ponun-
tur in Euangelio.

i ¶ *Vt adimpleretur quod di-
ctum est à Domino per Pro-
phetam dicentem: &c.*] Res-
pondeant qui Hebræorum
voluminum denegant veri-
tatem: vbi hoc in Lxx. lega-
tur interpretibus. Quod
cum nō inuenerint, nos eis
dicemus in Osee Propheta
scriptum: sicut & exempla-
ria probare possunt, quæ nu-
per edidimus. Possimus au-
tem locum istum & aliter
consolari, propter conten-
tiosos: quorum consuetudi-
nem Paulus Apostolus ha-
bere se denegat, & ecclesiam
Christi: & testimonium pro-
ferimus ex Numeris, dicente
Balaam: Deus ex Ægypto
vocaui eum: gloria eius si-
cut vnicornis.

k ¶ *Tunc adimpletum est quod
dictum est per Hieremiã Pro-
phetam dicentem: Vox in Ra-
ma audita est: ploratus & v-
lulatus, &c.*] De Rachel na-
tus est Beniamin, in cuius
tribu non est Bethlehem. Quer-
ritur ergo quomodo Rachel
filios Iudæ, id est, Bethlehem
quasi suos ploret: Responde-
bimus breuiter: quia sepul-
ta sit iuxta Bethlehem in
Ephrata, & ex materno

quod
corpusculi hospitio matris nomen acceperit. Siue quo-
niam Iuda & Beniamin duæ tribus iunctæ erant, &
Herodes præceperat non solum in Bethlehem inter-
fici pueros, sed & in omnibus finibus eius. Per occisio-
nem Bethlehem intelligimus multos etiam de Beniamin
fuisse

B
Ioseph. t
antiquit.
Cap. 10.

Gen. 35. e

Gen. 35. e

Leui. 26. b

Malac. 3.

CANON C
Esa. 40. 6

fuisse caelos. Plorat autem filios suos, & non recipit consolationem, secundum duplicem intelligentiam. Sive quod eos in eternum mortuos aestimaret: sive quod consolari se nollet de his, quos sciret esse victuros. Quod autem dicitur, in Rama, non putemus loci nomen esse iuxta Gabaa: sed Ra-

Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Cum enim testimonium de Malachia Esaias; contextum sit: quærit quo modo velut ab vno Esaias exemplum putemus assumptum. Cui ecclesiastici viri plenissime responderunt. Nos autem nomen Esaias putamus additum

scriptorum vitio, quod & in aliis locis probare possumus: aut certe de diuersis testimoniis scripturarum vnum corpus effectum. Lege tertium decimum psalmum: & hoc idem reperies.

Ipse autem, &c.] De pilis habebat, non de lana. Aliud austeræ vestis indicium est, aliud luxuriæ mollioris. Zona autem pellicea, qua accinctus fuit & Elias, mortificationis symbolum est. Porro quod sequitur,

Esca autem, &c.] Habitatore solitudinis congruum est, non delicias ciborum, sed necessitatem humanæ carnis explere.

Potens est, &c.] Lapides, ethnicos vocat, propter cordis duritiam. Lege Ezechielem: *Auferam, inquit, a vobis cor lapideum, & dabo cor carneum.* In lapide duritia, in carne, mollitia monstratur. Siue simpliciter Dei indicat potentiam: quod qui de nihilo cuncta fecerit, possit & de saxis durissimis populū procreare.

Iam enim, &c.] Prædicatio sermonis euangelici, qui ex vtraque parte acutus est gladius securis appellatur: iuxta Hieremiam Prophetam, qui verbum Domini securi comparat cadenti petram.

Cuius non sum, &c.] In alio Evangelio: *Cuius, ait, non sum dignus soluere corrigiam calciamenti:* hic humilitas, ibi mysteriū demonstratur: quod Christus sponsum sit, & Ioannes non mereatur spōsi corrigiā soluere: ne vocetur domus eius iuxta legem Moyſi & exemplum Ruth, domus discalciati.

Ipse vos, &c.] Siue quia ignis est Spiritus sanctus, vt Acta Apostolorum docent: quo descendente sedit quasi ignis super singulos credentium, & impletus est sermo Domini dicentis: *Ignem veni mittere super terram, & quam volo vt ardeat.* Siue quia in præſenti, spiritu baptizamur, & in futuro igne: Apostolo quoque huic sensui congruente: *Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit.*

Tunc venit, &c.] Triplicem ob causam Saluator à Ioanne accepit baptismum. Primum, vt quia homo natus erat: omnem iusticiam & humilitatem legis impleret. Secundo, vt baptismate suo, Ioannis baptisma comprobaret. Tertio, vt Iordanis aquas sanctificans, per descensionem

a 7
III.
4. Reg. 1. 6

b 8
I
Ezech. 36.

D
c 9
VI.

d 10
V

Hier. 46. f

Luc. 3. a

e 11

I

f 12

V

g 13

X

Deut. 25. c
Ruth. 4. b

Act. 2. a

Luc. 12. f

1. Cor. 3. e

quod dictum est per Hieremiam Prophetam, dicentem: *Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt.* Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicens: *Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel.* Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui surgens accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire, & admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ. Et veniens habitauit in ciuitate, quæ vocatur Nazareth, vt impleretur quod dictum est per prophetas: quonia Nazareus vocabitur.

CAPVT III.

In diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens: *pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cœlorum.* Hic est enim qui dictus est per Esaiam Prophetam, dicentem: *Vox clamans in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos. Esca autem eius erat locustæ & mel syluestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua. Videns autem multos Phariseorum & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: *Progenies viperarum, quis demonstrat vobis fugere à vêtura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.* Et ne velitis dicere intra vos: *patrem habemus Abraham.* Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham: iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum excidetur, & in igne mittetur. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igne. Cuius vêtulabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Tunc venit Iesus à Galilæa in Iordanem, vt baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum, dicens: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?*

Re-

tiuum, & impletus est sermo Domini dicentis: *Ignem veni mittere super terram, & quam volo vt ardeat.* Siue quia in præſenti, spiritu baptizamur, & in futuro igne: Apostolo quoque huic sensui congruente: *Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit.*

Tunc venit, &c.] Triplicem ob causam Saluator à Ioanne accepit baptismum. Primum, vt quia homo natus erat: omnem iusticiam & humilitatem legis impleret. Secundo, vt baptismate suo, Ioannis baptisma comprobaret. Tertio, vt Iordanis aquas sanctificans, per descensionem

A ij

ma excelsum interpretatur, vt sit sensus: *Vox in excelsis audita est, id est, longe lateq; dispersa.*

Defuncti sunt enim, &c.] Ex hoc loco intelligimus non solum Herodem, sed & sacerdotes & scribas eodem tempore necè Domini fuisse meditados.

Qui surgens, &c.] Non dixit, accepit filium suum & vxorem suam: sed puerum & matrem eius: quasi nutritius, non maritus,

Audiens autem, &c.] Multi labuntur errore propter ignorantiam historiarum: putantes eundem esse Herodem, à quo in passione sua Dominus irridetur, & qui nunc mortuus referatur. Ergo Herodes ille, qui cum Pilato postea amicitias fecit, huius Herodis filius est: frater Archelai: quem & ipsum Tyberius Cæsar Lugdunū, quæ Galliarum est ciuitas, relegauit, fratremque eius Herodem successorem regni fecit. Lege Iosephi historiam.

Et veniens, &c.] Si fixus de scripturis posuisset exemplū, nunquam diceret, quod dictum est per Prophetas, sed simpliciter quod dictum est per Prophetam: nunc autem pluraliter prophetas vocans, ostendit se non verba de scripturis sumpsisse, sed sensum. Nazareus sanctus interpretatur. Sanctum autem Dominum futurum, omnis scriptura commemorat. Possumus & aliter dicere, quod etiam eisdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Esaias scriptum sit: *Exiet virga de radice Iesse, & Nazareus de radice eius conscendet.*

CAP. III.

In diebus autem illis, &c.] Primus Baptista Ioanes regnum cœlorum prædicat: vt præcursor Domini hoc priuilegio honoretur.

Hic est enim, &c.] Animas credentium præparabat, in quibus ambulaturus erat Dominus, vt purus in viis purissimis ambularet dicens: *Habitabo in eis & inambulabo, & ero Deus ipsorum, & ipsi erunt mihi populus.* Porphyrius istum locum Marci Euangelistæ principio comparat, in quo scriptum est: *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in Esaias Propheta: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te.*

S. Hieron. Tom. 6.

G Mich. 5. 4

A 777

B Ioseph. 17. antiquit. Cap. 10.

H Ofse. 11. 4

1. Cor. 11. 6

Num. 21. 4
Esa. 11. 4
Hier. 31.

Gen. 35. 6

CANON E

columbæ, Spiritus sancti in lauacro credentium monstra- ret aduentum.

a ¶ Sine modo.] Pulchre dixit, sine modo, vt ostendere Christum in aqua. Ioannem à Christo in spiritu baptizan- dum. Sine aliter: Sine modo, vt qui serui formam assumpsi, expleam & humilitatē eius: alioquin scito in die iudicij, meo te esse baptisate bap- tizandum. Sine modo, dicit Dominus Iesus: habeo & aliud baptisma quo baptizan- dus sum. Tu me baptizas in aqua, vt ego te baptizem pro me in sanguine tuo.

h 14 I

b ¶ Sic enim decet nos imple- re, &c.] Non addidit, iustitiā legis siue naturæ, vt nos v- trumque intelligamus: vt si Deus ab homine accepit bap- tisma, nullus à conseruo dedignetur accipere.

a 15 II. b 16 V

c ¶ Et ecce aperti sunt ei cæli, &c.] Mystrium Trinitatis in baptisate demonstratur: Dominus baptizatur, spiri- tus descendit in specie colū- bæ: patris vox testimonium filio perhibentis, auditur. A- periuntur autem cæli non refectione elemētorum, sed spiritalibus oculis: quibus & Ezechiel in principio vo- luminis sui apertos eos esse commemorat. Sedit quoque columba super caput Iesu: ne quis putaret vocem pa- tris ad Ioannem factam, non ad Dominum.

F c 17 VI. d 18 IIII e 19 VII

CAP. IIII.

Tunc d Iesus ductus est in desertū à spiritu, &c.] Haud dubium quin à sancto Spiritu. Sequi- tur enim.

e ¶ Vt tentaretur à diabolo.] Ducitur autem non inuitus aut captus, sed voluntate pu- gnandi.

f ¶ Et cum ieiunasset, &c.] In isto numero, quadagesimæ nobis ostenditur sacramentum, in quo & Moyses ieiuna- uit in monte Sina, & Elias iuxta montem Oreb permitti- tur autē esurire corpus, vt diabolo tētādī tribuatur occasio.

Exod. 24. d 3. Reg. 19. b

g ¶ Dic vt lapides, &c.] Esurienti congrue dicitur: dic vt la- pides isti panes fiant: sed duobus contrariis teneris diabole. Si ad imperium eius possunt lapides panes fieri: ergo fru- stra tentas eum, qui tantæ potentæ est. Sin autem non po- test facere, frustra filium Dei suspicaris, dicens: Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant.

Deut. 8. a

h ¶ Qui respondens, &c.] Testimonium de Deuteronomio sumptum est. Ideo autem sic respondit Dominus: quia propositū erat ei, humilitate diabolum vincere, non poten- tia. Simulque animaduertendū, quod nisi ieiunare cæpisset dominus, tentandi occasio non fuisset diabolo, secundū illud: Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore, & prepara animā tuā ad tentationem. Sed & ipsa responsio saluatoris hominem fuisse indicat, qui tentatus est. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. Si quis ergo non vescitur verbo Dei, iste nō viuit.

Eccle. 2. a

i ¶ Tunc assumpsit eum diabolus in sanctā ciuitatem.] Assum- ptio ista quæ dicitur, non ex imbecillitate Domini venit, sed de inimici superbia, qui voluntatem Saluatoris, ne-

cessitatem putat. Ex hoc autem loco intelligitur quid sit illud quod in alio scribitur loco: Abierunt in sanctam ciuitatem, & multis apparuerunt.

G Matt. 17. f

k ¶ Et statuit eum, &c.] Vt quem fame tentauerat, tentaret eum & vana gloria.

Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tūc dimisit eum. h Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua: & ecce aperti sunt ei cæli, & vi- dit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. Et ecce vox de cælis dicēs: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi compla- cui.

CAPVT IIII.

Tunc d Iesus ductus est in desertū à spiritu, &c.] Et cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator, dixit ei: Si filius Dei es, & dic vt lapides isti panes fiant. h Qui respondens dixit. Scriptum est: Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. i Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem, k & statuit eum super pinnacu- lum templi, & dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum: Scriptum est enim: Quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne for- te offendas ad lapidem pedem tuum. o Ait illi Iesus rursus: Scriptum est: Non tentabis Domi- num Deum tuū. p Iterum assumpsit eum diabo- lus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Tunc r dicit ei Iesus. Vade Satana: scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs. c Tunc e reliquit eum diabolus, & ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei. d Cum autem audisset Iesus quod Ioannes tradi- tus esset, successit in Galilæam, e & relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in Capharnaum maritima, in sinibus Zabulon & Nephtali, vt ad- impleretur quod dictum est per Esaiam Prophe- tam: Terra Zabulon, & terra Nephtali, via ma- ris trās Iordanem Galilææ gētium. Populus qui se- de-

l ¶ Si filius Dei es.] In omni- bus tentationibus hoc agit diabolus, vt intelligat si filius Dei sit: sed Dominus sic res- pōsionem temperat, vt eum relinquat ambiguum.

m ¶ Mitte te deorsum.] Vox diaboli, quæ semper omnes cadere deorsum desiderat. Mitte te, inquit, deorsum- persuadere potest, præcipi- tare non potest.

n ¶ Angelis suis, &c.] Hoc in nonagesimo psalmo legi- mus: verum ibi non de Chri- sto, sed de viro sancto pro- phetia est. Male ergo inter- pretatur scripturas diabolus. Certe si vere de Salvatore scriptum nouerat, debuerat & illud dicere, quod in eodē psalmo contra se sequitur. Super aspidem & basiliscū ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. De an- gelorum auxilio quasi ad in- firmum loquitur: de sua cō- culcatione quasi tergiuersa- tor tacet.

o ¶ Ait illi Iesus rursus &c.] Falsas de scripturis dia- boli sagittas veris scriptura- rum frangit clypeis. Et no- tandum quod testimonia ne- cessaria de Deuteronomio tantum protulerit, vt secun- dæ legis sacramenta mon- straret.

H Deut. 6. e

p ¶ Iterum assumpsit, &c.] Gloria mundi, quæ cum mū- do præteritura est, in monte & in supercilio demonstra- tur: Dominus autem ad hu- milia descendit & campe-

stria, vt diabolus humilitate superaret. Porro diabolus du- cere eum festinat ad montes, vt per quos ipse corruerat, e- iam ceteri corruant, iuxta illud Apostoli: Ne inflatus in- cidat in iudicium diaboli.

q ¶ Hæc omnia, &c.] Arrogans & superbus etiam hoc de- iactantia loquitur: non quod in toto mundo habeat pote- statem, aut possit omnia regna dare diabolus: cum sciamus plerisque sanctos viros à Deo reges factos. Si cadens, in- quit, adoraueris me. Ergo qui adoraturus est diabolus, an- te corruit.

1. Tim. 3. b

r ¶ Tunc dixit, &c.] Non vt plerique putant, eadem satanas & Apostolus Petrus sententia condemnantur. Petro enim dicitur: Vade retro me Satana, id est sequere me, qui contra- rius es voluntati meæ: hic vero audit, Vade Satana, & non ei dicitur retro me, vt subaudiatur: vade in ignem æternum, qui præparatus est tibi, & angelis tuis.

Matt. 16. d

s ¶ Dominum Deum, &c.] Dicens diabolus Saluatori: si ca- dens adoraueris me: ecōtrario audit, quod ipse magis ado- rare eum debeat Dominum & Deum suum.

Dant. 6. e

t ¶ Tunc reliquit, &c.] Præcedit tentatio, vt sequatur victo- ria. Angeli ministrant, vt victoris dignitas comprobetur.

Esai. 59. a

v ¶ Terra Zabulon, & terra Nephtali, &c.] Hi primū audiere

Domi-

Dominū prædicantem: vt vbi Israël fuerat ab Assyrijs prima captiuitas, ibi redemptoris præconium nasceretur.

a ¶ *Exinde capit, &c.*] Ioāne tradito, rectè ipse incipit prædicare desinente lege, consequenter oritur euangelium. Si autem eadem prædicat Saluator, quæ Ioannes Baptista ante prædixerat, ostendit se eiusdē Dei esse filium, cuius ille propheta sit.

b ¶ *Venite post, &c.*] Isti primi vocati sunt vt Dominū sequerentur. Piscatores & illiterati mittuntur ad prædicandum, ne fides credentiū non virtute Dei, sed eloquētia atque doctrina fieri putaretur.

c ¶ *Et lunaticos, &c.*] Non vere lunaticos, sed qui putabantur lunatici, ob dæmonū fallaciam, qui obseruātes lunaria tempora, creaturā infamare cupiebāt, vt in creatorem blasphemiam redundarent.

CAPVT V.

V *Idēs autem, &c.*] Dominus ad montana cōscendit, vt turbas ad altiora secum trahat. Sed turbæ ascendere non valent. Et sequuntur discipuli: quibus & ipsis non stans, sed sedens & contractus loquitur. Non enim intelligere poterant in sua maiestate fulgentem. Secundum literā, nonnulli simplicium fratrum putant eum beatitudines, & cætera quæ sequuntur, in Oliueti monte docuisse: quod nequaquā ita est. Ex præcedentib. enim & sequentib. in Galilæa monstratur fuisse locus, quē putamus esse vel Thabor, vel quemlibet alium excelsum montem. Denique postquā finiuit sermones suos, statim sequitur: Cum autē introisset Capharnaum.

e ¶ *Beati pauperes, &c.*] Hoc est quod alibi legimus: Et humiles spiritu saluabit. Ne quis autem putaret paupertatem, quæ nonnunquā necessitate portatur, à Domino prædicari: adiunxit, spiritu, vt humilitatem intelligeres, non penuriam. Beati pauperes spiritu: qui propter Spiritum sanctum voluntate sunt pauperes. Vnde super huiuscemodi pauperibus & Saluator per Esaiam loquitur: Dominus vnxit me, propter quod euangelizare pauperibus misit me.

f ¶ *Beati mites, &c.*] Non terrā Iudæ, nec terram istius mundi: non terram maledictam, spinas & tribulos afferentem: quam crudelissimus quisque & bellator magis possidet: sed terram quam psalmista desiderat, dicens: Credo videre bona Domini in terra viuentium. Huiuscemodi possessor, & post victoriam triumphator, etiam in quadragesimo quarto psalmo describitur: Et intende prospere, procede & regna: propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam. Nemo enim terram istam per mansuetudinem, sed per superbiam possidet.

g ¶ *Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur.*] Luctus hic Hieronym. Tom. 6.

non mortuorū ponitur communi lege naturæ, sed peccatis & vitiis mortuorum. Sic fleuit & Samuel Saulem: quia penituerat Deū quod vnxisset eum regem super Israel. Sic & Paulus Apostolus flere ac lugere se dicit eos, qui post fornicationem, & immunditiam non egerunt penitentiam.

sedebat in tenebris, vidit lucē magnā, & sedētib. in regione vmbraē mortis, lux orta est eis. **f** Exinde **a** capit Iesus prædicare, & dicere: Penitentiam agite, appropinquabit enim regnū cœlorū. Ambulans autē Iesus, iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres. Simonē qui vocatur Petrus, & Andreā fratrem eius, mittentes rete in mare (erant enim piscatores) & ait illis: **g** Venite **b** post me, & faciā vos fieri piscatores hominū. At illi continuo relictis retib. sequuti sunt eum. **h** Et procedens inde vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioannē fratrem eius in naui cum Zebedæo patre eorum, reficiētes retia sua, & vocauit eos. Illi autē statim relictis retib. & patre, sequuti sunt eum. **i** Et circumibat Iesus totā Galilæā, docēs in synagogis eorū, & prædicās Euangeliū regni, & sanās omnē languorē, & omnē infirmitatē in populo. Et abiit opinio eius in totā Syriam, & obtulerunt ei omnes male habētes, variis lāguorib. & tormentis comprehensos, & qui dæmonia habebāt, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & de Hierosolymis, & de Iudæa, & de trans Iordanem.

CAPVT V.

V *Idēs autem Iesus turbas ascendit in montem, & cum sedisset accesserunt ad eum Discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, dicens: **c** Beati **e** pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum. **d** Beati **f** mites: quoniam ipsi possidebunt terram. **e** Beati **g** qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. Beati **h** qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur. **i** Beati **k** misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. **k** Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. Beati **l** pacifici quoniam filii Dei vocabuntur. Beati **m** qui persecutionem patiuntur propter iustitiā: quoniam ipsorum est regnum cœlorum. **n** Beati **o** estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes, propter me. Gaudete **o** & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. **h** Vos **p** estis sal terræ. Quod **q** si sal euauerit, in quo salietur? Ad **r** nihilum valet ultra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab homi-*

quodam volumine scriptum legimus: Ne quæras gloriam, & non dolebis cum inglorius fueris.

p ¶ *Vos estis sal terræ.*] Sal appellantur Apostoli, quia per illos vniuersum hominum conditur genus.

q ¶ *Quid si sal, &c.*] Si doctor errauerit, à quo alio doctore emendabitur.

r ¶ *Ad nihilū, &c.*] Exemplū de agricultura sumptū est. Sal etenim sicut in ciborum condimentum & ad siccādas carnes necessarium est: ita alium vsum non habet. Certe legimus in scripturis, vrbes quasdam ita victorum sale seminatas, vt nullum in ipsis germen oriretur. Gaueant ergo doctores & episcopi, & videant, Potentes potēter tormēta

h ¶ *Beati qui esuriunt, &c.*] Non nobis sufficit velle iustitiam, nisi iustitiā patiamur famem: vt sub hoc exemplo numquam nos satis iustos, sed semp. esurire iustitiæ opera intelligamus.

i ¶ *Beati misericordes, &c.*] Misericordia non solum in eleemosynis intelligitur, sed in omni peccato fratris, si alter alterius onera portemus.

k ¶ *Beati mundo, &c.*] Quos non arguit conscientia vlla peccati. Mundus mūdo corde conspicitur: templum Dei non potest esse pollutum.

l ¶ *Beati pacifici, &c.*] Qui primum in corde suo, deinde & inter fratres dissidentes pacem faciunt. Quid enim prodest alios per te pacari, cum in tuo animo sint bella vitiorum?

m ¶ *Beati qui persecutionem, &c.*] Signāter dicit, propter iustitiam. Multi enim persecutionem propter sua peccata patiuntur, & non sunt iusti. Simalque cōsidera, quod octaua vere circumcisionis beatitudo martyrio terminatur.

n ¶ *Beati estis, &c.*] Illud maledictum contemnendum est, quod beatitudinē creat, quod falso maledicentis ore profertur. Vnde & specialiter definiuit quæ sit beata maledictio: omne dicēs maledictum aduersum vos, mētientes propter me. Vbi ergo Christus in causa est, ibi & optanda maledictio est.

o ¶ *Gaudete, &c.*] Nescio quis hoc nostrum possit implere, vt laceretur opprobriis fama nostra, & nos exultemus in Domino. Hoc qui vanam sectatur gloriam implere non potest. Gaudere igitur & exultare debemus, vt merces nobis in cælestib. præparetur. Eleganter in

CANON
G
1. Reg. 15. c
2. Cor. 12. g

f 26
VI

g 11
II.

h 22
VI
i 23
I

H
a 24:
X
b 25
V
c 26
V
d 27.
X.
e 28
V
f 29
X
g 30
V

h 21
II.

Iud. 9. f

Sap. 6. a

CANON
E

sustinere: nihilque esse remedij, sed maiorum ruinam adtararum ducere.

a ¶ Vos estis lux mundi: non potest ciuitas abscondi supra montem posita: neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. &c.] Docet fiduciam

prædicandi, ne Apostoli abscondantur ob metum, & sint similes lucernæ sub modio: sed tota libertate se prodant, vt quod audierunt in cubiculis, prædicent intectis.

b ¶ Nolite putare, &c.] Siue quod de se per alios prophetata compleuerit: siue quod ea quæ ante propter infirmitatem audientium rudia & imperfecta fuerant, sua prædicatione compleuerit, iram tollens, & vicem talionis excludens, & occultam in mète concupiscentiam damnans.

c ¶ Donec transeat, &c.] Promittuntur nobis cæli noui & terra noua, quæ facturus est Dominus Deus. Si ergo noua creanda sunt, consequenter vetera transitura. Quod autem sequitur.

d ¶ Iota vnum, &c.] Ex figura literæ ostenditur, quod etiam quæ minima putantur in lege, sacramentis spirituales plena sint, & omnia recapitulentur in Euangelio. Cuius ergo eruditionis est, cuiusque doctrinæ, etiam diuersa sacrificia, & quæ superstitiosa videntur in victimis, quotidie demonstrare compleri.

e ¶ Qui ergo soluerit vnum, &c.] Hoc capitulum cum superiori hæret testimonio, in quo dixerat: Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Sugillat ergo pharisæos, qui contemptis mandatis Dei, statuebant proprias traditiones: quod non eis proffit doctrina in populis, si vel paruum, quod in lege præceptum est, destruant. Possumus autem & aliter intelligere, quod magistri eruditio, etiam si paruo peccato obnoxius sit, deducat eum de gradu maximo: nec proffit docere iustitiam, quam minima culpa destruit. Et beatitudo perfecta sit, quæ sermone docueris, opere complere.

f ¶ Omnis qui, &c.] In quibusdam codicibus additur, sine causa: cæterum in veris definita sententia est, & ira penitus tollitur, dicente scriptura: qui irascitur fratri suo. Si enim iubemur verberanti alteram præbere maxillam, & inimicos nostros amare, & orare pro persequentibus, omnis ira occasio tollitur. Radendum est ergo, sine causa: quia ira vri iustitiam Dei non operatur.

g ¶ Qui autem dixerit, &c.] Hoc verbum proprie Hebræorum est. וקרא enim dicitur קעוה, id est, inanis aut vacuus: quem nos possumus vulgata iniuria absque cerebro nuncupare. Si pro otioso sermone reddituri sumus rationem, quanto magis de contumelia: sed & signanter additur. Qui dixerit fratri suo raka. Frater enim noster nullus est, nisi qui eundem nobiscum habet patrem. Cum ergo similiter credat in Deum, & Christum Dei nouerit sapientiam, qua ratione stultitiæ elogio denotari potest?

h ¶ Qui autem dixerit, fatue, reus erit &c.] αὐτὸ καὶ οὐδ' ex su-

perioribus subauditur: Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ: qui enim æque in Deum credenti dicit fatue, impius est in religione.

i ¶ Si ergo offers munus tuum ad altare, &c.] Non dixit si tu habes aliquid aduersus fratrem tuum: sed si frater tuus habet aliquid aduersus te, vt

durior reconciliationis tibi imponatur necessitas. Quãdiu illum placare non possumus, nescio an consequeretur munera nostra offeramus Deo.

k ¶ Esto consentiens, &c.] Pro eo quod nos habemus in Latinis codicibus, consentiens, in Græcis scriptum est εὐνοῦν, quod interpretatur beneuolus aut benignus. Ex præcedentibus autem & consequentibus manifestus est sensus: quod nos Dominus atque Saluator noster dum in istius sæculi via currimus, ad pacem & ad concordiam cohorteretur, iuxta Apostoli dicentem: Si fieri potest, quantum ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Nam in præcedenti capitulo dixerat: Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, & hoc finito, statim infert: Esto consentiens aut benignus aduersario tuo, & reliqua. Et in consequentibus iubet: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos. Cum hæc manifesta sit & consequens intelligentia, plerique arbitrantur de carne dictum & anima, vel de

anima & spiritu, quod penitus non stat. Quo modo enim aut caro mittenda erit in carcerem, si anima non consenserit, cum & anima & caro pariter recludenda sint: nec quidquam possit caro facere, nisi quod animus imperarit: aut Spiritus sanctus habitans in nobis vel carnem vel animam repugnantes iudici tradere, cum ipse sit iudex? Alij iuxta epistolam Petri dicentis: Aduersarius vester diabolus quasi leonurgiens circuit, & reliqua, aduersarium diabolum interpretantur: & volunt à Salvatore præcipi, vt dum in potestate nostra est, simus beneuoli erga diabolum, qui est inimicus & vltor: nec faciamus eum penas sustinere pro nobis. Cum enim ipse vitiorum incentiua suppeditet, & nobis etiã voluntate peccantibus, si consenserimus ei vitia suggerenti, pro nobis quoque esse torquendum. Et dicunt beneuolum esse vnumquemque sanctorum aduersario suo, si cum non faciat pro se sustinere tormenta. Quidam coactius disserunt, in baptisate singulos pactum inire cum diabolo, & dicere: Renuncio tibi diabole & pöpæ tuæ, & vitis tuis, & mudo tuo, qui in maligno positus est. Si ergo seruauerimus pactum, beneuoli & consentientes sumus aduersario nostro, & nequaquam in carcere recludendi. Sin vero qui aliquam transgressi fuerimus, eorum quæ diabolo sponderamus, trademur iudici ac ministro, & mitremur in carcerem, & non exhibimus ex eo, donec reddamus nouissimum quadratem. Quadrans genus est nummi, qui habet duo minuta. Vnde & in alio euangelio, mulier illa pauper & vidua dicitur misisse quadrantem in corbonam, & in alio duo minuta. Non quod dissonent euangelia, sed quod vnus quadrans duos minutos nummos habeat. Hoc est ergo quod dicit: Non egredieris de carcere, donec etiam minima peccata persoluas.

a ¶ Qui

Iacob 1. c

קרא

Infr. 12. c

Rom. 12. d

H

1. Pet. 5. l

1. Ioan. 5. d

Mat. 12. d
Luc. 21. d

Deut. 24.

1. Cor. 6. c

Deut. 6. c
7. d

Psal. 72. a

A Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Inter τ&δ & πορδ&δ&ε&υ, id est, inter passionem & propassionem, hoc interest, quod passio reputatur in vitium: propassio, licet initij culpam habeat, tamen non tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, & anima eius fuerit titillata, hic propassione percussus est. Si vero consenserit, & de cogitatione affectum fecerit: sicut scriptum est in David: *Transferat in affectum cordis: de propassione transiit ad passionem, & huic non voluntas peccandi deest, sed occasio. Quicumque igitur viderit mulierem ad concupiscendum, id est, si aspexerit ut concupiscat, ut facere disponat: iste recte dicitur eam mœchari in corde suo.*

Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te, Expedit enim tibi ut pereat vnum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam, &c. Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem & sensum in diuersa volitantem, oculum nūcupauit. Per dexteram autem & ceteras corporis partes, voluntatis & affectus initia demonstrantur: ut quod mente concipimus, opere compleamus.

B Cauendum est igitur, ne quod in nobis optimum est, cito labatur in vitium. Si enim dexter oculus & dextera manus scandalizant, quanto magis ea quæ in nobis sinistra sunt? Si enim anima labitur, quanto plus corpus, quod ad peccata procliuus est? Aliter: In dextero oculo & dextera manu, fratrum, vxorum, & liberorum atque affinium & propinquorum monstratur affectus: quos si ad contemp landam veram lucem nobis impedimento esse cernimus, debemus truncare istiusmodi portiones: ne dum volumus lucri ceteros facere, ipsi in æternum pereamus. Vnde dicitur & de sacerdote magno, cuius anima Dei cultui dedicata est: super patre & matre & filiis non polluetur, id est, nullum affectum sciet, nisi eius cuius cultui dedicatus est.

Dicitur est: Quicumque, &c. In posteriori parte locum istum plenius saluator exponit: quod Moyses libellum repudij dari iusserit propter duritiam cordis maritorum: non dissidiū concedens, sed auferens homicidium. Multo enim melius est, licet lugubrem, euenire discordiam, quam per odium sanguinem fundi.

Ego autem dico vobis, non iurare omnino: &c. Hanc per elementa iurandi pessimam consuetudinem semper habuerunt Iudæi: sicut prophetalis eos frequenter arguit sermo. Qui iurat, aut veneratur, aut diligit eum per quem iurat. In lege præceptum est ut non iuremus, nisi per dominum Deum nostrum. Iudæi per angelos & urbem Hierusalem, & templum & elementa iurantes, creaturas resque carnales venerabantur honore & obsequio Dei. Denique considera, quod hic saluator non per Deum iurare prohibuerit, sed per cælum & terram & Hierosolimam, & per saput tuum. Et hoc quasi paruulis fuerat lege conce-

sum: ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent: sic & iurare permitterentur in Deum: non quod rectè hoc facerent, sed quod melius esset Deo id exhibere quàm dæmonibus. Euangelica autem veritas non recipit iuramentum, cum omnis sermo fidelis pro iureiurando sit.

Nō mœchaberis. Ego autē dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendū eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te. Expedit .n. tibi ut pereat vnū membrorum tuorū, quā totum corpus tuum mittatur in gehennā. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eā, & proiice abs te. Expedit .n. tibi ut pereat vnum membrorū tuorū, quā totum corpus tuum mittatur in gehennā. Dicitur est autem: quicumque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudiij. Ego autē dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suā, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Nō periurabis: reddes autē domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis: non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terrā, quia scabellū est pedum eius: neque per Hierosolimā, quia ciuitas est magni regis. Neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, est est, non non: quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram. Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. Qui petit à te, da ei, & volenti mutuari à te, ne auertaris. Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicū tuum. Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persecquentibus & calumniantibus vos: ut sitis filii patris

tes sibi dexteram præbeamus, donec inimici ira lassescat.

Qui petit à te, &c. Si de eleemosyna tantum dictum intelligimus, in plerisque pauperibus hoc stare non potest. Sed & diuites si semper dederint, semper dare non poterunt. Post bonum ergo eleemosynæ, apostolis id est, doctoribus præcepta tribuuntur: ut qui gratis acceperunt, gratis tribuant. Istiusmodi pecunia nunquam deficit: sed quanto plus data fuerit, tanto amplius duplicatur. Et cum subiecta sibi arua rigeat, nunquam fontis vnda siccatur.

Ego autem dico, &c. Multi præcepta Dei imbecillitate sua non sanctorum viribus æstimantes, putant esse impossibilia quæ præcepta sunt, & dicunt sufficere virtutibus nō odisse inimicos: ceterū diligere plus præcipi, quàm humana natura patiatur. Sciendum est ergo Christum non impossibilia præcipere, sed perfecta, quæ fecit David in Saul & in Absalon. Stephanus quoque martyr pro inimicis lapidantibus deprecatus est. Et Paulus anathema cupit esse pro persecutoribus suis. Hæc autem Iesus & docuit & fecit, dicens: Pater ignosce illis: quod enim faciunt, nesciunt.

Ut sitis filij patris vestri, &c. Si Dei præcepta custodiēs, filius quis efficitur Dei: ergo non est natura filius, sed arbitrio suo.

Leui. 24 d

Infr. 17. d

Ioan. 18. d

Psal. 7. b
Thren. 3. d

P 38
V
D
9 39
X.

1. 40
V

Act. 7. g
Rom. 9. a

Luc. 23. a

CANON
E

CAPVT VI.

in vnoquoque regnet Deus, & non regnet peccatum in mortali hominum corpore. Simulque & hoc attendendum, quod gradis audacia sit, & pura conscientia, regnum Dei, postulare, & iudicium non timere.

¶ Fiat voluntas, &c.] Ut quo modo angeli tibi inculpatē

A² *Tēdite, &c.*] Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, &c.) Qui tuba canit eleemosynam

faciēs, hypocrita est. Qui ieiunās demolitur faciem suā, vt ventris inanitatem monstret in vultu, & hic hypocrita est. Qui in synagogis & in angulis platearum orat, vt videatur ab hominibus, hypocrita est. Ex quibus omnibus colligitur hypocritas esse, qui quodlibet faciunt, vt ab hominibus glorificentur.

Mihi videtur & ille qui dicit fratri suo: *Dimitte, vt tollam festucam de oculo tuo*: nam propter gloriam hoc facere videtur, vt ipse iustus esse videatur. Vnde dicitur ei à domino: *Hypocrita, eijce primū trabem de oculo tuo*. Non itaque virtus, sed causa virtutis apud Deum mercedem habet. Et si à recta via paululū declinaueris, non inter est vturum ad dexteram vadas, an ad sinistram: cum verum iter amiseris.

b ¶ Te autem, &c.] Non solum eleemosynam, sed quodcumque feceritis boni operis, debet sinistra nescire: si enim illa scierit, statim dextera opera commaculantur.

c ¶ Amen dico vobis, &c.] Non Dei mercedem, sed suā. Laudati sunt enim ab hominibus, quorum causa exercere virtutes.

d ¶ Tu autem cum oraueris, &c.] Hoc simpliciter intellectum erudit auditorem, vt vanam orādi gloriā fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, vt inclusa pectoris cogitatione, labiisq; compressis, oremus dominū: quod & Annam in Regum volumine fecisse legimus: *Labia, inquit, eius tantum mouebantur, & vox illius non audiebatur.*

e ¶ Orantes autem, &c.] Si ethnicus in oratione multum loquitur: ergo qui Christianus est, debet parum loqui. Deus enim non verborum, sed cordis auditor est.

f ¶ Scit enim, &c.] Confurgit in hoc loco quædam hæresis: philosophorum quoque peruersum dogma dicentium: Si nouit Deus quid oremus, & antequam petamus, scit quibus indigeamus, frustra scienti loquimur. Quibus breuiter respondendum est: nos non narratores esse, sed rogatores. Aliud est enim narrare ignoranti, aliud scientem petere. In illo iudicium est, hic obsequium. Ibi fideliter indicamus, hic miserabiliter obsecramus.

g ¶ Pater noster, &c.] Patrem dicendo, se filios confitetur. *h ¶ Sanctificetur, &c.*] Non in te, sed in nobis. Si enim propter peccatores nomen Dei blasphematur in gentibus, e contrario propter iustos sanctificatur.

i ¶ Adueniat regnū tuum.] Vel generaliter pro totius mundi petit regno, vt diabolus in mundo regnare desistat: vel vt

patris vestri, qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. ^l Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habetis? Nōne & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nōne & ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est.

CAPVT VI.

A² *Tēdite ne iustitiam vestram faciatis corā hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedē non habebitis apud patrē vestrū, qui in cœlis est.* Cum ergo facis eleemosynā, noli tuba canere ante te: sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, vt honorificetur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedē suā. Te^b autē faciente eleemosynā, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: vt sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Et cum oratis, nō eritis sicut hypocritæ, qui amāt in synagogis, & in angulis platearū stantes orare: vt videatur ab hominibus. Amen dico vobis, receperūt mercedē suā. Tu^d autē cum oraueris, intra cubiculū tuū, & clauso ostio tuo, ora patrē tuū in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes^e autē nolite multū loqui, sicut ethnici faciunt. Putāt enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis.

^f Scit enim pater vester, quid opus sit vobis, antequā petatis eum. Sic ergo vos orabitis. Pater^g noster, qui es in cœlis, sanctificetur^h nomen tuum. Adueniatⁱ regnū tuum: Fiat^k voluntas tua sicut in cœlo, & in terra: Panem^l nostrū supersubstantialē da nobis hodie: Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Et ne nos inducas in tentationē: Sed libera nos à malo, Amen. ^m Siⁿ enim dimiseritis hominibus peccata eorū, dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra. ^o Si autē non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. ^d Cum autē ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. ^o Extermināt enim facies suas, vt pareant hominibus ieiunātes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedē suam. ^p Tu autem cum

ieiun-

¶ Si enim, &c.] Hoc quod scriptum est: *Ego dixi, dū estis, & filij excelsi omnes: vos vero vt homines moriemini, & tamquam vnus de principibus cadetis: ad eos dicitur qui propter peccata homines ex diis esse meruerunt. Recte ergo & hi quibus peccata dimittuntur, homines appellati sunt.*

o ¶ Extermināt, &c.] Verbū extermināt quod in ecclesiasticis scripturis vitio interpretū tritū est, aliud multo significat, quam vulgo intelligitur. Exterminantur quippe exules, qui mittuntur extra terminos. Pro hoc ergo sermone, demoliuntur semper accipere debemus: quod Græce dicitur *ἀπαρτίστει*. Demolitur autē hypocrita faciē suā, vt tristitiam simulet, & animo forte lætante, lætū gestet in vultu.

p ¶ Tu autem, &c.] Iuxta ritum prouinciæ Palæsthinæ loquitur, vbi diebus festis solent vngere capita. Præcepit igitur, vt quando ieiunamus, lætos & festiuos nos esse monstremus. Multi legentes illud psalmistæ: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*, e contrario esse voluit bonum oleum:

seruiunt in cœlis, ita in terra seruiant homines. Erubescant ex hac sententia, qui quotidie in cœlo ruinas mentiuntur. Nam quid nobis prodest cœlorum similitudo, si & in cœlo peccatum est?

l ¶ Panem nostrum, &c.] Quod nos supersubstantialem expressimus, in Græco habetur *ἐπιτόσιον*: quod verbū Lxx. interpretes *ἐπιτόσιον* frequentissime transferunt. Cōsiderauimus ergo in Hebræo, & vbi cumque illi *ἐπιτόσιον* expresserunt nos intenuimus *הלל* quod Symmachus *ἐξάλπερον*, id est, præcipuum, vel egregium, transtulit: licet in quodam loco peculiare interpretatus sit. Quādo ergo petimus vt peculiare, vel præcipuum nobis Deus tribuat panem, illū petimus qui dicit, *Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendendi*. In euangelio quod appellatur secundum Hebræos, pro supersubstantiali pane reperi *מחר* quod dicitur crastinum, vt sit sensus: panem nostrum crastinum, id est, futurum da nobis hodie. Possumus supersubstantialem panem & aliter intelligere: qui super omnes substantias sit, & vniuersas superet creaturas. Alij simpliciter putāt secundum Apostoli sermonem dicentis: *Habentes victū & vestitum, his contenti sumus* de præsentis tantum cibo sanctos curam agere. Vnde & in posterioribus sit præceptum: *Nolite cogitare de crastino.*

m ¶ Amen.] Signaculum orationis dominicæ est: quod Aquila interpretatur, fideliter: nos, vere, possumus dicere.

n ¶ Si enim, &c.] Hoc quod scriptum est: *Ego dixi, dū estis, & filij excelsi omnes: vos vero vt homines moriemini, & tamquam vnus de principibus cadetis: ad eos dicitur qui propter peccata homines ex diis esse meruerunt. Recte ergo & hi quibus peccata dimittuntur, homines appellati sunt.*

o ¶ Extermināt, &c.] Verbū extermināt quod in ecclesiasticis scripturis vitio interpretū tritū est, aliud multo significat, quam vulgo intelligitur. Exterminantur quippe exules, qui mittuntur extra terminos. Pro hoc ergo sermone, demoliuntur semper accipere debemus: quod Græce dicitur *ἀπαρτίστει*. Demolitur autē hypocrita faciē suā, vt tristitiam simulet, & animo forte lætante, lætū gestet in vultu.

p ¶ Tu autem, &c.] Iuxta ritum prouinciæ Palæsthinæ loquitur, vbi diebus festis solent vngere capita. Præcepit igitur, vt quando ieiunamus, lætos & festiuos nos esse monstremus. Multi legentes illud psalmistæ: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*, e contrario esse voluit bonum oleum:

f. 41
v

Luc. 6. f

2. 42
x

F.

c. 44
VI

d. 45
X

1. Reg. 1. b

Sap. 1. b

Rom. 2. d

Rom. 6. b

6

A
Psal. 44. b

Iona. 6. c

H

1. Tim. 6. b

Psal. 81. b

Psal. 149. l

Rom. 11. c

A
Psal. 44. b

oleum: de quo alibi dicitur: *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo le-
titiæ præ participibus tuis.* Et id præcipi, vt exercentes virtu-
tes, (spirituali oleo principale cordis nostri vngere debeamus.

a ¶ *Vbi enim, &c.*] Hoc non solum de pecunia, sed & de cunctis passionibus sentiendum est. Gulosi Deus, venter est: ibi ergo habet cor, vbi est thesaurus. Luxuriosi thesaurus, epulæ sunt: lasciu, ludicra: amatoris, libido. Huic seruit vnusquisq; quo vincitur.

b ¶ *Si oculus, &c.*] Lippien-
tes oculi solent lucernas videre numerosas: simplex oculus & purus simplicia in-
tuetur & pura. Hoc totum transfert ad sensum. Quo modo enim corpus, si oculus non fuerit, totum in tenebris est: ita anima si principale fulgorem suum perdidit, vniuersus sensus in caligine commorabitur. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipse tenebræ quantæ erunt? Si sensus, qui lumen est, animæ vitio caligatur: ipsa putas caligo quibus tenebris obuoluetur?

c ¶ *Non potestis, &c.*] Mamonæ sermone Syriaco, diuitiæ nuncupantur. Nō potestis Deo seruire & mammonæ. Audiatur hoc auarus: audiatur qui censetur vocabulo Christiano, non posse se simul diuitiis Christoque seruire. Et tamen non dixit: qui habet diuitias, sed qui seruit diuitiis. Qui enim diuitiarum seruus est, diuitias custodit vt seruus: quia autem seruitutis excussit iugū, distribuit eas vt dominus.

d ¶ *Ideo dico vobis: ne solliciti sitis, &c.*] In nonnullis codicibus additum est: neque quid bibatis. Ergo quod omnibus natura tribuit, & iumentis ac bestiis, hominibusque commune est, huius cura nō penitus liberamur. Sed præcipitur nobis ne solliciti simus quid comedamus: quia in sudore vultus præparamus nobis panem. Labor exercendus est: sollicitudo tollenda. Hoc quod dicitur: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid comedatis: neque corpori vestro quid induamini,* de carnali cibo & vestimento accipiamus. Cæterum de spiritualibus cibis, & vestimentis semper debemus esse solliciti.

e ¶ *Nonne anima plus est quam esca, &c.*] Quod dicit istiusmodi est: Qui maiora præstitit, vtique & minora præstabit.

f ¶ *Respicite volatilia, &c.*] Apostolus præcipit, ne plus sapiamus, quam oportet sapere. Istud testimonium & in præsentis capitulo conseruandum est. Sunt enim quidam, qui volūt terminos patrum excedere, & ad alta volitare, in ima

merguntur: volatilia dicentes cæli angelos esse, cæterasque in Dei ministerio fortitudines, quæ absque cura fui, Dei alantur prouidentia. Si hoc ita est, vt intelligi volūt, quo modo sequitur dictum ad homines: Nonne vos magis pluris estis illis? Simpliciter ergo accipiendum: quod si volatilia

absque cura & ærūnis, Dei aluntur prouidentia: quæ hodie sunt, & cras non erunt: quorum anima mortalis est, & cum esse cessauerint, semper non erunt: quanto magis homines quibus æternitas promittitur, Deireguntur arbitrio?

g ¶ *Quis autem vestrum cogitans potest, &c.*] Sicut animam plus esse quam cibum, comparatione auium demonstrat: sic corpus plus esse quam vestem, ex consequentibus rebus ostendit dicens: h ¶ *Considerate lilia agri, &c.*] Et reuera quod sericū, quæ regum purpura, quæ pictura texturum potest floribus comparari? Quid ita rubet vt rosa? Quid ita candet vt liliū? Viola vero purpuram, nullo superari murice, oculorum magis quam sermonis iudicium est.

i ¶ *Nolite ergo, &c.*] De presentibus ergo concessit debere esse sollicitos qui futura prohibet cogitare. Vnde & Apostolus: *Nō estis die inquit, manibus nostris operantes: ne quem vestrum granaremus.* Cras in scripturis futurum tempus intelligitur dicente Iacob: *Et exaudiet me cras iustitia mea.* Et in Samuelis phantasmate, Phitonissa loquitur ad Saulem: *Cras eris mecum.*

k ¶ *Sufficit diei malitia sua.*] Hic & malitiam non contrariam virtuti posuit, sed laborem & afflictionem, & angustias sæculi: quo modo & Sara afflixit Agar ancillā suam: quod significanter Græcedicitur *ἐνδύοντες αὐτῆς*. Sufficit ergo nobis presentis temporis cogitatio: futurorum curam, quæ incerta est, relinquamus.

CAP. VII.

Nolite iudicare, &c.] Si iudicare prohibet, quæ consequentia Paulus in Corintho iudicat fornicantem, & Petrus Ananiam & Saphiram mendacij coarguit? Sed ex consequentibus, quid prohibuerit ostendit dicens: Quo modo enim iudicaueritis, sic iudicabitur de vobis. Hic nō prohibuit iudicare, sed docuit. m ¶ *Quid autem, &c.*] De his loquitur, qui cum ipsi mortali crimine teneantur obnoxij, minora peccata fratribus non concedunt: culicem liquantes, & camelum glutientes. Recte ergo & isti simulatione iustitiæ, vt supra diximus, appellantur hypocritæ: qui per trabem oculi sui, festucam in oculo fratris sui aspiciunt.

ieiunas, vnge caput tuū, & faciē tuam, laua: ne videaris hominibus ieiunās, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra: vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Theaurizzate aut vobis thesauros in cælo, vbi nec ærugo, neque tinea demolitur: & vbi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi. n. est thesaurus tuus, ibi est & cor tuū. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totū corpus tuum lucidum erit. Si autē oculus tuus fuerit, nequam, totū corpus tuū tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quātæ erunt? Nemo potest duobus dominis seruire. Aut. n. vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum contēnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Ideo dico vobis: Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis: neque corpori vestro, quid induamini. Nonne anima plus est quā esca, & corpus plus est quā vestimentum? Respicite volatilia cæli: quoniā non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa. Nōne vos magis pluris estis illis? Quis autē vestrum cogitās potest adijcere ad staturā suam cubitum vnum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quo modo crescūt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniā nec Salomō in omnia gloria sua cooperatus est, sicut vnum ex istis. Si enim fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanū mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos modicæ fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibiipso. Sufficit diei malitia sua.

CAPVT VII.

Nolite iudicare, & non iudicabimini: In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: Frater, si ne, eiiciam festucam de oculo tuo: & ecce trabs est in oculo tuo? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam

in oculo fratris tui. Hic nō prohibuit iudicare, sed docuit. m ¶ *Quid autem, &c.*] De his loquitur, qui cum ipsi mortali crimine teneantur obnoxij, minora peccata fratribus non concedunt: culicem liquantes, & camelum glutientes. Recte ergo & isti simulatione iustitiæ, vt supra diximus, appellantur hypocritæ: qui per trabem oculi sui, festucam in oculo fratris sui aspiciunt.

c 46
V

f 47
V

g 48
V

h 49
V

D

1. Thess. 2. b

Gen. 30. s

1. Reg. 28. d

Gen. 16. e

a 50
II

CAP. VII.

b 51
V

1. Cor. 5.
Act. 5. a

Infr. 23. e

1. Ion. 6. c

H

1. Tim. 6. b

Psal. 81. b

Psal. 149. b

Rom. 11. a

CANON

E
Infr. 15. c

2. Pet. 2. d
c 12
X

Prov. 11. c

d 13
V

e 54
V

e 55
V

g 56
X

h 57
V

i 58
V

Psal. 117. c

F

k 59
III.

l 60
V

Gen. 8. d
Eph. 5. d

2. Cor. 6.
c 11.

1. Tim. 5. c

a ¶ Nolite sanctum dare canibus.] Sanctum, panis est filiorum. Non debemus ergo tollere panem filiorum, & dare eum canibus.

b ¶ Neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & canis conuersi, &c.] Porcus non recipit ornatum, qui versatur in volutabris luti. Et iuxta Prouerbia Salomonis: Si habuerit circulum aureum, foedior inuenitur. Quidam canes eos intelligi volunt, qui post fidem Christi reuertuntur ad vomitum peccatorum suorum. Porcos autem eos qui necdum euangelio crediderunt, & in luto incredulitatis vitiiisque versantur. Non conuenit igitur istiusmodi hominibus cito euangelicum credere margaritum: ne conculcent illud, & conuersi nos incipiant dissipare.

c ¶ Petite & dabitur vobis: &c.] Qui carnalia supra uenerat postulari, quid quaerere debeamus, ostendit. Si petenti datur, & quaerens inuenit, & pulsanti aperitur: ergo cui non datur, & qui non inuenit, & cui non aperitur, apparet quod non bene petierit, quaesierit, pulsauerit. Pulsemus itaque ianuam Christi, de qua dictum est: *Hae porta domini, iusti intrabunt per eam: ut cum intrauerimus, aperiantur nobis thesauri absconditi & tenebrosi, in Christo Iesu, in quo est omnis scientia.*

d ¶ Si ergo vos, &c.] Notandum quod apostolos malos dixerit: nisi forte sub apostolorum persona, omne hominum damnetur genus: cuius ad comparationem diuinae clementiae ab infamia cor ad malum positum est. Lege Genesim. Nec mirum si homines huius saeculi dicit malos, cum & Paulus Apostolus memoret: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*

e ¶ Intrate per angustam portam: &c.] Lata via, est saeculi voluptas, quam appetunt homines. Angusta, quae per labores & ieiunia panditur. Quam & Apostolus ingressus est: & ut Timotheus per eam ingrediatur, hortatur. Simulque considera quam signanter de utraque via locutus sit. Per latam multi ambulat: angustam pauci inueniunt. Latam non quaerimus, nec inuentione opus est: sponte se offert, & errantiam via est: Angustam uero, nec omnes inueniunt: nec qui inuenerint, statim ingrediuntur per eam. Si quidem multi inuenta ueritatis uia, capti saeculi voluptatibus, de medio itinere reuertuntur.

f ¶ Attendite a falsis prophetis, &c.] Et de omnibus quidem intelligi potest: qui aliud habitu, ac sermone promittunt, aliud opere demonstrant. Sed specialiter de haereticis intelligendum est: qui videntur continentia, castitate, ieiunio, quasi quadam pietatis se veste circumdare: intrinsecus uero uero habentes animum uenenatum, simpliciorum fratrum corda decipiunt. Ex fructibus ergo animae, quibus innocentiam ad ruinam trahunt, lupis rapacibus comparantur.

g ¶ Non potest, &c.] Quaramus ab haereticis, qui duas inter se contrarias dicunt esse naturas: si iuxta intelligentiam

eorum, arbor bona malos fructus facere nunquam potest quomodo Moyses arbor bona peccauerit ad aquam contradictionis, & Dauid Vria interfecto, cum Bersabea concubuerit: Petrus quoque in passione domini negauerit: dicens: *Nescio hominem*: aut qua consequentia Ietro socer Moyse:

arbor mala, qui utique in Deum Israel non crededebat, dederit consilium Moyse bonum: & Achior ad Holofernem aliquid utile sit locutus: & Comicus dixerit (quod bene dictum Apostolus comprobauit.) *Corrumpunt mores bonos, colloquia mala.* Et cum non inuenerint quid respondeant, nos inferemus, & Iudam arborem quondam bonam, fecisse fructus malos, postquam tradiderit Saluatorem, & Saulum arborem malam, & eo tempore quo persequebatur ecclesiam Christi, fecisse postea fructus bonos, quando in vas electionis de persecutore translatus est. Tamdiu ergo bona arbor, fructus non facit malos, quamdiu in bonitatis studio perseuerat, & mala arbor tamdiu manet in fructibus peccatorum, quamdiu ad poenitentiam non conuertitur. Nemo enim permanens in eo quod fuit, incipit id esse quod necdum caeperit.

h ¶ Non omnis qui dicit mihi, domine, domine, intrabit in regnum caelorum: &c.] Sicut supra dixerat, eos qui haberent vestem vitae bonae, non recipiendos propter dogmatum nequitiam: ita nunc e contrario asserit, ne his quidem accommodandam fidem, qui cum polleant integritate fidei turpiter uiuunt, & doctrinae integritatem malis operibus destruunt. Vtrumque enim Dei seruis necessarium est: ut & opus sermone, & sermo operibus comprobetur. Huius sententiae potest illud uideri contrarium: *Nemo potest dicere, dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.* Sed moris est scripturarum, dicta pro factis accipere: ut statim in consequentibus approbatur refutari eos qui iactant sine operibus habere scientiam domini, & audiunt a saluatore: *Discedite a me operarij iniquitatis, nescio uos.* Et Apostolus in hunc sensum loquitur: *Consistentur se nosse Deum: factis autem negant.*

i ¶ Multi dicent mihi in illa die: &c.] Prophetare, & virtutes facere, & daemonia eiicere, interdum non eius meriti est qui operatur: sed vel inuocatione nominis Christi hoc agit, vel ob condemnationem eorum, qui inuocant, & utilitatem eorum qui vident & audiunt conceditur, ut licet homines despiciant signa facientes, tamen Deum honorent, ad cuius inuocationem fiunt tanta miracula. Nam & Saul & Balaam, & Caiphas prophetauerunt, nescientes quid dicerent: & Pharaon & Nabuchodonosor somniis futura cognoscunt. Et in Actibus Apostolorum filij Scauae uidebatur eiicere daemonia. Sed & Iudas Apostolus cum animo proditoris multa signa inter ceteros Apostolos fecisse narratur.

k ¶ Et tunc confitebor illis.] Signanter dixit. confitebor: quia multo ante tempore dicere dissimulauerat: non noui uos. Non nouit dominus eos qui pereunt. Obserua autem quare

G
Deut. 32. g
1. Reg. 11. d

Matt. 26. g
Exod. 18. c

Iud. 11. 5. a

1. Cor. 5. d
Ioan. 13. e

Phil. 3. b
Act. 9. d

Prav. 30. c

Psal. 39. a

Iud. 10. 5.

Exod. 11. b

1. Cor. 3. d

1. Cor. 12. e

Luc. 13. f
Titum. 1. d

1. Reg. 10.

Num. 23. b
Ioan. 11. f
Gen. 41. c
Dan. 3. d
Act. 19. a

Supra. 5. c

A quare addiderit, nūquam noui vos, si iuxta quosdam, omnes homines inter rationabiles semper versati sunt creaturas.

a ¶ *Discedit a me, &c.*] Non dixit, qui operati estis iniquitatem: ne videretur tollere pœnitentiam: sed qui operamini, hoc est, qui vsque in præsentem horam, cum iudicij tempus aduenerit, licet non habeatis facultatem peccadi, tamē aduc habetis affectum.

b ¶ *Et descendit, &c.*] Pluuia ista, quæ domum subuertere nititur, diabolus est: Flumina, omnes antichristi, qui cōtra Christum sapiunt. Venti, spirituales nequitie in cœlestibus.

c ¶ *Fundata enim, &c.*] Super petram hanc dominus fundauit ecclesiam: ab hac petra apostolus Petrus sortitus est nomen. Super huiusmodi petram non inueniuntur serpētis vestigia. De hac & propheta loquitur confidenter: *Stauit suprapetram pedes meos.* Et in alio loco: *Petra refugium leporibus, sine erinacijs.* Timidum enim animal in petrae cauernas se recipit: & cutis aspera & tota armata iaculis tali se protectione tutatur. Vnde & Moyſi dicitur, eo tempore quod de Ægypto fugerat, & lepusculus domini erat: *Sta in foramine petrae, & posteritamea videbis.*

d ¶ *Qui edificauit, &c.*] Fundamentum quod apostolus architectus posuit, vnus est dominus noster Iesus Christus: Super hoc fundamentū stabile & firmum, & per se robusta mole fundatum, ædificatur Christi ecclesia. Super arenam vero, quæ fluida est, & coagmentari non potest, nec in vnā copulam redigi, omnis hæreticorū sermo ad hoc ædificatur, vt corruat.

e ¶ *Erat enim, &c.*] Illi enim ea docebāt populos, quæ scripta sunt in Moysi, & prophetis. Iesus vero quasi Deus & dominus ipſius Moysi, pro libertate voluntatis suæ, vel ea quæ minus videbantur addebat in lege: vel cōmutans prædicabat in populos, vt supra quoque legimus: *Dictum est antiquis: Ego autem dico vobis.*

CAPVT VIII.

Cum autem, &c.] De monte domino descendente, occurrunt turbæ: quia ad altiora ascendere non valuerunt. Et primus ei occurrit leproſus. Necdum enim poterat eum lepra tam multiplicem in monte saluatoris audire sermonem. Et notandum, quod hic primus specialiter curatus sit: secundo, puer Centurionis: tertio socrus Petri febriens in Capharnaum: quarto loco qui oblatus sunt ei a demonio vexati: quorum spiritus verbo eiiciebat: quādo omnes male habentes curauit. Et ecce leproſus veniens, adorabat eum dicens: Recte post prædicationem atque doctrinam, signi offertur occasio: vt per virtutem miraculi, præteritus apud audientes sermo firmetur.

g ¶ *Domine si, &c.*] Qui voluntatem rogat, de virtute non dubitat.

h ¶ *Et extendens Iesus manum, &c.*] Extendente manum domino, statim lepra fugit. Simulque considera quam humilis & sine iactantia respōsio. Ille dixerat, si vis: dominus respondit, volo. Ille præmiserat, potes me mundare. Dominus iungit & dicit, mundare. Non ergo vt plerique Latino-

rum putant, iungendum est, & legendum, volo mundare: sed separatim: vt primum dicat: volo, deinde imperet, mundare. i ¶ *Et ait illi Iesus: &c.*] Et reuera quid erat necesse, vt sermone iactaret, quod corpore præferbat? k ¶ *Sed vade, &c.*] Varias ob causas mittit eum ad sacerdotem. Primum propter humilitatem, vt sacerdotib. deferre honorem videatur. Erat enim lege præceptum: vt qui mundati fuerant a lepra, offerrent munera sacerdotib. Deinde vt mundatum vidētes leproſum, aut crederent saluatori, aut non crederent. Si crederent, saluaretur, si nō crederent, inexcusabiles forent: Et simul ne, quod in eo sapiſſime criminabantur, legem videretur infringere. l ¶ *Accessit ad, &c.*] Non debemus iactantia arguere dominum, qui statim se iturum & sanaturum esse promittit, videns Centurionis fidem, humilitatem, & prudentiam. Fidē, in eo quod credidit ex gentibus paralyticum a saluatore posse sanari. Humilitatem, quod se iudicauit indignum, cuius tectum dominus intraret. Prudentiā, quod intra corporis tegmen, diuinitatem latentē videret: sciēs nō id sibi profuturum, quod etiam ab incredulis videbatur, sed id quod latebat intrinsecus. De qua prudentia hoc etiam ait. m ¶ *Nam & ego, &c.*] Volēs ostendere, dominum quoque non per aduentam tantum corporis, sed per angelorum

ministeria posse implere quod vellet. n ¶ *Audiens autem, &c.*] Miratus est, quod vidit Centurionem suam intelligere maiestatem. Pellendæ enim erant vel infirmitates corporum, vel fortitudines contrariæ (quibus homo ad debilitatem sepe conceditur) & verbo domini, & ministeriis angelorum. o ¶ *Amen dico vobis, &c.*] De præsentibus loquitur, non de omnibus retro patriarchis & prophetis: nisi forte in Centurione, fides gentium præponitur Israeli. p ¶ *Dico autem vobis, &c.*] Quia Deus Abraham, cœli conditor, pater Christi est, idcirco in regno cœlorum est & Abraham: cum quo accubituræ sunt nationes, quæ crediderint in Christum filium cteatoris. Et ille pariter sensus impletur, de quo supra diximus Centurionis fide gentium fieri prærogatiuam: dum ad illius credulitatem de oriente & occidente, credituri populi commemorantur. q ¶ *Filij autē regni eiicientur in tenebras exteriores.*] Filios regni, Iudæos significat, in quos ante regnauit Deus. Tenebræ semper interiores sunt, non exteriores. Sed quoniam

ministeria posse implere quod vellet. n ¶ *Audiens autem, &c.*] Miratus est, quod vidit Centurionem suam intelligere maiestatem. Pellendæ enim erant vel infirmitates corporum, vel fortitudines contrariæ (quibus homo ad debilitatem sepe conceditur) & verbo domini, & ministeriis angelorum.

o ¶ *Amen dico vobis, &c.*] De præsentibus loquitur, non de omnibus retro patriarchis & prophetis: nisi forte in Centurione, fides gentium præponitur Israeli.

p ¶ *Dico autem vobis, &c.*] Quia Deus Abraham, cœli conditor, pater Christi est, idcirco in regno cœlorum est & Abraham: cum quo accubituræ sunt nationes, quæ crediderint in Christum filium cteatoris. Et ille pariter sensus impletur, de quo supra diximus Centurionis fide gentium fieri prærogatiuam: dum ad illius credulitatem de oriente & occidente, credituri populi commemorantur.

q ¶ *Filij autē regni eiicientur in tenebras exteriores.*] Filios regni, Iudæos significat, in quos ante regnauit Deus. Tenebræ semper interiores sunt, non exteriores. Sed quoniam

m 61. V

n 62. II.

Leui. 14. d 63. II.

64. III.

D

65. V.

G Deut. 32. g 1. Reg. 11. d Matt. 26. g Exod. 18. c Iud. 11. 5. a 1. Cor. 5. d Ioan. 13. a Ios. 16. c Phil. 3. b Act. 9. d 1. Cor. 12. c Luc. 13. f Titim. 1. d 1. Reg. 10. Num. 21. b Ioan. 11. f Gen. 4. 1. Dan. 1. 4 Act. 19. a

CANON
E

qui à domino foras expellitur, lumen relinquit: idcirco exteriores tenebræ nominatae sunt.

a ¶ *Ibi erit, &c.* Si fletus oculorum est, & stridor dentium ossa demonstrat: vera est ergo corporum & eorumdem membrorum, quæ ceciderant resurrectio.

d 66.
V

b ¶ *Et cum venisset, &c.* Tangitur manus mulieris, & sanata operibus eius, peccatorum infirmitas fugit. Natura hominum istiusmodi est, ut post febrem magis lassescant corpora, & insipienter sanitate, agrotationis mala sentiant. Verum sanitas, quæ confertur à domino, totum simul reddit: nec sufficit esse sanatam, sed ut *emittis* fortitudinis indicetur, additum est.

f 68
V

c ¶ *Et surrexit, &c.* Illa manus ministrabat, quæ & tacta fuerat & sanata.

d ¶ *Vespere autem, &c.* Omnes non mane, non meridie, sed ad vesperam curantur: quando sol occubiturus est: quando granum tritici in terra moritur, ut multos fructus ferat.

g 69
II.
F

e ¶ *Et accedens, &c.* Scriba iste legis, qui tantum literam nouerat occidentem, si dixisset: Domine sequar te quocumque ieris, non fuisset repulsus à domino. Sed quia magistrum vnum de pluribus aestimabat, & literator erat (quod significantius Græce dicitur γραμματικός) & non spiritualis auditor: ideo non habet locum, in quo possit Iesus reclinare caput suum. Ostenditur autem nobis & ob hoc scribæ repudiatum, quod signorum videns magnitudinē, sequi voluerit saluatorem, ut lucra ex operum miraculis quæreret: hoc idem desiderans, quod & Simon Magus à Petro emere voluerat. Talis ergo fides iuxta sententiam domini condemnatur, & dicitur ei: Quid me propter diuitias & sæculi lucra cupis sequi: cum tantæ sim paupertatis, ut ne hospitium quidem, habeam, & non meo utar tecto.

A. B. d

f ¶ *Alius autem, &c.* Quid simile est inter scribam & discipulum? Ille magistrum vocat, hic dominum confitetur. Ille propter pietatis occasionem ad sepeliendum patrem ire desiderat: iste secuturum se quolibet esse promittit, non magistrum quærens, sed ex magistro lucrum.

g ¶ *Iesus autem ait illi: &c.* Mortuus est quicumque non credit. Si autem mortuum sepelit mortuus, non debemus curam habere mortuorum, sed viuentium: ne dum solliciti sumus de mortuis, nos quoque mortui appellemur.

h ¶ *Et ascendente, &c.* Quintum signum fecit: quando ascendens nauem de Capharnaum, ventis imperauit & mari. Sextum, quando in regione Gerasenorum dedit potestatem demonibus in porcos. Septimum, quando ingrediens ciuitatem

suam, paralyticum secundum curauit in lectulo. Primus enim paralyticus est puer Centurionis.

i ¶ *Ipse vero dormiebat, &c.* Huius signi typum in Iona legimus: quando cæteris periclitantibus, ipse securus est, & dormit, & suscitatur, & imperio ac sacramento passionis suæ liberat suscitantes.

I. ne. i. b

eijcietur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus & stridor dentium. Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora. Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit focrum eius iacentem & febricitantem, & tetigit manum eius, & dimisit eam febris. Et surrexit, & ministrabat eis. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos demonia habentes, & eiciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curauit: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & agrotationes nostras portauit. Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Et accedens vnus scriba, ait illi: Magister, sequar te, quocumque ieris. Et dicit ei Iesus: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidus: filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine, permittite me primum ire, & sepelire patrem meum. Iesus autem ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et ascendente eo in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius: & ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus: ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum, & suscitauerunt eum, dicentes: Domine, salua nos, perimus. Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens imperauit ventis & mari: & facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt dicentes: Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei? Et cum venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes demonia, de monumentis exeuntes, sæui nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex porcorum multorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si eiicis nos, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes, abierunt in porcos: Et ecce magno impetu abiit totus grex per præcepsum in mare, & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, & venientes in ciuitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui demonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Iesu, & viso eo, rogabant eum ut transiret à finibus eorum.

CAPVT

nonit nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.

n ¶ *Si eiicis nos, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes, abierunt, &c.* Non quod concesserit saluator demonibus quod petebant, dixit, ire: sed ut per interfectionem porcorum, hominibus salutis occasio præberetur. Pastores enim ista cernentes, statim nunciant ciuitati. Erubescat Manichæus: si de eadem substantia, & ex eodem auctore hominum bestiarumque sunt animæ: quomodo ob vnus hominis salutem, duo millia porcorum suffocantur?

o ¶ *Ecce tota ciuitas exiit obuiam Iesu, & viso eo, rogabant eum ut transiret à finibus eorum.* Quod rogant ut transeat à finibus eorum, non de superbia hoc faciunt, ut nonnulli arbitrantur,

k ¶ *Tunc surgens, &c.* Et ex hoc loco intelligimus quod omnes creaturæ sentiant creatorem. Quas enim increpauit, & quibus imperauit, sentiunt imperantem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animata, sed maiestate conditoris, quæ apud nos insensibilia, illis sensibilia sunt.

l ¶ *Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, &c.* Non discipuli, sed nauitæ, & cæteri qui in naui erant mirabantur. Sin autem quis contentiose voluerit eos qui mirabatur fuisse discipulos: respondebimus, recte homines appellatos, quia necdum nouerant potentiam saluatoris.

m ¶ *Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? venisti ante tempus torquere nos. Erat autem non longe, &c.* Non voluntatis ista confessio est, quam præmium sequitur confitentis: sed necessitatis extorsio, quæ cogit inuitos: velut si serui fugitiui, post multum temporis dominum suum videant, nihil aliud nisi de verberibus deprecantur. Sic & dæmones cernentes dominum in terris repete verfare, ad iudicandos se venisse credebant. Præsentia saluatoris, tormenta sunt demonum. Ridiculeque putat quidam, dæmones scire filium Dei, & diabolus ignorare: eo quod minoris malitiæ sint isti, quam ille cuius satellites sunt, cum omnis scientia discipulorum ad magistrum referenda sit, & tam dæmones, quam diabolus suspicari magis filium Dei, quam nosse intelligendi sunt. Nemo enim patrem

Matth. 11. d

Matth. 2.
Luc. 7. c

Pron. 1.

Ier. 43.

arbitrantur, sed de humilitate, qua se præsentia domini indignos iudicabant: sicut & Petrus in captura piscium cadens ad genua Saluatoris, ait: *Exi à me domine, quia vir peccator sum.*

CAPVT IX.

CAPVT IX.

ET ascendens, &c.] Ciuitatem eius non aliam intelligimus quam Nazareth: vnde & Nazareus appellatus est. Obtulerunt autem ei, vt supra diximus, secundum paralyticum iacentem in lectulo: quia ipse ingredi non valebat. Videns autem Iesus, non eius fidem qui offerebatur, sed eorum qui offerebant, dixit paralytico: Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. O mira humilitas; despectum & debilem, totisq; membrorum compagibus dissolutum, filium vocat: quem sacerdotes non dignabantur attingere. Aut certe ideo filium: quia dimittuntur ei peccata sua. Iuxta tropologiam, interdum anima iacens in corpore suo, totis membrorum virtutibus dissolutis à perfecto doctore offertur curanda domino: quæ si misericordia eius sanata fuerit: tantum roboris accipit, vt portet statim lectulum suum.

b ¶ *Et ecce quidam, &c.*] Legimus in propheta dicentē Deū: *Ego sum qui deleo iniquitates tuas.* Consequenter ergo scribæ, quia hominem putabant, & verba Dei non intelligebāt, arguunt eum blasphemiam. Sed dominus videns cogitationes eorum, ostendit se Deum, qui possit cordis occulta cognoscere, & quodammodo tacens loquitur: Eadem maiestate & potentia, qua cogitationes vestras intueor, possum & hominibus peccata dimittere. Ex vobis intelligite, quid paralyticus consequatur.

c ¶ *Quid est facilius, &c.*] Inter dicere, & facere multa distantia est. Vtrum sint paralytico peccata dimissa, solus nouerat qui dimittebat. Surge autem & ambula: tam ille qui consurgebat, quam hi qui consurgentem videbant, approbare poterant. Fit igitur carnale signum, vt probetur spirituale: quamquam eiusdem virtutis sit, & corporis & animæ vitia dimittere. Et datur nobis intelligentia, propter peccata pleraque euenire corporum debilitates. Et idcirco forsitan dimittuntur prius peccata: vt causis debilitatis ablatis, tantitas restituatur.

d ¶ *Surge, &c.*] Et anima paralytica si surrexerit, si pristinum robur recuperauerit, portat lectulum suum, in quo iacebat antea dissoluta, & portat illum in domum virtutum suarum.

e ¶ *Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in, &c.*] Cæteri euangelistæ propter verecundiam & honorem Matthæi, noluerunt eum nomine appellare vulgato, sed dixerunt Leui. Duplici quippe vocabulo fuit. Ipse autem Matthæus (secundum illud quod dicitur à Salomone: *Iustus accusator est sui in principio sermonis.* Et in alio loco: *Dictu peccata tua vt iustificeris*) Matthæum se & publicanum nominat: vt ostendat legentibus nullum debere salutem desperare, si ad meliora conuersus sit: cum ipse de publicano in apostolum sit repente mutatus. Arguit in hoc loco Porphyrius & Iulianus Augustus, vel imperitiam historici mentientis, vel stultitiam eorum qui statim secuti sint

S. Hieron. Tom. 6.

Saluatorem: quasi irrationabiliter quemlibet vocantem hominem sint secuti: cum tantæ virtutes, tantaque signa præcesserint, quæ apostolos antequam crederent vidisse, non dubium est. Certe fulgor ipse, & maiestas diuinitatis occulta, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magnete lapide & succinis hæc esse vis dicitur, vt annulos, & stipulam, & festucas sibi copulent: quanto magis dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat, quos volebat.

f ¶ *Et factum est, &c.*] Videbant publicanum à peccatis ad meliora conuersum, locum inuenisse penitentiam, & ob id etiam ipsi non desperant salutem: neque vero in pristinis vitiis permanentes, veniunt ad Iesum, vt Pharisei & Scribæ murmurant: sed penitentiam agentes, vt sequens domini sermo significat, dicens.

g ¶ *Misericordiam volo, &c.*] Ibat autem dominus ad conuiuia peccatorum, vt occasione haberet docendi, & spirituales inuitatoribus suis præberet cibos. Denique cum frequenter pergere ad conuiuia describatur, nihil refertur aliud, nisi quid ibi fecerit, quid docuerit: vt & humilitas domini eundo ad peccatores, & potentia doctrinæ eius in conuersione penitentium demonstraretur. Quod autem sequitur: *Misericordiam volo, & non sacrificium: Et: Non veni vocare iustos, sed peccatores:* de propheta proferens testimonium, futurum & publicanorum consortia declinabant.

h ¶ *Tunc accesserunt ad eum, &c.*] Superba interrogatio, & plena supercilio Phariseorum. Certe vt aliud non dicamus, reprehendenda ieiunij iactantia. Nec poterant discipuli Ioannis non esse sub vitio, qui calumniabantur eum, quem sciebant magistri vocibus prædicatum, & iungebantur Phariseis, quos à Ioanne nouerant condemnatos, cum ait: *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira vè-tura?*

i ¶ *Et ait illis Iesus: Numquid, &c.*] Sponsus, Christus: sponsa, ecclesia est. De hoc sancto spiritali connubio, apostoli sunt procreati: qui lugere non possunt, quamdiu sponsam in thalamo vident, & sciunt sponsum esse cum sponsa. Quando vero transierint nuptiæ, & passionis ac resurrectionis tempus aduenerit, tunc sponsi filij ieiunabunt. Nonnulli putant idcirco post dies quadraginta passionis, ieiunia debere committi: licet statim dies pentecostes & Spiritus sanctus adueniens, indicent nobis festiuitatem. Et ex huius occasione testimonij, Montanus, Prisca & Maximilla, etiã post Pentecosten faciunt quadagesimam: quod ablato sponso, filij sponsi debeant ieiunare. Ecclesiæ autem consuetudo ad passionem domini, & resurrectionem per humilitatem carnis venit: vt spiritali sagina, ieiunio corporis præparemur. Iuxta tropologiam autem sciendum, quod quamdiu sponsus nobiscum est, & in lætitia sumus, nec ieiunare possumus, nec lugere. Cum autem ille propter peccata à nobis recesserit, tunc indicendum ieiunium esse, tunc luctus recipiendus.

a70 I.

b 71 II. c 72 II.

d 73 II.

D Osee 6. b

Supra 3. b

B

A
Luce. 1. b

B
Esa. 43. d

Matth. 2. b

Luce. 5. c

Prou. 28. c

Esa. 43. d

CANON E

a ¶ Nemo autem, &c.] Quod dicit, hoc est: Donec renatus quis fuerit, & veteri homine deposito per passionem meā, nouum hominem induerit: non potest seueriora ieiunij & continentiae sustinere praecepta: ne per austeritatem nimiam, etiam credulitatem, quam nunc habere videtur, amittat.

c 74 II.

Gal. 3.4

f 75 X.]

F

Psal. 67. 8 Rom. 1. 6

Luc. 8. f

Luc. 15. c

Act. 13. 8

Leui. 15. c

Duo autem exempla posuit, & vtrumque veterum & nouorum, & vestimenti. Veteres vtres debemus intelligere scribas & pharisaeos: Plagula vestimenti noui, & vinum nouum, praecepta euangelica sentienda: quae non possunt sustinere Iudaei, ne maior scissura fiat. Tale quid & Galatae facere cupiebant: vt cum euangelio legis praecepta miscerent, & in vtres veteres mitterent vinum nouum: sed Apostolus ad eos loquitur: O insensati Galatae, quis vos fascinavit veritati non obedire? Sermo igitur euangelicus apostolis potius quam scribis & pharisaeis est infundendus: qui maiorum traditionibus deprauati, sinceritatem praeceptorum Christi non poterant custodire. Alia est enim puritas virginalis animae, & nulla prioris vitij contagione polluta: alia eius quae multarum fordium libidini subiacuerit.

b ¶ Ecce princeps vnus accessit, &c.] Octauum signum est, in quo princeps suscitari postulat filiam suam, nolens de mysterio verae circumcisionis excludi: sed subintrat mulier sanguine fluens, & octauo sanatur loco; vt principis filia de hoc exclusa numero veniat ad nonum: iuxta illud quod in psalmis dicitur: Ethiopia praeueniat manus eius Deo: Et, Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet.

c ¶ Et ecce mulier, &c.] In euangelio secundum Lucam scribitur, quod principis filia duodecim annos haberet aetatis. Nota ergo quod eo tempore haec mulier, id est, gentium populus coeperit agrotare, quo genus Iudaeorum crediderat. Nisi enim ex comparatione virtutum, vitium non ostenditur. Haec autem mulier sanguine fluens, non in domo, non in vrbe accedit ad dominum: quia iuxta legem vrbibus excludebatur: sed in itinere ambulante domino: vt dum pergit ad aliam alia curaretur. Vnde dicunt & apostoli: Vobis quidem oportebat praedicari verbum Dei: sed quoniam vos iudicatis indignos salute, transgredimur ad gentes.

d ¶ Dicebat enim intra se: Si tetigero, &c.] Iuxta legem, qui mulierem menstruatam, aut fluentem sanguine tetigerit, immundus est. Ista ideo tangit dominum, vt sanguinis vitio etiam ipsa curaretur.

e ¶ Confide filia, fides tua saluam te, &c.] Ideo filia, quia fides tua te saluam fecit. Nec dixit: fides tua te saluam factura est: sed saluam te fecit. In eo enim quod credidisti, iam salua facta es.

f ¶ Et cum venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibi- cines, & turbam tumultuantem, &c.] Vtique hodie puella iacet in domo principis mortua, & qui videntur magistri,

tribicines sunt, carmen lugubre canentes. Turba quoque Iudaeorum non est turba credentium, sed turba tumultuantium.

g ¶ Recedite: non est enim mortua, &c.] Quia Deo viuunt omnia.

h ¶ Et cum, &c.] Non enim erant digni vt viderent mysterium resurgentis, qui resuscitantem indignis contumeliis deridebant.

i ¶ Et tenuit, &c.] Nisi prius mundatae fuerint manus Iudaeorum, quae sanguine plene sunt, synagoga eorum mortua non resurget.

k ¶ Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo caeci, clamantes, &c.] Transeunte per domum principis domino Iesu, & pergente ad domum suam, sicut supra legimus: Ascendens nauiculam, transfreta- uit, & venit in ciuitatem suam: clamabant duo caeci, dicentes: Miserere nostri fili David: & tamen non curantur in itinere: non transitorie, vt putabant: sed postquam venit in domum suam, accedunt ad eum & introeunt: & primum eorum discutitur fides, vt sic verae fidei lumen accipiant. Priori signo, quod exposuimus de principis filia, & de Haemorrhousa muliere, consequenter hoc iungitur: vt quod ibi mors & debilitas, hic caecitas demonstraret. Vterque enim populus caecus erat, domino per hoc saeculum transeunte, & cupiente reuer- ti ad domum suam. Qui nisi confessi fuerint & dixerint: Miserere nostri fili David, & interrogate Iesu: Creditis quia possum hoc facere, responderint ei: Vtique domine: lumen pristinum non recipient. In alio euangelista vnus caecus scribitur scissis vestibus, & in Hiero-

richo sedens, qui ab apostolis prohibetur clamare: sed per impudentiam recipit sanitatem. Qui locus proprie ad gentium populum pertinet, & in suo exponendus est volumine.

l ¶ Miserere nostri fili David. Cum, &c.] Audiant Marcion & Manichaeus, & caeteri haeretici qui vetus laniant instrumentum, & discant saluatorem appellari filium David: Si enim non est natus in carne, quomodo vocatur filius Dauid?

m ¶ Et comminatus est, &c.] Et dominus propter humilitatem fugiens iactantiae gloriam, hoc praeceperat, & illi propter memoriam gratiae non possunt tacere beneficium. Nota ergo aliquid inter se iustum esse contrarium. Caeci isti in decimo curantur loco.

n ¶ Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei, &c.] Vndecimus mutus linguam recipit ad loquendum. Quod autem Graece dicitur κωδων, magis tritum est sermone communi: vt surdus magis quam mutus intelligatur. Sed moris est scripturarum κωδων indifferenter, vel mutum vel surdum dicere. Spiritua- liter autem sicut caeci lumen recipiunt, sic & muti ad loquendum lingua laxatur: vt confiteatur eum quem antea dene- gabat.

o ¶ Et mi-

G

A

76 II

h 77 VI 178 V

a 79 II

b 80 II

c 81 X

H

d 82 II B

Psal. 124. 4

Marc. 10. 5

Act. 3. 4

Leui. 2. 6

a ¶ *Et miratae sunt turbae, dicentes: Nunquam apparuit sic in Israel. &c.*] Turba Dei opera confitetur & dicit: Numquam sic apparuit in Israel. In turba confessio nationum est. Pharisei autem, quia virtutem Dei negare non poterant, opera calumniantur, & dicunt: In principe demoniorum eicit demones: Per suam calumniam usque hodie Iudaeorum infidelitatem demonstrantes.

76 II b ¶ *Et circumibat Iesus omnes ciuitates, &c.*] Cernis quod aequaliter & villis, & urbibus, & castellis, id est, & magnis & paruis euangelium predicauerit: ut non consideraret nobilitatem potentiam, sed salutem credentium. Circumibat ciuitates: hoc habens operis quod mandauerat pater, & hanc esuriam, ut doctrina sua saluos faceret infideles. Docebat autem in synagogis & villis euangelium regni, & post praedicationem atque doctrinam curabat omnem languorem, & omnem infirmitatem: ut quibus sermo non suaserat, opera persuaderent. De domino proprie dicitur: *Curans omnem languorem & omnem infirmitatem*: nihil quippe ei impossibile est.

h 77 VI i 78 V a 79 II c 81 X d 82 II B

c ¶ *Videns autem turbas miseratus est eis: quia, &c.*] Vexatio gregis & ouium atque turbarum, pastorum culpa, & vitiu magistrorum est. Vnde sequitur.

d ¶ *Messis quidem multa, &c.*] Messis multa, populorum significat multitudinem: operarii pauci, penuriam magistrorum. Et imperat ut rogent dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Isti sunt operarii, de quibus loquitur Psalmista, dicens: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent.* Eunt ibant & flebant mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Et ut apertius loquar, messis multa, omnis turba credentium est. Operarii autem pauci, & apostoli, & imitatores eorum qui mittuntur ad messem.

CAPVT X.

E T conuocatis duodecim discipulis suis, &c.] Benignus & clemens dominus ac magister, non inuidet seruis atque discipulis virtutes suas. Et sicut ipse curauerat omnem languorem & omnem infirmitatem: apostolis quoque suis tribuit potestatem, ut curarent omnem languorem & omnem infirmitatem in plebe. Sed multa distantia est inter habere & tribuere, donare & accipere. Iste quodcumque agit, potestate domini agit: Illi si quid faciunt, imbecillitatem suam & virtutem domini confitentur, dicentes: *In nomine Iesu surge & ambula.* Notandum autem quod in duodecimo loco potestas signorum apostolis concedatur.

f ¶ *Duodecim autem, &c.*] Catalogus apostolorum ponitur: ut extra hos, qui pseudoapostoli futuri sunt, excludantur.

g ¶ *Primus Simon, &c.*] Ordinem apostolorum & meritum vniuscuiusque, illius fuit distribuere, qui cordis arcana rimatur. Primus scribitur Simon, cognomento Petrus, ad distinctionem alterius Simonis, qui appellatur Chananæus de vico Chana Galilææ, vbi aquam dominus vertit in vinu. Iacobum quoque appellat Zebedæi: quia & alius sequitur Iacobus Alphæi. Et apostolorum paria, iugaque consociat. Iungit Petrum & Andream, fratres non tam carne, quam spiritu. Iacobum & Ioannem, qui patre corporis relinquentes, verum patrem secuti sunt. Philippum & Bartholomæu, Thomam quoque & Matthæum publicanum. Cæteri euangelistæ in coniunctione nominum, primum ponunt Matthæum, & postea Thomam: nec publicani nomen ascribunt, ne antiquæ conuersationis recordantes sugillare euangelistam viderentur. Iste vero (ut supra diximus) & post Thomam se ponit, & publicanum appellat: ut vbi abundauit iniquitas, superabundet & gratia. h ¶ *Simon Chan. &c.*] Ipse est qui in alio euangelista scribitur Zelotes. Chana quippe zelus interpretatur. Thaddæum apostolum, ecclesiastica tradit historia missum Edessan ad Abagarum regem Chosidenæ, qui ab euangelista Luca Iudas Iacobi dicitur, & alibi appellatur Lebæus, quod interpretatur corculum, credendumque est eum fuisse trinomium: sicut Simon Petrus, & filij Zebedæi, Banerges ex firmitate, & magnitudine fidei nominati sunt.

Hieron. Tom. 6.

res, verum patrem secuti sunt. Philippum & Bartholomæu, Thomam quoque & Matthæum publicanum. Cæteri euangelistæ in coniunctione nominum, primum ponunt Matthæum, & postea Thomam: nec publicani nomen ascribunt, ne antiquæ conuersationis recordantes sugillare euangelistam viderentur. Iste vero (ut supra diximus) & post Thomam se ponit, & publicanum appellat: ut vbi abundauit iniquitas, superabundet & gratia. h ¶ *Simon Chan. &c.*] Ipse est qui in alio euangelista scribitur Zelotes. Chana quippe zelus interpretatur. Thaddæum apostolum, ecclesiastica tradit historia missum Edessan ad Abagarum regem Chosidenæ, qui ab euangelista Luca Iudas Iacobi dicitur, & alibi appellatur Lebæus, quod interpretatur corculum, credendumque est eum fuisse trinomium: sicut Simon Petrus, & filij Zebedæi, Banerges ex firmitate, & magnitudine fidei nominati sunt.

& miratae sunt turbae, dicentes: Nunquam apparuit sic in Israel. Pharisei autem dicebant: In principe demoniorum eicit demones. g Et circumibat Iesus omnes ciuitates, & castella, docens in synagogis eorum & praedicans euangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. h Videns autem turbas miseratus est eis: quia erant vexati, & iacentes sicut oves non habentes pastorem. i Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

CAPVT X.

E T conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. b Duodecim autem apostolorum nomina sunt haec. Primus Simon, & qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius: Philippus & Bartholomæus, Thomas & Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi & Thaddæus: Simon Chananæus & Iudas Iscariotis, qui & tradidit eum. c Hos duodecim misit Iesus praecipiens eis, & dicens: In via gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oves, quae perierunt, domus Israel. d Eunt autem praedicate dicentes, quia appropinquauit regnum caelorum: infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, demones eicite: gratis accepistis, gratis date, Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam.

Dignus

dicentes ideo se dominum reiecisse, quia ad gentes & ad Samaritanos apostolos miserit. Iuxta tropologiam vero precipitur nobis, qui Christi censemur nomine, ne in viam gentium, & haereticorum ambulemus errorem: ut quorum religio separata est, separetur & vita.

l ¶ *Eunt autem praedicate, dicentes: &c.*] Ne hominibus rusticis, & absque eloquij venustate indoctis & illiteratis nemo crederet pollicentibus regna caelorum, dat potestatem infirmos curare, leprosos mundare, demones eicere: ut magnitudinem promissorum, probet magnitudo signorum. Et quia semper dona spiritualia (si merces media sit) viliora sunt, adiungitur auaritia condemnatio.

n ¶ *Gratis accepistis, &c.*] Ego magister & dominus absque pretio hoc vobis tribui, & vos sine pretio date: ne euangelij gratia corrumpatur.

n ¶ *Nolite possidere aurum, &c.*] Consequenter haec dat praecipit euangelizatoribus veritatis, quibus ante dixerat: *Gratis accepistis, gratis date.* Si enim sic praedicant ut pretium non accipiant, superflua est auri argentiue & nummorum possessio. Nam si habuissent aurum & argentum, viderentur non causa salutis hominum, sed causa lucri praedicare. Neque æs in sacculis. Qui diuitias detruncat, propemodum & necessaria vitae amputat: ut apostoli doctores veræ religionis qui instruebant omnia prouidentia Dei gubernari seipos ostenderet nihil cogitare de castino non peram in via. Ex hoc praecipit arguit philosophos qui vulgo appellantur Baetroperatae, quod contemptores saeculi, & omnia pro nihilo ducentes, cellarium secum vehabant.

Sup. 9. b
Rom. 5. d

Luc. 6. d
Euseb. lib. 1. c. 15.
Act. 1. b
Luc. 6. b

בנינוש

ששכר

D
Infr. 1. 8. d

Banro
medra

Marc. 10. g

Psal. 124. a

Ag. 3. a

Luc. 2. b

CANON
E

Neque duas tunicas. In duabus tunicis videtur mihi duplex ostendere vestimentum: non quo in locis Scythiæ & glaciali niue rigentibus vna quis tunica debeat esse contentus: sed quod in tunc vestimentum intelligamus: ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore seruemus, Neque calciamēta.

e 8;
II

Et Plato præcepit duas corporis summitates non esse velandas: nec assuescere debere molliciei capitis & pedum. Cum hæc enim habuerint firmitatē, cætera robustiora sunt. Neque virgam. Qui domini habemus

g 8;
II

auxilium, baculi præsidium cur queramus? Et quia quodammodo nudos & expeditos ad prædicandum apostolos miserat, & dura videbatur esse conditio magistrorum, seueritatem præcepti sequenti sententia temperauit, dicens: Dignus est operarius cibo suo.

h 6
V
i 87
I

Tantum (inquit) accipite, quantum in victu & vestitu vobis necessarium est. Vnde & Apostolus replicat: *Habentes victum & vestitum, his contenti simus.* Et in alio loco: *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omni bono: ut quorum discipuli metunt spiritualia, confortes eos faciant carnalium suorum non in avaritia, sed in necessitate.*

k 8
II

Hæc historicè diximus. Ceterum secundum anagogen, non licet magistris aurum & argentum & pecuniam, quæ in zonis est, possidere. Aurum sæpè legimus pro sensu, argentum pro sermone, æs pro voce: hæc nobis non licet ab aliis accipere, sed data à domino possidere.

F
189
X

Neque hæreticorum & philosophorum peruersæque doctrinæ suscipere disciplinas: non sæculi pondere premi, neque duplici esse animo, neque pedes nostros mortiferis vinculis alligari, sed sanctam terram ingrediendes esse nudos: neque habere virgam, quæ vertatur in colubum: neque in aliquo præsidio carnis inniti: quia istiusmodi virga & baculus arundineus est, quem si paululum presseris, frangitur, & manum transformat incumbentis.

m 90
III

a ¶ In quamcunque autem ciuitatem, au castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, &c.] Super ordinatione episcopi & diaconi Paulus loquitur: *Oportet autem eos testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* Apostoli nouam introcuntes urbem, scire non poterant quis qualis esset. Ergo hospes fama eligendus est populi, & iudicio vicinorum: ne prædicationis dignitas suscipientis infamia deturpetur. Cum vniuersis debeant prædicare, hospes vnus eligitur, nõ tribuens beneficium ei qui apud se mansurus est, sed accipiens: hoc enim dicitur: quis in ea dignus est: vt magis se nouerit accipere gratiam quam dare.

n 91
X

b ¶ Intranter autem in domum, salutate eam. Et si quidem fuerit illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna pax vestra, &c.] Occulte salutationem Hebraei ac Syri sermonis expressit. Quod enim Græce dicitur *χαίρει* & Latine, aue: hoc Hebraico Syroque sermone appellatur, *שלום* salom: sive *שלום* est, id est, pax tecum. Quod autem præcipit, tale est: Introcuntes domum, pacem imprecamini hospiti, & quantum in vobis est, discordiæ bella sedate. Sin autem orta fuerit contradictio, vos mercedem habebitis de oblata pace: illi bellum quod habere voluerint, possidebunt.

Esa. 36. b

c ¶ Et quicumque non receperit vos, &c. excutite puluerem de pedibus vestris] Puluis excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod ingressi sint ciuitatem, & prædicatio apostolica ad illos vsque peruenerit. Siue excutitur puluis, vt nihil ab eis recipiant, ne ad victum quidem necessarium, quia euangelium spreuerint.

1. Tim. 6. c

d ¶ Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorum, quam illi ciuitati, quæ non receperit euangelium, & iccirco tolerabilius: quia Sodomis & Gomorris non fuit prædicatū, huic autem prædicatum sit, & tamen non receperit euangelium: ergo & inter peccatores diuersa supplicia sunt.

1. Tim. 6. c

e ¶ Ecce ego mitto vos sicut oues in medioluporum.] Lupos, scribas & pharisæos vocat, qui sunt clerici Iudæorum. f ¶ Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columba, &c.] Vt per prudentiam deuitent insidias, per simplicitatem non faciant malum. Serpentis astutia ponitur in exemplum: quia toto corpore occultat caput, & illud in quo vita est, protegit. Ita & nos toto periculo corporis caput nostrum, qui Christus est, custodiamus. Simplicitas columbarum ex Spiritus sancti specie demonstratur, Vnde dicit & Apostolus: *Malitia paruuli estote.*

Dignus est enim operarius cibo suo. e In quamcunque autem ciuitatē, aut castellū intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis. f Intranter autem in domum, salutare eā. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eā: si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos. g Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros excutite foras de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris. Amen dico d vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorū & Gomorræorū in die Iudicii, quā illi ciuitati. h Ecce ego mitto e vos sicut oues in medio luporum. Estote ergo f prudentes sicut serpentes & simplices sicut columbæ. i Cauete autem ab hominibus: tradent n. vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos, & ad præfides & ad reges ducemini propter me in testimonium illis & gentibus. k Cum autem g tradent vos, nolite cogitare quo modo aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non n. estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Tradet h autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient. Et eritis odio omnib. propter nomen meum. Qui autem i perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. l Cum k autem persequantur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non cōsummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis. m Non est discipulus super magistrum nec seruus super dominū suum. Sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. n Si patrem familias Beelzebub vocauerūt, quanto magis domesticos eius?

Ne ergo pter Christum ducamur ad iudices, voluntatem tantum nostram pro Christo debemus offerre. Cæterum ipse Christus, qui in nobis habitat, loquetur pro se, & spiritus sancti gratia in respondendo ministrabitur.

h ¶ Tradet autem frater, &c.] Hoc in persecutionibus fieri crebro videmus: nec vllus est inter eos fidus affectus, quorum diuersa fides est.

i ¶ Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.] Non enim cœpisse, sed perfecisse virtutis est.

k ¶ Cum autem persequantur vos in ciuitate ista, &c.] Hoc ad illud tempus referendum est, cum ad prædicationem apostoli mittebantur, quibus & propriè dicitur: *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: quod persecutionem timere non debeant, & debeant declinare.* Quod quidem videmus in principio fecisse credentes: quando orta Hierosolymis persecutione, dispersi sunt in vniuersam Iudæam: vt tribulationis occasio fieret euangelij seminarium. Spiritualiter autem possumus dicere: Cum persecuti nos fuerint in vna ciuitate, hoc est, in vno scripturarum libro vel testimonio: nos fugiamus ad alias ciuitates, id est, ad alia volumina. Quamuis contentiosus fuerit persecutor, ante præsidium Saluatoris adueniet, quam aduersariis victoria concedatur.

l ¶ Si patrem familias Beelzebub, &c.] Beelzebub idolum est Accaron, quod vocatur in Regum volumine, idolum muscæ. Beel, ipse est Bel siue Baal, Zebub autem musca dicitur. Principem ergo dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo: qui musca dicitur propter immunditiam quæ exterminat suauitatem olæi.

m Non est discipulus super magistrum nec seruus super dominū suum. Sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. n Si patrem familias Beelzebub vocauerūt, quanto magis domesticos eius?

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o ¶ Nihil

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

o

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A

A **a** ¶ *Nihil enim opertum est quod, &c.*] Et quo modo in præfenti seculo multorum vitia nesciuntur? Sed de futuro seculo scribitur: quando iudicabit Deus abscondita hominum, & illuminabit latebras tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Et est sensus: Nolite timere persecutorum sæui-

viam, & blasphemantiam rabiem: quia veniet dies iudicij, in quo vestra virtus, & eorum nequitia demonstrabitur.

b ¶ *Quod dico vobis, &c.*] Quod auditis in mysterio, apertius prædicate: quod discitis abscondite, publice loquimini: quod vos erudiiti in parvulo Iudææ loco, in vniuersis vrribus, & in toto mundo audacter dicite.

c ¶ *Et nolite timere eos, &c.*] Si quis corpus occidit, animam non possunt occidere: ergo anima inuisibilis & incorporalis est: secundum crassio-rem dico nostri corporis substantiam. Veleo certe tempore punietur, & supplicia sentiet, quando pristinum corpus receperit: vt cum quo peccauit, cum ipso & puniatur.

d ¶ *Sed potius tim. &c.*] Nomen gehennæ, in veteribus libris non inuenitur: sed primum à saluatore ponitur. Quæramus ergo quæ sit sermone huius occasio. Idolum Baal fuisse iuxta Hierusalem ad radices montis Moria, in quibus Siloa fluit, nō semel legimus. Hæc vallis & parua campi planities, irrigua

erat & numerosa, plenaque delitiis, lucusque in ea idolo consecratus erat. In tantam autem dementiam populus Israel venerat: vt deserta templi vicinia, ibi hostias immolaret, & rigorem religionis delitiæ vincerent: filiosque suos dæmoniis incenderent vel initiarent. Et appellabatur locus ille gehennam, id est, vallis filij Henno. Hoc regum volumen & Paralipomenon, & Hieremias scribunt plenissime. Et comminatur Deus se locum ipsum impleturum cadaveribus mortuorum: vt nequaquam vocetur Topheth & Baal, sed vocetur Polyandrium, id est, tumulus mortuorum. Futura ergo supplicia & pænæ perpetuæ, quibus peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo denotantur. Duplicem autem esse gehennam, nimij ignis & frigoris, in Iob plenissime legimus.

e ¶ *Nonne duo passeret asse, &c.*] Hæret sibi sermo dominicus, & sequentia pendunt ex superioribus. Prudens lector caue semper superstitiosam intelligentiam: vt non tuo sensui attemperes scripturas: sed scripturis iungas sensum tuum, & intelligas quid sequatur: Supra dixerat: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: nunc loquitur consequenter: Nonne duo passeret asse veneunt, & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Et est sensus: Si parua animalia & vilia absque Deo auctore non decidunt, & in omnibus est prouidentia, & quæ in his peritura sunt, sine Dei voluntate non pereunt: vos qui æterni estis, non debetis timere quod absque Dei viuatis prouidentia. Ille sensus & supra dictus est:

Respicite volatilia cæli: quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa: Nonne vos pluris estis illis? Ac deinceps: Considerate lilia agri: quo modo crescunt, & reliqua. Si autem fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos modicæ fidei? Quidam coactè duos passeret, animam & corpus interpretantur. Quinque quoque passeret secundum Lucam, qui duobus allibus veneunt, ad sensus referunt. Sed quo modo illa intel-

Hieron. Tom. 6.

ligentia toto euangelici sermonis corpori coaptetur, non parua difficultatis est. *Vestri autem & capilli capitis oēs numerati sunt.* Nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos. Manifestius superior nostræ expositionis sensus expressus est: quod timere non debeant eos qui possunt occidere

corpus, & animam non possunt: quoniam si sine Dei scientia parua quoque animalia non decidunt, quanto magis homo qui apostolica fultus sit dignitate? Quod autem ait: *vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt: immenfam Dei erga homines ostendit prouidentiam, & ineffabilem signat affectum: quod nihil nostrum lateat Deum, etiam parua & otiose dicta, eius scientiam non fugiant. Derident intelligentiam ecclesiasticam in hoc loco, qui carnis resurrectionem negant: quasi nos & capillos qui numerati sunt, & à tonfore decisi, omnes dicamus resurgere: cum saluator non dixerit: Vestri autem & capilli capitis omnes saluandi sunt, sed numerati sunt.* Vbi numerus est, scientia numeri demonstratur, nō eiusdem numeri conseruatio.

f ¶ *Nolite arbitrari, &c.*] Supra dixerat: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta: Nūc infert quid post prædicationem sequatur. Ad fidem Christi, totus orbis contra se diuisus est: vnaquæque domus & infideles & cre-

dentibus habuit: & propterea bellum missum est bonum, vt rumperetur pax mala. Tale quid & in Genesi aduersus rebelles homines, qui mori fuerant de oriente, & turrem extruere festinabant (per quam cæli alta penetrarent) fecisse scribitur Deus, vt diuideret linguas eorum. Vnde & in psalmo Dauid precatur: *Dissipa domine gentes quæ bella volunt.*

g ¶ *Veni enim separare hominem, &c.*] Hic locus prope eisdem verbis in Michæa propheta scribitur. Et notandum vbi-que de veteri testamento testimonium ponitur, vtrū sensus tantum, an sermo consentiat.

h ¶ *Qui amat patrem aut matrem, &c.*] Qui ante præmiserat: Non veni pacem mittere, sed gladium, & diuidere homines aduersum patrem & matrem, nurum & socrum, ne quis pietatem religioni anteferreret, subiicit dicens: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me.* Et in Canticis legimus canticorum: *Ordinate in me charitatē.* Hic ordo in omni affectu necessarius est. Ama post Deum, patrem, ama matrem, ama filios. Si autem necessitas venerit, vt amor parentum ac filiorum Dei amori comparetur, & non possit vtrumque seruari: odium in suos, pietas in Deum sit. Non ergo prohibuit amare patrem aut matrem: sed signanter addidit: *Qui amat patrem au matrem plus quam me.*

i ¶ *Et qui non accipit, &c.*] In alio euangelio scribitur: *Qui non accipit crucem suam quotidie. Ne semel putemus ardorem fidei posse sufficere, semper crux portanda est, vt semper nos Christum amare doceamus.*

k ¶ *Qui recipit vos, me recipit, &c.*] Ordo pulcherrimus: Ad prædicationem mittit: docet pericula non timenda: affectum subiicit religioni. Aurum supra tulerat, æs de zona excusserat. Dura euangelistarum cōditio. Vnde ergo sumptus, vnde victus necessaria? Aulteritatem mandatorum, spe temperat promissorum. Qui recipit (inquiēs) vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui me misit: vt in suscipiendis apostolis, vnusquisque credentium Christum se suscepisse arbitretur.

B itj

092 II.

P 93 V

q 94 II. 195 V

Sup. cod.

f 96 V

t 97 III. u 98 I. D

Gen. 11.8

Psal. 67.2

Mich. 7. h.

Cant. 2.6

Luc. 9. d

1. Cor. 14. d

2. Par. 24. b

Ier. 7. 8
19. a. c
31. f

Iob. 24. c

Sup. cod. d
Act. 8. a

Sup. f. d

Luc. 12. d

4. Reg. 1. d
Sec. 7. o
Ecl. 10. d

CANON
E

x 99
X

y 100
VI

a 101
X
b 102
V

Psal. 140. a

c 103
II
F

Gal. 6. b

Gal. 6. b

Ioan. 1. d
Sup. 3. d

Ioan. 11. d

a ¶ Qui recipit prophetam in nomine prophetae, &c. ¶ Qui prophetam recipit ut prophetam, & intelligit eum de futuris loquentem, hic mercedem prophetam accipiet. Igitur Iudei carnaliter prophetas intelligentes, mercedem prophetarum non accipient. Aliter: In omni professione zizanium mixtum est tritico. Præmiserat: Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Ad susceptionem magistrorum discipulos prouocauerat. Poterat occulta esse credentium responsio: ergo & pseudoprophetae & Iudam proditorem debemus recipere, & illis alimoniam ministrare. Hoc dñs ante prouturans dicit, non personas suscipiendas esse, sed nomina, & mercedem non perdere suscipientes, licet indignus fuerit qui susceptus sit.

b ¶ Et quicumque, &c. ¶ Legimus in propheta Dauid: Ad excusandas excusationes in peccatis: quod multi peccatorum suorum quasi iustas prætendant occasiones, ut quod voluntate delinquant, videantur necessitate peccare: Dominus scrutator cordis & renum, futuras cogitationes in singulis conuertetur. Dixerat. Qui recipit vos, me recipit. Sed hoc præceptum multi pseudoprophetae, & falsi prædicatores poterant impedire: medicatus est huic quoque scandalo dicens: Qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Rursus poterat alius causari & dicere: Paupertate prohibeor: tenuitas me retinet, ut hospitalis esse non possim. Et hanc excusationem leuissimo præcepto diluit, ut calicem aquae frigidae, toto animo porrigamus. Frigidæ, inquit, aquæ, non calidæ: ne & in calida paupertatis ex penuria lignorum occasio quæreretur. Tale quid & apostolus (ut ante iam diximus) ad Galatas præcepit: Communicet autem is qui catechizatur verbo ei qui se catechizat in omnibus bonis. Et discipulos ad magistrorum refrigeria cohortatur. Quia poterat quilibet ostendere paupertatem, & præceptum eludere: priusquam ille præponat: imminet soluit quæstionem, dicens: Nolite errare, Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo hæc & metet. Et est sensus: frustra causaris inopia, cum aliud habeat conscientia tua: me potes fallere cohortantem: sed scito quod quantumcumque seminaueris, tantum & messurus sis.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN MATTHÆVM.

LIBER II.

CAPVT XI.

¶ T factum est, &c. Ioannes autem eum audisset in vinculis opera, &c. ¶ Non quasi ignorans interrogat: ipse enim cæteris ignorantibus demonstrauerat, dicens: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: & patris vocem audierat intonantis: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui. Sed quomodo saluator interrogat, ubi sit positus Lazarus, ut qui locum sepulcri indicabant, saltim sic pararentur ad fidem, & viderent mortuum resurgentem: sic & Ioannes interficiendus ab Herode, discipulos suos mittit ad Christum, ut per hanc occasionem videtes signa atque virtutes, crederent in eum, & magistro interrogate sibi discerent. Quod autem superbirent discipuli Ioannis aduersus dominum: & haberet aliquid mordacitatis ex liuore &

inuidia, superior quoque interrogatio demonstrat, euangelista referente: Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes: Quare nos & pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et alibi: Magister, cni tu præbuiisti testimonium ad Iordanem, ecce discipuli eius baptizant, & plures veniunt ad eum: quasi dixerint: Nos deserimur, hic raritas est, ad illum turba concurrit. d ¶ Tu es qui venturus es, &c. ¶ Nō ait, tu es qui venisti, sed tu es qui venturus es. Et est sensus manda mihi quia ad infernum descensus sum, utrum te & inferis debeam nunciare qui nunciaui superis? An non conueniat filio Dei, ut gustet mortem, & alium ad hæc sacramenta missurus es? e ¶ Et respondens Iesus ait illis: Euntes renunciate Ioanni, quæ audistis & vidistis, &c. ¶ Ioannes interrogauerat per discipulos: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis: Cæci vident, claudi ambulant leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, Pauperes euangelizantur. Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, cepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? arundinem ventum agitatum? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt. Sed quid existis videre: prophetam? Etiam dico vobis & plus quam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est:

CAPVT XI.

T factum est cum consummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis: Cæci vident, claudi ambulant leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, Pauperes euangelizantur. Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, cepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? arundinem ventum agitatum? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt. Sed quid existis videre: prophetam? Etiam dico vobis & plus quam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est:

Ecce

rigorem, hæc præceptoris comprobant veritatem: quando omnis apud eum, qui saluari potest, æqualis est. Quod autem ait.

g ¶ Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. ¶ Internuncios percutit, sicut in sequentibus demonstrabitur.

h ¶ Illis autem abeuntibus, cepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne, &c. ¶ Si superior sententia contra Ioannem prolata fuerat, ut plerique arbitrantur: in eo quod ait: Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me: quomodo nunc Ioannes tantis laudibus prædicatur? Sed quia turba circumstantes interrogationis mysterium nesciebat, & putabat Ioannem dubitare de Christo, quem ipse monstrauerat digito: ut intelligerent Ioannem non sibi interrogasse, sed discipulis suis: Quid, inquit, existis in desertum? Num quid ob hoc, ut hominem videritis calamo similem, qui omni vento circumfertur, & leuitate mentis de eo ambigeret, quem antea prædicarat? An forsitan stimulis contra me inuidia cogitur, & prædicatio eius vanam sectatur gloriam, ut ex ea quærat lucra? Cur diuitias cupiat, ut affluat dapibus? Locustis vescitur, & melle siluestri. An ut mollibus vestiatur? Pili camelorum tegmen eius sunt. Istiusmodi cibus & vestis, carceris hospitio recipiuntur, & prædicatio veritatis tale habet habitaculum. Qui autem adulatores sunt, & sectantur lucra, & quærunt diuitias, & delitiis affluunt, & mollibus vestiuntur, isti in domibus regum sunt. Ex quo ostenditur rigidam vitam & austeram prædicationem vitæ debere aulis regum, & mollium hominum palatia declinare.

i ¶ Sed quid existis videre prophetam, &c. ¶ In eo Ioannes prophetis cæteris maior est: quod quem illi prædicauerant esse venturum, hic venisse digito demonstrat, dicens: Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi. Et quia ad priuilegium prophetale etiam Baptista accessit præmium, ut dominum suum baptizaret: inde infert meritum dicitur, faciès de Malachia testimonium, in quo etiam angelus prædicatur. Angelum autem hic dici Ioannem non putemus naturæ societate, sed officii dignitate, id est, nuncium, quod venturum dominum nunciarit.

¶ Amen

G
Sup. 2. b
Ioan. 3. c

B
Sup. 3. d

H

Mat. 11
Agab. 21

Luc. 1. b

1. Reg. 19

Malach. 4.

Malach. 4.

a ¶ Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista.] Inter natos, inquit, mulierum. His ergo præfertur hominibus, qui de mulieribus nati sunt, & de concubitu viri, & non ei qui est natus ex virgine & Spiritu sancto: quantum in eo quod dixit: Non surrexit maior inter natos mulierum Ioanne Baptista: non cæteris prophetis & patriarchis cunctisque hominibus Ioannem prætulit, sed Ioannem cæteris exæquavit. Non enim statim sequitur: ut si alij maiores eo non sunt, ille maior aliorum sit: verum ut æqualitatem cum cæteris sanctis habeat.

b ¶ Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.] Multi de saluatore hoc intelligi volunt: quod qui minor est tempore, maior sit dignitate. Nos autem simpliciter intelligamus, quod omnis sanctus, qui iam cum Deo est, maior sit illo qui adhuc consistit in prælio. Aliud est enim coronam victoriæ possidere: aliud adhuc in acie pugnare. Quidam nouissimum angelum in cælis domino ministrantem, meliorem volunt accipere quolibet primo homine, qui versetur in terris,

c ¶ A diebus Ioannis Baptiste, &c.] Si primus Ioannes, ut supra diximus, penitentiam populis nuntiavit, dicens: Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum: consequenter à diebus illis regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Grandis enim est violentia, in terra nos esse generatos, & cælorum sedem querere: possidere per virtutem, quod non tenuimus per naturam.

d ¶ Omnes enim prophetae, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.] Non quod post Ioannem excludat prophetas: Legimus enim in Actibus apostolorum, & Agabum prophetasse, & quatuor virgines filias Philippi: sed quod lex & prophetae, quos scriptos legimus, quicquid prophetauerunt, de domino vaticinati sunt. Quando ergo dicitur: omnes prophetae & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt, Christi tempus ostenditur, ut quem illi dixerunt esse venturum, Ioannes venisse ostenderet.

e ¶ Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures, &c.] Hoc quod dictum est: si vultis recipere, ipse est Elias: mysticum esse & egere intelligentia, sequens sermo domini demonstrat, dicens: Qui habet aures audiendi audiat. Si enim planus esset sensus, & manifesta sententia, quid necesse fuit nos ad illius intelligentiam præparari? Elias ergo Ioannes dicitur, non secundum stultos philosophos, & quosdam hæreticos: qui ueterem & nouum introducunt: sed quod iuxta aliud testimonium euangelij, venerit in spiritu & virtute Eliæ, & eandem sancti spiritus vel gratiam habuerit vel mensuram. Sed & vitæ austeritas, rigorque mentis Eliæ & Ioannis pares sunt. Ille enim in eremo, iste in eremo. Ille zona pellicea cingebatur, & iste simile habuit cingulum. Ille quoniam Regem Achab & Iezabel impietatis arguit, fugere compulsus est. Iste quia Herodis & Herodiadis illicitas arguit nuptias, capite truncatur. Sunt qui propterea Ioannem etiam vocari putant: quod quomodo in secundo saluatoris aduentu iuxta Malachiam præcessurus est Elias, & venturum iudicem nuntiaturus: sic Ioannes in primo aduentu fecerit, & uterque sit nuntius, vel primi aduentus domini, vel secundi

f ¶ Cui autem assimilabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamant, atque dicentibus ad quos æquales suos: Cecinimus vobis, & non saltastis lamentati sumus, & non planxistis, comparatur generatio Iudæorum, scriptura dicente: Cui similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, & reliqua. Non ergo nobis tribuitur libera intelligentia, & allegoria interpretatio passiva: sed quidquid dicitur sumus de pueris ad similitudinem generationis est referendum. Pueri isti qui sedent in foro, hi sunt, de quibus Esaias loquitur: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. Et in decimo octauo psalmo: Testimonium domini fi-

deli, sapientia præstas paruulis. Et alibi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Isti ergo pueri sederunt in foro, siue in arogantia, quod significantius græce dicitur, ubi multa venalia sunt. Et quia populus Iudæorum audire nolebat, non ei tantum locuti sunt, sed plenis faucibus inlamarunt: Cecinimus vobis, & non saltastis: prouocauimus ut ad nostrum canticum bona opera faceretis, & saltaretis ad nostram tibiam: sicut saltauit & Dauid ante arcem dñi, & noluitis. Lamentati sumus, & vos ad penitentiam prouocauimus: & ne hoc quidem facere voluistis, spernentes utramque prædicationem, tam exhortationis ad virtutes, quam penitentiam post peccata. Nec mirum si duplicem viam contempseritis salutis: cum & ieiunium & saturitatem pariter sperneretis. Si ieiunium vobis placet: cur Ioannes displicuit? Si saturitas: cur filius hominis displicuit? Quorum alterum, demonium habentem, alterum, voratorem & ebrium nuncupastis. Ergo quia vos nolulistis utramque recipere disciplinam, iustificata est sapientia à filiis suis: id est Dei dispensatio atque doctrina. Et ego qui sum Dei virtus, & sapientia Dei, iustus fecisse ab apostolis meis filiis comprobatus sum: quibus reuelauit pater, quæ à sapientibus absconderat, & prudentibus apud semetipsos. In quibusdam euangelij legitur: Iustificata est sapientia ab operibus suis. Sapientia quippe non querit vocis testimonium, sed operum.

g ¶ Tunc cepit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius: quia non egissent penitentiam.] Exprobratio ciuitatum Chorozain & Bethsaida & Capharnaum, capituli huius titulo panditur: Quod ideo exprobrauerit eis: quia post factas virtutes & signa quam plurima, non egerint penitentiam.

h ¶ Væ tibi Chorozain: Væ tibi Bethsaida: &c.] Chorozain & Bethsaida vrbes Galilææ à saluatore planguntur: quod post tanta signa atque virtutes non egerint penitentiam, & præferuntur eis Tyrus & Sidon, vrbes idololatriæ, & vitiosæ deditæ. Præferuntur autem ideo: quod Tyrus & Sidon naturalem tantum legem calcauerint: istæ verò post transgressionem naturalis legis & scriptæ, etiam signa, quæ apud eas facta sunt, parui duxerint. Querimus ubi scriptum sit: quod in Chorozain & Bethsaida dominus signa fecerit. Supra legimus: Et circumibat ciuitates omnes & vicos, curans omnem infirmitatem, & reliqua. Inter cæteras ergo ciuitates & viculos æstimandum est in Chorozain quoque, & Bethsaida dominum signa fecisse.

i ¶ Et tu Capharnaum, numquid vsque in cælum exaltaberis? vsque ad infernum descendes.] In altero exemplari

d 104 V

e 105 V

f 106 X

Esa. 8. d. g 107 V

Psal. 8. a

h 108 V

A. Reg. 5. 6

D

Loc. 7. d

Sup. 4. b

Act. 11. d Agab. 21. d

Luc. 1. b

1 Reg. 19. a

Malach. 2. b

Malach. 4.

CANON
E

reperimus. Et tu Capharnaum quæ usque in cælum exalta es, usque ad inferna descendes. Et est duplex intelligentia. Vel ideo ad inferna descendes, quia contra prædicationem meam superbissime restitisti. Vel ideo, quia exaltata usque ad cælum, meo hospicio, & meis signis atque virtutibus tantum habens priuilegium, maioribus pleæteris suppliciiis, quod his quoque credere nolisti.

i 901
Xk 110
V

a ¶ *Quia si in Sodomis, &c.*] Querat prudens lector & dicat. si Tyrus & Sydon & Sodoma potuerunt agere pœnitentiam ad prædicationem saluatoris, signorumque miracula, non sunt in culpa quod non crediderunt: sed vitium silèti in eo est, qui acturis pœnitentiã noluit prædicare. Ad quod facilis & aperta responsio est: ignorare nos iudicia Dei, & singulari dispensationi eius sacramenta nescire. Propositum fuerat domino Iudææ fines nõ excedere, ne iustam pharisæis & sacerdotibus occasionem persecutoris daret. Vnde & apostolis ante passionem præcepit: *In viã gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ ne intraueritis.* Chorozaïn igitur & Bethsaida damnantur, quod præfenti domino credere noluerunt. Tyrus & Sidon iustificatur, quod apostolis illius crediderunt: Non quæras tempora, cum credentium intueris salutem. In Capharnaum autè, quæ interpretatur villa pulcherrima, condemnatur incredula Hierusalem, cui dicitur per Ezechielem: *Iustificata est Sodoma ex te.*

l 111
III.
m 112
II.
n 113
Xa 114
II

Sup. 10. c

b 115
X
F

Ezech. 16. f.

b ¶ *In illo tempore respondens Iesus dixit: &c.*] Confessio nõ semper pœnitentiam, sed & gratiarum actionem significat, vt in psalmis sapissime legimus. Audiant qui saluatorem non natum, sed creatum calumniantur: quod patrem suum vocet cœli & terræ dominum. Si enim & ipse creatura est, & creatura conditorem suum patrem appellare potest: stultum fuit non & sui & cœli ac terræ dominum vel patrem similiter appellare.

c ¶ *Quia abscondisti hæc à, &c.*] Gratias agit, & exultat in patre, quod apostolis sui aduentus aperuerit sacramenta, quæ ignorauerint scribæ & pharisæi, qui sibi sapientes videntur, & in conspectu suo prudentes. Iustificata est enim sapientia à filiis suis.

d ¶ *Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te.*] Blandientis affectu loquitur ad patrem: vt cœptum in apostolis beneficium compleatur.

e ¶ *Omnia mihi tradita sunt à patre meo.*] Et tradentem patrem, & accipientem filium mystice intellige. Alioquin si iuxta fragilitatem nostram sentire volumus: cum cœperit habere qui accipit, incipiet non habere qui dedit. Tradita autem sibi omnia, non cælum & terra & elementa intelligenda sunt, & cætera quæ ipse fecit & condidit: sed hi qui per filium accessum habent ad patrem, & ante rebelles Deum postea sentire cœperunt.

f ¶ *Et nemo nouit filium, &c.*] Erubescat Eunomius tantam sibi notitiam patris & filii, quantam alterutrum inter se habeant iactitans. Quod si inde contendit, & suam insaniam cõsolatur, quia sequitur: Et cui voluerit filius reuelare. Aliud est naturæ qualitate nosse quod noueris, aliud reuelantis dignatione.

Zach. 5. c
Psal. 37. a

g ¶ *Venite ad me omnes, &c.*] Grauius onera esse peccati, & Zacharias propheta testatur, dicens iniquitatem sedere super talentum plumbi. Et psalmista complorat: *Iniquitates meæ aggrauatæ sunt super me.* Vel certe eos qui grauius legis

iugo premebantur ad euangelij inuitat gratiam.

h ¶ *Iugum enim, &c.*] Quomodo leuius lege euangelium cum in lege homicidium, in euangelio ira damnetur? Quæ ratione euangelij gratia facilior: cum in lege adulterium, in euangelio concupiscentia puniatur? In lege multa præcepta

Sup. 5. c

Act. 15. e
Dent. 4. c

sunt, quæ apostolus non posse complere, plenissime docet. In lege opera requiruntur, quæ qui fecerit, viuet in eis. In euangelio voluntas quæritur: quæ etiam, si effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Euangelium ea præcipit quæ possumus: ne scilicet concupisquamus: hoc in arbitrio nostro est. Lex cum voluntatem non puniat, punit effectum, ne ad ulteriu facias. Finge in persecutione aliquã virginem prostitutam. Hæc apud euangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur: in lege quasi corrupta repudiatur.

CAP. XII.

I ¶ *In illo tempore, &c.*] In alio quoque euangelista legimus quod propter nimiam importunitatem, nec vescendi quidè habebant locum, & ideo quasi homines esuriebat. Quod autè spicas segetum manibus confricant, & in ediam consolantur: vitæ austerioris indicium est, non præparatas epulas, sed cibos simplices quærentium.

Mat. 23. d

k ¶ *Pharisæi autem videtes dixerunt, &c.*] Nota quod primi apostoli saluatoris, litteram

H

sabbathi destruunt, aduersum Hebionitas: qui cum cæteros recipiant apostolos, Paulum quasi transgressorem legis repudiant.

l ¶ *At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit Dauid, &c.*] Ad confutandam calumniam pharisæorum, veteris recordatur historia: quando Dauid fugiens Saulem venit in Nobè, & ab Achimelech sacerdote susceptus, postulauerit cibos: qui cum panes laicos non haberet, dedit ei consecratos: quibus non licebat vesci nisi solis sacerdotibus & leuitis. Et hoc tantum interrogauit, si essent mundi pueri à mulieribus, & illo respondente, ab heri & nudius tertius, non dubitauit panes dare: melius arbitratus (propheta dicente: *Misericordiam volo & non sacrificiũ*) de famis periculo homines liberare, quam Deo offerre sacrificium: Hostia enim placabilis Deo hominum salus est. Opponit ergo dominus, & dicit: Si & Dauid sanctus est, & Achimelech pontifex à vobis non reprehenditur, sed legis vterque mandatum probabili excusatione transgressi sunt, & famis in causa est: cur eandem famem non probatis in apostolis, quam probatis in cæteris? Quamquam & in hoc magna distantia sit. Isti spicas in sabbatho manu confricant: illi panes comederunt leuiticos, & ad sabbathi solemnitatem accedebant Neomeniarum dies, quibus in conuiuio requisitus fugit ex aula regia. Obsertia quod panes propositionis nec Dauid nec pueri eius acceperint, antequam se à mulieribus mundos esse responderent.

1 Reg. 21. b

Osè 6. c

1 Reg. 20. a

m ¶ *Aut non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templum sabbathum violant, &c.*] Calumniamini, inquit, discipulos meos, cur per segetes transeuntes spicas triuerint, & hoc fecerint famis necessitate cogente: cum ipsi sabbathum violetis in templo, immolantes victimas, cædentes tauros, holocausta super lignorum struem incendio concremant, & iuxta alterius euangelij fidem: Circumcidentes paruulos in sabbatho: vt dum aliam legem seruare cupitis, sabbathum destruatis. Numquam autem leges Dei sibi contrariæ sunt: & prudenter vbi transgressionis dis-

1049 7. c

A discipuli sui argui poterant, David & Achimelech dicit exempla sectatos: veram autem & absque necessitatis obtentu sabbati præuaricationem in ipsos refert, qui calumniam fecerant.

a ¶ *Dico autem, &c.*] Hic non pronomen, sed aduerbium loci est, quod maior templo sit locus qui Dominum templi teneat.

b ¶ *Si autem, &c.*] Quid sit, volo misericordiam & non sacrificiū: supra diximus. Quod autem sequitur: Numquam condemnassetis innocētes, de apostolis intelligendum est. Et est sensus. Si misericordiam comprobastis Abimelech, eo quod fame periclitantem refocillauerit David & pueros eius: quare discipulos meos cōdemnatis, qui nihil tale fecerunt?

c ¶ *Et cum transisset inde, venit in synagogam, &c.*] Tertiusdecimus iste est qui curatur in synagoga. Et notandum quod non in itinere & foris, sed in conciliabulo Iudæorum manus arida fuerit sanata.

d ¶ *Et interrogabant, &c.*] Quia destructionem sabbati, quam pharisæi in discipulis arguebāt, probabili exemplo excusauerat, ipsum calumniari volunt, & interrogant vtrum liceat curare in sabbatis: vt si non curauerit, crudelitatis aut imbecillitatis: si curauerit, transgressionis accusent.

e ¶ *Ipsa autem, &c.*] Sic soluit propositam quæstionem, vt interrogantes auaritiæ condemnaret. Si vos, inquit, in sabbato ouem & aliud quodlibet animal in foueam decidēs eripere festinatis, non animali sed vestræ auaritiæ consulentes: quanto magis ego hominem, qui multo melior est oue, debeo liberare?

f ¶ *Tunc ait, &c.*] In Euangelio, quo vtuntur Nazareni & Ebionitæ (quod nuper in Græcum de Hebræo sermone translulimus & quod vocatur à plerisque Matthæi authenticum) homo iste qui aridam habet manum, cœmentarius scribitur, istiusmodi vocibus auxilium precans: Cœmentarius eram, manibus victum quærirans: precor te Iesu, vt mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos. Vtque ad aduentum Saluatoris arida manus in synagoga fuit Iudæorum, & Dei opera non fiebant in ea: postquam ille venit in terras, reddita est in apostolis credentibus dextera, & operi pristino restituta.

g ¶ *Exeuntes autem pharisæi consilium, &c.*] Quod Domino moluntur insidias, liuor in causa est: Quod enim fecerat, vt pharisæos ad interfectionem sui prouocaret? nempe quod homo extenderat manum. Quis enim pharisæorum in die sabbati non extendit manum, portans cibos, calicemque porrigens, & cætera quæ victui necessaria sunt? Si ergo manum extendere, & alimenta subleuare vel potum, in sabbato non est criminis: cur hoc in alio arguunt quod ipsi facere coarguuntur: præsertim cum iste cœmentarius nihil tale potauerit, sed ad præceptum Domini solam extenderit manū?

S. Hieron. Tom. 6.

h ¶ *Iesus autem, &c.*] Sciens insidias eorum quod vellent perdere Saluatorem suum: recessit inde, vt pharisæis contra se occasionem impietatis auferret.

i ¶ *Ecce puer meus, &c.*] Per Esaiam Prophetam ex persona patris hoc dicitur: *Ponam spiritum meum super eum.* Spiritus ponitur non super Dei verbū, & super vnigenitum, qui de sinu processit patris: sed super eum, de quo dictum est: *Ecce puer meus.*

k ¶ *Neque, &c.*] *Lata enim est & spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, & multi ingrediuntur per eam.* Qui multi vocem non audiunt Saluatoris: quia non sunt in arcta via, sed in spatiosa.

l ¶ *Arundinem, &c.*] Qui peccatori non porrigit manum, nec portat onus fratris sui, iste calamum quassatum confringit. Et qui modicam scintillam fidei contemnit in paruulis, hic linum extinguit fumigans. Quorum Christus vtrumque non fecit: ad hoc enim venerat, vt saluum faceret quod perierat.

m ¶ *Tunc, &c.*] Tria signa simul in vno homine perpetrata sunt: Cæcus videt, mutus loquitur, possessus à dæmone, liberatur. Quod & tunc quidem carnaliter factum est, sed & quotidie completur in confessione credentium: vt expulso dæmone, primum fidei lumen aspiciant, deinde in laudes Dei tacentia prius ora laxentur.

n ¶ *Iesus, &c.*] Turbæ stupebant, & confitebantur eum, qui tanta signa faciebat, esse filium David: pharisæi vero opera Dei, principi dæmoniorum deputabant. Quibus Dominus non ad dicta, sed ad cogitata respondit: vt vel sis compellerentur credere potentia eius, qui cordis videbat occulta.

o ¶ *Si satanas, &c.*] Non potest regnum & ciuitas contra se diuisa petstare. Sed quomodo concordia parua res crescunt, ita discordia maximæ dilabuntur. Si ergo satanas pugnat contra se, & dæmon inimicus est dæmonis, deberet iam mundi venisse consummatio, vt non haberent in eo locum aduersariæ potestates: quarum inter se bellum, pax hominum est. Si autem putatis d scribæ & pharisæi, quod recessio dæmonum obedientia sit in principem suum, vt homines ignorantes fraudulenta simulatione deludant: quod potestis dicere de corporum sanitatibus, quas Dominus perpetravit? Aliud est si membrorum quoque debilitates, & spiritualium virtutum insignia dæmonibus assignatis.

p ¶ *Si ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi indices, &c.*] Filios Iudæorum, vel exorcistas gentis illius ex more significat, vel apostolos ex eorum stirpe generatos. Si exorcistas, qui ad inuocationem Dei eiiciebant dæmones, coarctat interrogatione prudenti, vt confiteantur Spiritus sancti esse opus. Quod si expulsio dæmonum, inquit, in filiis vestris, Deo, non dæmonibus deputatur: quare in me idem opus non eandem habeat causam?

B v

ct 16 II.

sup. 7. b

d 117 IV. e 118 X.

D

f 119 V.

g 120 VII.

h 121 II.

i 122 II.

Sup. 5. e

Aff. 15. e Dent. 4. c

Mar. 1. d

H

I Reg. 11. b

Osæ 6. e

I Reg. 20. a

Ios. 7. e

CANON
E

Infr. 19. d

Luc. 1. c

Exod. 8. c
Deut. 9. b
K 123
II.

124
X.

m 125
V.

n 126
X

Luc. 17. c
Ioan. 1. d

Sup. 3. a
O 127

V.
Infr. 21. d

F

V.
P 128

Ergo ipsi iudices vestri erunt, non potestate sed comparatione: dum illi expulsionem demonum Deo assignant, vos Beelzebub principi demoniorum. Sin autem de Apostolis dictum est (quod & magis intelligere debemus) ipsi erunt iudices eorum: quia sedebunt in duodecim solis, *iudicantes*

duodecim tribus Israel.
a ¶ *si autem, &c.*] In Luca istu locum ita scriptum legimus: Si autem ego in digito Dei eiicio demones. Iste est digitus, que consistitur & Magi, qui contra Moysen & Aaron signa faciebant, dicentes: *Digitus Dei est iste*, quo tabule lapidee scripte sunt in monte Sina. Si igitur manus & brachium Dei, filius est, & digitus eius Spiritus sanctus: Patris & Filii & Spiritus sancti vna substantia est: non te scandalizet membrorum inaequalitas, cum adificet vnitas corporis.

b ¶ *Igitur, &c.*] Vel seipsum significat, de quo in alio loco scriptum est: *Regnum Dei intra vos est*, Et: *Medius stat inter vos, quem nescitis*: Vel certe illud regnum quod & Ioannes & ipse Dominus predicauerant: *Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum.* Est & tertium regnum Scripturae sanctae, quod auferetur a Iudaeis, & tradetur genti facienti fructus eius.

c ¶ *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum &c.*] Non debemus esse securi: Aduersarius noster fortis, victoris quoque vocibus comprobatur. Dominus illius mūdus, qui in maligno positus est: non creatoris dignitate, sed magnitudine delinquentis: Vasa eius nos quondam fuimus. Alligatus est fortis, & religatus in tartarum, & Domini contritus pede, & direptis sedibus tyranni, captiua ducta est captiuitas.

d ¶ *Qui non est mecum, &c.*] Non putet hoc quisquam de haereticis dictum & schismaticis (quanquam & ita ex superfluo possit intelligi) sed ex consequentibus textuque sermonis, ad diabolum refertur, eo quod non possint opera Saluatoris Beelzebub operibus comparari. Ille cupit animas hominum tenere captiuas: Dominus liberare. Ille praedicat idola: hic vnus Dei notitiam. Ille trahit ad vitia: hic ad virtutes reuocat. Quomodo ergo possunt inter se habere concordiam, quorum opera diuersa sunt?

e ¶ *Et quicumque dixerit verbum contra filium, &c.*] Et quomodo quidam nostrorum episcopos atque presbyteros post blasphemiam Spiritus sancti in suum recipiunt gradum: cum Saluator dicat omne peccatum, & blasphemiam dimitti hominibus: qui autem in Spiritum sanctum blasphemauerit, non dimitti ei, neque in praesenti tempore, neque in futuro? Nisi forte illud de Marco Euangelista suam exemplum: qui causas tantae irae manifestius expressit, dicens: *Quia dicebant, spiritum immundum habet.* Ergo quicumque opera Saluatoris Beelzebub principi demoniorum deputant, & dixerit filium Dei habere spiritum immundum, huic nullo tempore blasphemiam remittetur. Vel ita locus iste intelligendus est. Qui verbum dixerit contra filium hominis, scandalizatus carne mea, & me hominem tantum arbitrans: quod filius sim fabri, & fratres habeam

Iacobu & Ioseph & Iudam, & homo vorator & vini potator sim. talis opinio absque blasphemia, quanquam culpa non careat erroris, tamen habet veniam propter corporis vilitatem. Qui autem manifeste intelligens opera Dei, cum da virtute negare non possit, eadem stimulatus inuidia calumniatur, & Christum denique verbum & opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub: isti non dimittetur neque in praesenti saeculo neque in futuro.

f ¶ *Aut facite, &c.*] Constringit eos syllogismo, quem Graeci vocant *αὐτὸν τὸν*: nos ineuitabilem possumus appellare: qui interrogatos hinc inde concludit, & vtroque cornu premittit. Si, inquit, diabolus malus est, bona opera facere non potest. Si autem bona sunt quae facta cernitis: sequitur, ut non sit diabolus qui ea facit. Neque enim fieri potest, ut ex malo bonum, aut ex bono oriatur malum. Quod autem sequitur.

g ¶ *Progenies, &c.*] Ostendit illos arborem malam, & tales afferre fructus blasphemiae redundantes, qualia habeant semina diaboli.
h ¶ *Bonus, &c.*] Vel ipsos Iudaeos Dominum blasphemantes ostendit de quali thesauro blasphemias proferant: vel cum superiori questione haeret sententia: quod quomodo non possit bonus homo proferre mala, nec malus bona, sic non possit Christus mala, & diabolus bona opera facere.
i ¶ *Dico autem vobis, &c.*] Hoc quoque haeret cum superioribus. Et est sensus. Si otiosum verbum, quod nequaquam edificat audientes, non est absque periculo eius qui loquitur, & in die iudicij redditurus est vnusquisque rationem sermonum suorum: quanto magis vos, qui opera Spiritus sancti calumniimini, & dicitis me in Beelzebub principe demoniorum eiicere demonia, reddituri estis rationem calumniae vestrae: Otiosum verbum est quod sine vtilitate & loquetis dicitur, & audientis: si omissis seriis, de rebus friuolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Caeterum qui scurrilia replicat, & cachinnis ora dissoluit, & aliquid profert turpitudinis: hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus.

k ¶ *Tunc responderunt ei, &c. Magister volumus, &c.*] Sic signum postulant, quasi quae viderant signa non fuerint. Sed in alio Euangelista quid petant plenius explicatur. *Volumus a te signum videre de caelo.* Vel in morem Eliae ignem de sublimi venire cupiebant: vel in similitudinem Samuelis tempore aestiuo contra naturam loci mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere: quasi non possint & illa calumniari & dicere, ex occultis & variis aeris passionibus accidisse. Nam qui calumniaris ea quae oculis vides, manu tenes, vtilitate sentis: quid facturus es de his quae de caelo venerint? Vtique respondebis & Magos in Aegypto multa signa fecisse de caelo.

l ¶ *Ait illis: &c.*] Egregie dixit adultera: quia dimiserat virum, & iuxta Ezechielem, multis se amatoribus copulauerat.

m ¶ *Signum querit, & signum non dabitur illi, nisi signum Ionae Prophetae. Sicut enim fuit, &c.*] De hoc loco plenius in

G

A

B
1. Reg. 7
2. Par. 5

H

Exod. 7. 64

Ezec. 16. b

Iona. 2. b

commenta-

A commentariis Iona Prophetae disputauimus: ad illum ergo locum lectoris diligentiam remittimus. Hoc breuiter nunc dixisse contenti, quod synedochice totum intelligatur ex parte: non quod omnes tres dies & tres noctes in inferno Dominus steterit: sed quod in parte parascueus, & domini-

ca, & tota die sabbati, tres dies & totidē noctes intelligantur.

a ¶ *Viri Niniuite, &c.*] Non sententia potestate, sed comparationis exemplo.

b ¶ *Et ecce, &c.*] Hic, aduerbium loci, non pronomen intelligas. Ionas secundum Lxx. interpretes triduo predicauit: ego tanto tempore. Ille Assyriis genti incredula: ego Iudæis populo Dei. Ille peregrinis: ego ciuibus. Ille voce locutus est simplici, nihil signorum faciens: ego tanta faciens signa, Beelzebub calumniam sustineo. Plus ergo est Iona, hic: id est, in presentiarum inter vos.

c ¶ *Regina Austri surget, &c.*] Eodem modo condemnabit regina Austri populum Iudæorum, quo condemnabunt viri Niniuitæ Israëlē incredulum. Ista est autem regina Saba de qua in regum volumine & in Paralipomenon legimus quæ per tantas difficultates, gente sua & imperio derelictis, venit in Iudæam audire sapientiam Salomonis, & ei multa munera detulit. In Niniue autem & in regina Saba occulta fides nationum præfertur Israeli.

d ¶ *Cum autem, &c.*] Quidam istum locum de hæreticis dictum putant: quod immundus spiritus qui in eis antea habitauerat, quando gentiles erant, ad confessionem veræ fidei, eiiciatur: postea vero cum se ad hæresim transtulerint, & simulatis virtutibus ornauerint domum suam: tunc aliis septem nequam spiritibus adiunctis, reuertatur ad eos diabolus & habitet in illis: fiantque nouissima eorum peiora prioribus. Multo quippe peiori conditione sunt hæretici quam gentiles: quia in illis spes fidei est: in istis pugna discordiæ. Cum hæc intelligentia plausum quendam & colorem doctrinæ præferat, nescio an habeat veritatem. Ex eo enim quod finita vel parabola vel exemplo sequitur: Sic erit & generationi huic pessimæ: compellimur non ad hæreticos & quolibet homines, sed ad Iudæorum populum referre parabola: ut contextus loci non passim & vagus in diuersum fluctuet, atque insipientium more turberetur: sed hærens sibi vel ad priora vel ad posteriora respondeat. Immundus spiritus exiit à Iudæis, quando acceperunt legem, & ambulauit per loca arida quærens sibi requiem. Expulsus videlicet à Iudæis ambulauit per gentium solitudines: quæ cum postea Dominus credidissent, ille non inuento loco in nationibus, dixit.

e ¶ *Reuertar, &c.*] Hoc est à abibo ad Iudæos quos ante dimiseram.

f ¶ *Et veniens inuenit eam vacantem, scopis mundatam, &c.*] Vacabat enim templum Iudæorum: & Christum hospitem non habebat dicentem: *Surgite, eamus hinc.* Et in alio loco: *Dimittetur vobis domus vestra deserta.* Quia igitur & Dei & Angelorum præsidia non habebat, & ornati erant superfluis obseruationibus legis, & traditionibus pharisæorum: reuertitur diabolus ad sedem suam pristinam, &

septenario sibi numero dæmonum addito, habitat pristinam domum, & fiunt illius populi nouissima peiora prioribus. Multo enim nunc maiori dæmonum numero possidentur blasphemantes in synagogis suis Christum Iesum, quam in Agypto possessi fuerant ante legis notitiam: quia aliud est

uenturum non credere: aliud eum non suscepisse qui venerit. Septenarium autem numerum adiunctum diabolo, vel propter sabbatū intellige, vel propter numerum Spiritus sancti: ut quomodo in Esaiâ super virgam de radice Iesse, & florem qui de radice conscendit, septē spiritus virtutum descendisse narratur, ita e contrario vitiorum numerus in diabolo consecratus sit.

g ¶ *Adhuc, &c.*] Occupatus erat Dominus in opere sermonis, in doctrina populorum, in officio prædicandi: mater & fratres veniunt foris, stant, & ei desiderant loqui: Tunc quidam nunciat Saluatori, quod mater sua & fratres stent foris, quærentes eum. Viderur mihi iste qui nunciat non fortuito & simpliciter nunciare, sed insidias tendere Saluatori: vtrum spirituali operi carnē & sanguinem præferat. Vnde & Dominus, non quod negaret matrem & fratres exire contempsit, sed quod responderet insidiantī, extendens manum in discipulos, ait.

h ¶ *Ecce, &c.*] Isti sunt mater mea, qui me quotidie in credentium animis generant. Isti

sunt fratres mei, qui faciunt opera patris mei. Non ergo iuxta Marcionem & Manichæum matrem negauit, ut natus de phantasmate putaretur, sed Apostolos cognationi prætulit, ut & nos in comparatione dilectionis carni spiritum præferamus. Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te. Quidam fratres Domini de alia vxore Ioseph filios suspicantur, sequentes deliramenta apocryphorum, & quandam Escham mulierculam confingentes. Nos autem, sicut in libro quem contra Heluidium scripsimus continetur, fratres Domini, nō filios Ioseph, sed consobrinos Saluatoris, Mariæ liberos intelligimus materteræ Domini, quæ esse dicitur mater Iacobi minoris & Ioseph & Iudæ: quos in alio Evangelij loco fratres Domini legimus appellatos. Fratres autem consobrinos dici, omnis scriptura demonstrat. Dicamus & aliter Saluator loquitur ad turbas: intrinsecus erudit nationes. Mater eius & fratres, hoc est, synagoga & populus Iudæorum, foris stant, & intrare desiderant, & sermone eius indigni fiunt. Cumque rogauerint & quæsierint & nunciū miserint, responsum accipiunt liberi eos esse arbitrii, & intrasse posse si velint & ipsi credere: qui tamen intrare non potuerunt nisi alios rogauerint.

CAPVT XIII.

In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare, & congregata sunt ad eum turba multa: ita vt in nauiculam ascend. &c.] Populus domum Iesu non poterat intrare, nec esse ibi vbi Apostoli audiebant mysteria. Idcirco miserator & misericors Dominus egreditur de domo sua, & sedit iuxta huius sæculi mare: vt turbæ congregentur ad eum, & audiant in litore, quæ intus non merebantur audire: ita vt in nauiculam ascendens sederet, & omnis turba staret in litore. Iesus in mediis fluctibus, hinc inde martunditur, & in sua maiestate securus, appropinquare facit

Es. 11. d

q 129
II.

r 130
II.

a 131
II.
D

Infr. 27. f
Marc. 6. a
E. 16. a
Infr. cap. 13.
in fine.

CANON
E

terre nauiculam suam. At populus nequaquam periculum sustinens, nec tentationibus circumdatus, quas ferre non poterat, stat in litore fixo gradu, ut audiat quæ dicuntur.

a ¶ *Et locutus, &c.*] Turba non vnius sententiæ est, sed diuersarum in singulis voluntatum. Vnde loquitur ad eam in multis parabolis, ut iuxta varias voluntates, diuersas reciperent disciplinas. Et notandū, quod non omnia locutus sit eis in parabolis, sed multa. Si enim dixisset omnia in parabolis, absque emolumento populi recessissent. Perspicua miscet obscuris, ut per ea quæ intelligunt, prouocentur ad eorum noticiam quæ non intelligunt.

b ¶ *Ecce, &c.*] Intus erat, domi versabatur, loquebatur discipulis sacramenta. Exiit ergo de domo sua, qui seminat verbum Dei, ut seminaret in turbis. Significatur autem factor iste qui seminat, esse filius Dei, & patris in populis seminare sermonem. Et simul obserua hanc esse primam parabolam, quæ cum interpretatione sua posita sit. Et cauendum est vbi cumque Dominus exponit sermones suos, & rogatus à discipulis intrinsecus differit: ne vel aliud, nec plus quid velimus intelligere, quam ab eo expositum est.

b 132
V.
c 133
I.d 134
V.e 135
II.

F

c ¶ *Quædam, &c.*] Hanc parabolam ad comprobendam heresim suam Valentinus assumit: tres introducens naturas: spiritualem, animalem, atque terrenam, cum hic quatuor sint: vna iuxta viam alia petrosa, tertia plena spinis, quarta terræ bonæ. Differimus parumper interpretatione meius cum discipulis volentes secretè audire quod dicitur.

d ¶ *Qui habet, &c.*] Prouocamur ad dictorum intelligentiam, quoties his sermonibus commouemur.

e ¶ *Et accedentes discipuli, &c.*] Quærendum est quomodo accedant ad eum discipuli, cum Iesus in nauī sedeat: nisi forte intelligi datur, quod dudum cum ipso nauem conscenderint, & ibi stantes super interpretatione parabolæ sciscitati sunt.

f ¶ *Qui enim, &c.*] Non in æqualitate iudicij habentibus additur, & non habentibus, id quod habere videntur auferatur, sed quod Apostolis in Christo habentibus fidem, etiam si quid minus virtutum habeant, conceditur. Iudæis autem qui non crediderunt in filium Dei, etiam si quid per naturæ bonum possident, tollitur. Neque enim possunt aliquid sapienter intelligere, qui caput non habent sapientiæ.

g ¶ *Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, &c.*] Hæc de his loquitur qui stant in litore, & diuiduntur ab Iesu, & sonitu fluctuum perstreperente, non audiunt ad liquidum quæ dicuntur: Impleturque in eis prophetia Esaiæ: *Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis.* Hæc de turbis prophetata sunt, quæ stant in litore, & Dei non merentur audire sermonem. Accedamus ergo & nos cum discipulis ad Iesum, & rogemus

Esa. 6. c

eum differtionem parabolæ: ne cum turbis frustra aures & oculos habere videamur.

h ¶ *Incrassatum est, &c.*] Reddit causas quare videntes non videant, & audientes non audiant: Quia incrassatum est, inquit, cor populi huius, & auribus suis grauitè audierunt.

& omnis turba stabat in litore, & locutus^a est eis multa in parabolis, dicēs: ^b exiit qui seminat seminare, & dum seminat, quædam ceciderunt fecus viæ, & venerūt volucres cæli, & comederunt ea. Alia autē ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam, & cōtinuo ex orta sunt, quia non habebant altitudinem terre. Sole autē orto aestuauerunt, & quia non habebant radicē, aruerūt. Alia autem ceciderunt in spinas, & creuerunt spinæ & suffocauerunt ea. Alia autē ceciderunt in terram bonam, & dabant fructū, aliud cētēsimū, aliud sexagesimū aliud tricesimū. Qui^d habet aures audiendi, audiat, ^e Et accedentes discipuli, dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens, ait illis: Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis autē non est datum. ^b Qui^f enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. ^e Ideo in^g parabolis loquor eis: quia videntes nō vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt, & adimpletur in eis prophetia Esaiæ, dicentis: *Auditu audietis, & non intelligetis, & vidētes videbitis, & nō videbitis.* Incrassatum^h est enim cor populi huius, & aurib^o grauitè audierunt: Et oculosⁱ suos clausērūt: ne quādo videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligāt, & conuertantur, & sanem eos. ^d Vestri^k autē beati oculi, quia vidēt, & aures vestræ quia audiunt. Amen^l quippe dico vobis: quia multi prophete & iusti cupierunt videre quæ videtis, & nō viderunt, & audire quæ auditis, & nō audierunt. ^e Vos ergo audite parabolā seminātis. Omnis qui^m audit verbū regni, & non intelligit, venitⁿ malus, & rapit quod seminatū est in corde eius: hic est qui fecus viam seminatus est. Qui autē super petrosa seminatus est: hic est qui verbū audit, & continuo cū gaudio accipit illud: Nō habet autem in se radicem, sed est tēporalis. Facta^o autē tribulatione, & persecutione propter verbū, cōtinuo scādalizatur. Qui^p autē seminatus est in spinis: hic est qui verbū audit, & sollicitudo

Ac ne forte arbitremur crassitudinem cordis, & grauitatem autium naturæ esse non voluntatis, subiungit culpam arbitrij & dicit.

i ¶ *Et oculos suos clausērunt: ne quando oculis videant, & auribus audiant, &c.*] In parabolis ergo audiunt & in ænigmate, qui clausis oculis nolunt cernere veritatem.

k ¶ *Vestri autem, &c.*] Nisi supra legissemus auditores ad intelligentiam prouocatos, Saluator edicente: qui habet aures audiendi audiat, putaremus nunc oculos & aures, quæ beatitudinem accipiunt, carnis intelligi. Sed mihi videtur illi beati oculi, qui possunt Christi cognoscere sacramenta, & quos leuari Iesus in sublimi præcepit, ut candentes segetes aspiciant, & illæ aures beatæ, de quibus Esaias loquitur: *Dominus apposuit mihi auriculam.*

Ioan. 4. a

Esa. 56. b

l ¶ *Amen quippe dico vobis, &c.*] Videtur huic loco illud esse contrarium quod alibi dicitur: *Abraham cupiuit diem meum videre, & vidit & letatus est.* Non autem dixit omnes prophete & iusti cupierunt videre quæ videtis: sed, multi. Inter multos potest fieri, ut alii viderint, alij non viderint: licet & in hoc periculosa sit interpretatio, ut inter sanctorum merita, discretionem quamlibet facere videamur. Ergo Abraham vidit in ænigmate, vidit in specie: vos autem in præsentiarum tenetis, & habetis Dominum vestrum, & ad voluntatem interrogatis, & conuescimini ei.

H

Ioan. 7. 2

m ¶ *Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit.*] Hoc præmittens hortatur nos, ut quæ dicuntur diligentius audiamus.

n ¶ *Venit malus, & rapit quod seminatū est in corde eius.*] Malus bonum semen rapit: Et simul intellige quod in corde fuerit seminatū: & diuersitas terræ, animæ sint credentium.

o ¶ *Facta autem tribulatione, &c.*] Attende quod dictum sit: continuo scādalizatur. Est ergo aliqua distantia inter eum qui multis tribulationibus pœnisque compellitur Christum negare, & eum qui ad primam persecutionem statim scādalizatur & corrumpit.

p ¶ *Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum audit, & sollicitudo sæculi istius, &c.*] Mihi videtur & illud quod iuxta literam ad Adam dicitur: *Inter spinas & tribulos panem tuum manducabis:* hoc significare mystice: quod quicumque se sæculi voluptatibus dedit curisque istius mundi,

Gen. 1. a

A mundi, panem caelestem, & cibum verum inter spinas comedat. Et eleganter adiunxit: fallacia diuitiarum suffocat verbum. Blandæ enim sunt diuitiæ, & aliud agentes & aliud pollicentes. Lubrica est earum possessio, dum huc illucque circumferuntur, & instabili gradu vel habentes deserunt, vel non habentes referunt. Vnde & Dominus diuites asserit difficulter intrare in regnum caelorum, suffocantibus diuitiis verbum Dei, & rigorem virtutum emollientibus.

a ¶ Qui vero, &c.] Sicut in terra mala tres fuere diuersitates, secus viam, & petrosa, & spinosa loca: sic in terra bona tria diuersitas est: centesimi, sexagesimi, & tricesimi fructus. Et in illa autem & in ista non mutatur substantia, sed voluntas, & tam incredulorum quam credentium corda sunt quæ semen recipiunt. Venit, inquit, malus, & rapit quod seminat in corde eius, & secundo ac tertio: hic est, ait, qui verbum audit. In expositione quoque terræ bonæ, iste est qui audit verbum. Primum ergo debemus audire: deinde intelligere, & post intelligentiam fructus reddere doctrinarum: & facere vel centesimum fructum, vel sexagesimum, vel tricesimum, de quibus plenius in libro contra Iovinianum diximus, & nunc breuiter perstringimus: Centesimum fructum virginibus: sexagesimum viduis & continentibus: tricesimum casto matrimonio deputantes. *Honorabiles enim nuptiæ, & cubile immaculatum.*

Quidam nostrorum, centesimum fructum ad martyres referunt: quod si ita est, sancta consortia nuptiarum excluduntur à fructu bono.

b ¶ Aliam, &c.] Hæc secunda parabola est, cum interpretatione sua non statim posita, sed interiectis aliis parabolis edisserata. Hic enim proponitur, & postea dimissis turbis venit domum, & accedunt ad eum discipuli eius rogantes: Dissere nobis parabolam zizaniorum agri, & reliqua. Non ergo debemus præpropere intelligendi desiderio ante eius notitiam quærere quam à Domino disseratur.

c ¶ Aliam parabolam, &c.] Sedebat Dominus in naui, & turba stabat in litore: illi procul, discipuli vicini audiebant. Proponit eis & aliam parabolam, quasi diues patrisfamilias inuitatos diuersis reficiens cibus: vt vnusquisque secundum naturam stomachi sui varia alimenta susciperet. Vnde & in priori parabola non dixit alteram, sed aliam. Si enim præmississet alteram, expectare tertiam non poteramus: præmisit aliam, vt plures sequantur.

d ¶ Simile est regnum caelorum grano sinapis, quod, &c.] Non sit molestum lectori si totas parabolas proponimus. Quæ enim obscura sunt, plenius differenda sunt: ne breuitate nimia inuoluantur magis sensus quam exponantur. Regnum caelorum prædicatio euangelii est, & notitia scripturarum, quæ ducit ad vitam, & de qua dicitur ad Iudæos: *Aufertur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* Simile est ergo huiusmodi regnum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo. Homo qui seminat in agro suo, à plerisque Saluator intelligitur, quod in animis credentium seminat: Ab aliis, ipse homo seminans in agro suo: hoc est in semetipso & in corde suo. Quis est iste qui seminat, nisi sensus noster & animus: qui suscipiens gra-

num prædicationis, & fouens sementem humore fidei, facit in agro sui pectoris pullulare? Prædicatio euangelii minima est omnibus disciplinis. Ad primam quippe doctrinam fidem non habet veritatis, hominem Deum, Christum mortuum, & scandalum crucis prædicans. Confer huiusmodi doctrinam dogmatibus philosophorum, & libris eorum, & splendore eloquentiæ, & compositioni sermonum, & videbis quæto minor sit cæteris seminibus sementis Euangelii. Sed illa cum creuerit, nihil mordax, nihil viuidum, nihil vitale demonstrat, sed totum flaccidum marcidumque & mollium ebullit in cholera, & in herbas, quæ cito arescunt & corruunt. Hæc autem prædicatio, quæ parua videbatur in principio, cum vel in anima credentis, vel in toto mundo facta fuerit: non exurgit in cholera, sed crescit in arborem: ita vt volucres cæli (quas vel animas credentium, vel fortitudines Dei seruitio mancipatas sentire debemus) veniant, & habitent in ramis eius. Ramos puto euangelicæ arboris, quæ de grano sinapis creuerit, dogmatum esse diuersitates: in quibus supradictarum volucrum vitæ quæque requiescit. Assumamus & nos pennas columbæ: vt volitantes ad altiora, possumus habitare in ramis huius arboris, & nidulos nobis facere doctrinarum: terrenaque fugientes ad caelestia festinare. Multi legentes granum sinapis minimum omnibus seminibus, & illud quod in euangelio à discipulis dicitur: Domine adauge nobis fidem, & responde-

tur eis à Salvatore: *Amen dico vobis: si habueritis fidem quasi granum sinapis, & dixeritis monti huic, migra de loco isto, migrabit: putant Apostolos vel paruum fidem petere, vel Dominum de parua fide dubitare, cum Apostolus Paulus fidem grano sinapis comparatam maximam iudicet. Quid enim dicit? Si habuero totam fidem, ita vt montes transferam: charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Ergo quod Dominus dixit fide fieri quæ grano sinapis comparatur: hoc Apostolus docet tota fide posse fieri.*

e ¶ Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum caelorum fermento, quod, &c.] Diuersus est hominum stomachus: alii amaris, alii dulcibus: alii austerioribus, alii lenibus delectantur cibus. Proponit itaque Dominus, vt iam supra diximus, diuersas parabolas: vt iuxta vulnere varietates, & medicina diuersa sit. Mulier ista, quæ fermentum accepit, & abscondit illud in farinae satis tribus, donec fermentaretur totum: vel prædicatio mihi videtur apostolica: vel ecclesiastica quæ de diuersis gentibus congregata est. Hæc tollit fermentum, notitiam scilicet & intelligentiam scripturarum & abscondit illud in farinae satis tribus: vt spiritus, anima, & corpus in vnum redacta, non discrepent inter se: sed cum duob. & tribus conuenerint, impetrent à patre quodcumque postulauerint. Dissertur locus iste & aliter. Legimus in Platone & philosophorum dogma vulgatum est: tres esse in humana anima passiones, τὸ λογικόν, quod nos possumus interpretari rationabile, τὸ θυμικόν, quod dicimus plenum iræ vel irascibile, τὸ ἐπιθυμητικόν, quod appellamus concupiscibile: & putat ille philosophus rationabile nostrum in cerebro: iram in felle: desiderium in iecore commorari. Et nos ergo si acceperimus fermentum euangelicum sanctarum scripturarum (de quo supra dictum est) tres humanæ animæ passiones in vnum redigantur: vt in

scipulis dicitur: Domine adauge nobis fidem, & respondeatur eis à Salvatore: *Amen dico vobis: si habueritis fidem quasi granum sinapis, & dixeritis monti huic, migra de loco isto, migrabit: putant Apostolos vel paruum fidem petere, vel Dominum de parua fide dubitare, cum Apostolus Paulus fidem grano sinapis comparatam maximam iudicet. Quid enim dicit? Si habuero totam fidem, ita vt montes transferam: charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Ergo quod Dominus dixit fide fieri quæ grano sinapis comparatur: hoc Apostolus docet tota fide posse fieri.*

e ¶ Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum caelorum fermento, quod, &c.] Diuersus est hominum stomachus: alii amaris, alii dulcibus: alii austerioribus, alii lenibus delectantur cibus. Proponit itaque Dominus, vt iam supra diximus, diuersas parabolas: vt iuxta vulnere varietates, & medicina diuersa sit. Mulier ista, quæ fermentum accepit, & abscondit illud in farinae satis tribus, donec fermentaretur totum: vel prædicatio mihi videtur apostolica: vel ecclesiastica quæ de diuersis gentibus congregata est. Hæc tollit fermentum, notitiam scilicet & intelligentiam scripturarum & abscondit illud in farinae satis tribus: vt spiritus, anima, & corpus in vnum redacta, non discrepent inter se: sed cum duob. & tribus conuenerint, impetrent à patre quodcumque postulauerint. Dissertur locus iste & aliter. Legimus in Platone & philosophorum dogma vulgatum est: tres esse in humana anima passiones, τὸ λογικόν, quod nos possumus interpretari rationabile, τὸ θυμικόν, quod dicimus plenum iræ vel irascibile, τὸ ἐπιθυμητικόν, quod appellamus concupiscibile: & putat ille philosophus rationabile nostrum in cerebro: iram in felle: desiderium in iecore commorari. Et nos ergo si acceperimus fermentum euangelicum sanctarum scripturarum (de quo supra dictum est) tres humanæ animæ passiones in vnum redigantur: vt in

f 136 X.

g 137 II.

h 138 V. D

Luc. 17 b

1. Cor. 13 b

Ioan. 4. a

Esa. 56. b

H Ioan. 7. g

Mat. 13. a

Inf. 11. d.

Gen. 1. a

CANON
E139
VI.140
X.

F

ratione possideamus prudentiam: in ira, odium contra vitia: in desiderio, cupiditatem virtutum: & hoc totum fiet per doctrinam euangelicam, quam nobis mater ecclesia præstitit. Dicam & tertiam quorundam intelligentiam, ut curiosus lector è pluribus quod placuerit eligat: Mulierem istam & ipsi ecclesiam interpretantur: quæ fidem hominis farinae satis tribus commiscuerit: credulitati Patris & Filij & Spiritus sancti. Cumque in vnum fuerit fermentata: non nos ad triplicem Deum, sed ad vnius diuinitatis perducit notitiam. Farinae quoque sata tria, dum non est in singulis diuersa natura, ad vnitatem trahunt substantiæ. Pius quidem sensus, sed numquam parabola, & dubia ænigmatum intelligentia, potest ad autoritatem dogmatum proficere. Satum autem genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palæstinæ, vnum & dimidium modium capiens. Dicuntur & alia de hac parabola: sed non est præsentis materiæ totum de omnibus dicere.

a ¶ *Hæc omnia, &c.*] Non discipulis, sed turbis per parabolas loquitur, & vsque hodie turbæ in parabolis audiunt, discipuli Domini interrogant Saluatorem.

b ¶ *Vt impleretur quod, &c.*]

Hoc testimonium de septuagesimo septimo psalmo sumptum est. Legi in nonnullis codicibus, & studiosus lector forte reperiet id ipsum: in eo loco vbi nos posuimus & vulgata habet editio: vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: ibi scriptum, per Esaiam Prophetam dicentem. Quod quia minime inueniebatur in Esaiâ, arbitror postea à prudentibus viris esse sublatum. Sed mihi videtur in principio ita editum: Quod scriptum est per Asaph prophetam, dicentem. Septuagesimus enim septimus psalmus, de quo hoc sumptum est testimonium, Asaph propheta titulo inscribitur: Et primum scriptorem non intellexisse Asaph, & putasse scriptoris vitium, atque emendasse nomen Esaiæ: cuius vocabulum manifestius erat. Sciendum est itaque, quod in psalmis & hymnis & canticis Dei, non solum Dauid, sed & ceteri, quorum præscripta sunt nomina, prophetae sint appellandi: Asaph videlicet & Idithum & Heman Ezraites, & Athan & filij Chore, & reliqui quos scriptura commemorat. Quodque ex persona Domini dicitur: Aperiam in parabolis os meum: eructabo abscondita à constitutione mundi: considerandum attentius, & inueniendum, describere egressum Israël ex Ægypto, & omnia signa narrari quæ in Exodi continentur historia. Ex quo intelligimus vniuersam illa quæ scripta sunt parabolice sentienda: nec manifestam tantum sonare literam, sed abscondita sacramenta: hoc enim se Saluator dicturum esse promittit: Aperiens os suum in parabolis, & eructans abscondita à constitutione mundi.

c ¶ *Tunc dimissis turbis venit in domum, & accesserunt, &c.*] Dimittit turbas Iesus & domum reuertitur: vt accedant ad eum discipuli, & secreto interrogent quæ populus nec merebatur audire, nec poterat, Ediffere nobis parabolam zizaniorum.

d ¶ *Qui respondens ait: Qui seminat bonum semen, est filius hominis.*] Perspicue exposuit quod ager mundus sit: sator, filius hominis: bonum semen, filij regni: zizania, filii pessimi: zizaniorum sator, diabolus: messis consummatio mundi: messores, angeli. Omnia scandala referuntur ad zi-

zania: Iusti reputantur in filios regni. Ergo vt supra dixi: quæ exposita sunt à Domino, his debemus accommodare fidem. Quæ autem tacita & nostræ intelligentiæ derelicta, per strengenda sunt breuiter. Homines qui dormiunt, magistros ecclesiarum intellige. Seruos patris familias, ne alios accipias

quam angelos, qui quotidie vident faciem patris. Diabolus autem propterea inimicus homo appellatur, quia Deus esse desiuit. Et in nono psalmo scriptum est de eo: *Exurge Domine, non confortetur homo.* Quam obrem nõ dormiat qui ecclesie præpositus est: ne per illius negligentiam inimicus homo superseminat zizania: hoc est, hæreticorum dogmata. Quod autem dicitur: *Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul & frumentum:* datur locus penitentia, & monemur ne cito amputemus fratrem: quia fieri potest, vt ille qui hodie noxio deprauatus est dogmate, cras resipiscat, & defendere incipiat veritatem. Illud quoque quod sequitur: *Sinite vtraque crescere vsque ad messem:* videtur illi præcepto esse contrarium: *Auferite malum de medio vestrum:* & nequaquam societatem habendam cum his qui fratres nominentur, & sunt adulteri & fornicatores. Si enim prohibetur eradicatio, & vsque ad messem tenenda est patientia: quomodo eiiciendi sunt quidam de

medio nostrum? Inter triticum & zizania, quod nos appellamus lolium, quando herba est, & nondum cultus venit ad spicam, grandis similitudo est, & in discernendo aut nulla aut perdifficilis distantia. Præmonet ergo dominus, ne vbi quid ambiguum est, cito sententiam proferamus: sed Deo iudici terminum referuimus: vt cum dies iudicij venerit, ille non suspicionem criminis, sed manifestum reatum de sanctorum catu eiiciat. Quod autem dixit, zizaniorum fasciculos ignibus tradi, & triticum congregari in horrea: manifestum est hæreticos quosque & hypocritas fidei, gehennæ ignibus concremandos: sanctos vero qui appellantur triticum, horreis, id est, mansionibus cœlestibus suscipi.

e ¶ *Tunc iusti, &c.*] In præsentis sæculo fulget lux sanctorum coram hominibus: post consummationem autem mundi, ipsi iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui.

f ¶ *Simile est regnum, &c.*] Crebris parabolarum obscuritatibus retardati, commaticam interpretationem excedimus: vt prope de alio interpretationis genere ad aliud transisse videamur. Thesaurus iste, in quo sunt omnes thesauri sapientia, & scientia absconditi, aut Deus verbum est, qui in carne Christi videtur absconditus: aut sanctæ Scripturæ, in quibus reposita est notitia Saluatoris: quem cum quis in eis inuenierit, debet omnia istius mundi emolumenta contemnere, vt illum possit habere quem reperit. Quod autem sequitur. Quem cum inuenierit homo, abscondit: idcirco dicitur, non quod hoc de inuidia faciat, sed quod timore seruantis & nolentis perdere, abscondat in corde suo, quem pristinis prætulit facultatibus.

g ¶ *Iterum simile est regnum calorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, &c.*] Aliis verbis idiplum quod supra dicitur. Bonæ margaritæ, quas quærit in sitor, lex & prophetae sunt. Audi Marcion, audi Manichee: Bonæ margaritæ sunt lex & prophetae, & notitia veteris Testamenti. Vnum autem est pretiosissimum margaritum, scientia Saluatoris & sacramentum passionis illius, & resurrectionis aecanum.

1 Cor. 14

H

Coloss. 1. 2

arcenum. Quod cum inuenerit homo negotiator, similis Pauli Apostoli, omnia legis prophetarumq; mysteria & obseruationes pristinas, in quibus inculpate vixerat, quasi purgamenta contemnit, & quisquillas, vt Christum lucrifaciat.

Philip. 3. b

Non quo inuentio nouæ margaritæ condemnatio sit veterum margaritarum: sed quo comparatione eius omnis alia gemma vilior sit.

Hier. 6. c
Sup. 4. c

a ¶ *Iterum, &c.*] Impleto Hieremie vaticinio dicentis: *Eccc ego mittā ad vos piscatores multos: postquam audierunt Petrus & Andreas, & Iacobus, & Ioannes filij Zebedæi: Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum: contexuerunt sibi ex veteri & nouo testamento sagenam euangelicorum dogmatum, & miserunt eam in mare huius sæculi: quæ vsq; hodie in medijs fluctibus tenditur, capiens de falsis & amaris gurgitibus quidquid incidit, id est, & bonos homines & malos, & optimos pisces & pessimos. Cum autem venerit consummatio & finis mundi (vt ipse infra manifestius differit) tunc sarena extrahetur ad littus: tunc verum secernendorum piscium signum demonstrabitur, & quasi in quodam quietissimo portu, boni mittentur in vasa cælestium mansionum malos autem torrendos & exiccandos gehennæ flamma suscipiet.*

b ¶ *Intellexistis, &c.*] Ad Apostolos proprie sermo est, & illis dicitur: Intellexistis hæc omnia? Quos non vult audire tantum vt populum, sed intelligere vt magistros futuros.

c ¶ *Ideo omnis, &c.*] Instructi erant Apostoli, scribæ, & notarij Saluatoris, qui verba illius & præcepta signabant in tabulis cordis carnalibus, regnorum cælestium sacramentis, & pollebant opibus patrisfamilie, eicientes de thesauro doctrinarum suarum noua & vetera: vt quidquid in euangelio prædicabant, legis & prophetarum vocibus comprobarēt.

Cant. 7. d

d ¶ *Et factum est, &c.*] Post parabolas, quas locutus est ad populum, & quas soli Apostoli intelligunt, transit in patriam suam, vt ibi apertius doceat.

e ¶ *Vnde huic, &c.*] Mira stultitia Nazarenorum: mirantur vnde habeat sapientiam sapientia, & virtutes virtus: sed error in promptu est, quod fabri filium suspicantur.

f ¶ *Nonne hic est fabri filius? Nonne, &c.*] Error Iudæorum salus nostra est, & hæreticorum condemnatio. Intantum enim cernebant hominem Iesum Christum, vt fabri putarent filium. Nonne hic est fabri filius? Miraris si errent in fratribus, cum errent in patre. Locus iste plenius in suprascripto contra Heluidium libello expositus est.

g ¶ *Iesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua.*] Propemodum naturale est,

ciues semper ciuibus inuidere. Non enim considerant præsentia viri opera: sed fragilis recordantur infantie: quasi non & ipsi per eisdem ætatum gradus ad maturam ætatem venerint.

h ¶ *Et non fecit, &c.*] Non quod etiam illis incredulis face-

re non potuerit virtutes multas: sed quod ne multas faciens virtutes, ciues incredulos condemnaret. Potest autem & aliter intelligi: quod Iesus despiciatur in domo & in patria sua: hoc est, in populo Iudæorum. Et ideo ibi pauca signa fecerit: ne penitus inexcusabiles fierent. Maiora autem signa quotidie in gentibus per Apostolos facit: non tam in sanatione corporum, quam in animarum salute.

CAPVT XIV.

In illo tempore, audiuit, &c.] Quidam ecclesiasticorum interpretum causas querit: quare Herodes ista sit suspicatus, vt putet à mortuis Ioannem resurrexisse, & ideo virtutes operari in eo: quasi erroris alieni nobis reddenda sit ratio: aut *μετεμψύχως* secta ex his verbis habeat occasione: cum vtique eo tempore quo Ioannes decollatus est, Dominus triginta esset annorum: *μετεμψύχως* autem post multos annorum circulos, in diuersa corpora dicat animas insinuari.

k ¶ *Herodes autem tenuit Ioannem, &c.*] Vetus narrat historia Philippum Herodis maioris filium, sub quo Dominus fugit in Ægyptum, fratrem huius Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse vxorem Herodiam filiam regis Aræ: postea vero focerum eius, exortis quibusdam contra generum similitudibus, tulisse filiam suam, & in dolorem

prioris mariti, Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Quis sit autem hic Philippus, euangelista Lucas plenius docet: *Anno quintodecimo imperij Tiberij Cesaris, procurante Pontio Pilato Iudæam: Tetrarcha autem Galilææ Herode: Philippo vero fratre eius tetrarcha Ituræ & Traconitidis regionis.* Ergo Ioannes Baptista, qui venerat in spiritu & virtute Elie, eadem auctoritate, qua ille Achab corripuerat & Iezabel, arguit Herodem & Herodiam, quod illicitas nuptias fecerint, & non liceat fratre viuente germano vxorem illius ducere: malens periclitari apud regem, quam propter adulationem esse immemor præceptorum Dei.

l ¶ *Et volens, &c.*] Seditionem quippe populi verebatur propter Ioannem, à quo sciebat turbas in Iordane plurimas baptizatas. Sed amore vincebatur vxoris, ob cuius ardorem etiam Dei præcepta neglexerat.

m ¶ *Die autem, &c.*] Nullum alium inuenimus obseruasse diem natalis sui, nisi Herodem & Pharaonem: vt quorum erat par impietas, esset & vna solemnitas.

n ¶ *Cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumque*

1141 I.

1142 I.

1143 II. D
1144 II.

1145 VI.

Luc. 3. e

3. Reg. 11. f

Gen. 41. g

E

A

Philip. 3. b

Hier. 6. c
Sup. 4. c

B

Cant. 7. d

Coloss. 1. a

H

CANON
E

postulasset ab eo.] Ego non excuso Herodem, quod inuitus & nolens propter iuramentum homicidium fecerit: qui ad hoc forte iurauit, vt futura occasione machinas prępararet. Alioquin si ob iusiurandum fecisse se dicit: si patris, si matris postulasset interitum, facturus fuerat, an non? Quod in se ergo repudiaturus fuit, contemnere debuit & in propheta.

d 146
III

a ¶ *Damibi, &c.*] Herodias timens ne Herodes aliquando respiceret, vel Philippo fratri amicus fieret: atque illicitę nuptię repudio soluerentur, monet filiam, vt in ipso statim conuiuio caput Ioannis postulet: digno operi saltationis, dignū sanguinis pręmium.

e 147
I

b ¶ *Et contristatus, &c.*] Conſuetudinis ſcripturarum eſt, vt opinionem multorum ſic narret hiftoricus, quomodo eo tēpore ab omnibus credebatur. Sicut Ioseph ab ipsa quoque Maria appellabatur pater Iesu, ita & nunc Herodes dicitur contristatus: quia hoc discumbentes putabant. Dissimulat enim mentis suę malitiam artifex homicida, cum tristitiam in facie, & lætitiā haberet in mente.

F

c ¶ *Propter iusiurandum, &c.*] Scelus excusat iuramento, vt sub occasione pietatis impius fieret. Propter eos qui pariter discumbebant, vult omnes sceleris sui esse consortes, vt in luxurioso impuroque conuiuio cruentę epulę deferrentur.

d ¶ *Et allatum, &c.*] Legimus in Romana historia, Flaminiū ducem Romanum, quod accumbenti iuxta meretriculę latus, quę nunquam se vidisse diceret hominem decollatum, assensus sit, vt reus quidam capitalis criminis in conuiuio truncaretur, à censoribus pulsum curia: quod epulas sanguini miscerit, & mortem quamuis noxi hominis, in alterius delicias præstiterit, vt libido & homicidium pariter miscerentur. Quanto sceleratior Herodes & Herodias, ac puella quę saltauit, in pretium sanguinis caput postulat prophetę: vt habeat in potestate linguam, quę illicitas nuptias arguebat. Hoc iuxta literam factum sit: nos autē vsque hodie cernimus in capite Ioannis Prophetę, Iudęos, Christum, qui caput est prophetarum, perdidisse.

e ¶ *Et accedentes, &c.*] Refert Iosephus in quodam Arabię oppido Ioannem capite truncatum. Et quod sequitur: Accedentes discipuli eius tulerunt corpus, & ipsius Ioannis & Saluatoris discipulos possumus intelligere.

Exod. 12.

f ¶ *Et venientes, &c.*] Necem Baptistę nunciant Saluatori: qua audita, successit in locum desertum seorsum. Non vt quidam arbitrantur timore mortis: sed parcens inimicis suis, ne homicidio homicidium iungerent. Vel in diem paschę suum interitum differens: in quo propter sacramentum immolandus est agnus, & postes credentiū sanguine respergendi. Siue ideo recessit, vt nobis præberet exemplum vitandę vltro tradentis se temeritatis: quia non omnes eadem constantia perseuerant in tormentis, qua se torquendos offerunt. Ob hanc causam & in alio loco præcipit: *Cum vos persecuti fuerint in ista ciuitate, fugite in aliam.* Eleganter quoque euangelista non ait: fugit in locum desertū: sed recessit, vt persecutores vitauerit magis quam timuerit. Aliter: postquam à Iudęis & rege Iudęorum prophetę truncatum est caput, & linguam ac vocem apud eos perdidit prophetia: Iesus transit ad desertum ecclesię locum, quę virum ante non habuerat.

Sup. 10. c

g ¶ *Et cum, &c.*] Potest & aliam ob causam auditō Ioannis interitū secessisse in desertum locum vt credentium probaret fidem. Denique turbę sequutę sunt eum pedestres, non in iumentis, non in diuersis vehiculis: sed proprio labore pedum, vt ardorem mentis ostenderent. Si

volumus singulorum verborum aperire rationes, propofiti operis breuitatem excudimus. Attamen dicendum est transitorię: quod postquā Dominus venit in desertum, sequutę sunt eum turbę plurimę. Nam antequam veniret in solitudines gentium, ab vno tantum populo colebatur.

h ¶ *Et exiens, &c.*] In euangelicis sermonibus semper literę iunctus est spiritus, & quidquid primo frigere videtur aspectu, si tetigeris, calet. In loco deserto erat Dominus sequutę sunt eum turbę relinquentes ciuitates suas, hoc est pristinas conuersationes, & varietates dogmatum, Egressus autem Iesus significat quod turbę habuerint quidem eūdi voluntatem, sed vires perueniendi non habuerint: Ideo Saluator egreditur de loco suo, & pergit obuiam: sicut & in alia parabola filio pœnitenti occurrerat. Visaque

turba miseretur, & curat lāguores eorum, vt fides plena statim pręmium consequatur.

i ¶ *Vespere autem facto, &c.*] Omnia plena mysteriis sunt. Recedit de Iudęa, venit in desertum locum: sequuntur eum turbę relictis ciuitatibus suis: egreditur ad eos Iesus: miseretur turbis, curat languidos eorum, & hoc facit non mane, nō crescente die, non meridie, sed vespere, quādo soli iustitię occubuit.

k ¶ *Iesus autem, &c.*] Non habent necesse diuersos cibos quærere: & emere sibi ignotos panes, cum secum habeant cęlestem panem.

l ¶ *Date illis vos manducare.*] Prouocat Apostolos ad fractionem panis, vt illis se non habere testantibus, magnitudo signi notior fiat.

m ¶ *Responderunt, &c.*] In alio euangelista legimus: *Est hic quidam puer, qui habet quinque panes,* qui mihi videtur significare Mosen. Duos autem pisces, vel vtrumque intelligimus testamentum: vel, quia par numerus, refertur ad legem. Igitur Apostoli ante passionem Saluatoris, & coruscationē euangelij fulgurantis, non habebant nisi quinque panes & duos pisciculos, qui in falsis aquis & in amaris fluctibus verfabantur.

n ¶ *Qui ait eis: &c.*] Audi Marci on: audi Manichę: quinque panes & duos pisciculos ad se afferri iubet Iesus: vt eos sanctificet atque multiplicet.

o ¶ *Et cum, &c.*] Iuxta literā manifestus est sensus: spiritualis interpretationis sacramenta pandamus. Discumbere iubentur supra fœnum, & secundum alium euangelistam, supra terram, per quinquagenos aut centenos: vt postquam calcauerint carnem suam, & omnes flores illius, & sæculi voluptates, quasi arens fœnū sibi subiecerint: tunc per quinquagenarij numeri pœnitentiam, ad perfectum centesimi numeri culmen ascendant.

p ¶ *Acceptis quinque panibus & duobus, &c.*] Aspicit in cœlum, vt illuc oculos dirigendos doceat. Quinque panes & duos pisciculos sumpsit in manus, & fregit eos, tradiditque discipulis. Frangente Domino, seminarium fit ciborum. Si enim fuissent integri, & non in frustra discerpti, nec diuisi

G

Infr. 15. d

Luc. 15. a

B

H

Zab. 6. 6
Num. 12. 9.

Ioh. 6. 4

Sup. eod.

Luc. 9. b

A diuisi in multiplicem segetem; turbas, & pueros, & feminas & tantam multitudinem alere nō poterant. Frangitur ergo lex cum Prophetis, & in frustra discerpitur, & eius in mediū mysteria proferuntur: vt quod integrum & permanens in statera pristino non alebat, diuisum in partes alat gentium multitudinem.

a ¶ *Discipuli autem, &c.*] Turbæ à Domino per Apostolos alimenta suscipiunt.

b ¶ *Et tulerūt, &c.*] Vnusquisque Apostolorum de reliquiis Saluatoris implet cophinum suum: vt vel habeat, vnde postea agentibus cibos præbeat: vel ex reliquiis doceat veros fuisse panes, qui postea multiplicati sunt. Et simul quære, quomodo in eremo & in tam vasta solitudine panes non inueniantur, nisi quinque tantum, & duo pisciculi: & tam facile duodecim cophini repleantur.

c ¶ *Manducantium autem fuit, numerus quinque millia virorum: &c.*] Iuxta numerū quinque panum, & comedentium virorum, quinque millium multitudo est. Nec dum enim secundum alterius loci narrationem, ad septenarium numerum venerat, quem qui comedunt, quatuor milia sunt, vicina Euangeliorum numero. Comedunt autem quinque millia virorum, qui in perfectum virum creuerant, & sequebantur eum, de quo dicit Zacharias: *Ecce vir, oriens nomen eius.* Mulieres autem & paruuli sexus fragilis & ætas minor, numero indigni sunt. Vnde & in Numerorum libro, quotiens Sacerdotes atque Leuitæ & exercitus vel turbæ pugnantium describuntur: serui & mulieres & paruuli, & vulgus ignobile absque numero prætermittitur.

d ¶ *Et statim compulit discipulos, &c.*] Discipulis præcepit transfretare, & compulit, vt ascenderent nauiculam: quo sermone ostenditur inuitos eos à Domino recessisse: dum amore præceptoris, ne punctum quidem temporis ab eo uolunt separari.

e ¶ *Et dimissa turba, &c.*] Si fuissent cum eo discipuli, Petrus, & Iacobus, & Ioannes, qui viderant gloriam transformati: forsitan ascendissent in montem cum eo: sed turba ad sublimia sequi non potest, nisi docuerit eam iuxta mare in littore, & aluerit in deserto. Quod autem ascenderit solus orare: non ad eum referas, qui de quinque panibus, quinque millia saturauit hominum, exceptis paruulis & mulieribus: sed ad eum qui audita morte Ioannis secessit in solitudinem: non quod personam Domini separemus: sed quod opera eius inter Deum hominemque diuisa sint.

f ¶ *Nauicula autem, &c.*] Recte quasi inuiti & retractantes Apostoli à Domino recesserant, ne illo absente, naufragia sustinerent. Denique Domino in montis cacumine commorante, statim ventus contrarius oritur, & turbat mare, & periclitantur Apostoli: & tamdiu imminens naufragium perseuerat, quamdiu Iesus veniat.

g ¶ *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans, &c.*] Stationes & vigiliæ militares in terna horarum spatia diuiduntur. Quando ergo dicit: quarta vigilia noctis venisse ad eos Dominum: ostendit tota nocte periclitatos, & extremo noctis, atque in consummatione mundi eis auxilium præbiturum.

h ¶ *Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati, &c.*]

S. Hieron. Tom. 6.

Si iuxta Marcionem & Manichæum, Dominus noster non est natus ex virgine, sed visus in phantasmate: quomodo nunc Apostoli timent, ne phantasma videant?

i ¶ *Et præ timore clamauerunt.*] Confusus clamor, & incerta vox, magni timoris indicium est.

k ¶ *Statimque, &c.*] Quod primum verfabatur in causa, hoc curat, & timentibus præcipit, dicens: *Habete fiduciam, nolite timere.* Et quod sequitur: *Ego sum, nec subiungit quis sit,* vel ex voce sibi nota poterant eum intelligere, qui per obscuræ noctis tenebras loquebatur: vel ipsum esse repetebant, quem loquutum ad Moysen nouerant: *Hæc dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos.*

f148 VI.

g149 II. h150 IV. Exod. 3. d

l ¶ *Respondens autem Petrus, dixit: Domine, si tu es, &c.*] In omnibus locis ardentissimæ fidei inuenitur Petrus. Interrogatis discipulis, quem homines dicerent Iesum, Dei filium cōfiteatur. Volentem ad passionē pergere, prohibet: & licet erret in sensu, tamen non errat in affectu, nolens eum mori, quem filium Dei fuerat paulo ante confessus. In montem cum Salvatore inter primos primus ascendit, & in passione solus sequitur. Peccatum negationis, quod ex repentino timore descenderat, amaris statim abluit lacrymis. Post passionem cum essent in lacu Genezareth, & piscarentur, & Dominus staret in littore, aliis paulatim nauigantibus, ille nō patitur mo-

i151 X.

Infr. 16. b Ibid. 6. d

k152 VI

l153 II. D

Infr. 17. a Infr. 26. f Ibid. 8 Ioan. 21. b τὸν ἐπεὶ-δύτην δια-ζώσατο.

ras, sed accinctus ependyte suo, statim præcipitatur in fluctus. Eodem igitur fidei ardore quo semper, nunc quoque cæteris tacentibus credit se posse facere per voluntatem magistri, quod ille poterat per naturam. Iube me venire ad te super aquas. Tu præcipe, & illico solidabuntur vnde: leue fiet corpus, quod per se graue est.

m ¶ *Et descendens Petrus, &c.*] Qui putant Domini corpus ideo non esse verum, quia super molles aquas, molle & aëreum incesserit: respondeant, quomodo ambulauerit Petrus: quem utique verum hominem non negabunt.

n ¶ *Videns vero ventum, &c.*] Ardebat animi fides, sed humana fragilitas in profundum trahebat. Paululum ergo relinquitur tentationi, vt augeatur fides, & intelligat se non facilitate postulationis, sed potentia Domini conseruatum.

o ¶ *Et continuo, &c.*] Si Apostolo Petro, de cuius fide & ardore mentis supra diximus, qui confidenter rogauerat Saluatorem, dicens: Domine, si tu es, iube me venire ad te super aquas: quia Paululum timuit, dicitur: Modicæ fidei, quare dubitasti? quid nobis dicendum est, qui huius modicæ fidei, ne minimam quidem habemus portiunculam?

p ¶ *Qui autem in nauicula, &c.*] Ad vnum signum tranquillitate maris reddita, quæ post nimias procellas interdum & casu fieri solet, nauæ atque vectores vere filium Dei confidentur, & Arius in Ecclesia prædicat creaturam.

q ¶ *Et cum transfretassent, &c.*] Si sciremus, quid in nostra lingua resonaret Genezareth, intelligeremus, quomodo Iesus per typum Apostolorum, & nauis Ecclesiam de perfectione & naufragio liberatam transducatur ad littus, & tranquillissimo portu faciat requiescere.

כא כתר

CANON
E

a ¶ *Et cum cognouissent, &c.*] Cognouerunt eum rumore, non facie: vel certe pro signorum magnitudine, quæ patrabat in populis, etiam vultu plurimis notus erat. Et vide, quanta sit fides hominum terræ Geneareth, vt presentium tantum salute contenti sint, sed mittant ad alias per circuitum ciuitates, quo omnes currant ad medicum.

b ¶ *Et obtulerunt ei omnes male habentes, &c.*] Qui male se habent, non tangant corpus Iesu, neque totum vestimentum eius, sed extremam fimbriam: & quicumque tetigerint, sanabuntur. Fimbriam vestimenti eius, vel minimum mandatum intellige: quod qui transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cælorum. Vel assumptionem corporis, per quam venimus ad verbum Dei, & illius postea fruimus maiestate.

CAP. XV.

Tunc c accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ & Pharisei, dicentes: Quare, &c.] Mira Phariseorum Scribarumque stultitia, Dei filium arguunt, quare hominum traditiones & præcepta non seruet.

d ¶ *Non enim lauant manus suas, &c.*] Manus, id est, opera: non corporis vtique, sed animæ lauandæ sunt, vt fiat in illis verbum Dei.

e ¶ *Ipsæ autem respondens, ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem, &c.*] Falsam calumniam vera responsione confutat: Cum, inquit, vos propter traditionem hominum præcepta Domini negligatis, quare discipulos meos arguendos putatis, quod seniorum iussa paruipendant, vt Dei scita custodiant?

f ¶ *Nam Deus dixit: Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: &c.*] Honor in scripturis non tantum in salutationibus & officiis deferendis, quantum in Eleemosynis ac munerum oblatione scribitur. *Honora*, inquit Apostolus, *viduas, quæ vere viduæ sunt*: hic honor donum intelligitur. Et in alio loco: *Presbyteri duplici honore honorandi sunt: maxime qui laborat in verbo & doctrina Dei.* Et per hoc mādatum iubemur boui trituranti os nō claudere. Et *dignus sit operarius mercede sua.* Præceperat Dominus, vel imbecillitates, vel etates, vel penurias parentū considerans, vt filij honorarent, etiā in vitæ necessariis ministrandis, parētes suos. Hanc prouidentissimā Dei legē volentes Scribæ & Pharisei subuertere (vt impietatem sub nomine pietatis inducerēt) docuerunt pessimos filios: vt si quis ea quæ parentibus offerenda sunt, Deo vouere voluerit, qui verus est pater: oblatio Domini præponatur parentū muneribus: vel certe ipsi parentes quæ Deo consecrata cernebant, ne sacrilegij crimen incurrerent, declinātes, egestate conficiebātur. Atque ita fiebat, vt oblatio liberorum sub occasione templi & Dei, in sacerdotum lucra cederet. Hæc pessima Phariseorum traditio, de aliâ veniebat occasione. Multi habentes obligatos ære alieno, & nolentes sibi creditum reddere, delegabant sacerdotibus, vt exacta pecunia, ministerijs templi & eorum vsibus deseruiret. Potest autem

& hunc breuiter habere sensum: Munus, quod ex me est, tibi proderit. Compellitis, inquit, filios, vt dicant parentibus suis: quodcumque donum oblaturus eram Deo, in tuos consumo cibos: tibi que prodest o pater & mater: vt illi timentes accipere, quod Deo mancipatum videant, in opem magis velint vitam ducere, quam comedere de consecratis.

Et cum a cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt b ei omnes male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicumque tetigerunt, salui facti sunt.

CAPVT XV

Tunc a accesserunt c ad eum ab Hierosolymis Scribæ & Pharisei, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non d enim lauant manus suas, cum panem manducant. Ipse autem e respondens, ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam f Deus dixit: Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri: munus quodcumque est ex me, tibi proderit, & non honorificabit patrem suum aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ, bene prophetauit de vobis Esaias, dicens: Populus hic labijs me honorat: cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum. Et cōuocatis ad se turbis, dixit eis. Audite & intelligite. Non quod g intrat in os, coinquinat hominē: sed quod procedit ex ore, hoc communicat hominē. h Tunc h accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis, quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens, ait: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. i Sinite k illos, cæci sunt, & duces cæcorum. Cæcus autem, si cæco ducatur præstet, ambo in foueam cadunt.

Re-
cibus sumendis abominandisque, religionem suam sitam arbitrantur. Et quia crebro teritur in Ecclesiasticis scripturis, scandalum, breuiter dicamus, quid significet, *σποδὸς καὶ ῥομφαία* & *σκαυδὸν*, nos offendiculum, vel ruinam, vel impactioneu pedis possumus dicere. Quando ergo legimus: Quicumque de minimis istis scandalizauerit quempiam, hoc intelligimus, qui dicto facto occasionem ruinæ cuiquam dederit. i ¶ *At ille respondens, &c.*] Etiam quæ plana videntur in scripturis, plena sunt quæstionibus. *Omnia*, inquit, *plantatio, quæ non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur.* Ergo eradicabitur & illa plantatio, de qua Apostolus ait: *Ego plantauit, Apollo rigauit.* Sed soluitur quæstio ex eo, quod sequitur: *Deus autem incrementum dedit.* Dicit & ipse: *Dei agricultura, Dei edificatio estis.* Et in eodem loco: *Cooperatores Dei sumus.* Si autem cooperatores, igitur plantante Paulo, & rigante Apollo, Deus cum operatoribus suis plantat & rigat. Abutuntur hoc loco, qui diuersas naturas introducunt, dicentes: Si plantatio, quam non plantauit pater, eradicabitur: ergo quam plantauit ille, non potest eradicari. Sed audiant illud Hieremias: *Ego vos plantauit vineam veram, quomodo uersis estis in amaritudinem vitis alienæ?* Plantauit quidem Deus, & nemo potest eradicare plantationem eius. Sed quoniam ista plantatio in voluntate proprii arbitrij est, nullus alius eam eradicare poterit, nisi ipsa præbuerit assensum.

k ¶ *Sinite illos, cæci sunt, &c.*] Hoc est, quod Apostolus præceperat: *Hæreticum hominem post vnam & alterā correctionē deuita: sciens quod peruersus sit huiuscemodi, & à semet-*

ipsod

g ¶ *Non quod, &c.*] Verbum communicat, proprie scripturarum est, & publico sermone non teritur. Populus Iudæorum partem Dei esse se iactans, communes cibos vocat, quibus omnes vtuntur homines. Verbi gratia, suillam carnem lepores, & istiusmodi animalia, quæ ungulam non findunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt. Vnde & in Actibus Apostolorum scriptum est: *Quod Deus sanctificauit, tu ne commune dixeris.* Comune ergo quod cæteris hominibus patet, & quasi non est de parte Dei, pro immundo appellatur. Nō quod intrat in os, coinquinat hominē, sed quod procedit ex ore hoc coinquinat hominē. Opponat prudens lector, & dicat: *Si quod intrat in os, non coinquinat hominē: quare idolothytis nō vescimur?* Et Apostolus scribit: *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem demoniorum:* Sciendum igitur, quod ipsi quidem cibi & Dei creatura, per se omnis munda sit: sed idolorum ac demonum inuocatio ea faciat immunda.

h ¶ *Tunc accedentes discipuli eius, &c.*] Ex vno sermone omnis superstirio obseruationum Iudaicarum fuerat elisa: qui in

1. Cor. 1.

1. Tim. 5.

A ipso damnatus. In hunc sensum & Saluator præcipit doctores pessimos dimittendos arbitrio suo: sciens eos difficulter ad veritatem posse trahi, & cæcos esse, & cæcum populum in errorem trahere.

a ¶ Respondens autem Petrus, &c.] Quod aperte dictum fuerat, & patebat auditui, Apostolus Petrus per parabolam dictum putat, & in re manifesta mysticam quærit intelligere. Corripiturque à Domino, quare parabolice dictum putet, quod perspicue locutus est. Ex quo animaduertimus vitiosum esse auditorem: qui aut obscura manifeste, aut manifeste dicta obscure velit intelligere.

b ¶ Non intelligitis, quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur, &c.] Omnia Euangeliorum loca apud hæreticos & peruersos plena sunt scandalis. Et ex hac sententiola quidam calumniantur, quod Dominus Physicæ disputationis ignarus, putet omnes cibos in ventrem ire, & in secessum dirigi: cum statim infusæ esca per artus & venas ac medullas, nervosque fundantur. Vnde & multos qui vitio stomachi perpetem sustineant vomitum, post cænas & prandia, statim euomere quod ingresserint, & tamen corpulentos esse: quia ad primum tactum liquidior cibus & potus per membra fundatur. Sed istiusmodi homines, dum volunt alterius imperitiam reprehendere, ostendunt suam. Quamuis enim tenuis humor & liquens esca in corpus fundatur, tamen cum in venis & artubus concocta fuerit & digesta, & per occultos meatus corporis, quos Græci *μῆσος* vocant, ad inferiora dilabitur, & in secessum vadit.

c ¶ De corde enim, &c.] De corde, inquit, exeunt cogitationes malæ. Ergo animæ principale non secundum Platonem in cerebro, sed iuxta Christum in corde est: & arguendix hac sententia sunt, qui cogitationes à diabolo immitti putant, & non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor & incensor malarum cogitationum potest esse, auctor esse non potest. Sin autem semper in insidiis positus, leuem cogitationum nostrarum scintillam suis fomitibus inflammavit, non debemus opinari eum cordis quoque occulta rimari: sed ex corporis, habitu & gestibus æstimare quid versemus intrinsecus. Verbi gratia, si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelligit cor amoris iaculo vulneratum.

d ¶ Et egressus, &c.] Scribis & Phariseis calumniatoribus derelictis, transgreditur in partes Tyri & Sidonis, vt Tyrios Sidoniosque curaret. Mulier autem Chananæa egreditur de finibus pristinis, vt clamans filia impetret sanitatem. Obserua, quod in quinto decimo loco filia Chananæa sanatur.

e ¶ Miserere mei, &c.] Inde nouit vocare filium David: quia egressa iam fuerat de finibus suis, & errorem Tyriorum ac Sidoniorum loci ac fidei commutatione dimiserat,

f ¶ Filia mea, &c.] Ego filiam Chananæa, puto animas esse credentium, quæ male à dæmonio vexabantur, ignorantes creatorem, & adorantes lapidem.

g ¶ Qui non respondit ei, &c.] Non de superbia Phas. Hieron. Tom. 6.

risaica, nec de Scribarum supercilio: sed ne ipse sententiæ suæ videretur esse contrarius, per quam iusserat: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis. Nolebat enim occasionem calumniatoribus dare, perfectamque salutem gentium, passionis & resurrectionis temporiferuabat.

h ¶ Et accedentes discipuli eius rogabant eum, &c.] Discipuli illo adhuc tempore mysteria Domini nescientes, vel misericordia commoti, rogabant pro Chananæa muliere, quam alter Euangelista Syrophœnissam appellat, vel importunitate eius carere cupientes: quia non vt clementem, sed vt durum medicum crebrius inclamarat.

i ¶ Ipse autem respondens ait: &c.] Non quo & ad gentes non missus sit, sed quo primum missus sit ad Israel: vt illis non recipientibus Euangelium, iusta fieret ad gentes transmigratio. Et significanter dixit: ad oues perditas domus Israel, vt ex hoc loco etiam vnam erroneam ouem de alia parabola intelligamus.

k ¶ At illa venit & adorauit eum, &c.] Mira sub persona mulieris Chananæidis Ecclesiæ fides, patientia & humilitas prædicatur. Fides, qua credit sanari posse filiam suam. Patientia, qua totiens contempra, in precibus perseverat. Humilitas, qua se non canibus, sed catulis comparat, Canes autem Ethnici propter idololatriam dicuntur, qui esui sanguinis dediti, & cadaueribus mortuorum feruntur in rabiæ. Nota quod ista Chananæidis perseveranter primum filium

Dauid, deinde Dominum vocet, & ad extremum adoret vt Deum.

l ¶ At illa dixit: Etiam Domine. Nam & catelli edunt de micis, &c.] Scio me, inquit, filiorum panem non mereri, nec integros posse capere cibos, nec sedere ad mensam cum patre: sed contenta cum reliquiis catulorum, vt per humilitatem micarum, ad panis integri veniam magnitudinem. O mira rerum conuersio, Israel quondam filius, non canes. Pro diuersitate fidei, ordo nominum commutatur. De illis postea dicitur: *Circumdederunt me canes multi.* Et videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos audiui cum Syrophœnissa, & muliere quæ sanguine fluxerat: *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis.* Et: *Filia, fides tua te saluam fecit.*

m ¶ Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ: & ascendens in montem, sedebat tibi, &c.] In eo loco vbi Latinus interpres transtulit, debiles, in Græco scriptum est, *κωδός*: quod non generale debilitatis, sed vnus infirmitatis est nomen, vt quomodo claudus dicitur, qui vno claudicat pede: sic *κωδός* appelletur, qui vnam manum debilem habet. Nos proprietatem huius verbi non habemus. Vnde & in consequentibus Euangelista cæterorum debilium exposuit sanitates, horum tacuit. Quid enim sequitur?

n ¶ Et curauit eos, ita vt turbæ mirarentur, &c.] De *κωδός* tacuit: quia quid e contrariò diceret, non habebat. Hoc de vno verbo. Intueamur autem, quod sanata Chananæa filia,

d 157
VI.

Mat. 7. e

e 158
V.
f 159
VI.

g 160
VI.
D

Psal. 21. d
Philip. 3. e

Sup. 9. e

CANON
E

reuertatur ad Iudæam, & ad mare Galilææ, & ascendat in montem, & quasi auis teneros fetus prouocet ad volandum ibique sedeat, & turbæ concurrant ad eum, deducentes siue portantes secum variis oppressos infirmitatibus: quos postquam curauit, dedit eis cibos, & hoc opere completo, ascendit in nauiculâ & venit in fines Magedan. Et ascendens in montem, sedebat ibi, & accesserunt ad eum turbæ: Obserua, quod muti, claudi, & cæci, ducuntur ad montem, vt ibi curentur à Domino.

a ¶ *Iesus autem conuocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ: &c.* ¶ Vult pascere, quos curauit: prius aufert debilitates, vt postea sanis offerat cibos. Conuocat quoque discipulos suos, & quod facturus est, loquitur: Vt magistris exemplum tribuat, cum minoribus atque discipulis communicanda esse consilia: vel ex confabulatione intelligant signi magnitudinē, respondētes se panes in eremo non habere: *Misereor*, inquit, *turbæ*: quia triduo iam perseuerant mecum. Misereor turbæ, quia in trium dierum numero, patri, filio, spirituique sancto credebant. *Et non habent, quod manducant.* Turba semper esurit, & cibus indiget, nisi saturetur à Domino. *Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.* Esuriebant post magnas debilitates, & per patientiam futuros expectabant cibos. Non vult eos Iesus dimittere ieiunos, ne deficiant in via. Periculatur ergo, qui sine cœlesti pane ad optatam mansionem peruenire festinat. Vnde & angelus loquitur ad Eliam: Surge, & manduca: quia grandem viam ambulaturus es.

I. Reg. 19. b

b ¶ *Et dicunt ei discipuli: Vnde ergo nobis in deserto panes, &c.* ¶ De hoc signo iam supra diximus, & eadem repetere, ociosi est: tantum in his, quæ discrepant, immoremur. Supra legimus: *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli, dicentes: Desertus est locus, & reliqua.* Hic discipulis conuocatis, ipse Dominus loquitur: *Misereor turbæ*, quia triduo iam perseuerant mecum. Ibi quinque panes erant & duo pisces: hic septem panes & pauci pisciculi. Ibi super fœnum discumbunt: hic super terram. Ibi qui comedunt, quinque millia sunt, iuxta panum numerum quos comedunt, hic quatuor millia. Ibi duodecim cophini replentur de reliquiis fragmentorum: hic septem sportæ. In superiori ergo signo, quia propinqui erant & vicini quinque sensuum, non ipse Dominus eorum recordatur sed discipuli, & recordantur vespere vicina nocte, & inclinante iam Sole. Hic autem ipse Dominus recordatur, & misereri se dicit, & causam miserationis exponit: quia triduo iam perseuerant secum, & dimittere eos ieiunos non vult, ne deficiant in via. Isti qui de septem panibus, hoc est, in sacrato aluntur numero atque perfecto, non sunt quinque millia, sed quatuor millia: qui numerus sæper in laude ponitur, & quadrangulus lapis non fluctuat, & non est instabilis, & ob

hanc causam etiam Euangelia in eo numero consecrata sunt.

CAPVT XVI.

E T c accesserunt ad eum Pharisei & Sadducei, &c. At ille respondens, ait illis: Facto vespere dicitis, serenum erit: rubicundum est enim cœlum, & mane, &c. ¶ Hoc in plerisque codicibus non habetur: sensusque manifestus est, quod ex elementorum ordine atque constantia, possint & sereni & pluuia dies prænosci. Scribæ autem & Pharisei, qui videbantur legis esse doctores, ex Prophetarum vaticinio non potuerunt intelligere Saluatoris aduentum.

d ¶ *Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli eius transfretum, &c.* ¶ Relictis Scribis & Phariseis, quibus dixerat: Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ: recte abiit transfretum, & gemitum sequutus est populos. Quid autem sibi velit signum Ionæ, iam supra dictum est.

e ¶ *Qui dixit illis: Intuemini & caute à fermento Phariseorum, &c.* ¶ Qui cauet à fermento Phariseorum & Sadduceorum, legis ac literæ præcepta non seruat: traditiones hominum negligit, vt faciat mandatum Dei.

f ¶ *Sciens autem Iesus, &c.* ¶ Per occasionē præcepti quod Saluator iusserat, dicens: caute à fermento Phariseorum & Sadduceorum, docet eos, quid significant quinque panes, & septem: quinque millia hominum, & quatuor millia, quæ pasta sunt in eremo: quod licet signorum magnitudo perspicua sit, tamen & aliud in spirituali intelligentia demonstratur. Si enim fermentum Phariseorum & Sadduceorum non corporalem panem, sed traditiones peruerfas, & hæretica

significat dogmata: quare & cibi quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam integramque significant? Quærat aliquis & dicat: Quomodo panes non habebant, qui statim impletis septem sportis, ascenderunt in nauiculam, & venerunt in fines Magedan: ibique audiunt nauigantes, quod cauere debeant à fermento Phariseorum & Sadduceorum? Sed scriptura testatur, quod obliti sint eos secum tollere. Hoc est fermentum, de quo & Apostolus loquitur: *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Istiusmodi fermentum (quod omni ratione vitandum est) habuit Marcio & Valentinus, & omnes hæretici. Fermentum hanc vim habet, vt si farinæ mixtum fuerit, quod paruum videbatur, crescat in maius, & ad saporem suum vniuersam conuersionem trahat: ita & doctrina hæretica, si vel modicam scintillam in tuum pectus iecerit, in breui ingens flamma crescit, & totâ hominis possessionem ad se trahit. Denique sequitur: Tunc intellexerunt, quia non dixisset cauendum à fermento panum, sed à doctrina Phariseorum & Sadduceorum.

Commentarii Secundi in Mattheum Finis.

COM-

LIBER III.

VAENIT Iesus, &c.] Philippus iste est frater Herodis, de quo supra diximus tetrarcha

Itureæ & Trachonitidis regionum: qui in honorem Tyberij Cæsaris, Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas dicitur, appellavit, & est in Prouincia Phœnicis: imitatus Herodem patrem, qui in honorem Augusti Cæsaris appellavit Cæsaream, quæ prius turris Stratonis vocabatur, & ex nomine filiae eius, Iuliam trans Iordanem extruxit. Ille locus est Cæsareæ Philippi, vbi Iordanis oritur ad radices Libani, & habet duos fontes, vnum nomine Ior, & alterum Dan: qui simul mixti, Iordanis nomē efficiūt. **b** [Et interrogabat, &c.] Non dixit, quem me dicunt esse homines, sed filium hominis: ne iactanter de se querere videretur. Et nota, quod vbiunque scriptum est in veteri Testamento, filius hominis, in Hebræo, filius Adam positum sit.

Psal. 4. a

B

illud quoque quod in Psalmo legimus: *Filii hominum vsquequo graui corde:* in Hebræo dicitur, filij Adā. Pulchre autem interrogat: *Quē dicunt homines esse filium hominis:* quia, qui de filio hominis loquuntur, homines sunt: qui vero diuinitatem eius intelligunt, non homines, sed Dii appellantur.

c [At illi, &c.] Miror quosdā interpretes causas errorum inquirere singulorum, & disputationem longissimam texere: quare Dominū nostrum Iesum Christum, alij Ioannem putauerint, alij Eliam, alij Hieremiam, aut vnum ex Prophetis: cum sic potuerint errare in Elia & Hieremia: quomodo Herodes errauit in Ioanne, dicens: *Quem ego decolauit Ioannem, ipse surrexit à mortuis, & virtutes operantur in eo.*

Marc. 6. b

d [Vos, &c.] Prudens lector attende, quod ex cōsequenti- bus textuque sermonis, Apostoli nequaquam homines, sed Dii appellantur. Cum, n. dixisset: *Quem dicunt homines esse filium hominis, subiicit: Vos autem quem me esse dicitis?* Illis quia homines sunt humana opinantibus, vos qui estis Dii, quem me esse existimatis: Petrus ex persona omnium Apostolorum profertur: Tu es Christus Filius Dei viui. Deum viuū appellat ad distinctionem eorum Deorum, qui putantur Dii, sed mortui sunt: Saturnum, Iouem, Cererem, Liberum, Herculem, & cætera idolorum portenta significans.

e [Respondens, &c.] Testimonio de se Apostoli reddit vicem. Petrus dixerat: Tu es Christus filius Dei viui: mercedē recepit vera confessio: *Beatus es Simon Bariona.* Quare: quia non reuelauit tibi caro & sanguis, sed reuelauit pater. Quod caro & sanguis reuelare non potuit, Spiritus sancti gratia reuelatum est. Ergo ex confessione sortitur vocabulū, quod reuelationem ex Spiritu sancto habeat, cuius & filius appellandus sit. Si quidem Bariona in nostra lingua sonat, filius colūbæ. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon, id est, Petrus, sit filius Ioannis, iuxta alterius loci interrogationem: *Simon Ioannis diligis me? Qui respondit: Domine tu scis.* Et volunt scriptorum vitio deprauatum, vt pro Barionanna, hoc est, filius Ioannis, Bariona scriptum sit, vna detracta syllaba. Ioanna autē interpretatur Domini gratia. Vtrumque autem nomē mystice intelligi potest, quod & columba, Spiritum sanctum & gratia Dei, donū significet spirituale. Illud quoque quod ait: *Quia caro & sanguis non reuelauit tibi,*

S. Hieron. Tom. 6.

VENIT autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, & interrogabat discipulos suos, dicēs: *Quē dicunt homines esse filium hominis?* At illi dixerūt: *Alii Ioannē Baptistam, alii autem Eliā:*

alii vero Hieremiā, aut vnum ex Prophetis. Dicit illis Iesus: *Vos autem quem me esse dicitis?* Respondens Simon Petrus, dixit: *Tu es Christus Filius Dei viui.* Respondens autem Iesus, dixit ei: *Beatus es Simon Bariona: quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est. Et ego dico tibi: quia s tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo clauēs regni cælorum. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis.* Tunc præcepit discipulis suis, vt nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati à Senioribus & Scribis, & Principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere. Et assumens eum Petrus, cœpit

nas, per quas ille cti homines ducuntur ad tartarum. Nemo itaque putet de morte dici, quod Apostoli conditioni mortis subiecti non fuerint: quorum martyria videat coruscare; **i** [Et tibi dabo, &c.] Istum locum Episcopi & Presbyter non intelligentes, aliquid sibi de Phariseorum assumunt supercilio: vt vel damnent innocentes, vel soluere se noxios arbitrentur: cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita queratur. Legimus in Leuitico de leprosis: vbi iubentur, vt ostendant se sacerdotibus, & si lepram habuerint, tunc à sacerdote immundi fiant: non quo sacerdotes leprosos faciant & immundos, sed quo habeant notitiam leprosi & nō leprosi, & possint discernere qui mundus, quive immundus sit. Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos mundum vel immundum facit: sic & hic alligat, vel soluit Episcopus & presbyter: non eos qui insontes sunt vel noxii: sed pro officio suo, cum peccatorum audierit varietates, scit, qui ligandus scit, quive soluendus.

k [Tunc, &c.] Supra mittens discipulos ad prædicandum, iusserat eis, vt annuntiarent aduentum suum: hic præcipit, ne se dicant esse Iesum Christum. Mihi videtur aliud esse Christum prædicare, aliud Iesum Christum. Christus commune dignitatis est nomen, Iesus proprium vocabulum Saluatoris. Potest autem fieri, vt idcirco ante passionem & resurrectionem se noluerit prædicari: vt completo postea sanguinis sacramento, opportunius Apostolis diceret: *Euntes docete omnes gentes, &c.* Quod ne quis putet nostræ tantum esse intelligentiæ, & non sensus Euangelici: quæ sequuntur, causas prohibita tunc prædicationis exponunt.

l [Exinde cœpit, &c.] Et est sensus: Tunc me prædicare, cum ista passus fuero: quia non prodest Christum publice prædicare, & eius vulgare in populis maiestatem, quem post paululum flagellatum visuri sint & crucifixum, & multa pati à senioribus & Scribis, & Principibus sacerdotum. Et nunc Iesus multa patitur ab his, qui rursus sibi crucifigunt filium Dei: & cum seniores putentur in Ecclesia, & principes sacerdotum, simplicem sequentes literam, occidunt filium Dei, qui totus sentitur in spiritu.

m [Et assumens eum Petrus, &c.] Sæpe diximus nimii ardore

Apostolica narrationi comparatur, in qua ait: *Continuo non acquieui carni & sanguini:* Carnem ibi & sanguinem, Iudæos significans: vt hic quoque sub alio sensu demonstratur, quod ei non per doctrinam Phariseorum, sed per Dei gratiam Christus Dei filius reuelatus sit.

f [Et ego dico tibi.] Quid est, quod ait: *Et ego dico tibi?* Quia tu mihi dixisti: *Tu es Christus filius Dei viui:* & ego dico tibi, non sermone casto, & nullum habente opus, sed dico tibi: quia meum dixisse, fecisse est.

g [Quia tu es Petrus, &c.] Sicut ipse lumen Apostolis donauit, vt lumen mundi appellaretur: cæteraque ex Domino sortiti sunt vocabula: ita & Simoni, qui credebat in petram Christum, Petri largitus est nomen. Ac secundum Metaphoram petrae, recte dicitur ei: *Ædificabo Ecclesiam meam super te.*

h [Et portas, &c.] Ego portas inferi reor vitia atque peccata: vel certe hæreticorum doctrina-

f 166
I.
Gal. 1. c

g 167
X.

h 168
II.

i 169
VI

Leuit. 14. a

Infr. ult.

C iii

ris amorisque quam maximi fuisse Petrum in Dominum Saluatorem. Quia ergo post confessionem suam, qua dixerat: Tu es Christus filius Dei viui, & praemium Saluatoris quod audierat: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in caelis est: repente audit a Domino, oportere se ire Hierosolimam, ibique multa pati a Senioribus & Scribis, & Principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere: vult destrui confessionem suam: nec putat fieri posse, ut filius Dei occidatur: assumitque cum in affectum suum, vel separatim ducit, ne praesentibus ceteris discipulis magistrum videatur arguere: & cepit increpare illum amantis affectu, & optantis dicere: Absit a te Domine. Vel ut melius habetur in Graeco: *ἄρα εἰς σοὶ κέρει, ἢ μὴ ἔσαι σοὶ πούτω*, hoc est, propitius sis tibi Domine non erit tibi hoc: Non potest fieri, nec recipiunt aures meae, ut Dei filius occidendus sit. Ad quem Dominus conuersus ait: Vade retrò me Satana, scandalum mihi es, Satanas interpretatur aduersarius, siue contrarius. Quia contraria, inquit, loqueris voluntati meae, debes aduersarius appellari. Multi putant, quod non Petrus correptus sit, sed aduersarius spiritus, qui haec dicere Apostolum suggererat. Sed mihi error Apostolicus, & de pietatis affectu veniens, nunquam incertium diaboli videbitur. Vade retrò me Satana. Diabolo dicitur: Vade retrò me, hoc est, sequere sententiam meam: quia non sapis ea, quae Dei sunt, sed quae hominum. Meae voluntatis est & patris (cuius veni facere voluntatem) ut pro hominum salute moriar: tu tuam tantum considerans voluntatem, non vis granum tritici in terram cadere, ut multos fructus afferat. Prudens lector inquirat, quomodo post tantam beatitudinem: Beatus es Simon Bariona. Et: Tu es Petrus, & super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam: & porta inferi non praeualebunt aduersus eam. Et tibi dabo claves regni caelorum. Et quod ligaueris vel solueris super terram, erit ligatum vel solutum in caelo: nunc audiat: Vade retrò me Satana, scandalum mihi es. Aut quae sit tam repentina conuersio, ut post tanta praemia, Satanas appelletur. Sed si consideret, qui hoc quaerit, Petro illam benedictionem & beatitudinem ac potestatem, & aedificationem super eum Ecclesiae, in futuro promissam, non in praesenti datam, intelliget: Aedificabo, inquit, super te Ecclesiam meam, & porta inferi non praeualebunt aduersus eam, & dabo tibi claves regni caelorum: omnia de futuro. Quae si statim dedisset ei, nunquam in eo praeuae confessionis error inuenisset locum.

κ 170 I I.

1171. I I.

m 172. I I.

Sup. 4. b F

Col. 3. b Galat. 2. d.

Psal. 115. a.

a ¶ Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, &c. Qui deponit veterem hominem cum operibus suis, denegat semetipsum, dicens: Vivo autem non ego, vivit vero in me Christus: tollit crucem suam, & mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum.

b ¶ Aut quae dabit homo commutationem pro anima sua? &c. Pro Israel datur commutatio Aegyptus & Aethiopia, & Syene: pro anima humana illa sola est retributio, quam Psalmista canit: Quid retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi: Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo.

c ¶ Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis. Petrus ad praedicationem Dominicae mortis scandalizatus, sententia Domini fuerat increpatus, prouocati sunt

discipuli, ut abnegarent se & tollerent crucem suam, & morientium animo sequerentur magistrum. Grandis terror audientium, & qui possit principem Apostolorum perterritum, etiam aliis metum iniicere: iccirco tristibus laeta succedunt, & dicit: Filius hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis.

increpare illum, dicens: Absit a te Domine, non erit tibi hoc. Qui conuersus dixit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea, quae Dei sunt, sed ea quae hominum. Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Qui autem perdidit animam suam propter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur: Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Amen dico vobis: sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venturum in regno suo.

CAPVT XVII.

ET post dies sex assumens Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem eius, ducit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem eius facta sunt

go occultorum cognitor, quid possent obicere, praesentem timorem, praesenti compensat praemio. Quid enim dicit: Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venturum in regno suo: ut qualis est postea venturus, ob incredulitatem vestram praesenti tempore demonstratur.

CAPVT XVII.

ET post dies sex assumens Iesus Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem eius. Quare Petrus & Iacobus & Ioannes in quibusdam Euangeliorum locis separentur a ceteris: aut quid priuilegii habeant extra alios Apostolos, crebro diximus. Nunc quaeritur, quomodo post dies sex assumserit eos, & duxerit in montem excelsum seorsum: cum Lucas Euangelista octonarium numerum ponat. Sed facilis responsio est: quia hic medii ponuntur dies, ibi primus additur & extremus. Non enim dicitur: Post dies octo assumpsit Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem, sed die octauo. Ducit illos in montem excelsum seorsum. Ducere ad montana discipulos pars regni est. Ducitur seorsum: quia multi vocati, pauci vero electi.

¶ Et transfiguratus est ante eos. Qualis futurus est tempore iudicandi, talis apparuit Apostolis. Quod autem dicit: transfiguratus est ante eos: nemo putet pristinam eum formam & faciem perdidisse, vel amisisse corporis veritatem, & assumpsisse corpus vel spirituale, vel aereum, sed quomodo transformatus sit, Euangelista demonstrat, dicens.

¶ Et resplenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. Vbi splendor faciei ostenditur, & cador describitur vestium, non substantia tollitur, sed gloria commutatur. Resplenduit facies eius sicut sol. Certè transformatus est Dominus in eam gloriam, qua venturus est postea in regno suo. Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit. Esto, corpus spirituale fuerit, num & vestimenta mutata sunt, quae intantum fuere candida (ut alius Euangelista dixerit) qualia fullo super terram non potest facere? Quod autem fullo super terram potest facere, corporale est, & tactui subiaceret: non spirituale & aereum, quod illudat oculis, & tantum in phantasmate conspiciatur.

a ¶ Et

Rom. 10. c.

H

Inst. 10. b

Marc. 9. d

1/a. 7. b

Luc. 9. d

1/a. 9. d

Ioan. 9. f

1/a. c

Luc. 8. g

Luc. 9. d

a ¶ *Et ecce apparuerunt, &c.*] Scribis & Phariseis tentantibus se, & de cælo signa poscentibus, dare noluit: sed prauam postulationem confutauit responsione prudenti. Hic vero, vt Apostolorum augeat fidem, dat signum de cælo, Elia inde descendente, quo conscenderat, & Moyses ab inferis resurgente: quod & Achaz per Esaiam præcipitur, vt petat sibi signum de excelsis, aut de inferno. Nam quod dictum est: *Apparuerunt illis Moyses & Elias cum eo loquentes*, & in alio refertur Euangelio nunciassè ei, quæ Hierosolymis passurus esset, lex ostenditur & Prophetæ, qui & passionem Domini & resurrectionem crebris vocibus nunciarunt.

b ¶ *Respondens autem Petrus, &c.*] Qui ad montana conscenderat, non vult ad terrena descendere, sed semper in sublimibus perseuerare.

c ¶ *Si vis, faciamus, &c.*] Erras, Petre, & (sicut alius Euangelista testatur) nescis, quid dicas. Noli tria tabernacula quærere, cum vnum sit tabernaculum Euangelij, in quo lex & Prophetæ recapitulanda sunt. Si autem quæris tria tabernacula, nequaquam seruos cum domino conferas, sed fac tria tabernacula: imo vnum Patri, & Filio, & Spiritui sancto, vt quorum est vna diuinitas, vnum sit & in pectore tuo tabernaculum.

d ¶ *Adhuc eo loquente, &c.*] Quia imprudenter interrogauerat, propterea responsionem Domini non meretur: sed pater responder pro filio, vt verbum Domini completeretur: *Ego testimonium non dico pro me, sed pater qui me misit, ipse pro me dicit testimonium.* Nubes autem videtur lucida, & obumbrat eos: vt qui carnale è frondibus aut tentoriis quærebant tabernaculum, nubis lucidæ operirentur vmbraculo. Vox quoque de cælo patris loquentis auditur, quæ & testimonium perhibeat filio, & Petrum, errore sublato, doceat veritatem: imo per Petrum cæteros Apostolos. Hic est, ait, filius meus dilectus: huic figendum est tabernaculum, huic obtemperandum. Hic est filius, illi serui sunt. Moyses & Elias debent & ipsi vobiscum in penetralibus cordis sui Domino tabernaculum præparare.

e ¶ *Et audientes, &c.*] Triplicem ob causam pauore terrentur: vel quia se errasse cognouerant: vel quia nubes lucida operuerat eos: aut quia Dei patris vocem loquentis audierat: Quia humana fragilitas conspectum maioris gloriæ ferre non sustinet: ac toto animo & corpore contremiscens, ad terram cadit. Quanto quis ampliora quæserit, tanto magis ad inferiora collabitur, si ignorauerit mensuram suam.

f ¶ *Et accessit, &c.*] Quia illi iacebant, & surgere non poterant, ipse clementer accedit, & tangit eos: vt tactu timorem fuget & debilitata membra solidentur.

g ¶ *Dixitque ei: &c.*] Quos manu sanauerat, sanat imperio. Nolite timere. Primum timor expellitur, vt postea doctrina tribuatur.

h ¶ *Leuantes autem oculos suos, neminem viderunt, nisi solum Iesum.*] Rationabiliter, postquã surrexerunt, non viderunt nisi solum Iesum: ne si Moyses & Elias perseuerassent cum Domino, patris vox videretur incerta, cui potissimum da-

ret testimonium. Vident ergo Iesum stantem ablata nube, & Moysen & Eliam euaniisse: quia postquam legis & Prophetarum umbra discesserit (quæ velamento suo Apostolos texerat) vtrumque in Euangelio reperitur.

i ¶ *Et descendit illis de monte, &c.*] Futuri regni præmeditatio, & gloria triumphatis demonstrata fuerat in monte. Non ergo vult hoc in populos prædicari: ne & incredibile esset pro rei magnitudine, & post tantam gloriam apud rudes animos, sequens crux scandalum faceret.

k ¶ *Et interrogauerunt eum discipuli, dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam, &c.*] Nisi causas nouerimus, quare interrogauerint discipuli super Eliæ nomine, stulta videtur & extraordinaria eorum interrogatio. Quid enim pertinet ad ea, quæ supra scripta sunt, de Eliæ aduentu quærere? Traditio Phariseorum est, iuxta Malachiam Prophetam, qui est nouissimus in duodecim, quod Elias veniat ante aduentum Saluatoris, & reducat cor patrum ad filios, & filiorum ad patres, & restituat omnia in antiquum statum. Estimant ergo discipuli transformationem gloriæ hanc esse, quam in monte viderant, & dicunt. Si iam venisti in gloria, quomodo præcursor tuus non apparet: maxime quia Eliam viderant recessisse. Quando autem adiiciunt: Scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum venire: Primum dicendo, ostendant, quod nisi Elias venerit, non sit

secundum scripturas Saluatoris aduentus.

l ¶ *At ille respondens, ait illis: Elias, &c.*] Ipse qui venturus est in secundo Saluatoris aduentu iuxta corporis fidem, nunc per Ioannem venit in virtute & spiritu.

m ¶ *Et non cognouerunt, &c.*] Hoc est, spreuerunt & decolauerunt eum.

n ¶ *Sic & filius hominis, &c.*] Quæratur autem, cum Herodes & Herodias Ioannem interfecerint, quomodo ipsi Iesum quoque crucifixisse dicantur: cum legamus eum à Scribis & Phariseis interfectum. Et breuiter respondendum, quod & in Ioannis nece Phariseorum factio consenserit, & in occisione Domini Herodes iunxerit voluntatem suam: qui illusum atque despectum remiserit ad Pilatum, vt crucifigeret eum.

o ¶ *Domine, miserere filio meo: quia lunaticus est, &c.*] Quã ob causam dæmon obseruans lunæ cursum, corripit homines, & per creaturas infamare studeat creatorem, supra diximus. Mihi autem videtur, iuxta Tropologiam, lunaticus esse, qui per horarum momenta mutatur ad vitia: nec persistit in incepto, sed crescit atque decrescit: & nunc in ignem fertur, quo adulterantium corda succensa sunt: nunc in aquas, quæ non valent extinguere charitatem. Quod autem dicit: *Obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum:* latenter accusat Apostolos: cum impossibilitas curandi, interdum non ad imbecillitatem curantium, sed ad eorum qui curandi sunt fidem referatur: dicente Domino: *Erat tibi secundum fidem tuam.*

p ¶ *Respondens autem Iesus, ait: O generatio incredula, &c.*]

a 173
VI.
Malac. 4. b

b 174
II.

D

Luc. 23. b

Osee 7. d

Cant. 8. e

Sup. 9.

G
A
Esa. 7. b
Luc. 9. d
Rom. 10. c
H
I
Infr. 27. d
Marc. 13. a
Luc. 8. g
Luc. 9. d
Infr. 10. b

CANON E

Non quod tædio superatus sit, & mansuetus ac mitis: qui non aperuit, sicut agnus coram tondente, os suum: nec in verba furoris eruperit: sed quod in similitudinem medici, se ægrotum videat contra sua præcepta se gerere. dicat: Vsq̄quo accedam ad domum tuam: quousque artis perdam industriam: me aliud iubente, & te aliud perpetrante? Intantum autem non est iratus homini, sed vitio, & per vnum hominem Iudæos arguit infidelitatis, vt statim intulerit: Afferte eum huc ad me.

c 175 V.

d 176 II.

a ¶ Et increpauit illum Iesus, &c. Non ille qui patiebatur, sed dæmon debuerat increpari. Siue increpauit puerum, & exiit ab eo dæmon: quia propter peccata sua, à dæmone fuerat oppressus.

e 177 X. Ioh. 15. e

b ¶ Et dixerunt: quare nos non potuimus eicere illum? Dicit illis Iesus: &c. Hoc est, quod in alio loco dicit: Quæcumque in nomine meo petieritis, credentes accipietis. Ergo quotiens nõ accipimus, non præstantis est impossibilitas, sed culpa deprecantium.

a 178 II. 1. Cor. 13. 4 F

c ¶ Si habueritis fidem, &c. Putant aliqui fidem grano sinapis comparatam paruam dici, quod regnum cælorum grano sinapis conferatur: cum Apostolus dicat: Et si totam fidem habuero, ita vt montes transferam. Ergo magna est fides, quæ grano sinapis coæquatur. Mõtis translatio non eius significatur, quem oculis carnis aspiciamus, sed illius qui à Domino translatus fuerat ex lunatico. Quod enim ait: Dicetis monti huic: transi hinc, & transibit: de dæmone intelligitur. Ex quo stultitiæ coarguendi sunt, qui contendunt Apostolos omnesque credentes, ne paruam quidem habuisse fidem: quia nullus eorum montes transtulerit. Neque enim tantum prodest montis de alio in alium locum translatio, & vana signorum quærenda ostentatio, quantum in vtilitatem omnium iste mons transferendus est, qui per Prophetam dicitur corrumpere omnem terram.

Hier. 51. 6

d ¶ Hoc autem, &c. Dum docet, quomodo nequissimus dæmon possit expelli, omnes instituit ad vitam.

Sup. 16. 6

e ¶ Conuersantibus autem, &c. Semper prosperis miscet tristitia: vt cum repente venerint, non terreant Apostolos, sed à præmeditatis ferantur animis. Si enim contristat eos, quod occidendus est, debet lætificare, quod die tertio dicitur resurrecturus. Porro quod contristantur, & contristantur vehementer, non de infidelitate venit (alioquin sciebant & Petrum esse correptum, quare nõ saperet ea, quæ Dei sunt, sed quæ hominum) verum quia pro dilectione magistri nihil de eo sinistrum & humile patiuntur audire.

f ¶ Et cum venissent Capharnaum, accesserunt, qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt: Magister vester non soluit didrachma? &c. Post Augustum Cæsarem, Iudæa facta est tributaria, & omnes centi capite ferebantur. Vnde & Ioseph cum Maria cognata sua profectus est in Bethlehẽm. Rursum quoniam nutritus erat in Nazareth (quod est oppidum Galilææ Capharnaum vbiubi subiacens) ex more poscunt tributa, & pro signorũ magnitudine hi qui exigebant, non audent ipsum repetere, sed discipulum conueniunt: Siue malitiose interrogant, vtrum reddat tributa, an contra-

dicat Cæsaris voluntati: iuxta quod in alio loco legitur: Licet tributa Cæsari soluere, an non?

g ¶ Et cum intrasset, &c. Qui didrachma exigebant, seorsum conueniant Petrum. Cumque intrasset domum, antequam Petrus suggereret, interrogat Dominus, ne scandalizentur discipuli ad postulationem tributi: cum videant eum nosse, quæ absente se gesta sũt.

h ¶ Quid tibi videtur Simon? &c. Dominus noster, & secundum carnem, & secundum spiritum filius regis erat, vel ex Dauid stirpe generatus, vel omnipotentis verbum patris. Ergo tributa quasi regum filius non debebat: sed qui humilitatem carnis assumpserat, debuit adimplere omnem iustitiam. Nosque infelices, qui Christi censemur nomine, & nihil dignum tanta facimus maiestare. Ille pro nobis & crucem sustinuit, & tributa reddidit: nos pro illius honore tributa non reddimus, & quasi filii regis à vectigalibus immunes sumus.

i ¶ Vt autem non, &c. Quid primum miser in hoc loco, nescio: vtrum præscientiam, an magnitudinẽ Saluatoris. Præscientiam, quod nouerat piscem habere in ore staterem, & quod primus ipse capiendus esset. Magnitudinem atque virtutem, si ad verbum eius statim stater in ore piscis creatus est, & quod futurum erat, ipse loquendo fecerit. Videtur autem

tem mihi secundum mysticos intellectus, iste esse piscis, qui primus captus est, qui in profundo maris erat, & in salis amarique gurgitibus morabatur: vt per secundum Adam liberaretur primus Adam, & id quod in ore eius, hoc est, in confessione fuerat inuentum, pro Petro & Domino redderetur. Et pulchre id ipsum quidem datur pretium, sed diuisum est: quia pro Petro, quasi pro peccatore pretium reddebatur. Dominus autem noster peccatum non fecerat: nec dolus inuentus est in ore eius. Stater dicitur, qui duo habet didrachma, vt ostenderetur similitudo carnis, dum eodem & seruus & dominus pretio liberantur. Sed & simpliciter intellectum ædificat auditorum, dum tanta Dominus fuerit paupertatis, vt vnde tributa pro se & Apostolo redderet, non habuerit. Quod si quis obicere voluerit, & quomodo Iudas in oculis portabat pecuniam? Respondebimus, rem pauperum in vsus suos conuertere nefas putauit: nobisque idem tribuit exemplum.

CAPVT XVIII.

¶ In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Quis putas maior est, &c. Quod sæpe monui, etiam nunc obseruandum est. Causæ quærendæ sunt singulorum Domini dictorum atque factorum. Post inuentum staterem, post tributa reddita, quid sibi vult Apostolorum repentina interrogatio? In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Quis putas maior est in regno cælorum? Quia videbant pro Petro & Domino idem tributum redditum: ex æqualitate pretii arbitrati sunt. Petrum omnibus Apostolis esse prælatum, qui in redditione tributi Domino fuerat cõparatus: ideo interrogant, quis maior sit in regno cælorum. Vidensque Iesus cogitationes eorum, & causas erroris intelli-

G

Matt. 12. 6

Infr. 20

H

Nom. 1

A intelligens, vult desiderium gloriæ, humilitatis contentione sanare.

Infr. 20. d

a ¶ *Et aduocans Iesus paruulum, &c.*] Vel simpliciter quemlibet paruulum, vt ætatem quæreret, & similitudinem innocentia demonstraret. Vel certe paruulum statuit in medio eorum seipsum, qui non ministrari, sed ministrare venerat, vt eius humilitatis tribueret exemplum. Alij paruulum interpretantur Spiritum sanctum, quem posuerit in cordibus discipulorum, vt superbiam in humilitatem mutaret.

b ¶ *Amendico vobis, nisi conuersi fueritis, &c.*] Non præcipitur Apostolis vt ætatem habeant paruulorum, sed vt innocentiam, & quod illi per annos possident, hi possideant per industriam, vt malitia, non sapientia paruuli sint.

c ¶ *Quicumque ergo humiliauerit se, &c.*] Sicut iste paruulus (cuius vobis exemplum tribuo) non perseuerat in iracundia, non laesus meminit, nõ videns pulchram mulierem delectatur, non aliud cogitat, & aliud loquitur: sic & vos nisi talem habueritis innocetiam, & animi puritatem, non poteritis regna cælorum intrare. Siue aliter: *Quicumque humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum.* Qui imitatus fuerit me, & se in exemplum mei humiliauerit, vt tantum se deiciat, quantum ego deiecti formam serui accipiens, hic intrabit in regnum cælorum.

B

d ¶ *Et qui susceperit vnum paruulum talem in nomine meo, &c.*] Qui talis fuerit, vt Christi imitetur humilitatem & innocentiam, in eo Christus suscipitur. Et prudenter, ne cum delatum fuerit apostolis, se putent honoratos, adiecit: non illos sui merito, sed magistri honore suscipiendos.

e ¶ *Qui autem scandalizauerit vnum de pusillis istis, &c.*] Nota quod qui scandalizatur, paruulus est: maiores enim scandala non recipiunt.

f ¶ *Expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, &c.*] Quamquam hæc generalis possit esse sententia aduersus omnes, qui aliquem scandalizant, tamen iuxta consequentiam sermonis, etiam contra apostolos dictum intelligi potest, qui interrogando quis maior esset in regno cælorum, videbantur inter se de dignitate contendere: & si in hoc vitio permansissent, poterant eos, quos ad fidem vocabant, per suum scandalum perdere, dum apostolos viderent inter se de honore pugnare. Quod autem dixit: *Expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius, secundum ritum prouincia loquitur, quo maiorum eriminum ista apud veteres Iudæos pœna fuerit, vt in profundum ligato saxo demergerentur.* Expedit autem ei, quia multo melius est pro culpa breuem recipere pœnam, quam æternis seruari cruciatibus, *Non enim vindicabit bis Dominus in idipsum.*

Matth. 18. 6

g ¶ *V. a mundo à scandalis. Necessè est enim vt veniant scandala. Veruntamen v. e. homini, &c.*] Non quod necessè sit venire scandala, alioquin sine culpa essent qui scandalum faciunt: sed cum necessè sit in isto mundo fieri scandala, vnusquisque suo vitio scandalis patet. Simulque per generalem sententiam percutitur Iudas, qui prodicioni animum præparauerat.

h ¶ *Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proiice abs te. Bonum est tibi, &c.*] Necessè est quidem venire scandala: Væ tamen ei est homini, qui quod necessè est vt fiat in mundo, vitio suo facit vt per se fiat. Igitur omnis truncatur affectus, & vniuersa propinquitas am-

putatur, ne per occasionem pietatis vnusquisque credentium scandalis pateat. Si, inquit, ita est, quis tibi coniunctus, vt manus, pes, oculus, & est utilis atque sollicitus, & acutus ad perspiciendum: scandalum autem tibi facit, & propter dissonantiam morum te pertrahit in gehenam, melius est, vt & propinquitate eius, & emolumentis carnalibus careas, ne dum vis lucrifacere cognatos & necessarios, causam habeas ruinarum. Itaque non frater, non vxor, non filij, non amici, non omnis affectus, qui non excludere potest à regno cælorum, a memori Dñi præponatur. Nouit vnusquisque credentium quid sibi noceat, vel in quo sollicitetur animus, ac sepe tentatur. Melius est vitam solitariam ducere, quam ob vitæ presentis necessaria, æternam vitam perdere.

i ¶ *Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis. Dico enim vobis, &c.*] Suprà dixerat per manuum, & pedem, & oculum, omnes propinquitates & necessitudines, quæ scandalum facere poterant, amputandas: austeritatem itaque sententiæ, subiecto præcepto temperat, dicens: *Videte ne contemnatis vnum ex pusillis istis.* Sic, inquit, præcipio seueritatem, vt commiseri clementiam doceat.

Quantum in vobis est, nolite contemnere: sed per vestram salutem etiam illorum quærite sanitatem. Sin autem perseuerantes in peccatis videritis, & vitijs seruentes, melius est vos solos saluos fieri, quam perire cum pluribus. Quia angeli eorum in cælis vident semper faciè patris. Magna dignitas animarum, vt vnaquæque habeat in ortu natiuitatis in custodiam sui angelum delegatum. Vnde legimus in Apocalypsi Ioannis: Angelo Ephesi, Thyatiræ, & angelo Philadelphie, & angelis quatuor reliquarum ecclesiarum scribe hæc. Apostolus quoque præcipit velari capita in ecclesiis feminarum propter angelos.

k ¶ *Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, &c.*] Consequenter ad clementiam prouocat, qui præmiserat dicens: *Videte ne contemnatis vnum ex pusillis istis, & subiungit parabolam nonagintanouem ouium in montibus relictarum, & vnus errantis, quam pastor bonus, quia propter nimiam infirmitatem ambulare non poterat, humeris suis ad reliquum gregem reportauit.* Quidam putant istum esse pastorem: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo: sed exinanivit se, formam serui accipiens, factus obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis: & ob id ad terrena descendit, vt saluam faceret vnã ouiculã, quæ perierat, hoc est, humanum genus. Alij verò in nonagintanouem ouibus, iustorum putant numerum intelligi, & in vna ouicula, peccatorum: secundum quod in alio loco dixerat: *Non veni iustos vocare, sed peccatores. non enim opus habent sani medico, sed hi qui se male habent.* Ita parabola in euangelio secundum Lucam cum alijs duabus parabolis decem drachmarum & duorum filiorum scripta est.

l ¶ *Sic non est voluntas ante patrem vestrum, qui in cælis est, vt pe-*

b 179.
II.

c 180
VI.

d 186
X

e 182
V.

D

Apo. 1. 2. 3

1. Cor. 11. 6

Philip. 2. 8

Luc. 5. 1
Luc. 15.

CANON. *re at vnus de pusillis istis.*] refert ad superius propositum, de quo dixerat: Videte ne contēnatis vnum ex pusillis istis, & docet iccirco parabolā positam, vt pusilli non contemnantur. In eo autem quod dicit: Non est voluntas ante patrem vestrum, vt pereat vnus de pusillis istis, quotiens aliquis perierit de pusillis istis, ostēditur, quod non voluntate patris perierit.

f 183.
V
g 184
X
d

h 185
VII.

i 186.
X.
Reg. 1.c

k 187
V

l 188
X
101 b
X

V

F

a ¶ si autem peccauerit in te frater tuus, &c.] Si peccauerit in nos frater noster, & in qualibet causa nos læserit, dimittendi habemus potestatem, imò necessitatem: quia præcipitur, vt debitoribus nostris debita demittamus. Si autem in Deum quis peccauerit, non est nostri arbitrij. Dicit enim scriptura diuina: *Si peccauerit homo in hominem, rogabit pro ea sacerdos. Si autē in Deū peccauerit, quis rogabit pro eo?* Nos ē cōtrario in Dei iniuria benigni sumus, in nostris contumeliis exercemus odia. Corripiendus est autē frater seorsum, ne si semel pudorem ac verecundiam amiserit, remaneat in peccato. Et si quidem audierit, lucrificamus animam eius, & per alterius salutem, nobis quoq; acquiritur salus. Sin autem audire noluerit, adhibeatur frater. Quod si nec illum audierit, adhibeatur & tertius: vel corrigendi studio, vel conueniendi sub testibus. Porrò si nec illos audire voluerit, tunc multis dicendum est, vt detestationi eū habeant, & qui non potuit pudore saluari, saluetur opprobriis. Quando autē dicitur: Sit tibi sicut ethnicus & publicanus, ostēditur maioris esse detestationis, qui sub nomine fidelis agit opera infidelium, quā hi qui aperte gentiles sunt. Publicani enim vocantur secundum tropologiam, qui sæculi sectantur lucra, & exigunt veltigalia per negotiationes & fraudes, ac furta, scelerataque periuria.

b ¶ Amen dico vobis: quæcumque alligaueritis super terram, &c.] Quia dixerat: si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus: & poterat contemptoris fratris hæc occulta esse responsio, vel tacita cogitatio: Si me despicias, & ego te despicio: si tu me condemnas, & mea sententia condemnaberis: Potestatem tribuit Apostolis, vt sciant qui à talibus condemnantur, humanam sententiam diuina sententia roborari, & quodcumque ligatum fuerit in terra, ligari pariter & in cælo.

c ¶ Iterum dico vobis: quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, &c.] Omnis supra sermo nos ad concordiam prouocat. Igitur & præmium pollicetur, vt sollicitius festinemus ad pacem, cum se dicat inter duos & tres medium fore: Iuxta illud exemplum tyranni, qui duos amicos captos (cum vnus ad visendam matrem reuertisset, & amicum pro se vadem dedisset) sic probare voluit, vt vno tento alterum dimitteret. Cumque reuertisset ad dictam diem, admirans amorum fidem, rogauit vt se haberent tertium. Possumus

& hoc spiritualiter intelligere: quod vbi spiritus & anima corpusque consenserint, & non inter se bellum diuersarum habuerint voluntatum, carne concupiscente aduersus spiritum, & spiritu aduersus carnem: de omni re, quam petierint, impetrent à patre. Nullique dubium, quin bonarum rerum postulatio sit, vbi corporea vult habere quæ spiritus.

d ¶ Tunc accedens Petrus ad eū, &c.] Hæret sibi sermo dominicus, & in modum funiculi triplicis, rumpi non potest. Suprà dixerat: *Videte ne contemnat is vnum ex pusillis istis,* & adiecerat: *Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum,* & præmium repromiserat, dicens: *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re impetrabunt quam petierint, & ego ero in medio eorum.* Prouocatus Apostolus Petrus interrogat quotiens fratri in se peccanti dimittere debeat, & cum interrogatione profert sententiā, vsque septies. Cui respondit Iesus: *Non vsque septies, sed vsque septuagies septies,* id est, quadringentis nonaginta vicibus: vt toriens peccanti fratri dimitteret in die, quotiens ille peccare non possit.

e ¶ Ideo assimilatum est regnū cælorum homini regi, &c.] Familiare est Syris & maxime Palæstinis ad omnem sermonem suum parabolis iungere: vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur. Præcepit itaque Petro sub comparatione regis & domini, & serui, qui debitor decem millium talentorum, à domino rogans, veniam impetrauerat, vt ipse quoque dimittat cōseruis suis minora peccantibus. Si enim ille rex & dominus seruo debitori decem milium talentorum tā facile dimisit, quātò magis serui cōseruis suis debent minora dimittere? Quod vt manifestius fiat, dicamus sub exēplo: Si quis nostrum commiserit adulterium, homicidium, sa-

crilegium, maiora crimina decem millium talentorum, rogantibus dimittantur, si & ipsi dimittant minora peccantibus. Sin autem ob factam cōtemeliā simus implacabiles, & propter amarum verbum perpetes habeamus discordias: nonne nobis videtur recte redigendi in carcerem, & sub exemplo operis nostri hoc agere, vt maiorum nobis delictorum venia non relaxetur?

f ¶ Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei vnus, qui debebat decem millia talenta. Cum autem non haberet vnde redderet, iussit eum dominus venundari, & vxorem eius, & filios, &c.] Scio quosdam istum, qui debebat decem millia talenta, diabolum interpretari: cuius vxorem & filios venundandos perseverante illo in malicia, insipientiam & malas cogitationes intelligi volūt. Sicut enim iusti vxor dicitur sapientia: sic vxorem iniusti & peccatoris, appellari stultitiam. Sed quomodo ei dimittat dominus decem millia talenta, & ille nobis cōseruis suis centum denarios non dimiserit:

g ¶ Si autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiæ. Si autem ecclesiam nō audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amē dico vobis: quæcumque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo: & quæcumque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo. Iterum dico vobis: quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis à patre meo qui in cælis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc d accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quotiens peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei vnus, qui debebat decem millia talenta. Cum autem non haberet vnde redderet, iussit eum dominus venundari, & vxorem eius, & filios, &c. Tunc d accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quotiens peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, &c.] Familiare est Syris & maxime Palæstinis ad omnem sermonem suum parabolis iungere: vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur. Præcepit itaque Petro sub comparatione regis & domini, & serui, qui debitor decem millium talentorum, à domino rogans, veniam impetrauerat, vt ipse quoque dimittat cōseruis suis minora peccantibus. Si enim ille rex & dominus seruo debitori decem milium talentorum tā facile dimisit, quātò magis serui cōseruis suis debent minora dimittere? Quod vt manifestius fiat, dicamus sub exēplo: Si quis nostrum commiserit adulterium, homicidium, sa-

Ecclo. 4. d

H

1. Cor

nec ecclesiastica interpretationis est, nec à prudētibus viris recipiendā.

a ¶ *Sic & pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo, &c.*] Formi dolosa sententia, si iuxta nostram mentem sententia Dei flectitur atque mutatur. Si parua fratrib. non dimittimus, magna nobis à Deo nō dimittetur. Et quia potest vnusquisque dicere; Nihil habeo contra eum, ipse nouit, habet Deū iudicē, non mihi curā est quid velit agere, ego ignoui ei: confirmat sententiā suam, & omnem simulationem fictæ pacis euertit, dicens: Si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

CAPVT XIX.

ET^b factum est cum consummasset Iesus sermones istos, migravit à Galilæa, &c. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere vxorem suam quacunque ex causa?] De Galilæa uenerat ad Iudæam: iccirco pharisæorum scribarumque factio interrogat eum: vtrum licet homini dimittere vxorem suā qualibet causa: vt quasi cornuto teneant eum syllogismo, & quodcunque responderit captioni pateat. Si dixerit dimittendas esse vxores qualibet ex causa, & ducendas illas: pudicitia prædicator sibi videbitur docere contraria. Si autem responderit, non omnem ob causam debere dimitti, quasi sacrilegij reus tenebitur, & aduersus doctrinam Moyfi, ac per Moysem, Dei, facere iudicabitur. Igitur Dominus sic responsionem temperat, vt decipulam eorum transeat, scripturam sanctam adducens in testimonium, & naturalem legem, primamque Dei sententiam secundæ opponens, quæ non voluntate Dei, sed peccantium necessitate concessa est.

c ¶ *Qui respondens, ait eis: Non legistis: quia qui fecit ab initio masculum & feminam fecit eos?*] Hoc in exordio Geneseos scriptum est. Dicendo autem masculum & feminam, ostendit secundam vitanda cōiugia. Non enim ait, masculum & feminas, quod ex priorum repudio quærebatur: sed masculum & feminam, vt vnus coniugis consortia necerentur.

d ¶ *Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ.*] Similiter adhærebit vxori suæ, non vxoribus. Et erunt duo in carne vna. Præmium nuptiarum, è duabus vnam carnem fieri. Castitas iuncta spiritui, vnus efficitur spiritus.

e ¶ *Quod ergo Deus cōiunxit, homo nō separet.*] Deus cōiunxit, vnam faciendo carnem viri & feminæ: hanc homo non potest separare, nisi forsità solus Deus. Homo separat, quando propter desiderium secundæ vxoris primam dimittit. Deus separat, qui & cōiunxerat, quando ex consensu propter seruitutem Dei (cō quod tempus in arcto sit) sic habemus vxores, quasi non habentes.

f ¶ *Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere?*] Aperiant calumniam quam parauerāt. Et certè Dominus non propriam sententiam protulerat, sed veteris historiæ, & mandatorum Dei fuerat recordatus.

g ¶ *Ait illis: Quoniā Moyses ad duritiā cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: ab initio autē nō fuit sic.*] Quod dicit, istiusmodi est: Nūquid potest Deus sibi esse cōtrari⁹, vt aliud antè iusserit, & sententiā suā nouo frangat imperio:

Non ita sentiendum est: sed Moyses cum videret, propter desiderium secundarum coniugum (quæ vel ditiores, vel iuniores, vel pulchriores essent) primas vxores interfici, aut malam vitam ducere, maluit indulgere discordiam, quàm odia & homicidia perseuerare. Simulque considera, quod

non dixit: Propter duritiā cordis vestri permisit vobis Deus, sed Moyses, vt iuxta Apostolum, consilium sit hominis, non imperium Dei.

h ¶ *Dico autem vobis: quia quicumque dimiserit vxorem suam, &c.*] Sola fornicatio est, quæ vxoris vincat affectum: imò cum illa vnam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit à marito, nō debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura: *Qui adulteram tenet, stultus & impius est.* Vbi-
cunque est igitur fornicatio, & fornicationis suspicio, liberè vxor dimittitur. Et quia poterat accidere, vt aliquis calūniā faceret innocētī, & ob secundā copulam nuptiarum veteri crimen impingeret: sic priorem dimittere iubetur vxorem, vt secundam prima viuente non habeat. Quod enim dicit, tale est: Si non propter libidinem, sed propter iniuriam dimittis vxorē: quare expertus infelices priores nuptias, nouarū te immittis periculo? Necnō quia poterat euenire, vt iuxta eandem legē, vxor quoque marito daret repudiū, eadem cautela præcipitur, ne secundū ac-

vniversum debitum. Sic & pater^a meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

CAPVT XIX.

ET^a factum^b est cum consummasset Iesus sermones istos, migravit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem, & secute sunt eum turbe multæ, & curauit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere vxorem suā quacunque ex causa? Qui^c respondens, ait eis: Non legistis: quia qui fecit ab initio, masculum & feminam fecit eos? Et dixit: Propter^d hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo^e Deus coniunxit, homo nō separet. Dicunt illi: Quid^f ergo Moyses mandauit dari libellū repudij, & dimittere. Ait illis: Quoniā^g Moyses ad duritiā cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: ab initio autem non fuit sic.^b Dico^h autem vobis, quia quicumque dimiserit vxorem suā nisi ob fornicationē, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissā duxerit, mœchatur.^c Dicuntⁱ ei discipuli eius: Si ita est causa homini cū vxore, nō expedit nubere. Qui^k dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt^l enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt ab ho-

mini-
cipiat virum, Et quia meretrix, & quæ semel fuerat adultera, opprobrium non timebat: secūdo præcipitur viro, quod si talem duxerit, sub adulterij sit crimine.

i ¶ *Dicunt ei discipuli: Si ita est causa homini, &c.*] Graue pōdus vxorū est, si excepta causa fornicationis, eas dimittere non licet. Quid enim si temulenta fuerit, si iracūdia, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si vaga, si iurgatrix, si maledica, tenenda erit istiusmodi? Volumus, nolumus, sustinenda est. Cum enim essemus liberi, voluntariè nos subiecimus seruituti. Videntes ergo apostoli graue vxorem iugum, proferunt motum animi sui, & dicunt: *Si ita est causa homini cum vxore, non expedit nubere.*

k ¶ *Qui dixit illis: Non omnes capiunt, &c.*] Nemo putet sub hoc verbo vel fatū, vel fortunam introduci: quod hi sint virgines, quibus à Deo datum sit: aut quos quidam ad hos casus adduxerit: sed his datum est, qui petierunt, qui voluerunt, qui vt acciperent, laborauerunt. Omni enim petenti dabitur, & quærens inueniet, & pulsanti aperietur.

l ¶ *Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi, qui facti sunt ab, &c.*] Triplex genus est eunuchorū, duorum carnalium, & tertij spiritualis. Alij sunt qui de matris vtero sic nascuntur. Alij quos vel captiuas facit, vel delitiæ matronales. Tertij sunt qui seipfos castrauerunt propter regnum cœlorum, & qui cum possint esse viri, propter Christum eunuchi fiunt: istis promittitur præmium: superioribus autem, quibus castimonie necessitas non voluntas est, nihil omnino debetur. Possumus & aliter dicere. Eunuchi sunt ex matris vtero, qui frigidioris naturæ sunt, nec libidines appetentes. Et alij, qui ab hominibus fiunt, quos aut philosophi faciunt, aut propter idolorum cultum emolliuntur in feminas: vel persuasione hæretica simulant castitatem vt mentiantur religionis veritatem. Sed nullus eorum consequitur regna cœlorū, nisi qui se castrauerit propter Christum. Vnde & infert: *Qui potest capere, capiat: vt vnusquisque consideret vires suas, vtrum possit*

1. Cor. 7. 6

2 189
VI.

Prover. 13. d

b 190
II.

c 191
X

D

Sup. 7. 4

1. Cor 7. c

G

A

Eccle. 4. d

H

B

CANON E

virginalia & pudicitia implere praecepta. Per se enim castitas blanda est, & quilibet ad se alliciens. Sed consideranda sunt vires, ut qui potest capere, capiat. Quasi hortantis vox Domini est, & milites suos ad pudicitiae premium concitantis. Qui potest capere capiat: qui potest pugnare, pugnet, superet ac triumphet.

d 192 II.

a ¶ Tunc oblatis sunt ei paruuli, vt manus eis, &c.] Non quonollent eis Saluatoris & manu & voce benedici: sed quo necdum habentes plenissimam fidem, putarent eum in similitudinem hominum, offerentium importunitate lassari.

e 193 II.

b ¶ Sinite paruulos, &c.] Significanter dixit talium; non istorum, vt ostenderet non aetatem regnare, sed mores, & his qui similem haberent innocentiam & simplicitatem, premium repromitti. Apostolo quoque in eandem sententiam congruente: Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed matritia paruuli estote: sensu autem vt perfecti sitis.

f 194 II. 1. Cor. 14. p

g 195 II

c ¶ Et ecce vnus accedens, ait illi: Magister bone, &c.] Iste qui interrogat, quomodo vitam consequatur aeternam, & adolescens & diues est & superbus, & iuxta alium euangelistam, non voto discantis, sed tentantis interrogat.

Met. 10. c

F Luc. 10. r.

h 196 X.

d ¶ Quid me interrogas de bono? Vnus est bonus Deus.] Qui magistrum vocauerat bonum, & non Deum, vel Dei filium confessus erat, discit, quamnis sanctum hominem comparatione Dei non esse bonum, de quo dicitur: *Confitemini Domino quoniam bonus.* Ne quis autem putet in eo quod bonus Deus dicitur, excludi a bonitate filium Dei, legimus in alio loco: *Pastor bonus ponit animam suam pro ouibus suis.* Et in propheta: Spiritum bonum, terramque bonam. Igitur & Saluator non bonitatis testimonium renuit, sed magistri absque Deo exclusit errorem.

Ioan. 10. b P sal. 143. c

e ¶ Si autem vis ad vitam ingredi, &c.] Adolescentem istum tentatorem esse, ex eo probare possumus, quod dicente sibi Domino: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata: rursus fraudulenter interrogat, quae sint illa mandata: quasi non ipse legerit, aut Dominus possit Deo iubere contraria.

f ¶ Dicit illi adolescens: Omnia haec custodiui a iuuentute mea, &c.] Mentitur adolescens. Si enim hoc quod positum est in mandatis: Diliges proximum tuum sicut teipsum, opere compleisset: quomodo postea audiens: Vade & vende quae habes, & da pauperibus, tristis recessit, quia habebat possessiones multas?

A 307. s. a

g ¶ Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, & da pauperibus, &c.] In potestate nostra est, vtrum velimus esse perfecti. Tamen quicumque perfectus esse voluerit, debet vendere quae habet, & non ex parte vendere, sicut Ananias fecit & Saphyra: sed totum vendere, & cum vendiderit, dare omne pauperibus, & sic sibi praeparare thesaurum in regno caelorum. Et hoc ad perfectionem non sufficit, nisi post com-

temptas diuitias, Saluatorem sequatur, id est, relictis malis faciat bona. Facilius enim sacculus contemnitur, quam voluptas. Multi diuitias relinquentes, dominum non sequuntur. Sequitur autem dominum, qui imitator eius, & per vestigia illius graditur. Qui enim dicit se in Christo credere, debet quomodo ille ambulauit, & in se ambulare.

G 1. Ioan. 2. a

h ¶ Abiit tristis: erat enim habens multas possessiones.] Haec est tristitia, quae ducit ad mortem. Causaque tristitiae redditur: quod habuerit multas possessiones, id est, spinas & tribulos, quae sementem dominicam suffocauerint.

1. Cor. 7. c

i ¶ Iesus autem dixit, &c.] Et quomodo Abraham, Isaac & Iacob diuites intrarunt in regnum caelorum, & in euangelio Matthaeus & Zacchaeus diuitis derelictis, Domini testimonio praedicantur? Sed considerandum, quod eo tempore, quo intrauerunt, diuites esse desierunt. Tandem ergo non intrabunt, quamdiu diuites fuerint. Et tamen quia difficulter diuitiae contemnantur, non dixit: Impossibile est diuites intrare in regnum caelorum, sed difficile. Vbi difficile ponitur, non impossibilitas praeteditur, sed raritas demonstratur.

Genes. 13. b & 36. a

Luc. 19. a

k ¶ Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, &c.] Hoc dicto ostenditur non difficile esse, sed impossibile. Si enim quomodo camelus non potest intrare per foramen acus: sic diues intrare non potest in regna caelorum, nullus diuitem saluus erit. Sed si legamus Esaiam, quomodo cameli Madian & Ephra veniant Hierusalem cum donis atque muneribus, & qui prius curui erant, & vitiorum

H

Esai. 60. a

prauitate distorti, ingrediantur portas Hierusalem: videbimus quomodo & isti cameli, quibus diuites comparantur, cum deposuerint grauem sarcinam peccatorum, & totius corporis prauitatem, intrare possint per angustam portam, & arctam viam, quae ducit ad vitam. Interrogantibus autem discipulis, & admirantibus austeritatem dicti, quis ergo saluus fiet? clementia sua seueritatem sententiae temperauit, dicens: Quae apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt.

l ¶ Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: &c.] Grandis fiducia: Petrus piscator erat, diues non erat, cibos manu & arte querebat: & tamen loquitur confidenter, reliquimus omnia. Et quia non sufficit tantum relinquere, iungit quod perfectum est: & secuti sumus te. Fecimus quod iussisti: quid igitur nobis dabis praemij.

m ¶ Iesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, &c.] Non dixit, quid reliquistis omnia: hoc enim & Crates fecit philosophus, & multi alij diuitias contempserunt, sed qui secuti estis me: quod proprie Apostolorum est atque credentium. In regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae (quando & mortui de corruptione resurgent incorrupti) sedebitis & vos in solijs iudicantium, condemnantes duodecim tribus Israel: quia vobi

vobis credentibus illi credere noluerunt.
a ¶ *Et omnis qui reliquerit, &c.*] Locus iste cum illa sententia congruit, in qua Saluator loquitur: *Non veni pacem mittere, sed gladium.* Veni enim separare hominem a patre suo, & matrem a filia, & nurum a socru: & inimici hominis

esse in vineam, Adam, & reliquos patriarchas vsq; ad Noe. Tertia, ipsum Noe vsq; ad Abraham, & circumcissionem ei datam. Sexta ad Abraham vsq; ad Mosen, quando lex data est. Nona, ipsum Moysen & prophetas. Vndecima, apostolos & gentium populum, quibus omnes invident. Vnde hoc

k198
II.

1199
II.

1. Ioan. 1. b

a200
X

Qui ergo propter fidem Christi, & prædicationem euangelij, omnes affectus contempserint, atque diuitias, & sæculi voluptates: isti centuplum recipient, & vitam æternam possidebunt. Ex occasione huius sententiæ quidam introducunt mille annos post resurrectionem, dicentes tunc nobis centuplum omnium rerum, quas dimisimus, & vitam æternam esse reddendam, non intelligentes, quod si in cæteris digna sit repromissio, in vxoribus appareat turpitudine: vt qui vnam pro domino dimiserit, centum recipiat in futuro. Sensus ergo iste est: Qui carnalia pro Salvatore dimiserit, spiritualia recipiet, quæ comparatione & merito sui ita erunt, quasi si paruo numero centenarius numerus comparetur: Vnde dicit & Apostolus, qui vnam tantum domum, & vnius prouinciæ paruos agros dimiserat. Quali nihil habentes, & omnia possidentes.

k Et omnis a qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum: centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

CAPVT XX.

Simile a est b regnum cælorum homini patri-familias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit, dabo vobis: Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa vndecimam vero exiit, & inuenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens a nouissimis vsq; ad primos. Cum venissent ergo, qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem & primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant aduersus patrem familias, dicentes: Hi nouissimi vna hora secerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus? At ille respondens vni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario conuenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade. Volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

ipsum intelligens post horam iam vndecimam, cum esset prope Solis occasum & ad vesperam, Ioanes euangelista loquitur: *Filioli mei, nouissima hora est.* Et simul considera, quod iniustitiam patrisfamilias, quam in vndecimæ horæ operariis omnes pariter accusant, in seipsis non intelligunt. Si enim iniquus est paterfamilias, non in vno iniquus est, sed in omnibus: quia non sic laborauit tertiæ horæ operarius, quomodo ille, qui prima hora est missus in vineam. Similiter & sextæ horæ operarius, minus laborauit tertiæ horæ operario: & nonæ, sextæ horæ operario. Omnis itaque retro vocatio gentibus inuidet, & in euangelij torquetur gratia. Vnde & Saluator concludens parabolam: Erunt, inquit, primi nouissimi, & nouissimi primi: Quod Iudæi de capite vertantur in caudam, & nos de cauda mutemur in caput.

c ¶ *Amice, &c.*] Legi in cuiusdam libro: amicum istum, qui increpatur a patrefamilias, primæ horæ operarium, protoplastum intelligi. & eos qui illo tempore crediderunt.

d ¶ *Nonne, &c.*] Denarius figuram regis habet. Recepisti ergo mercedem, quam tibi promiseram, hoc est, imaginem & similitudinem meam. Quid quæris amplius, & non tam ipse plus accipere, quam alium nihil accipere desideras, quasi alterius consortio minuatur præmij meritum?

e ¶ *Tolle, &c.*] Iudæus in lege, non gratia, sed opere saluatur. Qui enim fecerit eam, viuet in ea. Vnde dicitur ad eum.

f ¶ *An oculus, &c.*] Id ipsum sonat & illa Lucæ parabola: vbi maior filius minori inuidet, & non vult eum recipi penitentem, & patrem acculat iniustitiæ. Et vt sciamus, hunc esse

D

b201
II.

Gal. 3. b

c202
VI.

Luc. 15. d

CAPVT XX.

Simile b est regnum, &c.] Parabola ista vel similitudo regni cælorum, ex his quæ premissa sunt, intelligitur. Scriptum est enim ante eam: *Multi erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.* Non tempore differente Domino, sed fide: Dicit que patremfamilias primo mane exisse, vt conduceret operarios in vineam suam, & pretium operis constituisse denarium. Deinde egressum circa horam tertiam, vidisse alios stantes in platea otiosos, & illis nequaquam denarium, sed quod iustum est fuisse pollicitum. Sexta quoque hora, & nona fecisse similiter. Vndecima autem inuenisse alios stantes, qui tota die otiosi fuerant, & misisse eos in vineam. Cum autem sero factum esset, precepisse procuratori suo, vt a nouissimis inciperet reddere, hoc est, ab operariis horæ vndecimæ, vsq; ad operarios horæ primæ, omnesque pariter contra nouissimos inuidia concitatos, iniquitatem arguisse patrisfamilias: Non quod minus acceperint, quam fuerat constitutum, sed quod plus accipere voluerint his, in quos se clementia conductoris effuderat. Mihi videntur primæ horæ esse operarij, Samuel & Hieremias, & Baptista Ioannes, qui possunt cum Psalmista dicere: Ex utero matris meæ Deus meus es tu. Tertiæ vero horæ operarij sunt, qui a pubertate seruire Deo cœperunt. Sextæ horæ, qui matura ætate susceperunt iugum Christi. Nonæ, qui iam declinant ad senium. Porro vndecimæ, qui vltima senectute, & tamen omnes pariter accipiunt præmium, licet diuersus labor sit. Sunt qui hanc parabolam aliter differant, Prima hora volunt missum

Et ascendens Iesus Hierosolimam, assumpsit duodecim discipulos suos secreto, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolimam, & filius hominis tradetur principibus, sacerdotibus & scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis: adorans

sensum, quem diximus, titulus parabolæ huius finisque cõsentiunt. Sic erunt, inquit, nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

g ¶ *Et ascendens, &c.*] Crebro hoc ipsum discipulis dixerat: sed quia multis in medio disputatis poterat labi de memoria quod audierant: iturus Hierosolimam, & secum ducturus Apostolos, ad tentationem eos parat, ne cum venerit persecutio & crucisignominia, scandalizentur.

h ¶ *Tunc, &c.*] Vnde opinionem regni habet mater filiorum Zebedæi: vt cum Dominus dixerit, filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent gentibus ad illudendum, flagellandum, & crucifigendum, & ignominiam passionis timentibus discipulis nunciaret illa gloriam postulet triumphantis?

G
A
Sup. 10. d
Mar. 10. d
1. Ioan. 1. a

1. Cor. 7. c

Genes. 13. b
36. a

Luc. 19. a

1. Cor. 6. b

H

Esai. 60. a

11. b

CANON
E

Hac ut reor ex causa, quia post omnia dixerat Dominus, & tertia die resurget: putavit eum mulier post resurrectionem illico regnaturum, & hoc quod in secundo adventu promittitur, in primo esse completum, & auiditate feminea, praesentia cupit immemor futurorum. Quod autem interrogat

Luc 8. f.
Ioan. 11. dGen 3. b
Ibid. 18. c
d 203
II.

Dominus, & illa petente respondit: quid vis? non venit de ignorantia, sed ex eius persona dicitur, qui flagellandus & crucifigendus erat, quomodo & in haemorrhoula: *Quis me tetigit?* Et de Lazaro: *Vbi posuisti eum?* In veteri quoque testamento: Adam ubi es? *Et descendens videbo si iuxta clamorem, qui venit ad me, perficiant: sin autem non est, ut sciam.* Postulat autem mater filiorum Zebedaei errore muliebri, & pietatis affectu, nesciens quid peteret. Nec mirum, si ista arguatur imperitiae, cum de Petro dicitur, quando tria vult facere tabernacula: *Nesciens quid diceret.*

e 204
IV.
Mat. 9. a
f 205
II.

a ¶ Respondens, &c.] Mater postulat, & Dominus discipulis loquitur: intelligens preces eius ex filiorum descendere voluntate.

Psal. 115. a

b ¶ Potestis, &c.] Calicem in scripturis diuinis, passionem intelligimus, iuxta illud: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste.* Et in psalmo: *Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.* Statimque infert quis iste sit calix. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.*

F

Act. 12. a

Tertul. de
prescript.
haeret.

c ¶ Ait illis: calicem, &c.] Queritur quomodo calicem martyrij filij Zebedaei, Iacobus videlicet & Ioannes biberint: cum scriptura narret, Iacobum tantum apostolum ab Herode capite truncatum: Ioannes autem propria morte vitam finierit. Sed si legamus ecclesiasticas historias, in quibus fertur, quod & ipse propter martyrium sit missus in feruentis olei dolium, & inde ad suscipiendam coronam Christi athleta processerit: statimque relegatus in Pathmos insulam sit: videbimus martyrio animum non defuisse, & bibisse Ioannem calicem confessionis, quem & tres pueri in camino ignis biberunt, licet persecutor non fuderit sanguinem. Quod autem dicit: sedere ad dexteram meam & sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a patre meo: sic intelligendum est: Regnum caelorum non est dantis, sed accipientis. Non est enim acceptio personarum apud Deum, sed quicumque talem se praebuerit, ut regno caelorum dignus fiat, hic accipiet, quod non personae, sed vitae paratum est. Si itaque tales estis, qui consequamini regnum caelorum, quod pater meus triumphantibus & victoribus praeparauit, vos quoque accipietis illud. Alij de Moysae & Elia dictum volunt, quos paulo ante in monte cum eo viderant loquentes: sed mihi nequaquam videtur. Ideo enim sedentium in regno caelorum vocabula non dicuntur, ne paucis nominatis, caeteri putarentur exclusi.

Sup. 17.

d ¶ Et audientes decem, &c.] Decem apostoli non indignantur matri filiorum Zebedaei, nec ad mulieris audaciam referunt postulantis, sed ad filios quod ignorantes mensuram suam immodica cupiditate exarserint, quibus & Dominus dixerat: *Nescitis quid petatis.* Subintelligitur autem vel ex responsione Domini, vel ex indignatione Apostolorum, quod filij matrem immiserint ad grandia postulanda.

e ¶ Iesus autem vocauit, &c.] Humilis magister & mitis, nec cupiditatis immodicae suos arguit postulantes, nec decem reliquos indignationis increpat & liuoris: sed tale ponit exemplum, quo doceat eum maiorem esse qui minor fuerit, & illum Dominum fieri, qui omnium seruus sit. Frustra igitur

aut illi immoderata quaesierat: aut isti dolent super maiorum desiderio: cum ad summam virtutum non potentia, sed humilitate veniatur. Denique sui proponit exemplum, ut si dicta paruipenderent, erubescerent ad opera, & dicit:

f ¶ Sicut filius hominis non venit, &c.] Nota, quod crebro diximus, eum qui ministrat, appellari filium hominis.

g ¶ Et dare animam, &c.] Quando formam serui accepit, ut pro mundo sanguinem funderet. Non dixit animam suam redemptionem dare pro omnibus, sed pro multis, id est, pro his qui credere voluerint.

h ¶ Et egredientibus, &c.] Multi latrones erant in Hiericho, qui egredientes & descendentes de Hierusalem, interficere & vulnerare consueverant: idcirco Dominus venit Hiericho cum discipulis suis, ut liberet vulneratos, & multam turbam secum trahat. Denique postquam egredi voluit ab Hiericho, sequuta est eum turba multa. Si mansisset Hierosolymis, & nunquam ad humilia descendisset, turba usque

CAP.

hodie federet in tenebris & umbra mortis. Sed & duo caeci erant iuxta viam. Caecos appellat, qui necdum dicere poterant: *In lumine tuo videbimus lumen.* Secus viam, quia videbantur quidem legis habere notitiam, sed viam, quae Christus est, ignorabant: quos quos plerique Phariseos intelligunt & Sadduceos: alij vero utrumque populum, & veteris Testamenti & noui, quod alter scriptam legem, alter naturalem sequens sine Christo caecus erat. Hi quia per se videre non poterant, audierunt praeconia Saluatoris, & confessi sunt filium Dauid. Si autem uterque caecus refertur ad populum Iudaeorum, hoc quod sequitur: *Increpabat eos turba: super ethnicis intelligendum est, quos Apostolus monet, ne gloriantur & superbiant contra radicem suam, sed cum ipsi errore priorum inserti fuerint ex oleastro in bona oliuam, nequaquam debeant inuidere priorum saluti. Miserere nostri fili Dauid.* Increpantur a turbis, & nihilominus non tacent, sed crebrius id ipsum ingeminant, ut desiderium plenum verae lucis ostendant.

Psal. 35. c

Rom. 11. d

i ¶ Et stetit Iesus, &c.] Caeci erant, quo pergerent, ignorabant, & sequi non poterant Saluatorem. Multae foucae in Hiericho, multae rupes & praerupta in profundum vergentia: idcirco Dominus stat, ut venire possint, & vocari iubet ne turbae prohibeant, & interrogat quasi ignorans quid velint, ut ex responsione caecorum manifesta debilitas pateat, & virtus ex remedio cognoscatur.

k ¶ Misertus autem, &c.] Tangit oculos, & praestat artifex quod natura non dederat. Aut certe debilitas tulerat, donat misericordia. Statimque viderunt, & sequuti sunt eum. Qui ante in Hiericho contracti sedebant, & clamare tantum nouerant, postea sequuntur Iesum, non tam pedibus quam virtutibus.

CAP.

cerent, & æquarent inæqualia: quo rectius atque securius in corde credentium, Christus dæmonum atque vitiorum victor incederet.

CANON C

ET a cum, &c.] Egreditur de Hiericho, turbis eductis in- de quam plurimis, & cæcis reddita sanitate appropin- quat Hierosolymis, magnis di- ratas mercibus, salute creden- tium reddita, ingredi cupit vr- bem pacis, & locum visionis Dei, & arcem speculatorij. Cū- que appropinquaret Hieroso- lymis, & venisset Bethphage ad domum maxillarum (qui sacerdotum viculus erat, & cō- fessionis portabat typum, & erat situs in monte Oliueti, v- bi lumen scientiæ, vbi laborū & dolorū requies) misit duos discipulos suos *δεσπονηται καὶ μακκαριον*, id est, scientiam & operam, vt ingrederentur ca- stellum, quod contra vos est. Contra Apostolos enim erat, nec iugum doctrinarum vole- bat accipere. Et statim, inquit, inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite & ad- ducite mihi. Alligata erat asina multis vinculis peccatorum. Pullus quoque lasciuus, & fre- norum impatiens cum matre (secundum euangelium Luca) multos habebat dominos, non vni errori & dogmati subdi- tus: & tamen multi domini, qui sibi potestatem illicitam vendicabant, videntes verum

כית מן

Luc. 19. c

Dominum & seruos eius venisse, qui ad soluendum missi fuerant, non audent resistere. Quæ sit autem asina, & pul- lus asinæ, dicemus in subditis.

b ¶ Hoc autem factum est, vt adimpleretur quod dictum est, per prophetam dicentem: *Dicite filie Sion: ecce, &c.*] Hoc in propheta Zacharia scriptum est: de quo plenius, si vitæ spa- tium fuerit, in suo dicetur loco. Nunc stringendum breui- ter, quod secundum literam in paruo itineris spatio super vtrumque animal sedere non quieuit. Aut enim sedit asi- næ, & pullus absque fessore fuit: aut si pullo, quod magis competit, vsus est ad sedendum, asina ducta est libera. Ergo cum historia vel impossibilitatem habeat, vel turpitudinem, ad altiora transmittimur, vt asina ista, quæ subiugalis fuit, & edomita iugum legis traxerat, synagoga intelligatur. Pullus asinæ lasciuus & liber, gentium populus, quib. sederit Iesus, missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circumcisionem, & altero in gentes.

sal. 35. e

Zach. 6. b

c ¶ Euntes autem discipuli, &c.] Pullus iste & asina, quibus Apostoli sternunt vestimenta sua, vt Iesus mollius sedeat, ante aduentum Saluatoris nudi erant: multisque sibi in eos dominatum vendicantibus, absque operimento frigebant. Postquam vero suscipere apostolicas vestes, pulchriores ef- facti, Dominum habuere fessorem. Vestis autem apostoli- ca, vel doctrina virtutum, vel ediffertio scripturarum intel- ligi potest: siue ecclesiasticorum dogmatum varietates, qui- bus nisi anima instructa fuerit & ornata, fessorem habere Dominum non meretur.

d ¶ Plurima autem turba, &c.] Videte differentiam vniuf- cuiusque personæ. Apostoli vestimenta sua super asinum ponunt: turba quæ vilior est, substernit pedibus asini, necu- bi offendat in lapidem, ne calcet spinam, ne labatur in fo- ueam.

e ¶ Alii autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant, &c.] De arboribus frugiferis, quibus mons oliueti confitus est, cædebant ramos, sternebantque in via, vt praua recta fa-

f ¶ Turbæ autem, &c.] Quia manifesta est historia, spiritua- lem sequamur ordinem disse- rendi. Turbæ quæ egressæ fue- rant de Hiericho, & sequuntur sunt Saluatorem ac discipulos eius, postquam pullum asinæ solum viderunt (qui ante li- gatus fuerat) & Apostolorum vestibus exornatum, & seden- tem super eum Dominum Ie- sum: suppesuerunt vestimenta sua, & strauerunt viam ramis arborum. Cumque opere cū- cta fecissent, vocis quoque tribuunt testimonium, & præ- cedentes atque sequentes non breui atque silenti confessio- ne, sed clamore plenissimo re- sonant: *Osanna filio David: benedictus qui venit in nomi- ne Domini. Quod autem dicit: Turbæ quæ præcedebat, & quæ sequebantur, vtrumque ostendit populum, & qui ante euā- gelium, & qui post euāgelium Domino crediderunt, confo- na Iesum confessionis voce laudare, & secundum superio- ris parabolæ exemplum diuer- sarum horarum operarios, vnum fidei accipere premium. Porro quod sequitur: *Osanna filio David, quid significet, &**

ante annos plurimos in breui epistola ad Damascum tunc Romanæ vrbs episcopum dixisse me memini: & nunc per- stringam breuiter. In centesimo decimoseptimo psalmo: qui manifeste de aduentu Saluatoris scriptus est: inter cæte- ra hoc quoque legimus: *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris.* Hæc est dies, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Statimque iun- gitur: *O Domine saluum me fac: O Domine bene prosperare. Benedictus qui venit in nomine Domini: benediximus vobis de domo Domini, & cætera.* Pro eo quod habetur in Lxx. inter- pretibus, *ὁ κύριος σὺν ἡμῖν*, id est: *O Domine saluum fac.* In He- bræo legimus: *בא אבא יהוה הרשיעה בא* quod manifestius inter- pretatus est Symmachus, dicens: *Obsecro Domine saluum fac, obsecro.* Nemo ergo putet ex duobus verbis, Græco vi- delicet & Hebræo sermone esse compositum, sed totum Hebraicum, & significare, quod aduentus Christi salus mū- di sit. Vnde & sequitur: *Benedictus qui venit in nomine Do- mini. Saluatore quoque idipsum in euangelio comprobam- te: Ego veni in nomine patris mei, & non me recepistis.* Alius veniet in nomine suo, & recipietis eum. Nec non quod iun- gitur: *Osanna, id est, salus, in excelsis, perspicue ostenditur, quod aduentus Christi non tantum hominum salus, sed totius mundi sit, terrena iungens cælestibus: Vt omne genu ei fleatatur, cælestium, terrestrium & infernorum.*

g ¶ Et cum intrasset, &c.] Introeunte Iesu cum turba, tota Hierosolymorum ciuitas commouetur, mirans frequen- tiam, nesciens veritatem, & dicens: *Quis est hic? Quod qui- dem in alio loco dicentes angelos legimus: Quis est iste rex gloriæ? Alii autem vel ambigentibus vel interrogantibus, vilis plebecula confitetur, à minoribus incipiens, vt ad ma- iora perueniat, & dicat.*

h ¶ Hic est Iesus, &c.] Propheta, quem & Moses similem sui dixerat esse venturum, & qui proprie apud Græcos scri- bitur cum *ὁ ἀρχε μαρτυρία*, id est, cum articuli testimo- nio. A Nazareth autem Galilææ, quia ibi educatus fuerat.

a 206 II.

b 207 VII.

c 208 II.

d 209 I

e 210 X.

Tom. 3. e. p. 145. D

Ioan. 5. g

Phil. 2. b

Psal. 23. b

Deut. 38. e

CANON E

f 211 I

g 212 X

h 213 V

Isa. 56. e Hier. 7. b Ioan. 2. c

i 214 VI

Leuit. 15. Deut. 23. d

πραγματιστα.

Exe. 6. 21. c

Sup. 10. a

Psal. 13. b

a ¶ Et intrauit Iesus in templum Dei, & eiciebat omnes vendentes & ementes in templo, &c.] Comitatus Iesus turba credentium (quæ vestimenta sua, vt illæso pede pullus incederet, strauerat) ingreditur templum, & eicit omnes qui vendebant & emebant in templo: mensasque nummulariorum

subuertit, & cathedras vendentium columbas dissipauit, dixitque eis, de Scripturis sanctis testimonium proferens, quod domus patris eius, orationis domus esse deberet, non spelunca latronum, vel domus negotiationis, sicut in euangelio scriptum est. Et hoc primū sciendum, quod iuxta mandata legis, augustissimo in toto orbe templo Domini: & de cunctis pene regionibus Iudæorum illuc populo conflante, innumerabiles immobilabantur hostiæ: maxime festis diebus: taurorum, arietum, hircorum: pauperibus ne absque sacrificio essent, pullos columbarum & turtures offerentibus: accedebat plerumque, vt qui de longe venerant, non haberent victimas. Excogitauerunt igitur sacerdotes, quomodo prædam de populo facerent, & omnia animalia, quibus opus erat ad sacrificia, vendebant, vt & venderet non habentibus, & ipsi rursus empta susciperent. Hanc stropham eorum crebra uentium inopia dissipabat, qui indigebant sūptibus, & non solū hostias non habebant, sed ne unde emerent quidē aries & uilia munuscula. Posuerunt itaq; & nummularios, qui mutuam sub cautione darent pecuniam. Sed quia erat lege præceptum, vt nemo usuras acciperet: & prodesse non poterat pecunia fænerata, quæ commodi nihil haberet, & interdum sortem perderet: excogitauerunt & aliam technam, vt pro nummulariis collybistas facerent, cuius uerbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Collylyba dicuntur apud eos, quæ nos appellamus tragemata, vel uilia munuscula: Verbi gratia, frixi ciceris, uuarumque passarum, & poma diuersi generis. Igitur quia usuras accipere non poterant collybistæ, qui pecuniam fænerati erāt, pro usuris accipiebant varias species: vt quod in nummo non licebat, in his rebus exigerent quæ nummis cõemuntur, quasi non hoc ipsum Ezechiel prædicauerit, dicens: Usuram & superabundantiã non accipietis. Istiusmodi Dominus cernens in domo patris negotiationem seu latrocinium, ardore spiritus concitatus (iuxta quod scriptum est in sexagesimo octauo psalmo: Zelus domus tuæ comedit me) fecit sibi flagellum de funiculis, & tantam hominum multitudinem eiecit de templo, dicens: Scriptum est: domus mea, domus orationis uocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum. Latro enim est, & templum Dei in latronum conuertit specum, qui lucra de religione sectatur, cultusque eius non tam cultus Dei, quam negotiationis occasio est. Hoc iuxta historiam, cæterum secundum mysticos intellectus: quotidie Iesus ingreditur templum patris, & eicit omnes tam episcopos & presbyteros & diaconos, quam laicos, & uniuersam turbam de ecclesia sua: & uinius criminis habet vendentes pariter & ementes. Scriptum est enim: *Gratis accepistis, gratis date.* Mensas quoque nummulariorum subuertit. Obserua propter auaritiã sacerdotum, altaria Dei, nummulariorum mensas appellari. Cathedrasque vendentium columbas euertit, qui vendunt gratiam spiritus sancti, & omnia faciunt vt subiectos populos deuorent, de quibus dicit: *Qui deuorant populum meum sicut escam panis.* Iuxta simplicem intelligentiam columbæ non erant in cathedris, sed in caueis, nisi forte columbarum institutores sedebant in cathedris, quod penitus absurdum est: quia in cathedris magistrorum magis dignitas indica-

Galilææ. f ¶ Et intrauit Iesus in templum Dei: & eiciebat omnes vendentes & ementes in templo: & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit. Et dicit eis: Scriptum est: Domus mea, domus orationis uocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum. g ¶ Et b accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos. h Videntes c autem principes sacerdotum & scribæ, mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Osanna filio Dauid, indignati sunt. Et dixerunt ei. Audis quid isti dicunt? Iesus d autem dicit eis. Vtique Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem: i ¶ Et c relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane f autem reuertens in ciuitatem, esuriit. Et videns fici arborem vnam secus viam, venit ad eam: & nihil inuenit in ea nisi folia tantum. Et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum: & arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo

tur, quæ ad nihilum redigitur, cum mixta fuerit lucris. Quod de ecclesiis diximus, vnusquisq; de se intelligat. Dicit enim Apostolus: *Vos estis templum Dei, & Spiritus sanctus habitet in uobis.* Non sit in domo pectoris nostri negotiario, non ementium vendentiumque commercia, non donorum cupiditas: ne ingrediatur Iesus iratus & rigidus, & non aliter mundet templum suum, nisi flagello adhibito, vt de spelunca latronum & de domo negotiationis, domum faciat orationis.

aruit? b ¶ Et accesserunt, &c.] Nisi mensas nummulariorum euertisset, cathedrasque columbas vendentium, cæci & claudi lucem pristinam & cõciturum gradum non meruissent recipere. c ¶ Videntes autem, &c.] Plerique arbitrantur maximum esse signorum, quod Lazarus suscitatus est, quod cæcus ex vtero lumen acceperit, quod ad Iordanem vox audita sit patris, quod transfiguratus in monte gloriã ostenderit triuphantis. Mihi inter omnia signa quæ fecit, hoc videtur mirabilius esse, quod vnus homo & illo tempore contemptibilis, & in tantum vilis vt postea crucifigeretur, scribis & pharisæis contra se sæuientibus &

videntibus lucra destrui sua, potuerit ad vnus flagelli verbera tantam eiicere multitudinem, mensasque subuertere, & cathedras confringere, & alia facere, quæ infinitus non fecisset exercitus. Igneum enim quiddam atque sydereum radiabat ex oculis eius, & diuinitatis maiestas lucebat in facie. Cumque manum non audeant iniicere sacerdotes, tamē opera calumniantur, & testimonium populi atque puerorum, qui clamabant: Osanna filio Dauid, vertunt in calumniam, quod videlicet hoc non dicatur, nisi soli filio Dei. Videant ergo episcopi, & quantumlibet sancti homines, cum quanto periculo dici ista sibi patiantur: si Domino, cui vere hoc dicebatur (quia necdum erat solida credentium fides) pro crimine impingitur.

d ¶ Iesus autem dicit illis, &c.] Quam moderate sententiam temperat, & responsio vtrinque vergens, & calumniæ non patens. Non dixit quod scribæ audire cupiebant: benefaciunt pueri, vt mihi testimonium perhibeant, nec rursus errant, pueri sunt, debetis ætati ignoscere: sed profert exemplum de octauo psalmo, vt tacente Domino, scripturarum testimonium puerorum dicta firmaret.

e ¶ Et relictis illis, &c.] Reliquit incredulos, & urbem egressus contradicentium, iuit Bethaniam, quod interpretatur domus obedientiæ, iam tunc uocationem gentium præfigurans: ibique mansit, quia in Israel permanere non potuit. Hoc quoque intelligendum est, quod tantæ fuerit paupertatis, & ira nulli adulatus sit, vt in vrbe maxima nullum hospitem, nullam inuenerit mansionem: sed in agro paruulo apud Lazarum sororesque eius habitaret, eorum quippe vnus Bethania est.

f ¶ Mane autem reuertentes in ciuitatem, &c.] Discussis noctis tenebris matutina luce radiante, & vicina meridie, in qua Dominus passione sua illustraturus erat orbem, cum in ciuitatem reuertetetur, esuriit: vel veritatem humanæ carnis ostendens, vel esuriens salutem credentium, & æstus ad incredulitatem Israelis. Cumque vidisset arborem vnam, quam intelligimus synagogam, & conciliabulum Iudæorum, iuxta viam (habebat enim legem, & ideo iuxta viam erat) quia non credebant in viam: venit ad eum (stantem scilicet & immobilem, & non habentem euangelij pedes) nihilque

2. Cor. 6. d 3. Cor. 3. d

Ioan. 11. 69. a. 6. 3. d Marc. 9. a

H

A nil pit me ali si qu pu pr ad i p Et Etu nu en fig cul no no run ma rer ten vir ple Est au po dal pu cip dif Q Pe vir re te a ai ba co in in ap pe g q m u sc li fe co m an ba bu vt pe pr m hi ho ha vt leg tu b c pr cip qu in qu

A nihilque inuenit in ea, nisi folia tatum, promissionum strepitum, traditiones pharisaicas, & iactatione legis, & ornamenta verborum absque vllis fructibus veritatis. Vnde & alius Euangelista dicit: *Nondum enim erat tempus ficorum: siue quod tempus nondum venerat saluationis Israel, eo quod nondum gentilium populus subintrasset: siue quod præterisset tempus fidei: quia ad illum primum veniens, & spretus transisset ad nationes.* Et ait illi: *Nanquã ex te fructus nascatur: velin sempiternum, vel in seculum: vtrumq; enim a tãva græcus sermo significat. Et arefacta est ficulnea, quæ esuriente Domino cibos, quos ille cupierat, non habebat. Sic autẽ aruerunt folia, vt truncus ipse remaneret, & fractis ramis videret radix, quæ in nouissimo tempore, si credere voluerit, virgulta fidei pullulet, impleaturque scriptura, dicens: Est arbori spes. Iuxta litteram autem Dominus passurus in populis, & baiulaturus scandalum crucis, debuit discipulorum animos signi anticipatione firmare. Vnde & discipuli mirantur, dicentes: Quomodo contingit arui? Potuit ergo Saluator eadem virtute etiam inimicos siccare suos, nisi eorum per pœnitentiam expectasset salutem.*

a Respondens autem Iesus, ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, & c.] Latrat contra nos gentilium canes in suis voluminibus, quæ in impietatis propriæ memoriã reliquerunt, asserentes apostolos non habuisse fidem, quia montes transferre non potuerint. Quibus nos respondebimus, multa facta esse signa à Domino, iuxta Ioannis Euangelistæ testimonium, quæ si scripta essent, mundus capere non posset. Non quo mundus volumina capere non potuerit quæ potest, (quamuis multiplicia sint) vnum armariolum, vel vnum capere scrinium: sed quod magnitudinem signorum, præ miraculis & incredulitate ferre non possit. Igitur & hæc credimus fecisse Apostolos, sed ideo scripta non esse, ne infidelibus contradicendi maior daretur occasio. Alioquin interrogemus eos, vtrum credant his signis, quæ scripta narrantur, an non. Et cum incredulos viderimus, consequenter probabimus, nec maioribus eos credituros fuisse, qui minoribus non crediderint. Hoc aduersum illos. Cæterum nos, vt ante iam diximus, montem diabolum intelligamus superbientem, & iactantem se contra creatorem suum, qui à propheta mons corruptus appellatur. Et cum animam hominis possederit, & in ea fuerit radicans, ab apostolis, & his qui similes apostolorum sunt, transferri potest in mare, hoc est, in loca falsa & fluctuantia, & amara, quæ nullam habent dulcedinem Dei: & apud incredulorum mentem, vt porcorum duo millia, suffocari. Id ipsum & in psalmis legitur: *Non timebimus, dum turbabitur terra & transferentur montes in cor maris.*

b Et cum venisset, & c.] Diuersis verbis eandẽ, quam supra, calumniã struunt, quando dixerunt: *In Beelzebub principe demoniorum eijcit hic demonia.* Quãdo enim dicunt: In qua potestate hæc facis? De Dei dubitant potestate, & subintelligi volunt diaboli esse quod faciat. Addentes quoque: *Quis dedit tibi hanc potestatem?* Manifestissime Dei filiũ S. Hieron. Tom. 6.

negant, quem putant non suis viribus, sed alienis signa facere. **c** Respondens Iesus, dixit eis: & c.] Hoc est quod vulgè dicitur: *Malo arboris nodo, malus clauus, aut cuneus infingendus est.* Poterat Dominus aperta responsione tentatorum calumniam confutare, sed prudenter interrogat, vt suo ipsi vel silentio, vel sententia condemnentur. Si enim respondissent, baptismus Ioannis esse de cælo, vt ipsi sapientes in malitia pertractarunt, consequens erat responsio: *Quare ergo non estis baptizati à Ioanne? Si dicere voluissent, humana deceptione esse cõpositum, & nihil habuisse diuinum: seditionem populi formidabant. Omnes enim gregatim multitudines Ioannis receperat baptismus: & sic eum habebant vt prophetam. Respondit itaque impiissima factio: & humilitatis verbo, quo nescire se diceret, vsa est ad insidias coaptandas.*

k Respondens autem Iesus, ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hæstitaueritis, nõ solum de ficulnea facietis: sed & si monti huic dixeritis: tolle & iacta te in mare, fiet. **l** Et omnia quæcũq; petieritis in oratione, credẽtes accipietis. **m** Et cum venisset in tẽplum, accesserunt ad eum docentẽ, principes sacerdotũ, & seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hæc potestatem? Respondens **c** Iesus, dixit eis: Interrogabo vos & ego vnum sermonẽ, quẽ si dixeritis mihi, & ego vobis dicã, in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis vnde erat, è cælo an ex hominib? At illi cogitabãt inter se, dicentes: Si dixerimus, è cælo, dicet nobis: *Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam.* Omnes enim habebant Ioannem sicut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt: *Nescimus.* Ait illis **d** & ipse: *Nec ego dico vobis, in qua potestate hæc facio: n* Quid **e** autẽ vobis videtur? Homo quidã habebat duos filios, & accedens ad primum, dixit: *Fili, vade hodie, operare in vinea mea.* Ille autẽ respondens ait: *Nolo.* Postea autem pœnitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: *Eo domine, & non iuit.* Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Et dicunt ei: *Primus.* Dicit illis Iesus: *Amen dico vobis, quia publicani & meretrices præcedunt vos in regnũ Dei.* Venit **g** enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis

e Quid autem vobis, & c.] Hi sunt duo filij, qui & in Luca parabola describuntur, frugi & luxuriosus: & de quib. Zacharias propheta loquitur: *Assumpsi mihi duas virgas, vnã vocauit decorem, & alteram vocauit funiculum, & paui gregẽ.* Primo dicitur gentilium populo per naturalis legis notitiam. *Vade & operare in vinea mea, hoc est, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Qui superbe respondit: Nolo.* Postea vero in aduentu Saluatoris acta pœnitentia, operatus est in vinea Dei, & sermonis contumaciam labore correxit. Secundus autem filius, populus Iudæorũ est, qui respondit Moysi: *Omnia quæcũque dixerit Dominus, faciemus, & non iuit in vineam: quia interfecto patrisfamilias filio se putauit heredem.* Alij vero non putant gentilium & Iudæorum, esse parabolam, sed simpliciter peccatorum & iustorum, ipso quoque Domino propositionem suam postea differente.

f Amen dico vobis, quia publicani & meretrices, & c.] Eo quod illi, qui per mala opera Deo se seruire negauerãt, postea pœnitentiæ baptismum acceperint à Ioanne. Pharisæi autem, qui iustitiam præferebant, & legem Dei se facere iactabant, Ioannis contẽmpto baptisate, Dei præcepta non fecerunt. Vnde dicit:

g Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & nõ credidistis ei, & c.] Porro quod dicitur: *Quis ex duobus fecit voluntatem patris?* Et illi dicunt: *Nouissimus.* Sciendum est, in veris exemplaribus non haberi, nouissimum, sed primum, vt proprio iudicio condemnentur. Si autem nouissimum voluerimus legere, manifesta est interpretatio, vt dicamus intelligere quidẽ veritatẽ Iudæos, sed tergiuersari, & nolle dice-

K 215 VI

L 216 IV m 217 II

n 218 X

D

Luc. 15. Zach. 11. b

Luc. 6. d Tob. 6. d

Exod. 24. e

D

Cor. 6. d Cor. 3. d

Mat. 11. b

Mat. 11. c. 9. & 3. d Luc. 9. a

Ioh. 14. d

H

Ioh. 20. g

Hier. 17. e Sec. 7. a

Ps. 45. c

Apoc. 11. b

CANON
E

re quod sentiunt: sicut & baptismum Ioannis, scientes esse de caelo, dicere noluerunt.

Possumus & aliter intelligere, quod eiectus sit extra vineam, & ibi occisus, ut fulcipientibus se gentibus, aliis vinea locaretur.

Mat. 9. a

o 219

I

Sup. 20. e

Esa. 5. a
Psal. 79. b

Mich. 4. c

F

p 200

I

Hier. 23. c

3. Reg. 21. d
1. Inf. 23. d
Heb. 11.

Mar. . a
Luc. 20. b

Mar. 13. d

Hebr. 13. b

a ¶ *Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, &c.*] Hoc est, quod Dominus sumptum de prouerbio significauit: *Durum est aduersus stimulum calcitrare.* Principes sacerdotum & seniores populi, qui interrogauerant Dominum: In qua potestate hæc facis, & quis tibi dedit hanc potestatem? & voluerant in verbo capere sapientiam, sua arte superantur, & audiunt in parabolis, quod aperta facie non merebantur audire: Homo iste paterfamilias, ipse est qui habebat duos filios, & qui in alia parabola conduxit operarios in vineam suam, qui plantauit vineam: de qua & Esaias plenissime per canticum loquitur, ad extremum inferens: *Vinea Domini sabaoth domus Israel est.* Et in psalmo: *Vineam de Aegypto, inquit, transtulisti: eiecisti gētes, & plantasti eam. Et sepem circumdedit ei: vel murum vrbis, vel angelorum auxilia, & fodit in ea torcular aut altare, aut illa torcularia, quorum & tres psalmi titulo prænotantur, octauus, & octogesimus, & octogesimus tertius. Et adificauit turrim: haud dubium quin templū, de quo dicitur per Micheam: *Et tu turris nebulosa filia Sion. Et locauit eam agricolis, quos alibi vineæ operarios appellauit, qui conducti fuerant hora prima, tertia, sexta, nona & vndecima. Et peregre profectus est, non loci mutatione. Nam Deus vnde abesse potest, quo complentur omnia: & qui dicit per Hieremiam: *Ego Deus appropinquans, & non de longinquo dicit Dominus.* Sed abire videtur à vinea, ut vinitoribus liberum operandi arbitrium derelinquat.**

b ¶ *Cum autem tempus, &c.*] Dederat eis legem, & in hac eos vinea operari iusserat, ut fructum legis in operibus exhiberent. Postea misit ad eos seruos, quos illi apprehensos vel ceciderunt, ut Hieremiam, vel occiderunt, ut Esaiam, vel lapidauerunt, ut Naboth, & Zachariam, quem interfecerunt inter templum & altare. Legamus epistolam Pauli ad Hebræos, & ex ea plenissime discemus, qui seruorum domini quanta perpessi sint.

c ¶ *Novissime autem, &c.*] In eo quod supra legimus: Iterū misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter: patientiam ostendit patrisfamilias, quod frequentius miserit, ut malos colonos ad pœnitentiam prouocaret: illi autem thesaurizauerunt sibi iram in die iræ. Porro quod iungitur: *Verebuntur forte filium meum: non de ignorantia venit. Quid enim nesciat paterfamilias, qui hoc loco Deus pater intelligitur: Sed semper ambigere dicitur Deus, ut libera voluntas homini referuetur. Interrogemus Arium & Eunomium: Ecce pater dicitur ignorare, & sententiã temperat, & quantū in vobis est, probatur esse mentitus. Quidquid pro patre responderint, hoc intelligant pro filio, qui se dicit ignorare consummationis diem.*

d ¶ *Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, &c.*] Et Apostolus loquitur, quod extra portam Iesus crucifixus sit.

distis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiã habuistis postea, ut crederetis ei. ¶ *Aliam parabolã audite: Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & spem circumdedit ei: & fodit in ea torcular, & adificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, aliū ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filium suum, dicens. Verebuntur forte filium meum. Agricola autem videntes filium, dixerunt intra se: Hic est hæres, venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nunquam legistis in scripturis: Lapidem, quem reprobauerunt adificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidē istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum. ¶ Et cum audissent principes sacerdotum & pharisæi parabolam eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam cum habebant.*

e ¶ *Cum ergo venerit, &c.*] Interrogat eos dominus, non quod ignoret quid responsuri sint: sed ut propria responsione damnentur. Locata est autem nobis vinea, & locata ea conditione, ut reddamus domino fructum temporibus suis, & sciamus vnoquoque tempore quid oporteat vel nos loqui vel facere.

f ¶ *Dicit illis Iesus: Nunquam, &c.*] Variis parabolis, diuersisque sermonibus res eadē contexuntur. Quos enim supra operarios, & vinitores, & agricolas appellat, hunc adificatores, id est, cementarios vocat. Vnde dicit apostolus: *Dei agricultura, Dei adificatio estis.* Hic ergo cementarij quomodo & vinitores accipiunt vineam, sic acciperunt lapidem, quem vel in fundamentis ponant, iuxta architectum Paulum, vel in angulo: ut duos parietes, id est, populum vtrumque confociet, qui reprobatu ab eis, factus est in caput anguli. Et hoc à Domino factum est, non humanis viribus, sed Dei potentia. De hoc lapide adiutorij Petrus quoque loquitur confidenter: *Iste lapis qui reprobatu est à vobis adificantibus, hic factus est in caput anguli.* Et Esaias: *Ecce, ait, immittam in fundamenta Sion lapidem electum, pretiosum, angularem: & qui crediderit in eum, non confundetur.*

g ¶ *Ideo dico vobis, &c.*] Aliquotiens dixi, regnum Dei, scripturas sanctas intelligi, quas Dominus abstulit à Iudeis, & nobis tradidit, ut faciamus fructus earum. Ista est vinea, quæ traditur agricolis & vinitoribus, in qua qui operati non fuerint, nomen tantum habentes scripturarum, fructus vineæ perdituri sunt.

h ¶ *Et qui ceciderit, &c.*] Aliud est offendere Christum per mala opera, aliud negare. Qui peccator est, & tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem, & confringitur, sed non omnino conteritur: reseruatur enim per pœnitentiam ad salutem. Super quem vero ille ceciderit, hoc est, cui lapis ipse irruerit, & qui Christum penitus negauerit: sic conteret eum, ut nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aqua pusillum.

i ¶ *Et cum audissent principes sacerdotum & pharisæi parabolam eius, cognouerunt quod de ipsis diceret, & quærentes, &c.*] Quamuis duro corde essent, & propter incredulitatem & impietatem in filium Dei hebetes, tamen apertas propositiones negare non poterant, & intelligebant contra se omnes Domini sententias dirigi. Vnde volebant eum quidem interficere, sed timebant turbas: quia sicut prophetam eum habebant. Semper turba mobilis est, nec in proposita voluntate persistens, atque in morem fluctuum diuersorumque ventorum huc illucque trahitur. Quem nunc quasi prophetam venerantur & colunt, postea contra eum clamant: Crucifige, crucifige talem.

CAPVT XXII.

ET^a respondens Iesus dixit, &c.] Pharisei intelligentes de se dici parabolas, querebant eum tenere & occidere. Hanc eorum sciens Dominus voluntatem, nihilominus increpat saeuientes: nec timore superatur, quo minus arguat peccatores. Rex iste qui fecit nuptias filio suo, Deus omnipotens est. Fecit autem nuptias Domino nostro Iesu Christo & ecclesie, quae tam ex Iudaeis quam ex gentibus congregata est.

b ¶ *Et misit, &c.*] Haud dubium quin Mosen, per quem legem inuitatis dedit. Si autem seruos legerimus, ut plerumque habent exemplaria, ad prophetas referendum est, quod inuitati per eos venire contempserint.

c ¶ *Iterum misit, &c.*] Serui qui secundo missi sunt, melius est ut propheta intelligantur quam apostoli: ita tamen si supra, seruum, scriptum fuerit. Sin autem seruos, ibidem legas: hic secundi serui apostoli intelligendi sunt. Prandium paratum, & tauri & altitia occisa, vel per metaphoram opes regiae describuntur (ut ex carnalibus intelligantur spiritualia) vel certe dogmatum magnitudo, & doctrina Dei legi plenissima sentiri potest.

d ¶ *Et abierunt, &c.*] Inter eos qui non recipiunt euangelij veritatem, multa diuersitas est. Minoris enim criminis sunt, qui occupati alijs rebus venire noluerunt, his qui contempto inuitantis affectu, verterunt humanitatem in crudelitatem, & tentos seruos regis vel contumelias affecerunt, vel occiderunt. In hac parabola sponsi filetur occisio, & per seruorum mortes contemptus ostenditur nuptiarum.

e ¶ *Rex autem, &c.*] De quo dictum supra fuerat: Simile factum est regnum caelorum homini regi, quando inuitabat ad nuptias, & agebat opera clementiae, hominis nomen appositum est: nunc quando ad ultionem venit, homo filetur, & rex tantum dicitur.

f ¶ *Et missis, &c.*] Exercitus seu ultores, angelos, de quibus in psalmis scribitur: *Immissiones per angelos pessimos*, seu Romanos, intelligamus sub duce Vespasiano & Tito, qui occisis Iudaeae populis, prauaricatricem succenderint ciuitatem.

g ¶ *Tunc ait seruis suis: &c.*] Gentilium populus non erat in viis, sed in exitibus viarum. Quae ritur autem quomodo in his qui foris erant inter malos, & boni aliqui sint reperi. Hunc locum plenius tractat Apostolus ad Romanos, quod gentes naturaliter facientes ea quae legis sunt, condemnent Iudaeos, qui scriptam legem non fecerint. Inter ipsos quoque ethnicos est diuersitas infinita, cum sciamus alios esse procliuos ad vitia & ruentes ad mala, alios ob honestatem moram virtutibus deditos.

h ¶ *Intrauit autem, &c.*] Hi qui inuitati fuerant ad nuptias, de sepibus & angulis & plateis & diuersis locis, con-

nam regis impleuerant. Sed postea cum venisset rex ut videret discumbentes in conuiuio suo, hoc est, in sua quasi fide requiescentes, ut in die iudicij visitaret conuiuas, & discerneret merita singulorum, inuenit unum, qui veste indutum non erat nuptiali. Vnus iste, omnes qui sociati sunt malitia intelliguntur. Vestis autem nuptialis, praepcepta sunt Domini, & opera quae complentur ex lege & euangelio, nouique hominis efficiunt vestimentum. Si quis igitur in tempore iudicij inuentus fuerit sub nomine Christiano, non habere vestem nuptialem, hoc est, vestem supercaelestis hominis, sed vestem pollutam, id est, veteris hominis exuias, hic statim corripitur, & dicitur ei: Amice, quomodo huc intraisti? Amicum vocat, quod inuitatus ad nuptias est: arguit impudentiam, quod veste sordida mundicias polluerit nuptiales. At ille obmutuit. In tempore enim illo non erit locus penitentiae, nec negandi facultas, cum omnes angeli & mundus ipse testis sit peccatorum.

CAPVT XXII.

ET^a respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruum suum vocare inuitatos ad nuptias, & volebant venire. Iterum misit alios seruos, dicens: Dicit inuitatis: Ecce prandium meum paratum, tauri mei & altitia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt. Et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam. Reliqui vero tenuerunt seruos eius, & contumelias affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inueneritis, vocate ad nuptias. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impletae sunt nuptiae discumbentium. **b** Intrauit autem rex, ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc intraisti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis pedibus & manibus eius, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Multi autem sunt vocati, pauci vero electi. **c** Tunc abeuntes pharisei, consilium inierunt ut caperent eum in sermone: Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces: & non est tibi cura de aliquo. Non enim respicis personam hominum: Dic ergo nobis quid tibi videtur: Licet census dari Caesari, an non?

Cogni-

nes parabolas breui sententia comprehendit: quod & in opere vineae, & in aedificatione domus, & in conuiuio nuptiali, non initia, sed finis quaeratur.

i ¶ *Tunc abeuntes, &c.*] Nuper sub Caesare Augusto Iudaea subiecta Romanis, quando in toto orbe est celebrata descriptio, stipendiaria facta fuerat: & erat in populo magna seditio, dicentibus alijs pro securitate & quiete, qua Romani pro omnibus militarent, debere tributa persolui: Phariseis vero qui sibi applaudebant de iustitia e contrario dicentibus: non debere populum Dei, qui decimas solueret, & primitiua daret, & caetera, quae in lege scripta sunt, faceret, humanis legibus subiaceret: Caesar Augustus Herodem filium Antipatris alienigenam, & proselytum regem Iudaeis constituerat, qui tributa praesert, & Romano pareret imperio. Mittunt igitur pharisei discipulos suos cum Herodianis, id est, militibus Herodis: seu quos illudentes pharisei, quia Romanos tributa soluebant, Herodianos vocabant, & non diuino cultui deditos. Quidam Latinorum ridicule Herodianos putant, qui Herodem Christum esse credebant, quod nusquam omnino legimus.

m ¶ *Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo, non enim respicis, &c.*] Blanda & fraudulenta interrogatio, illuc prouocat respon-

D ij

a 227 V

b 222 X D

c 223 II

Psal. 117. i

1. Cor. 3. b

Ibidem.

1. Petr. 2. 4 H

Esa. 28.

Psal. 77. c

Rom. 1. c

CANON
E

dentem, vt magis Deum vel Cæsarem timeat, & dicat non debere tributa solui, vt statim audientes Herodiani, seditionis contra Romanos principem teneant.

a ¶ *Cognita autem Iesus, &c.*] Prima virtus est respondentis, interrogantium mentem cognoscere, & non discipulos, sed tentatores vocare. Hypocrita ergo appellatur, qui aliud est, & aliud simulat, id est, aliud opere agit, & aliud voce præterdit.

b ¶ *Ostendite, &c.*] Sapientia semper sapienter agit, vt suis potissimum tentatores sermonibus confutentur. Ostendite, inquit, mihi denariū: hoc est, genus nummi, quod pro decē nummis imputabatur, & habebat imaginem Cæsaris.

c ¶ *Et ait illis Iesus: &c.*] Qui putant interrogationem Saluatoris ignorantiam esse, & non dispensationem, discant ex præsentiloco, quod vtrique potuerit scire Iesus, cuius imago esset in nummo: sed interrogat, vt ad sermonem eorum competenter respondeat.

d ¶ *Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait, &c.*] Cæsarem non putemus Augustum, sed Tyberium significari prittignum eius, qui in locum successit ipsius, sub quo passus est Dominus. Omnes autē reges Romani, à primo Caio Cæsare, qui imperiū arripuerat, Cæsares appellati sunt. Porro quod ait: *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari*, id est, nummum, tributum & pecuniam: & quæ sunt Dei, Deo, decimas, primitias, & oblationes ac victimas seruiamus: quomodo & ipse reddit tributa pro se & Petro: & Deo reddidit quæ Dei sunt, patris faciens voluntatem.

d 224
I.פדעים
צדיקים
Act. 23. f
E/s. 8. c

e ¶ *Et audientes, mirati sunt.*] Qui credere debuerant ad tantam sapientiam, mirati sunt, quod calliditas eorum insidiandi non inuenisset locum.

f ¶ *Et relicto eo abierunt.*] Infidelitatem cum miraculo pariter reportantes.

g ¶ *In illo die accesserunt, &c.*] Duæ hæreses erant in Iudæis: vna Phariseorum, altera Sadducæorum. Pharisei traditionum & obseruationum, quas illi de prophetis vocant, iustitiam præferebant: vnde & diuisi vocabantur à populo. Sadducæi autem qui interpretantur iusti, & ipsi vendicabant sibi quod non erant: prioribus, & corporis & animæ resurrectionem credentibus, consentibusque & angelos & spiritum: sequentes iuxta acta Apostolorum omnia denegabant. Istæ sunt duæ domus, de quibus Esaias manifestius docet, quod offensuræ sint in lapidem scandali.

h ¶ *Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, Moses dixit: si quis mortuus fuerit non habens, &c.*] Qui resurrectionem corporum non credebant, & animam putabant interire cū corporibus, recte istiusmodi fingunt fabulam, qui deliramenti arguat eos, qui resurrectionem asserant mortuorum. Potest autem fieri vt vere in gente eorum aliquando hoc acciderit.

i ¶ *In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor: Omnes, &c.*]

Turpitudinem fabulæ opponunt, vt resurrectionis denegent veritatem.

k ¶ *Respondens autem Iesus, &c.*] Propterea errant, quia scripturas nesciunt: & quia scripturas ignorant, consequenter nesciunt virtutem Dei, hoc est Christum, qui est Dei, virtus & Dei sapientia.

Cognita autē Iesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: cuius est imago hæc & superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Et audientes mirati sunt. Et relicto eo, abierunt. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, Moses dixit: si quis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, & primus vxore ducta defunctus est, & non habens semen, reliquit vxorem suam fratri suo. Similiter secundus & tertius, vsq; ad septimum. Nouissime autem omniū & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus, ait illis: Erratis, nescientes scripturas, neq; virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent neque nubentur, sed sicut angeli dei in celo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est à Deo, dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed viuentium. Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina eius. Pharisei autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pædet & prophetæ.

CON-

est Deus mortuorum, sed viuentium. Cuius rei turbæ quoque circumstantes mysterium cognoscentes, admiratæ sunt de doctrina, & responsis illius. Supra diximus Sadducæos nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum consentes, animarum quoque interitum prædicasse. Hi quinque tantum libros Mose recipiebant, prophetarum vaticinia respicientes. Stultum ergo erat inde proferre testimonia, cuius auctoritatem non sequebantur. Porro ad æternitatem animarum probandam de Mose ponit exemplum: *Ego Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob*: statimque infert: *Non est mortuorum Deus, sed viuentium*: vt eum probauerit animas permanere post mortem, neque enim poterat fieri, vt eorum esset Deus, qui nequaquam subsisterent, consequenter introduceretur & corporum resurrectio, quæ cum animabus bona malave gesserunt. Hunc locum plenius in extrema parte primæ epistolæ ad Corinthios Paulus Apostolus exequitur.

n ¶ *Pharisei audito quod silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum: & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota, &c.*] Quod de Herode & Pontio Pilato legimus in Domini nece eos fecisse concordiam: hoc etiam nunc de phariseis cernimus & Sadducæis, qui inter se contrarij

l ¶ *In resurrectione, &c.*] Latina consuetudo græco idiomati non respondet. Nubere enim proprie dicuntur mulieres, & viri vxores ducere: sed nos simpliciter dictum intelligamus, quod nubere de viris, & nubi de vxoribus scriptum sit. Si in resurrectione non nubent, neque nubentur: resurgunt ergo corpora, quæ possunt nubere & nubi. Nemo quippe dicit de lapide & arbore, & de his rebus, quæ non habent membra genitalia, quod non nubant neque nubantur, sed de his, qui cum possunt nubere, tamen alia ratione non nubunt. Quod autem infertur: *Sed sicut angeli Dei in celo*: spiritualis repromittitur conuersatio.

m ¶ *De resurrectione, &c.*] Ad comprobendam resurrectionis veritatem multo aliis manifestioribus exemplis uti potuit, è quibus est illud: *Suscitantur mortui, & resurgent qui in sepulchris sunt*. Et in alio loco: *Multi dormientium de terra puluere consurgent: alii in vitam, & alii in opprobrium, & confusionem æternam*. Quæritur itaque quid sibi voluerit Dominus hoc præferre testimonium, quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinens veritatem: *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob*: & quasi hoc prolato probauerit quod volebat, statim intulerit: *Non*

H
Esa. 26. d

Dan. 12. a

Gen. 14. e
15. a

Gen. 14. d

1. Cor. 15.

Psal. 63. b

Luc. 13. b

trarij sunt, sed ad tentandum Iesum pari mente consentiunt. Qui ergo iam supra in ostensione denarij fuerant confutati, & aduersæ partis factionem viderant subrutam, debuerant exemplo moneri ne ultra molirentur insidias, sed maliuolentia & liuor nutrit impudentiam. Interrogat vnus ex legis doctoribus, non scire desideras, sed tentans, an interrogatus nosset quod interrogabatur, quod sit maius mādaturū:

non de mandatis interrogans, sed quod sit primū magnumque mādaturū: vt cum omnia quæ Deus mādauerit, magna sint, quidquid ille responderit, occasionē habeat calumniandi: aliud asserens magnum esse de plurib. Quicumque igitur nouit & interrogat non voto discēdi, sed studio cognoscēdi, an nouerit ille qui respōsurus est, in similitudinem pharisæorum, non quasi discipulus, sed quasi tentator accedit.

Commentarij tertij in Matthæum, Finis.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN MATTHÆVM.

LIBER QVARTVS.

Congregatis autem pharisæis, &c.] Qui ad tentandum Iesum fuerat congregati, & veritate fraudulenta interrogatione capere nitentur, occasionem præbuerunt cōfutationis suæ. Interroganturque de Christo, cuius filius sit. Interrogatio Iesu nobis proficit vsque hodie contra Iudæos. Et hi enim qui confitētur Christum esse venturum, hominem simplicem & sanctum virum asserunt de genere Dauid. Interrogemus ergo eos docti à Domino. Si simplex homo est, & filius tantum Dauid, quomodo Dauid vocet eum Dominum suum, nō erroris incerto, nec propria volūate, sed Spiritu sancto. Testimonium autem quod posuit, de centesimo nono psalmo sumptum est. Dominus igitur Dauid vocatur, non secundum id quod de eo natus est, sed iuxta id quod natus ex patre semper fuit, præueniens ipsum carnis suæ patrem. Iudæi ad deludendam interrogationis veritatem, friuola multa confingunt: vernaculum Abrahamæ asserentes, cuius fuerit filius Damascus Eliezer, & ex ipsius persona scriptura psalmum, quod post eadem quinque regū, Dominus Deus Domino suo dixerit Abrahamæ, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedū tuorum. Quæ interrogemus, quomodo Deus dixerit Abrahamæ ea quæ sequuntur: Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex vtero ante luciferum genui te. Et: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Et respondere cogamus, quomodo Abraham ante luciferum genitus sit, & sacerdos fuerit secundum ordinem Melchisedech: pro quo Melchisedech obtulerit panem & vinum, & à quo decimas prædæ acceperit.

b] Et nemo poterat, &c.] Pharisæi & Sadducæi quærentes occasionem calumniæ, & verbum aliquod inuenire, quod pateret insidiis, quia in sermonibus confutati sunt: vltro nō interrogant, sed apertissime comprehensum, Romanæ tradunt potestati. Ex quo intelligimus venena inuidiæ posse quidem superari, sed difficile conquiescere.

CAPVT XXIII.

Tunc Iesus, &c.] Quid mansuetius, quid benignius Domino? Tentatur à pharisæis, confringuntur insidiæ eorum, & secundum psalmistam: *Sagittæ paruulorum factæ sunt plaga eorum*, & nihilominus propter sacerdotij & nominis dignitatē hortatur populos, vt subiiciantur eis, non opera, sed doctrinam considerantes. Quod autem ait: super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæ: per cathedram doctrinam legis ostēdit. Ergo & illud quod dicitur in psal-

Congregatis autem pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: donec ponā inimicos tuos scabellum pedū tuorum? Si ergo Dauid vocat eum Dominū, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quicquam ex illa die eum amplius interrogare.

CAPVT XXIII.

Tunc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi: omnia ergo quæcūque dixerint vobis, seruate & facite: secundum opera vero eorū nolite facere. Dicunt enim, & non faciunt. Alligant enim onera grauiā & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere. Omnia vero opera sua faciunt vt videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cænis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus

rabbi. In cathedra pestilentiæ nō sedit: & cathedras venditiū columbas euertit, doctrinam debemus accipere.

d] Alligant enim onera grauiā & importabilia, & imponunt in humeros hominum, &c.] Hoc generaliter aduersus omnes magistros, qui grauiā iubent, & minora nō faciunt. Notandum autem quod & humeri, & digitus, & onera, & vincula, quibus alligantur onera, & vincula, quibus alligantur onera, spiritualiter intelligenda sunt.

e] Omnia vero opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus.] Quicumque igitur ita facit quodlibet, vt videatur ab hominibus, scriba & pharisæus est.

f] Dilatāt, &c.] Væ nobis miseris, ad quos vharisæorum vitia transferunt. Dominus cum dedisset mandata legis per Moysen, ad extremū intulit: *Ligabis ea in manu tua, & erūt immota ante oculos tuos.*

Et est sensus: Præcepta mea sint in manu tua, vt opere cōpleatur: sint ante oculos tuos, vt die ac nocte mediteris in eis. Hoc pharisæi male interpretantes, scribāt in mēbris decalogū Moysi, id est, decē verba legis: cōplicantes ea & ligātes in frōte, & quasi coronā capiti facientes: vt sēper ante oculos mouerētur: quod vsq; hodie Indi & Persæ & Babylonij faciūt, & qui hoc habuerit, quasi religiosus in populū indicatur. Iusserat quoq; aliud Moyses, vt in quatuor angulis palliorū hyacinthinas fimbrias facerēt, ad Israelis populū dignoscēdū, vt quomodo in corporib. circūcisio signū Iudaicæ gētis daret: ita & vestis haberet aliquā differētiā. Superstitiosi magistri captātes aurā popularē, atq; ex mulierculis sectātes lucra, faciebāt grādes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabāt: vt videlicet ambulātes & sedētes interdū pūgerētur, & quasi hac admonitione retraherētur ad officia Domini, & ministeria eius. Quia ergo dixerat dominus: omnia opera sua faciūt, vt videantur ab hominibus. Quod generaliter accusarat, nūc per partes diuidit: Pictariola illa decalogi, phylacteria vocabāt quod quicūque habuisset ea, quasi ob custodiā & monumentū sui haberet, nō intelligentib. pharisæis, quod hæc in corde portāda sint nō in corpore: alioquin & armaria & arcæ habēt libros, & notitiā Dei nō habēt. Hoc apud nos superstitiosæ mulierculæ, in paruulis euāgeliis, & in crucis ligno, & istiusmodi reb. (qui habēt quidē zelū Dei, sed nō iuxta sciētiā vsque hodie factitant, culicē liquantes, & camelū glutientes. Istiusmodi erat fimbria parua & breuis ex lege præcepta: quā & mulier illa, quæ sāguine fluebat, tetigit in pallio Domini: sed nō est cōpuncta superstitiosis sentibus pharisæorum, magisque sanata ad tactum eius. Cumque superflue dilatent phylacteria, & magnas faciant fimbrias, gloriā captantes ab hominibus, arguuntur in reliquis, cur quærā

Psal. 134
Supr. 21. 6
e 225

II

f 226

II

d 227

I

b 228

V

c 229

II

D

Deut. 6. b

Num. 15. 6

Infr. 23. e

Supr. 9. a

G

A

H

Es. 26. 4

B

Dan. 11. a

Gen. 14. e
15. a

Gen. 14. d

1. Cor. 15.

Psal. 63. b

Luc. 13. b

CANON

E

227

d 230
X.

e 231

V

f 232

V

2. Cor. 5. d
Col. 1. c

g 233

X

F

h 234

V

i 235

X

k 236

V

Osee. 6. d
Sec. 7. o.
Ibid. 4. e

l 237

V

Sup. 1. c.

Primos accubitus in cenis, & primas cathedras in synago-
Sis, & in publico gulam sectentur & gloriam, & vocentur
ab hominibus Rabbi, quod Latino sermone magister dicitur.
Denique sequitur.

a ¶ *Vos autem, &c.*] Nec magister, nec pater vocandus est
alius, nisi Deus pater, & Dominus noster Iesus Christus.
Pater, quia ex ipso sunt omnia. Magister, quia per ipsum
omnia: vel quoniam per dispensationem carnis eius omnes
reconciliati sumus Deo. Queritur, quare aduersum hoc
praeceptum, doctorem gentium Apostolus se esse dixerit:
aut quomodo vulgato sermone, maxime in Palaestina
& Aegypti monasteriis se inuicem patres vocent. Quod
sic soluitur: Aliud esse natura patrem vel magistrum: aliud
indulgentia. Nos si hominem patrem vocamus, honorem
aetati deferimus: non auctorem nostrae ostendimus vitae. Magister
quoque dicitur ex confortio veri magistri. Et ne infinita
replicem: quomodo vnus per naturam Deus, & vnus
filius, non praedicit ceteris, ne per adoptionem Dei
vocentur & filij: ita & vnus pater & magister non
praedicit aliis, vt abusiue appellentur patres & magistri.

b ¶ *Vae vobis, &c.*] Habentes scribae & pharisaei legis prophetarumque notitiam, sciunt
Christum esse filium Dei: non ignorant natum esse de
Virgine: sed dum praedam de subiecta sibi plebe appetunt,
nec ipsi introeunt in regna caelorum, nec eos qui poterant,
intrare permittunt. Hoc est quod in Osee propheta
arguit: *Abconderunt sacerdotes viam, interfecerunt Sicimam.*
Et rursum: *Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus?* Vel
certe omnis magister, qui scandalizat malis operibus
discipulos suos, claudit ante eos regnum caelorum.

c ¶ *Vae vobis, &c.*] Non eo studio seruamus quasita quo quaerimus. Scribae & pharisaei
totum lustrantes orbem, propter negotiationes vel diuersa
lucra a discipulis captanda, quasi per imaginem sanctitatis,
studium habebant de gentibus, facere profelytum, id est,
aduenam, & incircumcisum miscere populo Dei. Sed qui ante,
dum esset ethnicus, simpliciter errabat, & erat semel
filius gehennae, videns magistrorum vitia, & intelligens
destruere eos opere, quod verbis docebant, reuertitur ad
vomitum suum: & gentilis factus, quasi praedicator poena
maiori dignus erit. Filius autem vocatur gehennae, quomodo
filius perditionis, & filius huius saeculi. Vnusquisque enim
cuius opera agit, eius filius appellatur.

d ¶ *Vae vobis, &c.*] Supra, vt nobis visum est, exposuimus,
quid significaret traditio pharisaeorum, dicentium: Donum
quodcumque est ex me, tibi proderit: nunc duplex, & ad
vnam auaritia occasionem trahens, pharisaeorum traditio
condemnatur, vt arguantur cuncta pro lucro facere, & non
pro timore Dei. Sicut enim in phylacteriis & fimbriis
dilatata opinio sanctitatis, captabat gloriam, & per
occasionem gloriae quaerebat lucra: sic alia traditionis inuenta stro-

pha, impietatis arguit praedictores. Si quis in contentione
seu in aliquo iurgio, vel in causa ambiguo iurasset in templo,
& postea conuictus esset mendacij, non tenebatur criminis
reus. Sin autem iurasset in auro & pecunia, quae in templo
sacerdotibus offerebatur, statim id, in quo iurauerat, cogebatur
exoluere. Rursus: si quis iurasset in altari, penurij
reum nemo tenebat. Sin autem periurasset in domo, vel
in oblationibus, hoc est, in hostiis, in victimis, & in similia,
& ceteris quae offeruntur Deo super altare: haec studio-

similiter reprobantur. Arguit ergo eos Dominus, & stultitiae & fraudulentiae: quod
multo maius sit templum quam aurum, quod sanctificatur a templo:
& altare quam hostia, quae sanctificantur ab altari. Totum autem faciebant,
non ob Dei timorem, sed ob diuitiarum cupiditatem.

e ¶ *Vae vobis scribae, &c.*] Multa in lege praedicta sunt, quae tyos
praedictant futurorum. Alia vero aperta sunt iuxta psalmistam
dicentem: *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos:* quae statim
opera desiderat. Verbi gratia: *Non adulterabis: non furtum facies:*
&c. Pharisei autem, quia praedicta Dominus (interim vt intellectus
mysticos dimittamus) propter alimoniam sacerdotum, & leuitarum,
quorum pars erat dominus, omnium rerum offerri in templo
decimas: hoc vnum habebat studij: vt, quae iussa fuerant,
comportarentur: cetera quae erant maiora, vt rum quis
faceret, an non, praedictabant. Et ex hoc itaque capitulo arguit
eos auaritia, quod studiose etiam vilium holerum decimas
exigant: & iudicium in disceptatione negotiorum, misericordiam
que in pauperes, pupillos & viduas, & fidem in

Deum, quae magna sunt, praedictant. f ¶ *Duces caeci, &c.*] Camelum
puto esse secundum praedictis locis, & magnitudinem praedictorum,
iudicium, & misericordiam, & fidem. Culicem autem, decimas
menthae, anethi, & cymini, & reliquorum vilium holerum.
Haec contra praedictum Dei, quae magna sunt, deuoramus, atque
negligimus, & opinionem religionis in paruis, quae lucrum
habent, diligentiam demonstramus.

g ¶ *Vae vobis scribae & pharisaei hypocritae, quia madatis, &c.*]
Diuersis verbis, eodem sensu quo supra, arguit pharisaeos
simulationis atque mendacij, quod aliud ostendant hominibus
foris, aliud domi agant. Non quod in calice & paropside
eorum supersticio moraretur, sed quod foris hominibus
ostenderent sanctitatem, in habitu, in sermone, in phylacteriis,
in fimbriis, in orationum longitudine, & ceteris huiusmodi:
intrinsicus autem essent vitiorum sordibus pleni.

h ¶ *Vae vobis scribae & pharisaei hypocritae, &c.*] Quod in
calice & paropside demonstrat, eo quod foris loti essent, &
intrinsicus sordidi: hoc nunc per exemplum sepulcrotum replicat:

G

A

Lm. 3. b

Cor. 7. b

Mat. 23. e

Gal. 4. 2.

A replicat: quod quomodo sepulcra forissecus lita sunt calce, & ornata marmoribus, & auro coloribusque distincta, intus autem plena sunt ossibus mortuorum: sic & peruersi magistri, qui alia docent, & alia faciunt, munditiam habitu vestis, & verborum humilitate demonstrant: intus autem pleni sunt omni spurcitia, auaritia, & libidine. Denique manifestius hoc ipsum exprimit, inferens: *Sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisis & iniquitate.*

a ¶ *Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia edificatis sepulchra prophetarum, &c.* Prudētissimo syllogismo coarguit eos filios esse homicidarum, dum ipsi opinione bonitatis & gloriæ in populos, sepulchra ædificant prophetarum, quos maiores eorum interfecerunt, & dicunt: Si fuissetis tempore illo, non fecissetis ea, quæ fecerunt patres nostri. Hoc autem etiam si sermone non dicant, opere loquuntur ex eo, quod ambitiose & magnificè ædificent memorias occisorum, quos à patribus suis esse ingulatos non negant.

b ¶ *Et vos implete, &c.* Probato superioribus dictis, quod filij essent homicidarum, & eorum, qui prophetas occidissent: nunc concludit quod voluerat, & quasi extremam syllogismi partem ponit. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Quod illis defuit, vos adimplete. Illi interfecerunt seruos, vos Dominum crucifigite. Illi prophetas, vos eum, qui à prophetis prædicatus est.

Lu. 3. b c ¶ *Serpentes, genimina viperarum, &c.* Hoc ipsum & Ioannes Baptista dixerat. Sicut ergo de viperis nascuntur viperae, sic de homicidis patribus, vos, inquit, nati estis homicidia.

d ¶ *Ideo ecce ego, &c.* Hoc quod antea dixeramus: implete mensuram patrum vestrorum, ad personam Domini pertinere, eo quod occidendus esset ab eis: potest & ad discipulos eius referri, de quibus nunc dicit: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis & crucifigetis, & flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem: vt impleatis mensuram patrum vestrorum.* Simulque obserua iuxta apostolū scribentem ad Corinthios, varia esse dona discipulorum Christi. Alios prophetas, qui ventura prædicent. Alios sapientes, qui nouerunt, quando debeant proferre sermonem. Alios scribas in lege doctissimos: ex quibus lapidatus est Stephanus, Paulus occisus, crucifixus Petrus, flagellati in actibus Apostolorum discipuli, & persecuti eos sunt de ciuitate in ciuitatem, expellentes de Iudæa, vt ad gentium populum transmigrarent.

d ¶ *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, &c.* De Abel nulla est ambiguitas, quin is sit, quem Cain frater eius occiderit. Iustus autem non solum ex Domini nunc sententia, sed ex Genesis testimonio comprobatur, vbi accepta eius à Deo narrantur munera. Quærimus quis iste sit Zacharias filius Barachia: quia multos legimus Zacharias. Et ne liberâ nobis tribueretur erroris facultas, additum est: quem occidistis inter templum & altare. In diuersis diuersa legi, & debeo singulorum opiniones ponere. Alij Zachariam filium Barachia dicunt, qui in duodecim prophetis vndecimus est: Hieronym. Tom. 6.

patrisque in eo nomen consentit: sed vbi occisus sit inter templum & altare, scriptura non loquitur, maxime cum temporibus eius vix ruinae templi fuerint. Alij Zachariam, patrem Ioannis intelligi volunt, ex quibusdam apocryphorum somniis approbantes, quod propterea occisus sit, quia

Saluatoris prædicauerit aduētum. Hoc quia descripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Alij istum volunt esse Zachariam, qui occisus est à Ioas rege Iudæ inter templum & altare, sicut Regum narrat historia. Sed obseruandum, quod ille Zacharias non sit filius Barachia, sed filius Ioiadæ sacerdotis. Vnde & scriptura refert: *Non fuit recordatus Ioas patris eius Ioiadæ, quia sibi fecisset bona.* Cū ergo & Zachariam teneamus, & occisionis consentiat locus: quærimus quare Barachia dicatur filius, & non Ioiadæ? Barachia lingua nostra, benedictus Domini dicitur: & sacerdotis Ioiadæ iustitia, Hebræo nomine demonstratur. In euangelio quo vruntur Nazareni, pro filio Barachia, filium Ioiadæ reperimus scriptum. Simpliciores fratres inter ruinas templi & altaris, siue in portarum exitibus, quæ Siloam ducunt, tubra saxa monstrantes, Zachariae sanguine putant esse polluta. Non condemnamus errorē, qui de odio Iudæorum, &

fidei pietate descendit. Dicamus breuiter, quare sanguis Abel iusti, vsque ad Zachariam filium Barachia ab illa generatione requiratur, cum neutrum eorum occiderit. Regula scripturarum est, duas generationes bonorum & malorum nosse, hoc est, singulorum singulas. De bonis sumamus exempla: *Quis ascendet in montem Domini? aut quis requiescet in monte sancto eius?* Cumque plures qui ascensuri sunt in montem Domini descripsset, qui diuersis fuere artibus, postea infert: *Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Iacob.* Et in alio loco de omnibus sanctis: *Generatio iustorum benedicetur.* De malis vero, vt in præsentī loco: *Generatio viperarum.* Et: *Requiratur terra descripsisset, sermo propheticus adiecit: Si Noe, & Iob & Daniel ibi fuerint inuenti, non dimittam peccata terra illi: Omnes iustos, qui similes foret virtutibus eorum, per Noe, & Iob, & Daniel, volens intelligi. Ergo & isti, qui similia Cain & Ioas contra apostolos gesserint, de vna generatione esse referentur.*

f ¶ *Hierusalem, &c.* Hierusalem, non saxa & ædificia ciuitatis, sed habitatores, quam plangit patris affectu, sicut & in alio loco legimus, quod videns eam fleuerit. In eo autem quod dicit: *quotiens volui congregare filios tuos: omnes retro prophetas à se missos esse testatur.* Gallina quoque similitudinem congregantis sub alas pullos suos, in cantico Deuteronomij legimus: *Sicut aquila protegit nidum suum, & super pullos suos desiderauit, expandens alas suas suscepit eos, & tulit super pennas suas.*

g ¶ *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Hoc ipsum ex persona Hieremiae iam ante dixerat: *Reliqui domum meam: dimisi hæreditatem meam: facta est mihi hæreditas mea quasi spelunca hyemæ.* Desertam Iudæorum domum, id est, templum illud, quod fulgebat augustius, oculis comprobamus: quia habitatorem Christum perdidit, & hæreditatem præripere gestiens, occidit hæredem.

m 238

2. Par. 24.

n 239 X

o 240 V

ברכיה

יהודע

p 241 V

D

Psal. 32. a

Psal. 112. d

Eze. 14. e

Luc. 19. f

Deus. 32. Sec. 7. g

Esai. 12. b

CANON
E

a ¶ *Dico enim vobis: non me videbitis à modo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.*] Ad Hierusalem loquitur, & ad populum Iudæorum: Versiculum autem istum, quo & paruuli atque lactentes in ingressu Hierusalem Domini Saluatoris vsi sunt, quando dixerunt: *Benedictus qui*

terra, & à vera fide separatio, in hæreticis magis intelligi: qui contra se inuicem dimicantes, ecclesiæ victoriam faciunt. Quod autem dixit: *Hæc autem omnia initia sunt dolorum: melius transfertur, parturitionum, vt quasi conceptus quidam aduentus Christi, non partus intelligatur.*

a 242
II

¶ *venit in nomine Domini: Osanna in excelsis: sumpsit de centesimo decimo psalmo, qui manifeste de aduentu Domini scriptus est. Et quod dicit, hoc vult intelligi: Nisi poenitentiam egeritis, & confessi fueritis ipsum me esse, de quo propheta cecinerunt, filium omnipotentis patris, meam faciem non videbitis. Habent Iudæi datum sibi tempus poenitentiae, confiteantur benedictum, qui venit in nomine Domini, & Christi ora conspicient.*

stra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis à malo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAPVT XXIV.

b 243
II

¶ *Egressus Iesus de templo, ibat: Et accesserunt discipuli eius, vt ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur. Sedente autem eo super monte Oliueti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis quando hæc erunt: & quod signum aduentus tui, & consummationis sæculi? Et respondens Iesus, dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, & multos seducunt. Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Confurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum: & erunt pestilentiae, & fames, & terræ motus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseudoprophetae surgent, & seducunt multos: & quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit. Et prædicabitur hoc euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto: qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam.*

¶ *Egressus Iesus de templo, &c.] Iuxta historiam manifestus est sensus. Recedente autem Domino de templo, omnia legis ædificia, & compositio mandatorum ita destructa est, vt nihil à Iudæis possit impleri: & capite sublato, vniuersa inter se membra compugnent.*

¶ *Tunc tradent vos in tribulationem, &c.] Per apostolos omnium credentium persona signatur: non quod eo tempore apostoli in corpore reperiendi sint.*

¶ *Et quoniam, &c.] Non omnium negavit fidem, sed multorum. Multi enim vocati, pauci vero electi. Nam in apostolis & similibus eorum permanens est charitas, de qua scriptum est: *Aquam vitam non poterunt extinguere charitatem.* Et ipse Paulus: *Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustiarum fames? &c. reliqua.**

CAP. XXIV.

c 244
I

¶ *Sedente autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis quando hæc erunt: & quod signum aduentus tui, & consummationis sæculi? Et respondens Iesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat.] Sedit in monte Oliueti, vbi verum lumen scientiæ nascebarur: & accedunt ad eum discipuli secreto: qui mysteria, & futurorum reuelationem nosse cupiebant, & interrogant tria. Quo tempore Hierusalem destruetur, quo venturus Christus, quo consummatio sæculi futura sit.*

¶ *Et prædicabitur hoc euangelium regni in vniuerso orbe, &c.] Signum Domini aduentus est euangelium in toto orbe prædicari, vt nullus sit excusabilis: quod aut iam completum, aut in breui certum esse complendum. Non enim puto aliquam remansisse gentem, quæ Christi nomen ignoret. Et quamquam non habuerit prædicatorem, tamen ex vicinis nationibus, opinionem fidei non potest ignorare.*

d 245
X.

¶ *Multi enim venient, &c.] Quorum vnus est Simon Samaritanus, quem in actibus apostolorum legimus, qui se magnam dicebat esse Dei virtutem: hæc quoque inter cetera in suis voluminibus scripta dimittens: Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. Sed & Ioannes Apostolus in epistola sua loquitur: *Audistis, quia Antichristus venturus est: nunc autem Antichristi multi sunt. Ego reor omnes hæresarchas Antichristos esse, & sub nomine Christi ea docere, quæ contraria sunt Christo. Nec mirum, si aliquos ab his videamus seduci, cum Dominus dixerit: Et multos seducent.**

¶ *Cum ergo, &c.] Quando ad intelligentiam prouocamur, mysticum monstratur esse quod dictum est. Legimus autem in Daniele hoc modo: *Et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium, & libamina, & in templo abominatio desolationum erit vsque**

Aff. 2. b

1. ION. 2. c

¶ *Audituri enim estis, &c.] Cum hæc igitur fieri viderimus, non putemus diem instare iudicij, sed in tempus aliud referuari, cuius signum perspicue in consequentibus ponitur.*

¶ *Confurget, &c.] Non ambigo, & hæc quidem iuxta litteram futura quæ scripta sunt: sed mihi videtur regnum contra regnum: & pestilentia eorum, quorum sermo serpit vt cancer, & fames audiendi verbum Dei, & commotio vniuersæ*

ad consummationem temporis: & consummatio dabitur super solitudinem. De hoc & Apostolus loquitur, quod homo iniquitatis & aduersarius, eleuandus sit contra omne quod dicitur Deus, & colitur: ita vt audeat stare in templo Dei, & ostendere quod ipse sit Deus, cuius aduentus secundum operationem destruat eos, & ad Dei solitudinem redigat, qui se susceperint. Potest autem simpliciter aut de Antichristo accipi, aut de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo, aut de Hadriani equestri statua, quæ in ipso sancto sanctorum loco vsque in præsentem diem stetit. Abominatio quoque secundum veterem scripturam, idolum nuncupatur: & idcirco additur desolationis, quod in desolato templo atque destructo idolum positum sit.

¶ *Tunc hi, qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: &c.] Abominatio desolationis intelligi potest, & omne dogma peruersum: quod cum viderimus stare in loco sancto, hoc est, in ecclesia, & se ostendere Deum, debemus fugere de Iudæa ad montes, hoc est, dimissa occidente litera & Iudæica prauitate, appropinquare montibus æternis, & de quibus illuminat mirabiliter Deus, & esse in tecto & in domate, quo non possunt ignita diaboli iacula peruenire, nec descendere & tollere aliquid de domo cõterfationis pristinae, nec quærere*

2. Thess. 4

Mich. 2. c
Sec. 70.
Psal. 75. 4

Psal. 90. c

que

A
Mart. 6. b

G
d'lyar.

Sup. 20. b

Cant. 2. c

Rom. 8. g

H

B

Psal. 118. n

Psal. 90. c

quæ retrosum sunt, sed magis ferere in agro spiritualium scripturarum, vt fructus capiamus ex eo. Nec tollere alterâ tunicam, quam Apostoli habere prohibetur. De hoc loco, id est, de abominatione desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stante in loco sancto, multa Porphyrius tertio decimo operis sui volumine cõtra nos blasphemavit: cui Eusebius Cæsariensis Episcopus, tribus respondit voluminibus, decimo octavo, decimo nono, & vigesimo. Apollinarius quoque scripsit plenissime: superflueque conatus est vno capitulo velle differere, de quo tantis versuum milibus disputatũ est.

a ¶ Væ autem, &c.] Væ illis animabus, quæ non in perfectum virum sua genimina perduxerunt: sed initia habent fidei, vt nutritione indigeant magistrorum. Hoc quoque dici potest, quod in persecutione Antichristi, seu Romanæ captiuitatis, prægnantes & nutriente vteri, & filiorum sarcina prægruati, expeditam fugam habere non quierint.

b ¶ Orate autem, &c.] Si de captiuitate Hierusalem voluerimus accipere, quando à Tito & Vespasiano capta est, orare debent, ne fuga eorũ hyeme vel sabbatho fiat: qui in altero duritia frigoris prohibet ad solitudines pergere, & in montibus desertisque latitare. In altero, aut transgressio legis est, si fugere voluerint: aut mors imminens, si remanserint. Si autem de consummatione mundi intelligitur: hoc præcipit, vt non refrigescat fides nostra, & in Christum charitas: neque vt otiosi in opere Dei torpeamus virtutum sabbatho.

c ¶ Et nisi, &c.] Abbreuiatos dies non secundum deliramenta quorundam (qui putant temporum momenta mutari, nec recordantur illius scripti: *Ordinatione tua permanet dies*) sed iuxta temporum qualitatem sentire debemus, id est, abbreuiatos non mensura, sed numero, vt quomodo in benedictione dicitur: *Longitudine dierum replebo eum: sic & nunc abbreuiati dies intelligantur: ne temporum mora, fides concutiat credentium.*

d ¶ Tunc si quis, &c.] Multi captiuitatis Iudaicæ tempore principes exire, qui Christos esse se dicerent, in tantum vt obidentibus Romanis tres intus fuerint factiones. Sed melius de consummatione mundi intelligitur.

e ¶ Surgent enim, &c.] Tripliciter, vt ante iam dixi, locus hic differendus est, aut de tempore obsidionis Romanæ, aut de consummatione mundi, aut de hæreticorum contra Ecclesiam pugna, & istiusmodi Antichristis, qui sub opinione falsæ scientiæ contra Christum dimicant.

f ¶ Si ergo, &c.] Si quis promiserit vobis, quod in deserto gentilium, & Philosophorum dogmate Christus moretur: aut in hæreticorum penetralibus, qui Dei pollicentur arcana, nolite exire, nolite credere: siue (quia persecutionis & angustiarum tempore semper Pseudoprophetæ decipiendi inueniunt locum (si quis sub nomine Christi se iactare voluerit, non statim accomodetis fidem.

g ¶ Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret vsq; in Occidentem: Hieronym. Tom. 6.

tem: ita erit & aduentus filij hominis.] Nolite exire, nolite credere, quod filius hominis vel in deserto gentium sit, vel in penetralibus hæreticorum: sed quod ab Oriente vsque in Occidentem fides eius in Catholicis Ecclesiis fulgeat. Hoc quoque dicendum, quod secundus Saluatoris aduentus nõ

h Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. **i Orate** autem, vt non fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato. **k Erit enim** tunc tribulatio magna, qualis nõ fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet. **l Et nisi breuiati** fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi. **m Tunc** si quis vobis dixerit: ecce hic est Christus, aut illic: nolite credere. **n Surgent enim** Pseudochristi, & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia: ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. **o Si ergo** dixerint vobis: ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. **p Sicut enim** fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem: ita erit & aduentus filij hominis. **q Vbicunque** fuerit corpus, illac congregabuntur & aquilæ. **r Statim** autem post tribulationem dierum illorum, Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum: & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur, & tunc parebit signũ filij hominis in cælo. **s Et tunc** plangent omnes tribus terræ, & videbunt filiũ hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba & voce magna & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorum vsque ad terminos eorum. **t Ab arbore** autem fici discite parabolam: cum iam

saia: *Sicut ouis ad victimam ductus, & cætera his similia.* Aquilæ autem appellantur sancti, quibus innouata est iuuentus vt aquilæ: & qui iuxta Esaiam plumescunt, & assumunt alás, vt ad Christi veniant passionem.

i ¶ Statim autem, &c.] Sol & luna obscurabuntur, & non dabunt lumen suum: & cætera astra cadent de cælo, virtutesque cælorum commouebuntur, nõ diminutione luminis (alioquin legimus Solem septuplum habiturum luminis) sed quod ad comparationem veræ lucis omnia visũ tenebrosa sint. Si itaque iste Si, qui nunc per totum orbem rutilat, & luna quæ secundum est luminare: & stellæ, quæ ad solarium noctis accensæ sunt, omnesque virtutes, quas angelorum multitudines intelligimus, in aduentu Christi in tenebras reputabuntur, decutiatur supercilium eorum, qui se sanctos arbitrantur, præsentiam iudicis non formidant.

k ¶ Et tunc, &c.] Signum hic, aut crucis intelligamus, vt videant (iuxta Zachariam & Ioannem) Iudæi quem compulerunt: aut vexillum victoriæ triumphantis.

l ¶ Et tunc plangent omnes, &c.] Plangent hi qui municipatum non habuere in cælis, sed scripti sunt in terra.

m ¶ Et mittet angelos, &c.] De hac tuba & Apostolus loquitur, & in Apocalypsi Ioannis legimus: & in veteri Testamento, tubæ ductiles ex auro, & ære, argentoque fieri præcipiuntur, vt sublimia doctrinarum resonent sacramenta.

n ¶ Ab arbore autem fici discite parabolam: &c.] Sub exemplo arboris, docuit consummationis aduentum. Quomodo, inquit, quando teneri fuerint in arbore ficus cauliculi, & gemma erumpit in florem, cortexque folia parturit, intelligitis æstatis aduentum, & Fauonij ac veris introitum. Ita cũ hæc omnia, quæ scripta sunt, videritis, nolite putare

in humilitate vt prius, sed in gloria demonstrandus sit. Stultum est itaque, eum in paruo loco, vel abscondito quærere, qui totius mundi lumen sit.

h ¶ Vbicunque fuerit, &c.] De exemplo naturali, quod quotidie cernimus, Christi instruimur sacramento. Aquilæ & vultures etjã trans maria dicuntur sentire cadauera, & ad escam huiusmodi congregari. Si ergo irrationabiles volucres naturali sensu tantis terrarũ spaciis & maris fluctibus separata, paruam cadauer sentiunt, vbi iaceat: quanto magis nos, & omnis multitudo credentium debet festinare ad eum, cuius fulgur exit ab Oriente, & paret vsque ad Occidentem? Possimus autem corpus, id est, *passionem*: quod significantius Latine dicitur, cadauer, ab eo quod per mortem cadat, passionẽ Christi intelligere ad quam prouocamur, vt vbicunque in scripturis legitur, congregemur, & per illam venire possimus ad verbum Dei, vt est illud: *Foderunt manus meas & pedes meos.* Et in E-

h 249
II
i 250
VI
k 251
II.
l 252
VI
m 253
II
n 254
VI
o 255
V
p 256
V
q 257
V
r 258
II

s 259
II
Psal. 21. d
Esa. 53. c
Psal. 102. a
Esa. 40. g
D

Esa. 30. f

Zach. 12. a
Ioan. 19. g

1. Cor. 15. g
1. Thess. 4. d
Apocal. 8.
Num. 10. a

CANON
E

iam adesse consummationem mundi, sed quasi prœmia & præcursores quosdam venire, vt ostendant, quod prope sit & in ianuis.

a ¶ *Amen dico vobis, quia, &c.*] Supra diximus generationes bonorum & e contrario malorum esse singulas. Igitur aut omne genus hominum significat, aut specialiter Iudeorum.

b ¶ *Cælum & terra, &c.*] Cælum & terra transibunt immutatione, non abolitione sui: alioquin quomodo Sol obscurabitur, & luna nõ dabit lumen suum, & stellæ cadent: si cælum, in quo ista sũnt, terraque non fuerit.

c ¶ *De die autem illa, &c.*] In quibusdam Latinis codicibus additum est, neque filius: cum in Græcis, & maxime Adamantij & Pirij exemplaribus hoc non habeatur ascriptum: sed quia in nonnullis legitur, differendum videtur. Guepta Arius & Euenomius: quasi ignorãtia magistri, glõria discipulorũ sit, & dicunt. Non potest æqualis esse qui nouit, & qui ignorat. Contra quos breuiter ista dicẽda sunt, cum omnia tẽpora fecerit Iesus, hoc est, verbum Dei: *Omnia enim per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil.* In omnibus autem temporibus, etiã dies iudicij sit: qua consequentia potest eius ignorare partem, cuius totum nouerit? Hoc quoque dicendum est: Quid est maius, noticia patris, an iudicij? Si maius nouit, quomodo ignorat, quod maius est? Scriptum legimus: *Omnia, quæ patris sũnt, mihi tradita sunt.* Si omnia patris filij sunt, qua ratione vnus sibi dici notitiam reseruauit, & noluit eam cõmunicare cum filio? Sed & hoc intendũ: Si nouissimũ diem tẽporum ignorat, ignorat & penultimum, & retrorsum omnes. Non enim potest fieri, vt qui primum ignorat, sciat, quid secundum sit. Igitur quia probauimus non ignorare filium consummationis diem, causa reddenda est, cur ignorare dicatur. Apostolus super Saluatore scribit: *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.* Sunt ergo omnes thesauri in Christo sapientiæ & scientiæ: sed absconditi sunt. Quare absconditi sunt? Post resurrectionẽ interrogatus ab Apostolis, de die, manifestius respondit. *Non est vestrum scire tẽpora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate.* Quando dicit, non est vestrum scire, ostendit, quod ipse sciat, sed non expediat nosse Apostolis: vt semper incerti de aduentu iudicis, sic quotidie viuant, quasi die alia iudicandi sint. Denique & consequens Euangelij sermo id ipsum cogit intelligi: dicẽs quoque patrem solum nosse, in patre comprehendit & filium. Omnis enim pater filij nomen est.

d ¶ *Sicut, &c.*] Quæritur, quomodo supra scriptũ sit. Surget enim gẽs contra gentẽ, & regnũ contra regnum, & erunt pestilentia & fames, & terræ motus, & nunc ea futura memorẽtur, quæ pacis indicia sunt. Sed existimandũ iuxta Apostolũ, quod post pugnas, & dissensiones, pestilentias, & fames, & terræ motus, & cætera quibus genus vastatur humanũ, breui subsequatur sit pax: quæ quicquid omnia repro-

mittat, vt fides credentium comprobetur, vtrum transactis malis sperent iudicem esse venturum. Hoc est enim, quod in Paulo legimus: *Quando dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus:* sicut dolor parturientis, & non effugient.

e ¶ *Tunc duo erunt in agro: vnus assumetur, &c.*] Tunc, inquit, duo erunt in agro, quãdo tempore videlicet consummationis atque iudicij, duo in agro pariter inuenientur eundem habentes, laborem, quasi parem sementem, sed fructus laboris non æque recipientes. Duæ quoque molentes simul erunt: vna assumetur, & vna relinquetur. In duobus qui in agro commorantur, & in duabus quæ pariter molunt: vel Synagogam intellige, vel Ecclesiã: quod simul molere videantur in lege, & de eisdem scripturis farinam terere præceptorum Dei: vel cæteras hæreses, quæ de vtroque Testamento, aut de altero videntur molere farinam doctrinarum suarum: & cum vnum nominis Christiani propositum habeant, non eandem mercedem recipient, aliis assumptis & aliis derelictis.

f ¶ *Vigilate ergo, &c.*] Perspicue ostendit, quare supra dixerit: De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli, nisi pater solus: quod non expediat scire Apostolis, vt pendulæ expectationis incerto, semper eum credant esse venturum, quem ignorant, quãdo venturus sit. Et non dixit: quia nescimus, qua hora venturus sit Dominus, sed nescitis. Præmissioque patrisfamilias exemplo, cur reticeat consummationis diem, manifestius docet, dicens.

CAP.

g ¶ *Ideo & vos, &c.*] Plenius inculcat & replicat: quare de die consummationis & hora, nec angelos cælorum scire prædixerit, sed solum patrem, quod non expediat scire Apostolis: & exemplum patrisfamilias, hoc est, sui & fidelium seruorum, id est, Apostolorum ad cohortationem sollicitæ mentis interserit: vt spe præmiorum ministrent conseruis in tempore suo cibaria doctrinarum.

h ¶ *Si autem dixerit, &c.*] Ex superioribus pendet: quod sicut sollicitus seruus & semper aduentum Domini præstolans, tradit conseruis cibaria in tempore suo, & postea super omnia bona patrisfamilias constituitur: ita e contrario, qui iuxta Ezechielem dixit: In tempora longa fiet istud, & non putat Dominum cito esse venturum, factus securior, vocat epulis atque luxuriæ, & non lenem patremfamilias, sed seuerissimum sentiet iudicem.

i ¶ *Veniet Dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eis, &c.*] Hoc ipsum docet, vt sciant, quando non putatur Dominus, tunc eum esse venturum, & vigilantia ac sollicitudinis dispensatores admonet. Porro quod dicit, diuidet eum: non quo gladio eum dissecet, sed quo

t 260
VI
u 261
V

x 262
V

y 263
VI

z 264
II

a 265
V

b 266
V
Ioan. 1. 9
F
c 267
V

Luc. 10. 2

Col. 1. 2

Act. 1. 8

G

1. Thiss. 5. 6

1. Cor. 7.

H

1. Ioan. 1. 9

Psal. 33. 6
Cantic. 1. 9
1. Cor. 2. 8

Ezec. 12. f

Erod. 12. e

Psal. 118. 6

A quo à sanctorum consortio eum separet: & pattem eius ponat cum hypocritis: cum his videlicet, qui erant in agro, & qui molebant: & nihilominus derelicti sunt. Sæpe diximus hypocritam aliud esse, aliud ostendere: sicut & in agro & in mola idem videbatur facere, quod Ecclesiasticus vir, sed exitus diuersæ voluntatis apparuit.

CAPVT XXV.

Tunc^a simile erit, &c.] Hanc parabolam, id est, similitudinē decem virginum fatuarum atque prudentium, quidam simpliciter in virginibus interpretatur: quarum alia iuxta Apostolum, & corpore & mente sunt virgines: alia virginitatem tantum corporum reseruantes, vel cætera opera non habent proposito suo similia: vel parentum custodia reseruata, nihilominus mente nupserunt. Sed mihi videtur ex superioribus alius sensus esse, qui dicitur: & nõ ad virginalia corpora, sed ad omne hominum genus comparatio pertinere. Sicut enim duo in agro, & duæ molentes, duos significant populos, Christianorum & Iudæorum, siue sanctorum & peccatorum, qui in Ecclesia constituti, videntur quidem & ipsi arare & molere, sed cuncta in hypocrisi faciunt:

sic & nunc decem virgines omnes homines complectuntur, qui videntur Deo credere, & applaudunt sibi in scripturis sanctis, tam Ecclesiasticos quàm Iudæos atque hæreticos. Qui ideo omnes virtutes appellantur: quia gloriantur in vnius Dei noticia, & mens eorum idololatriæ turba non constupratur. Oleum habent virgines, quæ iuxta fidem & operibus adornantur. Non habent oleum, quæ videntur simili quidem fide Dominum confiteri, sed virtutum opera negligunt. Possimus quinque virgines sapientes & stultas, quinque sensus interpretari: quorum alij festinant ad cælestia, & superna desiderant: alij terrenis fecibus inhiantes, fomenta non habent veritatis, quibus sua corda illuminent. De visu & auditu & tactu spiritualiter dictum est: *Quod vidimus, quod audiuimus, quod oculis nostris perspeximus: & manus nostræ palpauere.* De gustu: *Gustate, & videte, quoniã suauis est Dominus.* De odoratu: *In odorem unguentorum tuorum currimus. Et: Christi bonus odor sumus.*

b ¶ *Moram autem, &c.*] Non enim parum temporis inter priorem & secundum aduentum Domini prætergreditur. Omnes dormitauerunt, id est, mortuæ sunt, quia sanctorum mors, somnus appellatur. Consequenter autem dicitur, dormierunt, qui postea suscitandæ sunt.

c ¶ *Media autem, &c.*] Subito enim quasi intempesta nocte & securis omnibus, quando grauissimus sopor est, per angelorum clamorem, & tubas præcedentium fortitudinum, Christi resonabit aduentus. Dicamus aliquid quod forsitan lectori vtile sit. Traditio Iudæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptij temporis, quando pascha celebratum est, & exterminator venit, & Dominus super tabernacula transit, & sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt: Vnde reor & traditionē Apostolicam permanisse, vt in die vigiliarum paschæ ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, expectantes aduentum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta, festum cunctos agere diem. Vnde & Psalmista dicebat: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustificationis tuæ.*

d ¶ *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ: & ornauerunt &c.*] Omnes virgines surrexerunt, & ornauerunt vnaquæque lampades suas, id est, sensus, in quibus oleum scientiæ recipiebant: vt alerent opera virtutum, quæ ante verum iudicem refulgerent.

CAPVT XXV.

Tunc^a simile erit regnum cælorum decem virginibus: quæ accipientes lampades suas exierunt obuiam sponso & sponse. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis, cum lampadibus. Moram^b autem faciente sponso, dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media^c autem nocte clamor factus est: ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt^d omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: *Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Responderunt^e prudentes, dicentes. *Ne forte non sufficiat nobis & vobis: ite potius^g ad vendentes, & emite vobis.* Dum^h autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæⁱ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissime^k vero veniunt & reliquæ virgines, dicentes: *Domine, domine, aperi nobis.* At ille respondens^l ait: *Amen dico vobis, nescio vos.* Vigilate^m itaque, quia nescitis diem, neque horam. Sicutⁿ enim homo per egre proficiscens, vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua.

g ¶ *Ite potius, &c.*] Venditur hoc oleum, & multo emitur pretio, ac difficili labore conquiritur: quod in elemosynis cunctisque virtutibus & consiliis intelligimus magistrorum.

h ¶ *Dum autem, &c.*] Dant quidem quasi prudentes consilium, quod non debeant sine oleo lampadarum sponso occurrere: verum quia iam emendi tempus excefferat, & adueniente iudicij die, locus non erat penitentiæ, Psalmista dicente: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* non noua opera patrare, sed præteritorum coguntur rationē exoluere.

i ¶ *Et quæ paratæ erant, &c.*] Post iudicij diem, bonorum operum, & iustitiæ occasio non relinquitur.

k ¶ *Nouissime vero, &c.*] Egregia quidem in Domini appellatione confessio, idemque repetitum, indicium fidei est. Sed quid prodest voce inuocare, quem operibus neget?

l ¶ *At ille respondens, &c.*] *Nouit Dominus eos, qui eius sunt: & qui ignorat, ignorabitur:* Nescit Dominus operarios iniquitatis, & licet virgines sint, & secundum duplicem intelligentiam de corporis puritate, & de confessione veræ glorientur fidei: tamen quia oleum non habent scientiæ, sufficit eis pro pœna, quod ignorantur à sponso.

m ¶ *Vigilate itaque, &c.*] Prudentem semper admoneo lectorem, vt non superstitionis acquiescat interpretationibus, & quæ commatice pro fingentium dicuntur arbitrio: sed consideret priora, media, & sequentia: & nesciat sibi vniuersa, quæ scripta sunt. Ex hoc ergo quod infert: *Vigilate, quia nescitis diem neque horam,* intelliguntur vniuersa, quæ dixit, id est, de duobus qui in agro sunt, & de duabus molentibus, & de patrefamilias qui seruo suo credidit substantiam, & de decem virginibus, ideo parabolas esse præmissas: vt quia ignoramus omnes iudicij diem, sollicitè nobis lumen bonorum operum præparemus: ne dum ignoremus, iudex veniat.

n ¶ *Sicut enim homo peregre proficiscens, vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: Et vni dedit quinq; talenta, alij autē duo, alij*

e ¶ *Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro: &c.*] Quæ lampades suas queruntur extingui, ostendunt eas ex parte lucere: & tamen non habent lumen indeficiens, nec opera perpetua. Si quis igitur habet animam virginalē, & amator est pudicitæ, non debet mediocribus esse contentus, quæ cito exoleſcūt, & exorto caumate areſcunt, sed perfectas virtutes sequatur, vt lumen habeat sempiternum.

f ¶ *Responderunt prudentes, &c.*] Hoc non de auaritia, sed de timore respondent. Vnusquisque enim pro operibus suis mercedem recipiet: neque possunt in die iudicij aliorum virtutes, aliorum vitia subleuare. Et quomodo tempore Babylonis captiuitatis, Hieremias peccatores iuuare non potuit, & dicitur ad eum: *Ne oraueris pro populo isto: sic formidolosa erit illa dies, cum vnusquisque pro semetipſo sollicitus erit.*

a 268
X

b 269
II
Hier. 7. d.

Psal. 6. b.

2. Tim. 2. e
1. Cor. 14. g.

Psal. 118. b.

1. Cor. 7.

1. Ioh. 1. a
Psal. 33. b
Cantic. 1. a
1. Cor. 2. d.

Exod. 12. e.

Psal. 118. b.

CANON
E

1. Cor. 3. d
e 270
V

vero vnum, &c.] Homo isti paterfamilias, haud dubium quia Christus sit, qui ad patrem post resurrectionem victor ascendens, vocatis Apostolis, doctrinam Evangelicam tradidit, non pro largitate & parcitate alteri plus, & alteri minus tribuens, sed pro accipientium viribus: quomodo & Apostolus eos qui solidum cibum capere non poterant, lacte potasse se dicit. Denique & illum qui de quinque talentis, decem fecerat, & qui de duobus quatuor, simili recepit gaudio: non considerans lucri magnitudinem, sed studij voluntatem. In quinque & duobus & vno talento, vel diuersas gratias intelligamus (quae vnicuique tradite sunt.) Vel in primo, omnes sensus examinatos: In secundo, intelligentiam & opera: In tertio, rationem, qua homines a bestiis separamus.

a ¶ Abiit autem, qui quinque talenta acceperat, &c.] Accepit terrenis sensibus celestium sibi notitiam duplicauit: ex creaturis intelligens creatorem, ex corporalibus incorporalia, ex visibilibus inuisibilia, ex breuibus aeterna.

F

d 271
II

b ¶ Similiter, qui duo acceperat, &c.] Et iste pro viribus quidquid in lege didicerat, in Evangelio duplicauit: Siue scientiam & opera praesentis vitae, futurae beatitudinis typos intellexit.

e 272
V

f 273
X
1. Cor. 19. d

c ¶ Qui autem, &c.] Nequa seruus terrenis operibus & seculi voluptate, Dei praeccepta neglexit & polluit: quae in alio Evangelista scriptum sit, quod in sudario ligauerit, id est, doctrinam patrisfamilias molliter & delicate viuendo eneruarit.

1. Cor. 2. o

Psal. 140. o

d ¶ Post multum vero, &c.] Grande tempus est inter ascensionem Saluatoris, & secundum eius aduentum. Si autem Apostoli redditori sunt rationem, quid nos oportet facere?

e ¶ Ait illi Dominus eius: &c.] Vtrique seruo (vt ante iam dixi) & qui de quinque talentis, decem fecerat, & qui de duobus quatuor, idem patrisfamilias sermo blanditur. Et notandum quod omnia, quae in praesenti habemus, licet magna videantur & plurima, tamen comparatione futurorum, parua & pauca sunt. Intra, inquit, in gaudium Domini tui: & suscipe, quae nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Quid autem potest maius dari fidelis seruo, quam esse cum Domino, & videre gaudium Domini sui.

f ¶ Accedens, &c.] Vere quod scriptum est: Ad excusandas excusationes in peccatis, etiam huic seruo contigit, vt ad pigritiam & negligentiam, superbiae quoque crimen accederet. Qui enim simpliciter debuit inertiam confiteri & orare patrem familias: e contrario calumniatur, & dicit se prudenti fecisse consilio, ne dum lucra pecuniae quaereret, etiam de sorte periclitaretur.

g ¶ Respondens autem Dominus eius, &c.] Quod putauerat se pro excusatione dixisse, in culpam propriam vertitur. Seruus autem malus appellatur, quia calumniam Domino facit. Piger, quia noluit talentum duplicare, vt in altero superbiae, in altero negligentiae condemnatur. Si inquit, du-

rum & crudelem esse me noveras, & aliena sectari: ibique metere vbi non seuerim: quare non tibi istiusmodi cogitatio incussit timorem, vt scires me mea diligentius quaesiturum, & dares pecuniam meam siue argentum nummulariis? Vtrumque enim ἀργύριον, Graecus sermo significat. Eloquia, inquit, Domini, eloquia casta, argenti igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum. Pecunia ergo & argentum, praedicatione Evangelij est, & sermo diuinus: qui dari debuit nummulariis & trapezitis, id est, vel caeteris doctoribus (quod fecerunt & Apostoli, per singulas prouincias, Presbyteros, & Episcopos ordinantes) vel cunctis credentibus, qui possunt pecuniam duplicare, & cum v furis reddere, vt quidquid sermone didicerant, opere explerent. Tollitur autem talentum, & datur ei, qui decem talenta fecerat, vt intelligamus, licet in vtriusque labore aequale sit gaudium Domini (hoc est, & eius qui quinque in decem duplicauerat, & eius qui duo in quatuor) tamen maius debet premium ei qui plus in Domini pecunia laborarit. Vnde dicit & Apostolus: Presbyteros honora, qui vere presbyteri sunt: maxime qui laborant in verbo Dei. Ex eo quod malus seruus ausus est dicere: Metis, vbi non seminasti, & congregas, vbi non sparsisti: intelligimus etiam gentilium & Philosophorum

bonam vitam recipere Dominum, & aliter habere eos qui iuste, aliter qui iniuste agant, & ad comparationem eius qui naturali legi seruiat, condemnari eos qui scriptam legem negligant.

h ¶ Omnienim, &c.] Multi cum sapientes sint naturaliter, & habeant acumen ingenij: si fuerint negligentes, & desidia bonum naturae corruperint, ad comparationem eius qui paululum tardior, labore & industria compensauit, quod minus habuit, perdunt bonum naturae, & praemium quod eis fuerat re promissum, vident transire ad alios. Potest & sic intelligi: ei qui fidem habet, & bonum in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere vt homo habuerit, dabitur a bono iudice. Qui autem fidem non habuerit, etiam caeteras virtutes, quas videbatur naturaliter possidere, perdet. Et eleganter etiam quod videtur, inquit, habere, auferetur ab eo. Quidquid enim sine fide Christi est, non ei debet imputari, qui male eo abusus est: sed illi qui malo etiam seruo naturae bonum tribuit.

i ¶ Et inutile, &c.] Dominus lumē est, qui ab eo foras mittitur, caret vero lumine. Qui sit autem fletus & stridor dentium, supra diximus.

k ¶ Cui, &c.] Post biduum pascha facturus, & tradēdus cruci & illuden-

G

Encl. 10. a

Sup. 6.

2. Cor. 12. c
Leuit. 4. 9.
1. 16.

1. Tim. 5. 6

1. Cor. 19. d

B

H

1. Tim. 5. 6

1. Cor. 19. d

1. Cor. 19. d

1. Cor. 19. d

1. Cor. 19. d

1. Cor. 19. d

CANON
C
1. Pasch.
Exod. 12. f

A illudendus ab hominibus, & aceto ac felle potandus, recte præmittit gloriam triumphantis, vt secutura scandala pollicitationis præmio compensaret. Et notandum, quod qui in maiestate cernendus est, filius hominis sit. Quodque sequitur: *Statuet oues quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris*: iuxta illud intellige, quod alibi legis: *Cor sapientis in dextra eius, & cor stulti in sinistra illius*, &c. Et supra in hoc eodem Euangelio: *Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua*. Oves in parte iustorum stare iubentur ad dexteram: hædi, hoc est, peccatores ad sinistram: qui semper pro peccato offeruntur in lege. Nec dixit, capras, que possunt habere fœtus, & tœsã egrediuntur de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis nulla inter eas: sed hædos, lasciuum animal, & perulcum, & feruens semper ad coitum.

Eccl. 10. a

Sup. 6.

Exod. 12. c

Leuit. 4. 9.

Ex. 16.

Can. 4. c

a ¶ *Venite, &c.*] Hoc iuxta præscientiam Dei accipiendum, apud quem futura iam facta sunt.

b ¶ *Amendico vobis, &c.*] Libera nobis erat intelligentia, quod in omni paupere, Christus esuriens pasceretur: sitiens potaretur: hospes induceretur in lectum: nudus vestiretur: infirmus visitaretur: clausus carcere haberet solatium colloquentis. Sed ex hoc quod sequitur: *Quandiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis: non mihi videtur dixisse generaliter de pauperibus, sed de his qui pauperes spiritu sunt, ad quos tendens manũ dixerat: Fratres mei & mater meahi sunt, qui faciunt voluntatem patris mei.*

B

c ¶ *Et ibunt, &c.*] Prudens lector attende, quod & supplicia æterna sint: & vita perpetua, metum deinceps non habeat ruinarum.

CAPVT XXVI.

E *T factum est, &c.*] Erubescant, qui putant Saluatorem timuisse mortem, & passionis pauore dixisse: Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. Post biduũ pascha, facturus, tradendũ se, vt crucifigatur, nouit, & tamẽ nõ declinat insidias, nõ territus fugit: intantũ vt etiã ceteris ire nolẽtib., pergat intrepidus: quãdo dicit Thomas: *Eamus, & nos, & moriamur cũ eo*. Et finẽ carnali festiuitati volẽs imponere, vmbraq; transeũte, paschæ reddere veritatẽ, dixerit: *Desiderio desiderauĩ hoc pascha mādūcare vobiscũ, antequã patiar*. Etenim pascha nostrũ immolatus est Christus: si tamẽ comẽdamus illud in azymis sinceritatis & veritatis. Porro quod ait: *Post biduum Pascha fiet*: simplici intelligentia prætermissa, id quod sacratũ est, requiramus. Post duos dies clarissimi luminis, veteris ac noui Testamentũ, verum pro mũdo pascha celebratur. Pascha,

Ioan. 11. b

Luc. 22. b

1. Cor. 5. c

quod Hebraice dicitur, *1. פסח* non à passione, vt plerisque arbitrantur, sed à transitu nominatur: eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum, pertransierit, nec percussit eos. Vel ipse Dominus præbens auxiliũ populo suo desuper ambulauerit. Lege Exodi librum: de quo plenius, si vita comes fuerit, disputabimus. Transitus autẽ nostet, id est, phasce, ita celebratur, si terrena & Ægyptum dimittẽtes, ad cœlestia festinemus.

e ¶ *Tunc cõgregati sunt principes sacerdotum, &c.*] Qui debuerant paschate vicino præparare victimas, leuigare templi parietes, pauimenta verere, vasa mundare, & secundum ritum legis purificari, vt esu agni digni fieret: congregantur incuntes consilium, quomodo occidant Dominum: non timẽtes seditionem, vt simplex sermo demonstrat: sed cauentes ne auxilio populi de suis manibus tolleretur.

f ¶ *Cum autem, &c.*] Passurus pro omni mundo, & vniuersas nationes suo sanguine redẽpturus, moratur in Bethania, domo obedientiæ, quæ quodã fuit Simonis leprosi. Nõ quod leprosus & illo tempore permaneret: sed quia antea leprosus, postea à Saluatore mũdatus est: nomine pristino permanente, vt virtus curãtis appareat. Nam in Catalogo Apostolorum cum pristino vitio & officio, Matthæus Publicanus appellatur: qui certe publicanus esse desiderat. Quidam Simonis leprosi domum, eam volunt intelligi partem populi, quæ crediderit Domino, & ab eo curata sit. Simon quoque ipse obediẽs dicitur: qui iuxta aliam intelligentiam, mundus interpretari potest, in cuius domo curata est Ecclesia.

ביתענה

D

Luc. 5. f

a 274

I

b 275

VI

ששע

g ¶ *Accessit ad eum, &c.*] Nemo putet eandem esse, quæ super caput effudit vnguentum, & quæ super pedes. Illa enim & lachrymis lauat, & crine tergit, & manifeste meretrix appellatur.

c 276

I

Da hac autem nihil tale scriptum est.

Ioan. 11. a

Ex. 12. a

Ioan. 12. a

Nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. Alius Euangelista pro alabastrum vnguenti pretiosi (quod genus est marmoris) nardum pisticã posuit: hoc est veram, & absque dolo: vt fidem Ecclesiæ & gentium demonstraret.

h ¶ *Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes: &c.*] Scio quosdam hunc locum calumniari: quare alius Euangelista Iudam solum dixerit contristatum, eo quod oculos tenuerit, & fur ab initio fuerit, & Matthæus scribat omnes Apostolos indignatos: nescientes torpũ qui vocatur *σαλπις*: quo & pro vno oẽs, & pro multis, vnus appellati so-

Ioan. 12. a

CANON
E

Heb. 11. g

d 277
VI

e 278
II

Infr. 28. in
fme.

f 279
IV

g 280
I

1. Cor. 5. e

h 281
II

i 282
VI

k 283
X

F

Gen. 37. f

Exod. 12. f 1

2. Amoni
3. Peloni.

leat. Nam & Paulus in Epistola sua, quæ scribitur ad Hebræos, licet de ea multi Latinorum dubitent, cum sancto- rum passionibus & merita descripsisset, intulit: *Lapidati sunt: tentati sunt: serati sunt: in occasione gladii mortui sunt: cum v- num tantummodo Elaiam Prophetam sectum Iudæi autu- ment.* Possimus & aliter di- cere, quod Apostoli vere pro- pter pauperes indignati sunt: Iudas autem propter lucra sua. Unde & missitatio eius cum crimine ponitur: quod non curam pauperum ha- buerit, sed suo furto voluerit prouidere.

a ¶ *Sciens autem Iesus, ait il- lis: Quid molesti estis huic mu- lieri? Opus enim bonum opera- ta est in me. Nam semper pau- peres, &c.]* Alia oboritur, quæstio: quare Dominus post resurrectionem dixerit ad dis- cipulos: *Eccc ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi, & nunc loquatur: me autem non semper habetis. Sed mihi videtur in hoc loco de presentia dicere corpo- rali, quod nequaquam cum eis ita futurus sit post resur- rectionem, quomodo nunc in omni conuictu & fami- liaritate. Cuius rei memor Apostolus ait: Et si nouera- mus Iesum Christum secundum carnem, sed nunc iam noui- mus eum.*

b ¶ *Mittens enim hac unguen- tum hoc, &c.]* Quos vos pu- tatis perditionem esse unguen- ti, officium sepulturae est. Nec mirum si mihi bonum odo- rem fidei suæ dederit, cum e- go pro ea fufurus sim sanguinem meum.

c ¶ *Amen dico vobis, vbicunque, &c.]* In toto mundo non tam mulier ista, quam Ecclesia prædicatur, quod sepelierit Saluatorem, quod vnixerit caput eius. Et attende notitiam futurorum, quod passurus post biduum, & moriturus, sciat Euangelium suum toto orbe celebrandum.

d ¶ *Et ait illis: Quid vultis, &c.]* Infelix Iudas danum, quod ex effusione unguenti se fecisse credebat. vult magistri pre- tio compensare. Nec certam tamen postulat summam, vt saltem lucrosa videretur proditio: sed quasi vile tradens mancipium, in potestate eumentium posuit, quantum vel- lent dare.

e ¶ *At illi constituerunt, &c.]* Ioseph non, vt multi putant iuxta LXX. interpretes, viginti aureis venditus est, sed iux- ta Hebraicam veritatem, viginti argenteis: neque enim pretiosior poterat esse seruus, quam Dominus.

f ¶ *Prima autem die, &c.]* Prima azymorum, quarta deci- ma dies mensis primi est, quando agnus immolatur, & luna plenissima est, & fermentum abicitur. Inter eos autem dis- cipulos, qui accesserunt ad Iesum interrogantes: *Vbi vis, paremus tibi comedere Pascha?* & Iudam æstimo fuisse pro- ditorem.

g ¶ *Ait Iesus dixit: Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei: &c.]* Morem veteris Testamenti noua scriptura conseruat. Frequenter legimus: Dixit ille illi, & in loco illo & illo: quod Hebraice dicitur 2. ארמוני & 3. פלני, & tamen persona-

rumque non ponitur nomen. *Et inuenietis ibi quendam por- tatem lagenam aquæ. Quorum idcirco vocabula prætermis- sa sunt, vt omnibus, qui pascha facturi sunt, libera festiuita- tis occasio panderetur.*

h ¶ *Et fecerunt discipuli, &c.]*

hæc? Potuit enim istud venundari multo, & dari pauperibus. Sciens autem Iesus, ait illis: *Quid mole- sti estis huic mulieri? Opus enim bonum opera- ta est in me. Nam semper pauperes habetis vobis- cum, me autem non semper habetis.* d Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeli- dum me fecit. Amen dico vobis: vbicunque præ- dicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius. Tunc abiit vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Isca- riotis, ad principes sacerdotum, & ait d illis: *Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam.* At illi constituerunt e ei triginta argenteos. Et exinde quaerebat opportunitatem, vt eum traderet. Pri- ma autem f die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: *Vbi vis paremus tibi comedere Pascha?* At Iesus s dixit: *Ite in ciuitatem ad quen- dam, & dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis. Et fecerunt h discipuli sicut constituit illis Ie- sus, & parauerunt Pascha. f Vespere i autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis, & edenti- bus k illis, dixit: Amen dico vobis, quia vnus ve- strum me traditurus est. g Et i contristati valde, cœ- perunt singuli dicere: Nunquid ego sum Domine? h At ipse m respondens, ait: Qui intingit mecum ma- num in paropside, hic me tradet. Filius n quidem homi- nis vadit, sicut scriptum est de illo: i Vt autem ho- mini illi, per quem filius hominis tradetur. Bo- num o erat ei, si natus non fuisset homo ille. k Res- pondens p autem Iudas, qui tradidit eum dixit: Nunquid q ego sum Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.*

i Cœnan-

scientiam non habebant.

m ¶ *At ipse respondens, &c.]* Omnia Domini patientia, Primum dixerat: *Vnus vestrum me traditurus est.* Perseue- rat proditor in malo: manifestius arguit, & tamen nomen proprie non designat. Iudas cæteris contristatis, & retrahentibus manum, & interdicientibus cibos ori suo, temeritate & impudentia, qua proditurus erat, etiam manum cum magistro mittit in paropsidem, vt audacia bonam conscien- tiam mentiretur.

n ¶ *Filius quidem, &c.]* Nec primo nec secundo correptus à prodicione retrahit pedem: sed patientia Domini nutrit impudentiam suam, & thesaurizat sibi iram in die iræ. Pœ- na prædicatur, vt quem pudor non vicerat, corrigant de- nunciata supplicia. Quod autem sequitur.

o ¶ *Bonum erat, &c.]* Non ideo putandus est ante fuisse quæ nasceretur: quia nulli possit bene esse, nisi ei qui fuerit. Sed simpliciter dictum est: multo melius esse non subsistere, quam male subsistere.

p ¶ *Respondens autem Iudas, &c.]* Nunquid ego sum Rab- bi? Ait illi: Tu dixisti. Quia cæteri tristes, & valde tristes in- terrogauerant: Nunquid ego sum, Domine? Ne tacendo se prodere videretur: & ipse similiter interrogat, quem con- scientia remordebat, qui manum audacter miserat in pa- ropside.

q ¶ *Nunquid ego sum Rabbi.]* Et blandientis iungit affectum, siue incredulitatis signum. Cæteri enim, qui non erant prodi- turi, dicunt: Nunquid ego sum Domine? Iste qui proditurus erat,

G
Marc. 14. g

Luc. 22. b

Philipp. 3. b

Gen. 14. d

Luc. 22. b

x ¶ *Et edentibus illis, &c.]*

Qui de passione prædixerat, & de proditore prædicit, dās locum pœnitentiæ: vt cum intellexisset sciri cogitatio- nes suas & occulta consilia, pœniteret eum facti sui, & tamen non designat specia- liter, ne manifeste coargu- tus, impudentior fieret. Mit- tit crimen in numero, vt a- gat conscius pœnitentiam.

i ¶ *Et contristati, &c.]* Et cer- te nouerant vndecim Apo- stoli, quod nihil tale contra Dominum cogitarent: sed plus credunt magistro, quam sibi, pertrimescentes fragili- tatem suam, tristes interro- gant de peccato, cuius con-

G

Mat. 2. d.

Sec. 70.

B

Esa. 5. e

Luc. 17. c

Gen. 43. g

Psal. 21. g

Rom. 11. d

Zach. 13. e

Iuan. 10. e

A erat, non Dominum, sed magistrum vocat: quasi excusationem habeat, si Domino denegato, saltem magistrum prodiderit. Et ait illi: Tu dixisti. Eadem responsione confutatus est proditor, qua Pilato postea responsurus est.

a ¶ Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem, & benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite, hoc est corpus meum, &c.] Postquam typicum pascha fuerat impletum, & agni carnes cum Apostolis comederat: assumit panem, qui confortat cor hominis, & ad verum paschæ transgreditur Sacramentum, ut quomodo in præfiguratione eius Melchisedech summi Dei sacerdos, panem & vinum offerens fecerat, ipse quoque veritatem sui corporis & sanguinis repræsentaret. In Luca legimus duos calices, quibus discipulis propinavit. Vnum primi mensis, & alterum secundi, ut qui inter sanctos primo mense agnum comedere non potuerit, secundo mense inter pœnitentes hædum comedat.

b ¶ Dico autem vobis: non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud, &c.] De carnalibus transit ad spiritualia: quod vinea de Ægypto transplantata sit populus Israel, cui per Hieremiam Dominus loquitur: Ego te plantavi vineam veram: quomodo mutata es in amaritudinem viris aliena? Et Esaias propheta in cantico, quod dilecto canit: & omnis sparsim scriptura testatur. Dico ergo se Dominus de hac vinea nequaquam esse bibiturum, nisi in regno patris sui. Regnum patris, fidem puto esse credentium. Apostolo quoque id ipsum confirmate: Regnum Dei intra vos est. Ergo cum Iudæi reppererint regnum patris: attende, quod dicat, patris, non Dei. Omnis pater nomen est filij. Cum, inquam, crediderint in Deo patre & adduxerit eos pater ad filium, tunc de vino eorum bibet Dominus, & in similitudinem Ioseph regnans in Ægypto, inebriabitur cum fratribus suis.

c ¶ Et hymno dicto, &c.] Hoc est, quod in quodam Psalmo legimus: Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ. Iuxta hoc exemplum: qui Saluatoris pane saturatus, & calice inebriatus fuerit, potest laudare Dominum, & conscendere montem Oliueti: vbi laborum refectio, dolorisque solatium, & veri luminis notitia.

d ¶ Tunc dicit illis Iesus: &c.] Prædicat, quod passuri sunt: ut cum passi fuerint, non desperent salutem, sed agentes pœnitentiam, liberentur. Et signanter addidit, in ista nocte scandalum patiemini: quia quomodo, qui inebriantur, nocte inebriantur: sic & qui scandalum patiuntur, in nocte & in tenebris sustinent. Nos vero dicamus: Nox præterijt: dies autem appropinquavit.

e ¶ Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves, &c.] Hoc aliis verbis in Zacharia Propheta scriptum est, & (ni fallor) ex persona Prophetæ ad Deum dicitur: Percute pastorem, & dispergentur oves gregis, Sexagesimo quoque & octavo Psalmo, qui totus à Domino canitur, huic sensui congruente. Quoniam, quem tu percussisti, ipsi persequuti sunt. Percutitur autem pastor bonus, ut ponat animam suam pro ouibus suis, & de multis gregibus errorum fiat vnus

gregis, & vnus pastor. De hoc testimonio in libello, quem de optimo genere interpretandi scripsimus, plenius dictum est.

f ¶ Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor, &c.] Non est temeritas, nec mendacium, sed fides est Apostoli Petri, & ardens affectus erga Dominum Saluatorem, de quo supra diximus.

g ¶ Ait illi Iesus: Amen dico tibi, &c.] Et Petrus de ardore fidei promittebat, & Saluator quasi Deus futura nouerat. Et nota, quod Petrus in nocte neget, & neget tertio. Postquam autem gallus cecinit, & decrefcentibus tenebris vicina lux nunciata est, conuersus fletit amare, ternæ negationis sordes lacrymis lauans.

h ¶ Tunc venit Iesus, &c.] Gethsemani, interpretatur vallis pinguis, in qua iussit discipulos sedere paulisper, & expectare redeuntem, donec pro cunctis solus Dominus oraret.

i ¶ Et assumpto Petro, &c.] Illud quod supra diximus de passione & propensione, etiã in presenti capitulo ostenditur: quod Dominus ut veritatem probaret assumpti hominis, vere quidem contristatus sit, sed ne passio in animo illius dominaretur, per propensionem cœperit contristari. Aliud est enim con-

tristari, & aliud incipere contristari. Contristabantur autem, non timore patiendi (quia ad hoc venerat, ut pateretur, & Petrum timiditatis arguerat) sed propter infelicissimum Iudam, & scandalum omnium Apostolorum, & reiectionem populi Iudæorum, & euerfionem miseræ Hierusalem. Vnde & Ionas super ariditate cucurbitæ vel hæderæ contristatus est, nolens perire quondam tabernaculum suum. Si autem tristitiam animi, non affectum Saluatoris erga perituros, sed passionem hæretici interpretantur, respondeant, quomodo exponunt illud, quod ex persona Dei per Ezechielé dicitur: Et in omnibus istis contristabas me.

k ¶ Tunc ait illis: Tristis est, &c.] Quæ contristatur, anima est: sed non propter mortem, sed usque ad mortem contristatur: donec Apostolos sua liberet passione. Quod autem præcepit: Sustinete hic, & vigilate mecum: non à somno prohibet, cuius tempus nõ erat imminente discrimine, sed à somno infidelitatis, & torpore mentis. Dicant ergo, qui irrationabilem Iesum sumpfisse animam suspicantur, quomodo contristerent, & nouerit tempus tristitiæ. Quanquam enim & bruta animalia mereant, tamen non nouerunt, nec causas, nec tempus ad quod debeant contristari.

l ¶ Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans & dicens: Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, &c.] Dato Apostolis præcepto ut sustinerent, vigilarentque cum Domino, paululum procedens ruit in faciem suam: & humilitatem mentis habitu carnis ostendit, dicitque blandiens: Mi pater, & postulat, ut, si possibile est, transeat ab eo passionis calix: de quo supra diximus. Postulat autem non timore patiendi, sed misericordia prioris populi, ne ab illis bibat calicem propinatum. Vnde & signanter non dixit: transeat à me calix, sed

l 284: I

m 285 II.

n 286 VI

o 286 IV

p 288 VI

q 289 I

r 290 VII

s 291 I.

t 292 VI

u 293 IV

Sup. c. 8: x 294 I

y 295 I

z 296 I

aa 297 I

ab 298 I

ac 299 I

ad 300 I

ae 301 I

af 302 I

ag 303 I

ah 304 I

ai 305 I

aj 306 I

ak 307 I

al 308 I

am 309 I

an 310 I

ao 311 I

ap 312 I

aq 313 I

ar 314 I

as 315 I

at 316 I

au 317 I

CANON2
E

calix iste: hoc est, populi Iudæorum, qui excusationē ignorantiaē habere non potest, si me occiderit: habens Legem & Prophetas, qui me quotidie vaticinantur. Attamen reuertens in semetipsum, quod ex hominis persona trepidanter reuerat, ex Dei filiique confirmat. *Verumtamen non sicut*

z 269

I

ego volo, sed sicut tu. Non, inquit, hoc fiat, quod humano affectu loquor, sed propter quod ad terras tua voluntate descendi.

a 297

IV

b 298

VI

a ¶ *Et venit ad discipulos, &c.* Ille qui supra dixerat. Etiam si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor: nunc tristitia magnitudine somnum vincere non potest.

c 299

IV

b ¶ *Vigilate, & orate, &c.* Impossibile est humanam animam non tentari. Vnde & in oratione Dominica dicimus: *Ne nos inducas in tentationem:* quam ferre non possumus. Non tentationem penitus refusantes, sed vires sustinendi in tentationibus deprecantes. Ergo & in præsentiarum, non ait: *Vigilate, & orate, ne tentemini, sed ne intretis in tentationem:* hoc est, ne tentatio vos superet & vincat, & vos intra calles teneat. Verbi gratia: Martyr, qui pro confessione Domini sanguinem fundit, tentatus quidem est: sed tentationum retibus non ligatur. Qui autem negat, in plagas tentationis incurrit.

f 302

I

g 303

X

F

c ¶ *Spiritus quidem, &c.* Hoc aduersum temerarios, quicquid crediderint, putat se posse consequi. Itaque quantum de ardore mentis confidimus, tantum de carnis fragilitate timeamus. Sed tamen iuxta Apostolum, in spiritu carnis opera mortificantur.

psal. 39. b

d ¶ *Iterum secundo abiit, &c.* Secundo orat, ut si Niniue aliter saluari non potest, nisi aruerit cucurbita, fiat voluntas patris: quæ non est contraria filij voluntati, dicente ipso per Prophetam: *Vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui.*

e ¶ *Et venit, &c.* Solus orat pro omnibus, sicut & solus patitur pro vniuersis. Languescabant autem, & opprimebantur Apostolorum oculi negatione vicina.

Dant. 17. b

f ¶ *Tunc venit ad discipulos, &c.* Postquam tertio orauerat, (ut in ore duorum vel trium staret omne verbum) & Apostolorum timorem sequenti pœnitentia impetrauerat corrigendum: securus de passione sua pergit ad persecutores, & vltro se interficiendum præbet, dicitque discipulis suis.

g ¶ *Surgite, &c.* Ne nos inueniant quasi timentes & retractantes, vltro pergamus ad mortem: ut confidentiam & gaudium passuri videant.

h ¶ *Qui autem tradidit eum, dedit, &c.* Miser Iudas, & tamen non miserabilis, eadem infidelitate, qua magistrum &

Dominum tradidit, putabat signa, quæ Saluatorem viderat facientem, non maiestate diuina, sed magicis artibus facta. Et quia cum forte audierat in monte transfiguratum, timebat, ne simili transformatione elaboretur è manibus ministrorum. Dat ergo signum, ut sciant ipsum esse, quem osculo demonstraret.

i ¶ *Et confestim, &c.* Impudens quidem & scelerata confidentia, magistrum vocare, & osculum ei ingerere, quæ tradebat. Tamen adhuc aliquid habet de verecundia discipuli: cum non eum palam tradit persecutoribus, sed per signum osculi. Hoc est signum, quod posuit Deus in Cain, ne quicumque inuenisset, interficeret eum.

Gen. 4. c

k ¶ *Dixitque illi Iesus: &c.* Verbum: amice, vel *ad triperon* intelligendum. Vel certe iuxta illud quod supra legimus: *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem.*

sup. 22. b

l ¶ *Et ecce vnus ex his, qui erant cum Iesu, extendens manum, exemit gladium suum, &c.* In alio Evangelista scriptum est, quod Petrus hoc fecerit, eodem mentis ardore, quo cætera. Seruus quoque principis sacerdotum, Malchus appellatur, auricula, quæ amputatur, dextra est. Transitorie dicendum quod Malchus, id est, rex quondam populus Iudæorum, seruus factus sit impietatis, & deuotionis sacerdotum: Dexteramque perdidit auriculam: ut totam literæ vilitatem audiat in sinistra: sed Dominus in his, qui ex Iudæis credere voluerunt, reddidit aurem dexteræ, & fecit seruum genus regale & sacerdotale.

Ioan. 13. b

m ¶ *Tunc ait illi Iesus: Conuerte gladium tuum in locum suum. Omnes enim, &c.* Et si non frustra portat gladium, qui vltor Dominicæ iræ positus est in eum, qui malum operatur: attamen quicumque gladium sumpserit, gladio peribit. Quo gladio: Illo nempe qui igneus vertitur ante paradysum: & gladio spiritus, qui in Dei describitur armatura.

Rom. 13. a

Gen. 3. d

Eph. 6. d

n ¶ *An putas, quia non possum rogare patrem meum, &c.* Non indigeo duodecim Apostolorum auxilio, etiam si omnes me defenderet, qui possum habere duodecim legiones angelici exercitus. Vna legio apud veteres, sex millibus complebatur hominum. Pro breuitate temporis numerum non occurrimus explicare: typum tantum dixisse sufficiat, septuaginta duo angelorum, in quot gentes hominum lingua diuisa est, de duodecim legionibus fieri. Sequens sententia promptum ad patiendum demonstrat animum: quod frustra Prophetæ cecinerint, nisi Dominus eos vere dixisse, passione sua asseruerit.

o ¶ *In illa hora dixit Iesus turbis: &c.* Stultum est, inquit, eum cum gladiis & fustibus quærere, qui vltro se tradit vestris manibus: & in nocte quasi latitantem, & à vestris oculis declinantem per proditorem inuestigare, qui

A

psal. 27. d
Isaie 53. c
Ibid.
117. 70.

Eup. 39. c

B

H

qui quotidie in templo doceat. Sed ideo aduersum me in tenebris congregamini, quia potestas vestra in tenebris est.

a ¶ *Hoc autem totum factum est, &c.*] Quæ sunt scripturæ prophetarum? Foderunt manus meas, & pedes meos. Et alibi: *Sicut onis ad victimam ductus est.* Et in eodem loco: *Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem.*

b ¶ *At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, vbi scriba, &c.*] Moyses Deo iubente præceperat, vt pontifices patribus succederent, & generationis in sacerdotibus series texeretur. Refert Iosephus istum Caipham vnius tantum anni pontificatum ab Herode pretio redemisse. Non ergo mirum est, si nequam pontifex iniquius iudicet.

c ¶ *Petrus autem sequebatur eum à longe, &c.*] A longe sequebatur, qui erat dominum negaturus.

d ¶ *Et ingressus intro, sedebat cum ministris vt videret finem. Principes autem, &c.*] Vel amore discipuli, vel humana curiositate scire cupiebat, quid iudicaret de domino potifex: vtrum eum neci addiceret, an flagellis casum dimitteret. Et in hoc diuersitas decem Apostolorum & Petri. Illi fugiunt, iste quanquam procul, sequitur tamen Salvatorem.

e ¶ *Novissime, &c.*] Quo modo falsi testes sunt, si ea dicunt quæ dominum supra dixisse legimus: Sed falsus testis est, qui non eodem sensu dicta intelligit quo dicuntur. Dominus enim dixerat de templo corporis sui. Sed & in ipsis verbis calumniantur: & paucis additis vel mutatis, quasi iustam calumniam faciunt. Saluator dixerat: Soluite templum hoc: isti commutant & aiunt: Possunt destruere templum Dei. Vos, inquit, soluite, non ego: quia illicitum est vt ipsi nobis inferamus manus. Deinde illi vertunt, & post triduum reedificare illud: vt proprie de templo Iudaico dixisse videatur. Dominus autem vt ostenderet animale & spirans templum, dixerat: & ego in triduo suscitabo illud. Aliud est ædificare, aliud suscitare.

f ¶ *Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondens ad ea quæ isti aduersum te testificantur, &c.*] Ita præceps & impatiens, non inueniens calumniæ locum, excutit de folio pontificem, vt vesaniam mentis motu corporis demonstraret. Quæto Iesus tacebat ad indignos responsione sua falsos testes, & sacerdotes impios: tanto magis pontifex furore superatus eum ad respondendum prouocat: vt ex qualibet occasione sermonis, locum inueniat accusandi. Nihilominus Iesus tacebat. Sciebat enim quasi Deus quidquid respondisset, torquendum ad calumniam.

g ¶ *Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum, &c.*] Quid adiuras impiissime sacerdotum: vt accuses, an vt credas? Si vt accuses, arguunt alij, voluntque condemnare tacentem. Si vt credas, quare confitenti credere noluit?

S. Hieron. Tom. 6.

h ¶ *Dicit illi Iesus: Tu dixisti.*] Et aduersum Pilatum, & aduersum Caipham similis responsio, vt propria sententia condemnaretur.

i ¶ *Tunc princeps, &c.*] Quem de folio sacerdotali furor excusserat, eadem rabies ad scindendas vestes prouocat. Scidit

in templo, & non me tenuistis. **i** Hoc autem totum factum est, vt adimplerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. **k** At illi **b** tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, vbi scriba, & seniores conuenerant. **l** Petrus **c** autem sequebatur eum à lōge, vsq; in atrium principis sacerdotum. Et **d** ingressus intro, sedebat cum ministris, vt videret finem. **m** Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt morti eum traderent. Et non inuenerunt, cum multi falsi testes accessissent. **n** Nouissime **e** autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possunt destruere templum Dei, & post triduum reedificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Dicit **h** illi Iesus. Tu dixisti. **o** Veruntamen dico vobis: a modo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus caeli. **p** Tunc **i** princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphe-mauit. **q** Qui adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes, dixerunt: Reus est mortis. **r** Tunc **k** expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderunt. Alij **l** autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza nobis Christe: quis est qui te percussit? **s** Petrus **m** vero sedebat foris in atrio: & accessit ad eum vna ancilla, dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis. **t** Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et **n** iterum negauit cum iuramento: quia non noui hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Vere **o** & tu ex illis es: nam & loquela tua te manifestum facit. Tunc cepit **p** detestari & iurare, quia non nouisset hominem. Et continuo gallus cantauit. **u** Et recordatus est Petrus verbi Iesu, quod dixerat, prius quam gallus cantet, ter me negabis. Et **q** egressus foras, fletit amare.

CAP.

dico tibi, quia hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat: me negabis, non hominem.

o ¶ *Vere, &c.*] Non quod alterius sermonis esset Petrus aut gentis exteræ. Omnes quippe Hebraei erant, & qui arguebant, & qui arguebantur: sed quod vnaquæque prouincia & regio habeat proprietates suas, & vernaculum loquendi sonum vitare non possit. Vnde & Ephrataei in Iudicum libro non possunt *sub lingua* dicere.

p ¶ *Tunc cepit detestari, &c.*] In alio euangelio legimus: quia post negationem Petri, & cantum galli respexit Saluator Petrum: & intuitu suo eum ad amaras lacrymas prouocavit. Nec fieri poterat, vt in negationis tenebris permaneret, quem lux respexerat mundi.

q ¶ *Et egressus, &c.*] In atrio Caiphæ sedens non poterat agere penitentiam. Egreditur foras de impiorum concilio, vt pauide negationis sordes, amaris fletibus lauet.

autem vestimenta sua, vt ostendat Iudæos sacerdotij gloriam perdidisse, & vacuum sedem habere pontifices, sed & consuetudinis Iudaicæ est, cum aliquid blasphemiae, & quasi contra Deum audierint, scindere vestimenta sua. Quod Paulum quoque & Barnabam, quando in Lycaonia deorum cultu honorabantur, fecisse legimus. Herodes autem, quia non dedit honorem Deo, sed acquieuit immoderato favori populi, statim ab angelo percussus est.

k ¶ *Tunc expuerunt, &c.*] Vt adimpleretur quod dictum est: Dedi maxillas meas alapis, & faciem meam non auerti à confusione sputorum.

l ¶ *Alij autem palmas, &c.*] Stultum erat verberantibus respondere, & prophetizare cadentibus, cum palam percutientis videretur insania. Sed sicut hoc vobis non prophetauit, sic illud manifestissime vaticinatus est: quod circumdaretur Hierusalem ab exercitu, & non relinqueretur lapis super lapidem in templo.

m ¶ *Petrus vero, &c.*] Foris sedebat vt videret exitum rei. Et non appropinquabat Iesu, ne ministris aliqua suspicio nasceretur.

n ¶ *Et iterum, &c.*] Scio quosdam pio affectu erga Apostolum Petrum, locum hunc ita interpretatos, vt dicerent, Petrum non Deum negasse, sed hominem: & esse sentum. Nescio hominem: quia scio Deum. Hoc quam friuolum sit, prudens lector intelligit: si defendunt apostolum, vt Deum mendacij reum faciant. Si enim iste non negauit, ergo mentitus est dominus, qui dixerat: Amen

i 305 VI.

k 306 I.

l 307 IV.

Act. 14. b

m 308 II.

lbid. 12. d

n 309 VI.

Esa. 5. c

Sec. 70.

o 310 I.

p 311 VI.

q 312 II.

D

r 313 I.

s 314 I.

t 315 I.

u 316 II.

Iudic. 12. c

Sec. 70.

Luc. 22. g

CANON
E

CAP. XXVII.

2317
II.

b318
I.

c319
X.

d320
II.

e321
IV.

F

f322
II.

g323
IV.

h324
X.

Psal. 108.4
i 325
I.

k326
I.

1. Cor. 2. b

M *Ane a autem facto, &c.*] Non solum ad Pilatum, sed etiam ad Herodem ductus est: ut uterque domino illuderet. Et cerne sollicitudine sacerdotum in malum. Tota nocte vigilauerunt, ut homicidium facerent Et uinctum tradiderunt Pilato. Habebant enim hunc morem, ut quem adiudicassent morti, ligatum iudici traderent.

b *Tunc videns, &c.*] Auiditiam magnitudine impietatis produs exclusit. Videns Iudas dominum adiudicatum morti, pretium retulit sacerdotibus: quasi in potestate sua esset, persecutorum mutare sententiam. Itaque licet mutauerit voluntatem suam, tamen voluntatis primae exitum non mutauit. Si autem peccauit ille qui tradidit sanguinem iustum: quanto magis Iudaei peccauerunt, qui emerunt sanguinem iustum, & offerendo pretium ad prodicionem discipulum prouocauerunt: Qui diuersas naturas conantur introducere, & dicunt Iudam proditorem male fuisse naturae, nec electionem apostolatus potuisse seruare: respondeant quo modo natura mala egerit poenitentiam.

c *At illi, &c.*] Nihil profuit ei sera poenitentia, per quam scelus corrigere non potuit. Si quando sic frater peccat in fratrem, ut emendare valeat quod peccauit, potest ei dimitti. Sin autem permanent opera, frustra voce assumitur poenitentia. Hoc est quod in psalmo de eodem infelicissimo Iuda dicitur: *Et oratio eius fiat in peccatum: ut non solum emetare nequuerit prodicionis nefas: sed ad prius scelus etiam proprii homicidij crimen addiderit. Tale quid & Apostolus in secunda ad Corinthios epistola loquitur: Ne abundantiori tristitia absorbeatur frater.*

d *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet mittere eos in corbonam: quia pretium sanguinis est.*] Vere culicem liquantes, & camelum glutientes. Si enim ideo non mittunt pecuniam in corbonam, hoc est, in gazophylacium, & dona Dei, quia pretium sanguinis est: cur ipsum sanguinem effundunt?

e *Consilio autem, &c.*] Illi quidem fecerunt alia voluntate: ut aeternum impietatis suae relinquerent ex agri emptione monumentum. Caterum nos qui peregrini eramus a lege & prophetis, praua eorum studia suscepimus in salutem: & in pretio sanguinis eius requiescimus. Figuli autem ager appellatur: quia figulus noster est Christus.

f *Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem. Et acceperunt triginta, &c.*] Hoc testimonium

in Hieremia non inuenitur, In Zacharia vero qui pene ultimus est duodecim prophetarum, quaedam similitudo fertur, & quamquam sensus non multum discreper, tamen & ordo, & verba diuersa sunt. Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenae sectae mihi Hebraeus obtulit, Hieremiae apocryphum: in quo hoc ad verbum scripta reperi. Sed tamen mihi videtur magis de Zacharia sumptum testimonium: euangelistarum & apostolorum more vulgato: qui verborum ordine praetermissio, sensus tantum de veteri testamento proferunt in exemplum.

g *Iesus autem, &c.*] Pilato nihil aliud interrogante criminis, nisi vtrum rex Iudaeorum sit, arguitur impietatis Iudaei, quod ne falso quidem inuenire potuerint quod obiicerent Saluatori.

h *Dicit illi Iesus: Tu dicis.*] Sic respondit ut & verum diceret, & sermo eius calumniae non pateret. Et attende quod Pilato, qui inuitus promebat sententiam, aliqua ex parte responderit: sacerdotibus autem & principibus respondere noluerit, indignos suo sermone iudicans.

i *Tunc dicit, &c.*] Ethnicus quidem est, qui condemnant Iesum: sed causam refert in populum Iudaeorum. Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia? Iesus autem nihil respondere voluit, ne crimen diluens a praeside dimitteretur, & crucis utilitas differretur.

k *Habebat autem tunc uinctum, &c.*] Ille in euangelio quod scribitur iuxta Hebraeos, filius magistri eorum interpretatur, qui propter seditionem & homicidium fuerat condemnatus. Offert autem eis optionem Pilatus dimittendi quem velint: latronem, an Iesum: non dubitans Iesum potius eligendum: sciens eum propter inuidiam traditum. Igitur causa crucis manifeste inuidia est.

l *Sedente autem, &c.*] Nota quod gentibus saepe a Deo somnia reuelentur: & quod in Pilato & vxore eius iustum dominum confitentibus gentilis populi testimonium sit.

m *Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur, &c.*] Multas liberandi Saluatoris Pilatus occasiones dedit. Primum latronem iusto conferens. Deinde inferens: Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus: hoc est, qui rex vester est. Cumque responderent: Crucifigatur, non statim acquieuit: sed iuxta suggestionem vxoris, quae mandauerat: Nihil tibi & iusto illi: ipse quoque respondit: Quid enim mali fecit? Hoc dicendo Pilatus absoluit Iesum. At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Ut impleteretur quod in vigesimo primo psalmo dixerat: *Circumdederunt me canes multi, & congregatio malignantium obsedit me.* Et illud Hieremiae: *Facta est mihi hereditas mea sicut*

H

A

Esa. 5. c
Sca. 70.

Zach. 11. e

Psal. 72. b

H

Esa. d

B

נר-רם

Psal. 51. c

Ill. 90. b

Mat. 11. f

Hier. 11. b

leo in flua: dederunt super me vocem suam. Esaiā quoque in hac sententia congruente: Expectaui vt facerent iudicium: fecerunt autem iniquitatem, & non iustitiam, sed clamorem.

a ¶ *Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: accepta aqua, lauit manus, &c.*] Pilatus accepit aquam, iuxta illud propheticum: *Lauabo inter innocentes manus meas:* vt in lauacro manuum eius, gentilium opera purgarentur: & ab impietate Iudæorum, qui clamauerunt, crucifige eum, nos alienos faceret: quodammodo hoc contestans & dicens: Ego quidem innocentem volui liberare: sed etiam seditio oritur, & perditionis mihi contra Cæsarem crimen impingitur, Innocens ego sum à sanguine iusti huius, Iudex qui cogitur contra Christum sententiam ferre, non damnat oblatum, sed arguit offerentes, iustum esse pronūcians qui crucifigendus est. Vos, inquit, videritis. Ego minister sum legum: vestra vox sanguinem fundit.

b ¶ *Et respondens vniuersus populus dixit: Sanguis eius super nos, &c.*] Perseuerat vsque in presentem diem hæc imprecatio super Iudæos, & sanguis domini non aufertur ab eis.

Vnde per Esaiam loquitur: Si leuaueritis ad me manus, non exaudiam vos. Manus enim vestrae plene sunt sanguine. Optimam hereditatem Iudæi filiis reliquerunt, dicentes: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.*

c ¶ *Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem, &c.*] Barrabam latro, qui seditiones faciebat in turbis, qui homicidiorum auctor erat, dimissus est populo Iudæorum, id est, diabolus: qui vsque hodie regnat in eis: & idcirco pacem habere non possunt. Iesus autem à Iudæis traditus, absoluitur ab vxore Pilati, & ab ipso præside iustus appellatur. Et Centurio confitetur quod vere Dei filius sit. Quærat eruditus lector, quo modo sibi conueniat Pilatum lauissse manus suas & dixisse: Innocens ego sum à sanguine iusti huius, vt crucifigeretur. Sed sciendum est Romanis eum legibus ministrasse, quibus sancitum est, vt qui crucifigitur, prius flagellis verberetur. Traditus est itaque Iesus militibus verberandus, & illud sacratissimum corpus pectusque Dei capax, flagella secuerunt. Hoc autem factum est, vt quia scriptum erat. *Multi flagella peccatorum,* illo flagellato nos à verberibus liberaremur: dicente scriptura ad virum iustum: *Flagellum non appropinabit tabernaculo tuo.*

d ¶ *Tunc milites, &c.*] Milites quidem, quia rex Iudæorum fuerat appellatus, & hoc ei scribæ & sacerdotes crimen obiecerant, quod sibi in populo Israel vsurparet imperium: illudentes hoc faciunt, vt nudatum pristinis vestibus induant chlamydem coccineam pro rufo limbo, quo reges veteres utebantur: & pro diademate ponunt ei coronam spineam: pro sceptro regali dant calamum, & adorant quasi regem. Nos autem omnia hæc intelligamus mystice. Quo modo enim Caiphas dixit: Oportet vnum hominem mori pro omnibus, nesciens quid diceret: sic & isti quæcumq; fecerunt, licet alia mente fecerint, tamen nobis qui credimus, sacramenta tribuerunt. In chlamyde coccineam.

S. Hieron. Tom. 6.

nea, opera gentium cruenta sustentat: in corona spinea, maledictum soluit antiquum: in calamo, venenata occidit animalia. Siue calamum tenebat in manu, vt sacrilegium scriberet Iudæorum.

e ¶ *Et expuentes in eum, &c.*] Eo tempore completum est:

Non auerti faciem meam à confusione sputorum: & tamen cum caput eius percutiant arundine, sustinet cuncta patienter, vt Esaiæ verum ostendat vaticinium, dicentis. Arundinem quassatam non confringeret.

f ¶ *Et postquam, &c.*] Quando flagellatur Iesus, & conspuitur, & irridetur, non habet propria vestimenta: sed ea quæ propter nostra peccata sumperat. Cum autem crucifigitur, & illustionis atque irisionis pōpa præterierit, tunc pristinas vestes recipit, & proprium assumit ornatum, statimque elementa turbantur, & creatori testimonium dat creatura.

g ¶ *Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyreneum nomine Simonem: &c.*] Nec quis putet huic loco Ioannis euangelistæ historiam esse contrariam. Ille enim dixit, exeuntem domum de prætorio portasse crucem suam: Matthæus autem refert, quod inuenerunt hominem Cyreneum nomine Simonem, quem angariantes imposuerunt ei crucem Iesu.

Sed hoc intelligendum est, quod egrediens de prætorio Iesus, ipse portauerit crucem suam, postea obuium habuerint Simonem, cui portandam crucem imposuerint. Iuxta Anagogen vero, crucem Iesu suscipiunt nationes, & peregrinus obediens portat ignominiam Saluatoris.

h ¶ *Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, &c.*] Audiui quendam exposuisse Caluaria locum, in quo sepultus est Adam: & ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput, & hoc esse quod Apostolus dicat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Favorabilis interpretatio, & mulcens aurem populi, nec tamen vera. Extra urbem enim & foras portam, loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum, & Caluaria, id est, decollatorum sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est dominus: vt vbi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrij. Et quomodo pro nobis maledictum crucis factus est, & flagellatus est, & crucifigetur: sic pro omnium salute quasi noxius inter noxios crucifigetur. Sin autem quispiam contendere voluerit, ideo ibi dominum crucifixum, vt sanguis ipsius super Adam tumulum distillaret: interrogemus eum, quare & alij latrones in eodem loco crucifixi sint? Ex quo apparet Caluarianam non sepulcrum primi hominis, sed locum significare decollatorum: vt vbi abundauit peccatum, superabundaret gratia. Adam vero sepultum iuxta Hebron & Arbee, in Iesu filij Naue volumine legimus.

i ¶ *Et dederunt, &c.*] Deus loquitur ad Hierusalem: *Ego te plantaui vineam veram: quo modo factas in amaritudinem vitis aliena?* Amara vitis, amarum vinum facit: quod propinat domino Iesu, vt impleatur quod scriptum est: *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.* Quod autem dicitur: *Et cum gustasset noluit bibere:* hoc indicat, quod gustauerit quidem pro nobis mortis amaritudinem, sed tertia die resurrexerit.

k ¶ *Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta*

E. ij

Esai. 50. 6
1327
X

Ibid. 42. 6
m 328
I.
n 329
IV.

o 330
VI.

p 331
I

q 332
I.

r 333
IV.

s 334
I.

Ioan. 19. 6

D

Ephes. 5. 8

Iosue. 14. d
Hier. 1. d
Sec. 70.

Psal. 38. 6

H

A
Esa. 50.
Sec. 70.

Psal. 72. b

H

Esa. 1.

B

Psal. 51. c

Ill. 90. b

Mat. 11. f

Hier. 22. b

sch. 11. e

בר-בר

CANON. E Psal.

eius, sortem mittentes.] Et hoc in eodem psalmo fuerat prophetatum: Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.

a ¶ Et sedentes seruabant eum.] Diligentia militum & sacerdotum nobis proficit, vt maior & apertior resurgentis virtus appareat.

b ¶ Et imposuerunt, &c.] Non possum digne admirari pro rei magnitudine, quod redemptis pretio falsis testibus, & ad seditionem clamoremque infelici populo concitato, nullam aliam inuenerint causam interfectionis eius, nisi quod rex Iudæorum esset: & illi forsitan illudentes ridentesque hoc fecerint. Cæterum Pilatus etiam nolentibus respondit: Quod scripsi scripsi. Velitis, nolitis Iudæi, omnis vobis gentium turba respondet: Iesus rex Iudæorum est: hoc est, imperator credentium & confitentium.

c ¶ Tunc, &c.] Si Golgotha tumulus est Adam, & non dånatorum locus, & ideo dominus ibi crucifigitur, vt suscitetur Adam, duo latrones quare in loco isto eodem crucifiguntur?

d ¶ Prætereuntes, &c.] Blasphemabant, quia prætergrediebantur viam, & in vero itinere scripturarum ambulare volebant. Mouebant capita sua, quia iam antea mouerant pedes, & non stabant super petram. Id ipsum autem insultans dicit fatuus populus, quod falsi testes confinxerant.

e ¶ Alios saluos, &c.] Etiam nolentes confitentur scribæ & pharisæi, quod alios saluos fecerit. Itaque vos vestra condemnati sententia. Qui enim alios saluos fecit, vtique si vellet, seipsum saluare poterat.

f ¶ Descendat nunc de cruce, & credemus ei.] Fraudulenta promissio. Quid est plus: de cruce adhuc descendere viuentem, an de sepulcro mortuū resurgere? Resurrexit & nõ credidistis: ergo si etiam de cruce descenderet, similiter non crederetis. Sed mihi hoc videntur dæmones immittere. Statim enim vt crucifixus est dominus, senserunt virtutē crucis, & intellexerunt fractas esse vires suas: & hoc agunt vt de cruce descendat: sed dominus sciens aduersariorum insidias, permanet in patibulo vt diabolus destruat.

g ¶ Id ipsum autem, &c.] Hic per tropū, qui appellatur σὺλλανθισ, pro vno latrone vterque inducitur blasphemasse. Lucas vero asserit, quod altero blasphemante, alter confessus sit, & e contrario increpauerit blasphemantem. Non quod discrepant euangelia, sed quod primum vterque blasphemauerit: dehinc sole fugiente, terra commota, saxisque disruptis, & ingruentibus tenebris, vnus crediderit in Iesum, & priorem negationem sequenti confessione emendauerit. In duobus latronibus, vterque populus, & gentilium & Iudæorum primum dominum blasphemauit. Postea signorum magnitudine alter exterritus egit pœnitentiam, & vsque hodie Iudæos increpat blasphemantes.

h ¶ A sexta autem, &c.] Qui scripserunt contra euangelia, suspicantur deliquium solis, quod certis statutisque temporibus accidere solet, discipulos Christi ob imperitiam super resurrectione domini interpretatos: cum defectus solis nunquam nisi ortu lunæ fieri soleat. Nulli au-

tem dubium est paschæ tempore lunam fuisse plenissimam. Et ne forsitan videretur umbra terræ vel orbis lunæ soli oppositus breues & ferrugineas fecisse tenebras: trium horarum spacium ponitur, vt omnis causantium occasio tolleretur. Et hoc factum reor vt compleatur prophetia, dicens:

Occumbet sol meridie, & contenebrabitur super terram in die lux. Et in alio loco: Occubuit sol cum adhuc media esset dies. Vi-

deturque mihi clarissimum lumen mundi, hoc est, laminare maius retraxisse radios suos, ne aut pendente videret dominum, aut impij blasphemantes sua luce fruerentur.

i ¶ Et circa horam, &c.] Principio vicesimiprimi psalmi abusus est, illudque quod in medio versiculo legitur: Respice in me, superfluum est. Legitur enim in Hebræo: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? Ergo impij sunt qui psalmum istum ex persona David siue Hester & Mardochæi dictum putant: cum etiam euangelicæ testimonia ex eo sumpta super Salvatore intelligant. Vt est illud: Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Et aliud: Foderunt manus meas, & pedes meos. Ne mireris verborum humilitatem, & querimonias derelicti, cum formam serui sciens, scandalum crucis videas.

k ¶ Quidam autem, &c.] Non omnes, sed quidam, quos arbitrator milites fuisse Romanos, non intelligentes sermonis Hebraici proprietatem: sed ex eo

quod dixit: Eli, Eli, putantes Eliam ab eo inuocatum. Sin autem Iudæos, qui hoc dixerint, intelligere voluerimus, & hoc more sibi solito faciunt, vt dominum imbecillitatis infament, qui Eliæ auxilium deprecetur.

l ¶ Et continuo currens, &c.] Et hæc facta sunt vt completeretur prophetia: In siti mea potauerunt me aceto. Vsq̃ue hodie Iudæi & omnes increduli dominicæ resurrectionis, aceto & felle potant Iesum: & dant ei vinum myrrhatum: vt eum consopiant, & mala eorum non videat.

m ¶ Iesus autem, &c.] Diuinæ potestatis indicium est emittere spiritum, vt ipse quoque dixerat: Nemo potest tollere animam meam à me, sed ego pono eam à me ipso, & rursum accipiam eam.

n ¶ Et velum, &c.] Velum templi scissum est, & omnia legis sacramenta quæ prius tegebantur prodita sunt, atque ad gentiū populum transferunt. In euangelio, cuius sæpe facimus mentionem, superliminare templi infinitæ magnitudinis fractum esse atque diuisum legimus. Iosephus quoque refert virtutes angelicas præsidis quondam templi tunc pariter conclamasse: Transeamus ex his sedibus.

o ¶ Et terra mota est, & petre scissæ sunt, & monumenta aperta sunt.] Nulli dubium est quid significet iuxta literam magnitudo signorum, vt crucifixum dominum suum & cælum & terra & omnia demonstrarent. Sed mihi videtur terræ motus & reliqua typum ferre credentium: quod pristinis errorum vitiis derelictis & cordis emollita duritia: qui prius similes erant tumulis mortuorum, postea agnouerint creatorem.

335. I. u336 I. x337 VI.

y338 II.

z339. II. a340 II. b341 VI.

c342 II. d343 I. B c344 II. f345 X

Luc. 23. f

G Amos 8. 8 Sec. 70.

Hier. 15. b Sec. 70.

Cal. a אלהי אלהי למא שבקתני Heb. אלהי אלהי עובדני

H

Psal. 68. e

Ioan. 10. d

1. Cor. 9. a

1. Cor. 8. a

1. Cor. 13. d

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

A 1000. 11. 5

B Mat. 11. d

Psal. 103. a

1. Cor. 9. a

1. Cor. 8. a

1. Cor. 13. d

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. c

a ¶ Et

CANON C
Lsc. 232

A ¶ *Et multa corpora sanctorum, qui dormierunt surrexerunt, & exiunt de monumentis, &c.*] Quo modo Lazarus mortuus surrexerit, sic & multa corpora sanctorum surrexerunt, ut dominum ostenderent resurgentem. Et tamen cum monumenta aperta sint, non antea surrexerunt

Romanæ potestatis accedere, & crucifixi corpus impetrare. In alio euangelista Ioseph iste *βουλευτής* appellatur, id est, consiliarius: & de ipso quidam putant primum psalmum esse compositum: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*, & reliqua.

quàm dominus resurgeret, ut esset primogenit⁹ resurrectionis ex mortuis. Sicut autem ciuitatem, in qua visi sunt resurgentes, aut Hierosolymam cœlestem intelligamus, aut hanc terrenam, quæ ante sancta fuerat. Sicut & Matthæus appellatur Publicanus, non quod & apostolus adhuc permaneat publicanus, sed quod pristinum vocabulum teneat. Sancta appellabatur ciuitas Hierusalem propter templum & sancta sanctorum, & ob distinctionem aliarum urbium, in quibus idola colebantur. Quando vero dicitur, apparuerunt multis, ostenditur non generalis fuisse resurrectio, quæ omnibus appareret: sed specialis ad plurimos, ut hi viderent qui cernere merebantur.

B ¶ *Centurio autem, & qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terramotu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere filius Dei, &c.*] In alio euangelio post terræ motum manifestior causa miraculi Centurionis exponitur, quod cum vidisset eum spiritum dimisisse, dixerit: *Vere filius Dei erat iste.* Nullus enim habet potestatem dimittendi spiritum, nisi ille qui animarum conditor est. Spiritum autem in hoc loco pro anima intelligamus, seu quod spirituale & vitale corpus faciat: seu quod animæ ipsius substantia spiritus sit, iuxta illud quod scriptum est: *Auferes spiritum eorum, & deficient.* Et hoc considerandum, quod

Centurio ante crucem in ipso scandalo passionis verè Dei filium confiteatur, & Arius in ecclesia prædicet creaturam. **C** ¶ *Erat autem ibi mulieres multæ à longe, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, &c.*] Consuetudinis Iudaicæ fuit (nec ducebatur in culpam, more gentis antiquo) ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus abiectissè se memorat. Dicit enim ipse: *Nunquid non habemus potestatem sorores mulieres circumducendi, sicut & ceteri apostoli faciunt?* Ministrabant autem domino de substantia sua, ut meteret earum carnalia, cuius ille metebant spiritualia. Non quod indigeret cibus dñs creaturarum, sed ut typum ostenderet magistrorum: quod victum atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Sed videamus quales comites habuerit: Mariam Magdalenam, à qua septem demonia eiecerat, & Mariam Iacobi, & Ioseph matrem, materteram suam, sororem Mariæ matris domini: & matrem filiorum Zebedæi, quæ paulò ante regnum liberis postulauerat, & alias, quas in cæteris euangelis legimus.

D ¶ *Cum sero factum esset, venit quidam homo diues ab Arimathia, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu, &c.*] Diues refertur, non de iactantia scriptoris, quo virum nobile atque ditissimum referat Iesu fuisse discipulum: sed ut ostendat causam quare à Pilato corpus Iesu potuerit impetrare. Pauperis enim & ignoti non erat ad Pilatū præsidem.

Hieron. Tom. 6.

Et multa corpora sanctorum qui dormierunt, surrexerunt: Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Centurio autem & qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ à longe, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo diues ab Arimathia, nomine Ioseph: qui & ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatū, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone munda. Et posuit illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra, & aduoluit saxum magnū ad ostium monumenti, & abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulcrum. Altera autem die, quæ est post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum, & pharisæi ad Pilatū, dicentes: Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc viuēs, post tres dies resurgā. Iube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, surrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam: Ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.

CAPVT XXVIII.

Vespere autem sabbathi, quæ lucefcit in prima sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus enim domini descendit de cœlo: & accedens, reuoluit

lapidem: nisi sepulcrum custodirent, cohortem acciperent, signarent lapidem, & quantum in illis est, manum opponerent resurgenti, ut diligentia eorum nostræ fidei proficeret. Quanto enim amplius reseruat, tanto magis resurrectionis virtus ostenditur. Vnde & in monumento nouo, quod excisum fuerat in petra, conditus est: ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis, ablatum furto diceretur. Quod autem in sepulcro ponendis esset, prophete testimonium est, dicentis: *Hic habitabit in excisa spelunca petre fortissimi.* Statimque post duos versiculos sequitur: *Regem cum gloria videbitis.*

CAPVT XXVIII.

Vespere autem sabbathi, &c.] Quod diuersa tempora istarum mulierum in euangelis describuntur, non mendacij signum est (ut impij obiciunt) sed sedulæ visitationis officium: dum crebro abeunt ac recurrunt, & non patiuntur à sepulcro domini diu abesse vel longius.

X ¶ *Et ecce terræ motus factus est magnus: &c.*] Dominus noster vnus atque idem filius Dei & filius hominis, iuxta vtraque naturam, diuinitatis & carnis. nūc magnitudinis suæ, nunc humilitatis signa demonstrat. Vnde & in præsentiloco, quamquam homo sit qui crucifixus est, qui sepultus est,

E iij

E ¶ *Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone munda.*] Ex simplici sepultura domini, ambitio diuitum condénatur: qui nec in tumulis quidem possunt carere diuitiis. Possumus autem iuxta intelligentiam spirituales & hoc sentire, quod corpus domini non auro, non gemmis & serico, sed linteamine puro obuoluendum sit: quamquam & hoc significet, quod ille in sindone munda inuoluit Iesum, qui pure mente eum suscepit.

F ¶ *Et posuit illud in monumento suo nouo, &c.*] In nouo ponitur monumento, ne post resurrectionem cæteris corporibus remanentibus resurrexisse alius fingeretur. Potest autem & nouum sepulchrum, Mariæ virginalem vterum demonstrare, saxumque ostio appositum, & saxum magnum, ostendere absque auxilio plurimorum sepulchrum non potuisse referari.

G ¶ *Erat autem ibi Maria Magdalene, &c.*] Cæteris relinquentibus dominum, mulieres in officio perseverant, expectantes quod promiserat Iesus: & ideo meruerunt primæ videre resurgentem, quia qui perseverauerit usque in finem, hic saluus erit.

H ¶ *Iube ergo custodire sepulcrum usque in diem, &c.*] Non suffecerat principibus sacerdotum & scribis ac pharisæis crucifixisse dominum Saluatorem: nisi sepulcrum custodirent, cohortem acciperent, signarent lapidem, & quantum in illis est, manum opponerent resurgenti, ut diligentia eorum nostræ fidei proficeret. Quanto enim amplius reseruat, tanto magis resurrectionis virtus ostenditur. Vnde & in monumento nouo, quod excisum fuerat in petra, conditus est: ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis, ablatum furto diceretur. Quod autem in sepulcro ponendis esset, prophete testimonium est, dicentis: *Hic habitabit in excisa spelunca petre fortissimi.* Statimque post duos versiculos sequitur: *Regem cum gloria videbitis.*

g 346 II.

h 347 VI.

i 348 I.

k 349 I

l 350 VI.

m 351 X

D

a 352 I

Sup. 10. c

Esa. 33. 6
Sec. 70.
Ibidem.

Amos 8. 8
Sec. 70.

Hier. 15. b
Sec. 70.

Cal.
אלי
אלי
למא
שבקתני
Heb.
אלי
למא
קמתני

H

Mat. 15. d

Psal. 103. a

Psal. 68. c

Ioan. 10. d

1. Cor. 9. a

1. Cor. 8. a

Sup. 20. c

Mat. 15. d

1. Cor. 19. c

CANON

E

Luc. 1. c
Sup. 1. d

b 35

II 3

Luc. 2.
Sup. 4. b

Act. 1. b

c 354

II.

d 355

X

qui clausus tumulo, quem lapis oppositus cohibet: tamen, quæ foris aguntur, ostendunt filium Dei: sol fugiens, tenebræ ingruentes, terra commota, velum scissum, saxa dirupta, mortui suscitati, angelorum ministeria, quæ ab initio natiuitatis eius Deum probabant. Ad Mariam Gabriel venit: cū Ioseph angelus loquitur: idem pastoribus nunciat: angelorum postea auditur chorus, dicentium: *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tentatur in solitudine, & post victoriam statim seruiunt angeli. Nunc quoque angelus venit custos sepulchri dominici, & in vestitu candido signat gloriam triumphantis. Necnon ascendente ad cælos domino, duo angeli in Oliueti monte cernuntur, pollicentes apostolis secundum Saluatoris aduentum.

a ¶ *Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui, &c.* Custodes timore perterriti, instar mortuorum stupefacti iacent, & tamen angelus non illos, sed mulieres consolatur: Nolite timere vos, illi, inquit, timeant, in his perseueret pauor, in quibus permanet incredulitas. Cæterum vos, quia Iesum queritis crucifixum, audite quod resurrexerit, & promissa perfecit.

F

b ¶ *Venite, & videte locum vbi positus erat.* Vt si meis verbis non creditis, vacuo credatis sepulchro: & gradu concito pergit, ac nunciate discipulis eius.

c ¶ *Quia surrexit, & ecce præcedit vos in Galilæam.* Hoc est, in volutabrum gentium, vbi ante error erat & lubricum, & firmo ac stabili pede vestigium non ponebat.

d ¶ *Et exierunt cito de monumento cum timore & gaudio magno currentes nunciare discipulis eius.* Duplex mentes mulierum tenebat affectus, timoris & gaudii, alter de miraculi magnitudine, alter ex desiderio resurgentis: & tamen vterque formineum concitabat gradum. Pergebant ad Apostolos, vt per illos fidei seminarium spargeretur.

e ¶ *Et ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete.* Quæ sic quærebant, quæ ita currebant, merebantur obuium habere dominum resurgentem, & primum audire: Auete, vt maledictum Euz mulieris, in mulieribus subuerteretur.

Ioan. 20. d

f ¶ *Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, &c.* Istæ accedunt, & tenent pedes eius, quia adorauerunt eum. Cæterum illa, quæ quærebat viuentem cum mortuis, & nesciebat adhuc filium Dei surrexisse, merito audit: *Ne tangas me: nondum enim ascendi ad patrem meum.*

g ¶ *Tunc ait illis Iesus: Nolite timere.* Et in veteri & in nouo testamento hoc semper obseruandum est, quod quando augustior aliqua apparuerit visio, primum timor pellitur, vt licente placata possint quæ dicunt audiri.

h ¶ *Ite, nunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam: ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitate, &c.* His fratribus, de quibus in alio loco dixit:

Annunciabo nomen tuum fratribus meis, qui Saluatorem nequaquam in Iudæa conspiciunt, sed in gentium multitudine.

i ¶ *Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, &c.* Custodes miraculum confitentur: ad urbem conciti redeunt, nunciant principibus sacerdotum, quæ viderint, quæ facta conspexerint. Illi qui debuerant conuerti ad penitentiam, & Iesum querere resurgentem, perseuerant in malitia, & pecuniam, quæ ad vsus templi data fuerat, vertunt in redemptionem mendacij: sicut antea triginta argenteos dederant Iudææ proditori. Omnes igitur qui stipe templi, & his quæ conferuntur ad vsus ecclesiæ, abutuntur in aliis rebus, quibus suam expleant voluntatem: similes sunt scribarum & sacerdotum, redimentium mendacium, & Saluatoris sanguinem.

k ¶ *Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi constituerat illis Iesus.* Post resurrectionem Iesus in monte Galilææ conspicitur, ibique adoratur, licet quidam dubitent, & dubitatio eorum nostram augeat fidem. Tunc manifestius ostenditur Thomæ, & latus lancea vulneratum, & manus fixas demonstrat clauis.

l ¶ *Accedens Iesus loquutus est eis dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Illi potestas data est, qui paulo ante crucifixus, qui sepultus in tumulo, qui mortuus iacuerat: qui postea resurrexit. In cælo autem & in terra potestas data est, vt qui ante regnabat in cælo, per fidem credentium regnet in terris.

m ¶ *Euntes autem docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filii & spiritus sancti.* Primum docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Non enim potest fieri, vt corpus baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem. Baptizantur autem in nomine patris & filii & spiritus sancti, vt quorum vna est diuinitas, vna sit largitio: nomenque trinitatis, vnus Deus est.

n ¶ *Docentes eos seruare omnia quæcumque mandauit vobis.* Ordo præcipuus: Iussit apostolis vt primum docerent vniuersas gentes: deinde fidei intingerent sacramento, & post fidem ac baptismum quæ essent obseruanda præciperent. Ac ne putemus leuia esse quæ iussa sunt & pauca, addidit: Omnia quæcumque mandauit vobis. Vt quicumque crediderint, qui in trinitate fuerint baptizati, omnia faciant quæ præcepta sunt.

o ¶ *Et ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi.* Qui vsque ad consummationem sæculi cum discipulis se futurum esse promittit, & illos ostendit semper esse victuros, & se nunquam à credentibus recessurum. Qui autem vsque ad consummationem mundi sui præsentiam pollicetur, non ignorat eam diem, in qua se scit futurum cum apostolis.

Commentariorum Hieronymi in Mattheum finis.

A **DIVO HIERONYMO PRESBYTERO**
INSCRIPTA, FALSO TAMEN, IN EVANGELIVM
SECUNDVM MARCVM

PRAEFATIO.

MNIS scriba doctus in regno caelorum, similis est homini patrifamilias, qui pro- fert de thesauro suo noua & vetera. *Ergo vero similis paupercula viduae, duo minuta in gazophylacium mittenti, discipulis meis pauperculus, ac de paupere pera sperantibus alimenta, has de mensa diuitem mitto micas, quas catuli mci auide cum Syrophoenissa flagitant. Porro anxius, aurum & argentum, lapides pretiosos minime habens, pelles scilicet hyacinthin. de caelestibus, non de terrestribus offeram: si potero, de naturis, id est, de Marci Euangelista historia, vel mystico intellectu (ut maiores mei tradiderunt) Deo adiuuante intimare curabo. Quae ideo Euangelia tractantes, intactum ut puto) praetereunt: quia eadem pene quae Matthaeus*

Matth. 13. g
Mat. 12. d

Luc. 16. d

Ezech. 1. 7

narrat, licet in propriis quibusda sint distincti testimoniis: ut ala alterius ala alterius tangat animalis: & rota rota eade sequatur via, & ut versis inuicem vultibus sese sancta contueatur animalia. In primo canone Marcus cum Mattheo Lucaque comitatur & Ioanne. In secundo cum Mattheo & Luca. In quarto cum Mattheo & Ioanne. In sexto canone, velut in vno vecte duo annuli, Mattheus semper coniungitur & Marcus, id est, in quadraginta & septem capitulis. In octauo canone cum Luca comitatur, id est, in tredecim capitulis. In propriis vero, quae maxime utcumque explanare dispono, decem & octo incedit speciatim capitulis: quae simul omnia ducenta & trigintaquinque sunt capitula.

Marcus Euangelista Dei, Petri discipulus, Leuiticus genere, & sacerdos, in Italia hoc scripsit Euangelium. Qui initium Euangelij sui de vocibus prophetarum praesumens, praecursorem Christi Ioannem, Malachia, id est, angeli testimonio comprobans, verbum carnem factum voce Esaiade signans, principium euangelicae praedicationis instituit, & inuenit in verbo vocis, quod in consonantibus, id est, in genealogiis Dei & hominis praevi derat. Vnde tous in primis a perfectione Christi etatis praedicare inchoat: nec laborat in natiuitate infantuli, qui loquitur de perfectione filij Dei. Sed & ieiunium numeri legalis, repulsam diaboli, ministerium angelorum proferens, magna in breui comprehendit. Qui primus Alexandriae fuit episcopus: cuius per singula opus fuit scire, & Euangelij in se dicta disponere, & disciplinam in se legis cognoscere, & diuinam in carne domini intelligere naturam. Qui seminat post Mattheum, qui fremit ut leo, qui volat ut aquila, qui discit ut homo, qui immolat ut sacerdos, qui irrigat ut flumen, qui florescit ut ager, qui feruet ut vinum. Christus etenim, de quo loquitur, homo nascendo, vitulus moriendo, leo surgendo, aquila est ascendendo. Quatuor sunt qualitates, de quibus sancta euangelia contexuntur, praeccepta, mandata, testimonia, exempla. In praecceptis iustitia: in mandatis charitas: in testimoniis fides: in exemplis perfectio consistit. Ut sunt haec praeccepta. Tunc Iesus praeccepit discipulis suis duodecim: In viam gentium ne abieritis: & reliqua: hoc est diuertere a malo. Mandata autem haec sunt, quibus dicitur: Mandatum nouum do vobis, ut diligatis inuicem: hoc est facere bonum, & charitatem implere. Testimonia sunt, quae in ore duorum vel trium testium stant, ut est illud: Ioannes testimonium perhibet de me: sed habeo testimonium maius Ioanne. Pater ipse, qui in me manet, testimonium perhibet de me. Et ipsa opera quae ego facio, testimonium perhibent de me: & ego testimonium perhibeo veritati. Exempla vero sunt, quibus Iesum imitantur dicentem: Discite a me, quia mitis sum, & reliqua. Et: Estote perfecti, id est, misericordes, sicut & pater vester caelestis perfectus est: Et alibi: Exemplum enim dedi vobis, ut & vos ita faciatis. Has quatuor qualitates psalmographi versus concinunt, dicentes: Praecceptum domini lucidum illuminans oculos. Historiam maxime praeccepta continent. Et alibi: Latum mandatum tuum nimis, quia qui diligit proximum, totam legem impleuit. Item, testimonia tua intellexi: non est enim omnium testimonia intelligere. Vnde alias dicit: Testimonium domini fidele. Quia potius fide animi, quam oculis carnis testimonium indiget. Quarto. Iudicia Dei vera, iustificata in semetipsa, id est, ut sic sint iudiciorum exempla nostrorum iustificata in iudiciis Dei comperta habemus. Vnde idem videns alio loco ait: A iudiciis enim tuis timui. In quo enim iudicio iudicauerimus, iudicabitur de nobis. In his quatuor qualitatibus sunt, timor, fides, spes, charitas. Timore namque incipimus, fide seruamus quod incepimus, spe erigimur, charitate consummatur. Finis enim praeccepti est charitas. Hi sunt quatuor menses, quos Christus ante messem praedixit, dicens: Nonne quatuor menses sunt vsque ad messem? Ut & nos per praeccepta Dei, & mandata, ac testimonia, atque exempla, maturos post iudicium metamus cum gaudio fructus: qui in lacrymis timoris semina penitenti a iactauimus in terra, nostros portantes charitatis manipulos cum gaudio, metamus in caelo.

D

Matth. 10. a
Ioan. 13. d
Ibid. 5 f

Matth. 11. d
& 5. 5
Ioan. 13. b
Psal. 118. c
Psal. 118. m
Rom. 13. c
Psal. 118. m
& 18. b
Psal. 118. p
Matth. 7. a

1. Tim. 1. h
Ioan. 4. c
Psal. 125.

QUI LEGANTUR. RELICTI SVNT AVTEM HIC, NE AB IP SO EVANGELIO, quod ceteris euangeliis Canonum ratione adiungebatur, separarentur.

Nitium a euangeliij, &c.] *νετὴν* euangelium, per quod venit redemptio

CAPVT I.

Nitium a Euangeliij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in Esaia propheta. a Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. b Vox clamantis in deserto: Parate viam domini:

a 1 I. b 2 I. c 3 VI.

d 4 I.

Infr. eod.

1 iehosuah 2 maliah

Mat. 11. b F

Ioan. 1. d

Gen. 3. a

Mat. 23. Levit. 1. d

fideliu & beatitudo sanctorum: quia quatuorvnum sunt, & vnum quatuor: quatuor Euangelia multarum constat esse virtutum. Quid enim fortius quam animas saluare quae errorum suorum vitis poterant interire? Secundum quod in sexagesimo septimo psalmo iam dudum propheta Spiritu sancto instigante denudauit: Dominus dabit verbum euangelizantibus virtutes multas. Versus istius ordo talis est, qui huic operi congruenter inseritur: Dominus dabit virtutes multas euangelizantibus verbu. Dedit enim virtutes multas apostolis, qui verbum eius veneranda confessione praedicabant: quando eis languentium turbas sanare concessum est. *Ευαγγέλιον* Graece, Latine bona annuntiatio praedicatur, quod proprie ad regnum Dei & remissionem pertinet peccatorum. Vnde dicitur: *Poenitemini, & credite Euangelio*, & appropinquabit regnum caelorum. Iesu Christi, id est, Saluatoris vncti. In Hebraeo *ישוע*. In Graeco *σωτηρ*: In Latino Saluator, *ישוע* Hebraice, *σωτηρ* Graece: vnctus Latine. Idem rex & sacerdos dicitur, dum de genere Dauid regis Christus nascitur, & vocibus vatum Leuitici generis prophetatur. Vnde sequitur: *Vox clamantis in deserto*, & reliqua. Vox est Ioannes: de qua voce clamabat dominus Iesus ad Iudaeos, quod inter natos mulierum maior illo esset nemo. Clamor autem ad surdos longe positos, siue cum indignatione fieri solet, quae Iudaico certu est euenisse populo: dum longe est a peccatoribus salus, & aures suas grauiter obturauerunt, sicut aspides surdae, & indignatione & iram & tribulatione a Christo audire meruerunt. In deserto autem fit vox & clamor, quia deserti a spiritu Dei, sicut domus vacans & scopata, deserti a propheta, a rege atque sacerdote: vnde Ioannes & Iesus quaerunt quod in deserto amissu est. Vbi vicit diabolus, ibi vincitur: vbi cecidit homo, ibi exurgit. *Ecce ego mitto angelu meum*. Vox *αγγελου* per Malachiam ad patrem sonat de filio, qui est facies patris, vnde agnitus est. Angelus autem nuncius interpretatur, qui praenunciat de Christo. *Post me venit qui ante me factus est*: qui praeparauit viam tuam. Via domini qua ad homines ingreditur, poenitentia est, per quam Deus ad nos descendit, & nos ad illum ascendimus. Vnde angeli ascendentes descendentesque memorantur ad filium hominis. *Parate viam domini*, hoc est, poenitentiam agite & praedicate. Vnde *εργαζου* ante sabbatum dicitur, id est, poenitentia ante requiem futuram. Hinc namque initium praedicationis Ioannis & Christi oritur. *Poenitentiam agite, appropinquabit regnum caelorum*: quia in die septima quieuit Deus ab omnibus operibus suis. Septem etenim nobis necesse est delere vitia per poenitentiam, velut mala germina, vt quiescentes postea possideamus desiderabilem terram. *Rectas facite semitas eius*: quas semitas incuruauimus declinantes in dexteram atque sinistram. Nunc Deus praecipit nobis vt via regia incedentes, proximos nostros vt nos, & nosmetipsos vt proximos diligamus. Nam *qui diligit iniquitatem, odit animam suam*. Qui enim semetipsum diligit, & non diligit proximum ad dexteram declinat. Et qui semetipsum odians proximum diligit, ad sinistram diuertit. Nam multi bene agunt, sed non bene corrigunt, vt fuit Helii. Et multi bene corrigunt, sed non bene agunt, vt fuerunt Scribae & Pharisaei, qui sedebant super cathedram Moysi, Vnde os turturis in lege ad ascillas eius retorqueri iubetur,

rectas facite semitas eius. c Fuit in deserto b Ioannes baptizans, & praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Et egrediebatur ad eum omnis Iudaeae regio, & Hierosolymitae vniuersi, & baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata sua. Et c erat Ioannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos eius: & locustas & mel siluestre edebat: & praedicabat, dicens: d Venit d fortior me post me: cuius e non sum dignus procumbens soluere corrigiam calciamentorum eius: e hoc non ex vobis: Dei enim donum est, ne quis gloriatur. Et praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Quod consummatur per sponsum, initiatur per paronymum. Vnde catechumeni, hoc est instructi, incipiunt per sacerdotem, & chrismatur per episcopum. Nunc autem per amicum sponsi inducitur sponsa, ac si per Isaac puerum Rebecca pallio velata albo, cum dicitur. Et egrediebatur ad illum omnis Iudaeae regio, & Hierosolymitae vniuersi: & baptizabantur ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua. *Confessio & pulchritudo in conspectu eius*, id est sponsi. Vnde desiliit sponsa de camelo, cum humiliat se nunc ecclesia viso vero Isaac Iesu Christo, in cuius natiuitate risum fecit Deus Sarae: sicut ad Mariam dicitur, quae est princeps cum Deo. *Benedicta tu inter mulieres*. Iordanis autem, descensio aliena interpretatur: vbi peccata abluuntur. Arca enim Iordane transuadato per marmora peregrina in terram transiuit alienam: & media parte in mare defluente, altera pars turgida montis erigitur forma. Sic nos olim alienati a Deo per superbiam, per baptismi symbolum humiliati, erigimur in alta. *Quia qui se humiliauerit exaltabitur*. Pars autem, quae fluit in mare, amaricatur: cum arca Dei, hoc est corpus Christi, non mundatis non profuit, sed in deterius illa mutauit. Sequitur. c ¶ *Et erat Ioannes, &c.* Vestis prophetae & cibus & potus, totam austeram vitam praedicantium significant, & futuras gentes ad gratiam Dei, quae est Ioannes, intus & foris esse coniungendas. Pilis vero cameli, diuites gentium, & zona pellicea, pauperes mundo mortui, & locustis serratis, sapientes huius mundi (qui stipulas Iudaeis aridas relinquentes, frumenta mystica cruribus trahunt, & in calore fidei saluti inhabitant) & melle syluestri, fideles inspiratis de inculca sylua ignibus praeparati ac mergentes significantur. Quae omnia a gratia euangeliij sumuntur: In qua non est distinctio Iudaei & Graeci. d ¶ *Et praedicabat, &c.* Quis fortior est gratia, qua peccata abluuntur? Ille nimirum qui septies & septuagies septies remittit peccata. Gratia prior quidem est, sed semel remittit per baptismum. Misericordia vero in miseros ab Adam vsque ad Christum, per septuagintaseptem generationes: & vsque ad centum quadraginta quatuor millia peruenit. e ¶ *Cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calciamentorum eius.* Non est digna sola gratia procumbens in baptismo soluere corrigiam calciamentorum eius, id est, mysterium incarnationis Dei. Calx enim extrema pars est corporis. In fine enim ad iustitiam adest Saluator incarnatus. Vnde bene per prophetam dicitur: *In Idumaeam extendam corrigiam calciam meum*: quia nisi iungatur scientia spiritus: nemo per gratiam remissionis inuestigat incarnationis Christi

ne separaretur os ab opere, & opus nostrum non diuidatur ab ore. Semitae autem post viam sequuntur, quia mandata moralia post poenitentiam secundum Marcum explanantur. Paratur via per fidem, & baptismum & poenitentiam. Rectae semitae fiunt per austeriudicia vestis cilicinae, & zonae pelliceae, & cibi locustini, & potus mellis syluestris & humillimae vocis. Vnde sequitur, b ¶ *Fuit in deserto, &c.* Ioannes gratia Dei interpretatur. A gratia narratio incipitur. Vnde sequitur, baptizans: per baptismum enim gratia datur, qua peccata gratis dimittuntur. Vnde dicitur: *Gratis accepisti, gratis date*. Et Apostolus ait: *Gratis salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum est, ne quis gloriatur*. Et praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Quod consummatur per sponsum, initiatur per paronymum. Vnde catechumeni, hoc est instructi, incipiunt per sacerdotem, & chrismatur per episcopum. Nunc autem per amicum sponsi inducitur sponsa, ac si per Isaac puerum Rebecca pallio velata albo, cum dicitur. Et egrediebatur ad illum omnis Iudaeae regio, & Hierosolymitae vniuersi: & baptizabantur ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua. *Confessio & pulchritudo in conspectu eius*, id est sponsi. Vnde desiliit sponsa de camelo, cum humiliat se nunc ecclesia viso vero Isaac Iesu Christo, in cuius natiuitate risum fecit Deus Sarae: sicut ad Mariam dicitur, quae est princeps cum Deo. *Benedicta tu inter mulieres*. Iordanis autem, descensio aliena interpretatur: vbi peccata abluuntur. Arca enim Iordane transuadato per marmora peregrina in terram transiuit alienam: & media parte in mare defluente, altera pars turgida montis erigitur forma. Sic nos olim alienati a Deo per superbiam, per baptismi symbolum humiliati, erigimur in alta. *Quia qui se humiliauerit exaltabitur*. Pars autem, quae fluit in mare, amaricatur: cum arca Dei, hoc est corpus Christi, non mundatis non profuit, sed in deterius illa mutauit. Sequitur. c ¶ *Et erat Ioannes, &c.* Vestis prophetae & cibus & potus, totam austeram vitam praedicantium significant, & futuras gentes ad gratiam Dei, quae est Ioannes, intus & foris esse coniungendas. Pilis vero cameli, diuites gentium, & zona pellicea, pauperes mundo mortui, & locustis serratis, sapientes huius mundi (qui stipulas Iudaeis aridas relinquentes, frumenta mystica cruribus trahunt, & in calore fidei saluti inhabitant) & melle syluestri, fideles inspiratis de inculca sylua ignibus praeparati ac mergentes significantur. Quae omnia a gratia euangeliij sumuntur: In qua non est distinctio Iudaei & Graeci. d ¶ *Et praedicabat, &c.* Quis fortior est gratia, qua peccata abluuntur? Ille nimirum qui septies & septuagies septies remittit peccata. Gratia prior quidem est, sed semel remittit per baptismum. Misericordia vero in miseros ab Adam vsque ad Christum, per septuagintaseptem generationes: & vsque ad centum quadraginta quatuor millia peruenit. e ¶ *Cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calciamentorum eius.* Non est digna sola gratia procumbens in baptismo soluere corrigiam calciamentorum eius, id est, mysterium incarnationis Dei. Calx enim extrema pars est corporis. In fine enim ad iustitiam adest Saluator incarnatus. Vnde bene per prophetam dicitur: *In Idumaeam extendam corrigiam calciam meum*: quia nisi iungatur scientia spiritus: nemo per gratiam remissionis inuestigat incarnationis Christi

Can. 3. c

Mat. 10. b

Gen. 1. a

Gen. 13. b

B

Phil. 4. b

Phil. 2. a

Psal. 59. b

Mat. 5. a

A Christi mysterium, quomodo verbum caro factum est, vnde caro Christi, vnde anima, vnde spiritus sumit exordium: vt homo verus fiat per omnia absque peccato, & Deus verus in Deo vero sine principio, idem filius hominis qui est in caelo, & quomodo tanquam sponsus procedens de thalamo

et pater cum filio & Spiritu sancto, quando efficimur vnus spiritus cum Deo. Vnde filius patrem interpellat pro nobis dicens: *Pater sancte, conserua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnus sicut & nos vnus sumus.* Tunc spiritus nos expellit in desertum quadragenario numero tentandos

suu, id est, virginali vtero, clausum relinquens. Vnde adueniente vero sponso, domus disscalcia dicitur domus Ioannis, qui dicit, qui habet sponsam sponsus est. Vnde in specie columbae spiritus sanctus descendit: cui in Cantico canticorum canitur: *sponsa mea, amica mea, proxima mea dilecta mea, columba mea.* Sponsa in Patriarchis: amica in Prophetis: proxima in Ioseph & Maria: dilecta in Ioanne Baptista: columba in Christo & Apostolis, quibus dicitur: *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbae.* Sequitur.

ego baptizauit vos in aqua, ille vero baptizabit vos in Spiritu sancto. Et factum est in diebus illis venit Iesus a Nazareth Galilaeae: Et baptizatus est in Iordane a Ioanne: Et statim ascendens de aqua vidit caelos apertos, & spiritum tanquam columbam descendentem & manentem in ipso. Et vox facta est de caelis: Tu es filius meus dilectus, in te complacui: & statim spiritus expulit eum in desertum, & erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tentabatur a Sarana. & Eratq; cum bestiis, & angeli ministrabant illi. Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilaeam praedicans euangelium regni Dei, & dicens: Quoniam impletum est tempus, & appropinquabit regnum Dei: Poenitemini, & credite Euangelio. Et praeteriens secus mare Galilaeae, vidit Simonem & Andream fratrem eius mittentes retia in mare. Erant autem piscatores. Et dicit eis Iesus: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. Et protinus relictis retibus secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedaei & Ioannem fratrem eius, & ipsos componentes retia in naui & statim vocauit illos. Et relicto patre suo Zebedaeo in naui cum mercenariis, secuti sunt eum.

a Sarana: vt patientia nobis probationem, probatio autem spem, spes vero charitatem generet: Cum non sit nobis collusio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & reliqua. Et tunc bestiae pacatae erunt nobiscum, cum in arca animae nostrae, munda cum immundis animalibus mansuescimus, & cum leonibus sicut Daniel cubamus: cum spiritus non sit aduersus carnem & sanguinem, nec caro concupiscit aduersus spiritum. Post haec angeli ministri, qui vident faciem patris nostri in caelis, semper mittuntur nobis, vt responsa & solatia cordibus vigilantibus dent, dicentes: *Exaudita est oratio tua: Et, nolite timere, Iesum quaerentes Nazarenum.* Et, ego quos amo arguo & castigo: Et, *vincenti dabo edere de ligno, quod est in paradiso Dei mei.* Sequitur, c. Postquam, &c.] postquam accepimus gratiam pro gratia carnalia decollantur, spirituali viuificantur, cessante vmbra adest veritas. Ioannes in carce-

Ephes. 6. b

c 5

I.

f 6

II.

Dan. 6. b

Gal. 5. c

g 7

VI.

h 8

IV.

i 9

VI.

K 10

II.

Apoc. 3. c

Infr. 16. b

Apoc. 3. d

III

VI.

D

Matt. 5. a

Ioan. 18. g

a [Ego, &c.] Dei vero fluius semper plenus, semper est aequalis: de quo dictum est: *Fluminis impetus laetificat ciuitatem Dei.* Quid interest inter aquam & spiritum sanctum, qui ferebatur super aquas? Aqua ministerium est hominis: Spiritus vero ministerium est Dei. Vnde de scriptum est: *Spiritus Dei ferebatur super aquas.* Super, inquit, non subter. Sicut excellentior est anima quam corpus

quod regit: ita eminentior est spiritus quam anima. Sed mansit super eum spiritus: haec est vnctio Christi secundum carnem, de qua dicitur: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae praefertur tuis.* Oleum non potest esse sub aqua, sic Creator non potest esse sub creatura. Oleum de magnitudine surgit radicis, & in pabulum luminis, & in medicamina vulnerum, & in refectioem esurientium, in cacumine crescit. Vnde fit vnctio corporis Christi: de amaritudine passionis, & peruenit ad gloriam resurrectionis: vnde nos Apostolus admonet, dicens: *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu,* & reliqua vsque ad mortem, mortem autem crucis: Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris.

b [Et factum est in diebus illis venit Iesus, &c.] Marcus Euangelista sicut seruas ad fontes aquarum desiderans, saltus in planis & arduis dat, & culmina tantum pratorum, carpit, & palmas in vertice portat, & velut apis melliflua, flores agri, cui odor veri Isaac simulatur, summariim gustat: Vnde a Nazareth Galilaeae venientem Iesum ad baptismum in Iordane a Ioanne acceptum enarrat, & statim de aqua ascendisse, & apertos caelos vidisse, & spiritum vt columbam descendisse, & in ipso mansisse, & voce de caelis facta patris, in dilecto filio complacuisse, & spiritum eum in desertum expulisse, & tentatum a Sarana quadraginta diebus & noctibus fuisse cum bestiis, & angelis ministrantibus commoratum esse. Qui ordo moraliter nobis secundum Christi exemplum sequendus est, festinantibus ad consortia angelica, quem Iesus prius opere ostendit quam voce doceret. Sic nos de volubilitate mundi, pendulae voluntatis odore floris mundicia tracti, cum adolescentibus post sponsum currimus, & per baptismi sacramenta de duobus fontibus dilectionis Dei & proximi a gratia remissionis abluimur, & ascendentes spe, caelestia secreta mundis cordis oculis inuenuerunt. De hinc spiritum sanctum spiritu contrito & humiliato cum simplici corde descendente ad mansuetos, & cum charitate nunquam cadente manentem suscipimus & vox de caelis Domini ad nos a Deo dilectos dirigitur. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocantur.* Et tunc in nobis compla-

re: lex in Iudaeo: Iesus in Galilaeae: salus in gentibus, praedicans Euangelium regni: *Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Regno terreno succedit paupertas: paupertati Christianorum tribuitur regnum sempiternum. Vnde Dominus dicit: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Omnis enim honor terrenus spumae aquae gracili, vel fumo vel somnio comparatur. Sequitur,

d [Poenitemini, &c.] Nam nisi credideritis, non intelligetis. Amaritudinem radicis, dulcedo pomi compensat: pericula maris, spes lucri delectat: dolorem medicinae, spes salutis mitigat. Qui desiderat nucleum, frangit nucem. Poenitentiam agit qui vult aeterno bono adherere. Praeconiia Christi narrare digne possunt, qui ad palmam indulgentiae meruerunt peruenire. Post haec vocantur missi quatuor piscatores, Simon & Andreas, Iacobus & Ioannes: relictis retibus, patre & naue cum mercenariis. Hac quadriga vehimur ad aethera, vt Elias: his quatuor angulis construitur prima ecclesia, his quatuor literis Hebraicis, id est, tetragrammaton nomen Domini agnoscitur a nobis. Quibus simili exemplo praecipitur, vt audiamus vocem Domini vocantis, & obliuiscamur populum vitiorum, & domum paternae traditionis, quae est stultitia Deo: & rete araneorum, in quo nos velut calices pene lapsos tenebat aer inanis, nauem pristinae conuersationis abominantes: pellibus enim mortuis tegitur Adam, qui genitor est noster secundum carnem. Et nunc deposito vetere homine cum actibus suis, nouum sequentes hominem, pellibus tegimur Salomonis, quibus sponsa gloriatur se factam esse formosam. Simon, obediens: Andreas, virilis: Iacob, supplantans: Ioannes gratia, in Latino sonat. Quibus quatuor nominibus in agmen domini coniungimur, obedientia, vt audiamus: virilitate, vt pugnemus, supplantatione, vt perseueremus, gratia, vt conseruemur. *Nisi enim Dominus adificauerit domum, in vanum laborant qui aedificant eam.* Quae quatuor virtutes Cardinales dicuntur, quia per prudentiam obediunt, per iustitiam viriliter agimus, per temperantiam serpentem calcamus, per fortitudinem gratiam Dei meremur. Curis fratrum occupatus, Marcum Euangelistam explanare, vt volui, non valui.

Cant. 1. b

Psal. 126. a

G

Cant. 3. c

Matt. 10. b

Psal. 45. a

Gen. 1. a

Gen. 18. b

H

Psal. 44. b

Phil. 2. a

Luc. 14. c

Psal. 59. b

Matt. 5. a

CANON
E
m 12
VIII.
11 13
II.
014
VIII.
Ruth. 2. 4

sed illum imitatus summam
eius propria tigo, & sicut Ruth
cognata Christi spicas & race-
mos de post metentes, Noëni
orbata colligo. Sed utinam ad
Booz per hanc penuriam meam
conuiuia peruenirem, futurum
laudabile faciens. Marcus di-
cta Evangelij in semetipso non
in semetipsis disponens, ordi-
nem historiae non secutus, my-
steriorum ordinem seruat. Vnde
in sabbatis primam virtu-
tem narrat, dicens.

p 15
II.

a [Et, &c.] Capharnaum vil-
la consolationis interpretatur:
sabbathum autem requies. Homo
in spiritu immundo, genus hu-
manum est, in quo immundicia
regnauit ab Adā usque ad Moy-
sen. Nam qui sine lege peccauerunt,
sine lege perierunt: qui
sciens sanctum Dei, obmutescere
iubetur: dum scientes quidem
Deum, non sicut Deum glorifi-
cauerunt, sed seruiuerunt potius
creature quam creatori. Spiritus
discerpens hominem exiit ab
eo. Appropinquante salute, ap-
propinquat tentatio. Pharaon
dimissus ab Israël persequitur
Israël: diabolus contemptus
surgit in scandala. Socrus Pe-
tri febricitans, secunda virtute
leuatur, & apprehensa manu
eius sanatur. Febris intempe-
rantiam significat, de qua nos
filius synagoga per manum di-
scipline, & eleuationem desi-
derij sanatur, & huius qui sa-
nat nos ad uesperum declina-
tis a nobis ministramus uolun-
tati.

q 16
VIII.
r 17
VIII.

F
f 18
II.

t 19
X.

a 20
I.

1. Tim. 5. b
4. Reg. 6. f

b 21
II.
Luc. 11. f

c 22
II.

d 23
II.

b [Et erat, &c.] Ianua regni
moraliter penitentia est cum
fide, que operatur salutem la-
guoribus variis. Varia etenim
sunt vitia, quibus laqueat ci-
uitas mundi. Vnde leprosus ter-
tia virtute mundatur, deprecans
genu flexo Domini voluntate,
qui non uult mortem peccato-
ris, sed ut conuertatur & uiuat.
Lepra nostra, peccatum primi
hominis est, que a capite ce-
pit, quando regna mundi desi-
derauit. Radix enim omnium ma-
lorum est cupiditas. Vnde Giezi
auaritia secutus lepra suffudi-
tur, que sacerdoti uero secun-
dum ordinem Melchisedech
ostensa oblatione mundatur
dicenti: Date eleemosynam, &
ecce omnia munda sunt uobis.
Sequitur de propriis Marci.

c [Quod non poterat Iesus
manifeste in, &c.] Certe non
omnibus manifestatus est Ie-
sus, qui latis atque planis ser-
uauit laudibus, & propriis uo-
luptatibus: sed his qui foris cum
Petro exeunt, & in desertis lo-
cis, que elegit Dominus ad or-
randum & reficiendum popu-

m Et ingrediuntur Capharnaum, & statim sabbatis
ingressus in synagogam docebat eos. Et stupebat
super doctrina eius. Erat enim docens eos, quasi
potestatem habes, & non sicut scribae. Et erat in
synagoga eorum homo in spiritu immundo, & ex-
clamauit, dicens: Quid nobis & tibi Iesu Nazarene:
uenisti perdere nos? Scio qui sis, Sanctus Dei.
Et comminatus est ei Iesus, dicens: Obmutescere, &
exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus,
& exclamans uoce magna, exiit ab eo. Et mirati
sunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dices:
Quid nam est hoc? Quare nam doctrina hæc noua?
Quia in potestate spiritibus immundis imperat,
& obediunt ei. Et processit rumor eius statim
in omnem regionem Galilæe: P Et protinus egrediens
de synagoga uenerunt in domum Simonis & Andreae
cum Iacobo & Ioanne. Recubebat autem socrus
Simonis febricitans, & statim dicunt ei de illa.
Et accedens eleuauit eam apprehensa manu eius:
& continuo dimisit eam febris, & ministrabat
eis. Vespere autem facto cum occidisset sol,
afferebant ad eum omnes male habentes, & da-
monia habentes. Et erat omnis ciuitas congregata
ad ianuam, & curauit multos qui vexabatur
uariis languoribus. Et daemona multa eiciebat,
& non sinebat eos loqui, quoniam sciebant eum. Et
diluculo ualde surgens egressus abiit in desertum
locum, ibique orabat: & persecutus est eum Simon,
& qui cum illo erant. Et cum inuenissent eum,
dixerunt ei, quia omnes querunt te. Et ait illis:
Eamus in proximos uicos & ciuitates, ut & ibi
predicem: Ad hoc enim ueni. Et erat predicans
in synagogis eorum, & in omni Galilæa, &
daemona eiciens. Et uenit ad eum leprosus
deprecans eum, & genu flexo dixit: Si uis,
potes me mundare. Iesus autem misertus eius,
extendit manum suam, & tangens eum, ait illi:
Volo, mundare. Et cum dixisset, statim
cessit ab eo lepra, & mundatus est: & cominatus
est ei, statimque eiecit illum, & dicit ei:
Vide nemini dixeris: sed uade ostende te
principi sacerdotum, & offer pro emundatione
tua que precepit Moyses in testimonium illis.
At ille egressus cepit predicare & diffamare
sermonem: ita ut iam non posset
manifeste introire in ciuitatem, sed foris
in desertis locis esse, & conueniebant
ad eum undique.

CAPVT II.

E T iterum intrauit Capharnaum post dies:
& auditum est quod in domo
esset, & conuenerunt multi, ita ut non
caperet neque ad ianuam, &
loquebatur eis uerbum. Et uenerunt ad
eum ferentes paralyticum, qui a qua-
tuor portabatur: & cum non possent
offerre eum illi præ turba, nudauerunt
tectum ubi erat, & patefacientes
submitterunt grabatum in quo paralyticus
iacebat. Cum autem uidisset Iesus
fidem illorum, ait paralytico: Fili
dimitte tibi peccata tua. Erant autem
illie quidam de scribis, sedentes &
cogitantes in cordibus suis: Quid hic
sic loquitur? Blasphemat. Quis potest
dimittere peccata, nisi solus Deus? Quo
statim cognito Iesus spiritu suo, quia
sic cogitaret intra se, dicit illis: Quid
ista cogitatis in cordibus uestris:
Quid est facile dicere paralytico,
dimitte tibi peccata, an dicere: Surge,
tolle grabatum tuum, & ambula? Vt
autem sciatis quia filius hominis habet
potestatem in terra dimittendi peccata,
ait paralytico: Tibi dico, Surge, tolle
grabatum tuum, & uade in domum
tuam. Et statim surrexit ille: & sub-
lato grabato abiit inde coram omnibus:
ita ut mirarentur omnes, & honorificarent
Deum, dices: quia nunquam sic uidimus.
Et regressus est rursus ad mare, omnisque
turba ueniebat ad eum: & docebat eos.
Et cum præteriret, uidit Leui Alphei
sedentem ad telonium, & ait illi:
Sequere me. Et surgens secutus est eum.
Et factum est cum accumberet in domo
illius: multi publicani & peccatores
simul discubebant cum Iesu & discipulis
eius. Erant enim multi, qui sequebantur
eum. Et scribae & pharisæi uidentes
quia manducaret cum peccatoribus &
publicanis, dicebant discipulis eius:
Quare cum publicanis & peccatoribus
manducat & bibit magister uester? Hoc
audito, Iesus ait illis: Non necesse
habet sani medico, sed qui male habet.
Non enim ueni uocare iustos, sed
peccatores. Et erant discipuli Ioannis
& pharisæi ieiunantes, & ueniunt &
dicunt

C
Psal. 118.

Ephes. 4. f

H

B

Duo. 32. f

1001. 14. b

muneris, portare carnem quæ se portabat, vt per aliam viam cum Magis in suam redeat regionem. Post hæc vocatur Leui Alpei. Leui appositus interpretatur, qui relicto telonio negotiorum secularium, solum sequitur verbum, quod dicit: Qui non renunciauit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

CAP. III.

ET introiuit, &c.] Quinta virtute, erat homo manû habens aridam, cui dicitur: Extende manum tuam: qui significat auaros: qui nolentes dare, volunt accipere, prædari & non largiri. Quibus dicitur, vt extendant manus suas, id est, qui furabatur iam non furetur, magis autem laboret operando manu sua quod bonum est, vt habeat vnde communicet indigentibus.

Et ascendens, &c.] Est consuetudo scripturæ diuinæ allegorice loqui, & cum aliud dicat, aliud velit intelligi. Quod in Euangeliis positum frequenter inuenies: sed nobis necesse est, vt sic excelsiora sensibus nostris applicemus, vt tamen cuncta secundum historiam veritatem cernamus: Christus enim solus spiritualiter mons est: mons quidem breuiter à nobis laudatus, sed cælestium rerum qualitate copiosus: ex quo aquæ viuæ decurrunt, lac in paruulorum salutem præparatur, pinguedo spiritualis agnoscitur, & quidquid summe bonum creditur, in montis istius est gratia constitutus: qui est mons montium, & sanctus sanctorum, quos quotidie ad se de præsentibus ærumnis inuitat. In montem vocantur excelsi merito & verbo, vt locus meritis congruat altis, vt essent duodecim cum illo. Speciem Iacob dilexit Dominus, & cum diuideret altissimas gentes & separaret filios. Ad statuit terminos populorum iuxta numerum filiarum Israel: vt sint ipsi super thronos duodecim iudicantes duodecim tribus Israel: quibus data est potestas, quam filius à patre accepit secundum carnem, vt opera quæ ipse fecit & ipsi faciant, & maiora horum faciant. Et imposuit Simoni nomen Petrus. De obedientia ascendit ad agnitionem. Qui enim habet, dabitur ei & abundabit: & Iacobum, qui supplantata habet tota desideria carnis: & Ioannem qui gratia accepit quod alij per laborem tenent: & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitru: quorum

trium sublime meritum, in monte meretur audire tonitruum patris per nubem de filio tonantis: Hic est filius meus dilectus: vt per nubem carnis, & ipsi ignem verbi ac si fulgura

in pluuiam, spargerent in terris: quoniam Deus fulgura in pluuiam fecit, vt extinguat misericordia quod iudicium inurit: vnde Propheta dicit: Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Et Andream qui virili forma vim facit perditioni suæ, vt responsum mortis in se semper habeat, & anima eius sit semper in manibus suis. Et Philippum, qui est os lampadis, qui illuminare potest ore quod corde concepit. Cui dedit Dominus apertionem oris illuminati. Scimus hunc modum locutionis proprium scripturarum esse diuinarum, quando Hebræa nomina ad aliquod mysterium significationis sunt posita, quod nunc Euangelista ex Dei persona vehementer affectans interserit. Et Bartholomæum qui filius est suspendentis aquas. Et quis est filius suspendentis aquas, nisi qui dixit: Et mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem: Nomen vero filij Dei, per pacem & dilectionem acquirunt inimici. Beati enim pacifici, quoniam filij Dei sunt: & Diligite inimicos vestros, vt sitis filij Dei, & reliqua. Et Matthæum, qui est donatus, cui donatur à Domino vt non solum remissionem peccatorum adipiscatur: sed in numero ascribatur Apostolorum, vt leo & bos simul comedant, & lupus cum agno pascatur. Et Thomam, qui est abyssus. Multi enim profunda scientes Dei, minime proferunt, vt Paulus ait: Scio hominem, & reliqua, vsque quæ non licet homini loqui, Et Iacobum Alpei, id est, docti vel millesimi. Cuius à latere cadunt mille, & decem milia à dextris eius. Iacobus alter, cui colluctatio non est aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus spirituales nequitas, Et Thaddæum, qui est cordis cultor, qui conseruat cor suum omni custodia. Munditia namque cordis Deus videtur, vt per vitrum mundum forma ostenditur expressa. Et Simonem Chananzum, qui est zelotes. Simon ponens tristitia interpretatur. Beati namque qui lugent quonia ipsi consolabuntur. Trinum luctum implet, qui consolationem futuram querit. Deslet peccata propria, cum David & Maria: slet cum flentibus cum Paulo, & slet multum cum Ioanne qui dicebat: Et ego flebam multum: quia nemo dignus inuentus est, qui aperiret librum & solueret signacula eius. Zelotes autem dicitur, quem zelus domus Dei comedit, vt Phinees sacerdos, vt cesset qualisatio. Et Iudam Iscariotem qui tradidit illum: qui non delet

dicunt illi: Quare discipuli Ioannis & pharisæorum ieiunant: tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus: Nunquid possunt filii nuptiarum quamdiu cum illis sponsus est ieiunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsum, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum nouum à veteri, & maior scissura fit. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribunt. Sed vinum nouum in vtres novos mitti debet. Et factum est iterum cum Dominus sabbatis ambularet per fata, & discipuli eius cæperunt prægredi, & vellere spicas. Pharisei autem dicebant ei: ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis, quod non licet. Et ait illis: Nunquam legistis quid fecerit Dauid, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare nisi sacerdotibus, & dedit eis & qui cum eo erant. Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. Itaque Dominus est filius hominis etiam sabbati.

CAPVT III.

ET introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo habens manum aridam, & obseruabat eum si sabbatis curaret vt accusaret illum. Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium. Et dicit eis: Licet sabbatis bene facere, an male: animam saluam facere, an perdere? At illi tacebant. Et circumspiciens eos in ira, contristatus super cecitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus illius. Exeuntes autem pharisæi, statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent. Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare, & multa turba à Galilæa & Iudæa secuta est eum, & ab Hierosolymis & ab Idumæa, & trās Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. Et dixit discipulis suis, vt in nauicula sibi deseruirent propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas. Et spiritus immundi cum illum videbant, procidebant ei. Et clamabant, dicentes: Tu es filius Dei: & vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum. Et ascendens in montem vocauit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum. Et fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi demonia.

Et im-

peccatum suum per penitentiam, nec illud deletur per memoriam. Vnde de eo dicitur: Et peccatum matris eius non deletur. Fiant contra dominum semper. Iudas, confidens vel

CANON C

Psal. 134. b
Psal. 100. d

e 24
II.
Esa. 5. b
Matt. 5. d

f 25
II.
Esa. 65. d

a 26
IV.
D
2. Cor. 12. d

Psal. 90. b

Ephes. 6. b
b 27
I.

Rom. 12. d

c 28
VIII.
Apo. 5. a
d 29
II.

Psal. 68. b
Ibid. 105. e

Psal. 108. b

Ephes. 4. f

Deut. 32. f

1. Tim. 14. b

sal. 118.

H

CANON.

E

e 30

II.

f 31

X.

g 32

II.

h 33.

II.

h. Cor. 10. d
Hier. 9. f

i 34

II.

k 35

II.

F

Matt. 5. 4

a 36

I.

1. Cor. 11. f

Ios. 6. f

b 37

I.

c 38

II.

Matt. 5. e

gloriosus interpretatur. Isca-
riotis autem, memoria mortis.
Confessores sunt multi in ec-
clesia superbi & gloriosi, quo-
rum primus Simon Magus &
Arius, & ceteri hæretici: quo-
rum memoria mortalis ideo in
ecclesia celebratur, ut deuten-
tur. Hæ sunt duodecim diffe-
rentiæ Apostolorum & Prædi-
catorum: qui terni, quaterni
circa tabernaculum Domini
excubant, & sancta Domini
verba humeris operum pro-
priis portant, ut tabernaculum
vnum mansionibus multis ad
terram repromissionis portet:
quos vnus exemplum ad tim-
orem humiliat, ut angelos
luciferi illius casus conseruat:
ut non gloriatur sapiens in sa-
pientia sua, sed qui gloriatur, in
Domino gloriatur.

a ¶ Et veniunt ad domum, &c.]
Hic proprie Marcus conueni-
re Iesum cum discipulis suis ad
domum narrat: Et iterum tur-
bas, ut non possent panem mā-
ducare, conuenisse comme-
morat: Et discipulos putasse
quod in furorem verteretur:
quia scribæ, qui ab Hierosoly-
mis venerant, dicebant: Beel-
zebub habet. Sicut exaltantur
cæli à terra, sic exaltata sunt viæ
Domini à viis nostris. Ad hoc
namque venit quod audiuit &
patitur, qui nobis dicit: *Beati
eritis cum maledixerint vobis
homines, & reliqua vsque mer-
ces vestra in cælis. Domus ad
quam veniunt, primitiua est
ecclesia. Turbæ quæ impediunt
panem manducare, peccata &
vitia sunt, quia qui manducat
indignè, iudicium sibi man-
ducat & bibit, non diiudicans
corpus Domini. Vnde Domi-
nus in furorem vertitur, cum
dicit: *Nisi manducaueritis car-
nem filij hominis, & reliqua, vs-
que, non habebitis vitam in vo-
bis.**

**b ¶ Et qui blasphemauerit in
Spiritu sanctum, &c.]** Quia
non meretur pœnitentiam a-
gerè ut recipiatur, qui Christum
intelligens, principem dæmo-
niorum esse dicebat: quia nun-
quam soluitur à carcere, qui
quadrantem verbi nouissimum
non soluerit ante finem vitæ.
Quatuor namque partibus de-
nariis vitæ fundatur æternæ,
ut quod corde credis, ore con-
fitearis, & quod confiteris, o-
pere impleas, & quod imple-
ueris, docere non cesses. Qui
enim fecerit & docuerit, hic ma-
gnus vocabitur in regno celo-
rum.

**c ¶ Et veniunt mater eius &
fratres, &c.]** Ut sciamus nos
esse fratres eius & matrem, si

e Et imposuit Simoni nomē Petrus, & Iacobum
Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit
eis nomina Boanerges: quod est filii tonitru: &
Andream, & Philippum, & Bartholomeum, &
Matthæum, & Thomā, & Iacobum Alphei, &
Thaddæum, & Simonē Chananæum, & Iudam
Iscariotem, qui & tradidit illū. **f** Et ^a veniunt ad
domum, & conuenit iterum turba, ita ut non
possent neque panem māducare, & cum audissent
sui, exierunt tenere eū. Dicebant enim, quoniam
in furorem versus est. **g** Et scribæ qui ab Hiero-
solyms descenderant, dicebāt, quoniā Beelze-
bub habet, & quia in principe dæmoniorū ei-
cit dæmonia. **h** Et conuocatis eis, in parabolis di-
cebat illis. Quomodo potest Satanā eii-
cere? Et si regnum in se diuidatur, non potest re-
gnum illud stare. Et si domus super semetipsam
dispertiat, non potest domus illa stare: & si Sa-
tanā confurrexerit in semetipsum, dispertitus
est, & nō poterit stare, sed finē habet. Nemo po-
test vasa fortis ingressus in domū diripere, nisi
prius fortē alliget, & tūc domū eius diripiet. **i** A-
men dico vobis, quoniā omnia dimittentur filiis
hominū peccata & blasphemia, quibus blasphe-
mauerūt. Qui **b** autē blasphemauerit in Spiritum
sanctum, non habet remissionē in æternum, sed
reus erit æterni delicti: quoniā dicebant, spiritū
immundum habet. **k** Et ^c veniunt mater eius &
fratres, & foris stantes miserunt ad eum vocan-
tes eum, & sedebat circa eum turba. & dicūt ei:
Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et
respondens eis ait. Quæ est mater mea, & fratres
mei? Et circumspiciens eos qui in circuitu eius
sedebāt, ait: Ecce mater mea, & fratres mei. Qui
enim fecerit voluntatē Dei, hic frater meus, &
soror mea, & mater mea est. **C A P. IV.**

ET iterum ^d cepit docere ad mare, & con-
gregata est ad eum turba multa, ita ut in na-
uim ascendens, sederet in mari, & omnis turba
circa mare super terrā erat: & docebat eos in pa-
rabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua: Au-
dite. Ecce exiit seminans ad seminandum. Et dū
seminat, aliud cecidit secus viā, & venerunt vo-
lucres cæli & comederunt illud. Aliud vero cecidit super petrosa vbi nō ha-
buit terram multā, & statim exortum est, quoniā non habebat altitudinem
terræ: & quando exortus est sol, exarsit, & eo quod non habebat radicē,
exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & ascenderunt spinæ, & suffocauerunt il-
lud, & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fru-
ctum ascendentem & crescentem, & afferebat vnum tricesimum, & vnum
sexagesimum, & vnum centesimum. Et dicebat: Qui habet aures audien-
di, audiat. Et cum esset singularis, interrogauerunt eum hi qui cum eo e-
rant duodecim parabolam. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse myste-
rium regni Dei. **b** illis autem qui foris sunt in parabolis omnia fiunt, ut vi-
dentes videant, & non videant: & audientes audiant & non intelligant, ne
quando conuertantur & dimittantur eis peccata. Et ait illis. Nescitis para-
bolam hanc, & quomodo omnes parabolas cognoscetis? **c** Qui seminat, ver-
bum seminat. Hi autem sunt qui circa viam vbi seminatur verbum: & cum
audierint, confestim venit Satanā & aufert verbum quod seminatum est in
cordibus eorum. Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur, qui cum
audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicē
in se, sed temporales sunt, deinde orta tribulatione & persecutione pro-
pter verbum, confestim scandalizantur. Et alii sunt qui in spinis seminantur.
Hi sunt qui verbum audiunt, & ærumnæ sæculi & deceptio diuitiarum, &
circa reliqua cōcupiscentiæ introeunt suffocant verbum, & sine fructu effi-
citur

voluntatem patris eius imple-
uerimus, ut cohæredes simus
eius qui non in sexibus, sed in
factis discernit.

CAPVT IV.

ET iterum capit, &c.] Ut
locus docendi indicet, au-
ditores amarus fuisse, ac insta-
biles. Et ideo in parabolis lo-
quitur eis, ut requirerent quod
non intelligerent, & per apo-
stolos quos contemptos habe-
bant, discerent mysterium re-
gni quod ipsi non habebant.
Mare, mundum istum debere
suscipi, frequenti lectione iam
notum est, quod & gustu ama-
rum est, & vitiorum fluctibus
inquietum est. Sed ab ipso Do-
mino eripi potuissent, qui a-
mara mutat in dulcedinem,
tristitia vertit in gaudium, &
ægritudines detestabiles in sa-
lutem. Parabola est natura dis-
crepantium rerum, sub aliqua
similitudine facta comparatio,
more prouidentia suæ: ut qui
cælestia capere non poterant,
per similitudines terrenas, au-
dita percipere potuissent. **β**
βολη Græco vocabulo dicitur
similitudo, quando illud quod
intelligi volumus, per compa-
rationes aliquas indicamus:
Si enim ferreum quempiam
dicimus, quando durum ac
fortem desideramus intelligi,
cum velocem ventis aut aui-
bus comparamus: Quod in tri-
gesimo, & sexagesimo, & cen-
tesimo fructu continetur, hoc
est lege, & prophetia, & euan-
gelio, quod in ore trium testiū
mysterium regni in monte o-
stensum, id est Moyfi, & Eliæ, **H**
& Iesu consistat. **Mat. 17. 4**

a ¶ Et

Mat. 19. c

Ecl. 1. b.

Rom. 13. c

A ^a ¶ *Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna, &c.*] Lucerna, verbum est de tribus feminibus. Modius autem tegēs, auditus est inobedientium. Candelabrum Apostoli sunt, quos illuminavit verbum Domini absconditum & occultum. Parabola vtriusque feminis est. In palam vero venit, dum à Domino tractatur. Et dicebat: In qua mēsurā mensi fueritis, remerietur vobis. Et enim secundum mensuram fidei, unicuique diuiditur intelligentiā posteriorum, & adiicietur, dum scientiā etiam adiicientur virtutes. Qui enim habet, dabitur ei, id est, qui habet fidem, habebit virtutem: Et qui habet opus verbi, habebit intelligentiam mysterii. Et qui non habet e contra fidem, deficit virtute. Et qui non habet opus verbi, eius intelligentia caret. Et qui non intelligit, iam auditum perdidit, ac si non audisset.

B ^b ¶ *Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iacet semē in terram, &c.*] Et hanc parabolam prādictis cōsequentem propriē sumpsit Marcus. Scripturas nouimus diuinas, per similitudines terrenas, plerumque cōlestia sacramenta monstrare, sicut totum corpus constat Euangeliorum. Regnum Dei, ecclesia est, quæ regitur à Deo, & ipsa regit homines, & cōtraria virtutibus vitia calcat, vt est centurio habens sub se milites. Homo iactans semē, filius hominis est: semē, verbum vitę: terra, corda humana. Dormitatio hominis mors est Saluatoris. Exurgit semē nocte & die. Post somnum Christi, numerus credentium per aduersa & prospera magis magisque germinabat in fide, & creuit in opere, dum nescit ille. Tropica est ista locutio, & in scripturis diuinis creberrima consuetudine seminatur, id est, nescire nos fecit, quis fructum in fine afferat, dum dicit, qui perseuerauerit vsque in finem, ipse saluabitur. Vltro enim terra fructificat, dum voluntatem nostram Deus expectat, dicens: *Si vis peruenire ad vitam, serua mandata.* Primum, herbam, id est, timorem. *Initium enim sapientię timor Domini.* Deinde spicam, id est, pœnitentiā lacrymosam. Deinde plenum fructum in spica, id est, charitatem. *Plenitudo enim legis, charitas est.*

^c ¶ *Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, &c.*] Falx, est mors vel iudiciū, quod fecat omnia: quoniam adest

Et hi sunt qui super terrā bonam seminati sunt qui audiunt verbū & suscipiunt, & fructificant, vnum tricesimū, vnum sexagesimū, & vnū centesimū. ^d Et ^a dicebat illis, Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur, aut sub lecto: Nō ne vt super candelabrum ponatur? Nō est enim aliquid absconditum quod nō manifestetur, nec factū est occultū quod nō veniat in palā. Si quis habet aures audiēdi audiat. ^e Et dicebat illis: Videte quid audiatis. In qua mēsurā mensi fueritis, remerietur vobis, & adiicietur vobis. ^g Qui n. habet dabitur illi, & qui nō habet, etiā quod habet, auferetur ab eo. ^h Et ^b dicebat: Sic est regnū Dei, quē admodum si homo iaciat semētē in terrā, & dormiat & exurgat nocte & die, & semē geminet & crescat dū nescit ille. Vltro. n. terra fructificat. primū herbā, deinde spicā, deinde plenū fructum in spica Et ^c cū ex se produxerit fructus, statim mittit falcē, quoniā adest messis, ⁱ Et dicebat: Cui assimilabim⁹ regnū Dei, aut cui parabolę cōparabimus illud? Sicut granū sinapis, quod cū seminatū fuerit in terra, minus est omnibus feminibus quæ sūt in terra. & cū seminatū fuerit, ascēdit & fit maius omnibus holeribus, & facit ramos magnos, ita vt possint sub vmbra eius aues cœli habitare. ^k Et talib. multis parabolis loquebatur eis verbū, prout poterant audire, sine parabola autē nō loquebatur eis. ^l Scorsū ^d autē discipulis suis diserebat omnia. ^m Et ait illis in die illa cū sero esset factū. Trāscamus cōtra. Et dimittētes turbā, assūmūt eū ita vt erat in nauī, & aliæ naues erāt cum illo. Et facta est procella magna vēti, & fluctus mittebat in nauim, ita vt impleretur nauis. Et ^e erat ipse in puppi super cervical dormiēs, & excitāt eū, & dicūt illi: Magister, non ad te pertinet quia perimus? Et exurgēs cōminatus est vēto, & dixit mari: Tace, obmutesce. Et cessauit vētus, & facta est trāquillitas magna. Et ait illis: Quid timidi estis? Necdū habetis fidē. Et timuerūt timore magno, & dicebāt ad alterutrum: Quis putas est iste, quia vētus & mare obediunt ei?

CAP. V.

E T ^f venerunt trans fretum maris in regionē Gerasenorum. Et exeunti ei de nauī, statim occurrit de monumētis homo in spiritu immūdo, qui domiciliū habebat in monumentis. Et neq; catenis iam quisquā poterat eū ligare: quoniā saepe cōpedibus & catenis vinctus, dirupisset catenas, & compedes cōminuisset, & nemo poterat eū domare. Et semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans & cōcidens se lapidibus. Videns autem Iesum à longe. cucurrit & adorauit eū, & clamans voce magna dixit. Quid mihi & tibi Iesu fili Dei altissimi? Adiuuro te per Deū, ne me torqueas. Dicebat enim illi: Exi spiritus immūde ab homine. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio ^g mihi nomē est: quia multi sumus. Et deprecabatur eum multū ne se expelleret extra regionem. Erāt autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascēs. Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. Et cōcessit eis statim Iesus. Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos, & magno impetu grex precipitatus est in mare ad

messis, id est, consummatio sæculi: in qua iusti gaudebunt, qui in lacrymis seminauerunt. Quod semen iterum similat grano sinapis, quod minimum in timore est, magnum autem in charitate, quę est maior omnibus holeribus: quia Deus charitas est. Et, *omnis caro fenum.* Et, *qui infirmus est, holeria manducat:* & fert ramos misericordiæ & compassionis. Cuius sub vmbra pauperes Christi, qui sunt cœli animalia delectantur habitare. ^d ¶ *Scorsum autem discipulis suis, &c.*] Illi enim digni erant audire misteria in penetrabili intimo sapiētiæ, qui remotis cogitationum malorum tumultibus in solitudine virtutum permanebant. Sapiētia enim est in tempore orti. De hinc ad mare veniunt, & fluctibus turbantur.

^e ¶ *Et erat ipse in puppi super cervical dormiēs, & excitant eum, &c.*] Pupis, mortuis pellibus viuos continet & fluctus arcet, & ligno solidatur, id est, cruce, & morte Domini ecclesia saluatur. Cervical, corpus Domini est, cui diuinitas sicut caput inclinata est. Puppis, initium ecclesiæ est, in qua dominus dormit morte corporali: *Quia nunquam dormiet, qui custodit Israel.* Comminatur vento & mari, vt taceat, de quo dicitur: *Tu dominaris potestati maris, & reliqua.* Ventus & mare, demones & persecutores sunt: quibus dicit, tace, quando compefcit edicta regum iniquorum vt voluerit: quia *non est hominis, vt dirigat gressus suos.* Tranquillitas magna, pax ecclesiæ est post pressuram, siue theoria, post actualem vitam.

CAPVT V.

E T ^f venerunt trans fretum maris in regionem, &c. Et exeunti ei de nauī, &c.] Sexta virtute sanatur, qui in monumentis domiciliū habebat, nec catenis ligatus, nec compedibus. Nemo enim domare eum poterat. In montibus & in monumentis erat, clamans & concidens se lapidibus. Hic est desperatissimus gentium populus, quem enumerat Apostolus: Superbus, elatus, immundus, sanguinarius, idololatra, ignominiosus, nec in lege naturæ, nec Dei, nec humano timore alligatus. ^g ¶ *Cui legio nomen est, quia multi sumus.* Et deprecabatur eum multum ne se expelleret extra regionem, &c.] Id est, decem millia, quæ cadunt ad dexterā

d 39 II.

e 40 I I.

3 Ioan. 4. e

Esa. 36. b

Rom. 14. a

f 41 II.

g 42. I I.

h 43 X

i 44. II.

k 45 VI.

l 46 X.

m 47 II.

n 48 D

o 49 Psal. 120. a

p 50 Psal. 88. b

q 51 Psal. 16. b

r 52

s 53

t 54

u 55

v 56

w 57

x 58

y 59

z 60

aa 61

ab 62

ac 63

ad 64

ae 65

af 66

ag 67

ah 68

ai 69

aj 70

ak 71

al 72

am 73

an 74

ao 75

ap 76

aq 77

ar 78

as 79

at 80

au 81

av 82

aw 83

ax 84

ay 85

az 86

ba 87

bb 88

bc 89

bd 90

be 91

bf 92

bg 93

bh 94

bi 95

bj 96

bk 97

bl 98

bm 99

bn 100

bo 101

bp 102

bq 103

br 104

bs 105

bt 106

bu 107

bv 108

bw 109

bx 110

by 111

bz 112

ca 113

cb 114

cc 115

cd 116

ce 117

cf 118

cg 119

ch 120

ci 121

cj 122

ck 123

cl 124

cm 125

cn 126

co 127

cp 128

cq 129

cr 130

cs 131

ct 132

cu 133

cv 134

cw 135

cx 136

cy 137

cz 138

ca 139

cb 140

cc 141

cd 142

ce 143

cf 144

cg 145

ch 146

ci 147

cj 148

ck 149

cl 150

cm 151

cn 152

co 153

cp 154

cq 155

cr 156

cs 157

ct 158

cu 159

cv 160

cw 161

cx 162

cy 163

cz 164

ca 165

cb 166

cc 167

cd 168

ce 169

cf 170

cg 171

ch 172

ci 173

cj 174

ck 175

cl 176

cm 177

cn 178

co 179

cp 180

cq 181

cr 182

cs 183

ct 184

cu 185

cv 186

cw 187

cx 188

cy 189

cz 190

ca 191

cb 192

cc 193

cd 194

ce 195

cf 196

cg 197

ch 198

ci 199

cj 200

ck 201

cl 202

cm 203

cn 204

co 205

cp 206

cq 207

cr 208

cs 209

ct 210

cu 211

cv 212

cw 213

cx 214

cy 215

cz 216

ca 217

cb 218

cc 219

cd 220

ce 221

cf 222

cg 223

ch 224

ci 225

cj 226

ck 227

cl 228

cm 229

cn 230

co 231

cp 232

cq 233

cr 234

cs 235

ct 236

cu 237

cv 238

cw 239

cx 240

cy 241

cz 242

ca 243

cb 244

cc 245

cd 246

ce 247

CANON
EProv. 10. d
a 48.
VIII.

2. Reg. 6. b

b 49
II

Rom. 11. c

Gen. 1. a

Ez. 4. a

Exod. 28. a
a 50.
I.b 51.
I.c 52.
II.d 53.
II.e 54.
II.f 55.
II.

Gal. 3. a

g 56.
VIII.

h 57.

patris quæ est Christus. Cui daemônio grex porcorum creditur: cui nihil est vtile, nisi vt simul in abyſſo, id eſt, in inferno, ſine reſpectu miſericordiæ ſuffocetur, per impetum immaturæ mortis, à quibus fugiunt multi qui paſcebant eos. Flagellato etenim ſulto, ſapiens prudentior fit. Et rogant Ieſum, vt exeat à finibus eorum, vt ait Petrus: *Exi à me domine, quoniam immundus ſū: Ne tangant arcam Dei vt Oza. Homo ſanatus mittitur in domum ſuam, & prædicat in decapoli: dum à Romano nunc regno, Iudæi conuertuntur, qui in littera tantum pendent decalogi. Poſthæc venit Iairus archiſynagogus: quia cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet. Iairus, ſiue illuminans ſiue illuminatus interpretatur, id eſt, Iudaicus populus vmbra literæ depoſita, ſpiritu illuſtratus & illuminatus, procidens ad pedes verbi, id eſt, ad incarnationem Ieſu ſe humilians, rogat pro filia. Qui ſibi vivit, alios vivere facit. Abraham & Moyſes & Samuel rogant pro plebe mortua, & ſequitur Ieſus preces eorum. Septima virtute ſuſcitur mortua: Sed intra viam tangit ſimbriam retrò mulier ſanguinaria: quæ proſtigatam cum ſalute perdidit in medicos nihil proficietes ſubſtantiam. Septimo die requieuit Deus ab omnibus operibus ſuis. Quando ſuſcitur mortua intus, & ſemiiviva foris cum turbis, fluxus ſanguinis ſterilitatem facit. Vnde dicitur ad eccleſiam gentium: *Letare ſterilis, quæ non paris.**

a ¶ Venit in turba retro, & tetigit veſtimentum eius, &c.] Id eſt poſt reſurrectionem. Simbriam tangit, ac ſi cymbala & mala punica, quæ pendent de extremis oris tunicæ ſummi ſacerdotis. Cymbalum, confessionem: malum Punicum, martyrij voluntatem, & virtutum candorem, ſiue vnitatem ſignificat. Ad puellam dicitur: Talita cumi, id eſt puella ſurge. Archiſynagogus dicitur: Filia tua mortua eſt. Ieſus autem dixit: Non eſt mortua, ſed dormit. Vtrūque eſt, mortua eſt vobis, mihi dormit. Annorum duodecim erat puella, & annis duodecim erat mulier perpeſſa. Peccata non credentium, apparent in initio fidei credentium. Vnde dicitur: *Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam.*

duo millia, & ſuffocati ſunt in mari. Qui autem paſcebant eos, fugerunt, & nunciauerunt in civitate, & in agros. Et egreſſi ſunt videre quid eſſet facti: & veniunt ad Ieſum, & videt illū qui à daemônio vexabatur ſedentē veſtitū & ſanæ mentis, & timuerunt. Et narrauerunt illis qui viderant, qualiter factum eſſet ei qui daemoniū habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt eū, vt diſcederet de finibus eorū. Cumq; aſcenderet nauim, cœpit illum deprecari qui à daemônio vexatus fuerat, vt eſſet cū illo. Ieſus autem nō admittit eum, ſed ait illi. Vade in domum tuam ad tuos, & annuncia illis quāta tibi Dominus fecerit, & miſertus ſit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in decapoli, quanta ſibi feciſſet Ieſus, & oēs mirabantur. Et cū tranſceſſiſſet Ieſus in nauim rursus tranſfretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare. Et venit quidā de archiſynagogis nomine Iairus, & videt eū. Procudit ad pedes eius, & deprecabatur eum multū, dicens. Quoniā filia mea in extremis eſt, veni, impone manū ſuper eā, vt ſalua ſit, & viuat. Et abiit cū illo, & ſequebatur eū turba multa, & cōprimebant eum. Et mulier quæ erat in profluuiō ſanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpeſſa à cōpluribus medicis, & erogauerat omnia ſua, nec quicquā profecerat, ſed magis deterior habebat cum audiſſet de Ieſu, venit in turba retro, & tetigit veſtimētū eius. Dicebat enim, quia ſi vel veſtimētū eius tetigero, ſalua ero. Et cōfeſtim ſiccatus eſt ſōs ſanguinis eius, & ſenſit corpore, quia ſanata eſſet à plaga. Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoscens virtutē quæ exierat de illo, cōuerſus ad turbā aiebat: Quis tetigit veſtimēta mea? Et dicebat ei diſcipuli ſui: Vides turbā cōprimētē te, & dicis, quis me tetigit? Et circūſpiciebat videre eā quæ hoc fecerat. Mulier vero timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, venit & procudit ante eum, & dixit ei omnem veritatē. Ille autē dixit ei: Filia, fides tua te ſaluā fecit, vade in pace, & eſto ſana à plaga tua. Adhuc eo loquēte, veniunt ad archiſynagogū, dicentes: quia filia tua mortua eſt, quid vltra vexas magiſtrū? Ieſus autē audito verbo quod dicebatur, ait archiſynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admittit quemquā ſe ſequi, niſi Petrum, & Iacobum, & Ioānem fratrem Iacobi. Et veniunt in domū archiſynagogi, & vidit tumultum & flentes & eiulantes multum, & ingreſſus ait illis. Quid turbamini & ploratis? puella nō eſt mortua, ſed dormit. Et irridebant eū. Ipſe vero eiectis omnibus, aſſumit patrem & matrem puellæ, & qui ſecum erant, & ingrediuntur vbi puella erat iacens, & tenens manum puellæ, ait illi: Talita cumi, quod eſt interpretatum: Puella tibi dico, ſurge. Et cōfeſtim ſurrexit puella, & ambulabat. Erat autem annorum duodecim, & obſtupuerunt ſtupore magno. Et præcepit illis vehementer, vt nemo id ſciret, & dixit dari illi manducare.

CAPVT VI.

ET a egreſſus b inde abiit in patriā ſuam, & ſequebatur eum diſcipuli ſui. Et factō ſabbatho cœpit in ſynagoga docere, & multi audiētes admirabantur in doctrina eius, dicētes: Vnde huic hæc omnia? Et quæ eſt ſapientia quæ data eſt illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic eſt faber filius Marię, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Nonne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt? Et ſcandalizabantur in illo. Et dicebat illis Ieſus: Quia c non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua, & in domo ſua, & in cognatione ſua. Et non poterat ibi virtutem vllam facere, niſi paucos infirmos impositis manibus curauit. Et mirabatur propter incredulitatē eorum, & c circumibat caſtella in circuitu docens. d Et conuocauit duodecim, & cœpit eos mittere binos, & dabat illis poteſtatem ſpirituum immundorum. Et præcepit illis ne quid tollerent in via, niſi virgam tantum, non peram, nō panem, neque in zona es, ſed calciatos ſandaliis, & ne induerentur duabus tunicis. Et dicebat eis. e Et quocunq; introieritis in domū, illic manete donec exeatis inde. f Et quicūq; nō receperint vos neq; audierint vos, exeuntes inde, excutite puluere de pedibus veſtris in teſtimonium illis. g Et exeuntes prædicabant vt pœnitentiā agerent, & daemonia multa eiiciebāt, & vngebāt oleo multos egros, & ſanabatur. h Et d audiuit rex Herodes (manifeſtū enim factum

CAPVT VI.

G

ET egreſſus inde abiit in patriam ſuam: & ſequebantur eum diſcipuli ſui. Et factō, &c.] Deinde iens in patriam ſuam, filius fabri Ieſus vocatur. Et hoc myſtice: ſed fabri, qui fabricatus eſt auroram & ſolem, id eſt, eccleſiam primam & ſequentem, in quarum figura mulier & puella ſanantur.

c ¶ Quia non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua, & in domo ſua, & in cognatione, &c.] Comitatur ſæpe vtilitas originem, id eſt, quis eſt filius Iſai: Sed humilia dominus reſpicit, & alta à longe cognoscit. Mituntur deinde duodecim apoſtoli & datur eis poteſtas præcepta docendi, vt comitetur verbum ſimul & factum, & cū promiſſis inuſſibilibus, viſibiles virtutes micent, & cum vngebant oleo egros, infirmitatem fidei virtute corroborant.

d ¶ Et audiuit rex Herodes, manifeſtum enim factum eſt nomen eius & dicebat. Quia Ioannes Baptiſta reſurrexit à mortuis,

1. Reg. 25.

Erl. 1. b

Gen. 18.
Ioh. 1.
1. Reg. 18.

B

H

factum

A *mortuis, & propterea virtutes operantur, &c.]* Lucernam sub modio abscondi fas non est.

a ¶ *Quo audito, Herodes ait: Quem ego decollavi Ioannem hic à mortuis resurrexit. Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannē, & vinxit, &c.]* Per ironiam expresse pronūciat Herodes pelliceus. Caput legis quod est Christus de corpore absconditur proprio, id est Iudaico populo, & datur gentili puellæ, id est, Romanæ ecclesiæ, & puella dat matri suæ adulteræ, id est, synagogæ credituræ in fine. Corpus Ioannis sepelitur, caput in disco collocatur, litera humo tegitur: spiritus in altari honoratur ac sumitur.

b ¶ *Et conuenientes. Apostoli ad Iesum, renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant.]* Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur. Deo semper gratias referūt missi quod acceperāt.

c ¶ *Et ait illis: Venite seorsum in desertū locum.]* Et hoc proprie Marcus. Seorsum ducit quos elegit, vt inter malos viuentes, mala non intendant, vt Lot in Sodomis, & Iob in terra Hus, & Abdias in Domo Achab.

B **d** ¶ *Et ait illis: requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant, &c.]* Vt aues in ramis sinapis. Pusilla hic sanctis requies, longus labor. Sed postea dicitur illis, vt requiescant à laboribus suis. Erant enim qui veniebant & redibant multi, nec manducandi spatium habebant in arca Noë, & animalia quæ intus erant foris nitebantur, & quæ foris erant, intro erumpabant. Sic nimirum agitur in ecclesiam: Iudas recessit: latro accessit. Quam diu receditur à fide, nec ecclesiæ requies est sine mœrore. Rachel plorans filios suos, noluit consolari. Non est hic conuiuium, in quo bibitur vinum nouum. Quando cantabitur canticum nouum, in cælo nouo, & in terra noua, ab hominibus nouis? *Cum mortale hoc induerit immortalitatem,* cum quinque panibus & duobus piscibus, quinque millia hominum vespera vitæ pascuntur, & duodecim cophini octaua virtute pleni fragmentis colliguntur, cum sedēt super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Qui sunt fragmenta? Abraham, Isaac, & Iacob, quando reliquiæ saluæ fient ex Israel, quando facie ad faciem videbimus, quod in lege Moyfi, & Prophetis, & psal-

factum est nomen eius) & dicebat: Quia Ioānes Baptista resurrexit à mortuis, & propterea virtutes operantur in illo. Alij autē dicebāt, quia Elias est: alij vero dicebāt: quia Propheta est, quasi vnus ex Prophetis. **i** Quo^a audito, Herodes ait: Quē ego decollavi Ioānē, hic à mortuis resurrexit. **k** Ipse. n. Herodes misit ac tenuit Ioannē, & vinxit in carcerē propter Herodiadē vxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam. Dicebat. n. Ioannes Herodi: Nō licet tibi habere vxorē fratris tui. Herodias autē insidiabatur illi, & volebat occidere eum, nec poterat. Herodes. n. mettebat Ioannē, sciens eum virū iustū & sanctū, & custodiebat eū, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. **l** Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnā fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ. Cūque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, simulque recubētib⁹, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: quia quid quid petieris, dabo tibi: licet dimidiū regni mei. Quæ cum exisset dixi matri suæ: Quid petā? At illa dixit: Caput Ioannis Baptistæ. Cūque introisset statim cum festinatione ad regē, petiuit, dicens: Volo, vt protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ. Et cōtristatus est rex, propter iusiurādū, & propter simul recubentes noluit eam cōtristare, sed misso spicatore, præcepit afferri caput eius in disco, & decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ. Quo audito, discipuli eius uenerūt, & tulerūt corpus eius, & posuerūt illud in monumento. **m** Et cōuenientes **b** Apostoli ad Iesū, renunciauerunt ei omnia quæ egerāt & docuerāt. Et ait illis. **n** Venite^c seorsum in desertū locū, & requiescite pusillū. Erant. **n** **d** qui veniebāt & redibāt multi. Et nec spatiū manducādi habebant. **o** Et ascēdentes in nauim, abierunt in desertū locū seorsum. Et viderunt eos abeuntes, & cognouerūt multi, & pedestres de omnib. ciuitatib. cōcurrerūt illuc, & præuenerunt eos. Et exiens vidit turbā multā Iesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oues nō habentes pastorem. Et cœpit illos docere multa. **p** Et cum iā hora multa fieret, accesserunt discipuli eius, dicentes: Desertus est locus hic, & iā hora præterit: dimitte illos, vt euntes in proximas villas & vicos emāt sibi cibos quos māducent. Et respōdens ait illis: Date illis vos māducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis māducare. Et dixit eis: Quot panes habetis? Ite & videte. Et cū cognouissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. Et præcepit illis, vt accūbere facerent oēs secundū contubernia super viride scēnū. Et discubuerunt in partes per centenos & quinquagenos. Et acceptis quinque panib. & duob. piscibus, intuens in cælū benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, vt ponerent ante eos. Et duos pisces diuisit omnibus, & māducauerūt oēs, & saturati sunt. Et sustulerūt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. Erant autem qui manducauerunt, quinque millia virorum. **q** Et statim coegit discipulos suos ascēdere nauim, vt præcederent eum transfretum ad Bethsaidā, dum ipse dimitteret populum. **r** Et cum dimisisset eos, abiit in mōtem orare. **s** Et cum sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra, & videns eos laborantes in remigādo, erat. **n** vētus contrarius eis. Et circa quartam vigiliā noctis venit ad eos, ambulans super mare, & volebat præterire eos. At illi vt viderunt eum ambulantem super mare, putauerunt phantasma esse, & exclamauerunt: Oēs enim viderunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dixit eis: Cōfidite: ego sū, nolite timere. **t** Et ascēdit ad illos in nauim, & cessauit vētus. Et plus magis intra se stupebāt. Non enim intellexerūt de panibus, erat enim cor eorum obcæcatum. Et cū transfretassent, venerunt in terram Genesareth, & applicuerunt. **u** Cūque egressi essēt de naui, continuo cognouerunt eum: & percurrentes vniuersam regionem illam, cœperūt in grabbatis eos qui se male habebant circumferre, vbi audiebant eū esse, & quocumque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel simbriam vestimenti eius tangerent. Et **e** quot quot tangebant eum, salui fiebant.

mis scriptum legimus de Christo. Vnde post quartam vigiliā noctis, compefcit Iesus tumore maris, ambulans super illud, & dicit: *Cōfidite, ego sum, quia videbimus eum sicuti est.* Tunc cessauit ventus, & procella Iesu sedente id est, regnante in nauī, quæ est, vniuersalis ecclesia. Sequitur. **e** ¶ *Et quot quot tangebant eum, &c.]* Quando fugiet dolor & gemitus.

CAPVT VII.

E *T conueniunt ad eum pharisæi, & quidam de scribis venientes ab Hierosolymis, &c.]* Phariseorum

CANON
C
158
X
K 59
II.
1. Ioan 4 2

160
VI.

m 61
VIII.
n 62
V.

D
o 63
VI.

p 64
I.

q 65
VI.
r 66
II.
s 67
IV.

t 68
VI.

u 69
II.

a 70
X.

CAP. VII.

E *T cōueniūt^a ad eum pharisæi, & quidam de scribis venientes ab Hierosolymis. Et cum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus*

CANON
Eb 71
VI.c 72
VI.

E

d 73
VI.e 74
Xf 75
VIII.g 76
VI.

rum superfluum latratum, furca rationis obtundit. id est, Moyſi & Eſaiæ increpatione, vt nos aduerſates hæreſes verbis ſcripturæ vincamus. Videntes diſcipulos non lotis manibus manducare: quod futuram gentium communio- nem ſignificat. Mundicia & baptiſmum phariſaicum ſterile eſt. Communicatio non lota Apoſtolica, extendit palmites ſuos vſque ad mare, quod culpa maius eſt. Traditio autem phariſaica in mēſis & puris vaſis non eſt tractanda, ſed abſcindenda & radenda. Sæpè enim traditionibus hominum, mandata Dei cedunt. Poſt hoc ſignum, mulier Syrophæniſſa, cuius filia ſpiritum immundum habebat, intrans proci- dit ad pedes eius. Erat enim gentilis mulier: rogat pro filia, quæ eſt mater noſtra Romana eccleſia, & nata dæmoniaca, barbarica, eſt occidentalis natio, cuius fides fecit de cane ouem: micæ ſpiritualis intellectus, non panem fractum literæ ſumere cupit. Fidelis, prudens, & humilis meretur quod poſcit.

a ¶ *Et iterum, &c.*] Et hic proprie narrat Marcus decimam virtutem. Tyrus interpretatur anguſtia, ſignificans Iudæam, cui Dominus dicit: Coanguſtatum eſt ſtratum: breue eſt pallium, vtrumque operire nõ po- teſt, vt transferat ſe ad gentes alias. Sidon verò venatio interpretatur, quæ fera indomitaque noſtra natio eſt, & venit ad mare Galilææ, quod fluctuoſa volubilitas eſt: inter medios fines decapoleos, quod interpretatur decalogi mandata. Saluator ad ſaluandas gentes ab Apoſtolis ducitur: qui interroganti ſe adoleſcenti quid faceret, reſpondit: Noſti mandata?

b ¶ *Et addu, &c.*] Genus humanum per multa membra, ac ſi vnus homo varia peſte abſumptus enumeratur: in protoplaſto, cæcatur, dum videt. Surdus fit, cum audit: dum odoratur, emungitur. Obmutefcit, dum loquitur. Mancus fit, dum manum extendit. Incuruatur, dum erigitur. Hydro- picus fit, dum cõcupiſcit. Claudus fit, dum progreditur. Lep- ra ſuffunditur, dum nudatur. Dæmone impletur, dum diuinitatem appetit. Mor- te moritur, dum audacter excuſat quod inobedienter commiſit.

c ¶ *Et deprecabantur, &c.*] Incarnatum fore Dominum, multi iuſti & patriarchæ cupiebant & optabant.

manib⁹, id eſt, nõ lotis māducare panes, virupe- rauerint. Phariſæi autē & oēs Iudæi niſi crebro la- uerint manus, nõ māducāt: tenentes traditionē ſeniorū. Et à foro veniētes niſi baptizentur nõ comedūt. Et alia multa ſunt, quæ tradita ſūt il- lis ſeruare: baptiſmata calicū & vrceorū, & æra- mētorū, & lectōrū. b Et interrogabāt eum pha- riſæi & ſcribæ: Quare diſcipuli tui nõ ambulat iuxta traditionē ſeniorū: ſed cōmunib⁹ manib⁹ māducāt panē? At ille reſpōdēs, dixit eis: Bene pphetavit Eſaias de vobis hypocritis, ſicut ſcri- ptū eſt: Populus hic labiis me honorat, cor autē eorū lōge eſt à me. In vanū autē me colūt, docē- tes doctrinas & præcepta hominū. Relinquētes. n. mādātū Dei, tenetis traditionē hominū: bap- tiſmata vrceorū & calicū, & alia ſimilia his fa- citis multa. Et dicebat illis: Benè irritum facitis pceptū Dei, vt traditionē veſtrā ſeruētis. Moy- ſes. n. dixit: Honora patrē tuū & matrem tuā: & qui maledixerit patri vel matri, morte moria- tur. Vos autē dicitis: Si dixerit homo patri vel matri corbā, q̄ eſt donū, quod cū que ex me tibi pderit, & vltra nõ dimittitis eū quicquā facere patri ſuo aut matri, reſcindentes verbū dei per traditionē veſtrā, quā tradidisti. Et ſimilia hū- iuſmodi multa facitis. Et aduocans iterū turbā, dicebat illis: Audite me oēs & intelligite: Nihil eſt extra hominē introiens in eum, quod poſſit coinquinare: ſed quæ de homine procedūt, illa ſunt quæ coinquināt hominē. Si quis habet au- res audiēdi, audiat. c Et cum introiſſet in domū à turba, interrogabāt eum diſcipuli eius parabo- lā. Et ait illis: Sic & vos imprudētes eſtis: Nõ in- telligitis, quia omne extrinſec⁹ introiens in ho- minē, nõ poſteſt eū coinquinare: quia nõ intrat in cor eius, ſed in ventrē & in ſecelſū exit, pur- gās oēs eſcas. Dicebat autē: quoniā quæ de ho- mine exeūt, illa coinquināt hominē. Ab intus. n. de corde hominū malæ cogitationes proce- dūt: adulteria, fornicatiōes, homicidia, furta, a- uaritiæ, nequitia, dol⁹, impudicitia, ocul⁹ mal⁹, blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia. Omnia hæc ma- la ab intus procedūt, & coinquināt hominē. Et inde ſurgens, abiit in fines Tyri & Sidonis, & in- greſſus domū, neminē voluit ſcire, & nõ potuit latere. Mulier. n. ſtatim vt audiuit de eo, cuius filia habebat ſpiritū immundum, intrauit & proci- dit ad pedes eius. Erat. n. mulier gentilis Syrophœniſſa genere. d Et rogabat eum, vt dæmonium ei- ceret de filia eius. Qui dixit illi: Sine prius ſaturari filios, Non eſt. n. bonum ſumere panem filiorū, & mittere canib⁹. At illa reſpōdit, & dicit illi: Vtique Dñe: nā & catelli comedūt ſub menſa de micis puerorū. Et ait illi: Propter hunc ſermonem vade, exiit dæmonium à filia tua. Et cum abiſſet domum ſuā, inuenit puellā iacentem ſupra lectum, & dæmoniū exiſſe. e Et iterum exiens de finib⁹ Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines decapoleos: & adducunt⁹ ei ſurdū & mutū, & deprecabātur eum, vt imponāt illi manū, & apprehendens d eum de turba ſeorſum, miſit digitos ſuos in auriculas eius, & expuens e tetigit linguā eius, & ſuſpiciens f in cælū, ingemuit: & ait illi: Epheta, q̄ quod eſt adaperire. Et ſtatim aperta⁹ h ſunt au- res eius, & ſolutum eſt vinculū linguæ eius, & loquebatur recte, & præcepit i illis, ne cui dicerent. f Quāto autē k eis præcipiebat, tātō magis plus præ- dicabāt, & eo amplius admirabātur, dicentes: g Bene omnia fecit, & ſurdos fecit audire, & mutos loqui.

IN dieb⁹ illis, iterum cum turba multa eſſet: nec haberent quod māduca- rent, cōuocatis diſcipulis, ait illis: Miſereor ſuper turbā: quia ecce iam triduo ſuſtinent me, nec habent quod māducēt, & ſi dimiſero eos ieiunos in do-

d ¶ *Apprehendens eum.*] Scor- ſum ſemper à turpulentis co- gitationibus, & actibus inor- dinatis, ſermonibusque incō- poſitis ducitur, qui ſanari me- retur. Digni qui in aures eius mittuntur, verba ſpiritus ſūt, de quo dicitur: *Digitus Dei hic eſt.* Et: *Opera digitorum tuorum ſunt cæli.*

e ¶ *Et expuens, &c.*] Spuma de carne Domini, eſt diuina ſa- pientia, quæ ſoluit vinculum labiorum humani generis, vt dicat: *Credo in Deum patrem omnipotentem, &c.*

f ¶ *Et ſuſpiciens, &c.*] Id eſt, nos gemere docuit, & in cælū theſaurum cordis noſtri erige- re: quod per gemitum compū- ctionis intimæ, friuola lætitiæ carnis purgatur, vt dicitur: *Ru- giebam à gemitu cordis mei.*

g ¶ *Et ait illi, &c.*] Corde enim creditur ad iuſtitiam: ore au- tem confeſſio fit ad ſalutem.

h ¶ *Et ſtatim, &c.*] Aperta⁹ ſūt aures eius ad hymnos, & cantica, & pſalmos: ſoluitur lingua, vt eruēret verbum bonum, quod non poſſunt minæ nec verbera cohibere, vt ait Apo- ſtolus Paulus: Ego vincus: ſed non eſt alligatum in me ver- bum Dei.

i ¶ *Et præcepit illis, &c.*] Non in virtutibus gloriandum eſſe docuit: ſed in cruce & in hu- miliatiōe.

k ¶ *Quanto autem, &c.*] Ci- uitas in monte poſita vndique circumſpecta abſcondi non poſteſt: humilitas ſemper præ- cedit gloriam.

CAPVT VIII.

IN diebus illis: iterum eum turba multa eſſet, nec haberet quod māducarēt, cōuocatis, &c.]

IN diebus illis: iterum eum turba multa eſſet, nec haberet quod māducarēt, cōuocatis, &c.]

CAP. VIII.

Lm. 24 f
Lm. 21 c

Pſal. 37 b

1. Cor. 11 d
B1. Reg. 16 d
1. Reg. 16 b

Mat. 5 b

1. Tim. 1 c

Lm. 21

Misereor super turbā: quia ecce iam triduo sustinet me, nec habet quod mandu. &c. Et interrogavit, &c.] Undecima virtute septē panes, quatuor ieiunis mil. lib. franguntur, & pauci pisciculi benedicuntur: & de fragmentis septē sportæ plenæ sustolluntur. Septem panes, dona sunt septē spiritus S. Quatuor millia, annus est noui testamēti, cū quatuor tēporibus. Septē sportæ, primæ septē ecclesiæ. Fragmenta panū, mystici intellectus primæ septimanæ sūt. Pisciculi benedicti libri sūt noui testamēti: quonia piscis assi partē, dominus resurgēs postulat, & piscē superpositū prunis, discipulis in captura pisciū porrigit. Post hæc veniūt Bethsaida, quæ domus vallis interpretatur: quæ est alia nisi mūdus, qui est vallis lacrymarū? Adducunt duodecima virtute, cæcum qui non videt nec ante, nec retro: id est, qui fuit, qui est, qui erit.

a ¶ *Et rogabant, &c.* ¶ Quis est qui tãgitur, nisi qui cõpūgitur? Et apprehendit manum cæci, vt lamentationem de cæcitate cordis sui agat, deslens vt Hieremias euerisionem ciuitatis Dei, hoc est, animæ suæ.

b ¶ *Et, &c.* ¶ Id est, vicinitatem malorum. *Corrumpunt. n. mores bonos colloquia mala.* Et expuens in oculos eius, vt videat volūtatem domini per flatum spiritus S.: impositis manibus, interrogat eū si aliquid videret. Per opera domini videt maiestatem eius. Amagnitudine enim creaturæ, creator agnoscitur.

c ¶ *Et aspiciens, &c.* ¶ Id est, oēs homines existimās superiores sibi: indignū se iudicans, vt Dauid, vocari hominē, & canem mortuū, & pulicē vnū Iterum man^o posuit super oculos eius: vt videret clare omnia. i per opera visibilia, inuisibilia intelligeret, & quæ oculus non vidit, & clare animæ suæ statū, post rubiginē peccati mūdi cordis oculo cõtueretur. *Beati. n. mūdo corde: quonia ipsi Deū videbūt.* Et misit eū in domum suam, vt videret in se quod ante non vidit. Non. n. putat homo desperās de salute omnino posse, q̄ facile illuminatus per spem potest perficere. Et dicit ei:

d ¶ *Si in vicum, &c.* ¶ Id est, vicinis cæcitatē tuam semper enarra, non virtutem, vt ait Paulus: *Qui sui blasphemus, & persecutus sum ecclesiam Dei.*

e ¶ *Post hæc, &c.* ¶ Sicat gubernator peritus tempestatem in tranquillitate præcauens, nauitas paratos vult esse suos. Vnde dominus: *Si quis vult post me sequi, deneget semetipsum, id est, alter ex altero efficiatur.* Post confirmationem crucis,

in domum suā, deficient in via. Quidā n. ex eis de Iōge venerūt. Et respōderunt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hic satiare panib. in solitudine. Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Qui dixerūt: Septē. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septē panes, gratias agēs, fregit, & dabat discipulis suis, vt apponerent. Et apposuerunt turbæ, & habebāt pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi. Et māducauerunt, & saturati sunt. Et sustulerunt quod superauerat de fragmentis septē sportas. Erāt autē qui māducauerāt, quali quatuor millia, & dimisit eos. Et statim ascēdens nauim cū discipulis suis, venit in partes Dalmanutha: & exierūt Pharisei, & cœperunt cõquirere cū eo, quærentes ab illo signū de cælo, tentātes eū. Et ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signū quærīt? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signū. Et dimittent eos ascendens iterum nauim abiit trās fretum. Et obliui sunt panes sumere: & nisi vnum panē nō habebāt secum in naui. ^c Et præcipiebat eis, dicēs: Videte & caute à fermento pharisæorum, & fermento Herodis. ^d Et cogitabāt ad alterutrum dicentes: quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Iesus: Quid cogitatis, quia panes nō habetis? Nondum cognoscitis nec intelligitis? Adhuc cæcatum habetis cor vestrū: oculos habētes, nō videtis: & aures habētes, nō auditis. Nec recordamini, quādo quinque panes fregi in quinque millia, & quot cophinos fragmentorū plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim. Quando & septē panes in quatuor millia quot sportas fragmentorū tulistis? Et dicunt ei: Septē. Et dicebat eis: Quomodo nondū intelligitis? ^e Et veniunt Bethsaida, & adducunt ei cæcum: & rogabāt eum vt illū tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expuens in oculos eius, impositis manibus suis interrogauit eum, si quid videret. Et ^c aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum impositis manus super oculos eius, & cœpit videre: & restitutus est, ita vt clare videret oīa: & misit illū in domū suā, dicens: Vade in domum tuā & si in vicum ^d introieris, nemini dixeris. ^f Et egressus est Iesus & discipuli eius in castella Cæsareæ Philippi, & in via interrogabat discipulos suos, dicēs eis: Quem me dicunt esse homines? Qui respōderunt illi, dicentes: Ioannem Baptistā, alij Eliā, alij vero quasi vnū prophetis. Tūc dicit illis: Vos vero quē me esse dicitis? Respōdēs Petrus, ait: Tu es Christus. ^g Et cõminatus est eis, ne cui dicerēt de illo: Et cœpit docere ^e eos, quonia oportet filiū hominis multa pati: & reprobari à senioribus, & à sūmis sacerdotib. & scribis, & occidi, & post tres dies resurgere: & palā verbū loquebatur: ^h Et apprehēdēs eū Petrus, cœpit increpare eū: Qui cõuersus, & vidēs discipulos suos, cõminat^o est Petro dicēs: Vade retro me satana quonia nō sapis q̄ Dei sūt, sed quæ sūt hominū. ⁱ Et cõuocata turba cū discipulis suis dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetipsum: & tollat crucē suā, & sequatur me. Qui. n. voluerit animā suā saluā facere, perdet eā qui autē perdidit animā suā propter me & euangelium, saluā faciet eā. Quid. n. proderit homini, si lucretur mundum totum, & detrimentum animæ suæ faciat? Aut quid homo cõmutationis dabit pro anima sua? Qui ^k. n. me confusus fuerit, & verba mea in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confundet eum cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.

E^a T^f dicebat illis: Amen dico vobis: quia sunt quidā de hic stantibus, qui non gustabunt mortē, donec videāt regnū Dei veniēs in virtute. Et post dies sex assumpsit Iesus Petrū & Iacobū & Ioannē, & ducit illos in mōtē excelsum seorsum solos, & trāsfiguratus est corā ipsis. Et vestimēta eius facta sūt splendētia & cādida nimis velut nix: qualia fullo nō potest super terrā candida facere. Et apparuit illis Elias cū Mose, & erāt loquentes cū Iesu. Et respōdens Petrus ait Iesu: Rabbi, bonū est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula, tibi vnū, & Mosi vnū, & Eliæ vnū. Non. n. sciebat quid diceret. Erant. n. timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos, & venit vox de nube, dicēs: Hic est filius meus charissimus, audite illū. Et statim circūspicientes, neminē amplius viderunt nisi Iesum tantū secum. Et descendentibus illis de monte præcepit illis ne cui quæ vidissent, narrarent: nisi cum filius hominis à mortuis resurrexerit. ^b Et verbum ^g continuerunt apud se: conquirentes, quid esset, cum à mortuis resurrexerit. ^c Et interrogabant eum, dicentes: Quid ergo dicunt pharisæi & scribæ: quia Eliam oporteat venire primum? Qui respondens ait illis: Eliam cum venerit, primo restituet omnia, & quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur &

gloria resurrectionis ostenditur. Vnde & sequitur triadecima virtute.

CAPVT IX.

E^t dicebat, &c.] Post dies sex in monte excelso trāsfiguratus est coram discipulis suis: ne timerent opprobria crucis, qui viderant oculis suis gloriam futuræ resurrectionis. ^g ¶ *Et verbum, &c.* ¶ Hoc proprie Marci. i. cum aborta fuerit mors in victoria, non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor: cum abstulerit dominus sordes filie Sion, auferēs omnem lacrymam ab omni facie sanctorum.

a 77
I V.

b 78
IV.

i. Cor. 15. d
c 79

II.
d 80

VI.
Esa. 4. b

e 81
X.

D

f 82.
I.

g 83.
II.

h 84
II

i 85
VI.

k 86
II.

a 87
II.

b 88
X.

c 89
VI.

Exod. 8. 6
Psal. 8. d

Lat. 24 f
Ioh. 11. c

Psal. 37. b

H

1. Cor. 15. d
B

1. Reg. 16. d
1. Reg. 16. b

Mat. 5. b

1. Tim. 1. e

Lat. 9. e

CANON
E
d 90
X.
Ioh. 5. 4
1 Ioan. 4. d
c 91
II.

a ¶ *Et veniens, &c.* Non est homini requies sub sole. Semper paruulos occidit inuidia, magnos percutiunt fulgura motes. Alij discunt cum fide: alij inuidentes cum fastu, ad ecclesiam conueniunt. *Et populus videns eum, stupefactus est, & expanerunt.* Non est timor in charitate. Timor. n. est seruum, stupefcere stultorum.

b ¶ *Et interrogauit, &c.* Quid scit dominus, interrogat: vt confessio pariat salutē & murmur cordis nostri, sermonibus soluatur pijs vt est istud: *Dicitu iniquitates tuas prius, vt iustificeris.* Postea quartadecima virtute vnus de turba, affert filiū spiritum habentem immundū, & reliqua. Quem non poterat discipuli curare, Saluator curauit. Infidelitas verorumq; impediuit salutē. Spiritus discerpit spumantē, & stridentem & arefcentem. Peccator spumat inuidia, stultitia: stridet iracundia, arefcit ignauia: Discerpit eum spiritus eppropinquantē ad salutem, quod est esca dilecta: quos inventrem suum trahere desiderat, per terrores & damna, vt fecit in Iob. Interrogat Iesus tempus.

c ¶ *Et ait, &c.* Hic significatur gentilis populus: cui a natiuitate increuit cultus inutilis idolorum, vt stulte immolaret filios suos dæmonis. Vnde sequitur.

d ¶ *Et frequenter, &c.* Alij enim de gentibus ignem venerabantur, alij aquam.

e ¶ *Et ait, &c.* Libertatem hic arbitrij indicat.

f ¶ *Omnia, &c.* Quæ sunt omnia, nisi quæ in nomine Iesu, id est, salutis, postulantur cum lacrymis? Pater pueri aiebat: Credo domine, adiuua incredulitatem meā. Credulitas nostra vt rostrata lingua infirma est, nisi innixa subsistat robori adiutorij Dei. Fides cum lacrymis, optata vota capit, vt est: *Fiat tibi secundum fidem tuam.*

g ¶ *Et cum, &c.* Dehinc Marcus proprie narrat. Mina domini, potentia eius est.

h ¶ *Surde, &c.* Spiritui imputat Deus, quod homini diabolus præstat, dum ille nunquam audiret nec loqueretur: quod peccator penitus audiuit & loquitur.

i ¶ *Exi ab eo, &c.* Exiens ab homine, nunquam reuertitur, si cor suum clauis serauerit humilitatis & charitatis, & ostiū obtinuerit homo munitatis. Vnde propheta dicit: *Esto mihi in Deum protectorem, & in locū munitum, vt saluum me facias.*

k ¶ *Et factus est, &c.* Sanatis etenim dicitur: Mortui estis, &

contēnatur Sed dico vobis, quia & Elias venit, & fecerunt illi quæcūque voluerunt, sicut scriptū est de eo. ^d *Et veniens* ad discipulos suos vidit turbā magnā circa eos, & scribas conquiretes eū illis. Et confestim oīs populus vidēs Iesū, stupefactus est, & expauerūt, & accurrentes salutabāt eū, & ^b interrogauit eos: *Quid inter vos cōquiritis?* Et respondens vnus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te, habentē spiritū mutum, qui vbi cūq; eū apprehenderit, allidit illū, & spumat, & stridet dentib., & arefcit. Et dixi discipulis tuis, vt eiicerēt illū, & nō potuerūt. Qui respōdens eis, dicit: O generatio incredula, quādiu apud vos ero, quādiu vos patiar? Afferte illū ad me. Et attulerunt eū. Et cum vidisset eū, statim spiritus conturbauit illū: & elisus in terrā, volutabatur spumās, & interrogauit patrem eius: *Quantū tēporis est ex quo ei hoc accidit?* At ille ait: ^f *Ab infantia:* & frequenter ^d eum in ignem & aquas misit, vt eū perderet Sed si quid potes, adiuua nos, miserus nostri. ^g Iesus autē ait illi: Si potes credere: oīa ^f possibilis sunt credenti. Et continuo exclamās pater pueri, cū lacrymis aiebat: Credo domine, adiuua incredulitatem meā. Et ^g cum vidisset Iesus concurrentem turbā, comminatus est spiritui immūdo, dicens illi *Surde* & mute spiritus, ego præcipio tibi: *exi* ab eo, & amplius ne introeas in eū. Et exclamās & multū discrepans eū, exiit ab eo. Et ^k factus est sicut mortuus: ita vt multi dicerent, quia mortuus est. Iesus autē tenēs manum eius eleuauit eū & surrexit. ^f Et cum introisset domum discipuli eius secreto interrogabant eū: *Quare nos nō potuimus eiicere eum?* Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. ^g Et inde profecti prætergredebantur Galilæā: nec volebat quæquā scire. Docebat autē discipulos suos, & dicebat illis: quoniam filius hominis tradetur in manus hominū, & occident eum, & occisus, tertia die resurget. At illi ignorabāt verbū, & timebāt eum interrogare. ^h Et ^m venerunt Capharnaum. Qui ⁿ cum domi essent, interrogabat eos: *Quid in via tractabatis?* Ait illi tacebant. Siquidem in via inter se disputauerant, quis eorū maior esset. Et residens vocauit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus esse, erit oīm nouissim⁹, & oīm minister. Et accipiēs puerū statuit eū in medio eorū. Quē cum cōplexus esset, ait illis: ^k *Quisquis vnū ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: & quicūque me susceperit, nō me suscipit, sed eū qui me misit.* Respondit illi Ioannes dicens, Magister, vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia: qui nō sequitur nos, & prohibuimus eum. ^m Iesus autem ait: Nolite prohibere eum. Nemo est enim qui facit virtutē in nomine meo, & possit cito male loqui de me. Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedē suam. ⁿ Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me: bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. ^o Et si scandalizauerit te manus tua, absconde illā: Bonum ^o est tibi debilem introire in vitam, quam duas ^p manus habentem ire in gehennam, in ignē inextinguibilem: vbi vermis ^q eorum nō moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus te scādalizat, amputa illum. Bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis: ^p vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice eum. Bonum est tibi luscum introire in regnū Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis: vbi vermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. Omnis ^r enim igne salietur,

vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Vnde infirmitas Christianorū non est motus, sed mortis similitudo.

l ¶ *Et dixit illis: &c.* Stultitia ad luxuriam carnis pertinet: & ieiunio sanatur & oratione. Ira & ignauia, oratione depellitur. Medicina cuiusque vulneris adhibenda est ei. Non sanat oculus, quod calcaneo adhibetur. Ieiunio, passiones corporis, & oratione pestes sanandæ sunt mentis.

m ¶ *Et venerunt, &c.* Capharnaum, villa consolationis. Cōgruit interpretatio prædictæ sententiæ, qua dicit: *Et occisus, tertia die resurget.* Granum frumenti moritur, vt multiplicius colligatur: si non moritur, solum manet.

n ¶ *Qui cum, &c.* In via enim tractabant de principatu: simili tractatio loco. Principatus namque vt ingreditur, sic deseritur: & quamdiu tenetur, labitur, & incertum est in qua mansione, id est, in qua die finiat. Vnde dicit: *Qui vult esse primus, vt puer sit minister.*

o ¶ *Bonum est tibi debilem ingredi in vitam.* Id est, sine cupito principatu.

p ¶ *Quam, &c.* Duæ manus, principatus sunt & superbia. Absconde superbiam, tenens humilem principatum.

q ¶ *Vermis non moritur, & ignis non extinguitur.* Vermis, est conscientia seta. Ignis, pena inconsummata. Vnde per prophetam dicitur: *Ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis vobis.*

r ¶ *Omnis, &c.* Mire dictum est: Quod enim sale conditur, vermis putredinē arcet. Quod vero igne, & asperso sale, carnem quoque consumit: hoc secundū legem in hostiis fiebat, quæ in altari cremabatur. Vnde in omni victima & sacrificio,

s ¶ *Et si pes tuus te scādalizat, amputa illum.* Bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis: ^p vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice eum. Bonum est tibi luscum introire in regnū Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis: vbi vermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. Omnis ^r enim igne salietur,

& om-

F 92
X.
Esa. 43. d
g 93
II.

F
h 94
X
i 95
II.

k 96
L.
i 97
VIII.
m 98
VI.

n 99
II.
o 100
VI.
p 101
X.

Psal. 30. d

Phil. 3. d
Rom. 12. d

Esa. 10. d

Leui. 2. d

Mat. 18. f

Psal. 103. c

Mat. 9. e

A cio, sal offerri præceptum est. Sal, dulcedo sapietia, & ignis Spiritu sancti gratia. Omnis ignis salietur: quia omnis electus, sapientia conditur vt digna victima Dei altaribus efficiatur. Vnde bene addit: **a** ¶ *Et omnis, &c.* Ille enim vere victima domini est, qui corpus & animam a vitis emundando Deo per amorem Spiritu sancti consecrat: nec sale aspergitur, sed igne consumitur: quando non peccati tantum contagio pellitur, sed & presentis vitæ delectatio tollitur, & futuræ conuersationi tora mente suspiratur. Vnde, *nostra conuersatio in cælis est.* Et, obsecro per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, &c. Altare Dei est cor bonorum: hostiæ & sacrificia, bona opera fidelium. In omnibus sacrificiis sal: quia nullum opus bonum sine sapientia. Ignis sacrificia in altare consumit: de quo ipse nos baptizauit Spiritu S. & igne. Ignis, tribulationes respicit: hoc ad superiora, vbi scandalizantia membra euelli præcepta sunt: quia & hoc est igne saliri, tentationibus exerceri, ob Christi amorem dilectos & proximos nobis abnegare. Omnis enim victima salietur. Victima domini, est genus humanum, quod hic ratione sapientia salitur: dum corruptio sanguinis custodia putredinis, id est, mater vermium consumitur, & illic purgatorio igne examinatur. **b** ¶ *Bonum, &c.* Sal insulsum, qui amat principatum: qui increpare non audet & confiteri, ne de synagoga eiciatur, diligens gloriam hominum magis quam Dei. **c** ¶ *Habete, &c.* Salitudinem correctionis, amor proximi temperet, & dilectionem proximi sal iustitiæ condiat. Et in domo iterum discipuli eius interrogabāt eum de eodem. Et hoc proprie: iterata scientia verbi, non fastidium, sed esuriam & sitim præstat: vt est illud Sapientia: *Qui me comedunt, adhuc esurient, & qui me bibunt, adhuc sitient.* Melliflua sapientia eloquia gustata diligentius, multimodum saporem reddunt. Quando pluit dominus manna ad manducandum sub sole liquefcent vt cera, reddens mollita dicta, vt est illud: *Fulgebunt iusti sicut sol in regno patris eorum.* Ad ignem duratur: vt, *Panis cor hominis confirmans.* Ad aspera, vt est: *Si quis vult post me venire, abneget seipsum sibi, & tollat crucem suam, & sequatur me.*

& omnis^a victima sale salietur. ⁹ Bonum^b est sal. Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? ^c Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos. **CAP. X.** **E** ^d T^a inde exurgens venit in fines Iudææ ultra Iordanē, & conueniunt iterū turbæ ad eū, & sicut cōsueuerat, iterum docebat illos. Et accedentes pharisæi interrogabāt eū: si licet viro vxorem dimittere, tentātes eum. At ille respōdens, dixit eis: Quid vobis præcepit Moses? Qui dixerunt: Moses permisit libellū repudij scribere, & dimittere. Quib. respōdens Iesus ait: Ad duritiā cordis vestri scripsit vobis præceptum istud: Ab initio autē creaturæ masculinum & feminā fecit eos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem suū & matrem, & adhærebit ad vxorem suā, & erunt duo in carne vna. Itaq; iā non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus cōiunxit, homo nō separet. ^b Et in domo ^c iterum discipuli eius de eodē interrogauerunt eum. ^e Et ait illis: Quicumq; dimiserit vxorem suā & aliā duxerit, adulterium committit super eum. Et si vxor dimiserit virum suum & alij nupserit, mœchatur. ^p Et offerbant illi paruulos vt tangeret eos. Discipuli autē comminabantur offerentibus. Quos cum videret Iesus, indigne tulit, & ait illis: Sinite paruulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium est. n. regnum cælorum. Amen dico vobis: quisquis nō receperit regnū Dei velut paruulus, nō intrabit in illud: Et cōplexās eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos. ^e Et cum egressus esset in viā, procurrens quidā genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: Magister bone, quid faciā vt vitā æternā percipiā? Iesus autē dixit ei: Quid me dicis bonū? Nemo bonus, nisi vnus Deus. Præcepta nosti: Ne adultereris, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimoniū dixeris, ne fraudē feceris honora patrem tuum & matrem. At ille respōdens, ait illi: Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea. ^f Iesus autem intuitus eum dilexit eum, & dixit ei: Vnum tibi deest: vade, quæcunq; habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurū in cælo, & veni sequere me. ^g Qui cōtristatus in verbo, abiit mœrens. Erat. n. habens multas possessiones. Et circumspectus Iesus, ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt. Discipuli autem obstupescabant in verbis eius. At Iesus rursus respōdens, ait illis: Filioli, quam difficile est cōfidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Facilius est camelum per foramē acus trāsire, quā diuitem intrare in regnū Dei. Qui magis admirabātur, dicentes ad semetipso: Et quis potest saluus fieri? Et intues illos Iesus, ait: Apud homines impossibile est, sed nō apud deū, omnia. n. possibilia sunt apud Deū. Et cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimissimus oīa, & sequuti sumus te. ^h Respōdens Iesus ait: Amen dico vobis: nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrē, aut filios, aut agros, propter me & propter euāgeliū: qui nō accipiet centies tātum nunc in tēpore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionib., & in sæculo futuro vitā æternā. ⁱ Multi autē erūt primi nouissimi, & nouissimi primi. ^k Erāt autē in via ascendentes Hierosolymā, & præcedebat illos Iesus: & stupebāt, & sequentes timebāt. Et assumens iterū duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei ventura. Quia ecce ascendim⁹ Hierosolymā, & filius hominis tradetur principib. sacerdotū & scribis & seniorib.: & dānabunt eum morte, & tradent eum gentib., & illudēt ei, & cōspuent eū, & flagellabunt eū, & interficient eū, & tertia die resurget. Et accedunt ad eum Iacob. & Ioānes filij Zebedei, dicentes: Magister, volumus vt quodcunq; petierimus, facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis vt faciā vobis? Et dixerūt: Da nobis vt vnus ad dexterā tuā, & alius ad sinistrā tuā sedeamus in gloria tua. Iesus autē ait eis: Nescitis quid petatis: potestis bibere calicē quē ego bibo? aut baptismo quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerūt ei: Possumus: Iesus autē ait eis: Calicē quidē quē ego bibo, bibetis, & baptismo quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autē ad dexterā meā vel ad sinistrā, non est meū dare vobis, sed quib⁹ paratū est. ^m Et audientes decē, cœperunt indignari de Iacobo & Ioāne. Iesus autē vocās eos, ait illis: Scitis quia hi qui videntur principi gentibus, dominātur eis, & principes eorum potestātē habent ipsorum. Non ita est autem in vobis: sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister, & quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. ⁿ Nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

E ^t *inde exurgens venit in fines Iudææ, &c.* Pharisæi interrogabant eum: si licet viro dimittere vxorem suam, tentantes eum. Item post aliquanta. **e** ¶ *In domo, &c.* Id est, de coniugij statu: sicut sequens capitulum indicat. Et dicit illis: Quicumque dimiserit vxorem suam, & reliqua. Sed quod dicit Marcus: Iterum discipuli eius interrogauerunt eum: Non discipuli interrogauerunt prorsus, sed pharisæi. Sed secunda interrogatio ab aliis, id est, ab Apostolis, iterum dicta est de eadem re, de qua pharisæi eum interrogauerunt.

CANON
C
q102
II.
a103
VI.
b104
X.
c105
II.
d106
II.
e107
II.
f108
II.
D
g109
II
h100
II
i111
II.
k112
II.
l113
VI.
m114
II
n115
IV.

CANON E

a ¶ Post hæc, &c.] Hiericho, luna, sine anathema interpretatur: quod congruit passioni appropinquanti. Defectus namque carnis Christi, neomenia est celestis Hierusalem. Vnde Hiericho deferentes, Hierosolymæ, id est, visioni pacis appropinquant.

o 116 II.

b ¶ Et proficiscete, &c.] Quindecima virtute illuminatur cæcus. Cæcitas ex parte facta Iudæis illustrabitur in fine, quando eis mittet Eliam prophetam. Iuxta viam mendicæ. Qui scripturam conseruat, nec complet, iuxta viam mendicans esurit.

a 117 II.

c ¶ Et cum audiuit Iesum Nazarenum transire clamauit: Fili, &c.] Per merita patriarcharum, Iudæicus illuminatur populus. Cui misericors & miserator dominus adest: illuminans cæcos: erigens elisos: diligens pauperes: custodiens aduenas.

b 118 II.

d ¶ Et comminabantur, &c.] Peccata & dæmonia compefcunt clamorem pauperis, quæ exaudiuit dominus: At ille magis clamabat: Ingrauescente bello, manus ad lapidem adiutorij, hoc est, Iesum Nazarenum cum clamore leuanda sunt.

F

e ¶ Et præcepit Iesus eum vocari, &c.] Quam conueniens est ordo salutis, audimus primo: deinde clamamus: postea vocamur: postremo surgimus. Audimus per prophetas, clamamus per fidem: vocamur per Apostolos, surgimus per penitentiam: exuimur per baptismum, interrogamur per voluntatem. Vnde sequitur.

c 119 I.

d 120 VI.

Cant. 2. b

f ¶ Qui proiecto, &c.] Exilire nudus veteri homine dicitur, vt hinnulus saliens super montes, segnitiam deponens: patriarchas, prophetas, & apostolos in altis considerans ad superna se extendit.

e 121 I.

Ioan. 15. a

Psal. 26. b

g ¶ Dixit illi Iesus: &c.] Considerans Iesus promptam voluntatem, completionem desiderij remunerat. Vnde & alias dicit: Omne quodcumque petieritis in oratione, credentes accipietis.

f 122 I.

Ioan. 14. a

h ¶ Cæcus autem, &c.] Vnam petit à domino, hanc requirit, vt videat voluntatem domini & inde videns visitet templum eius. Vnde sequitur.

i ¶ Iesus autem dixit illi: Fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum.] In via cæcus mendicabat, quæ dicit: Ego sum via, veritas, & via. Hæc est via angusta quæ ducit ad ardua Hierosolymæ & Bethaniæ ad montem Oliuarum, qui est mons luminis, & consolationis.

ET cum, &c.] Quæ est visio, pacis, in qua manet fixa immobilisque felicitas: quæ secundum Apostolum, mater est omnium credentium, & bene viuentium in Christo. ¶ Misit duos, &c.] Bini vocantur, & bini mittuntur discipuli Christi, quoniam charitas non consistit cum vno, vt dicitur: Vt soli, & reliqua. Duo educunt Hebræos de Ægypto. Duo deportat botrum de terra sancta, vt semper præpositi coniungant opus & scientiam, & duo mandata de duabus tabulis proferant, & duobus fontibus abluantur, & abluant, & duobus vectibus arcam domini portent, & inter duos Cherubim Deum cognoscant, spiritu & mente psallentes. Pulum ligatum ducunt & indomitum, quem soluunt & domant, qui est populus gentilis ligatus ante ianuam fidei cum vinculis peccatorum suorum, in biuio stantem, in libertate arbitrij dubitantem, inter vitam & mortem.

Gal. 4. d

Ecd. 4. e

Gal. 3. c
Ier. 7. b

H
Rom. 5. d

Mat. 13. g

Psal. 91.

Psal. 122. e

Et veniunt Hiericho: & proficiscete eo de Hiericho & discipulis eius, & plurima multitudine: filius Timei Bartimeus cæcus sedebat iuxta viam mendicæ. Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus esset, cepit clamare & dicere: Fili Dauid Iesu miserere mei. Et comminabatur illi multi vt taceret. At ille multo magis clamabat: Fili miserere mei. Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocat cæcū, dicentes ei: Animæ quior esto: surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus, dixit illi: Quid tibi vis faciā? Cæcus autē dixit ei: Rabboni, vt videā. Iesus autē ait illi: Vade, fides tua te saluū fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via. CAP. XI.

Et cum appropinquarent Hierosolymæ & Bethaniæ ad montem oliuarum: mittit duos ex discipulis suis, & ait illis: Ite in castellū quod cōtra vos est: & statim introeuntes illuc, inuenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis vobis dixerit, quid facitis: dicite, quia domino necessarius est, & continuo illum dimittet huc. Et abeuntes, inuenerunt pullum ligatum ante ianuā foris in biuio, & soluunt eū. Et quidā de illic stantibus dicebāt illis: Quid facitis soluente pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat eis Iesus, & dimiserunt eis: Et duxerunt pullum ad Iesum: Et imponunt illi vestimenta sua, & sedit super eum. Multi autē vestimenta sua strauerunt in via. Alij autem frōdes cædebāt atboribus, & sternebant in via: Et qui præibant & qui sequebantur, clamabant dicentes: Osanna, benedictus qui venit in nomine domini: benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid, Osanna in excelsis. Et introiuit Hierosolymam in templum, & circumspectis omnibus, cum iam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim, & alia die cum exirent à Bethania, esuriit. Cumque vidisset à longe ficum habentem folia, venit si quid forte inueniret in ea. Et cum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. Nō enim erat tempus ficorum. Et respondens, dixit ei: Iam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli eius, & veniunt Hierosolymam: Et cum introisset in templum, cepit eiicere vendentes & ementes in templo, & mēsas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit. Et non sinebat vt quisquam transferret vas per templum, & docebat, dicens eis: Nonne scriptum est, quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Quo audito, principes sacerdotum & scribæ quærebant quomodo eum perderent. Timebant. n. eum, quoniam vniuersa turba admira-

Et intrauit, &c.] Ex reliqua, vsque ad speluncam latronum. Iesus intrat in templum, vespera exiit in Bethaniam cum

I

cum duodecim, mane ad Iudæam venit, atque nos in vespera mundi visitat. Esuriens dominus salutem hominum, vidit à longe ficum, foliis non fructibus ornatum id est, synagogam vestitam mandatis hominum, & superstitionibus scopatam, cui denegat fructum in ænum. Inde templum ingressus, eiecit vendentes, & ementes, & mensas & cathedras evertit, id est, qui vendunt honorem, & gradus emunt. *Scriptum est enim: Domus mea, domus orationis vocabitur iuxta Esaiam. Vos autem fecistis eam speluncam latronum, iuxta Hieremiam.*

a ¶ *Et cum vespera facta esset, &c.]* Et hoc proprie. Post se relinquens tenebras vt sol Iudæorum cordibus: egrediebatur de ciuitate ad aliã, quæ est beneuola & obediens. Mane reuertentes viderunt ficum aridam. Occidit sol, oritur sol, lux ablata à scribis, lucet in apostolis. Ficus arida à radicibus, synagoga est à Cain & à cæteris, à quibus omnis sanguis ab Abel vsque ad Zachariam requiritur.

b ¶ *Et dixit Petrus: Ecce ficus, &c.]* Petrus agnoscit aridã & abscissam radicem: cui succedit oliua pulchra, fructifera vocata à domino. Vnde sequitur.

c ¶ *Amen dico vobis. Quicunque ex vobis dixerit huic monti.]* Id est, Christo, qui est mons crescens de lapide abscisso sine manibus.

d ¶ *Tollere & mittere in mare, & non hæsitauerit, &c.]* Hoc est factum, quando dixerunt apostoli: Digne trãferimur ad gentes, quia vos indignos iudicatis audiendi verbum Dei. Sequitur:

e ¶ *Et cum statis ad orationem, &c.]* Septem versus orationis dominicæ, Marcus suo more, in vna oratione comprehendit. Is namque cui dimissa sunt omnia, quid amplius rogabit, nisi quod perseueret, in eo quod obtinuit?

f ¶ *Et veniunt, &c.]* Et dicunt illi seniores: In qua potestate hæc facis? Respondit illis Iesus: Baptisma Ioannis de caelo erat, an ex hominibus? Et cogi artes, dixerunt: Nescimus. De lucerna inuidi obscurantur, vt dicitur: *Parauit lucernam Christo meo: inimicos eius induam confusione.*

g ¶ *Et Iesus ait, nec ego dico vobis, in qua potestate hæc facio.]* Hic cum peruerso subuertitur Deus.

CAPVT XII.

ET cepit illis in parabolis loqui: Hoc pastinavit, &c.]

batur super doctrina eius. Et cum vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. Et cum mane transiret, viderunt ficum aridã factã radicibus. & recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Et respondens Iesus ait illis: Habete fidẽ Dei: amẽ dico vobis, quia quicũq; dixerit huic monti tollere & mittere in mare, & nõ hæsitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcũque dixerit, fiat, fiet ei. Propterea dico vobis, omnia quęcunq; orantes petitis, credite, quia accipietis. & ueniet vobis. Et cum stabitis ad orandũ, dimittite si quid habetis aduersus aliquẽ, vt & pater vester qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos nõ dimiseritis, nec pater vester qui in cælis est dimittet vobis peccata vestra. Et veniunt rursus Hierosolymã. Et cum ambularet in tẽplo, accedit ad eũ summi sacerdotes, & scribæ, & seniores & dicunt ei: In qua potestate hæc facis, & quis dedit tibi hæc potestatem vt ista facias? Iesus. a. respondens ait illis: Interrogabo vos & ego vnũ verbũ, & respondete mihi, & dicã vobis in qua potestate hæc faciã. Baptisma Ioannis de caelo erat, an ex hominibus. Respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes, si dixerimus de caelo dicet, quare ergo nõ credidistis ei. Si dixerimus ex hominibus, timemus populũ. Omnes enim habebant Ioannem quia vera propheta esset. Et respondentes dicunt Iesu: Nescimus. Et respondens Iesus ait illis: Neque ego dico vobis, in qua potestate hæc faciam.

CAP. XII.

ET cepit illis in parabolis loqui: Vineã pastinavit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacũ, & edificauit turrim, & locauit eã agricolis, & peregrẽ profectus est. Et misit ad agricolas in tẽpore seruũ, vt ab agricolis acciperet de fructu vineę. Qui apprehensum eũ ceciderunt & dimiserunt vacuũ. Et iterũ misit ad illos alium seruũ, & illũ in capite vulnerauerunt, & cõtumeliis affecerunt. Et rursum alium misit, & illũ occiderunt, & plures alios, quosdã cædentes, alios v. occidentes. Adhuc ergo vnum habes filium charissimũ, & illum misit ad eos nouissimum, dicẽs: quia reuerentur filium meum. Coloni. a. dixerunt ad inuicẽ: Hic est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et apprehedentes eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineę? Veniet & perdet colonos, & dabit vineã aliis. Nec scripturam hæc legistis: Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli, à dño factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Et querebant eum tenere, & timuerunt turbã. Cognouerunt n quoniã ad eos parabolã hæc dixerit. Et relicto illo abierunt. Et mittunt ad eum quosdam ex pharisæis & Herodianis, vt eum caperent in verbo. Qui vententes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & nõ curas quemquã: Nec, n. vides in faciẽ hominum, sed in veritate viã Dei doces: Licet dare tributum Cæsari, an nõ dabimus? Qui sciens veritã illorum, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium vt videã. At illi obtulerunt ei, & ait illis: Cuius est imago hæc & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Respondens. a. Iesus, dixit illis: Reddite igitur quę sunt Cæsaris, Cæsari, & quę sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo. Et venerunt ad eum Sadducei, qui dicunt resurre-

Homo Deus dicitur pater humano affectu. Vineã, domus Israel est. Sepis, est custodia angelorum. Lacus, est lex, turris, templum: Agricola, sacerdos. Peregrinatio Dei, libertas est nostri arbitrii. Serui missi, propheta. Fructus vineę, obedientia. De prophetis alii cæsi, alij vulnerati, alij occisi sunt. Filius charissimus & nouissimus, vnigenitus est. Verberantur filium meum. Per ironiam hoc dicitur. *Eiecerunt eum extra vineam*, id est extra plebem, dicentes: *Quia Samaritanus es, & demonium habes.* Datur vinea aliis, id est, ab oriente & occidente & austro, & ab aquilone venientibus, & recumbentibus cum Abraham, Isaac, & Iacob, in regno Dei. Hic est lapis reprobus, quem gestat angulus, coniungens in cœna pura agnum cum pane, finiens vetus, nouũ inchoans testamentum. Hic præstat mira in oculis nostris, vt topazion. Tunc interrogat eum mellitis verbis, & circumdant eum sicut apes, mel portantes in ore, aculeum in tergo dicentes.

i ¶ *Magister, scimus quia verax es: &c. Licet dare tributũ, &c.]* Malę siquidem cogitationes ima terræ merguntur, quia de ipsis exeunt, & in eadem iterũ cœnositate voluntur. Quod Iudæis euidenter accidit, cum blasphemi, in innocentis Christi cruore versati sunt. Respondit illis imaginem Cæsaris habentibus, nummum coactum Cæsari, vos ipsos libenter Deo reddite. *Signatum est super nos lumen vultus Dei, non Cæsaris.* Et veniunt ad eum Sadducei, & reliqua. De hac quæstione alias disputabimus, hic nobis non est cura erroris alieni. Sed quod erunt homines sicut angeli Dei, id est, nemo ibi moritur, nemo ibi nascitur, nec infans nec senex. Mulier sterilis non relinquens semen ex septem fratribus nouissime moriens, quid aliud significat, quã Iudæicam synagogam relictam quasi mortuam à spiritu septiformi, qui septem patriarchas impleuit? Qui non reliquerunt semen ei Abraham, quod est Iesus Christus. Licet enim puer natus est illis, nobis tamẽ gentibus datus est. *Quæ mulier mortua erat Christo, nec cuiquam patriarchæ de septem in resurrectione coniungeretur.* Septeno namque numero vniuersitas peccatorum signatur, vt versa vice per Esaiam dicitur: *Apprehendẽt septẽ mulieres virum vnũ*, id est, septem ecclesię, quas dominus vnus amat, arguit & castigat, adoran-

CANON
G
Esai. 5.
g 123.
X.
h 124
VI.

i 125.
VI.
x 126.
VI.

Ioan. 8. f.
Mat. 8. b.
127
II

Psal. 127. 8

a 128.
II.

H.

Psal. 4. 5

b 129

I.

c 130.

II.

Esai. 4. 8

CANON

E
Sup. 8. a

Gen. 2.

Psal. 13. c

1. P. 3. 4. d

Psal. 24. a. c

d 131

VI.

e 132

X

Psal. 7. d.

Psal. 118. c

Ibid. 50. b

F

Psal. 16. e

f 133

II.

Psal. 30. d

g 134

II.

Psal. 37. b

Psal. 24. b

Exod. 25. c.

h 135

II.

Esa. 11. a

i 136

VIII.

eum vna fide. Hæ sunt septē sportæ fragmentis panū plenæ. Panes verba sūt Spiritus facti. Sportæ verò ecclesiæ. Quos panes Iesus benedicens fregit, & discipuli eius diuiserūt turbæ, dum die septimo benedixit omnia opera sua, re quiescens in eis. Vnde luce facta primo die qui est sapiētia: & firmamētō in secundo, qui est intellectus: & arida tertio, qui est consiliū: & luminarib. accēsis quarto, quæ sūt virtutes: & volatilibus piscibusq; factis quinto, quæ sūt scientiæ: & anima viuente sexto, i. e. homine ad imaginē Dei factō, quod est pietatis: septimo die spiritu timoris domini qui permanet sanctus in sæculū sæculi, & replet orbē terrarū sancta repletur ecclesia, nō habēs maculā, neq; rugā. Cur autē ecclesia septiformis, i. e. perfecta timore repletur: Quia iustus vix saluabitur, qui rogat: Et non intres in iudicium cum seruo tuo domine, quia nō iustificabitur in cōspectu tuo omnis viuēs. Vnde his septē qualitatib. spiritus psalterium cantauit, commemorans in eo, quid negligētia nostra pepererit, quid diligentia quaerierit, quid diuina prouidentia cōtulerit, quid inimici instigatio fraudauerit, quid obliuio lubrica subtraxerit: quid humana fragilitas intulerit, quid ignorātia improvida fefellerit. Omnes hos septē affectus in psalmis inuenimus expressos, vt est illud. Primus: *Concepit dolorem & peperit iniquitatem.* Secundus: *Pro ueni in matritate & clamauit.* Tertius: *Incerta & occulta sapientia tuæ manifestasti mei.* Quartus: *Inimici mei animam meā circumdederunt.* Quintus: *Oblioni datus sum tāquā mortuus à corde.* Sextus: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Septimus: *Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris domine.* Quos septē affectus spiritus septiformis emundat & illuminat: vt septē lucernæ ab austro ardentes, aquilonares tenebras expellāt in tabernaculo domini. Spiritus sapientiæ in pigro negligentiam repellit. Spiritus intellectus diligentiam rationaliter quaerit. Spiritus consilij, diuinam prouidentiam prudenter inuenit. Spiritus virtutis, instigationes fortiter retūdit. Spiritus scientiæ, obliuionem lubricam diu esse integre non sinit. Spiritus pietatis, humanam fragilitatem elementer indulget. Spiritus timoris, Dei improvidam ignorantiam ardentem decoquit ac plene replet. Sapiētia domum ædificat, intellectus gubernacula inuenit, consiliū bona discreta facit: virtus in patientia animam possidet: scientia diuitiæ fidei & salutis acquiruntur. Pietate prosperitas præsentis

vita & futura consistit. Timore humilitas conseruatur, & omne peccatum expellitur. Quia initium sapientiæ timor domini est.

a ¶ De mortuis autem quod resurgāt, non legistis in libro Moysi super rubum.] In quo est similitudo vestra, in quo ignis ardebat, sed non eius spinas consumebat? Sic vos inflammat eloquium meum, nec spinas vestrarum sub maledicto germinatas absūpsit. Inquiēs, Deus Abraham & Deus Isaac & Deus Iacob, ter Deum nominando trinitatem intimauit. Non est Deus mortuorum, sed viuorū. Vnum Deum iterans, vnam substantiam significat. Viuunt. a. qui vendicabant portionem quam elegerant, mortui vero sunt, qui quod vendicauerunt perdidit.

b ¶ Et interrogauit eum vnus de scri. &c.] Quæ est hæc quaestio problematis, quod est commune omnibus peritis in lege nisi quod diuersa in Exodo & Leuitico & Deuteronomio ordinantur mandata? Vnde non vnum, sed duo intulit mandata de his etenim duobus vberibus super pectora sponsæ eleuatis, nostra alitur infantia. c ¶ Et ait illi scriba: Bene magister in veritate dixisti. Et dixit illi Iesus: Non longe es à regno Dei.] Quare non est longe qui venit callide? Longior namque est ignorantia à regno Dei quam sciētia. Vnde supra Sadducæis: *Erratis, inquit, nescientes scripturas neque virtutem Dei.* Et docebat eos Iesus in templo, id est, palam eis de se loquitur, vt inexcusabiles sint, & vt ignis incendat arida scribarum & pharisæorum exempla qui volunt in stolis ambulare. d ¶ Hi accipient prolixius iudicium. Et sedens Iesus contra gazophylacium.] Id est, diuitiarū custodiam. e ¶ Aspiciebat quomodo diuites iactabant multa. Et veniens vna vidua, &c.] Diuites qui sunt, nisi qui proferunt de thesauro cordis sui noua & vetera, quæ sunt incerta & occulta sapientiæ vtriusque testamenti? Pauperula vero quæ est, nisi & ego similes mei, qui mitto, quod possum, & desidero quod non possum vobis explanare? Non quantum vos audistis, sed ex quanto considerat Deus. Vnusquisque quadrantem potest offerre. Hæc est torta panis in Exodo, quæ est voluntas prompta. Quæ cur quadrans dicitur? Quia ex tribus consistit, cogitatu, verbo, ac facto. Quod dicit, totum victum suum misit. Tota enim voluptas corporis in victu consistit. Vnde dicitur: *Totus labor hominis in ore suo est.*

CAPVT

CAPVT

CAPVT XIII.

CAPVT XIII.

A **E**T cum egrederetur de templo ait, &c.] Enumerat discipulis cladem nouissimi temporis, i. e. destructione templi cum plebe & litera sua. De qua lapis super lapide non relinquetur, i. e. testimonia prophetarum super eos in quos Iudaei retorquebant ea, ut est in Apostolu. in Esdra, in Zorobabel, in Machabeos. Quae enumerat, omnia spernenda sunt potius quam tractanda. Pseudo Christi & pseudo prophetarum, ges super gentem, regnum, super regnum terrae motus, vapulatio praedicantium, praedicatio euangelij usque ad fines terrae, ut ante iudicium clamet ecclesia: *A finib. terrae ad te clamaui domine.* Domestici in domesticos surgentes, abominatio in templo, fuga in montes: ut non descendet ad ima, qui ascendit ad alta Orate ut hyeme non fiat fuga vestra vel sabbatho, i. e. ne finiantur fructus vestri operis cum fine temporis hyeme. n. finitur fructus, sabbatho v. tempus. Tribulatio ingens, & dies breues propter electos, ne malitia huius temporis mutet intellectum eorum. Sicut ad Noe dicitur. Post haec sol contenebrabitur ad gelida corda ut hyeme: & luna non splendet serena a tempestate dissensionum, & stellae erunt decidetes lumine, quando pene deest semen Abrahae, cui assimilatae sunt stellae: & virtutes quae sunt in caelis mouebuntur ad iram vindictae, quando mittetur a filio hominis veniente in nubibus caeli cum virtute, qui prius sicut pluuia in vellus Gedeo descendit cum humilitate. Et congregabit electos a quatuor ventis, ut triticum ventilatam de area totius terrae. Fici parabola haec est propheta. Folia nata verba sunt praesentia: aestas. v. proxima, dies est iudicij, in quo vnaqueque arbor manifestabit quae intus habuit, an aridum ad comburendum, an viride ad plantandum in eden cum ligno vitae: cuius sunt folia in salute gentium. i. e. verba, quib. dicitur: *Venite benedicti patris mei,* & reliqua Sequitur.

B *Calu & terra transibunt, verba, a me non transibunt. De die. a. illa & hora nemo scit, neque angeli in caelo, neque filius, nisi pater.*] Quid est quod dicit, neque filius nisi pater Quid est quod dicit, neque filius de quo dicitur: *Pater in me: & ego in patre* id est corpus eius in terra positum, quod est ecclesia.

C *Vigilate & orate, nescitis n. quando tempus sit.*] Vigilia opus est mentis ante mortem corporis. Homo peregre proficiscens corpus est Christi in caelum eleuatum: relinquens domum suam quae est ecclesia. Das seruis suis

ET cum egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides & quales structurae? Et respondens Iesus, ait illi: Vides has omnes magnas edificationes: Non relinquetur lapis super lapide, qui non destruat. Et cum sederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas: Dic nobis quando ista fiet, & quod signum erit, quando haec omnia incipiet consumari. Et respondens Iesus coepit dicere illis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, quia ego sum & multos deducet. Cum audieritis. a. bella & opiniones bellorum, ne timueritis, oportet enim haec fieri, sed non dum finis. Exurget enim gens super gentem, & regnum super regnum, & erunt terrae motus per loca & famas. Initium dolorum haec. Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis, & ante praesides & reges stabitis propter me in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet predicari euangelium. Et cum duxerint vos tradentes, nolite praecogitare quid loquamini: sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquamini, Non enim estis vos loquentes, sed Spiritus sanctus. Tradet enim frater fratrem in mortem, & pater filium, & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio omnibus propter nomen meum Qui autem sustinuerit in fine, hic saluus erit. Cum autem videritis abominationem desolationis stantem vbi non debet, qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudaea sunt fugiant in montes, & qui super tectum, non descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua. Et qui in agro erit, non reuertatur retro tollere vestimentum suum. V. e. a. praegnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate. v. ut hyeme non fiat. Erunt enim dies illi tribulationis tales quales non fuerunt ab initio creaturae quam condidit Deus usque nunc, neque fiet. Et nisi breuiasset dominus dies, non fuisset salva omnis caro. Sed propter electos quos elegit, breuiavit dies. Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis, Exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa & portenta ad seducendos si fieri potest etiam electos. Vos ergo videte, ecce praedixi vobis omnia. Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellae caeli erunt decidetes, & virtutes quae in caelis sunt, mouebuntur, & tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos a quatuor ventis, a summo terrae, usque ad summum caeli: A ficu autem discite parabolam: Cum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit aestas. Sic & vos cum videritis haec fieri, scitote quod in proximo sit in ostitis. Amen dico vobis, quonia non transibit generatio haec, donec omnia ista fiant. Caelum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. De die autem illa vel hora nemo scit, neque angeli in caelo, neque filius, nisi pater. Videte vigilate, & orate, nescitis enim quando tempus sit. Sicut homo qui pergere profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori praecipit ut vigilet. Vigilate ergo: nescitis enim quando dominus veniet, sero an media nocte, an galli cantu, an mane, ne cum venerit repente inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico. Vigilate.

CAPVT XIV.

ET Rat. a. pascha, & azyma post biduum, & querebant summi sacerdotes & scribae, quomodo eum dolo tenerent & occiderent, dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fiat in populo. Et cum esset Bethania in domo

potestate vniuscuiusque operis, i. e. octo talenta, iuxta Mattheum vel decem minas, iuxta Lucam. Et ianitori praecipit ut vigilet, i. e. ei qui praedicat, cui dicitur: Si non annunciaueris iniquo iniquitatem suam, sanguinem suum de manu tua requiram. *Vigilate ergo & reliqua* Sero an media nocte, quando sunt occisa Aegyptiorum primogenita, ne inueniat vos dormientes. Nam qui dormit, non corpora vera, sed phantasmata intedit, & vacuus vigilat de his quae viderat. Sic nimirum sunt quos mundi amor rapit in vitam, deserit post vitam quod somnabant pro certo. Sequitur. *Quod vobis dico, omnibus dico: Vigilate.*] Hoc fine concludit sermonem, ut commune omnium praecipitum nouissimi per primos audiant.

CAP. XIV.

ERat. a. pascha, & azyma post biduum.] Nunc aspergamus librum nostrum sanguine & limina domorum: & fune coccineum circundemus domum orationis nostrae, & coccum in manu nostra ut Zare ligemus, ut vacuam rufam in valle occisam enarrare possimus. Pascha transitus interpretatur. Pascha immolatio. In immolatione agri & transitu populi per mare vel per Aegyptum, praefiguratur passio Christi, & redemptio populi de inferno: quando nos post biduum visitat, i. e. plenissima luna etate Christi perfecta, ut nec cum aliqua parte tenebrosa carnes agni immaculati, qui tollit peccata mundi, in vna domo, quae est vna electa matris suae ecclesiae catholica, calciati charitate & armati virtute comedamus, dicentes: *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.* Et querebant summi sacerdotes, & scribae, &c.] A principibus egressa est iniquitas in Babylone. Occiso etenim capite totum corpus enerue efficitur. Unde miseri faciunt quod capita molliuntur. Vitae die festum quod conuenit illis. Non est enim festiuitas his qui vitam & misericordiam perdiderunt. Venit Iesus Bethania. Hinnulus ceruorum sepe ad lectum suum redit, i. e. filius obediens patri usque ad mortem, obedientiam a nobis petit. Simon lepro-

CANON
C
Luc. 19. b
Mat. 23. b
II
Ezech. 3. d
b 138
II
c 139
I
d 140
VI
e 141
II
D
Exod. 12. d
Iosue 2
Gen 38.
f 142
VI
g 143
II
h 144
II
i 145
VI
k 146
II
l 147
VI
m 148
II
n 149
VI
1. Cor. 5. e
o 150
II
Dan. 1. d
p 151
II
q 152
VI
r 153
VI
s 154
II
t 155
II
a 156
I
b 157
VI
c 158
II
F 4

Eccl. 1. b
Mat. 60. a
Gen. 6. b
Supr. ad b
D
Mat. 11. d
Exod. 19. d
Luo. 14. d
Eccl. 6. a

A

a ¶ *Et, &c.*] In monte oliueti Iesus tenetur, & inde ad cœlos ascendit: vt nos sciamus, quia inde ascendimus ad cœlos, vnde vigilamus & oramus & ligamur, nec repugnamus in terra. Oēs vos scandalū pariemini. Oēs cadunt, sed non omnes iacent. Nūquid qui dormit non adiciet vt resurgat: Carnale est cadere, sed diabolicum

Psal. 40. b
Zach. 13. c

iacere. Scriptū est, *percutite pastorem*. Propheta Zacharias postulat passionē dōmini. Pater respōdet, percutiā pastorē, precibus sanctorū infernaliū. Filius à patre mittitur & percutitur, i. e. incarnatur & patitur. *Disperguntur oves pastore capto*, resurrectio promittitur, vt spes non extinguatur.

b ¶ *Petrus, &c.*] Et auis sine pennis in altum volare nititur. Sed corpus aggrauat animā, vt timore humanæ mortis, timor dñi superetur vel vincatur.

c ¶ *Prinsquā, &c.*] Gallus cantat, Petrus negat ter. Gallus lucis nūcius quis est, nisi Spiritus? cuius voce iu prophetis & apostolis nos de terna abnegatione qua Deū negauimus nosse, voce ancillarū exterriti, excitamur ad amarissimos post lapsū fletus: qui male cogitauimus de Deo, & male locuti sumus ad proximos, & male fecimus ad nosmetipsos. *Et venit in prædiū Gethsemani*, i. e. vallis pinguedinū, vbi tauri pingues obsederunt eum, & vituli multi circumdederunt eum.

Gen. 39. c
Dan. 13. c

d ¶ *Sedete, &c.*] Separatur in oratione qui separatur in passione, quia ille orat, illi dormiūt pinguedine cordis oppressi.

e ¶ *Capit, &c.*] Pauere & tristificari docemur ante iudicium mortis: quia non possumus per nos dicere nisi per illum: *Venit princeps mūdī huius*, & in me nō habet quicquam. Et dixit, *Abba pater*. heb. & Gr. loquitur, quia nō est distinctio Iudæi & Græci. ¶ *Et, &c.*] Vsq̄ ad finē non cessat nos docere, patrib. obedire, & voluntatē corū voluntati nostræ præponere. Inuenit eos dormientes. Sicut dormiūt mente, sic & corpore.

1. Cor. 14. b

g ¶ *Vigilate, &c.*] In tentationem intrat, qui orare negligit. Ter discipuli dormiunt, & ter dominus orās suscitatur. Terna dormitatio, tres mortuos quos dominus suscitauit significat. Primū in domo: secundam ad sepulcrū: tertium de sepulcro. Terna vigilia domini, tres personas habere nos in orādo docet: & de præteritis & futuris & de præsentib. veniā rogare. Venit Iudas cū gladiis & lignis. Incumbit virtuti sæculi qui aduersus eum, dicentes: Quoniā nos audiimus eum dicentē: Ego dissoluā templum hoc manufactum, & post triduum aliud nō manufactum ædificabo. Et non erat cōueniens testimonium illorum. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum dicens: Non respōdes quicquam ad ea quæ tibi obiciuntur ab his? Ille autem tacebat, & nihil respōdit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dicit ei: Tu es Christus filius Dei benedicti? Iesus autē dixit illi: Ego sum. Et videbitis filium hominis ascendentē à dextris virtutis, & venientē cum nubibus cœli. Summus autem sacerdos sciendens vestimen-

Matth. 1. c
Esa. 7. c
Ioan. 11. f

desperat de adiutorio Dei. Dat signum oculi cū veneno dolli: Sicut Cain obtulit sacrificiū subdolum & reprobātū. Vnde vinū eū aceto in cruce ponunt. Et tenuerunt Iesum. Hic adest Ioseph vinctus, veditus à fratrib. & ferrū pertrāsuit animā eius. Vnus educēs gladiū eius amputauit auriculā serui. Prædicatio Petri, auditum à Iudæis absceidit regni Dei.

Psal. 104. b

h ¶ *Tunc, &c.*] Tunc adimpletum est quod dicitur: Elongasti à me amicum & proximū, & notos meos à miseria.

Psal. 87. d

i ¶ *Adolescens, &c.*] Hoc proprie Marcus. Sicut & Ioseph relicto pallio nudus de manib. impudicæ domine effugit. Qui autē vult effugere manus iniquorū relinquens mente quæ mundi sunt, fugiat post Iesum. Et conuenerunt sacerdotes & scribæ. Tūc fit cōgregatio ratorum in vaccis populorū. Petrus à lōge sequebatur. Vir duplex animo, incōstās est in omnib. viis suis. Timor retrahit, charitas trahit. In atrio cū ministris calefacit se ad ignē. Atriuū sacerdotis, est secularis circuitus: ministri, dæmonia sunt: ignis, desideriu carnale, cū quibus qui manet, flere peccata nō potest. *Sūmi sacerdotes querebāt falsū testimonium aduersus Iesū. Mentita est iniquitas sibi*: vt regina aduersus Ioseph, & sacerdotes aduersus Susannā: sed ignis sine materiā deficit. Et conuenientia testimonia nō erāt. Quod variatur, incertum habetur.

q 171

VI.

r 172

I.

s 173

VI.

t 174

IV.

Gen. 39. c

u 175

I.

x 176

I.

y 177

II.

Psal. 67. f

z 178

IV.

a 179

VI.

b 180

VI.

c 181

I.

Psal. 16. c

Gen. 39. c

Dan. 13. c

D

d 182

II.

e 183

I.

f 184

I.

g 185

VI.

h 186

X.

i 187

I.

k 188

IV.

l 189

II.

m 190

VI.

n 191

I.

o 192

VI.

G

Psal. 44. a

H

Exo. 12. 14.

Psal. 12. f

CANON
E

a ¶ *A dextris, &c.*] Id est in vita regnantem sempiterna, & virtute diuina.

b ¶ *Et venientem, &c.*] In nube ascendit, cum nube veniet: id est in corpore suo solo, quod sumpsit à Virgine ascendit: & cum multiformi ecclesia quæ est corpus ipsius & pleni-

suo aperit. Pontifices concitauerunt turbas vt peteret Barrabam, crucifigerent Iesum. Hic duo hirci adsunt: vnus *ἀνομιω*, id est, emissarius, cum peccato populi in desertu in ferni absolutus dimittitur: alter pro peccatis absolutoru, vt agnus occiditur. Pars domini semper mactatur, pars diaboli

G

Matth. 25. c
P 193
I.

tudo eius ad iudicium venturus est: sicut dicit secundum Matthæum: *Cum autem venerit filius hominis, & omnes angeli cum eo, & reliqua.*

q 194
F.

c ¶ *Summus, &c.*] Hoc est Ephod, in quo habebat honorẽ, Iudæi amiserunt. Hic adest Samuel scisso pallio de manibus Saul: id est regno. Milites gẽtiles nõ scindunt tunica Christi.

1. Reg. 15. f
r 195
I.

Sacerdotes vero scindunt dignitatẽ sacerdotij sui. Et cõdẽnat eũ reũ esse mortis. Quo reatu suo, reatũ nostrũ solueret, & velamine faciei suæ, velamẽ cordiũ nostrorũ auferret, & sputaminib. susceptis, faciem animæ nostræ laueret: Et colaphis, qui bus in caput percus^o est, caput humani generis, q̄ est Adã, fanaret. Et alapis, quib. expalmatus est, maxima laus ei^o nostris manib. & labiis plauderet, vnde: *Omnes gẽtes plaudite manib.*

1. 196
I.

t 197
II.

Et cruce sua, cruciatũ nostrum solueret, & morte sua, mortem nostrã necaret: cũ formã serpẽtis serpẽtẽ necat: quia serpente de virga factõ alij absorbentur serpẽtes. Vnde per prophetam ipse dicit: *Ero mors tua ò mors, & morsus tuus ò inferne.* Opprobria eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

Psal. 46. a
a 198
II.

hic inuenitur mel in ore leonis mortui. Hęc omnia præuidens propheta ait: *Quid retribuã dño pro omnib. quæ retribuit mihi.*

b 199
I.

d ¶ *Et, &c.*] Petrus sine spiritu, voci ancillæ cessit: cum spiritu, nec principib. nec regib. cedit. Prima ancilla titubatio est. Secũda cõsensio. Tertius vit, actus est. Hęc est trina negatio, quã abluit per fletus verbi Christi recordatio. Tunc nobis gallus cantat, quãdo prædicator quifque per pœnitentiã corda nostra ad cõpunctionem excitat. Tũc incipimus flere, quando ignimur intus per scintillam scientiæ, & foras eximus extra quod fuimus.

Exod. 4.
c 200
I.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

Oste 13. d
d 201
IV.

hinc inuenitur mel in ore leonis mortui. Hęc omnia præuidens propheta ait: *Quid retribuã dño pro omnib. quæ retribuit mihi.*

Esa 53. b
e 202
II.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

Iu. 14. b

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

Psal. 115. a
g 204
I.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

h 205
I.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

i 206
I.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

k 207
IV.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

l 208
VI.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

m 206
I.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

Iudic. 15. c
Iudic. 16. c

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

ostia eius, nostrũ abstulere opprobriã. Vincula eius nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus. Vulnerib. eius sumus sanati. Sepultura ei resurgimus: descensione eius ad inferos, nos ascendimus ad cœlos.

ta sua. ait: P Quid adhuc desideramus testes? Audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? Qui oēs condẽnauerunt eũ esse reũ mortis. ¶ Et cœperunt quidã cõspuere in eũ, & velare faciẽ eius, & colaphis eũ cædere, & dicere ei: Prophetiza. Et ministri alapis eũ cædebãt. ¶ Et cũ d^o esset Petrus in atrio deorsũ: venit vna ex ancillis summi sacerdotis, & cũ vidisset Petrũ calefacientẽ se, aspiciens illũ, ait: Et tu cũ Iesu Nazareno eras? At ille negauit, dicẽs: Neq; scio, neq; noui quid dicas. ¶ Et exiit foras ante atriũ, & gallus cãtauit. Rursus autẽ cũ vidisset illũ ancilla, cœpit dicere circumstantibus quia ex illis est. At ille iterũ negauit. Et post pusillũ rursus qui astabãt dicebãt Petro: Vere ex illis es: nã & Galilæus es. Ille autẽ cœpit anathematizare & iurare: quia nescio hominem istum quem dicitis, & statim gallus iterum cãtauit. ¶ Et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Iesus: Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis, & cœpit flere.

CAP. XV.

E^a T^o confestim mane consiliũ faciẽtes summi sacerdotes cum senioribus & scribis & vniuerso concilio: b vincientes Iesum duxerunt & tradiderunt Pilato. c Et interrogauit eum Pilatus: Tu es rex Iudæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis. d Et accusabãt eum summi sacerdotes in multis. Pilatus autẽ rursus interrogauit eum, dicẽs: Nõ respõdes quidquã? Vide in quãtis te accusant. Iesus autẽ amplius nihil respõdit, ita vt miraretur Pilatus. e Per diẽ autem festum solebat dimittere illis vnum ex vincẽtis, quemcumque petissent. f Erat autem qui dicebatur Barrabas, qui cum seditiosis erat vincẽtus: qui in seditione fecerat homicidium. Et cum ascendisset turba, cœpit rogare sicut semper faciebat illis. Pilatus autem respondit eis, & dixit: Vultis f dimittã vobis regẽ Iudæorum? Sciebat. n. quod per inuidiã tradidissent eum summi sacerdotes. g Pontifices autẽ concitauerunt turbã, vt magis Barrabã dimitteret eis: h Pilatus autẽ iterum respondẽs, ait illis: Quid ergo vultis faciẽ regi Iudæorum? At illi iterum clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis: Quid. n. mali fecit? At illi magis clamabãt: Crucifige eum. i Pilatus autẽ volẽs populo satisfacere, dimisit illis Barrabã, & tradidit eis Iesum flagellis cæsum, vt crucifigeretur. k Milites autẽ duxerunt eum intro in atrium prætorij: & conuocãt totã cohortẽ, & induunt eum purpura, & imponunt ei plectentes spineam coronam, & cœperunt salutare eum: Aue rex Iudæorum. l Et percutiebãt caput eius arundine, & conspuebant eum, & ponentes genua adorabãt eum. Et postquam illuserunt eis exuerunt illum purpura, & induerunt eũ vestimẽtis suis: m & educunt illum, vt crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quempiam Simonẽ Cyreneum venientẽ de villa, patrem Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem eius

qui est magister eorũ effrenata in tartarũ precipitatur. Subditur. f ¶ *Vultis, &c.*] Multas occasiones dedit Pilat^o liberãdi Saluatorẽ. Primo cõferẽs latronẽ: deinde inferẽs. Quid ergo vultis faciã regi Iudæorũ? Cũq. respõdissent: crucifigatur, nõ statim acquieuit: sed secundũ suggestionẽ vxoris, quæ mãdaue- rat ei, vt Matthæus dixit: *Nihil tibi iusto illi, respõdẽs: Quid. n. mali fecit? quod dicẽdo Iesũ absoluit. Milites induunt eum purpura, &c. Vestimentis suis nudatur, id est, Iudæis. Purpura induitur, i. e. gẽrili ecclesia, quæ de scopulis maris est collecta. Itẽ ea scandalizante exutus in fine, Iudaica rursus induitur plebe. Cũ. n. intrauerit plenitudo gentiũ, tunc omnis Israel saluus erit. Et adducũt illũ vt crucifigerent eũ. Hic educitur Abel in agrũ à fratre, vt perimatur: Hic adest Isaac cũ lignis, & Abraham cum ariete in Sabech hærete. Hic adest Ioseph cũ falce gremii sõniato, & tunica talari sanguine lita. Hic adest Moyses cũ virga, & serpẽte suspẽso in ligno. Hic adest bo tr^o in ligno portatus. Hic adest Eliseus cũ ligno ad quærẽdã securim quæ in ima demersa est, & natus ad lignũ: id est genus humanũ, quod à ligno vitico in infernũ cecidit, per lignũ crucis Christi, & per baptismum aquæ ad paradysum natus. Hic adest Ionas de ligno sortis in mare in ventremque ceti triduomissus.*

Matth. 27. b

Rom. 11. c

Gen. 4.

Gen. 21.

Num. 21. b

H

Num. 3. c

4. Reg. 6. b

Ioan. 1. d

Hier. 11. e

Dent. 21. d

Psal. 68. a

B

malach
iehu. im.

Gen. 49. b

mũdi: Oriens de vertice fulgens: Arctõ dextra tenet, auster in læua cõstitit, occidẽs sub plãtis firmatur. Vñ Apost. dicit: vt

g ¶ *Et, &c.*] Alij per merita patrũ suorum cõmemorantur: alij per merita filiorũ suorum. Hic autẽ Simon qui crucẽ in angaria portat, meritis filiorũ suorũ, qui erãt discipuli cõmemoratur. Per hoc nos in præsentivita admonemur, parẽtes adiuvati per natorũ suorũ sapientiã: vt populus Iudaicus, propter patriarcharũ & prophetarũ & apostolorũ merita, sēper cõmemoratur. De amaritudine. n. radice surgit dulcedo oliuæ: vnde per Hieremiã ad Iudã dicitur: *Oliuã vberẽ, pulchrã, fructiferã, speciosã vocauit domin^o nomẽ tuũ.* Vt tolleret crucẽ ei^o. dũ legeret. *Maledict^o omnis qui pēdet in ligno, fact^o est maledict^o, vt tolleret maledictũ.* Simõ qui portat crucẽ in angaria, ipse est qui laborat pro laude humana. Cogũt eũ homines huic labori, quẽ non cogit timor & dilectio Dei. Ipsa species crucis, quid est nisi forma quadrata

A
Eph. 3. d

sciamus quæ sit altitudo & latitudo & longitudo & profundū. Aues quando volat ad æthera, formā crucis assumunt: homo natans per aquas vel orans, forma crucis vehitur. Navis per maria, antenna cruci similata sufflatur, Thau litera, signum salutis & crucis describitur. Et perducit eum in Golgotha, & interpretatur caluaria. Tradit Iudæi quod in hoc montis loco immolat^o est aries pro Isaac: vbi decollatur, id est, Christus à carne sua, carnali videlicet Iudæa separetur.

Psal. 68. n

¶ *Et dabant, &c.*] Hoc aceto, succus lactalis pomi abstergitur. Et non accepit, id pro quo patitur. Unde de eo dicitur: *Quæ non rapui, tunc exolebã.* Et crucifigunt eum. Hic figitur salus in ligno: ligno primo infixus est mors. Lignū primum, lignū sciētię boni & mali est. Et secundum lignum, boni tantum, nobis & vitæ lignū est. Extensio manus primæ ad lignū, mortē apprehendit: extensio autē secundæ, vitæ quæ perierat inuenit. Ligno hoc vehimur per mare vndosum ad terrā viuētiū. ¶ *Diuiserunt, &c.*] Vestimenta dñi, eius mandata sunt, quibus regitur corpus eius, quod est ecclesia: quæ diuiduntur inter milites gentiū, vt sint quatuor ordines cū vna fide: id est cōiugati & viduati, præpositi & separati sortiti tunicā indiuisā: quæ est pax & vnitas, incōfutilis in modum anuli regalis. ¶ *Erat, &c.*] Hoc vere & proprie Marcus intulit: Nam sexta hora tenebræ suffuderunt terrā, vt non quis possuisset mouere caput. A tricesimo namq; fructu Marcus ascendit ad centesimum: id est, à tertiā hora crucis vsque ad tertiā resurrectionis, post tres dies. Tricesimus fructus est in cruce, sexagesimus in inferno, centesimus in paradiso.

malach
iehu lim.

¶ *Et erat, &c.*] Quod in titulo prænotatur psalmorū, in finem ne corrūpas. Et hoc trib. linguis *יהושע בן נון* βασιλευς εὐσεβου: Rex confitentiu. Hæ tres linguæ in crucis titulo cōiunctæ sunt, vt omnis lingua commemoret perfidiam Iudæorum.

Hier. 11. 6

¶ *Et cum, &c.*] Cum iniquis veritas deputata: vnū reliquit sinistrum, alterū assumit dexterum: sicut in die iudicij faciet, ex simili crimine, dissimiles sortiuntur fines. Alter antecedit Petrum in paradysum: alter Iudam in infernum, Confessio breuis, vitæ acquisiuit longā: & blasphemia finita, pœna plectitur æterna. Hic pullus Iudæ ligatur ad vitē: hic *αὐτὸν*: id est, pallium tingitur in sanguine vniuersi: hic lacerant hœdi vineā. Blasphemantes eum, & mouentes capita sua. Emittitur in capita iniquorū mors, quādo excitatur vincula inferni vsq; ad ceruicē, qui est ceruix generis humani. Descēde de cruce, ne faceret salutē quā inchoarat. Et viderunt postea resurgētē de sepulcro, quē de crucis descēdere nō credebant posse patibulo. Vbi est Iudæi infidelitas vestra? Adhuc de viuo dicebatis, si rex Israel est, descendat de cruce. Vos ipsos

Gen. 49. b

confulo, vos ipsos iudicium peto: quādo mirabilius est mortuū posse resurgere: quam adhuc viuū de cruce velle descendere? Parua petistis, dum maiora prouenerint. Sed infidelitas vestra non potuit sanari signis multo fortioribus, quā petistis. *Hic oēs declinauerunt, simul inuiles facti sunt.* Facta

¶ *Et perducunt illum in Golgotha locum: quod est interpretatum, caluariæ locus.* ¶ *Et dabat ei bibere myrrhatū vinum, & nō accepit.* ¶ *Et crucifigentes eum, diuiserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis quis quid tolleret.* ¶ *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.* ¶ *Et erat titulus causæ eius inscriptus: Rex Iudæorum.* ¶ *Et cum eo crucifigunt duos latrones: vnum à dextris & alium à sinistris eius.* ¶ *Et impleta est scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est.* ¶ *Et prætereuntes blasphemabāt eum, mouentes capita sua, & dicentes: Vah qui destruit templū & in trib. dieb. reedificat. Saluum fac te ipsum descendens de cruce.* ¶ *Similiter & summi sacerdotes illudentes ad alterutrū cum scribis dicebant: Alios saluos fecit, seipsum nō potest saluum facere. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus.* ¶ *Et qui cum eo crucifixi erāt, cōiuciabātur ei.* ¶ *Et facta hora sexta, tenebræ factę sunt per totā terrā vsq; in horā nonā.* ¶ *Et hora nona exclamauit Iesus voce magna, dicens. Eli eli lama sabacthani, quod est interpretatum, Deus meus, Deus, vt quid me dereliquisti? Et quidā de circumstātib. audientes dicebāt: Ecce Eliā vocat.* ¶ *Currens autem vnus, & implens spōgiā aceto, circumponensq; calamo, potum dabit ei dicēs: Sinite videamus si veniat Elias ad deponendum eum, Iesus autem emissa voce magna expirauit.* ¶ *Et velum templi scisū est in duo, à sumo vsq; deorsum.* ¶ *Videns autem Centurio qui ex aduerso stabat, quia sic clamās expirasset, ait: Vere hic homo filius Dei erat.* ¶ *Erāt autem & mulieres de lōge aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater & Salome. Et cum esset in Galilæa, sequebātur eum, & ministrabāt ei, & aliarū multarū quæ simul cum eo ascenderāt Hierosolymam.* ¶ *Et cum iā sero esset factum: quia erat parasceue, quod est ante sabbatum, venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio: qui & ipse erat expectās regnum Dei, & audacter introiuit ad Pilatum & petit corpus Iesu. Pilatus autē mirabatur, si iā obiisset, & accessit centurione interrogauit eū, si iā mortuus esset. Et cum cognouisset à centurione: donauit corpus Ioseph.* ¶ *Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum, inuoluit sindoni, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de Petra, & aduoluit lapidem ad ostium monumenti.* ¶ *Maria autem Magdalene & Maria Ioseph aspiciebant vbi poneretur.*

hora sexta, tenebræ factę sunt per totā terram. Hic adest Noë inebriatus ac nudatus: cælo & terra pallio tenebroso tectus, & homine irrisus. Hic stillauit sanguis de ligno.

¶ *Horanona, &c.*] Inde scribitur psalmus iste pro assumptione matutina, qua Christus ad crucem ducitur. Verba propria sunt filij hominis: Unde sequitur iuxta Lucam: In manus tuas commendo spiritum meum. Nona hora inuenitur euerfa domo decima drachma quæ perierat. Currens autem vnus ex eis: inuenit similitudinem eorum spongiam cauam, infirmam, aridam, ignibus aptam, implet aceto, hoc est malitia & dolo, de quo dicitur: *Plantauit te vineam sorech, & quo modo conuersa es in amaritudinem vitis aliena? Et expectaui vt faceret vinas, & fecit spinas.*

¶ *Iesus, &c.*] Infirmata enim carne, vox inualuit diuina quæ dicit: *Aperite mihi portas iustitię, & ingressus in eas confitebor domino: cum ima voce vel sine voce morimur, qui de terra sumus. Ille vero cum exalta voce expirauit, qui de cælo descendit. Velum templi scinditur, id est, cælum aperitur. Centurio ait: Vere Dei filius erat. Nouissimi primi nunc efficiuntur. Gentilis confitetur populus: Iudæa cæcata negat, vt fiat eis error peior priore.*

¶ *Erant, &c.*] Sicut non excluditur muliebris sexus à salute per Mariam Virginem: ita non repellitur à mysterio crucis sciētię & resurrectionis per viduam Mariam Magdalenam, & ceteras matres. Ioseph venit sero parasceue ab Arimathia, quæ interpretatur deponens, ad deponendum corpus in monumentum: nobilis decurio, expectās & ipse regnū Dei. Intrat ad Pilatum, petit corpus Iesu, Ioseph mercatur sindonem: inuolutum corpus in sindone ponit in monumentum, quod erat excisum de Petra: aduoluit lapidem ad ostiū

monumenti: Mariæ aspiciunt vbi poneretur. Hæc omnia congruunt ad populum Iudaicum in fine credente: qui nobilitatur fide, vt Abraham sit filius. Deponit desperationem, expectat regnum Dei: intrat ad Christianos vt baptizetur. Quod significat nomen Pilati, id est, malleatoris, id est, qui domat ferreas gentes, vt regat eas in virga ferrea: & petit sacrificiū, quod donatur penitentib. in fine viaticum, & corde mundo & peccatis mortuo, inuoluit in munimine fidei stabilitū operculo spei per opera charitatis concludit. *Finis. v. præcepti est charitas.* Aspicientibus à longe electis, qui sunt stellæ maris: quando si fieri potest, scandalizabuntur electi.

Psal. 13. a
n 210

I.
o 211

IV.
Gen. 9. c

p 212
I.

q 213
X.

r 214
I.

s 215
I.

t 216
VIII.

u 217
VI.

x 218
II.

y 219
II.

z 220
II.

a 221
VI.

b 222
II.

c 223
I.

d 224
II.

e 225
I.

f 226
VI.

g 227
I.

h 228
I.

i 229
VI.

2. Tim. 1. 6

CANON

CAPVT XVI.

ET acum, &c.] Nunc aromatibus redolentibus cum spō-
sa, & adolescentibus quæ currunt post eam conspergi-
mus librum & cubiculum mentis nostræ. Nunc introducit
nos rex in cellaria sua. Nunc surgit amica Maria: *hyems abiit,*

*pluuia recessit, flores visi sunt in terra. Vox turturis audita est in terra nostra. Vineæ florentes de-
derunt odorem. Redit sponsus de
umbra sub qua dormit in me-
ridie. Post sabbata tristitia felix
irradiat dies: quæ primatum in
diebus tenet: luce prima in eo
lucente & domino meo cum
triumpho resurgente & dicen-
te: Hæc est dies quam fecit domi-
nus: exultemus, & letemur in
ea.*

b ¶ *Et valde, &c.]* Valde mane,
quod alius Euangelista diluculo dicit. Diluculum est inter
tenebras noctis & diei clarita-
tem: In qua salus humano ge-
neri pouenit, felici vicinitate
declaranda: more solis, qui pro-
xima luce consurgens, roseam
præmittit auroram: vt gratia
præclari splendoris, præparatis
oculis possit intueri, quando
tempus dominicæ resurrectionis
eluxit: Vt tunc laudes Chri-
sti tota caneret secundum exē-
plum harum feminarum eccle-
sia: quando genus humanum
exemplo suæ resurrectionis a-
nimauit, quando vitā præstitit,
& lumen credulitatis infudit.
Sol vero post occasum corpo-
ris oritur. Hic aquilæ ad cor-
pus congregantur, matres &
apostoli vident reuolutum la-
pidem, qui est lex mortis, ac si
diceret: *Vbi mors aculeus tuus,*
& reliqua.

c ¶ *Erat, &c.]* Qui etiam infā-
tes in vtero rāgit: gemitus om-
nium & omnibus grauis. Et
introeuntes in monumentum
viderunt iuuenem: non senem,
non infantem, sed iocundum
ætate, vt dicitur: *Letare iuuenis
in adolescentia tua:* quæ non est
hic vera, dū cum senio est cō-
mixta. Sedentem in dextris vir-
tutis, id est, regnantem in pro-
speris. Hic iuuenis formam resurrectionis, timentibus mor-
tem ostendit. Coopertum stola candida: quæ vera lætitia est
hoste depulso, regnoque adepto, rege pacis quæ sita, inuento
& nunquam dimisso. *Et obstupuerunt,* id est, quod oculus non
vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præpa-
tauit Deus diligentibus se.

d ¶ *Qui, &c.]* Deus charitas est. Non est ergo timor in chari-
tate. Quid expauescerent, quæ inuenerunt quem quæsi-
erunt? *Iesum quæritis Nazarenum.* Radix amara crucis eua-
nuit: flos enim vitæ cum fructibus erupit, id est, qui iacuit in
morte, surrexit in gloria. *Ecce locus.* Ostenditur mortalitas
immortalibus ad gratiarum actionem dedita: vt intelligam⁹
quid fuerimus, & sciamus quid futuri erimus. *Sed ite dicite.*
Mulieribus dicitur vt annunciēt apostoli: quia per mulierē
mors annūciata est: per mulieres vita resurgēs. *Et Petro.* Qui
se indignum iudicat discipulatum ter me negauit magi-
strum. Peccata præterita non nocent quando non placent.

e ¶ *Præcedit, &c.]* Breuis sententiā in syllabis, sed ingens
in quantitate promissio. Ibi est gaudij nostri fons, & salu-
tis æternæ origo præparata. Ibi congregantur dispersiones,

& sanantur contriti corde. Ibi cum videbitis, non sicut vidi-
stis. At illi exeuntes fugerunt. Dicitur de futura vita. Et fu-
giet dolor ac gemitus. Imitantur mulieres ante resurrectionem
omnium, quod faciunt post resurrectionem, fugiunt
mortem & pauorem. Et nemini quidquam dixerunt: quia

CAPVT XVI.

ET acum trāssisset sabbatum, Maria Magda-
lene & Maria Iacobi & Salome emerunt a-
romata, vt venientes vngerent eum. **b** Et valde
mane vna sabbatorum, veniunt ad monumen-
tum orto iam sole, & dicebāt ad inuicē: **Q**uis re-
uoluet nobis lapidē ab ostio monumenti? Et re-
spicientes viderunt reuolutum lapidem: **E**rat
quippe magnus valde. Et introeuntes in monu-
mentū, viderunt iuuenē sedētem in dextris, co-
opertū stola cādida, & obstupuerunt. **c** **Q**ui d
dicit illis: Nolite expauescere. Iesum quæritis Na-
zarenum crucifixum: surrexit, non est hic: ecce
locus vbi posuerunt eum. Sed ite & dicite disci-
pulis eius & Petro: quia præcedet⁹ vos in Galilæā:
ibi eū videbitis, sicut dixit vobis. **d** At illæ exeū-
tes fugerunt de monumento. Inuaserat. n. eas ti-
mor & pauor, & nemini quidquam dixerunt: ti-
mebāt enim. Surgens autem Iesus mane prima
sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalene, de
qua eiecerat septem dæmonia. Illa vadēs nuncia-
uit his qui cum eo fuerāt lugentibus & flentibus.
Et illi audientes quia viueret & visus esset ab ea,
nō crediderunt. **e** Post hæc autem duobus ex eis
ambulantibus ostensus est in alia effigie euntib.
in villā: & illi euntes nunciauerunt cæteris, nec
illis crediderunt. Nouissime **f** autē recumbenti-
bus illis vndecim apparuit, & exprobrauit incre-
dilitatē illorū & duritiā cordis: quia his qui vi-
derāt eum resurrexisse, nō crediderunt. Et dixit
eis: Euntes **g** in mundum vniuersum, prædicare
euangelium omni creaturæ. Qui **h** crediderit &
baptizatus fuerit, saluus erit: qui vero non credi-
derit, cōdemnabitur. Signa autē eos qui credide-
rint hæc sequentur: in nomine meo dæmonia e-
iicient: linguis loquentur nobis: serpētes tollēt.
Et si mortiferū quid biberint, nō eis nocebit. Su-
per agros manus imponēt, & bene habebunt. Et
dominus quidē Iesus postquā locutus est eis, af-
sumptus est in cælum: & sedet à dextris Dei. Illi
autē profecti prædicauerūt vbiq; domino coope-
rāte, & sermonē confirmante sequentib. signis.

cōfirmata) omni creaturæ, id est, omni generi humano quod
in se commune aliquid habet ab omni creatura, iubetur, id
est, angelis, pecoribus, lignis, lapidibus, igni & aqua, calido &
frigido, humido & arido: quia mundus minor homo dicitur.
Dominus vtique Iesus, qui de cælo descendit ad liberandā
infirmitatis nostræ naturam: ipse etiam super cælorum cæ-
los ascendit, qui sedet ad dexteram patris. Considerandum
est autem, quod frequenter in scripturis diuinis plurali nu-
mero cælos dictos inuenies, dum legitur: In principio fecit
Deus cælum & terram: cum tamen pluraliter dicti cæli le-
gantur & terræ, Modus enim iste locutionis latius patet, vt
abusue singularia plurali numero dicamus, & pluralia sin-
gulari. Ad orientem vero (quod psalmista dicit: euangelistæ
tacent) Hierosolymam significat quæ est in orientis parti-
bus collocata. Vnde dominus apostolis videntibus ascendit
ad cælos: Terra multis plena miraculis: vbi fidelium crede-
litas plus actibus quam lectionibus eruditur.

h ¶ *Qui, &c.]* Ducentesimo tricesimo quinto capitulo Mar-
cus signa credentium cum Mattheo & Luca concordans
enarrat.

Expositionis Euangelii secundum Marcum, Finis.

EVAN-

Cant. 1.

a 250

VIII.

b 231

I.

Psal. 117. d

c 232

II.

L. c. 4. a

d 233

I.

F

1. Cor. 15. g

Et. cl. 3. d

E. s. 64. b

1. Ioan. 4. c

Exod. 33. e

H

Psal. 67. a

Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completa sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi asscuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi scribere optime Theophile, vt cognoscas eorum verborum, de quibus erudituses, veritatem.

21
X

Erit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet. Erant autem ambo iusti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela. Et non erat illis filius: eo quod esset Elisabet sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exiit vt incensum poneret ingressus in templum domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensæ. Apparuit autem illi angelus domini stans à dextris altaris incensæ. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum angelus: Ne timeas Zacharia: quoniam exaudita est deprecatio tua. Et vxor tua Elisabet pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem. Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram domino: vinum & siceram non bibet, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, & multos filiorum Israel conuertet ad dominum deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum parare domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? Ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui sto ante deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem quo hæc fiât, pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus. Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elisabet vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines. In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitate Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit: Ave gratia plena, dominus tecum: benedicta tu in mulieribus, quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista saluatio. Et ait angelus: Ne timeas Maria: inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus & filius altissimi vocabitur. Et dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obubrabit tibi. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius

Dei. Et ecce Elisabet cognata tua & ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elisabet. Et factum est vt audiuit salutationem Mariæ Elisabet, exultauit infans in utero eius. Et repleta est spiritu sancto Elisabet, & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater domini mei ad me? Ecce enim, vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo: & beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum: memorari misericordiam suam. Sicut locutus est ad patres nostros: Abraham, & semini eius in sæcula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam. Elisabet autem impletum est tempus parturitionis, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum est in die octauo, venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariæ. Et respondens mater eius, dixit: Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. At dixerunt ad illam: quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem, scripsit dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem illico os eius & lingua eius, & loquebatur benedicens deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit? Etenim manus domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus est spiritu sancto, & prophetauit, dicens: Benedictus dominus Deus Israel: quia visitauit, & fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis: in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, quia à sæculo sunt prophetatum eius. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti. Iurauerunt quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis: Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum libertati, seruiamus illi: In sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris. Et tu puer propheta altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem domini parare vias eius: Ad dandam scientiam

cod. 33 r

H

B

D

sal. 67. a

salutis plebi eius in remissionem peccatorum eorum: Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, & erat in desertis usque in diem ostensionis suae ad Israel.

CAP. II.

Factum est autem in diebus illis. Exiit edictum a Caesare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis. Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph a Galilaea de ciuitate Nazareth in Iudaeam, in ciuitatem Dauid, quae vocatur Berhleem: eo quod esset de domo & familia Dauid, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore praegnate. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & panis eum inuoluit: Et reclinauit eum in praesepio: quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem, vigilantes & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et ecce angelus domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est nobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem panis inuolutum, & positum in praesepio. Et subito facta est cum angelo multitudo militum caelestium, laudantium Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis. Et factum est ut discesserunt ab eis angeli in caelum: pastores loquebantur ad inuicem: Traseamus usque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in praesepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati sunt, & de his quae dicta erant a pastoribus ad ipsos. Maria autem conseruabat omnia verba haec, conseruans in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes Deum in omnibus quae audierant & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer: vocatum est nomen eius Iesus: quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur. Et postquam impleti sunt dies purificationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem, ut sisteret eum domino, sicut scriptum est in lege domini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur: Et ut daretur hostia secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon. Et homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel, & spiritus Sanctus erat in eo. Et responsus acceperat Symeon a spiritu Sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum domini. Et venit in spiritu in templum. Et cum induceret puerum Iesum patres eius, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit eum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutem tuam: Quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuae Israel. Et erant patres eius & mater mirantes super his quae dicebantur de illo. Et benedixit illis Symeon, & dixit ad Mariam matrem

eius: Ecce positus est hic in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Et tua ipsius anima pertransibit gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser. Haec processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua. Et haec vidua usque ad annos octogintaquatuor, quae non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et haec ipsa hora superueniens confitebatur domino: & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Hierusalem. Et ut perfecerunt omnia secundum legem domini, reuersi sunt in Galilaeam in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solemni paschae. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendit illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognouerunt parentes eius. Exstimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos, & non inuenientes, regressi sunt in Hierusalem requirentes eum. Et factum est post triduum, inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentiam & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quae rebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quae rebatis? Nesciebatis, quia in his quae patris mei sunt, oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba haec in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & aetate, & gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

Anno autem quintodecimo imperij Tyberij Caesaris, procurate Ponto Pilato Iudaeam, tetrarcha autem Galilaeae Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturae & Trachonitidis regionis, & Lyfania Abilene tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, factum est verbum domini super Ioannem Zachariae filium in deserto. Et venit in omnem regionem Iordanis praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro sermonum Esaiae prophetae: Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. Et erunt praua in directa, & aspera in vias planas: & videbit omnis caro salutare Dei. Dicebat ergo ad turbas, quae exibat ut baptizetur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitentiae, & ne coeperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Et interrogabant eum turbae, dicentes: quid ergo faciemus? respondens autem dicebat illis. Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quam quod constitutum est

A vobis faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem conculcatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes, dicens omnibus. Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me: cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamentorum eius: ipse vos baptizabit in spiritu sancto, & igni. Cuius ventilabrum in manu eius, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autem tetrarcha cum corripere ab illo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis que fecit Herodes, adiecit & super hæc omnia, & inclusit Ioannem in carcerem. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orate, apertum est cælum: & descendit spiritus sanctus corporali specie, sicut columba in ipsum, & vox de cælo facta est: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Ioseph: qui fuit Eli: qui fuit Mathat: qui fuit Leui: qui fuit Melchi: qui fuit Iamne: qui fuit Ioseph: qui fuit Matathia: qui fuit Amos: qui fuit Nahum: qui fuit Hessi: qui fuit Nagge: qui fuit Maath: qui fuit Matathia: qui fuit Semei: qui fuit Ioseph: qui fuit Iuda: qui fuit Ioanna: qui fuit Refa: qui fuit Zerobabel: qui fuit Salathiel: qui fuit Neri: qui fuit Melchi: qui fuit Addi: qui fuit Cosan: qui fuit Elmodam: qui fuit Her: qui fuit Iesu: qui fuit Eliezer: qui fuit Iorim: qui fuit Mathat: qui fuit Leui: qui fuit Simeon: qui fuit Iuda: qui fuit Ioseph: qui fuit Iona: qui fuit Eliakim: qui fuit Melea: qui fuit Menna: qui fuit Matatha: qui fuit Nathan: qui fuit Dauid: qui fuit Iesse: qui fuit Obeth: qui fuit Booz: qui fuit Salomō: qui fuit Naasson: qui fuit Aminadab: qui fuit Aram: qui fuit Esrom: qui fuit Phares: qui fuit Iuda: qui fuit Jacob: qui fuit Isaac: qui fuit Abraham: qui fuit Thare: qui fuit Nachor: qui fuit Seruch: qui fuit Ragau: qui fuit Phalech: qui fuit Eber: qui fuit Sale: qui fuit Cainā: qui fuit Arphaxat: qui fuit Sem: qui fuit Noë: qui fuit Lamech: qui fuit Mathusale: qui fuit Enoch: qui fuit Jared: qui fuit Malaleel: qui fuit Cainam: qui fuit Enos: qui fuit Seth: qui fuit Adam: qui fuit Dei.

CAP. IV.

I^a Esus autem plenus spiritu sancto, regressus est à Iordane, & agebatur in spiritu in desertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducauit in diebus illis, & consummatis illis, esuriit. Dixit autem illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est, quia non in pane solo viuet homo, sed in omni verbo Dei. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostēdit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, & ait illi: Tibi dabo potestatem hæc vniuersam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt & cui volo, do illa. Tu ergo si procidens adoreris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus, dixit illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs. Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit illi: Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim, quod angelis suis mandauit de te, ut conseruent te, & quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus, ait

illi: Dictum est: Non tētabis Dominum Deum tuum. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tempus. Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam regionem de illo: & ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth vbi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbathi in synagogam, & surrexit legere, & traditus est illi liber Esaiæ prophete: & ut reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat: Spiritus domini super me, eo quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me: sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum aplicuisset librum, reddidit ministro & sedit, & omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos, quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant. Nonne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Vtique dicetis mihi hæc similitudinem Medice, cura te ipsum. Quanta audiuimus facta in Capharnaum: fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico vobis: quia nemo propheta acceptus est in patria sua. In veritate dico vobis: multe viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus, & mensibus sex: cū facta esset fames magna in omni terra, & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ ad mulierem viduam. Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ita, hæc audientes. Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vsque ad superciliū montis, supra quem ciuitas illorum erat edificata, ut precipitarent eum. Ipse autem transiens, per medium illorum ibat. Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbathis. Et stupebant in doctrina eius quia in potestate erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamauit voce magna, dicens: Sine, quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? Scio te qui sis, sanctus Dei. Et increpauit illum Iesus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque eum nocuit. Et factus est pavor in omnibus, & colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quod est hoc verbum: quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exiunt? Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus, & rogauerunt illum pro ea: & stans super illam, impetrauit febrim. Et dimisit illam, & continuo surgens ministrabat illis. Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manum imponens, curabat eos. Exhibant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia: quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui: quia sciebant ipsum esse Christum. Facta autem die egressus ibat in desertum locum, & turba requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait: quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo missus sum, & erat prædicans in synagogis Galilææ.

c 17
I
d 18
X

e 19
I
f 20
X

g 21
I
h 22
X

D

i 23
VII
k 24
II
l 25
VIII

m 26
II

n 27
VIII

o 28
VIII

a 15
II
b 16
V

c 8
V

d 9
X

c 4
II
d 5
X

H

a 6
III

b 7
I

c 8
V

d 9
X

E
CANON
a 19
X

Factum est autē cum turbę irruerēt in eum vt au-
ditēt verbū Dei, & ipse stabat secus stagnum Ge-
nesareth. Et vidit duas naues stantes secus stagnum: pis-
catores autem descenderant & lauabant retia. Ascē-
dens autē in vnā nauim quę erat Simonis, rogauit
eum à terra reducere pusillū & sedens docebat de nau-
icula turbas. ^b Vt cessauit autē loqui, dixit ad Simo-
nem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.
Et respondens Simon dixit illi: Præceptor: per totam
noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autē tuo
laxabo rete. Et cum hoc fecissent, cōcluserunt pisciū
multitudinē copiosam. Rumpebatur. n. rete eorum.
Et annuerunt sociis qui erant in alia nauī, vt venirent
& adiuaerent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas
nauiculas, ita vt mergerentur. ^c Quod cum videret Si-
mon Petrus procidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me
domine, quia homo peccator sum. Stupor. n. circun-
dederat eum, & oēs qui cum illo erant, in captura pi-
scium quam cōperant. Similiter autem Iacobum &
Ioannem filios Zebedęi, qui erant socii Simonis. ^d Et
ait ad Simonem Iesus: Noli timere: ex hoc iam hoēs
eris capiens. Et subductis ad terram nauibus, relic-
tis omnibus sequuti sunt eum. ^e Et factum est cum esset
in vna ciuitatū, & ecce vir plenus lepra, & videns Ie-
sum, & procidens in faciē rogauit eum, dicens: Domi-
ne si vis, potes me mundare. Et extendens manū, te-
tigit eum Iesus, dicens: Volo, mundare. Et confestim
lepra discessit ad illo. Et ipse præcepit illi vt nemini
diceret: sed vade, ostēde te sacerdoti, & offer pro emū-
datione tua. sicut præcepit Moses in testimoniū illis.
^f Per ambulabat autem magis sermo de illo, & conue-
niebant turbę multa vt audirent, & curarentur ab in-
firmitatibus suis. ^g Ipse autem secedebat in desertum,
& orabat. ^h Et factum est in vna dierum, & ipse sede-
bat docens. Et erant pharisęi sedentes & legis docto-
res, qui venerant ex omni castello Galilęe, & Iudęe,
& Hierusalem, & virtus domini erat ad sanandum
eos. ⁱ Et ecce viri portātes in lecto hominem qui erat
paralyticus, & querebant eum inferre & ponere an-
te eum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent
præ turba, ascenderunt supra tectum, & per regulas
submiserunt eum cum lecto in medium ante Iesum
Quorum fidem vt vidit, dixit: Homo remittuntur tibi
peccata tua. Et cōperunt cogitare scribę & pharisęi,
dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis
potest dimittere peccata nisi solus Deus? Vt cognouit
autem Iesus cogitationes eorum, respondens dixit ad
illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est fa-
cilis dicere, dimittuntur tibi peccata, an dicere, sur-
ge & ambula? Vt autē sciatis quia filius hominis habet
potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralyti-
co, Tibi dico, surge: tolle lectum tuum, & vade in do-
mum tuam. Et confestim surgens coram illis, tulit le-
ctum in quo iacebat: & abiit in domū suam magnifi-
cans Deū. Et stupor apprehendit oēs, & magnifica-
bant Deū. Et repleti sunt timore, dicentes: quia vidi-
mus mirabilia hodie. ^k Et post hæc exiit, & vidit publi-
canū nomine Leui, sedentem ad telonium, & ait illi:
Sequere me. Et relic-
tis omnibus, surgens sequutus est
eum. ^l Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo
sua, & erat turba multa publicanorum, & aliorum qui
cum illis erant discubentes. Et murmurabant pharisęi
& scribę eorū, dicentes ad discipulos eius: Quare cum
publicanis & peccatoribus māducatis & bibitis? ^m Et
respondens Iesus dixit ad illos: Non egent qui sani

b 30
IX

c 21
X

d 22
II

e 31
II

f 34
I

g 35
II

h 36
II

i 37
I

k 38
II

l 39
II

m 40
II

sunt medico, sed qui malè habent. Non enim veni vo-
care iustos, sed peccatores in pœnitentiam. At illi di-
xerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant fre-
quenter, & obsecrationes faciunt, similiter & phari-
sęorum: tui autem edunt & bibunt? Quibus ipse ait:
Nunquid potestis filios sponsi, dum cum illis est spō-
sus, facere ieiunare? Veniet autem dies, cum ablatus
fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus.
Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo
commissuram à vestimento nouo immittit in vesti-
mentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri
non cōuenit commissura à nouo. Et nemo mittit vi-
num nouum in vtres veteres: alioquin rumpit vinum
nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.
Sed vinum nouum in vtres novos mittendum est, &
vtraque conseruantur. Et nemo bibens vetus, statim
vult nouum: dicit enim, Vetus melius est.

CAPVT VI.

Factum est autē in sabbatho secundo primo cum
transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas, &
manducabant confricantes manibus. Quidam autem
pharisęorum dicebant illis: Quid facitis quod non li-
cet in sabbatis? Et respondens Iesus, ad eos dixit: Nec
hoc legistis quod fecit Dauid, cum esuriret ipse & qui
cum eo erant, quomodo intrauit in domum Dei, &
panes propositionis sumpsit & manducauit, & dedit
his qui cum ipso erant, quos non licebat manducare,
nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis: quia domi-
nus est filius hominis etiā sabbathi. ^b Factum est autē
& in alio sabbatho, vt intraret in synagogam, & doce-
ret. Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida.
Obseruabant autē scribę & pharisęi si in sabbatho cu-
raret: vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse vero
sciebat cogitationes eorū, & ait homini qui habebat
manum aridā: Surge, & sta in medium. Et surgens ste-
tit. Ait autē ad illos Iesus: Interrogo vos, si licet sabbathis
bene facere, an male? animam saluam facere, an
perdere. Et circumspēctis omnibus, dixit homini: Ex-
tende manum tuam. Et extendit, & restituta est ma-
nus eius. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & collo-
quuntur adinuicem, quidnam facerēt de Iesu. ^c Fa-
ctum est autem in illis diebus, exiit in montem orare,
& erat pernoctans in oratione Dei. ^d Et cū dies factus
esset, vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex
ipsis, quos & apostolos nominauit, Simonē quem co-
gnominauit Petrum, & Andręā fratrem eius: Iacobum
& Ioannem Philippum & Bartholomæum: Mattheū
& Thomam. Iacobum Alphęi & Simonē qui voca-
tur Zelotes: Iudam Iacobi & Iudam Iscariotē qui fuit
proditor. ^e Et descendens cum illis stetit in loco cam-
pestri, & turba discipulorū eius, & multitudo copiosa
plebis ab omni Iudęa, & Hierusalem, & maritima, &
Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sa-
narentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spi-
ritibus immundis, curabātur. Et omnis turba quere-
bat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat
omnes. ^f Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, di-
cebat: ^g Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.
Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. ^h Beati qui
nunc fletis: quia ridebitis. ⁱ Beati eritis cū vos oderint
hoēs, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, &
eiecerint nomen vestrum tamquam malum propter
filium hominis. Gaudete in illa die & exultate: ecce
enim merces vestra multa est in cœlo. Secundum hæc
autem faciebant prophetis patres eorum. Verumta-
men vobis diuitibus, qui habetis consolationem
vestram

G

a 41
II

b 42
II

H

c 43
II

d 44
II

e 45
I

f 46
V

g 47
V

h 48
V

i 49
V

A
350
X
I
51
X
m 52
V

n 53
V

o 54
V

p 55
V

q 66
II

r 57
V

s 68
III

t 59
V

u 60
V

x 61
V

y 62
V

z 63
III.

a 64
V

265
I

vest
Va
IV
Sec
run
vest
mal
vos
ill
etia
te t
pro
lis f
vob
gun
bis
si m
grat
ner
inin
ind
lii a
mal
mit
No
mit
Me
effl
me
bat
cus
N
om
des
in
tes
ocu
po
spi
eni
arb
nin
spi
uan
fer
fer
Q
citi
mo
fit
alt
dat
nor
tra
mi
dar
cid

vestram. * Vx vobis qui saturati estis: quia esurietis. Vx vobis qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis. I Vx vobis cū benedixerint vobis omnes homines. Secundum hęc faciebāt pseudoprophetae patres eorum. m Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros: benefacite his qui vos oderunt: benedicite maledicentibus vobis: & orate pro calumniantibus vos. n Et qui te percusserit in maxillam vnā, prabe illi & alteram. Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autē petēti te tribue, & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. o Et prout vultis vt faciāt vobis homines, & vos facite illis similiter. p Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores diligētes se diligunt. Et si benefeceritis his qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuū dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatorib. fœnerantur vt recipiant æqualia. Veruntamen diligite inimicos vestros: benefacite & mutuū date, nihil inde sperātes, & erit merces vestra multa. Et eritis filii altissimi: quia ipse benignus est super ingratos & malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. q Nolite iudicare, & nō iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittetur vobis. Date, & dabitur vobis. Mensurā bonam, & cōfertam, & coagitatā, & superfluentem dabūt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis. r Dicebat autem illis & similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere: nonne ambo in foueam cadunt: s Nō est discipulus super magistrum: perfectus autē omnis erit, si sit sicut magister eius. t Quid autem vides festucam in oculo fratris tui: trabem autem quæ in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: frater sine, eiiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non vides? Hypocrita, eiice primū trabē de oculo tuo, & tunc perspicias vt educas festucam de oculo fratris tui. u Non enim est arbor bona quæ facit fructus malos: neque arbor mala faciens fructum bonum. Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. x Neq; enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant vnam. y Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. z Quid autem vocatis me domine domine, & non facitis quæ dico? a Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit: Similis est homini edificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram. In inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fūdāta enim erat supra petram. Qui autem audiuit & non fecit, similis est homini edificanti domum suam supra terram sine fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruina illius domus magna.

CAPVT VII.

Cvm^a autem impleisset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens, erat moriturus: qui illi erat preciosus. Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogās eum vt veniret & sanaret seruum eius. At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicētes ei: Quia dignus est vt

hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autē ibat cum illis, & cum iam nō longè esset à domo, misit ad eum centurio amicos, dicens: Domine, noli vexari. Non enim sum dignus vt sub tectum meū intres: propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus vt venirem à te, sed dic verbo & sanabitur puer meus. Nā & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic vade, & vadit, & alio veni, & venit, & seruo meo fac hoc, & facit. Quo audito Iesus miratus est, & conuersus sequentibus se turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Israël tantam fidem inueni. b Et reuersi qui missi fuerant domum, inueniunt seruum qui languerat sanum. c Et factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim: & ibāt cum eo discipuli eius & turba copiosa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnice matris suæ: & hęc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum vidisset dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit oculum. Hi autē qui portabāt, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. d Et exiit hic sermo in vniuersam Iudæā de eo, & omnem circa regionem. e Et nunciauerūt Ioanni discipuli eius de omnibus his, & conuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autē venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à lāguorib., & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visū. Et respōdens dixit illis: Euntes, renunciate Ioanni quæ vidistis & audistis: quia cæci vidēt: claudi ambulant: leprosi mundantur: surdi audiunt: mortui resurgunt: pauperes euāgelizantur: & beatus est quicūque non fuerit scandalizatus in me. Et cum discessissent nuntii Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? arūdinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimētis indutum? Ecce qui in veste preciosa sunt & deliciis, in domibus regū sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Vtique dico vobis, & plus quā prophetam. f Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam: qui præparabit viam tuam ante te. g Dico enim vobis. Maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista nemo est. Qui autem minor est in regno Dei, maior est illo. h Et omnis populus audiens & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis: Pharisæi autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, nō baptizati ab eo. i Cui ergo similes dicam homines generationis huius, & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem, & dicentibus: Cantauimus vobis tibis, & non saltastis lamentauimus, & non plorastis. Venit autem Ioannes Baptista, neque manducās panem, neque bibēs vinū, & dicitis, Dæmonium habet. Venit filius hominis manducās & bibens, & dicitis: Ecce homo deuorator & bibēs vinū, amicus publicanorum & peccatorum. Et iustificata est sapiētia ab omnibus filiis suis. k Rogabat autē illū quidā de pharisæis, vt manducaret cum illo. Et ingressus domum

b 66
v
c 67
x

d 68
x
e 69
v

D

f 70
II
g 71
v

h 72
x

i 73
v

k 74
I

CANON
E

pharisæi discubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod Iesus accubisset in domo pharisæi, attulit alabastrum vnguenti: & stans retro secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vnguebat. Vidēs autem pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se, dicēs: Hic si esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus, dixit ad illū: Simō, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori, vnus debebat denarios quingētos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtique. Quis ergo eum plus diligit? Respondēs Simō dixit: Æstimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectē iudicasti. Et cōuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis terfit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnixisti. hæc autem vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, remittuntur ei peccata multa: quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul ac cubebant dicere intra se: Quis est hic qui etiā peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit, vade in pace.

CAPVT VIII.

ET factum est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates & castella, prædicans & euangelizās regnum Dei, & duodecim cum illo: & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalena, de qua septē dæmonia exierant: & Ioanna vxor Chuza procuratoris Herodis, & Susāna: & alię multę, quæ ministrabāt ei de facultatibus suis. Cum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarēt ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui seminat seminare semē suum. Et dum seminat, aliud cecidit secus viā, & conculcatum est, & volucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit supra petram, & natū aruit: quia non habebat humore. Et aliud cecidit inter spinas, & simul exortę spinę suffocauerūt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabāt autem eum discipuli eius, quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ceteris autē in parabolis, vt videntes non videāt, & audiētes non intelligant. Est autem hæc parabola. Semē est verbum Dei. Qui autem secus viam, hi sunt qui audiūt: deinde venit diabolus & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui tñt. Qui autem supra petrā, hi sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiūt verbum, & radices non habent: quia ad tempus credūt, & in tempore tentationis recedūt. Quod autem inter spinas cecidit, hi sunt qui audierūt, & à sollicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitę cūtes suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terrā, hi sunt qui in corde bono & optimo audientes verbum, retinent, & fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit. sed supra candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen. Non est

enim occultum, quod non manifestetur: nec absconditum, quod non cognoscatur, & in palam veniat. Videte ergo quid audiatis. Qui enim habet, dabitur illi: & quicūque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. Venerunt autē ad illum mater & fratres eius, & non poterāt adire eum præ turba, & nunciatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris volentes te videre. Qui respōdens dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi sunt, qui verbū Dei audiunt & faciunt. Factum est autem in vna dierum, & ipse ascēdit in nauiculam & discipuli eius, & ait ad illos: Transfretemus trans stagnum. Et ascenderūt. Nauigantibus autem illis, obdormiuit, & descendit procella venti in stagnum, & complebantur & periclitabantur. Accēdentes autem suscitauerunt eum, dicentes: Præceptor, perimus. At ille surgens increpauit ventum & tempestatem aquę, & cessauit: & facta est tranquillitas. Dixit autē illis: Vbi est fides vestra? Qui timentes mirati sunt, a diuicem dicentes: Quis putas hic est: quia & ventis & mari imperat, & obediūt ei? Et nauigauerūt ad regionem Gerasenorum, quæ est contra Galilæam. Et cum egressus esset ad terrā, occurrit illi vir quidam qui habebat dæmonium iam temporibus multis, & vestimento non induebatur: neq; in domo manebat, sed in monumētis. Is vt vidit Iesum, procidit ante illū, & exclamās voce magna, dixit: Quid mihi & tibi est Iesu fili Dei altissimi? Obsecro te ne me torqueas. Præcipiebat, n. spiritui immūdo, vt exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & cōpedibus custoditus, & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta. Interrogauit autem illū Iesus, dicēs: Quod tibi nomē est? At ille dixit: Legio: quia intrauerūt dæmonia multa in eum. Et rogauerūt illum, ne imperaret illis vt in abyssum irent. Erat autē ibi grex porcorum multorum pascentium in mōte: & rogabant eum vt permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierūt ergo dæmonia ab homine, & intrauerūt in porcos: & impetu abiit grex per præceptum in stagnū, & suffocatus est. Quod vt viderūt factum qui pascebant, fugierūt, & nunciauerunt in ciuitatem & in villas. Exierūt autē videre quod factū est, & venerunt ad Iesum, & inuenerunt hominē sedentem, à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente ad pedes eius, & timuerūt. Nunciauerūt autē illis & qui viderant quo modo sanus factus esset à legione. Et rogauerūt eum omnis multitudo regionis Gerasenorum, vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens nauū, reuersus est: & rogabat illum vir à quo dæmonia exierāt, vt cū eo esset. Dimisit autē eum Iesus, dicēs: Redi in domum tuā, & narra quāta tibi fecerit Deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus. Factū est autē cum redisset Iesus, excepit illum turba. Erant. n. omnes expectantes eum. Et ecce venit vir cui nomē Iairus, & ipse princeps synagogæ erat, & cecidit ad pedes Iesu, rogās eū vt intraret in domum eius: quia vnica filia erat ei fere annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et cōtigit dū iret, à turbis comprimebatur. Et mulier quædā erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiā suam: nec ab villo potuit curari: accessit retro & tetigit fimbriā vestimenti eius, & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Negatib. autem omnib., dixit Petrus & qui cū illo erant: Præceptor, turbe

Q
o 81
V
h 82
IIi 83
II

H

x 84
IIl 85
II

A
tu
te
n
q
e
ra
ta
d
ci
no
sp
fa
in
Ia
on
N
eu
m
su
da
pr

a 86
II
C
da
dic
hil
par
tis.
c 88
II
net
vos
ves
aut
ran
nia
à qu
bus
pro
Ioa
f 91
VIII
8 92
III
go t
pos
sum
est I
ta s
gno
tem
xer
lasq
hic i
illis
quā
mus
aute
los s
gene
ptis
xit in
disci
ueru
i 94
I
supe
factu
scipu
esse
Bapt
ta de

CANON
C
k 95
II

l 96
II

m 97
II

n 98
II

D

o 99
II

p 100
VIII
q 101
II

r 102
II

f 103
VIII

t 104
X

G ij

A turbæ te comprimunt & affligunt, & dicis, Quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis: nam & ego noui virtutem de me exiisse. Videns autem mulier, quia non latuit: tremens venit, & procidit ante pedes eius, & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo & quemadmodum confestim sanata sit. At ipse dixit ei: Filia, fides tua te saluã fecit: vade in pace. Adhuc illo loquente, venit quidã ad principem synagogæ, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum. Iesus autem audito hoc verbo, respondit patri puellæ. Noli timere: crede tantum, & salua erit. Et cum venisset ad domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Ioannem, & Iacobum, & patrem & matrem puellæ. Flebãt autem omnes, & plangebãt illam. At ille dixit: Nolite flere. Non est, n. mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum, scientes quia mortua esset. Ipse autem tenens manum eius, clamauit dicens: Puella surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Et iussit illi dari manducare, & stupuerunt parentes eius: quibus præcepit, ne alicui dicerent quod factum erat.

CAPVT IX.

C^a Onuocatis autem Iesus duodecim apostolis, dedit illis virtutem & potestatem super omnia dæmonia, & vt languores curarent, & misit illos prædicare regnũ Dei, & sanare infirmos. Et ait illis. ^b Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque perã, neque panem, neque pecuniam: neque duas tunicas habeatis. Et in quamcumque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. ^c Et quicumque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum excutite in testimoniũ supra illos. ^d Egredi autem circumibant per castella euangelizãtes, & curantes vbique. ^e Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat: eo quod diceretur à quibusdam: quia Ioãnes surrexit à mortuis, à quibusdam vero, quia Elias apparuit: ab aliis autem, quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Ioannem ego decollauit. Quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. ^f Et reuersi apostoli narrauerunt illi quæcumque fecerunt: ^g Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaida. Quod cum cognouissent turbæ, sequuntur illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebãt, sanabat. ^h Dies autem cœperat declinare, & accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbam, vt euntes in castella, villasque quæ circa sunt, diuertãt & inueniãt escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Nõ sunt nobis plus quam quinque panes, & duo pisces: nisi fortè nos edamus, & emamus in omnem hæc turbam escas. Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discubere per cõuiuia quinquagenos. Et ita fecerunt, & discubuerunt omnes. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, respexit in cælum, & benedixit illis, & fregit & distribuit discipulis suis, vt poneret ante turbas. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis fragmẽtorum cophini duodecim. ⁱ Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo & discipuli, & interrogauit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, & dixerunt: Ioannem Baptistam: alii autem Eliam: alii quia vnus propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis: Vos autem

S. Hieronym. Tom. 6.

quem me esse dicitis: Respondens autem Simon Petrus, dixit: Christum Dei. ^k At ille increpãt illos, præcepit ne cui diceret hoc, dicens: Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, & principibus Sacerdotum, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere. ^l Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suã quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suã saluam facere, perdet illam. Nam qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet illam. Quid n. proficit homo si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat? ^m Nam qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua, & patris, & sanctorum angelorum. ⁿ Dico autem vobis: verè sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei. Factum est autem post hæc verba ferè dies octo, & assumpsit Petrum, & Ioannem, & Iacobum, & ascendit in montem vt oraret. Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera & vestitus eius albus refulgēs. Et ecce duo viri loquebantur cum illo: erant autem Moyses & Elias visi in maiestate & dicebant excessum eius quẽ cõpleturus erat in Hierusalem. Petrus vero & qui cum illo erant, grauati erant somno: & euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabãt cum illo. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Eliæ, nesciens quid diceret. Hæc autem illo loquente facta est nubes, & obumbravit eos, & timuerunt intransibus illis in nubem. Et vox facta est de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et dum fieret vox inuentus est Iesus solus. Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquã ex his quæ viderant. ^o Factum est autem in sequenti die descendentibus illis de monte, occurrit illi turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens: Magister obsecro te. respice in filium meum: quia vnicus est mihi. Et ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum. Et rogauit discipulos tuos vt eiicerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O generatio infidelis & peruersa, vsquequo ero apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum. Et cum accederet, elisit illum dæmonium, & dissipauit. Et increpauit Iesus spiritum immundum: & sanauit puerum, & reddidit illum patri eius. ^p Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. ^q Omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis, futurum est vt tradatur in manus hominum. At illi ignorabãt verbum istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud, & timebant eum interrogare de hoc verbo. ^r Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendens puerum, statuit illum secus se, & ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & quicumque me recipit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter vos oēs, hic maior est. ^s Respondens autem Ioannes, dixit: Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum. Et ait ad illos Iesus: Nolite prohibere. Qui enim non est aduersus vos, pro vobis est. ^t Factum est autem dum compleretur dies assumptionis eius,

o 81
V
h 82
II
i 83
II

a 86
II
b 87
II
B
c 88
II
d 89
VIII
e 90
II
f 91
VIII
g 92
III
h 93
I
k 84
II
l 85
II
m 94
I

CANON
E & ipse faciem suam firmavit vt iret in Hierusalem, & misit nuncios ante conspectum suum: & eūtes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum: quia facies eius erat euntis in Hierusalē. Cū vidissent autē discipuli eius Iacobus & Ioānes: dixerūt: Domine, vis dicimus vt ignis descendat de cælo, & cōsumat illos? Et cōuersus increpauit illos, dicēs: Nescitis cui^o spiritus estis? Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierūt in aliud castellū. ^{u 105} **V** Factum est autem ambulanti-
bus iplis in via, dixit quidā ad illum: Sequar te quocūmq; ieris. Et dixit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autē hominis non habet vbi caput suum reclinet. Ait autē ad alterum: Seque-
re me. Ille autem dixit: Domine, permittite mihi primum ire, & sepelire patrē meum. Dixitque ei Iesus: Sinē vt mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, & annūcia regnū Dei. ^{x 106} **V** Et ait alter: Sequar te domine, sed permittite mihi primum renunciare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittēs manum suam ad aratrū & aspiciēs retro, aptus est regno Dei.

CAPVT X.

^{a 107} **X** **P**ost hac autem designauit dominus & alios septuagintaduos, & misit illos binos ante faciē suā in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse vēturus.
^{b 108} **V** Et dicebat illis: Messis quidem multā, operarii autē pauci. Rogate autem dominum messis, vt mittat operarios in messem suā. ^{c 109} **V** Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. ^{d 100} **II** Nolite ergo portare sacculum, neque perā, neque calciāmētā, & neminem per viam salutaueritis. ^{e 111} **V** In quamcūque domum intraueritis, primum dicite: pax huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. ^{f 112} **F** In eadem autē domo manete, edētes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua. ^{g 113} **X** Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumque ciuitatē intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnū Dei. ^{h 114} **II** In quācumque autem ciuitatē intraueritis & non susceperint vos, exētes in plateas eius, dicite: Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos. Tamen hoc scitote, quia appropinquauit regnū Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quā illi ciuitati. ^{i 115} **V** Væ tibi Chorozain, vë tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone factę fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Verumtamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quā vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. ^{k 116} **I** Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. ^{l 117} **X** Reuersi sunt autē septuagintaduo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dēmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem: Ecce dedi vobis potestātē calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem virtutē inimici, & nihil vobis nocebit. Verū tamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur: Gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cælis. ^{m 118} **V** In ipsa hora exultauit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi pater, domine cæli & terre: quod abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: Etiam pater, quoniam sic placuit ante te, ^{n 119} **III** Omnia mihi tradita sunt à patre

meo. Et nemo scit quis sit filius nisi pater, & quis sit pater nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. ^{o 120} **V** Et cōuersus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi qui vidēt quæ vos videtis. Dico. n. vobis, quod multi prophete & reges voluerunt videre quæ vos videtis & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. ^{p 121} **II** Et ecce quidā legisperitus surrexit, tentans illum, & dicēs: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Quo modo legis? Ille respōdens dixit: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum sicut teipsum. Dixitque illi: Rectē respōdisti: hoc fac & viues. ^{q 122} **X** Ille autem volens iustificare se ipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Suscipiens autem Iesus, dixit: Homo quidam descēdebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones: qui etiam despoliauerūt eum, & plagis impositis abierunt, semiuiuo relicto. Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illo præteriuit. Similiter & leuita cum esset secus locum & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est. Et appropians alligauit vulnera eius, infundēs oleum & vinum. Et imponēs illum in iumentum suum, duxit in stabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcūque supererogaueris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis horum triū tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illū. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter. Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum, & mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum suā. Et huic soror erat nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes domini, audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium, quæ stetit & ait: Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondens dixit illi dominus: Martha, Martha sollicitas, & turbatis erga plurima. Porro vnum est necessarium: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAPVT XI.

^{a 123} **V** **E**T factum est cum esset in quodam loco orās: vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos: Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater, sanctificetur nomen tuū: adueniat regnum tuum: panē nostrum quotidianum da nobis hodie, & dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis: & ne nos inducas in tentationem. ^{b 124} **X** Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illū media nocte, & dicet illi: Amice commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit de via ad me, & nō habeo quod ponā antē illum. Et ille de intus respondens dicat: Noli mihi molestus esse: iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Etsi ille perseverauerit pulsans: dico vobis, & si nō dabit illi surgēs, eo quod amicus eius sit, propter improbitatē tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis. ^{c 125} **V** Petite, & dabitur vobis: querite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis. n. qui petit, accipit: & qui querit, inuenit: & pulsanti aperietur: Quis

A Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? aut piscem: nunquid pro pisce serpentem dabit illi? aut si petierit ouum: nunquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, non sitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester de caelo dabit spiritum bonum petentibus se? ^d Et erat eiiciens demonium, & illud erat mutum. Et cum eiecisset demonium, loquutus est mutus, & admiratae sunt turbae. ^e Quidam autem ex eis dixerunt, in Beelzebub principe demoniorum eiicit demonia. ^f Et alii tentantes, signum de caelo querebant ab eo. ^g Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet. Si autem & Satan in seipsum diuisus est, quo modo stabit regnum eius: quia dicitis, in Beelzebub me eiicere demonia? Si autem ego in Beelzebub eiicio demonia, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si in digito Dei eiicio demonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quae possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuere. ^h Qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, dispergit. ⁱ Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa quarens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam & ornatam. ^j Et tunc vadit, & assumit septem alios spiritus nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fuit nouissima hominis illius peiora prioribus. ^k Factum est autem cum haec diceret: extollens vocem quaedam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera que suxisti. At ille dixit: Quinimo, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud, ^l Turbis autem concurrentibus, coepit dicere: Generatio haec, generatio nequam est: signum quaerit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionae prophetae. Nam sicut fuit Iona signum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis. Et ecce plus quam Salomon hic. Viri Niniuite surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia poenitentiam egerunt ad praedicationem Ionae. Et ecce plus quam Iona hic. ^m Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumem videant. ⁿ Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebrae sint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum. Et sicut lucerna fulgoris illuminabit te. ^o Et cum loqueretur, rogauit illum quidam phariseus, ut praederet apud se. Et ingressus recubuit. Phariseus autem coepit intra se reputans dicere: quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait dominus ad illum: Nunc vos pharisei quod de foris est calicis & catini mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod de foris est: etiam id quod de intus est fecit? Verumtamen, quod superest, date elemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. ^p Sed vobis phariseis, quia decimatis mentham & rutam, & omne holus, & praeteritis iudicium & charitatem Dei. Haec

autem oportuit facere, & illa non omittere. ^q Vobis phariseis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. ^r Vobis, quia estis ut monumeta quae non pariet, & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, haec dicens etiam nobis contumeliam facis. At ille ait: Et vobis legisperitis vobis, quia oneratis homines oneribus quae portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. ^s Vobis, quia edificatis monumeta prophetarum: patres autem vestri occiderunt illos. Profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam quidem ipsi eos occiderunt: vos autem edificatis eorum sepulcra. ^t Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos prophetas & apostolos, & ex illis occidetur, & persecuetur: ut inquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi, a generatione ista: a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, qui periit inter altare & edem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. ^u Vobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiae: ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis. ^x Cum autem haec ad illos diceret, ceperunt pharisei & legisperiti grauer insistere, & os eius opprimere, de multis insidiantes ei, & querebant aliquid capere de ore eius, ut accusarent eum.

CAPVT XII.

Multis autem turbis concurrentibus, ita ut se inuicem conculcarent, coepit dicere ad discipulos suos: ^a Attendite a fermento phariseorum, quod est hypocrisis. ^b Nihil enim opertum est quod non reueletur: neque absconditum quod non sciatur. Quoniam quae in tenebris dixistis, in lumine dicentur, & quod in aure loquuti estis in cubiculis, praedicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hoc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quae timeatis. Timeate eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timeate. Nonne quinque passeris veneunt dipondio, & vnus ex illis non est in oblivione coram Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multus passeribus, plus estis vos. Dico autem vobis. Omnis qui cumque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei. ^c Qui autem negauerit me coram hominibus, denegabitur coram angelis Dei. ^d Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur. ^e Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite solliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quae oporteat vos dicere. ^f Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hereditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem supra vos? Dixitque ad illos: Videte & caute ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quae possidet. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cuiusdam diuitis, vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se, dicens: Quid faciam quod non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi, & bona mea, & dicam anime meae: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede,

CANON
C
P 137
II
Q 138
V
R 139
V
S 140
V
T 141
V
U 142
V
X 143
X
A 144
II
D
B 145
V
C 146
II
D 147
II
E 148
II
F 149
X

G
O 120
V
P 121
II
Q 122
X
H
A 123
V
B 124
X
C 125
V

CANON
E
g 1,0
V
h 151
X
i 152
II
k 153
V
l 154
X
F
m 155
V
n 156
II
o 157
V
p 158
V
q 159
X
r 160
V
f 161
V

bibe, epulare. Dixit autē illi Deus: Stulte, hac nocte animā tuam repetūt à te: quā autē parasti, cuius erūt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Dixitq; ad discipulos suos: Ideo dico vobis: Nolite solliciti esse animā vestrā quid māducat: neq; corpōri quid induamini. Anima plus est quā esca, & corpus plusquam vestimentum. Considerate coruos, quia non semināt neque metūt: quibus non est cellarium, neque horreū, & Deus pascit illos. Quāto magis vos pluris estis illis? Quis autē vestrum cogitādo potest adiciere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neq; quod minimū est potestis, quid de ceteris solliciti estis? Cōsiderate lilia quō modo crescunt: nō laborāt, neq; nent. Dico autem vobis: quia nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur, sicut vnum ex istis. Si autē scēnū agri quod hodie est in agro, & cras in clibanū mittitur, Deus sic vestit: quāto magis vos pusillā fidei: Et vos nolite querere quid māducat, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli. Hāc enim omnia gētēs mūdi querūt. Pater autē vester scit, quoniā his indigetis. Veruntamē primum querite regnū Dei, & iustitiam eius, & hāc omnia adiciētur vobis. ^h Nolite timere pusillus grex: quia complacuit patri vestro dare vobis regnū. ⁱ Vendite quę possidetis, & date eleemosynā. ^k Facite vobis sacculos qui nō veterascunt: thesaurum non deficientem in cœlis: quo fur non appropriat, neq; tinea corrumpit. Vbi. n. thesaurus vester est, ibi & cor vestrū erit. ^l Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardētēs in manibus vestris: & vos similes hominibus expectātib. dominum suū, quando reuertatur à nuptiis: vt cum venerit & pulsauerit, confestim aperiāt ei. ^m Beati serui illi, quos cum venerit dominus, inuenerit vigilātes. Amē dico vobis quod præinget se, & faciet illos discūbere, & trāfiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & fin tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sūt serui illi. ⁿ Hoc autē scitote: quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & nō fineret perfodi domū suā. Et vos estote parati: quia qua hora non putatis, filius hominis veniet. ^o Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolā, an & ad oēs: Dixit autem dominus: Quis putas est fidelis dispensator & prudens: quē cōstituit dominus super familiā suā, vt det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quē cum venerit dominus, inuenerit ita facientem. Vere dico vobis: quia super omnia quā possidet, constituet illum. ^p Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Morā facit dominus meus venire, & cœperit percutere seruos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari: veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit: & diuidet eum, partēque eius cum infidelibus ponet. ^q Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non se preparauit, & non fecit secundum voluntatē eius, vapulabit multis. Qui autē nō cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autē cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum, plus petēt ab eo. ^r Ignem veni mittere in terrā, & quid volo nisi vt accēdatur? Baptismo autem habeo baptizari, & quo modo coartor vsque dum perficiatur? Putatis, quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinq; in domo vna diuisi, tres in duo, & duo in tres: diuidetur pater in filium, & filius in patrem suum: mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam, & nurus in locrum suam. ^f Dicebat

autem & ad turbas: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: nimbis venit, & ita fit: & cū austrum flantem, dicitis: quia estus erit, & fit. Hypocrita, faciem cœli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quo modo nō probatis? Quid autem & à vobis ipsi non iudicatis quod iustum est? ^c Cum autem vadis cum aduersario tuo ad principem in via, da operam liberari ab illo: ne fortē trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi: non exies inde, donec etiam nouissimum minutum reddas.

CAPVT XIII.

^a Derant autem quidam ipso tempore nunciātes illi de Galilæis: quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Nō, dico vobis: sed nisi pœnitentiam habueritis omnes, similiter peribitis sicut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos. Putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non dico vobis: sed si pœnitentiam nō habueritis omnes, similiter peribitis. ^b Dicebat autem & hanc similitudinem: Arborē ficī habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit querēs fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ. Ecce anni tres sunt, ex quo venio, querens fructum in ficulnea hac, & non inuenio: succide ergo illam, vt quid etiam terrā occupat? At ille respondēs. dixit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam & mittam stercora. Et si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam. Erat autem docens in synagoga eorum sabbathis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo: & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere: quam cum vidisset Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus (indignans, quia sabbatho curasset Iesus) dicebat turbę: Sex dies sunt in quibus oportet operari. In his ergo venite, & curamini, & nō in die sabbathi. ^c Respondit autem ad illum dominus, & dixit: Hypocritæ, vnusquisque vestrum sabbatho nō soluit bouem suum aut asinum à præsepio, ducit adquare? Hanc autem filiam Abraham, quam alligauit Satanās ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbathi? ^d Et cum hęc diceret, erubescerāt omnes aduersarii eius, & omnis populus gaudebat in vniuersis quę gloriose fiebant ab eo. ^e Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit & factum est in arborem magnam, & volucres cœli requieuerūt in ramis eius. ^f Et iterum dixit: Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae fata tria: donec fermentaretur totum. ^g Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. ^h Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos: Contēdite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) querunt intrare, & non potuerunt. ⁱ Cum autem intrauerit paterfamilias, & clauerit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ad ostium dicentes: Domine, aperi nobis: & respondens, dicet vobis: Nescio vos vnde sitis: tūc incipietis

c 165
IId 166
Xe 167
IIf 168
Vg 169
II
h 170
Vi 171
V

pietis

pietis dicere: Māducauimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos vnde fitis. Discedite à me omnes operarii iniquitatis: ibi erit fletus & stridor dētiū: ^kcū videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes prophetas in regno Dei: vos autem expelli foras. Et venient ab oriente & occidente & aquilone, & austro, & accumbent in regno Dei. ^lEt ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi. ^mIn ipsa die accesserunt quidā pharisæorum, dicentes illi: Exi & vade hinc: quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi: Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. Verumtamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare: quia non capit prophetā perire extra Hierusalem. ⁿHierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te: quotiens volui congregare filios tuos, quæadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis: quia non videbitis me, donec veniat cum dicetis: benedictus qui venit in nomine domini.

CAPVT XIV.

E ^aT factum est cum introisset Iesus in domū cuiusdā principis pharisæorum sabbatho manducare panē, & ipsi obseruabāt eū, & ecce homo quidā hydropicus erat ante illū. ^bEt respondēs Iesus dixit ad legisperitos & pharisæos, dicēs: Si licet sabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensū sanauit eū, ac dimisit. Et respondēs ad illos dixit: Cuius vestrū asinus aut bos in puteū cadet, & non continuo extrahet illum die sabbathi? Et non poterāt ad hæc respondere illi. ^cDicebat autē & ad inuitatos parabolā, intendēs quo modo primos accubitus eligerēt, dicēs ad illos: Cū inuitatus fueris ad nuptias, nō discumbas in primo loco, ne fortè honoratior te sit inuitatus ab illo: & veniēs is qui te & illum vocauit, dicat tibi: da huic locū: & tūc incipias cū rubore nouissimū locū tenere. Sed cū vocatus fueris, vade recūbe in nouissimo loco: vt cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascēde superius. Tunc erit tibi gloria corā simul discūbentib. ^dQuia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. ^eDicebat autē & ei qui se inuitauerat: Cū facis prādiū aut cœnā, nolivocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos, neque diuites: ne fortè & ipsi te reinuitēt, & fiat tibi retributio. Sed cū facis cōuiuuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris: quia non habēt retribuere tibi. Retribuetur. ⁿtibi in resurrectione iustorum. Hæc cum audisset quidā de simul discūbentib., dixit illi: Beatus qui māducabit panem in regno Dei. ^fAt ipse dixit ei: Homo quidā fecit cœnam magnā, & vocauit multos: & misit seruum suū hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent: quia iā parata sunt omnia. Et cœperūt simul oēs excusare. Primus dixit ei. Villā emi, & necesse habeo exire & videre illā: rogo te habe me excusatū: Et alter dixit: Iuga boū emi quinque & eo probare illa: rogo te habe me excusatū. Et alius dixit: Vxorē duxi, & ideo nō possū venire. Et reuersus seruus, nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit seruo suo: Exi cito in plateas & vicos ciuitatis: & pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factū est vt imperasti: & adhuc locus est. Et ait dominus seruo: Exi

S. Hieron. Tom. 6.

in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autē vobis, quod nemo virorū illorū qui vocati sunt, gustabit cœnā meā. ^gIbāt autē turbæ multæ cum eo, & cōuersus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & nō odit patrē suum, & matrē, & vxorē, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autē & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui nō bauiulat crucē suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. ^hQuis enim ex vobis volens turrim ædificare, nonne prius sedēs computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum: ne postea quā posuerit fundamentū, & non potuerit perficere, omnes qui vidēt, incipiant illudere ei, dicentes: quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare. Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decē millib. occurrere ei, qui cum viginti millib. venit ad se. Alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. ⁱSic ergo omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. ^kBonū est sal. Si autē sal quoque euauerit, in quo condietur? Neque in terrā, neque in sterquilinum vtile est: sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

CAPVT XV.

E ^aRant autem appropinquantes ei publicani & peccatores, vt audirēt illū: & murmurabāt scribæ & pharisæi, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. ^bEt ait ad illos parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oues, & si perdiderit vnā ex illis, nonne dimittit nonaginta nouē in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eā? Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens: & veniens domū, conuocat amicos & vicinos, dicēs illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meā quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudiū erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agēte: quàm super nonaginta nouē iustis, qui non indigent pœnitentia. ^cAut quæ mulier habens drachmas decem: si perdiderit drachmam vnā: nonne accendit lucernam & euertit domum: & querit diligenter, donec inueniat? Et cum inuenierit, cōuocat amicas & vicinas, dicēs: Congratulamini mihi: quia inueni drachmam quam perdideram. ^dIta dico vobis: gaudium erit corā angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente. ^eAit autem: Homo quidam habuit duos filios: & dixit adolescētior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substātiæ quæ me cōtingit. Et diuisit illis substātiā. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescētior filius peregre profectus est in regionem longinquam: & ibi dissipauit substātiā suam, viuendo luxuriosè. Et postquam omnia cōsummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere. Et abiit & adhæsit vni ciuium regionis illius: & misit illum in villam suam, vt pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In se autem reuersus, dixit: Quāti mercenarii patris mei abundant panibus: ego autē hic fame pereor? Surgam & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in cœlum & coram te: & iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenariis tuis. Et surgens venit ad patrē suum. Cum autē adhuc lōgè esset: vidit illum pater ipse, & misericordia motus est: & accurrens cecidit super

G iiii

g 182
V

h 183
X

i 184
V
k 185
II

a 186
II

b 187
V
D

c 188
X

d 189
V
e 190
X

x 172
V

l 173
II
m 174
X

n 175
V

a 176
X

b 177
V

B

c 178
X

d 179
V

e 180
X

f 181
V

f 182
V

d 166
X

e 167
II

f 168
V

g 169
II

h 170
V

i 171
V

A nolite ire neque sectemini. ⁱ Nam sicut fulgur coruscans de sub caelo in ea quae sub caelo sunt, fulget: ita erit filius hominis in die sua. ^k Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari a generatione hac. ^j Et sicut factum est in diebus Noe: ita erit & in diebus filii hominis. Edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias, vsque in diem qua intrauit Noe in arcam, & venit diluuium & perdidit omnes. ^m Similiter sicut factum est in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & aedificabant: qua autem die exiit Lot a Sodomis, pluit ignem & sulphur de caelo & omnes perdidit. Secundum haec erit qua die filius hominis reuelabitur. ⁿ In illa hora qui fuerit in tecto & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro. ^o Memores estote vxoris Lot. ^p Quicumque quaesierit animam suam saluam facere, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, viuificabit eam. ^p Dico vobis: in illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur. Duae erunt molentes in vnum: vna assumetur, & altera relinquetur. Duo in agro: vnus assumetur, & alter relinquetur. ^r Respondentes dicunt illi: Vbi domine? Qui dixit illis: Vbiunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilae.

CAPVT XVIII.

Dicebat autem & parabolam ad illos: quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerbatur. Vidua autem quaedam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens. **B** Vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multum tempus. Post haec autem dixit intra se: Ei si Deum non timeo, nec hominem reuereor: tamen quia molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam: ne in nouissimo veniens fugillet me. Ait autem dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit: Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico autem vobis, quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra? Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabantur ceteros, parabolam istam. Duo homines ascenderunt in templum vt orarent: vnus Pharisaeus, & alter Publicanus. Pharisaeus stans haec apud se orabat: Deus, gratias ago tibi: quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, iniusti, adulteri: velut etiam hic publicanus. Ieiunio bis in sabbatho: decimas domini quae possideo. Et publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad caelum leuare: sed percutiebat pectus sum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Amen dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: ^b quia omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur. ^c Afferebant autem ad illum infantes, vt eos tangeret, Quod cum videret discipuli, increpabant illos. Iesus autem conuocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, & nolite prohibere eos: Talium est enim regnum Dei. ^d Amen dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud. ^e Et interrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciens vitam eternam possidebo? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus. Mandata nosti: Non occides: non moechaberis: non furtum facies: non falsum testimoniū dices: honora patrem tuum & matrem. Qui ait: Haec omnia custodiui a iuuentute

S. Hieron. Tom. 6.

mea. ^f Quo audito Iesus, ait ei: Adhuc tibi vnū deest, Omnia quaecunque habes, vende & da pauperibus: & habebis thesaurum in caelo: & veni sequere me. ^g His ille auditis contristatus est, quia diues erat valde. Videns autem Iesus illum triste factum, dixit: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrant. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei. ^h Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? Ait illis: Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus. Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. ^h Qui dixit eis. Amen dico vobis, nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum Dei: & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in saeculo futuro vitam eternam. ⁱ Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis. Ecce ascendimus Hierosolymam: & consummabuntur omnia quae scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur: & postquam flagellauerint, occident eum: & die tertia resurget. ^k Et ipsi nihil horum intellexerunt. Erat autem verbum istud absconditum ab eis: & non intelligebant quae dicebantur. ^l Factum est autem cum appropinquaret Hiericho, caecus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazareus transiret. Et clamauit dicens: Iesu fili Dauid miserere mei. Et qui praebant increpabant eum, vt taceret. Ipse vero multo magis clamabat: fili Dauid miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine vt videam. Et Iesus dixit: Respice: fides tua te saluum fecit. Et confestum vidit: & sequebatur illum, magnificans Deum. Et omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.

CAPVT XIX.

Et ingressus perambulabat Hierico: Et ecce vir nomine Zaccheus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues. Et quaerebat videre Iesum quis esset: & non poterat praeter turba: quia statura pusillus erat. Et praecurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum: quia inde erat transiturus. Et cum venisset ad locum: suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum. Zacchee festinas descende: quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit: & excepit illum gaudens. Et cum videret omnes murmurabant, dicentes quod ad hominem peccatorem diuertisset: Stans autem Zaccheus, dixit ad dominum. Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse filius sit Abrahae. ^b Venit enim filius hominis quaerere & saluum facere quod perierat. ^c Haec illis audientibus, adiciens dixit parabolam: eo quod esset prope Hierusalem, & quia existimarent, quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: ^d Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuertit. ^e Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum: & miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos: Et factum est vt rediret accepto regno: & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam: vt sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem

G v

C

A

i 205

V

k 206

II

l 207

V

m 208

X

n 209

II

o 210

II

p 211

III

q 212

V

r 213

V

a 197

II

H

b 198

V

c 199

V

d 200

V

e 211

X

b 215

V

c 216

II

d 217

II

e 218

II

f 202

V

g 203

X

h 204

II

CANON
E

primus, dicens: Domine mna tua decem mnas acquiſiuit. Et ait illi: Euge bone ſerue: quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſtatem habens ſupra decē ciuitates. Et alter venit, dicens. Domine, mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu eſto ſuper quinque ciuitates. Et alter venit, dicēs: Domine, ecce mna tua quā habui repositam in ſudario. Timui. n. te: quia homo auſterus es: tollis quod non poſuiſti: & metis quod nō ſeminaiſti. Dicit ei: De ore tuo te iudico ſerue nequā. Sciebas quod ego homo auſter⁹ ſū, tollēs quod non poſui, & metens quod non ſeminaui: Et quare non dediſti pecuniā meā ad menſā: & ego veniens, cum vſuris vtique exegiſſem illam? Et aſtantibus dixit: Aufer te ab illo mnam, & date illi qui decē mnas habet. Et dixerūt ei: Domine, habet decē mnas, f Dico autē vobis: quia omni habenti dabitur: ab eo autē qui nō habet, & quod habet, auferetur ab eo. s Verū tamē inimicos meos illos qui noluerūt me regnare ſuper ſe, adducite huc, & interficite ante me. h Et his dictis præcedebat aſcēdens Hieroſolymā. Et factum eſt cū appropinquafſet ad Bethphage & Bethaniā, ad montem qui vocatur Oliueti: miſit duos diſcipulos ſuos, dicens: Ite in caſtellum quod contra vos eſt: in quod introeūtes inuenietis pullū aſinæ alligatū, cui nemo vnquā hominum ſedit: ſoluite illū, & adducite. Et ſi quis vos interrogauerit, quare ſoluitis, ſic dicetis ei: quia dominus operam eius deſiderat. i Abierunt autē qui miſi erāt, & inuenērūt ſicut dixit illis, ſtātem pullū. Soluentib⁹ autē illis pullum, dixerunt domini eius ad illos: Quid ſoluitis pullum? At illi dixerunt: Quia dominus eum neceſſariū habet. Et duxerunt illum ad Ieſum. Et iactantes veſtimēta ſua ſupra pullū, impoſuerunt Ieſū. Eunte autē illo, ſubſternebāt veſtimēta ſua in via. k Et cum appropinquaret iam ad deſcēſum montis oliueti, cœperunt oēs turbæ diſcipulorum gaudentes laudare Deum voce magna ſuper omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit rex in nomine domini: pax in cælo, & gloria in excelsis. l Et quidā phariſæorum de turbis dixerunt ad illum: Magiſter, increpa diſcipulos tuos. Quibus ipſe ait: Dico vobis: quia ſi hi tacuerint, lapides clamabūt. m Et vt appropinquauit vidēs ciuitatem, fleuit ſuper illam, dicēs: Quia ſi cognouiſſes & tu. Et quidē in hac die tua quæ ad pacē tibi, nūc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te: & circumdabūt te inimici tui vallo, & circumdabūt te, & coangulaſtunt te vndique: & ad terrā proſternēt te, & filios tuos qui in te ſunt. n Et non relinquent in te lapidem ſuper lapidem: eo quod non cognoueris tempus viſitationis tuæ. o Et ingreſſus in templum: cæpit eiicere vendētes in illo & ementes, dicēs illis: Scriptū eſt: quia domus mea, domus orationis eſt: vos autem feciſtiſ illā ſpeluncam latronum. p Et erat docens quotidie in templo. Principes autē Sacerdotū & Scribæ, & principes plebis querebāt illū perdere, & non inueniebāt quid facerent illi. Omnis. n. populus ſuſpenſus erat audiens illum.

CAPVT XX.

a 240
II
E T factum eſt in vna dierum, docente illo populum in tēplo & euangelizante: cōuenerunt principes Sacerdotū & Scribæ cum ſeniorib⁹, & aiunt dicētēs ad illum. Dic nobis: in qua poteſtate hæc facis: aut quis eſt qui dedit tibi hæc poteſtatē? Reſpōdens autē, dixit ad illos, Interrogabo vos & ego vnū verbū: reſpondete mihi Baptiſmus Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra ſe dicentes:

Quia ſi dixerimus de cælo, dicet: quare ergo nō crediſtiſ illi? Si autē dixerimus, ex hominib⁹: plebs vniuerſa lapidabit nos. Certi ſunt enim Ioannē prophetam eſſe: reſponderunt ſe nō ſcire vnde eſſet. Et Ieſus ait illis: Neque ego dico vobis in qua poteſtate hoc facio. b Cœpit autē dicere ad plebē parabolam hæc: Homo quidā plantauit vineam, & locauit eam colonis, & ipſe peregre fuit multis tēporib⁹, & in tēpore illo miſit ad cultores ſeruū, vt de fructu vineæ darēt illi. Qui ceſſum dimiſerunt eum inanē. Et addidit alterum ſeruū mittere. Illi autē hunc quoq; cēdentes & afficientes cōtumelia, dimiſerunt inanem. Et addidit tertium mittere. Qui & illum vulnerantes eiecerunt. Dixit autē dominus vineæ: Quid faciā? Mittam filium meum dilectum: forſitan cum hunc viderint verebūtur. Quem cum vidiffent coloni: cogitauerunt intra ſe dicentes: Hic eſt heres: occidamus illum, vt noſtra fiat hæreditas. Et eiecit illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet & perdet colonos iſtos, & dabit vineā aliis. Quo audito dixerunt illi: Abſit. Ille autem aſpiciēs eos ait: Quid eſt ergo hoc quod ſcriptū eſt: Lapidem quem reprobrauerunt ædificantes: hic factus eſt in caput anguli. Omnis qui ceciderit ſupra illum lapidem conquaſſabitur: ſupra quem autē ceciderit, comminuet illum. c Et querebāt principes Sacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa, & timuerunt populū. Cognouerūt enim quod ad ipſos dixerit ſimilitudinē hanc. d Et obſeruantes miſerunt inſidiatores, qui ſe iuſtos ſimularent, vt caperent eū in ſermone, & traderent illū principatui & poteſtati præſidis, Et interrogauerunt eum dicētēs: Magiſter, ſcimus quia recte dicis & doces, & non accipis perſonam, ſed viam Dei in veritate doces: Licet nobis tributū dare Cæſari, an non? Conſiderans autem dolum illorū, dixit ad eos: Quid me tentatis? Oſtendite mihi denarium: cuius habet imaginē & inſcriptionē? Reſpondētes dixerunt ei: Cæſaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei, Deo. Et non potuerūt verbū eius reprehēdere corā plebe, & mirati in reſpōſione eius tacuerūt. Acceſſerunt autē quidā Sadducęorū, qui negant eſſe reſurrectionē, & interrogauerunt eū, dicentes: Magiſter, Moyses ſcripſit nobis. Si frater alicuius mortu⁹ fuerit habens vxorē, & hic ſine liberis fuerit, vt accipiat eā frater eius vxorē, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. Septem ergo fratres erant, & primus accepit vxorē, & mortuus eſt ſine filiis. Et ſequēs accipit illam, & ipſe mortuus eſt ſine filiis. Et tertius accepit illā: ſimilitēr & omnes ſeptē, & non reliquerunt ſemen, & mortui ſunt. Nouiſſime omniū mortua eſt mulier: In reſurrectione ergo cuius eorū erit vxor? ſiquidem ſeptē habuerunt eam vxorem. Et ait illis Ieſus: Filii huius ſæculi nubūt & traduntur ad nuptias: illi vero qui digni habebūtur ſæculo illo & reſurrectione ex mortuis, neq; nubūt, neq; ducūt vxores: neq; n. vltra mori poterūt. Equales. n. angelis ſunt, & filii ſunt Dei, cum ſint filii reſurrectionis. Quia vero reſurgēt mortui, & Moyses, oſtēdit ſecus rubū: ſicut dicit dominū Deum Abraham & Deū Isaac & Deum Iacob. Deus autem non eſt mortuorum, ſed viuorū, oēs enim viuunt ei. Reſpondentes autem quidā ſcribarū, dixerūt ei: Magiſter, benedixiſti. e Et amplius nō audebāt eum quidquā interrogare. f Dixit autē ad illos: Quo modo dicunt Chriſtū filium eſſe Dauid, & ipſe Dauid dicit in libro pſalmodi: Dixit dominus domino

meo,

G

A

g 246
IIb 244
IIh 247
VIIIa 248
IIb 249
IIc 242
Id 243
II
Hc 250
Id 251
II
Be 252
Xf 253
IIg 254
IIh 255
IIi 256
Xk 257
IIl 258
IIe 244
II
f 245
II

meo, sede à dextris meis: donec ponā inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? Dauid ergo dominum illum vocat, & quo modo filius eius est? Audiēte autem omni populo, dixit discipulis: uis: Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in cœnis. ^h Qui deuorant domos viduarum simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem maiorem.

CAPVT XXI.

Respiciens autem vidit eos qui mittebāt munera sua in gazophylacium diuites. Vidit autem & quandam viduam pauperulam, mittentem era minuta duo. Et dixit: Vere dico vobis: quia vidua hæc pauperula plusquā omnes misit. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnē victum suū quem habuit misit. ^a Et quibusdam dicentibus de tēplo, quod bonis lapidibus & donis ornatū esset, dixit: Hęc quę videtis, venient dies in quibus nō relinquetur lapis supra lapidem, qui non destruat. ^b Interrogauerunt autem illū, dicentes: Pręceptor quando hæc erunt, & quod signū cum fieri incipient? Qui dixit: Videte ne feducamini. Multi enim venient in nomine meo dicētes: quia ego sum, & tempus appropinquauit. Nolite ergo ire post eos. Cum autem audieritis pręlia & seditiones, nolite terreri. Oportet enim hæc fieri, sed nondum statim finis. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gētem, & regnū aduersus regnū, & terremotus magni erunt per loca, & pestilentia & fames: terroresq; de cœlo & signa magna erunt. ^c Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas & custodias: trahentes ad reges & præsides propter nomen meū. Continget autem vobis in testimonium. ^d Ponite ergo in cordibus vestris non pręmeditari quemadmodū respondeatis. Ego enim dabo vobis os & sapientiam: cui nō poterunt resistere & contradicere omnes aduersarii vestri. Trademini autē à parentibus & fratribus, & cognatis & amicis, & morte afficient ex vobis. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras. ^e Cū autem videritis circūdari ab exercitu Hierusalē, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. ^f Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & qui in medio eius, discedant, & qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies vltionis hi sunt, vt impleantur omnia quę scripta sunt. ^g Væ autem prægnatibus & nutrientibus in illis diebus. ^h Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic. ⁱ Et cadent in ore gladii, & captiui ducētur in omnes gentes. Et Hierusalē calcabitur à gētibus, donec impleatur tempora nationū. ^k Et erunt signa in sole & luna & stellis, & in terris pressura gētium, præ confusione sonitus maris & fluctuū: arefētibus hominibus præ timore & expectatione, quę superueniunt vniuerso orbi. Nam virtutes cœlorum mouebuntur. ^l Et tunc videbunt filiū hominis venientem in nube, cum potestate magna & maiestate. His iutem fieri incipientibus, respicite & leuate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam, & omnes arbores, cum producūt iam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas. Ita & vos cum videritis: hæc fieri, scitote quoniam prope est regnū Dei. Amen dico vobis: quia non præteribit generatio hæc, donec

omnia fiant. Cælum & terra transibunt verba autem mea non transibunt. ^m Attēdite autē vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terre. Vigilate itaque omni tempore orantes: vt digni habeamini fugere omnia ista quę ventura sunt, & stare ante filium hominis. Erat autem diebus docens in templo: noctib; vero exiens morabatur in monte, qui vocatur oliueti, & omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

CAPVT XXII.

Appropinquabat autem dies festus azymorum qui dicitur pascha. ^b Et querebāt principes Sacerdotum & Scribæ quo modo eum interficerēt: timebant vero plebem. ^c Intrauit autem Satanias in Iudam, qui cognominabatur Iscariotis, vnus de duodecim. ^d Et abiit, & locutus est cum principib; Sacerdotum & magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare: & spondit, & querebat opportunitatem vt traderet illum sine turbis. Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha. Et misit Petrū & Ioannem dicens: Euntes parate nobis pascha vt manducemus. At illi dixerunt: Vbi vis paremus? Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo amphoram aquę portans: sequimini eum in domū in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi magister: vbi est diuersoriū, vbi pascha cum discipulis meis māducē? Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnū stratum: & ibi parate. Euntes autē inuenerūt sicut dixit illis, & parauerunt pascha. Et cū facta esset hora discubuit, & duodecim Apostoli cum eo. ^e Et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. ^f Dico enim vobis: quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis quod non bibam degeneratione vitis, donec regnum Dei veniat. ^g Et accepto pane, gratias egit & fregit & dedit eis, dicēs: Hoc est corpus meū, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem. ^h Similiter & calicem postquam cœnauit, dicēs: Hic est calix nouum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. ⁱ Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Et quidem filius hominis secundum quod definitum est vadit. Veruntamen væ homini illi per quem tradetur. ^k Et ipsi cœperunt querere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturussset. ^l Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur maior. Dixit autē eis: Reges gentiū dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic. Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator. ^m Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: & ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum: vt edatis & bibatis super mensam meā in regno meo. ⁿ Et sedatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israël. Ait autē dominus Simoni: Simō, Simon, ecce Satanias expetiuit vos, vt cribraret sicut triticū. Ego autē rogavi pro te, vt nō deficiat fides tua.

a 260
I
b 261
I
c 262
IX
d 263
II

D
e 264
X
f 265
II

g 266
I

h 7
II

i 268
II

k 269
I

l 270
II

m 271
X

n 272
V

o 273
X

G
A
g 246
II
b 244
II
h 247
VIII
a 248
II
b 249
II
c 242
I
d 243
II
H
c 250
I
d 251
II
B
e 252
X
f 253
II
g 254
II
h 255
II
i 256
X
k 257
II
l 258
II
e 244
II
f 245
II

CANON
E
p 274
IX
q 275
I
r 276
X
f 277
VIII
r 278
X
u 279
I
x 280
II
y 281
I
z 282
I
a 283
X
b 284
II
c 285
I
d 286
II
e 287
I
F
f 288
X
g 289
I
h 290
I
i 291
I
k 292
I
l 293
II
m 294
I
n 295
II
o 296
X
p 297
I
q 298
X

Et tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. At ille dixit: Dico tibi Petre: non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis: Quando misit vos sine sacco & pera & calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil, Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram. Et qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim vobis: quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quae sunt de me, finem habent. Ait illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis: Satis est. Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum. Secuti sunt autem illum & discipuli. Et cum peruenisset ad locum, dixit illis: Orate ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis quantum iactus est lapidis: & positus genibus orabat, dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum a me. Veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. Apparuit autem illi angelus de caelo confortans eum. Et factus in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram. Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes pro tristitia. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem. Adhuc eo loquente: ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim antecedebat eos, & appropinquauit Iesu ut oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filium hominis tradis? Videtes autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus gladio? Et percussit vnus ex illis seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius dexteram. Respondens autem Iesus ait: Sinite vsque huc. Et cum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus? Cum quotidie vobiscum serim in templo, non extendistis manus in me. Sed haec est hora vestra, & potestas tenebrarum. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum. Petrus vero sequebatur eum a longe. Accenso autem igne in medio atrii, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum, quem cum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens: Mulier, non noui illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus vero ait: O homo non sum. Et interuallo facto quasi horae vnus, alius quidam affirmabat, dicens: Vere hic cum illo erat, nam & Galilaeus est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantauit gallus. Et conuersus dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi domini sicut dixerat: quia priusquam gallus ceter, ter me negabis. Et egressus foras Petrus fleuit amare. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei cadentes. Et velauerunt eum, & percutiebant faciem eius, & interrogauerunt eum, dicentes: Prophetiza, quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et ut factus est dies, conuenerunt seniores plebis & principes sacerdotum & scribae, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixerero, non credetis mihi: si autem & interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem

omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audiuimus de ore eius.

CAPVT XXIII.

Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. Coeperunt autem illum accusare dicentes: Hunc inuenimus subuertente gentem nostram, & prohibente tributa dari Caesari, & dicente se Christum regem esse. Pilatus autem interrogauit eum, dicens: Tu es rex Iudaeorum? At ille respondens ait: Tu dicis. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum & turbas: Nihil inuenio cause in hoc homine. At illi inualecebant, dicentes: Commouit populum docens per vniuersam Iudaeam, incipiens a Galilaea vsque huc. Pilatus autem audiens Galilaeam, interrogauit si homo Galilaeus esset? Et ut cognouit quod de Herodis potestate esset remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem viso Iesu, gaudens est valde. Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum & scribae constanter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illi induitum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipso die: nam antea inimici erant adinuicem. Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentem populum: & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto, ex his, in quibus eum accusatis: Sed neque Herodes. Nam remisit vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam: Necessarium enim habebat dimittere eis per diem festum vnum. Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam: qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad eos: Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis inuenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabant vocibus magnis postulantes ut crucifigeretur, & inualecebant voces eorum. Et Pilatus adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: Iesum vero tradidit voluntati eorum. Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum, quae plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Filiae Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros. Quoniam ecce veniet dies, in quibus dicent: Beatae steriles & ventres quae non genuerunt, & vbera quae non lactauerunt. Tunc incipient dicere motibus, cadite super nos, & collibus, operite nos: quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur. Et postquam venerunt in locum qui vocatur Caluarie, ibi crucifixerunt eum, & latrones, vnus a dextris, & alterum a sinistris. Iesus autem dicebat: Pater dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt. Diuidentes vero vestimenta eius miserunt

G
r 299
I
a 300
I
b 301
X
c 302
I
d 303
IX
e 304
X
f 305
II
g 306
X
h 307
IX
i 308
X
H
k 309
II
l 310
I
m 311
I
n 312
IX
o 313
I
p 314
I
q 315
I
r 316
X
f 317
I
e 318
I
u 319
I
x 320
X
y 321
I

A
z 322
II
a 323
II
b 324
I
c 325
II
d 326
X
e 327
II
f 328
II
g 329
I
h 330
II
i 331
X
k 332
I
l 333
I
B
m 334
X
n 335
VIII
o 336
I
p 337
II
q 338
II
d 339
X
e 340
VIII

runt fortes. Et stabat populus expectans: ^z Et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios saluos fecit: se saluū faciat, si hic est Christus Dei electus. ^a Illudebant autē ei & milites accedentes, & acetum offerentes illi, dicentes: Si tu es rex Iudæorum, saluum te fac. ^b Erat autem & superscriptio scripta super eū, literis Græcis & Hebraicis & Latinis: Hic est rex Iudæorum. ^c Vnus autē de his qui pendebāt latronibus blasphemabat eum, dicēs: Si tu es Christus, saluū fac te ipsum & nos. ^d Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deū, quod in eadem damnatione es. Et nos quidē iuste: nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine, memēto mei cum veneris in regnū tuū. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecū eris in paradiso. ^e Erat autem ferē hora sexta, & tenebrę factę sunt in vniuersam terrā vsque in horā nonam, & obscuratus est sol: ^f Et velum templi scissum est medium. ^g Et clamās voce magna Iesus, ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens, expirauit. ^h Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicēs: Verē hic homo iustus erat. ⁱ Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quę fiebant, percutientes pectora sua reuertebātur. Stabant autē omnes noti eius à longe, & mulieres quę secutę eum erant à Galilæa hæc vidētēs. ^k Et ecce vir nomine Ioseph qui erat decurio, vir bonus & iustus: hic nō cōfenserat consilio & actibus eorum, ab Arimathia ciuitate Iudææ: qui expectabat & ipse regnū Dei. Hic accessit ad Pilatum & petiit corpus Iesu: ^l Et depositū inuoluit sindone, & posuit illud in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. ^m Et dies erat parasceue, & sabbatum illucescebat. Subsecutę autem mulieres quę cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positū erat corpus eius. ⁿ Et reuertentes parauerūt aromata & vnguenta, & sabbatho quidem siluerunt secundum mandatum.

CAPVT XXIV.

VNa autem sabbathi valde diluculo, venerunt ad monumentū, portantes, quę parauerāt aromata, & inuenerunt lapidē reuolutū à monumento, & ingressi non inuenerunt corpus domini Iesu. Et factum est dum mēte consternatę essent de isto: ecce duo viri steterūt secus illas in veste fulgētī. ^b Cum timerent autem & declinarēt vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid queritis viuētē cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis cum adhuc in Galilæa esset, dicens. Quia oportet filiū hominis tradi in manus hominū peccatorū & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatę sunt verborū eius: ^c Et regressę à monumento nunciauerunt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. ^d Erant autē Maria Magdalene & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæterę quę cum eis erant, quę dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentū verba ista, & non crediderunt illis. Petrus autē surgēs cucurrit ad monumētum: & procūbens vidit linteamina sola posita, & abiit secum mirans quod factū fuerat. ^e Et ecce duo ex illis ibāt ipsa die in castellū quod erat in spacio stadiorū sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus: & ipsi loquebātur ab inuicem de his omnib. quę acciderāt. Et factum est dum fabularentur & secū quęrerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem illorū te-

nebantur ne eum agnoscerēt. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones quos conferitis ad inuicem ambulantes & estis tristes? Et respondens vnus cui nomen Cleophas dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalē, & non cognouisti quę facta sunt in illa his diebus: Quibus ille dixit: Quę? Et dixerūt: de Iesu Nazareno qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo: & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationē mortis, & crucifixerūt eū. Nos autē sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël. Et nunc super hæc omnia tertia dies est hodie quod hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerūt nos, quę ante lucem fuerunt ad monumentū, & non inuento corpore eius, venerunt dicētes, se etiā visionē angelorum vidisse: qui dicunt eum viuere. Et abierūt quidā ex nostris ad monumentum, & inuenerūt sicut mulieres dixerūt: ipsum vero non viderūt. Et ipse dixit ad eos: O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quę locuti sunt propheta. Nōne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiēs à Moyse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quę de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quo ibant, & ipse se finxit longius ire. Et coegerunt illū, dicētes: Mane nobiscum domine, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum est dum recumberet cum eis: accepit panē, & benedixit ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorū, & cognouerunt eum, & ipse euauit ex oculis eorū. Et dixerunt ad inuicē: Nonne cor nostrum ardēs erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et surgētes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant, dicentes quod surrexit dominus verē, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quę gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis. ^f Dum autē hæc loquūtur: stetit Iesus in medio eorum, & dicit eis. Pax vobis: ego sum: nolite timere. Conturbati verò & conterriti existimabant se spiritum videre. Et dicit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes: quia ego ipse sum. Palpate & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostēdit eis manus & pedes. ^g Adhuc autem illis non credētibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis aliquid quod māduccetur: At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & factum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis. ^h Et dicit ad eos: Hęc sunt verba quę locutus sū ad vos, cum adhuc essē vobiscū: quoniā necesse est impleri omnia quę scripta sunt in lege Moyse & prophetis & psalmis de me. Tūc aperuit illis sensum vt intelligerēt scripturas, & dixit eis: Quoniā sic scriptū est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiā & remissionē peccatorum in omnes gentes incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem estis testes horum, & ego mittā promissum patris mei in vos: vos autem sedete in ciuitate quoad usque induamini virtute ex alta. Eduxit autē eos foras in Bethaniā, & eleuaris manibus suis benedixit eis. Et factū est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum: & ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno: & erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum.

D

f 341 IX

g 342 IX

h 343 IX

G
r 299
I
a 300
I
b 301
X
c 302
I
d 303
IX
e 304
X
f 305
II
g 306
X
h 307
IX
i 308
X
H
K 309
II
l 310
I
m 311
I
n 312
IX
o 313
I
p 314
I
q 315
I
r 316
X
s 317
I
t 318
I
u 319
I
x 320
X
y 321
I

A
z 322
II
a 323
II
b 324
I
c 325
II
d 326
X
e 327
II
f 328
II
g 329
I
h 330
II
i 331
X
k 332
I
l 333
I
m 334
X
n 335
VIII
a 336
I
b 337
II
c 338
II
d 339
X
e 340
VIII

a 1
III
b 2
III
c 3
III
d 4
X
e 5
III
f 6
I
g 7
X
h 8
III
i 9
X
F
k 10
I
l 11
X
m 12
I
n 13
X
o 14
I
p 15
I
q 16
X

In principio erat Verbum: & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt. ^b Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioanes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. ^c Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit. ^d In propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. ^e Et verbum caro factum est, & habitavit in nobis: (Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre) plenum gratiae & veritatis. ^f Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat quem dixi: qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat. ^g Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. ^h Deum nemo vidit unquam. Unigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarravit. ⁱ Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudei ab Hierosolymis Sacerdotes & Levitas ad eum, ut interrogarent eum. Tu quis es? Et confessus est, & non negavit. Et confessus est: quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum: Quid ergo: Helias es tu? Et dicit: Non sum, Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos: Quid dicis de teipso? Ait: ^k Ego vox clamantis in deserto: dirigite viam domini, sicut dixit Esaias propheta. ^l Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis. Et interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? ^m Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius ego non sum dignus ut solvam eius corrigiam calciamenti. ⁿ Haec in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioanes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. ^o Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat, & ego nesciebam eum. Sed ut manifestetur in Israel: propterea veni ego in aqua baptizans. ^p Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de caelo, & mansit super eum, & ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui: quia hic est filius Dei. ^q Altera die iterum stabat Ioanes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conversus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quaritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret,

& apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unum ex duobus, qui audierant a Ioanne, & secuti fuerant eum. ^r Invenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona: Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. ^s In crastinum voluit exire in Galilaeam, & invenit Philippum, & dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae & Petri. Invenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & prophetae, invenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verum Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael: Unde me nosti? Respondit Iesus, & dicit ei, Priusquam te Philippus vocaret eum esset sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israel. Respondit Iesus, & dicit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Et dicit ei: Amen dico vobis: videbitis caelum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.

C A P V T I I.

ET die tertia, nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis facite. Erant autem ibi lapideae hydriae sex, positae secundum purificationem Iudeorum, capientes singulae metretas binas vel ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum: & dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino: & tulerunt. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset: ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilaeae & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. ^a Post haec descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. ^b Et prope erat pascha Iudeorum: & ascendit Iesus Hierosolymam, & invenit in templo vendentes oves & boues, & columbas, & nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnis eiecit de templo, oves quoque & boues, & nummulariorum effudit aes, & mensas subvertit. Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. ^c Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuae comedit me. ^d Respondit ergo Iudaei, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis? Respondit Iesus, & dicit eis: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudei: Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius quia

r 17
I
f 18
X
a 19
VII
b 20
I
c 21
I
d 22
X
e 23
III
f 24
X

a 25
III
b 26
III
c 27
X
d 28
I
e 29
X

CANON
C

A quia hoc dicebat: & crediderunt scripturae & sermone quae dixit Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo: multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quae faciebat. Ipse autem Iesus non credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

CAPVT III.

Erat autem homo ex pharisaeis Nicodemus nomine, princeps Iudaeorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister. Nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi: Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo renasci cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suae iterato introire, & nasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo: Spiritus ubi vult, spirat, & vocem eius audis: sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt haec fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & haec ignoras? Amen dico tibi: quia quod scimus, loquimur: & quod vidimus, testamur: & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixerero vobis caelestia, credetis? Et nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut iudicaret mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur. Qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credidit in nomine unigeniti filii Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucem: & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo facta sunt. Post haec venit Iesus & discipuli eius in terram Iudaeam; & illic demorabatur cum eis, & baptizabat. ^a Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim: quia aquae multae erant illic, & veniebant, & baptizabantur. ^b Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. ^c Facta est autem quaestio ex discipulis Ioannis cum Iudaeis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti: ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de caelo. ^d Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim: non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. ^e Qui habet sponsam, sponsus es: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere: me autem minui.

Qui deorsum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: Qui de caelo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem acceperit eius testimonium, signavit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. ^f Pater diligit filium: & omnia dedit in manu eius. ^g Qui credit in filium, habet vitam aeternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam: sed ira Dei manet super eum.

CAPVT IV.

Vtergo cognovit Iesus quia audierunt pharisaei quod Iesus plures discipulos facit & baptizat quae Ioannes: quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius: ^a reliquit Iudaeam, & abiit iterum in Galilaeam. ^b Oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ergo in civitatem Samariae, quae dicitur Sychar: iuxta praedium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora autem autem erat quasi sexta: venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere: Discipuli enim eius abierant in civitatem, ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu cum Iudeus sis, bibere a me potes, quae sum mulier Samaritana? Non enim cohabitunt Iudei Samaritanis. Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias, habes: & puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum. Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam: ut non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade voca virum tuum, & veni huc: Respondit ei mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti, & nunc quae habes, non est tuus vir, Hoc vere dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi: quia veniet hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudeis est. Sed veniet hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales querit, qui adoret eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. Cum ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum. Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: quid quaeris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem, & dixit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quaequae fecit. Numquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis:

f 30
III
g 32
X

a 32
VII
b 33
X

D

G

r 17
I

f 18
X

H

a 19
VII

b 20
I
c 21
I

d 22
X

e 23
III
f 24
X

a 25
III
b 26
III
c 27
X

d 28
I
e 29
X

CANON
E

Ego cibū habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicē. Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciā volūtatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: leuate oculos vestros, & videte regiones: quia albæ sunt iā ad messem. Et qui metit, mercedē accipit, & congregat fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est verbū verum: quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis. Alii laborauerunt, & vos in labores eorū introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbū mulieris testimoniū perhibentis: quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cum venissent ergo ad illū Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderūt in eum propter sermonē eius. Et mulieri dicebant: quia iam non propter tuā loquelam credimus: Ipsi enim audiuiimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mundi. Post duos autē dies exiit inde, & abiit in Galilæā. Ipse enim Iesus testimoniū perhibuit: quia propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilæā, exceperunt eū Galilæi: cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo, & ipsi enim venerāt ad diem festū Venit ergo iterū in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat quidā Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum & rogabat eum vt descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, nū creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descēde priusquā moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quē dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendēte, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit Iesus: Filius tuus viuit. Et credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus cum venisset à Iudæa in Galilæam.

CAPVT V.

a 38
I

Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascēdit Iesus Hierosolymam. Est autē Hierosolymis super Probatica piscina: quæ cognominatur Hebraicē Bethesda, quinque porticus habēs. In his iacebat multitudo magna languentiū, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem domini descēdebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominē non habeo: vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum & ambulabat. Erat autē sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fue-

rat: Sabbatum est, nō licet tibi tollere grabatū tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatū tuū, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: quis est ille homo qui dixit tibi: tolle grabatum tuum & ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset: Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam noli peccare: ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo, & nunciauit Iudæis: quia Iesus esset qui fecit eum sanū. Propterea persequebantur Iudæi Iesum: quia hæc faciebat in sabbatho. Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebāt eū Iudæi interficere: quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, equalem se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis: non potest filius à se facere quicquā, nisi quod viderit patrem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit, & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater suscitatur mortuos & viuificat: sic & filius quos vult viuificat. Neq; enim pater iudicat quemquā, sed omne iudicium dedit filio: vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, nō honorificat patrem qui misit illum. Amen amen dico vobis: quia qui verbum meū audit, & credit ei qui me misit: habet vitam æternam, & in iudiciū non venit, sed transiet à morte in vitam. Amen amen dico vobis: quia venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso. Et potestatem dedit ei & iudicium facere: quia filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia veniet hora, in qua oēs qui in monumētis sunt, audient vocē eius: & procedent qui bona fecerunt in resurrectionē vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii. Non possum ego à meipso facere quicquā. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est: quia nō quæro voluntatem meā, sed voluntatem eius qui misit me. Si ego testimoniū perhibeo de meipso, testimoniū meum nō est verum. Alius est qui testimoniū perhibet de me: & scio quia verū est testimoniū quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimoniū perhibuit veritati. Ego autē non ab homine testimoniū accipio, sed hæc dico, vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardēs & lucēs, vos autē voluistis ad horā exultare in luce eius. Ego autem habeo testimonium maius Ioāne. Opera enim, quæ dedit mihi pater vt perficiā, ea ipsa opera quæ ego facio testimoniū perhibent de me, quia pater misit me. Neq; vocē eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis. Et verbū eius habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos nō creditis. Scrutamini scripturas, quia vos puatatis in ipsis vitam æternā habere. Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognoui vos, quia dilectionem Dei nō habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit nomine suo, illū accipietis. Quomodo vos potestis credere qui gloriā ab inuicem accipitis, & gloriā, quæ à solo Deo est, nō queritis? Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud patrē, est qui acculat vos. Moses, in quo vos speras

G
b 39
X

c 40
I
d 41
X

e 42
I
f 43
X

g 44
III

h 45
X

A
fp
&
ris

a 46
I
qu
ma
d
III
c 48
I
d 49
I
nes
eun
ei P
fici
Dio
nis
hor
tan
re. I
ergo
Iesu
ben
autē
sup
go 8
rum
his c
diffe
est v
go c
eū, 8
lus.
ad m
mar
nō v
exun
tiqu
pra
tem
accip
quan
vidi
non
foli
naue
pan
turb
cenc
rent
dixe
Iesu
non
bus
sed
min
Dix
oper
Dei,
ei: Q
tibi
man
dedi
dico
veru

A speratis. Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitā & mihi. De me enim ille ſcripſit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAPVT VI.

a 46 P Oſt hæc abiit Ieſus trans mare Galilææ, quod eſt Tiberiadis, & ſequebatur eum multitudo magna, quia videbant ſigna quæ faciebat ſuper his qui infirmabantur. b Subiit ergo in montem Ieſus, & ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis. c Erat autem proximum paſcha dies feſtus Iudæorum. d Cum ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus, & vidiffet, quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum. Vnde ememus panes, vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipſe enim ſciebat quid eſſet facturſus. Reſpondit ei Philippus: Ducentorum denariorū panes non ſufficiunt eis, vt vnusquiſque modicum quid accipiat. Dicit ei vnus ex diſcipulis eius, Andreas frater Simonis Petri. Eſt puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piſces. Sed hæc quid ſunt intertantos? Dixit ergo Ieſus. Facite homines diſcumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Diſcubuerūt ergo viri numero quaſi quinque millia. Accepit ergo Ieſus panes, & cum gratias egiffet, diſtribuit diſcumbentibus. Similiter & ex piſcibus quantū volebāt. Vt autē impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis. Colligite quæ ſuperauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, quæ ſuperfuerunt his qui manducauerant. e Illi ergo homines cum vidiffent quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant: Quia hic eſt verè propheta, qui vêturus eſt in mundū. Ieſus ergo cum cognouiſſet quia venturi eſſent vt raperent eū, & facerēt eum regē, f fugit iterū in montē ipſe ſolus. Vt autē ſero factum eſt, deſcēderunt diſcipuli eius ad mare. Et cūm aſcendiſſent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum, & tenebrę iam factæ erant: & nō venerat ad eos Ieſus. Mare autē vêtō magno flāte exurgebat. Cum remigaſſent ergo quaſi ſtadia viginquinque aut triginta: vident Ieſum ambulantē ſupra mare, & proximū naui fieri, & timuerūt. Ille autem dicit eis: Ego ſum, nolite timere. Voluerūt ergo accipere eum in nauim, & ſtatim nauis fuit ad terram quam ibant. g Altera die turba quæ ſtabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi vna, & quia non introiſſet cum diſcipulis ſuis Ieſus in nauim, ſed ſoli diſcipuli eius abiſſent. Aliæ vero ſuperuenerunt naues à Tiberiade iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agentes domino. Cūm ergo vidiffet turba, quia Ieſus non eſſet ibi, neque diſcipuli eius: aſcenderunt in nauiculas, & venerūt Capharnaū, quærentes Ieſum. Et cūm inueniſſent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando hæc veniſti? Reſpōdit eis Ieſus, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiffis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panibus & ſaturati eſtis. Operamini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam: quem filius hominis dabit vobis: Hunc enim pater ſignauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum quē miſit ille. h Dixerunt ergo ei: Quod ergo tū facis ſignū vt videamus & credamus tibi? Quid operaris? i Patres noſtri manducauerunt manna in deſerto, ſicut ſcriptum eſt: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Ieſus: Amē amē dico vobis: non Moyſes dedit vobis panem de cælo verum. Panis enim Dei eſt qui de cælo deſcendit, &

dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum. Domine, ſēper da nobis panē hunc. k Dixit autē eis Ieſus: Ego ſum panis vitę. Qui venit ad me, non eſuriet, & qui credit in me, non ſitiet vnquā. Sed dixi vobis, quia & vidiffis me, & non creditis. l Omne quod dat mihi pater ad me veniet, & eum qui venit ad me, non eiciam foras: m Quia deſcendi de cælo, non vt faciā voluntatem meā, ſed voluntatē eius qui miſit me. n Hæc eſt. n. volūtas eius qui miſit me patris: vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo: ſed reſuſcitem illud in nouiſſimo die. Hæc eſt autē voluntas patris mei qui miſit me: vt omnis qui videt filiū & credit in eū, habeat vitam æternā, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. o Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixiſſet: Ego ſum panis, qui de cælo deſcēdi, & dicebāt: Nonne hic eſt Ieſus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic: quia de cælo deſcēdi? p Reſpōdit ergo Ieſus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eū, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Eſt ſcriptum in prophetis: Et erant oēs docibiles Dei. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me. q Non quia patrem vidit quiſquam, niſi is qui eſt à Deo, hic vidit patrē. r Amen amen dico vobis: qui credit in me, habet vitam æternam. s Ego ſum panis vitę. t Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt. Hic eſt panis de cælo deſcendens: vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur. u Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternū. Et panis quē ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. x Litigabant ergo Iudæi ad inuicem, dicentes: Quomodo poteſt hic nobis carnem ſuā dare ad manducandum? Dixit ergo eis Ieſus: Amen amen dico vobis: Niſi manducaueritis carnē filii hominis, & biberitis eius ſanguinē, nō habebitis vitā in vobis. Qui manducat meā carnē, & bibit meū ſanguinem, habet vitā æternam: & ego reſuſcitabo eū in nouiſſimo die. y Caro. n. mea verè eſt cibus, & ſāguis meus verè eſt potus. z Qui manducat meā carnē, & bibit meū ſāguinē in me manet & ego in illo. Sicut miſit me viuēs pater, & ego viuo propter patrē: & qui māducat me, & ipſe viuet propter me. Hic eſt panis qui de cælo deſcēdit. Nō ſicut manducauerūt patres veſtri māna, & mortui ſunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. Hæc dixit in ſynagoga, docēs in Capharnaū. Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, dixerūt: Durus eſt hic ſermo: quis poteſt eū audire? Sciēs autē Ieſus apud ſemetipſū, quia murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis: Hoc vos ſcādalizat? a Si ergo videritis filiū hominis aſcēdētē vbi erat prius. b Spiritus eſt qui viuificat: caro nō prodeſt quicquā. c Verba quę ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt. Sed ſunt quidā ex vobis qui non credunt. d Sciebat. n. ab initio Ieſus qui eſſent credentes, & quis traditurus eſſet eū. e Et dicebat: Propterea dixi vobis: quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datū à patre meo. Ex hoc multi diſcipulorū eius abierūt retro, & iam non cum illo ambulabāt. Dixit ergo Ieſus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? f Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vitę æternę habes. Et nos credimus, & cognouimus, quia tu es Chriſtus filius Dei. g Reſpondit eis Ieſus: Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vn⁹ diabolus eſt? Dicebat autem de Iuda Simonis Iſcariotis. Hic enim erat traditurus eum, cūm eſſet vnus ex duodecim.

S. Hieron. Tom. 6.

G b 39 X
c 40 I d 41 X
e 42 I f 43 X
g 44 III h 45 X
i 46 X
k 47 III
l 48 I
m 49 I
n 50 X
o 51 I
p 52 III
q 53 I
r 54 X
s 55 I
t 56 X
u 57 I
v 58 X
w 59 I
x 60 X
y 61 III
z 62 X
aa 63 I
ab 64 X
ac 65 I
ad 66 X
ae 67 I
af 68 X
ag 69 I
ah 70 III
ai 71 X
aj 72 III
ak 73 X
al 74 I
am 75 X

CANON

E

CAPVT VII.

Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare: quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenophegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam: ut & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dicit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo: quia opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc: Ego enim non ascendam ad diem festum istum: quia meum tempus nondum impletum est. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum: non manifestè, sed quasi in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo. Quidam enim dicebant, quia bonus est: alii autem dicebant, non: sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum & docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit. Qui autem quærit gloriã eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nonne Moses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes: qui te quærit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini: propterea Moses dedit vobis circumcisionem: non quia ex Mose est, sed ex patribus, & in sabbatho circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbatho, ut non solvatur lex Moyfi: mihi cur indignamini: quia totum hominem sanum feci in sabbatho? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem quærit interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit. ^a Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis, & à meipso non veni: sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum: quia ab ipso sum, & ipse me misit. ^b Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus: quia nondum venerat hora eius. ^c De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quàm quæ hic facit? Audierunt Pharisei turbam murmurantem de illo hæc: ^d Et miserunt Principes & Pharisei ministros ut apprehenderent eum. ^e Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum & vado ad eum qui me misit. ^f Quæretis me, & non inuenietis. Et vbi ego sum, vos nos potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nunquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: quæretis me,

a 76
IIIb 77
I
c 78
Xd 79
I
e 80
X
f 81
X

& non inuenietis, & vbi ego sum, vos non potestis venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis, stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. ^g Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est verè propheta. Alii dicebant: Hic est Christus. ^h Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne scriptura dicit: Quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello vbi erat Dauid, venit Christus? ⁱ Dissensio itaque facta est in turba propter eum. ^k Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super illum manus. ^l Venerunt ergo ministri ad pontifices & Phariseos, & dixerunt eis illi: Quare non adduxistis eum? Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo sicut hic homo. Responderunt ergo eis pharisei: Nunquid & vos seducti estis? Nunquid ex principibus aliquis credit in eum, aut ex Phariseis? Sed turba hæc quæ non nouit legem, maledicti sunt. Dicit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt, & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide: quia à Galilæa propheta non surrexit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

g 82
VII
h 83
VIIi 84
X
k 85
I
l 86
X

H

CAPVT VIII.

Iesus autem perrexit in montem oliueti, & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eum in medio. & dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare: Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum: ut possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc vnus post vnum exhibant, incipientes à senioribus: & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei Mulier, vbi sunt qui te accusabant: nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo domine. Dixit autem ei Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade & amplius noli peccare. Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de te ipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde veni, & quo vado. Vos autem nescitis vnde venio, aut quo vado. Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quemquam. Et si iudico ego, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me pater: & in lege vestra scriptum est: Quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: ^a Neque me scitis, neque patrem meum. Si me sciretis, forsi-

i 87
III

forli-

forſitan & patrem meum ſciretis. ^bHæc verba locutus eſt Ieſus in gazophylacio, docēs in tēplo. Et nemo apprehēdit eum: quia necdū venerat hora eius. ^cDixit ergo iterum eis Ieſus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quo ego vado, vos non poteſtis venire. Dicebant ergo Iudæi: Nūquid interficiet ſemetipſum, quia dicit: Quo ego vado, vos nō poteſtis venire? Et dicebat eis: Vos deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Vos de mūdo hoc eſtis: ego nō ſum de hoc mūdo. Dixi ergo vobis quia moriemini in peccatis veſtris. Si enim non credideritis quia ego ſum, moriemini in peccato veſtro. Dicebāt ergo ei: Tu quis eſ? Dicit eis Ieſus: Prineipiū, qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui, & iudicare. Sed qui me miſit, verax eſt, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mūdo. Et nō cognouerūt quia patrē eius dicebat Deū. Dixit ergo eis Ieſus: Cū exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego ſum, & à meipſo facio nihil: ſed ſicut docuit me pater, hæc loquor. Et qui me miſit, mecum eſt, & nō reliquit me ſolum: quia ego quæ placita ſunt ei facio ſemper. Hæc illo loquēte, multi crediderūt in eum. Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderūt ei Iudæos: Si vos māſeritis in ſermone meo, vere diſcipuli mei eritis, & cognoscetis veritatē, & veritas liberabit vos. Reſponderunt ei: Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiimus vnquā, quomodo tu dicis, liberi eritis? Reſpōdit eis Ieſus, Amē amen dico vobis quia omnis qui facit peccatū, ſeruus eſt peccati. Seruus autē non manet in domo in æternū, filius autē manet in eternū. Si ergo vos filius liberauerit, verē liberi eritis. Scio quia filii Abrahæ eſtis, ſed quæritis me interficere: quia ſermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud patrem, loquor: & vos quæ vidiftis apud patrē veſtrū facitis. Reſponderūt, & dixerūt ei: Pater noſter Abrahā eſt. Dicit eis Ieſus: Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Nūc autē quæritis me interficere, hominē, qui veritatē vobis locutus ſum, quam audiui à Deo. Hoc Abrahā nō fecit. Vos facitis opera patris veſtri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non ſumus nati: vnum patrē habemus Deū. Dixit ergo eis Ieſus: Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis utiq; me. Ego. n. ex Deo proceſſi & veni: neq; enim à meipſo veni, ſed ille me miſit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non poteſtis audire ſermonem meum. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate nō ſtetit quia nō eſt veritas in eo. Cū loquitur mendaciū, ex propriis loquitur: quia mēdax eſt & pater eius. Ego autē quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatē dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo nō eſtis. Reſpōderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne benè dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & demoniū habes? Reſpondit Ieſus: Ego demoniū non habeo, ſed honorifico patrē meū, & vos inhonoratiſtis me. Ego autē nō quæro gloriam meā: eſt qui quærat & iudicet. Amen amen dico vobis: ſi quis ſermonē meum ſeruauerit, mortē non videbit in æternum. Dixerūt ergo ei Iudæi: Nūc cognouimus quia demonium habes: Abraham mortuus eſt & propheta: & tu dicis, ſi quis ſermonē meum ſeruauerit, non guſtabit mortē in æternū? Nunquid tu maior es patre noſtro Abrahā, qui mortuus eſt, & propheta mortui ſunt? Quē

te ipſum facis? Reſpōdit Ieſus: Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: eſt pater meus qui glorificat me: quē vos dicitis quia Deus veſter eſt, & non cognouiſtis eum: ego autem noui eum. Et ſi dixerō, quia nō ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax, ſed ſcio eum & ſermonē eius ſeruo. Abraham pater veſter exultauit vt vidēret diem meum: & vidit, & gauſus eſt. Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondū habes, & Abrahā vidifti? Dixit eis Ieſus: Amē amen dico vobis: antequā Abrahā fieret, ego ſum. Tulerunt ergo lapides vt iacerēt in eum: Ieſus autem abſcondit ſe, & exiuit de templo.

CAPVT IX.

ET præteriens Ieſus, vidit hominē cecum à natiuitate, & interrogauerunt eum diſcipuli eius. Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius vt cecus naſceretur? Reſpōdit Ieſus: Neq; hic peccauit, neq; parētes eius: ſed vt manifeſtentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt. Venit nox, quando nemo poteſt operari. Quamdiu ſum in mundo, lux ſum mundi. Hęc cum dixiſſet, expuit in terrā, & fecit lutum ex ſputo, & liniuit lutū ſuper oculos eius, & dixit ei: Vade, & laua in natatoria Siloe, quod interpretatur, miſſus. Abiit ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini & qui viderant eū prius (quia mendicus erat) dicebant: Nōne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alii dicebant, quia hic eſt: alii autē, nequaquā: ſed ſimilis eſt eius. Ille vero dicebat: quia ego ſum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti ſunt tibi oculus? Reſpondit: Ille homo qui dicitur Ieſus, lutum fecit, & vnxit oculos meos & dixit mihi: vade ad natatoriam Siloe, & laua: & abii, & laui, & vidi. Dixerunt ei: Vbi eſt ille? Ait: Neſcio. Adducunt eum ad Phariſæos, qui cecus fuerat. Erat autē ſabbathum, quando lutum fecit Ieſus, & aperuit oculos eius. Iterū ergo interrogabāt eum Phariſei quomodo vidiffet. Ille autē dixit eis: Lutū poſuit mihi ſuper oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Phariſeis quidā: Non eſt hic homo à Deo, qui ſabbathū non cuſtodit. Alii autē dicebāt: Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos. Dicūt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autē dixit: quia propheta eſt. Non crediderūt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuiſſet & vidiffet, donec vocauerunt parētes eius qui viderat, & interrogauerūt eos, dicentes Hic eſt filius veſter quem vos dicitis, quia cæcus natus eſt, quomodo ergo nunc videt? Reſpōderunt eis parentes eius, & dixerūt. Scimus quia hic eſt filius noſter, & quia cæcus natus eſt: quomodo autē nūc videat, neſcimus, aut quis eius aperuit oculos, nos neſcimus, ipſū interrogate: atate habet, ipſe de ſe loquatur. Hęc dixerunt parētes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerāt Iudæi, vt ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra ſynagogam fieret. Propterea parētes eius dixerunt: quia atatem habet, ipſum interrogate. Vocauerunt ergo rurſum hominē qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos ſcimus quia hic homo peccator eſt. Dixit ergo eis ille. Si peccator eſt, neſcio: vnū ſcio, quia cæcus cum eſſem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Reſpōdit eis: Dixi vobis iam, & audiftis: quid iterū vultis audire? Nunquid & vos vultis diſcipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerūt: Tu diſcipulus illius

CANON
E

fis: nos autē Mofi discipuli sumus. Nos scimus quia Mofi locutus est Deus: hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem, quia peccatores Deus nō audit: sed si quis Dei cultor est, & volūtatē eius facit, hunc exaudit. A sæculo non est auditum: quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, nō poterat facere quicquam. Responderūt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cum inuenisset eum, dicit ei: Tu credis in filium Dei? Respondit ille & dixit: Quis est domine, vt credam in eum. Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum: & qui loquitur tecum ipse est. At ille ait: Credo domine. Et prociens, adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni: vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Phariseis qui cum ipso erant, & dixerūt ei: Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicicis, quia videmus, peccatum vestrum manet.

CAPVT X.

A Men amē dico vobis: qui non intrat per ostiū in ouile ouium, sed ascēdit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt. Et proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emisit, ante eas vadit: & oues illum sequuntur, quia sciūt vocē eius. Alienum autē non sequuntur, sed effugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorū. Hoc prouerbiū dixit eis Iesus: illi autē nō cognouerūt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis: quia ego sum ostium ouium. Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones: & non audierunt eos oues. Ego sum ostiū: per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet. Fur nō venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat: Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeāt. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui nō est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupū venientē, & dimittit oues & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autē fugit: quia mercenarius est, & nō pertinet ad eū de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscūt me mee. ^a Sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem: ^b & animam meam pono pro ouibus meis. ^c Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere: & vocem meam audiēt: & fiet vnū ouile & vnus pastor. Propterea me diligit pater: quia ego pono animam meā, & iterū sumā eam. Nemo tollit eā à me: sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponēdi eā: & potestatem habeo iterum sumendi eā. Hoc mandatū accepi à patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebāt autē multi ex ipsis: Dæmoniū habet & insanit: quid eum auditis? Alii dicebāt: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæmoniū potest cæcorum oculos aperire? Facta sūt autē ençnia in Hierosolymis, & hyems erat: & ambulabat Iesus in tēplo in porticu Salomonis. Circūdederūt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostrā tollis? si tu es Christus, dic nobis palam. Re-

a 90
III
b 91
III
c 92
X

spondit eis Iesus: Loquor vobis, & nō creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me: sed vos nō creditis: quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocē meā audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum: & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater vnū sumus. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarēt eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo: propter quod eorū opus me lapidatis? Responderūt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nōne scriptū est in lege vestra: Quia ego dixi, dii estis: Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: & nō potest solui scriptura: quem pater sanctificauit, & misit in mundū: vos dicitis, quia blasphemias: quia dixi, filius Dei sum. Si nō facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autē facio: & si mihi nō vultis credere, operibus credite: vt cognoscatis & credatis, quia pater in me est, & ego in patre. ^d Quærebant ergo eum apprehendere: & exiuit de manibus eorū. Et abiit iterū trans Iordanē in eum locum, vbi erat Ioānes baptizans primum: & mansit illic. ^e Et multi venerunt ad eum, & dicebāt: quia Ioannes quidē signum fecit nullum. Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant: & multi crediderunt in eum.

CAPVT XI.

E Rat autē quidam languēs Lazarus à Bethania, de castello Mariæ & Marthæ sororū eius. Maria autē erat, quæ vnxit dominum vnguētō, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autē Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortē, sed pro gloria Dei: vt glorificetur filius Dei per eā. Diligebat autē Iesus Marthā, & sororē eius Mariam & Lazarum. Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidē māsit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis. Eamus in Iudæā iterū. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus: Nōne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, nō offendit: quia lucem huius mūdi videt. Si autem ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado vt à somno excitē eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine si dormis, saluus erit. Dixerat autē Iesus de morte eius: illi autē putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est: & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam nō erā ibi: sed eamus ad eum. Dixit ego Thomas, qui dicitur Didymus ad cōdiscipulos: Eamus & nos, & moriamur cum eo. Venit itaq; Iesus, & inuenit eū quatuor dies iam in monumēto habentē. Erat autē Bethania iuxta Hierosolymā quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Marthā & Mariam: vt cōsolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi: Maria autē domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus nō fuisset mortuus. Sed & nunc scio: quia quæcūq; poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dixit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dixit ei Mar-

d 93
IIIe 94
X

H

93
IIIb 96
I
c 97
I

E eiMartha: Scio quia resurget in resurrectione in no-
uissimo die. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & vi-
ta: qui credit in me, etiā si mortuus fuerit, viuet. Et
omnis qui viuit & credit in me, nō morietur in eter-
nū. Credis hoc? Ait illi: Vtiq; domine: Ego credidi
quia tu es Christus filius Dei, qui in hūc mundū ve-
nisti. Et cūm hęc dixisset, abiit, & vocauit Mariā so-
rorē suam, silentio dicens: Magister adest, & vocat
te. Illa vt audiuit, surrexit cito, & venit ad eum. Nō-
dum enim venerat Iesus in castellū: sed erat adhuc
in illo loco vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo
qui erant cū ea in domo, & cōsolabantur eam: cum
vidissēt Mariā, qui cito surrexit & exiit, secuti sunt
eam, dicētes: Quia vadit ad monumētum vt ploret
ibi. Maria ergo cūm venisset vbi erat Iesus, vidēs eū
cecidit ad pedes eius, & dixit ei: Domine, si fuissēs
hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vi-
dit eā plorātē, & Iudęos qui venerāt cū ea plorātes,
infremuit spiritu, & turbauit seipsū, & dixit: Vbi po-
suistis eū? Dicūt ei: Domine, veni & vide. Et lacry-
matus est Iesus. Dixerūt ergo Iudęi: Ecce quomodo
amabat eum. Quidā autē ex ipsis dixerunt: Non po-
terat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt hic non
moreretur? Iesus ergo rursū fremens in semetipso,
venit ad monumentū. Erat autem spelunca, & lapis
superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidē. Dixit
ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine,
iā scetet, quatruiduanus est. n. Dixit ei Iesus: Nonne
dixi tibi: quoniam si credideris, videbis gloriā Dei?
Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursū
oculis dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti
me. Ego autē sciebā quia semper me audis: sed pro-
pter populum qui circumstat, dixi, vt credāt, quia tu
me misisti. Hęc cū dixisset, voce magna clamauit:
F Lazare, veni foras. Et statim prodit qui fuerat mor-
tuus, ligatus manus & pedes istitis, & facies illius
sudario erat ligata. Dicit eis Iesus: Soluite eū, & fini-
te abire. Multi ergo ex Iudęis qui venerāt ad Mariā,
& viderāt quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Qui-
dā autē ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt
eis quæ fecit Iesus. Collegerunt ergo pontifices &
Pharisæi cōciliū & dicebāt: Quid faciemus, quia hic
homo multa signa facit? si dimittimus eum sic, oēs
credēt in eū, & veniēt Romani & tollent nostrū lo-
cū & gentē. Vnus autē ex ipsis Caiphas nomine, cū
esset pōtifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quid-
quā nec cogitatis: quia expedit vobis, vt vnus mori-
atur homo pro populo, & nō tota gēs pereat. Hęc
autē a semetipso nō dixit: sed cū esset pōtifex ani-
ni illius prophetauit, quia Iesus moriturus erat pro
gēte, & nō tantū pro gente, sed vt filios Dei qui erāt
dispersi, congregaret in vnū. ^a Ab illo ergo die co-
gitauerūt vt interficerēt eum. Iesus ergo iam nō in
palam ambulabat apud Iudæos: sed abiit in regionē
iuxta desertū, in ciuitatē, quæ dicitur Ephrē, & ibi
morabatur cum discipulis suis. ^b Proximum autem
erat Pascha Iudæorum: ^c & ascenderunt multi Hie-
rosolymam de regione ante pascha vt sanctificarēt
seipsos. Querēbant ergo Iesum & colloquebantur
adinuicem in templo stantes: Quid putatis quia nō
venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices
& Pharisæi mandatū: vt si quis cognouerit vbi sit,
indicet vt apprehendant eum.

CAPVT XII.

I Iesus ergo ante sex dies pasche venit Bethaniam,
vbi Lazarus fuerat mortuus: quē suscitauit Iesus.

S. Hieron. Tom. 6.

^a Fecerunt autē ei cœnā ibi, & Martha ministrabat:
Lazarus vero vnus erat ex discumbentib. cum eo.
Maria ergo accepit librā vnguenti nardi pistici pre-
tiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius ca-
pillis suis, & domus impleta est ex odore vnguenti.
Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotis,
qui erat eum traditurus: Quare hoc vnguetū nō ve-
nit trecētis denariis, & datū est egenis? Dixit autem
hoc, nō quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia
fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebātur por-
tabat. Dixit ergo Iesus: Sine illā vt in diem sepultu-
ræ meę seruet illud? Pauperes, n. semper habebitis
vobiscū, me autē non habebitis. ^b Cognouit ergo
turba multa ex Iudæis, quia illic est: & venerunt, nō
propter Iesum tantū, sed vt Lazarū viderēt, quem
suscitauit a mortuis. Cogitauerūt autē principes sa-
cerdotū, vt & Lazarū interficerēt: quia multi pro-
pter illū abibāt ex Iudæis & credebāt in Iesum. ^c In-
crastinū autem turba multa quæ venerat ad diē fe-
stū, cūm audissent quia venit Iesus Hierosolymā,
acceperunt ramos palmarū, & processerunt obuiā
ei, & clamabāt: Osanna benedictus qui venit in no-
mine domini rex Israel. ^d Et inuenit Iesus asellum,
& sedit super eū: sicut scriptum est: Noli timere fi-
lia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum a-
sinæ. ^e Hęc nō cognouerūt discipuli eius primum:
sed quādo glorificatus est Iesus: tunc recordati sūt,
quia hęc erant scripta de eo: & hęc fecerunt ei. Te-
stimoniū ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo
quando Lazarum vocauit de monumento, & susci-
tauit eū a mortuis. Propterea & obuiā venit ei tur-
ba: quia audierūt eum fecisse hoc signū. Pharisæi er-
go dixerūt ad semetipsos. Videtis quia nihil profi-
cimus? ecce mundus totus post eum abiit. Erant au-
tē quidā gētiles ex his qui ascēderāt, vt adorēt in die
festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a
Bethsaida Galilææ, & rogabāt eū, dicētes: Domine,
volumus Iesū videre. Venit Philippus, & dicit An-
dræ. Andreas rursū & Philippus dixerūt Iesus. ^f Ie-
sus autē respōdit eis, dicēs: Venit hora vt clarifice-
tur filius hominis. ^g Amē amē dico vobis: nisi granū
frumēti cadens in terrā mortuū fuerit, ipsum solū
manet. Si autē mortuū fuerit, multum fructū affert.
^h Qui amat animā suā, perdet eam, & qui odit ani-
mā suā in hoc mundo, in vitā æternā custodit eā. ⁱ Si
quis mihi ministrat, me sequatur. Et vbi ego sū, illic
& minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, ho-
nificabit eum pater meus. ^k Nunc anima mea tur-
bata est, & quid dicā? Pater saluifica me ex hoc ho-
ra. ^l Propterea veni in hęc horā. Pater clarifica nomē
tuū. Venit ergo vox de cælo, dicens: Et clarificauit,
& iterū clarificabo. Turba autē quæ stabat & audie-
rat, dicebat tonitruum esse factū. Alii autē dicebāt:
Angelus ei locutus est. ^m Respōdit Iesus & dixit: Nō
propter me hęc vox venit, sed propter vos. Nunc
iudiciū est mūdi: nūc princeps huius mundi eiicie-
tur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia tra-
hā ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua
morte esset moriturus. ⁿ Respōdit ei turba: Nos au-
diuimus ex lege: quia Christus manet in eternū: &
quo modo tu dicis: Oportet exaltari filiū hominis?
Et quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus:
Adhuc modicū lumē in vobis est: Ambulate dum
lucem habetis, vt non vos tenebrę comprehendāt.
Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum
lucē habetis, credite in lucem, vt filii lucis sitis. Hęc

E locutus est Iesus, & abiit & abscondit se ab eis. Cum autē tanta signa fecisset corā eis, non credebant in eum, vt sermo Esaiæ prophetae impleretur, quē dixit. Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? ^m Propterea non poterant credere: quia iterū dixit Esaias: Excæcauit oculos eorū, & indurauit cor eorū, vt non videant oculis, intelligāt corde, & cōuertantur, & sanē eos. ⁿ **Hæc** dixit Esaias, quādo vidit gloriā eius, & locutus est de eo. Veruntamē & ex principib. multi crediderūt in eū: sed propter pharisæos non cōfitebatur, vt de synagoga non eicerentur. Dilexerunt. n. gloriā hominū magis quā gloriā Dei. Iesus autē clamauit & dixit: Qui credit in me, nō credit in me, sed in eū qui misit me. ^o Et qui videt me, videt eum qui me misit. ^p Ego lux in mūdū veni: vt omnis qui credit in me, in tenebris nō maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Non. n. veni vt iudicē mūdū, sed vt saluificem mūdū. Qui spernit me & non accipit verba mea, habet qui iudicet eū. Sermo quē locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicā, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

CAPVT XIII.

Ante diē festū paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, vt trāseat ex hoc mundo ad patrē, cū dilexisset suos qui erāt in mundo, in finem dilexit eos. ^a Et cæna facta, cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eū Iudas Simonis Iscariotis: ^b sciēs quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deū vadit: ^c surgit à cæna, & ponit vestimenta sua. Et cum accepisset linteum præcinxit se. Deinde misit aquā in peluim, & cepit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrū, & dixit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autē postea. Dicit ei Petrus: Nō lauabis mihi pedes in æternū. Respondit ei Iesus: Si nō lauero te, nō habebis partē meū. Dicit ei Simō Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus: Qui locutus est, nō indiget nisi vt pedes lauet: sed est mūdus totus. Et vos mūdi estis, sed non oēs. Sciebat. n. qui nā esset qui traderet eū: propterea dixit. nō estis mundi oēs. Postquā ergo lauit pedes eorum, accepit vestimēta sua, & cum recubisset, iterum dixit eis: Scitis quod fecerim vobis? ^d Vos autē vocatis me magister & domine, & bene dicitis, sum etenim. ^e Si ergo ego laui pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exēplum. n. ^f dedi vobis, vt quæ admodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amē amē dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior est eo, qui misit illū. Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea: ^g Nō de omnib. vobis dico: Ego scio quos elegerim, sed vt a dimpleatur scriptura: Qui māducat mecum panē, leuabit cōtra me calcaneū suum. Amodo dico vobis priusquā fiat, vt credatis cū factū fuerit, quia ego sum. ^h Amē amē dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autē me accipit, accipit eum qui me misit. ⁱ Et cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet

me. ^k Aspiciebant ergo ad inuicē discipuli hæsitantes de quo diceret. ^l Erat autē recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cū recubisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus, ille est cui ego intinctū panē porrexero. ^m Et cū intinxisset panē, dedit Iudæ Simonis Iscariotis. Et post bucellā tunc introiuit in eum Satanas. ⁿ Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei. Quidam. n. putabant, quia loculos habebat Iudas; quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diē festū, aut egenis vt aliquid daret. Cū ergo accepisset ille bucellam, exiuit continuo, erat autem nox: Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo, Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli, adhuc modicum sum. Queretis me, & sicut dixi Iudæis: quo ego vado, vos non potestis venire. Et vobis dico modo: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos: vt & vos diligatis inuicē. In hoc cognoscent oēs quia discipuli mei estis: si dilectionem habueritis ad inuicem. ^o Dicit ei Simon Petrus: Domine quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? Animā meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

CAPVT XIV.

ET ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrū. Creditis in Deū, & in me credite. In domo patris mei mansiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem vobis: quia vado parare vobis locum. Et si abiero & preparauero vobis locū, iterū venio & accipiā vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis. Et quo ego vado, scitis, & viā scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis, & quomodo possumus viā scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrē, nisi per me. Si cognouissetis me, & patrē meum vtique cognouissetis. Et amodo cognoscitis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostēde nobis patrē, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tāto tempore vobiscū sum, & nō cognouistis me: Philippe qui videt me, videt & patrē: quomodo tu dicis, ostēde nobis patrē? Nō credis, quia ego in patre & pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso nō loquor. Pater autem in me manēs, ipse facit opera. Nō creditis, quia ego in patre, & pater in me est? Alioqui propter opera ipsa credite. Amē amē dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horū faciet: quia ego ad patrē vado. ^b Et quodcūq; petieritis patrē in nomine meo, hoc faciā, vt glorificetur pater in filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciā. Si diligitis me mādata mea seruate. Et ego rogabo patrē, & aliū paraclitū dabit vobis, vt maneat vobiscū in æternum, spiritum veritatis, quem mundus nō potest accipere: quia non videt eū, nec scit eum. Vos autē cognoscetis eū: quia apud vos manebit & in vobis erit. Non relinquā vos orphanos: veniam ad vos. Adhuc modicum, & mūdus iam me non videt. Vos autē videbitis me: quia ego viuo, & vos viuētis. In illo die vos cognoscetis, quia ego sū in patre meo,

E
m 109
I

n 110
X

o 111
I
p 112
X

a 113
IX
b 114
III
c 115
X
F

d 116
III
e 117
X
f 118
III

g 119
X

h 120
I
i 121
III

G
K 121
I
l 123
X

m 124
IX
n 125
X

o 126
I

a 127
X
H

b 128
III

A
c 129
I
d 130
X

e 131
I
f 132
X

a 133
III
b 134
X

c 135
III
d 136
X

e 137
III
f 138
X

g 139
III
h 140
X

CANON
C
i 141
I
x 142
III
l 142
X
m 144
I
n 145
X

meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet madata mea, & seruat ea, iste est qui diligit me. ^c Qui autem diligit me, diligitur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. ^d Dicit ei Iudas, non ille Iscariotis: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis te ipsum, & non mundo? Respondit Iesus & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruat, & pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat, & sermonem quem audistis non est meus, sed eius qui misit me, patris. Hæc loquutus sum vobis apud vos manens. ^e Paracletus autem Spiritus S. quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixerò vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis, vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad patrem: quia pater maior me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed ut cognoscat mundus quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surge eamus hinc.

CAPVT XV.

Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, & omnem qui fert fructum, purgabit eum ut fructum plus afferat. Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet, & colliget eum, & in ignem mittent, & ardet. ^a Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque voleritis petetis, & fiet vobis. ^b In hoc clarificatus est pater meus, ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Manet: in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta patris mei seruauit, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est præceptum meum ut diligatis inuicem sicut dilexi vos. ^c Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. ^d Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dico vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui a patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat: ^e ut quodcunque petieritis patrem in nomine meo, det vobis. ^f Hæc mando vobis ut diligatis inuicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priorè vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret. Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo: propterea odit vos mundus. ^g Memoretote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo. ^h Si me persequuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt,

S. Hieron. Tom. 6.

& vestrum seruabunt. ⁱ Sed hæc omnia faciet vobis propter nomen meum: ^k quia nesciunt eum qui misit me. ^l Si non venissem & locutus fuisset eis, peccatum non haberet. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. ^m Qui me odit, & patrem meum odit. ⁿ Si opera non fecisset in eis, quæ nemo alius fecit peccatum non haberet. Nunc autem & viderunt, & oderunt me, & patrem meum. Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Cum autem venerit paraclerus, quem ego mittam vobis a patre, spiritum veritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

CAPVT XVI.

Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagogis faciet vos. Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo. Et hæc faciet vobis: quia non nouerunt patrem neque me. Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. ^b Hæc autem vobis ab initio non dixi: quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, quo vadis. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero paraclerus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem quia non crediderunt in me. De iustitia vero: quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem: quia princeps mundi huius iam iudicatus est. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso: sed quæcunque audiet, loquetur, & quæ ventura sunt, annunciabit vobis. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. ^c Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. ^d Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me: quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Qui est hoc quod dicit nobis, Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad patrem. Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit, modicum? Nescimus quid loquitur. Cognouit autem Iesus: quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De quod queritis inter vos, quia dixi: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me. Amen amen dico vobis: quia plorabitis & flebitis vos: mundus autem gaudebit. Vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ, propter gaudium: quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Et in illo die me non interrogabitis quicquam. ^e Amen amen dico vobis: si quid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Usque modo non petistis quicquam in nomine meo: petite & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. ^f Hæc in pro- uerbiis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non

H iiii

a 146
I

b 147
X

c 148
III
d 149
X

e 150
III

f 151
X

G
K 121
I
l 123
X

m 124
IX
n 125
X

A
c 129
I
d 130
X

e 131
I
f 132
X

o 126
I

a 127
X

H

a 133
III
b 134
X

c 135
III
d 136
X

b 138
III

e 137
III
f 138
X

g 139
III
h 140
X

CANON
E

in prouerbis loquar vobis: sed palam de patre meo annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis: quia ego rogabo patrem de vobis. Ipse enim pater amat vos: quia vos me amatis, & credidistis, quia à Deo exiui. Exiui à patre & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbum nullum dicis. Nunc scimus, quia scis omnia. & non opus est tibi vt quis te interroget. In hoc credimus, quia à Deo existi. Respondit eis Iesus: Modo creditis? Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia pater mecum est. ^h Hæc locutus sum vobis: vt in me pacem habeatis. In mundo præssuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

CAPVT XVII.

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit: Pater, venit hora, clarifica filiū tuū: vt filius tuus clarificet te. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: vt omne quod dedisti ei det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verū, & quem misisti Iesum Christū. Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam. Et nunc clarifica me tu pater apud te ipsum, claritate quam habui priusquam mundus fieret apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem meum seruaerunt. Nunc cognouerunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt. Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis. Et ipsi acceperunt, & cognouerunt vere, quia à te exiui: & crediderunt, quia tu me misisti. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo: sed pro his quos dedisti mihi: quia tui sunt, & mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam nō sum in mundo, & hi in mūdo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi: vt sint vnum sicut & nos. Cū essem & cum eis, ego seruaabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi custodiui, & nemo ex eis periit nisi filius perditionis: vt scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo: vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuū, & mundus eos odio habuit: quia non sunt de mundo: sicut & ego non sum de mundo. Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. De mūdo non sunt: sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum: ita & ego misi eos in mundū. Et pro eis ego sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum: sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum sint: sicut tu pater in me, & ego in te, & vt ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quia tu misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me: vt sint consummati in vnum, & cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum: vt videant claritatem meam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante constitutionem mundi. ^a Pater iuste mundus te non cognouit: ego autem te cognoui. ^b Et hi cognouerunt,

a 154
III

quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt dilectio qua dilexisti me, in eis sit, & ego in ipsis.

CAPVT XVIII.

Hæc ^a cū dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus: in quem introiuit ipse & discipuli eius. ^b Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus cōuenerat illuc cum discipulis suis. ^c Iudas ergo cum accepisset cohortem, à pontificibus & Phariseis ministros: venit illuc cum laternis & facibus & armis. ^d Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit & dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dixit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit eis: ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum: Si ergo me quæritis, finite hos abire: vt impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdi ex eis quemquam. ^e Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. ^f Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium in vaginam: calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum? ^g Cohors autem & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, ^h & adduxerunt eū ad Annam primū. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autē Caiphas qui consilium dederat Iudæis: quia expedit vnum hominem mori pro populo. ⁱ Sequebatur autē Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. ^k Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. ^l Petrus autē stabat ad ostiū foris. ^m Exiuit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & intoduxit Petrū. ⁿ Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. ^o Stabant autē serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebat se. Erat autem cum eis & Petrus stans calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. ^p Respondit ei Iesus. Ego palam locutus sum mūdo: ego sēper docui in synagoga & in tēplo: quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil: ^q Quid me interrogas? Interroga eos qui audierūt quid locutus sum ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego. ^r Hæc autē cū dixisset, vnus assistēs ministrorū, dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pōtifici? ^s Respondit ei Iesus. Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autē bene, quid me cædis? ^t Et misit eum Annas ligatū ad Caipham pontificem. ^u Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerūt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit. Non sum. Dicit vnus ex seruis pōtificis, cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cū illo? Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cantauit. ^x Adducunt ergo Iesum ad Caipham in prætorium. Erat autem manē, & ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominē hunc? Respondērunt, & dixerunt

G
b 155
X

a 156
I

b 157
X

c 158
I

d 159
X

e 160
I

f 161
I

g 162
I

h 163
X

H

i 164
III

k 165
X

l 166
I

m 167
X

n 168
I

o 169
X

p 170
I

q 171
X

r 172
I

s 173
X

t 174
I

u 175
I

x 176
I

y 177
X

A

z 178
I.

a 179
X

b 180
III

c 181
X

d 182
IX

e 183
III

f 184
I

a 185
III

b 186
IX

c 187
III

d 188
I

e 189
X

f 190
IX

g 191
X

h 192
III

i 193
X

k 194
I

l 195
X

m 196
I

n 197
I

o 198
I

p 199
I

CANON
q 200
X

t 201
I

f 202
X

t 203
III
v 204
I
x 205
X

D

y 206
I

z 207
X

a 208
I

a 209
I

b 210
X

A runt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidif-
femus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos,
& secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt
ergo ei Iudæi: Nobis nō licet interficere quemquam:
vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua
morte esset moriturus. ² Introiuit ergo iterū in præ-
torium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es rex
Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis:
an alii tibi dixerunt de me? ^a Respondit Pilatus: Nun-
quid ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradide-
runt te mihi: quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum
meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset
regnum meum, ministri mei vtique decertarent vt
non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum nō
est hinc. ^b Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tui? Res-
pondit Iesus: tu dicis, quia rex sum ego. ^c Ego in hoc
natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimoniū
perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit
vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et
cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, ^d & dicit
eis: Ego nullam inuenio in eo causam. ^e Est autem cō-
suetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in pascha:
vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? ^f Cla-
mauerunt ergo omnes, dicentes: Non hunc, sed Bar-
rabam. Erat autem Barrabas latro.

CAPVT XIX.

T ^a Vnc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagel-
lauit. Et milites plēctentes coronam de spinis,
imposuerūt capiti eius, & veste purpurea circunde-
derunt eum, & veniebant ad eum, & dicebant. Aue
rex Iudæorum, & dabāt ei alapas. ^b Exiuit iterum Pi-
latus foras, & dicit eis: Ecce adduco eum vobis foras,
vt cognoscatis, quia nullam inuenio in eo causam.
^c Exiuit ergo Iesus portans coronam spineam & pur-
pureum vestimentum. Et dicit eis: Ecce homo. ^d Cum
ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant,
dicentes: Crucifige, crucifige eum. ^e Dicit eis Pila-
tus: Accipite eum vos, & crucifigite. ^f Ego enim non
inuenio in eo causam. ^g Responderunt ei Iudæi: Nos
legem habemus, & secundum legem debet mori:
quia filium Dei se fecit. ^h Cum ergo audisset Pilatus
hunc sermonem, magis timuit, & ingressus est præto-
rium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus au-
tem responsum non dedit ei. ⁱ Dicit ergo ei Pilatus:
Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo
crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te. Re-
spondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum
me vllam, nisi tibi datum esset desuper: propterea
qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. & ex in-
de quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem cla-
mabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus
Cæsaris: Omnis enim qui se regem facit, contradicit
Cæsari. Pilatus autem cum audisset hos sermones,
adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco
qui dicitur Lithostratos, Hebraicè autem Gabatha
(erat autem parasceve paschæ hora quasi sexta) & di-
cit Iudæis: Ecce rex vester. ^k Illi autē clamabāt: Tol-
le, tolle, crucifige eum. ^l Dicit eis Pilatus: Regem ve-
strum crucifigam? Responderunt pontifices: Nō ha-
bemus regem nisi Cæsarem. ^m Tunc ergo tradidit eis
illum, vt crucifigeretur. ⁿ Susceperunt autem Iesum,
& eduxerunt, & baiulans sibi crucem, exiuit in eum
qui dicitur Caluarię locum, Hebraicè autem Golgo-
tha: vbi crucifixerūt eum, ^o & cum eo alios duos hinc
& hinc, medium autem Iesum. ^p Scripsit autem & ti-
tulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem

S. Hieron. Tom. 6.

scriptum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. ^q Hūc er-
go titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ci-
uitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus, & erat
scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo
Pilato pontifices Iudæorū: Noli scribere, rex Iudæo-
rum: sed quia ipse dixit, rex sum Iudæorum. Respon-
dit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. ^r Milites ergo cum
crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius (& fe-
cerunt quatuor partes: vnicuique militi partem) &
tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper
contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem: Non
scindamus eam: sed fortiamur de illa cuius sit, vt scri-
ptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea
sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites
quidem hæc fecerunt. ^s Stabant autem iuxta crucem
Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophe,
& Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrē
& discipulum stantē, quem diligebat, dicit matri sue:
Mulier: ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce
mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in
suam. ^t Postea sciens Iesus quia iam omnia consum-
mata sunt: vt consummaretur scriptura, dicit: Sitio.
Vas autem erat positum aceto plenum. Illi autē spon-
giam plenam aceto hyssopo circumponentes, obtu-
lerunt ori eius. ^u Cum ergo accepisset Iesus acetum,
dixit: Consummatum est, & inclinato capite, tradidit
spiritum. ^v Iudæi ergo quoniam parasceve erat, vt nō
remanerent in cruce corpora sabatho: erat enim ma-
gnus dies ille sabbathi: rogauerunt Pilatum, vt fran-
gerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo
milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius
qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum ve-
nissent, vt viderunt eum iam mortuum, non frege-
runt eius crura: sed vnus militum lancea latus eius a-
peruit, & continuo exiuit sanguis & aqua. Et qui vi-
dit, testimoniū perhibuit, & verum est testimoniū
eius. Et ille scit quia vera dicit: vt & vos credatis. Fa-
cta sunt enim hæc vt scriptura impleretur: Os non
comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura di-
cit: Videbunt in quem transfixerunt. ^y Post hæc au-
tem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia: eo quod
esset discipulus Iesu: occultus autem propter me-
tum Iudæorum, vt tolleret corpus Iesu. Et permisit
Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. ^z Venit au-
tem & Nicodemus qui venerat ad Iesum nocte pri-
mum, ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras
centum. ^a Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligaue-
runt eum linteis cum aromatibus: sicut mos est Iu-
dæis sepelire. Erat autem in loco vbi crucifixus est,
hortus, & in horto monumentum nouum, in quo
nondum quisquam positus fuerat. Ibi ergo propter
parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumen-
tum, posuerunt Iesum.

CAPVT XX.

V ^a Na autem sabbathi Maria Magdalene venit
mane cum adhuc tenebrę essent ad monu-
mentum, & vidit lapidem sublatum à monumento.
^b Cucurrit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad
aliū discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis:
Tulerunt dominum de monumento, & nescimus
vbi posuerunt eum: Exiit ergo Petrus & ille aliū di-
scipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant
autem duo simul, & ille aliū discipulus præcucur-
rit citius Petro, & venit primus ad monumentum.

H y

G
b 155
X

a 156
I
b 157
X

c 158
I
d 159
X

b 180
III
c 181
X

d 182
IX
e 183
III
f 184
I

e 160
I

f 161
I
g 162
I

h 163
X
H

i 164
III
k 165
X
l 166
I
m 167
X
n 168
I
o 169
X
p 170
I

q 171
X
r 172
I
s 173
X
t 174
I
u 175
I

x 176
I
y 177
X

p 199
I

E Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simō Petrus sequēs eum, & introiuit in monumentū, & vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cū linteaminib. positum, sed separatim inuolutū in vnū locum. Tunc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentū, & vidit & credidit: nō dū. n. sciebāt scripturā: quia oportebat eū à mortuis resurgere. Abierunt ergo discipuli iterum ad semet ipsos. **c 211** **I** Maria autē stabat ad monumentū foris, plorans. Dum ergo fletet, inclinauit se, & prospexit in monumentum: Et vidit duos angelos in albis sedētes vnū ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. **d 212** **X** Dicūt ei illi: Mulier quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt dominū meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hęc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & nō sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quē queris? Illa existimās quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollā. Dicit ei Iesus: Maria conuersa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere: nondū. n. ascendi ad patrē meum. Vade autē ad fratres meos, & dic eis: Ascēdo ad patrē meum & patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: quia vidi dominū, & hęc dixit mihi. **e 213** **IX** **F** Cum ergo sero esset die illo vna sabbathorū, & fores essent clausę, vbi erant discipuli congregati propter metū Iudæorum: venit Iesus & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostēdit eis manus & latus. **f 214** **X** Gauisi sunt ergo discipuli viso domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflauit & dixit eis: Accipite Spiritum S. **g 215** **VII** **h 216** **X** Quorum remisistis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. **h** Thomas autē vnus de duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli. Vidimus dominum. Ille autē dixit eis: Nisi videro in manib. eius fixurā clauorum, & mittā digitum meum in locum clauorum, & mittā manum meā in latus eius, nō credam: **i 217** **IX** Et post dies octo iterum erāt discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. Deinde dicit Thomę: Infer digitū tuū huc, & vide manus meas, & affer manum tuā, & mitte in latus meū, & noli esse incredulus, sed fidelis. **k 218** **X** Respondit Thomas & dixit ei: Dominus meus & Deus meus. Dicit ei Iesus: Quia vidisti me credidisti; Beati qui nō viderūt, & crediderunt. Multa quidē & alia signa fecit Iesus in cōspectu discipulorū suorū, quę nō sunt scripta in libro hoc. Hęc autē scripta sunt vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei: & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.

CAPVT XXI.

a 219 **IX** **P**ª Ostea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tiberiadis. Manifestauit autem sic: Erant simul Si-

mon Petrus & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanaël, qui erat à Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex discipulis eius duo. Dicit eis Simō Petrus: Vado piscari. Dicūt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prēdiderunt. Mane autem iam facto, stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. Dicit eis: Mitte in dexteram nauigii rete, & inuenietis. Miserunt ergo retia, & iam non valebant illud trahere prę multitudine piscium. **b 220** **X** Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus Petro: Dominus est. Simon Petrus cum audisset quia dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alii autem discipuli nauigio venerunt. Non enim longē erant à terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium. **c 221** **IX** Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panē. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. **d 222** **IX** Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terrā plenum magnis piscibus, centumquingenta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. **e 223** **IX** Dicit eis Iesus: venite, prandete. **f 224** **X** Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, tu qui es: sciētes quia dominus est. **g 225** **IX** Et venit Iesus & accepit panem & dabat eis, & piscem similiter. **h 226** **X** Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum surrexisset à mortuis. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: **i 227** **IX** Simon Ioannis diligis me? At ille: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterum, **k 228** **X** Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: **l 229** **IX** Simon Ioannis amas me, & dicit ei: Domine tu omnia nosti: tu scis quia amo te. Dicit ei: **m 230** **X** Pasce oues meas. **n 231** **IX** Amen amen dico tibi: cum esses iunior cingebas te, & ambulabas vbi volebas. Cum autē senueris, extends manus tuas & alius te cinget. & ducet quo tu non vis. Hoc autē dixit significans, qua morte clarificaturus esset Deū. **o 232** **X** Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Iesus sequentem: qui & recubuit in cæna super pectus eius & dixit: Domine quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Tu me sequere. Exiit ergo sermo inter fratres: quia discipulus ille non moritur: & non dixit ei Iesus, non moritur, sed sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hęc, & scimus quia verum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa quę fecit Iesus: quę si scribantur per singula: nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

DIVI HIERONYMI IN

EPISTOLAM AD GALATAS, AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM,

PRO O E M I V M.

b 220
X

c 221
IX

d 222
IX

e 223
IX

f 224
X

g 225
IX

h 226
X

i 227
IX

k 228
X

l 229
IX

m 230
X

n 231
IX

o 232
X

P

Auci admodum dies sunt, ex quo epistolam Pauli ad Philemonem interpretatus, ad Galatas tra-
scenderam: multis retrorsum in medio praetermissis, & ecce subito litera mihi de urbe allata sunt:
nuntiantes & Albinam venerabilem anum praesentia domini redditam, & sanctam Marcel-
lam matris contubernio destitutam, magis nunc vestrum o Paula & Eustochium flagitare sola-
rium. Et quia hoc interim fieri non potest propter grandia maris in medio spatia atque terrarum: re-
pente vulnus impressum saltem scripturarum vellem curare medicamine. Scio equidem ardore
eius, scio fidem (quam flammam semper habeat in pectore superare sexum, obliuisci hominis, &
diuinorum voluminum tympano concrepante, rubrum huius saeculi pelagus transfretare. Certe
cum Romae essem, nunquam tam festina me vidit, ut non de scripturis aliquid interrogaret. Neque vero more Pythagorico
quidquid responderam rectum putabat: nec sine ratione praedicta apud eam valebat auctoritas: sed examinabat omnia,
& sagaci mente vniuersa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere quam iudicem. Itaque quod & illi absenti
pergratum fore, & vobis, quae in praesentiarum estis, utile existimo, aggrediar opus intentatum ante me lingua nostra scri-
ptoribus, & a Graecis quoque ipsis vix paucis, ut rei poscebat dignitas, usurpatum. Non quia ignorem Caium Marium Vi-
etorinum, qui Romae pueros rhetoricam docuit, edidisse Commentarios in Apostolum: sed quod occupatus ille eruditione sa-
ecularium literarum, scripturas omnino sanctas ignorauerit, & nemo possit, quamuis eloquens, de eo bene disputare quod nes-
ciat. Quid igitur, ego stultus aut temerarius qui id polliceor quod ille non potuit? Minime. Quin potius in eo, ut mi-
hi videor, cautior atque timidior, quod imbecillitatem virium mearum sentiens, Origenis Commentarios sum secu-
tus. Scripsit enim ille vir in epistolam Pauli ad Galatas quinque propria volumina, & decimum Stromatum suorum libri
commatico super explanatione eius sermone compleuit: tractatus quoque varios & excerpta, quae vel sola possint sufficere,
composuit. Praeternitto Didymum videntem meum, & Laodicenum de ecclesia nuper egressum, & Alexandrum ve-
terem haereticum: Eusebium quoque Emesenum, & Theodorum Heracleoten: qui & ipsi nonnullos super hac re commē-
tariolos reliquerunt. E quibus, si vel pauca decerpere, fieret aliquid quod non penitus contemneretur. Itaque ut simpliciter
fatear, legi haec omnia, & in mente mea plurima coaceruans, accito notario vel meo, vel aliena dictavi: nec ordinis, nec ver-
borum interdum, nec sensuum memoriam retentans. Iam domini tantum misericordiae est, ne per imperitiam nostram ab
alijs benedicta disperseat, & non placeant inter extraneos, quae placent inter suos. Argumentum itaque epistolae huius bre-
uiter comprehendens, hac praefatione commoneo: ut sciatis eandem esse materiam & epistolae Pauli ad Galatas, & quae ad
Romanos scripta est. Sed hoc differre inter utranque: quod in illa altiori sensu & profundioribus usus est argumentis: hic
quasi ad eos scribens, de quibus in consequentibus ait: O insensati Galatae, & sic insipientes estis: talis sermone moderatus
est, quod increparet potius quam doceret, & quae possent stulti intelligere: ut communes sententias, communi oratione ve-
stiret, & quos ratio suadere non poterat, reuocaret auctoritas. Nullus quidem Apostoli sermo est, vel per epistolam, vel praes-
entis, in quo non labore docere antiquae legis onera deposita, & omnia illa quae in typis & imaginibus praecesserunt, id est,
otium sabbathi, circumcisionis iniuriam, calendarum, & trium per annum solennitatum recursus, scrupulositatem ciborum,
& per dies singulos lauacra iterum sordidanda, gratia euangelij subrepente cessasse: quam non sanguis victimarum, sed fi-
des animae credentes implet. Verum alibi pro parte, & ut se aliud agenti haec quaestio obtulerat, ex latere disputatum est,
& pene perstrictum. In his autem duabus, ut dixi, epistolis, specialiter antiquae legis cessatio, & noua introductio conti-
netur. Sed ad Galatas hoc proprium habet: quod non scribit ad eos, qui ex Iudeis in Christum crediderant, & paternas pu-
tabant ceremonias obseruandas: sed ad eos, qui ex gentibus fidem euangelij receperant, & rursum retro lapsi, quorundam fue-
rant auctoritate deterriti: afferentium Petrum quoque & Iacobum, & totas Iudaeae ecclesias, euangelium Christi cum lege
veteri miscuisse. Ipsum etiam Paulum aliud in Iudaea facere, aliud nationibus predicare, & frustra eos in crucifixum cre-
dere, si id negligendum putarent, quod apostolorum principes obseruarent. Quamobrem ita caute inter utrumque & me-
diis incedit, ut nec euangelij prodar gratiam, pressus pondere, & auctoritate maiorum: nec praecessoribus faciat iniuriam,
dum assertor est gratiae: oblique vero, & quasi per cuniculos latenter incedens, ut Petrum doceat pro commissa sibi circum-
cisionis plebe facere, ne ab antiquo repente viuendi more desciscens, in cruce scandalizata non crederet, & sibi praedicatione
gentium credita, aequum esse id pro veritate defendere, quod alius pro dispensatione simularet. Quod nequaquam intelli-
gens Bataneotes, & sceleratus ille Porphyrius, in primo operis sui aduersum nos libro, Petrum a Paulo obiecit esse reprehē-
sum: quod non recto pede incederet ad euangelizandum, volens & illi maculam erroris inurere, & huic procacitatis, & in
commune fidei dogmatis accusare mendacium, dum inter se ecclesiarum principes discrepent. Quae quidem & nunc, oran-
tibus vobis, leuiter quo sensu sunt dicta, contingimus, & in suis locis plenius exequemur. Sed iam tempus est, ut ipsius apo-
stoli verba ponentes, singula quaeque pandamus.

D

Paulus Apostolus, &c.] Non superbe, ut quidam putant, sed necessarie, neque ab hominibus, neque per hominem se Apostolum esse proponit, sed per Iesum Christum & Deum patrem: ut eos qui Paulum extra duodecim Apostolos ventilabatur, & nescio unde subitro prorupisse, vel à maioribus

ordinatum astruebant, hac auctoritate confunderet. Potest autem & oblique in Petrum & in ceteros dictum accipi, quod non ab Apostolis ei sit traditum euangelium, sed ab ipso Iesu Christo, qui & illos Apostolos elegerat. Hoc autem totum ideo preparatur, ut nemo sibi contra legis onera pro Euangelij gratia disputanti, possit opponere: sed Petrus hoc dixit, sed Apostoli hoc statuerunt, sed præcessores tui aliud decreuerunt. Quod quidem in sequentibus nunc quasi occulto sermone præludens manifestius facit, dum ab eis, qui videntur esse aliquid, nihil in se collatum refert, & ipsi Petro in faciem restitisse se scribit, nulla se dicens necessitate compulsum, ut hypocriti cederet Iudæorum. Quod si temerarium quibusdam videtur eum contra Apostolos quamvis occulte locutum, qui Hierosolymam idcirco perrexit, ut cum eis conferret Euangelium, ne forte in vacuum curreret, aut cucurrisset, illo intelligentiam transferamus: Usque hodie à patriarchis Iudæorum Apostolos mitti, à quibus etiam tunc reor Galatas deprauatos legem obseruare cœpisse: vel certe alios de Iudæis credentibus in Christum perrexisse Galatiam, qui assererent Petrum quoque Apostolorum principem & Iacobum fratrem domini, legis cæremonias custodire. Ad distinctionem itaque eorum qui mittuntur ab hominibus, & sui, qui sit missus à Christo, tale sumpsit exordium. Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem. *Ἀπόστολος* autem, hoc est, missus, Hebræorum proprie vocabulum est: quod Silas quoque sonat, cui à mittendo Missio nomen impositum est. Aiunt Hebræi inter ipsos quoque prophetas & sanctos viros esse quosdam, qui & prophetæ & apostoli sunt: alios vero qui tantum prophetæ. Denique Moyses, cui dicitur: Et ego mittam te ad Pharaonem, & ipse respondeat: prouide alium quem mittas: Et Esaiam, cui loquitur Deus: *Quem mittam, & quis ibit ad populum istum?* esse & apostolos & prophetas. Vnde & nos possumus intelligere Ioannem quoque Baptistam, & prophetam & apostolum appellandum, siquidem ait scriptura: Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Et in epistola ad Hebræos, propterea Paulum solita consuetudine nec nomen suum, nec apostoli vocabulum præposuisse, quia de Christo erat dicturus: Habentes ergo principem sacerdotum, & apostolum confessionis nostræ Iesum: nec fuisse congruum, ut ibi Christus apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus Apostolus poneretur. Quatuor autem genera apostolorum sunt. Vnum, quod neque ab hominibus est, neque per hominem, sed per Iesum Christum & Deum patrem. Aliud quod à Deo quidem est, sed per hominem. Tertium, quod ab homine non à Deo. Quartum, quod neque à Deo neque per hominem, neque ab homine, sed à semetipso. De primo genere potest esse Esaias ceterique prophetæ, & ipse Apostolus Paulus, qui neque ab hominibus neque per hominem, sed à Deo patre & Christo missus est. De secundo, Iesus filius Naue quia à Deo quidem est apostolus constitutus, sed per hominem Moysen. Tertium genus est, cum hominum favore & studio aliquis ordinatur. Ut nunc videmus plurimos non Dei iudicio, sed redempto favore vulgi in sacerdotium subrogari. Quartum est pseudoprophetarum, & pseudoapostolorum: de quibus Apostolus. Istiusmodi, inquit, pseudoapostoli, operarij iniquitatis, transfigurantes se in apostolos Christi, qui dicunt: *Hæc dixit dominus, & dominus non misit eos.* Verum non ta-

Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis. Et qui mecum sunt oēs fratres, ecclesiis Galatiæ. Gratia vobis, & pax à Deo patre, & domino nostro Iesu Christo. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris,

lis apostolus Paulus, qui neque ab hominibus, neque per hominem, sed à Deo patre per Iesum Christum missus est. Ex quo approbatur Ebionis & Fotini etiam hinc hæresis retundenda, quod Dominus noster Iesus Christus Deus sit, dum apostolus, qui à Christo ad prædicationem euangelij missus est, negat se missum esse ab homine.

Subrepunt hoc loco ceteræ hæreses, quæ putatiuam Christi carnem vendicantes. Deum aiunt Christum esse, non hominem. Nec non & noua hæresis, quæ dimidiatam Christi asserit dispensationem. Atque ita ecclesiæ fides inter tanta falsorum dogmatum naufragia constituta, si Christum fateatur hominem, Ebion, Fotinusque subrepunt. Si Deum esse contenderit: Manichæus & Marcion, & nouelli dogmatis auctor ebulliunt. In commune itaque audiant: Christum & Deum esse & hominem. Non quod alius Deus sit, & alius homo: sed qui Deus semper erat, homo ob nostram salutem esse dignatus est. Sciendum quoque in Marcionis apostolo non esse scriptum, & per Deum patrem: volentis exponere Christum non à Deo patre, sed per semetipsum suscitatum, ut est illud: *Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo illud.* Nec non & alibi, *Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam à me ipso: Potestatem habeo ponendi eam, & rursum potestatem habeo sumendi eam.*

¶ Et qui mecum, &c.] In aliis epistolis, Sosthenes & Siluanus, interdum & Timotheus in exordio præponuntur: in hac tantum, quia necessaria erat auctoritas plurimorum, omnium fratrum nomen assumitur. Qui & ipsis forsitan ex circumcissione erant, & à Galatis non contemptui ducebantur. Plurimum quippe facit ad populum corrigendum, multorum in vna res sententia atque consensus. Quod autem ait: ecclesiis Galatiæ, & hoc notandum, quia hic tantum generaliter non ad vnam ecclesiam vnius vrbis, sed ad totius prouinciæ scribat ecclesias, & ecclesias vocet, quas postea errore arguat deprauatas. Ex quo noscendum dupliciter ecclesiâ posse dici, & eam quæ non habeat maculam aut rugam, & vere corpus Christi sit: & eam quæ in Christi nomine absque plenis perfectisque virtutibus congregetur. Quomodo sapientes bifariam nuncupantur, tam hi qui sunt plenæ perfectæque virtutis, quàm illi qui incipiunt, & in profectu positi sunt. De perfectis dicitur: mittam ad vos sapientes. De incipientibus. *Argue sapientem, & deliget te.* Qui enim plenæ consummatæque virtutis est, correptione non indiget. Iuxta hunc sensum de ceteris quoque virtutibus intelligendum: quod scilicet fortis & prudens, pius, castus, iustus, & temperans, interdum plene, interdum abusu accipiuntur.

¶ Gratia vobis, &c.] Non ut in ceteris epistolis, Dei patris & domini nostri Iesu Christi gratiam ponit & pacem: per quas absque operum merito, & peccata nobis concessa sunt pristina, & pax indulta post veniam: sed prudenter iam causam agit aduersum eos qui fuerant à lege præuerti, & putabant se posse ex operibus iustificari: ut scirent se saluos gratia, in eo perseverare debere quod cœperant.

¶ Qui dedit, &c.] Neque filius se dedit pro peccatis nostris absque voluntate patris: neque pater tradidit filium sine filij voluntate: sed hæc est voluntas filij, voluntatē patris implere, ut ipse loquitur in psalmo: *Vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui.* Dedit se autē filius, ut iniustitiā, quæ erat in nobis, iustitia ipse subuerteret. Tradidit se sapientia, ut sapientiam expugnaret. Sanctitas & fortitudo se obtulit: ut spurciciam infirmitatemque deleteret. Atque ita non solum in futuro sæculo, iuxta promissam spem, qua credimus, sed etiam hic de præsentī sæculo nos liberauit: dum commortui Christo trans-

A transfiguramur in nouitatem sensus, & non sumus de hoc mundo, à quo merito nec amamur. Queritur quomodo præsens seculum malum dictum sit. Solent quippe heretici hinc capere occasiones vt alium lucis & futuri sæculi: alium tenebraum & præsentis asserant conditorem. Nos autem dicimus, nõ tam sæculũ ipsum, quod die ac nocte annis currit & mensibus, appellari malum, quam *o pueri uas* ea quæ in sæculo fiant: quo modo sufficere dicitur dici malitia sua, & dies Iacob modici esse scribunt, & pessimi. Nõ quo spacium temporis, in quo vixit Iacob, malum fuerit, sed quo ea quæ sustinuit, per varia cum exercue-

runt tentamenta. Denique eo tempore, quo ille pro coniugibus seruebat, & multis conflabatũ angustis. Elau in requie erat: atque ita idẽ temporis spacium alij bonum, alij malum fuit, nec scriptũ esset in Ecclesiaste: *Ne dixeris quia dies mei priores erant boni super istos: nisi ad discrimen malorum.* Vnde Ioannes ait: *Mundus omnis in maligno positus est.* Non quod mũdus ipse sit malus, sed quod mala in mundo fiant ab hominib.: māducemus & bibamus dicentibus, cras enim moriemur. Et ipse Apostolus: *Redimentes, inquit, tempus, quia dies mali sunt.* Infamantur & saltus, sed quo infamiã homicidij loca quoq; traxerint: syluæ, sed quo infamiã homicidij loca quoq; traxerint. Detestamur & gladiũ, quo humanus effusus est cruor, & calicẽ in quo venenum temperatum est, non gladij calicis que peccato: sed quod odium mereantur illi qui his malè vsi sunt. Ita & sæculum quod est spacium temporum, non per semetipsum aut bonũ aut malum est: sed per eos qui in illo sunt, aut bonum appellatur aut malum. Quapropter Valentini deliramenta & fabulæ contemnendæ sunt: qui triginta *aiōnas* suos, ex eo quod in scripturis sæcula legantur, affinxit: dicens eos esse animalia, & per quadras & ogdoadas, decadas quoque & duodecadas tot edidisse numeros sæculorum: quot *Aeneia* factus seropha generauit. Quarendum quoque quid sit inter sæculum, & sæculũ sæculi, siue sæcula sæculorum: & vbi pro breui temporis spacio, vbi pro æternitate ponatur: quia in Hebræo sæculum id est, *עולם* vbi b i literã positam habuerit, æternitatem significat: vbi vero sine i scribitur, annum quinquagesimum: quem illi Iobileum vocat. Ob hanc causam & ille Hebræus, qui propter vxorem & liberos amans dominum suum, aure pertusa seruitio subiugatur, seruire iubetur in sæculum: hoc est, vsque ad annum quinquagesimum. Et Moabitæ & Ammonitæ non ingrediuntur ecclesiã domini, vsque ad quintam & decimam generationẽ, & vsque in sæculũ: Quia omnis dura conditio, Iobilei soluebatũ aduentu. Quidam dicunt eundem esse sensum in sæculis sæculorũ, quẽ in Sanctis Sanctorũ, in cælis cælorum, in operibus operum, in canticis canticorum, & quã habent differentiam cæli ad eos, quorum cæli sunt, & sancta quæ sanctorum cõparatione sunt sanctiora, & opera quæ operum prælatione meliora sunt, & cantica quæ inter cantica vniuersa præcellunt: eandem habere & sæculum, quæ sæculorum collatione sunt sæcula. Præsens itaque sæculum ita edisserũt, vt dicat ex eo tẽpore illud esse numerandũ, ex quo cælum & terra sunt condita, & currere vsque ad consummationem mundi, quo Christus iudicaturus est omnia. Reuocant quoque vltra, & in priora promouent gradum, de præteritis & futuris sæculis disputantes, bona an mala fuerint seu futura sint, & in tam profundas incidũt quæstiones, vt libros quoque & infinita volumina super hac disseritione condiderint. Quod autem prologus Pauli, amen Hebræo sermone concluditur: *Lxx. transtulerunt* *ἔως τοῦ*, id est, fiat: Aquila *ἕως ἡμεῶν*, vere siue fideliter. Quod etiam in euãgelio à Salvatore semper assumitur, sua per amen verba firmante.

B
H
a Olam
bc vau
Exod. 2. a
Dnt. 3. a
Matth. 23. d
Pron. 9. b
Psal. 39. b

a. ¶ *Miror quod, &c.*] Verbũ translationis in Genesi primũ legimus: vbi Enoch transtulit Deus, & non inueniebatur. Et in regnorum postea libris: quando Achab à cultu Dei ad idolorum venerationem transtulit vxor sua Iezabel,

vt faceret iuxta omnia quæ fecit Amorrhæus, quem disperdidit dominus à facie filiorum Israel. Sed cum sic vtraque translatio: illa Dei est, hæc diaboli. Qui transfertur à Deo, non inuenitur ab inimicis suis: nec ei potest insidiator obrepere. Hoc quippe significare æstimo, & non inueniebatur.

Qui vero transfertur à diabolo: in hoc transfertur quod videtur esse, sed non est. Sapientes quoque sæculi eos qui de dogmate transferuntur ad dogmata, translatos vocant: vt Dionysius ille, cuius fuit antefententia, dolorem non esse malum: postquã oppressus calamitatibus, & dolore

cruciatũ, cœpit affirmare quod dolor esset summũ omnium malorum, ab his appellatus est transpositus siue translatus, quod scilicet à priori decreto recedens in contrarium recidisset. Miratur itaque Paulus: Primum quod translati sint ab euangelij libertate in legalium operum seruitutem. Deinde quod tam cito translati: quia non eiusdem reatus est transferri ab aliquo difficilius, & cito transferri: vt in martyrio non eadem pœna plectitur, qui absque colluctatione & tormētis statim prostrauit ad negandum, & ille qui inter eculeos, fiducias, ignesque distortus, cõpulsus est quod credebatur negare. Recens adhuc erat euangelij prædicatio, non grande tempus in medio, quo Galatas Apostolus ab idolis ad Christum traduxerat. Miratur itaque quo modo tam cito recesserint ab eo, ad cuius nomẽ dudũ facti fuerant Christiani. Habet autem & locus ipse *ὡς πρὸς ἄλλους*, quod ita suo ordine legi potest. Miror quod sic tam cito transferimini à Christo Iesu, qui vos vocauit in gratiam, dicens: *Non veni vocare iustos sed peccatores ad pœnitentiam.* Gratia quippe salui facti sumus, & non per legem. *Traslati autem, inquit, estis in aliud euangelium: quod non est aliud:* quia omne quod falsum est non subsistit, & quod veritati contrarium est, nõ est: vt illud: *Ne tradas domine sceptrum his qui non sunt.* Et ea quæ non erant vocauit Deus: vt faceret esse quod non erat. Si autem hoc de his, qui in eundem credebant Deum, & eisdem scripturas habebant, dicitur, quod translati sint in aliud euangelium, quod non est euangelium: quod de Marcione & cæteris hereticis, qui conditorem respuunt, & alterius Dei Christum simulant, æstimare debemus? Qui non in interpretatione legis & literæ pugna vel spiritus labũtur & corrũt: sed de toto ecclesiæ iure discordant. Pulchre autem ait: Nisi sunt aliqui qui vos conturbant, & voluat cõuertere euangelium Christi. Volunt, inquit, euangeliũ Christi mutare, conuertere, turbare: sed non valent. Quia huius naturæ est, vt non possit aliud esse quam verum est. Omnis qui euangelium alio interpretatur spiritu & mente quam scriptum est, credentes turbat, & conuertit euangeliũ Christi: vt id quod in facie est post tergum faciat, & ea quæ post tergum sunt, vertat in faciem. Si quis tantum literam sequitur, posteriora ponit in faciem. Si quis Iudæorum interpretationibus acquiescit, post tergum mittit ea quæ ex natura sua in facie constituta sunt. Nec non & illud congruè, quod translationis verbum Galatis coaptatum est, *γαλατία* enim translationem in nostra lingua, sonat.

b. ¶ *Sed licet nos, aut angelus, &c.*] Potest & hyperbolicè dictum accipi: non quo aut Apostolus aut angelus aliter potuerint prædicare quam semel dixerat: sed etiam si hoc posset fieri, vt & apostoli & angeli mutarentur: tamen non esset ab eo, quod semel acceptum fuerat, recedendum: maxime cum ipse Apostolus in alio loco firmitatem fidei suæ ostendat, dicens: *Scio quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque presentia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Veritatẽ dico non mentior, testimoniũ mihi perhibente cõscientia mea.* Hęc quippe dicta nõ sunt eius qui possit à Christi fidẽ & dilectione aliquãdo discedere. Qui autẽ nolũt *ὡς πρὸς ἄλλους* hoc dictum esse, sed vere: quod scilicet

Luc. 5. f
Heb. 14. b
D

Rom. 8. g
Rom. 9. d

Matth. 23. d
Pron. 9. b

Psal. 39. b

CANON
E1. Cor. 9. d
Iude. bPsal. 101 d
Malac. 3. b
Esai. 14. cIos. 6. c. 7. b
Num. 21 a

F

1. Cor. 5. b

2. Cor. 10. g

Phil. 2. e

Infr. eod. c

Act. 8. d

possint & apostoli & angeli ad peiora conuerti: illud opponunt, quod & ipse Paulus scierit posse se labi, si legnius ageret, dicens: *Subyicio autem corpus meum, & in seruitutem redigo, ne alijs predicans ipse reprobis inueniar.* Angelos quoque esse mutabiles, qui non seruauerint principatum suum, sed relinquētes proprium domicilium, in iudicio magni diei, vinculis æternis sub caligine reseruantur: Dei solius naturā esse immutabilem: de quo scribitur: *Tu vero ipse es.* Et ipse de se: *Ego Deus vester, & non mutor.* Cecidisse luciferū qui mane oriebatur, & eum qui mittebat quondā ad omnes gentes, in terra esse contritum, Elegāter in hoc loco

vir doctissimus Tertullianus aduersus Appellē & eius vitiginem Philumenem, quam angelus quidam diabolici spiritus & peruersus impleuerat, hūc esse scribit angelum, cui multo antequam Apelles nasceretur, Spiritus sancti vaticinio sit anathema per apostolum prophetatum. Porro *ἀνάθεμα* verbum proprie Iudæorum est, & positum tam in Iesu Naue, quam in Numeris: quando omnia quæ erant in Hiericho & Madianitatum, detestationi & anathemati habenda. Dominus imperauit. Interrogemus eos, qui Christū & Apostolum Paulum, boni Dei & vsque ad illud tempus ignorati, vel filium asserunt esse vel seruum, qui maledicere nesciat, nec nouerit aliquem condemnare: quomodo nunc Apostolus eius verbo, Iudæorum, id est, creatoris vtatur & perire vel angelum vel apostolum velit, cum ipse nō soleat vlciſci. Quod autem addidit: sicut prædiximus, & nunc iterum dico, ostendit se & in principio hoc ipsum cauentem denunciāsse anathema eis, qui aliter prædicaturi erant, & nunc postquā prædicatum est, id anathema decernere quod ante prædixerat. Propterea autem & sibi, quem aliud in Iudæa facere, aliud docere in gentibus criminabantur, & angelo, quem maiorem etiam præcessoribus suis apostolis esse constabat, anathema denunciauit. Vt non magna Petri & Ioannis putaretur auctoritas: cum nec sibi liceret qui eos ante docuerat, nec angelo aliter prædicare, quā semel didicerant. Se itaque & angelum nominatim posuit: alios vero absque nomine. Si quis, inquit, vobis euangelizauerit, vt in generali vocabulo, nec præcessoribus faceret iniuriam, & tamen nomina eorum latenter ostenderet.

a ¶ *Modo enim, &c.* Non putemus ab Apostolo nos doceri, vt exēplo suo hominū iudicia cōtēnamus, qui in alio loco dixerit: *Scientes ergo timorē domini, hominibus suademus: Deo autē manifesti sumus, & illud: Sine offēſione estote Iudæis & gentibus. & ecclesia Dei: sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt saluentur.* Sed si fieri potest vt pariter Deo & hominibus placeamus, placendū est & hominibus. Sin autē aliter non placemus hominibus, nisi Deo displicamus: Deo magis quam hominibus placere debemus. Alioquin & ipse infert, cur omnibus per omnia placeat: *Non quærens, inquit, quod mihi vtile est: sed quod multis, vt saluentur.* Qui autē ex ea charitate, quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliena, placet omnibus vt saluentur: vtique Deo primum placet, cui salus hominum curæ est. Habet autem & verbum quod hic specialiter additum est, modo: vel placendum esse pro tempore hominibus vel displicendum: vt qui modo non placet propter euangelij veritatem, placuerit quondam ob salutem plurimorum. Placuerat Paulus aliquando Iudæis, cum æmulator existēs paternarum traditionum, sine querela ante in lege versatus est, & tantum habuit in maiorum ceremonijs ardoris & fidei, vt in Stephani nece particeps fuerit, & Damascum perrexit ad eos, qui à lege descuerant vinciendo. Sed postquam in vas electionis de persecutore translatus est, & cœpit prædicare fidem, quam quondam expugnauerat, cœpit pariter displicere Iudæis, quibus ante placuerat. Hoc est ergo quod ait. Numquid quæro Iudæis placere, quibus displicendo, Deo placuit? Si enim illis placerem, adhuc

Christi seruus non essem. Affererem quippe legem, & euangelij gratiā destruerem. Nunc autem propterea, ne in simulatione quidem obseruandæ legis adducor: quia non quæro & Deo placere pariter & Iudæis: quibus quicūque placet, Deo displicet. Ipsum quoque verbum, suadere, de humano vsu sumptum est: cum quis id quod ipse habet & semel imbibit, etiam cæteris conatur inferere, & in plurimis scripturarum locis legitur, ex quibus illud est: *Suasio non est ex eo qui vocauit vos.* Necnon & in Actibus apostolorum: Venerunt ergo ad eum Iudæi in hospitium multi: quibus exponebat contestans eis regnum Dei, suadensque eis de

Iesu, ex lege Moyſi & prophetis vsque ad vesperum. Hoc autem totum ideo: quia disseminatum de eo fuerat, occulte illum custodire legem, & Hierosolymis cum his qui Iudæizabant, consortium miscuisse.

b ¶ *Notum enim vobis facio, &c.* Ex hoc loco Ebionis & Fotini dogma conteritur: quod Deus sit Christus, & non tantum homo. Si enim euangelium Pauli non est secundū hominem, neque ab homine accepit illud, aut didicit: sed per reuelationem Iesu Christi: non est vtique homo Iesus Christus, qui Paulo euangelium reuelauit. Quod si non est homo, consequenter Deus est. Non quo hominem negemus assumptum: sed quo tantum hominē renuamus. Queritur, vtrum totius orbis ecclesie Dei acceperint euangelium, an hominis? Quotus enim quisque nostrum per reuelationem Christi didicit: & non homine prædicante cognouit? Ad quod respondebimus: Eos qui possint dicere, *An experimentum eius quæritis qui in me loquitur Christus. Et viuo autem iam non ego, viuit autem in me Christus:* non tam ipsos docere quā in ipsis Deum, qui ad sanctos loquatur: *Ego dixi diſ estis, & filij excelsi omnes:* & statim de peccatoribus: *Vos autem vt homines moriemini, & tāquam vnus de principibus cadetis.* Cum igitur Paulus loquitur & Petrus, qui non moriūtur vt homines, neque vt vnus de principibus, corruūt: Deos eos esse manifestum est. Qui autem diſ sunt, tradunt Dei euangelium, & non hominis. Marcion & Basilides, & cætera hæreticorū pestes, non habent Dei euangelium: quia non habent Spiritum sanctum, sine quo humanum fit euangelium quod docetur. Nec putemus in verbis scripturarū esse euangelium, sed in sensu. Non in superficie, sed in medulla. Non in sermonem folijs, sed in radice rationis. Dicitur in propheta de Deo: Sermones eius boni sunt cum eo. Tunc scriptura vtilis est audientibus, cum absque Christo non dicitur: cum absque patre non profertur: cum sine spiritu non eam insinuat ille qui prædicat. Alioquin & diabolus, qui loquitur de scripturis, & omnes hæreses, secundum Ezechielem, inde sibi consuunt ceruicalia, quæ ponam sub cubito vniuersæ ætatis. *Ego quoque ipse qui loquor: si Christū in me habeo, non habeo euangelium hominis: si autem peccator sum, dicitur mihi: Peccator dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas, & assumis in labijs tuis testamentum ueum? Tu autem odiſti disciplinam, & proieciſti verba mea post te, & cætera quæ sequuntur.* Grande periculum est in ecclesia loqui, ne forte interpretatione peruersa de euangelio Christi, hominis fiat euangelium: aut quod peius est, diaboli. Inter accipere autem & discere hoc interest: quod accipit euangelium cui primum insinuat, & ad fidem eius adducitur, vt credat vera esse quæ scripta sūt. Discit autē is, qui ea quæ in illo per ænigmata & parabolas figurata sunt, explanata & disſerta cognoscit, & cognoscit nō homine reuelante, sed Christo: qui reuelauit Paulo, aut Paulo in quo loquitur Christus. Verbū quoque ipsū ἀποκαλυφθεως, id est, reuelationis, proprie scripturarum est, & à nullo sapientiū sæculi apud Græcos vsurpatum. Vnde mihi videntur quæ admodum in alijs verbis, quæ de Hebræo in Græcum Lxx. interpretes trāstulerunt: ita & in hoc magno opere esse conatos, vt proprietatem peregrini sermonis exprimerent, noua

G

Exod. 13. b
34. 3

Num. 4. a

Infr. 5. b
Act. 18. f2. Cor. 13. d
Infr. 2. dH
Psal. 81. b

1. q. Marcion.

Mich. 2. b

Ezee. 13. e

Psal. 49. c

nouis

CANON
E

Gen. 6.
Sec. 70.

Matth. 16. b

F

Act. 9. d

non possunt. Si spirituales Apostoli, caro & sanguis sunt, quid de *zōōis* arbitramur? Nō cōtulit planē Paulus post reuelationem Christi cum carne & sanguine: quia noluit margaritas proicere ante porcos: nec dare sanctū canib⁹. Vide quid de peccatorib. scriptū sit: *Non permanebit*

spiritus meus in hominibus istis, quia carnes sunt. Cum talib. qui caro & sanguis erant, quæ Petro quoque non reuelauerūt filiū Dei, non contulit Apostolus Euangelium, quod ei fuerat reuelatū: sed paulatim eos de carne & sanguine vertit in spiritū, & tunc demū eis occulta Euāgelij sacramenta commisit. Dicit quispiam: Si statim non contulit cum carne & sanguine Euangelium: tamen sub-

intelligitur quod postmodum cum sanguine & carne cōtulerit, & sensus hic, quo Apostoli excusantur, ne caro & sanguis sint stare non poterit: dum nihilominus qui in principio cum carne & sanguine non contulit, postmodū, ut dixi, cum sanguine & carne cōtulerit. Quæ propositio nos cōartat ut sic distinguamus, ne statim siue continuo, cum carne iungamus & sanguine: sed cum superioribus herere faciamus, & legatur: Cum autem placuit ei qui me segregauit de utero matris meæ: Ac deinde: ut reuelaret filiū suū in me: Et ad extremā: *Et euangelizarem illū in gentib. cōtinuo, ut à proprio incipiat exordio: Non contuli cum carne & sanguine, magis que arbitrandū est sic stare sensum: quia qui statim missus sit post reuelationem Christi, Euangelij gentib. annunciare non steterit: nec moris quibusdam tempus produxerit eundo ad Apostolos, & reuelationem domini cum hominibus conferēdo: sed abiicit in Arabiam, & rursus reuersus Damascū, post tres annos Euangelium prædicauerit: & tunc demū Hierosolymā veniens, Petrū, Ioannem, & Iacobum viderit.* b ¶ *Neque veni, &c.*] Si de Apostolis dixerat, non contuli cū carne & sanguine: quid necesse fuerat idipsū iterare dicentē: Neq; veni Hierosolymā ad antecessores meos apostolos? Is itaq; sensus tenēdus, quē supra exposuimus. c ¶ *Sed abij in Arabiam, &c.*] Non sibi videtur historiarū ordo concinere, referente Luca in Actibus apostolorum: quod cum Paulus post fidem Christi per dies multos euangelium Damasci loqueretur audenter: factæ fuerint ei insidiæ, & in sporta per murum nocte dimissus sit, & venerit Hierosolymā tentans se iungere discipulis. A quibus cum vitaretur & timerent ad eum accedere, à Barnaba ad apostolos illum esse perductum, & ibi narrasse quo modo dominum viderit in itinere, & Damasci fiducialiter egerit in nomine domini Iesu. *Erat, inquit, cum illis, intrans & exiens in Hierusalem, fiducialiter agēs in nomine domini. Loquebatur quoque & disputabat cū Grecis: illi autē quærebāt occidere eū. Quod cū cognouissent fratres deduxerūt eū Casareā, & dimiserūt Tharsum.* Hic autē dicit se primū esse in Arabiā, & iterū reuersum Damascū: post trienniū venisse Hierosolymā, & vidisse Petrū, & cum eo mansisse diebus quindecim, nec præter Iacobum fratrem domini alterum conuenisse. Quæ ut vera credatur (dubia quippe videri absentibus poterant) sub testatione confirmat dicens: *Quæ autē dico vobis: ecce coram Deo, quia nō mētor.* Possumus igitur estimare esse quidē Paulū secundū Lucæ historiā Hierosolymā, non quasi ad antecessores apostolos, ut aliquid ab illis disceret: sed ut persecutionis impetū declinaret: qui sibi Damasci propter euangelij Christi fuerat cōcitatus: & sic venisse Hierosolymā, quasi ad quācumque aliam ciuitatem. Inde eum statim propter insidias recessisse, & venisse Arabiam siue Damascum: atque inde post triennium ad videndum Petrum Hierosolymā reuertisse. Vel certe ita. Statim ut baptizatus sit, & accepto cibo cōfortatus, fuisse eum cum discipulis qui erāt Damasci per dies aliquot, & stupentib. cunctis in synagogis Iudæorū, prædicasse cōtinuo quod solus esset filius Dei, & tunc isse in Arabiam, & de Arabia

Damascum reuertisse, & ibi fecisse triennium: quos dies multos scriptura testatur, dicens: *Cum impleverentur autem dies multi, consiliū fecerūt Iudæi, ut eum interficerent.* Notæ autē factæ sunt Saulo insidiæ eorū, & custodiebāt portas die ac nocte, ut eum interficerēt. Accipiētes ergo discipuli eius nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. Cum autē venisset Hierusalem tētabat iungere se discipulis. Lucam vero idcirco de Arabia præterisse, quia forsità nihil dignum apostolatu in Arabia perpetrarat, & ea potius compendiosa narratione dixisse, quæ digna Christi euangelio videbantur. Nec hoc legitima apostoli deputandum, si fru-

stra in Arabia fuerit: sed quo aliqua dispensatio & Dei præceptū fuerit ut taceret. Nam & postea legimus Paulū cum Sila egressum, prohibitum esse à Spiritu sancto verbum in Asia loqui. Aliter: *Sed abij in Arabiam, & iterū reuersus sum Damascum.* Quid mihi prodest ista relatio, si legam quod Paulus post reuelationem Christi statim ierit in Arabiā, & de Arabia statim Damascum fuerit reuersus: nec scia quid ibi gesserit, quidve utilitatis habuerit itus ac reditus? Dat mihi occasionem altioris intelligentiæ, in hac eadem epistola ipse apostolus cum de Abraham, Agar, & Sara disputans: Quæ quidem sunt inquit, per Allegoriā dicta. Hæc enim sunt duo testamenta: vnum quidē à morte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui iunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem. Et docet vetus testamentum, hoc est, ancillæ filium, in Arabia (quæ interpretatur humilis & occidua) constitutum. Statim itaque ut creditur Paulus, ad legem, ad prophetas, ad veteris testamenti iam in occiduo positi sacramenta conuersus, quæ fuit in eis Christum, quæ iustus fuerat in gentibus prædicare, & reperto illo, non est ibi diutius commoratus, sed reuersus est Damascū: hoc est, ad sanguinem & ad passionem Christi, & inde prophetica lectione firmatus pergit Hierosolymam, locum visionis & pacis: non tam disciturus aliquid ab apostolis, quam cum eis euangelium quod docuerat collaturus.

d ¶ *Deinde post annos tres, &c.*] Non ut oculos, genas, vultumque eius aspiceret, vtrum macilētus, an pinguis: adunco naso esset, an recto: & vtrum frontem vestiret coma: an (ut Clemens in Periodis eius refert) caluiciē haberet in capite. Nec puto apostolicæ fuisse grauitatis, ut post tantam triennij præparationem, aliquid humanum in Petro voluerit aspiciere. Sed his oculis aspexit eum, quibus & modo in epistolis suis videtur. Hic oculis Paulus vidit Cephā, quibus nunc à prudentibus quibusque Paulus ipse conspicitur. Quod si cui non videtur, cum superiori sēsu iunget hæc omnia: quod nihil sibi apostoli contulerint. Nam & quod iustus sit ire Hierosolymam, ad hoc isse, ut videret Apostolum non discēdi studio, qui & ipse eundem prædicationis haberet auctorem, sed honoris priori apostolo deferendi.

e ¶ *Et mansi, &c.*] Non grandi indiguit magisterio, qui tanto se ad videndum Petrum tempore præparauit. Et licet quibusdā superfluum videatur, numeros quoque qui in scripturis sanctis sunt obseruare: tamen non ab re arbitror quindecim dies, quibus apud Petrum Paulus habitauit, plenam significare scientiam, consummatamque doctrinam. Siquidem quindecim sunt carmina in psalterio, & quindecim gradus per quos ad canendum Deo, & in atriis eius consistendū iustus ascendit. Ezechias quoque quindecim annorum spacio sibi ad vitā dato, signū accipere meretur in gradibus: & Solēnitates Dei à quintodecimo die incipiunt. Nec non (quia duplicem intelligentiam sequimur) propterea quindecim ponit dies: ut ostendat non fuisse grande tempus, quo potuerit aliquid à Petro discere: ut ad illum senlum, à quo cœpit, cuncta referantur, se non ab homine doctum esse, sed à Deo.

f ¶ *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum*

Act. 16.

Act. 16. a

H

meto dicit

Esa. 38. b

Exod. 12. 4

E
Act. 15.

Apostolorum de quaestionibus obseruandae, vel praetermittendae legis inter credentes Antiochia orta dissensio est, & placuit ire Hierosolymam, & sententiam maiorum praestolari, quando ipse quoque Paulus & Barnabas missi sunt, & hoc esse quod in codicibus legatur Latinis, quibus ad horam cessimus subiectioni, ut veritas Euangelij perseveraret apud vos. Quod scilicet propterea Paulus & Barnabas de re manifesta, quasi dubia se mitti passi sunt Hierosolymam, ut maiorum quoque iudicio Euangelij gratia confirmata, credentibus probaretur, & nulli resideret ultra dubitatio circuncisionis omiffae, cum Apostolorum esset literis imperatum, iugum legis ab his qui in Christum crediderant ex gentibus, auferendum. Potest autem hoc quod ait: *Contuli cum eis Euangelium, quod praedico in gentibus,*

seorsum autem his qui videbantur, ne forte in vacuum currem vel cucurrissem, & sic intelligi: ut abscondite cum Apostolis gratiam euangelicae libertatis, & legis abolitae vetustatem contulerit propter multitudinem credentium Iudaeorum, qui necdum poterant Christum ad impletionem & finem legis audire, qui & absente Paulo Hierosolymae iactauerant, frustra eum currere aut cucurrisse, qui putaret legem veterem non sequendam. Non quo Paulus timuerit, ne per decem & septem annos falsum in gentibus Euangelium praedicaasset, sed ut ostenderet praecessoribus suis, non se in vacuum currere aut cucurrisse, sicut putauerant ignorantibus.

F

Act. 23.
25.

a ¶ Sed neque Titus qui, &c.] Si Titus cum esset ex gentibus, nullo potuit terrore compelli, ut circuncideretur Hierosolymis, in Iudaeorum Metropoli ciuitate, in qua tanta Paulus blasphemiae in Moysen flagrabat inuidia, ut postea pene a Iudaeis interfectus sit, quando a tribuno liberatur, & Romam victus, ad Caesarem mittitur, quomodo quidam putant legendum esse, quibus ad horam cessimus subiectioni, ut veritas Euangelij permaneat apud vos? & intelligendum quod Titus ipse, qui compelli ante non potuit ad circuncisionem, rursus circuncisus sit, atque subiectus? Aut quae est ista veritas Euangelij, hypocrisis cedere Iudaeorum & ea quae prius scybalae aestimaueris, & quasi damna contempleris, obseruare, & esse aliquid aestimare, cum nihil sint? Sed & ipsius epistolae sensui, valde repugnat, Galatas ad circuncisionem reuocare. Hoc toto sermonis sui textu agit, ut doceat se Hebraeum ex Hebraeis, omnia quondam legis opera seruantem, circuncisum octaua die secundum legem pharisaeorum: nihilominus tamen ob Christi gratiam vniuersa contemnere. Nam cum isset Hierosolymam, & falsi fratres qui ex circuncisione crediderant, eum vellent impellere, ut circuncideret Titum, nec Titum, nec se cessisse violentiae, quo minus custodirent Euangelij veritatem. Quod si dicit se necessitate superatum ut circuncideret Titum, quomodo Galatas reuocat a circuncisione, a qua nec Titum, qui secum fuerat ex gentibus, Hierosolymis potuit excusare? Itaque aut iuxta Graecos codices est legendum: quibus neque ad horam cessimus subiectioni, ut consequenter possit intelligi: ut veritas Euangelij permaneat apud vos. Aut si Latini exemplaris alicui fides placet, secundum superiorem sensum accipere debemus: ut ad horam cessio non circuncidendi Titi, sed eundi Hierosolymam fuerit. Quo scilicet idcirco subiectioni cesserint Paulus & Barnabas eundi Hierosolymam, seditione ob legem Antiochia concitata: ut per epistolam Apostolorum, sua sententia firmaretur, & maneret apud Galatas Euangelij veritas, quae non esset in litera, sed in spiritu: non in carnali sensu, sed in intelligentia spirituali: nec in manifesto Iudaismo, sed in occulto. Sciendum vero quod, autem, coniunctio quae in praesenti loco ponitur: *Propter subintroductos autem falsos fratres, superflua sit, & si legatur, non habet quod ei re-*

Act. 15.

spondeat, illamque concludat, sed esse ordinem lectionis & sensus: *Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset ex gentibus, compulsus est circuncidi.* Statimque subiungat quae causa fuerit, ut ad circuncisionem impelleretur inuitus: *Propter subintroductos, inquit, falsos fratres, qui subintroierunt explorare*

libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent. Qui cum minis terrent, & multitudinem vellent nos a libertate Christi in legis traducere seruitutem, ne ad tempus quidem eis cessimus, ut circuncideremus Titum; maxime cum & aliqua ob ecclesiasticam pacem potuerit nos necessitas excusare, & hoc totum fecimus, ut vobis nulla fieret occasio ab Euangelij gratia recedendi. Si igitur nos Hierosolymis inter tantos Iudaeos imminetibus hinc inde falsis fratribus, & his qui maiores erant

aliqua ex parte cohibentibus, nulla potuimus vi ac ratione compelli, ut obseruaremus circuncisionem, quam sciebamur esse finitam: vos ex gentibus, vos in Galatia, vos quibus vis nulla inferri potest, vltro a gratia recedentes, ad legis iam abolitae transcendistis vetustatem.

b ¶ Ab his autem qui, &c.] Licet, inquit, Petrum & Ioannem Dominum secum apostolos habuerit, & transfiguratum eum in mote viderint, & super istos ecclesiae sit positum fundamentum, mihi tamen nihil refert: quia non aduersum eos loquor, qui eo tempore Dominum sequebantur: sed aduersum eos loquor qui nunc legem praepouunt gratiae: nec detraho praecessoribus, nec in aliqua parte accuso maiores, sed hoc dico, quia Deus personam hominis non accipit. Non enim accepit Moysi, non accepit Dauid, non accepit aliorum, nec eorum ergo accipiet, qui cedere quibusdam videtur ad tempus, tamen si ipsi mecum sentiant: Petro quoque dicente: *In veritate cognosco quia non est acceptor personarum Deus: sed in omni loco, qui timet eum, & operatur iustitiam acceptabilis ei est.* Quo itaque argumento ipse sanctus Apostolus Petrus aduersum eos qui in Cornelio ex gentibus baptizato, nec circunciso scandalum sustinebant, utitur, & placat eos, se non potuisse negare aquam his qui Spiritum sanctum acceperant, eodem nunc sanctus Apostolus Paulus aduersum ipsum Petrum disputat, quod personarum non sit acceptor Deus, sed vnumquemque pro veritate iudicet. Et ita caute & pedetentim inter laudem & obiurgationem Petri medius incedit, ut & praecessori Apostolo deferat, & nihilominus audacter ei resistat in faciem, veritate compulsus.

c ¶ Mihi enim qui videbantur, nihil contulerunt.] Ipse superius cum illis contulit, & multa ad eos retulit, quae in gentibus perpetrarat: illi nihil contulerunt ei, sed tantummodo quae ab eo dicta sunt comprobantes, dexteras dederunt consortij, & vnum suum Paulique Euangelium firmauerunt. Rursum notandum quod *οπισθεν*, id est, contulerunt, verbum ipsum sit in Graeco, de quo ante tractauimus.

d ¶ Sed contra cum, &c.] *ὁμοκατοι* est, & multis quae in medio sunt interiecta sublacis, sic breuiter legi potest: mihi enim qui videbatur esse, nihil contulerunt: sed contra dexteras dederunt mihi & Barnabae societatis. Aut certe ille absque iactatione sui, occultus est sensus, mihi qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt: sed contra a me eis collatum est, dum fuit in Euangelij gratia firmiotes. Totum autem quod dicit, hoc est, vnus atque idem mihi Euangelium praeputij, & Petro circuncisionis credidit. Memisit ad gentes: illum posuit in Iudaea. Nec gentes poterant adulta iam etate non profuturo circuncisionis dolore cruciari, & abstinere se ab escis, quibus semper assueuerant, & quas Deus creauerat ad vtendum: nec hi qui ex Iudaeis credide-

rant

Act. 10.

B

Act. 10.

Act. 10.

Act. 10.
Act. 13.
17.

Act. 17.

Act. 3.

Act. 15.

rant & circumcisi erant, & ex consuetudine quasi secunda natura putabant se à cæteris gentibus plus habere, facile contemnere poterant ea in quibus gloriabantur. Prouidentia itaque Dei, alius apostolus circumcisi datus est, qui legis umbris videretur acquiescere: alius in præputio con-

Qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est & mihi inter gentes. Et cum cognouissent gratiam, quæ data est mihi, Petrus & Iacobus, & Ioannes, qui videbantur columna esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circumcissionem. ^a Tantum vt pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. Cum ^b autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim

neret negotiationis locum, quem Barnabas tenebat & Paulus.

^a [Tantum vt pauperum, &c.] Sancti pauperes, quorum præcipue ab Apostolis Paulo & Barnabæ cura in datur, hi sunt: qui ex Iudæis credentes, pretia possessionum suarum ad pedes Apostolorum deferrebant egentibus largiendi: vel quia cõtribulibus, cognatis & parètibz suis, quasi defertores legis, & in crucifixum hominem credentes, detestationi & piaculo ducebantur. In horum ministerio sanctus Apostolus Paulus quanto labore sudauerit, epistolæ eius testes sunt scribentis ad Corinthios, & ad Thessalonicenses, ad omnes gentium ecclesias, vt præpararent munus

per se, vel per alios, qui eis placuissent, Hierosolymam deferendum. Vnde nunc confidenter dicit, quod etiam sollicitus fui facere hoc ipsum. Possunt autem & alio genere pauperes accipi, de quibus in Euangelio dicitur: *Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum celorum.* Meretur quippe tales in memoria esse Apostolorum. Nec non & illi pauperes, de quibus in Salomone scribitur: *Redemptio viri animæ, propriæ diuitiæ.* Pauper vero non sustinet comminationem: Non enim potest futurarum pœnarum audire terrorem, pauper in fide, pauper in gratia, non habens diuitias spirituales, nec scientiam scripturarum, quæ auro & argento, & pretioso lapidi comparatur. Quoniam igitur non egent sani medico, sed hi qui male habent, propterea & Apostolis in dexterarum communicatione conuenit, ne spernerent pauperes, ne despicerent peccatores: sed semper meminissent eorum, sicut Paulus Corinthij illius meminit: quem cum in priori epistola contristasset ad tempus vt corpore per pœnitentiam laborante spiritu saluus fieret, in secunda, ne maiori tristitia absorberetur, reuocat ad ecclesiam: petitque cunctos vt confirmet in eum charitatem, & donent fratri, sicut ipse vniciuique eorum in facie Christi donauerit, implens pactum quod Hierosolymis fecerat, vt semper pauperum recordaretur.

^b [Cum autem venisset Petrus Antiochiam, &c. cum gentibus, &c.] Ex eo quod Petrus antequam quidam de Hierosolymis Antiochiam venirent, edebat cum gentibus, ostenditur non eum oblitum fuisse præcepti, nullum hominem communem & immundum dicere. Sed quia, propter eos, qui adhuc legem obseruandam putabant, paululum se à conuictu subtraxerat gentium (ita vt etiam cæteri qui ex Iudæis erant, similiter facerent, & Barnabas qui cum Paulo in gentibus Euangelium prædicabat, hoc facere cõgeretur) hi qui Antiochiæ crediderant ex gentibus, nec fuerant circumcisi, compellebantur ab legis onera transgredere, non intelligentes dispensationem Petri qua Iudæos saluari cuperet, sed putantes ita se Euangelij habere rationem. Cum itaque vidisset Apostolus Paulus periclitari gratiam Christi, noua bellator vetus vsus est arte pugnandi: vt dispensationem Petri, qua Iudæos saluari cupiebat, noua ipse contradictionis dispensatione corrigeret, & resisteret ei in facie, non arguens propositum, sed quasi in publico contradicens: vt ex eo quod Paulus eum arguens resisteret, hi qui crediderant ex gentibus seruarentur: Quod si putat aliquis vere Paulum Petro Apostolo restitisse, & pro veritate Euangelij intrepide fecisse iniuriam præcessori, nõ ei stabit illud quod & ipse Paulus Iudæis Iudæus factus est, vt Iudæos lucrifaceret, & eiusdem simulationis tenebitur reus, quando caput rotondit in Cenchris, & facto caluitio, oblationem obtulit in Hierusalem, & Timotheum circumcidit, & nudipedalia exercuit, quæ vtique manifestissime de ceremonijs Iudæorum sunt. Si itaque ipse qui ad prædicationem gentium missus erat, non putauit abs te dicere: *Sine offendiculo esto te Iudæis & ecclesia Dei: quomodo & ego omnibus per omnia placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, vt saluentur:* & fecit aliqua quæ contraria essent Euangelij libertati, ne scandalizaret Iudæos:

edoceret nihil interesse, Iudæus sit aliquis an Gentilis, quasi oblitus priorum, super Euangelij gratia, legem putauerit obseruandam, se vt ipse quoque legem custodire se simulans, paulatim Iudæos ab antiquo viuendi more deduceret. Non enim poterant tantum obseruationis laborem, & veteris vitæ cautissimam conuersationem quasi purgamenta subito & damna contemnere. Ex quo perspicimus propterea dexteras datas Paulo & Barnabæ societatis, à Petro, Iacobo, & Ioanne; ne obseruatione varia, diuersum Christi Euangelium putaretur, sed & circumcisorum & habentium præputium, esset vna communio. Pulchre autem præstruxit, dicens: **Qui enim operatus est Petro in Apostolatam circumcissionis, ne quis eum putaret detrahere Petro, sed vt laudibus eius ante præmissis, intelligeretur Petrus id eo circumcissionem aliqua ex parte suscipere, vt eos qui sibi ex Iudæis crediti fuerant lucrifaceret, & in Christi fide & Euangelio custodiret. Subintelligit etiam, quod non licet ne culpa faceret, & ad tempus obseruando, quod non licet ne sibi creditos perderet, se magis pro Euangelij veritate facere debere quod sibi creditum est in præputio, ne gentes legis onere & difficultate deterrita à Christi fide & credulitate discederent. Occulta hic oritur quæstio. Quid igitur: Petrus si inuenisset ex gentibus, non eos adducebat ad fidem? Aut Paulus si ex circumcissione aliquos reperisset, non eos ad Christi baptismum prouocabat? Quæ ita soluitur, vt dicamus principale singulis in Iudæos & gentes fuisse mandatum, vt qui defendebant legem, haberent quem sequerentur, qui legi gratiam præferebant, non deesset eis doctor & præuius. In commune vero hoc eos habuisse propositi; vt Christo ex cunctis gentibus ecclesiam congregarent. Legimus enim & à sancto Petro Gentilem baptizatum fuisse Cornelium, & à Paulo in synagoga Iudæorum, Christum sæpissime prædicatum. *Petrus & Ioannes, & Iacobus, qui videbantur columna esse,* ter suprascriptum de Apostolis legimus: seorsum autem his qui videbantur, & ab his qui videbantur esse aliquid, & mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerant. Sollicitus itaque requirebam quidnam esset quod diceret, qui videbantur, sed nunc me omni scrupulo liberauit adiciens, qui videbantur columna esse. Columnæ igitur sunt ecclesiæ Apostoli, & maxime Petrus, Iacobus, & Ioannes, ex quibus duo cum Domino ascendere merentur in montem, quorum vnus in Apocalypsi Saluatorem introducit loquentem. *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei:* docens omnes credentes qui aduersarium vicerint, posse columnas ecclesiæ fieri. Ad Timotheum vero Paulus scribens ait: *Vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei viui, columna autem & firmamentum veritatis.* His & cæteris instrui mur, tam Apostolos omnesque credentes, quæ ipsam quoque ecclesiam columnam in scripturis appellari, & nihil interesse de corpore quid dicatur, an membris, cum & corpus diuidatur in membra, & membra sint corporis. Dederunt itaque Petrus, & Iacobus, & Ioannes, qui videbantur columna esse, dextras Paulo & Barnabæ societatis, sed Tito qui cum eis erat, dextras non dederunt. Necdum quippe ad eam mensuram peruenerat, vt possint ei Christi mercimonia ex æquo cum maioribus credi, vt eundem te-**

Act. 10. c

Act. 10. c
Act. 11. a
17. a

Mat. 17. a

1. Cor. 9. c

Act. 18. c
21. d

Ibid. 16. d
24. c

1. Cor. 10. g

Act. 4. g

1. Cor. 16. a
1. Thess. 4. a
Rou. 15. c

Matth. 5. a

Prou. 13. b
Sec. 70.

1. Cor. 5. b

2. Cor. 2. a

Act. 10. b

1. Cor. 9. d

Act. 18. c
21. d

Ibid. 16. d
24. c

1. Cor. 10. g

E

qua auctoritate, qua fronte audet hoc in Petro reprehendere, qui circumcisionis Apostolus erat, quod ipse Apostolus gentium arguitur commisisse? Sed ut ante iam diximus, restitit secundum faciem publicam Petro & cæteris: ut hypocrisis obseruandæ legis, quæ nocebat eis qui ex gentibus crediderant, correptionis hypocrisis emendaretur, & vterque populus saluus fieret, dum & qui circumcisionem laudant, Petrum sequuntur, & qui circumcidi nolunt, Pauli prædicant libertatem, Quod autem ait: reprehensibilis erat: propterea inedia temperauit, ut intelligamus non tam Paulum fuisse reprehensibilem, quam his fratribus, cum quibus ante edens se ab eis postea sepebat. Utilem vero simulationem, & assumendam in tempore, Hieu regis Israël nos doceat exemplum: qui cum non potuisset interficere sacerdotes Baal, nisi se finxisset velle idolum colere, dicens: *Congregate mihi omnes sacerdotes Baal: etenim Achab seruiuit Baal in paucis, ego seruiam multis.* Et Dauid quando mutauit faciem suam coram Abimelech, & dimisit eum & abiit. Nec mirum, quamuis iustos homines, tamen aliqua simulare pro tempore ob suâ & aliorum salutem: cum & ipse Dominus noster non habens peccatum, nec carnem peccati, simulationem peccatricis carnis assumpserit, ut condemnans in carne peccatum, nos in se faceret iustitiam Dei. Legerat utique Paulus in Euangelio Dominum præcipientem: *Si autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum intente & ipsum solum. Si te audierit, lucrifeceris fratrem tuum.* Et quomodo cum etiam de minimis fratribus hoc faciendum iusserit, ausus est Apostolorum maximum in publica facie tam procaeciter, tam constanter arguere: nisi & Petro sic placuisse argui, & Paulus non ei faceret iniuriam, de quo ante dixerat: *Veni Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim: alium autem apostolorum vidi neminem.* Et rursus: *Qui enim operatus est Petro, in Apostolatam circumcisionis.* Et infra: *Petrus & Iacobus & Ioannes, qui videbantur columna esse, & cætera quæ in eius laudes perorat.* Aliquotiens cum adolescentulus Romæ controuersias declamarem, & ad vera certamina fictis me litibus exercebam, currebam ad tribunalia iudicium, & disertissimos oratorum tanta inter se videbam acerbitate contendere, ut omnis sæpe negotiis in proprias contumelias verterentur, & ioculari se inuicem dente morderent. Si hoc illi faciunt, ut apud reos nullam suspicionem præuaricationis incurrant, & fallunt populum circumstantem: quid putamus tantas ecclesiæ columnas, Petrum & Paulum, tanta vasa sapientiæ, inter dissidentes Iudæos atque Gentiles facere debuisse? nisi ut eorum simulata contentio, pax credentium fieret, & ecclesiæ fides, sancto inter eos iurgio concordaret. Sunt qui Cephæ, cui hic in faciem Paulus restitit se scribit, non putent Apostolum Petrum, sed alium de septuaginta discipulis isto vocabulo nuncupatum. Et dicunt nequaquam Petrum à conuictu gentium se potuisse subtrahere, qui & Centurionem Cornelium baptizarat. Et cum ascendisset Hierosolymam, disceptantibus aduersus se qui erant ex circumcisione, & dicentibus: *Quare introisti ad viros præputium habentes, & manducaisti cum illis?* Post narrationem visionis, tali responsionem suam sine concluderit: *Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis, qui credidimus in Dominum Iesum Christum: ego quis eram qui possem prohibere Deum? Quibus auditis, tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & gentibus Deus penitentiam ad vitam dedit: maxime cum Lucas scriptor historiæ, nullam huius dissensionis faciat mentionem, nec dicat vnquam Petrum Antiochiæ fuisse cum Paulo, & locum dari Porphyrio blasphemanti, si aut Petrus errasse, aut Paulus procaciter Apostolorum principem confutasse credatur. Quibus primum respondendum, alterius nescio cuius Cephæ nescire nos nomen: nisi eius qui &*

4. Reg. 10. b

1. Reg. 31. d

Luc. 17. a

F

Act. 10. c
Act. 11. a

Ioan. 1. f
1. Cor. 9. f
& 15. a

enim quam venirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. Cum autem venissent, subtraherat, & segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant, & simulationi eius consenserunt & cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem quod non recto pede incederent ad veritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum Iudæus sis, gentiliter & non Iudaice viuis, quomodo gentes cogis iudaizare? Nos natura Iudæi, & non

in Euangelio, & in aliis Pauli epistolis, & in hac quoque ipsa, modo Cephæ, modo Petrus scribitur. Non quo aliud significaret Petrus, aliud Cephæ, sed quod quam nos Latine & Græcè petram vocemus, hæc Hebræi & Syri propter linguam inter se vicinam, cephan nuncupent. Deinde totum argumentum epistolæ quod oblique de Petro, Iacobo & Ioanne dicitur, huic intelligentiæ repugnare. Nec mirum esse si Lucas hæc rem tacuerit, cum & alia multa quæ Paulus sustinuisse se replicat, historiographi licentiæ prætermiserit, & non statim esse contrarium, si quod alius ob causam dignum putauit relatu, alius inter cætera dereliquit. Denique primum episcopum Antiochiæ ecclesiæ Petrum fuisse accepimus, & Romam exinde translatum, quod Lucas penitus omisit. Ad extremum, si propter Porphyrij blasphemiam, alius nobis fingendus est Cephæ, ne Petrus putetur errasse, infinita de scripturis erunt radenda diuinis, quæ ille, quia non intelligit, criminatur. Sed aduersum Porphyrium, in alio, si Christus iusserit, opere pugnabimus, nunc reliqua prosequamur.

argumentum epistolæ quod oblique de Petro, Iacobo & Ioanne dicitur, huic intelligentiæ repugnare. Nec mirum esse si Lucas hæc rem tacuerit, cum & alia multa quæ Paulus sustinuisse se replicat, historiographi licentiæ prætermiserit, & non statim esse contrarium, si quod alius ob causam dignum putauit relatu, alius inter cætera dereliquit. Denique primum episcopum Antiochiæ ecclesiæ Petrum fuisse accepimus, & Romam exinde translatum, quod Lucas penitus omisit. Ad extremum, si propter Porphyrij blasphemiam, alius nobis fingendus est Cephæ, ne Petrus putetur errasse, infinita de scripturis erunt radenda diuinis, quæ ille, quia non intelligit, criminatur. Sed aduersum Porphyrium, in alio, si Christus iusserit, opere pugnabimus, nunc reliqua prosequamur.

a ¶ Sed cum vidissem quod non recto pede incederent, &c.] Sicut hi qui sanis gressibus claudicare se simulant, non vitium habent pedibus, sed est aliqua causa cur claudicent, ita & Petrus sciens circumcisionem & præputium nihil esse, sed obseruationem mandatorum Dei, edebat quidem ante cum gentibus, sed pro tempore ab eis se, ne Iudæos à fide Christi perderet, subtraherat. Vnde & Paulus eadem arte, qua ille simulabat, ei restitit in faciem, & loquitur coram omnibus, non tam ut Petrum arguat, quam ut hi quorum causa Petrus simulauerat, corrigantur. Quod si cui iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguisse maiorem: debet exponere qua consequentia hoc Paulus in altero reprehendat, quod ipse commisit.

b ¶ Si tu cum Iudæus sis gentiliter & non Iudaicè viuis, quomodo gentes cogis Iudaizare?] Indissolubili argumento constringit Petrum, immo per Petrum eos qui pugnantia illum inter se facere cogebant: Si, inquit, ô Petre, tu natura Iudæus es, circumcisus à parua ætate, & vniuersa legis præcepta custodiens, nunc ob gratiam Christi scis ea nihil per se habere utilitatis: sed exemplaria esse & imagines futurorum. & cum his qui ex gentibus sunt, cibum capis, nequaquam ut ante superstitiose, sed libere & indifferenter victitans: quomodo eos qui ex gentibus crediderunt, nunc recedens ab eis, & quasi à contaminatis te separans & secernens, compellis iudaizare? Si enim immundi sunt à quibus recedis (idcirco autem recedis, quia non habent circumcisionem) compellis eos circumcidi & Iudæos fieri, cum tu ipse natus Iudæus gentiliter vixeris. Et latenter ostendit causam, quare aduersum eum disputa uerit, quia scilicet gentes simulatione sua iudaizare compelleret, dum eum cupiunt æmulari.

c ¶ Nos natura Iudæi, &c.] Subrepit hoc loco heretici, qui ridicula quædã & inepta fingentes, aiunt, nec spirituale peccare posse naturam, nec iuste aliquid facere terrenam. Quos interrogemus quare de bona oliua rami fracti sunt, & cur de oleastro in radicem bonæ oliuæ inserti sint, si nec de bono cadere quicquam potest, nec de malo surgere? Aut quomodo vel Paulus persecutus sit ante ecclesiam, si de natura spirituali fuit: aut postea Apostolus factus, si de terrena fecerit generatus est. Quod si terrenum eum non fuisse contendent, ipsius verba ponamus, *Eramus filij natura iræ sicut & cæteri.* Natura Iudæus est, qui de genere est Abraham, & à parentibus die octauo circumcisus est. Non natura Iudæus, qui postea est factus ex gentibus. Ut autem totum argumentum breui sermone comprehendam, sensus est iste qui textitur. Nos, id est, ego & tu Petre (miscuit enim personam suam, ne illi facere videretur iniuriam.) Cum

G

A

H

Ioan. 8. g
Hebr. 11. f

Esa. 6. a
Iuda. b

Matth. 6. a

1. Tim. 1. b

1. Thef. 4. b

Rom. 11. e

Ephes. 1. e

Esa. 40. b
Ier. 70.
Luc. 1. b

elsemus,

essimus, inquit, natura Iudæi, ea facientes quæ lege præcepta sunt, & non ex gentibus peccatores (qui vel generaliter, quia idolis seruiunt, peccatores sunt, vel quos nunc putamus immundos) scientes quod non possemus ex legis opere, sed ex Christi saluari fide, credidimus in Christum ut quod lex nobis non dederat, fides tribueret, quam habebamus in Christo. Quod si recedentes à lege, in qua saluari non potuimus, transcedimus ad fidem, in qua non carnis quæritur circumcisio, sed cordis puri deuotio: & nunc à gentibus recedendo hoc agimus, ut quicumque non sit circumcisus, immundus sit: ergo fides in Christum in qua nos putabamus ante saluari, magis peccati est ministra, quàm iustitiæ, quæ auferit circumcisionem, quam qui non habuerit, immundus est. Sed absit, ut quod semel destruxi, & scivi mihi non profuisse, rursus vendicem.

Semel à lege discedens, legi sum mortuus, ut in Christo uiuerem, crucique eius affixus, & in nouum renatus hominem, fide magis quam carne subsisterem, & cum Christo egredere à mundo. Quod semel adorsus sum, teneo, Non mihi gratis Christus est mortuus, in quo frustra credidi, si putavi absque fide eius in veteri lege saluari.

a ¶ *Scientes autem quod non iustificatur homo, &c.* Aiunt quidam, si verum hoc sit quod Paulus affirmat, ex operibus legis neminem iustificari, sed ex fide Iesu Christi patriarchas & prophetas, & sanctos quæ ante Christi aduentum fuerunt, imperfectos fuisse. Quos admonere debemus, eos hic die iustitiam non consequutos, qui tantum ex operibus iustificari posse se credant. Sanctos autem, qui antiquitus fuerint, ex fide Christi iustificatos. Siquidem Abraham vidit diem Christi & letatus est. Et Moses maiores diuitias æstimauit thesauro Ægyptiorum improprium Christi. *Aspiciebat enim in remunerationem.* Et Esaias vidit gloriam Christi, ut Ioannes Euangelista commemorat, & Iudas de omnibus generaliter: *Commonere, inquit, vos volo, scientes semel omnia: quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit. Vnde non tam legis opera damnantur, quam hi qui tantum ex operibus iustificari se posse confidunt. Saluatore quoque ad discipulos loquente: Nisi superabundauerit iustitia vestra plus quam scribarum & phariseorum, non intrabitis in regnum caelorum.* Congregandum in hoc loco quanta in lege præcepta sint, quæ explere nullus queat. Et e contrario dicendum, quædam legis etiam ab his fieri qui ignorent eam. Sed ideo non iustificari operatores eius: quia absque fide Christi fiant: verbi gratia, non dormire cum viro dormitione mulieris, non adulterari, non rapere, sed magis honorare patrem & matrem, &c. quæ imperata sunt, facere. Quod si de sanctis viris nobis exempla protulerint, quod in lege versati, ea quæ legis fuerant perpetrarint, dicemus: *Quia iusto lex non est posita, sed iniquis & non subditis, impijs & peccatoribus, contaminatis & immundis. Qui autem à Deo doctus sit, non habere eum necesse ut vel de charitate doceatur, Paulo dicente: De charitate autem non necesse habeo scribere vobis: ipsi enim vos à Deo docti estis, ut diligitis inuicem.*

b ¶ *Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quod si quærentes, &c.* Non iustificatur ex operibus legis caro illa, de qua scribitur: *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni.* Iustificatur autem ex fide Iesu Christi caro illa, de qua in resurrectionis dicitur sacramento: *Omnis caro videbit salutare Dei.* Sed & iuxta humiliorè intellectum, iu-

stificabatur quondam ex lege non omnis caro, sed tantum hi homines, qui in Palæstina erant. Nunc autem ea fide Iesu Christi iustificatur omnis caro, dum ecclesia eius in toto orbe fundatur.

c ¶ *Ego enim per legem, &c.* Aliud est per legem mori, aliud lege mori, Qui enim legi moritur, viuebat ei antequam moreretur, obseruans sabbatha, & neomenias, & dies festos, & victimarum typicam curiositatem, & fabulas Iudaicas, & genealogias. Postquam autem venit Christus & lex, de qua scriptum est: *Scimus autem quia lex spiritualis est,* per euangelicam legem, legi pristinae mortuus est, & anima, quæ secundum id quod scribitur ad Romanos: *Viro viuente si nupsisset, adultera vocabatur, mortuo viro suo, id est, lege veteri, nupsit legi spirituali, ut fructificaret Deo, Vnde & in Osee ad eam dicitur: Ex me fructus*

tuus inuentus est. Cui pulchre mysticum illud infertur: *Quis sapiens, & intelligit ista, intelligens, & cognoscat ea: Qui per legem igitur spiritualem legi literæ moritur, Deo uiuit, cum non sit sine lege Dei, sed in lege sit Christi. Qui vero legi moritur ob peccata mortuus quidem est, sed non potest de eo dici quod sequitur, ut uiuat Deo. Esse autem legem aliã spiritualem extra legem literæ, & alibi Apostolus docet, dicens: Itaque lex quidem sancta & mandatum sanctum, & iustum, & bonum.* Et Ezechiel ex persona Dei: *Eduxi, inquit, eos, id est, populum Iudæorum de terra Ægypti, & adduxi eos in desertum: & dedi eis præcepta mea, & iustificationes meas ostendi illis: quas faciet homo, & uiuet in eis.* De ea vero lege quæ itam operatur, cui & Apostolus mortuus est, postea infert: *Et ego dedi eis præcepta non bona, & iustificationes, in quibus non uiuent in eis.* Id ipsum significatur & in psalterio. *Quoniam non cognoui literaturam, introibo in fortitudinem Domini.*

d ¶ *Christo confixus sum cruci.* Quia dixerat se per legem legi mortuum, quomodo mortuus fuerit, ostendit: Christo confixus sum cruci: tollens crucem suam & Christum sequens, & in ipsa obsecrans passione: *Memento mei cum ueneris in regnum tuum:* Statimque audiens: *Hodie mecum eris in paradiso.* Si quis mortificatis membris super terram, & mundo mortuus, configuratus fuerit morti Iesu Christi, crucifigitur cum Iesu, & trophæum mortificationis suæ in ligno Dominicæ passionis affigit.

e ¶ *Viuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus.* Non uiuit ille qui quodam uiuebat in lege, quippe qui persequeretur ecclesiam. Viuit autem in eo Christus, sapientia, fortitudo, sermo, pax, gaudium cæteræque virtutes, quas qui non habet, non potest dicere: *Viuit autem in me Christus.* Hoc autem totum sub sua persona aduersum Petrum de Petro disputat.

f ¶ *Quod autem, &c.* Aliud est in carne esse, & in carne uiuere. *Qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt.* Vnde ad bene uiuentes dicitur: *Vos autem non estis in carne.*

g ¶ *In fide uiuo Dei, &c.* Ad Romanos de Deo loquitur, quod filio suo non pepercit: sed pro nobis tradiderit eum. Nunc vero de Christo, quod se ipse tradiderit: *Quia dilexit me, inquit, & tradidit semetipsum pro me: in Euangelio uero ubi Apostoli enumerantur, infertur: Et Iudas Iscariotis qui tradidit eum.* Rursum in eodem: *Ecce appropinquauit qui tradet me.* De principibus uero sacerdotum & senioribus populi, scriptura commemorat, quod condemnauerint Iesum morti, & ligantes eum duxerint & tradiderint Pilato præsidi. Et deinceps de Pilato: *Dimisit eis Barrabam, Iesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigerent illum.*

Rom. 7. c

Ibid. a

Osee 14. d
Ibidem.

Rom. 7. c
Ezech. 20.

D

Psal. 70. a

Luc. 23. c

Rom. 8. b

Ibid. 8. f

Luc. 6. c
Matth. 20. g

Ibid. 27. a
Matth. 15. b

G
A
H
Ioan. 8. g
Hebr. 11. f
Eph. 6. a
Iuda. h
Matth. 6. a
1. Tim. 1. b
Rom. 11. c
1. Thef. 4. b
Eph. 1. c
1. Cor. 10. b
1. Cor. 7. 0.
Luc. 1. b

E Igitur & pater tradidit filium, & filius ipse se tradidit, & Iudas & sacerdotes cum principibus tradiderunt, & ad extremum traditum sibi tradidit ipse Pilatus. Sed pater tradidit, vt saluaret perditum mundum. Iesus ipse se tradidit, vt patris suamque faceret voluntatem. Iudas autem & sacerdos & seniores populi & Pilatus, vitam morti nescij tradiderunt. Quæ cum ipsa quoque se pro nostra salute tradiderit, beatus multumque felix, qui viuente in se Christo per singulas cogitationes & opera potest dicere: In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

a ¶ Non abiicio gratiam Dei, si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.] Abiicit gratiam Dei, tam ille qui post Euangelium viuere in lege, quamuis qui peccatis post baptismum sordidatur. Qui autem potest iuxta Apostolum dicere: Gratia eius in me non fuit vacua, iste & hoc loquitur confidenter: Non abiicio gratiam Dei. Quod autem sequitur, valde necessarium est aduersum eos, qui post fidem Christi putant legis præcepta seruanda. Dicendum quippe eis: Si per legem iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est. Aut certe doceant, quomodo non Christus gratis mortuus sit, si opera iustificent. Sed quamuis sint hebetes, dicere non audebunt Christum sine causa mortuum. Ad particulam itaque syllogismi, quæ hic proponitur, id est: si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est, debemus illud assumere, quod consequenter inferitur, & negari non potest: Christus autem non est gratis mortuus, & concludere: Non igitur per legem iustitia. Hucusque contra Petrum, nunc ad Galatas reuertitur.

CAPVT III.

F ¶ Insensati b Galatæ, quis vos, &c.] Dupliciter hic locus intelligi potest. Vel ideo insensatos Galatas appellatos, à maioribus ad minora venientes, quia cæperint spiritu & carne consumentur. Vel ob id, quod vnaquæque prouincia suas habeat proprietates. Cretenses semper mendaces, malas bestias, ventres pigros, vere ab Epimenide poeta dictos, Apostolus comprobatur. Vanos Mauros, & feroces Dalmatas, Latinus pulsat historicus. Timidos Phrygas, omnes poeta lacerant. Athenis expeditiora nasci ingenia, philolophi gloriatur. Græcos leues apud C. Cæsarem iuggillat Tullius, dicens: Aut leuium Græcorum, aut immanium barbarorum: & pro Flacco. Ingenua, inquit, leuitas, & erudita vanitas. Ipsum Israël, graui corde, & dura ceruice, omnes scripturæ arguunt. In hunc ergo modum arbitror & Apostolum Galatas regionis suæ proprietate pulsasse. Licet quidam profundis se quæstionibus inferentes, quasi sub obtentu vitandæ hæresis, quæ diuersas naturas infert, dicam, Tyrios quoque & Sidonios, Moabitas & Ammonitas, & Idumæos, Babylonios & Ægyptios, omnesque gentes quæ in scripturis nominantur, habere quædam idiomata, & ex causis præcedentibus, & merito operum pristinorum, ne iustitia Dei veniat in dubium, cum vnaquæque gens vel bonum vel malum habere asseratur quod alia non habeat: Nos istas altitudines declinantes, superiora sectabimur, aut stultitiæ eos argui, dicentes, per quam spiritum legis & literam diiudicare non possint, aut vitio gentis corripere, quod indociles sint & vecordes, & ad sapientiam tardiores. Quod autem sequitur: Qui vos fascinavit, digne Paulo, qui & si imperitus est sermone, non tamen scientia, debemus exponere: non quo scierit esse fascinum, qui vulgo putatur nocere, sed vius sermone sit triuri, & vt in cæteris, ita & in hoc quoque loco, verbum quotidianæ sermocinationis assumpsit. Legimus in Prouerbiis: Donum, inuidi cruciat oculos. Qui apud nos inuidus, in Græco significantius ponitur, fascinatur: & in sapientia quæ Salomonis scribitur: Fascinatio malignitatis obscurat bona. Quibus docemur

exemplis, quod vel inuidus aliena felicitate crucietur, vel is, in quo bona sint aliqua, alio fascino, id est, inuidente noceatur. Dicitur fascino proprie infantibus nocere, & ætati paruulæ, & his qui necdum firmo vestigio figant gradum. Vnde & quidam è gentibus: Nescio quis teneros oculos mihi fascinat agnos. Hoc vtrū

Virg. in Bucol.

verum, nec ne sit, Deus videtur, quia potest fieri, vt & demones huic peccato seruiant, & quoscunq; in Dei opere vel cæpisse vel profecisse cognouerint, eos à bonis operibus auertant: Nunc illud in causa est, quod ex opinione vulgi sumptum putamus exemplū: vt quomodo tenera ætas noceri dicitur fascino, sic etiam Galatæ in Christi fide nuper nati & nutriti lacte, & non

solido cibo: veluti quodam fascino sint nociti, & stomacho fidei nauseante, Spiritus sancti cibum euouerint, Quod si aliquis contra dicit exponat quomodo de communi opinione sit sumptum, vallis Titanorum in Regnorum libris: Syrenæ & Onocentauri in Esaia: Arcturus, & Orion, & Pleiades in Iob, & cætera his similia, quæ vtrique vocabula, gentiliū fabularum & causas & origines habent. Interrogemus hoc loco Marcionem, qui prophetas repudiat, quomodo interpretetur id quod sequitur.

2. Reg. 23. b
Esa. 43. a
Iob. 9. b

c ¶ Ante quorum oculos, &c.] Nobis enim recte proscriptus est Christus, de cuius patibulo & passione, alapis & flagellis, omnis prophetarum prædicit chorus: vt crucem ipsius non de Euangelio tantum in quo crucifixus refertur, sed multo antequam descendere dignaretur ad terras, & hominem qui est crucifixus assumeret, nouerimus. Nec parua laus Galatarum est, quod ita crediderint in crucifixum, vt ante fuerat eis proscriptus: quo scilicet lectitantes prophetas, & omnia veteris legis sacramenta noscentes, via & ordine venerint ad credendum. Legitur in quibusdam codicibus: Quis vos fascinavit, non credere veritati? Sed hoc quia in exemplaribus Adamantij non haberetur, omisimus.

Sic inf. cap. 5. H

d ¶ Hoc solum à vobis volo dicere, &c.] Sunt quidē, ait, multa, quæ possunt interrogatione vos cogere, legi Euangelium præferendum: sed quoniam insensati estis, & nequaquam ea potestis audire, simplici vobiscum sermone loquor, & de eo quod promptum est, sciscitor: Spiritum sanctum, quem accepistis, vtrum vobis legis opera, sabbati observatio, circumcissionis, & neomeniarum superstitione dederint, an auditor fidei, per quam ex gentibus credidistis? Quod si negari non potest, Spiritum sanctum & virtutes, quæ in principio fidei acceptum spiritum sequebatur, non ex operibus legis, sed ex fide Christi datas, manifestum est vos à melioribus exortos, in peiora corruere. Consideremus autem diligenter, quia non dixerit: Volo à vobis discere vtrū ex operibus spiritum accepistis, sed adiecerit, ex operibus legis. Sciebat enim & Cornelium Centurionem spiritum ex operibus accepisse, sed non ex operibus legis, quam nesciebat. Si autem e contrario dicitur, ergo & sine auditione fidei accipi Spiritus sanctus potest. Nos respondebimus, accepisse quidem eum spiritum, sed ex auditu fidei & naturali lege, quæ loquitur in cordibus nostris, bona quæque facienda & vitanda mala, per quam dudum quoque Abraham, Moyses, & cæteros sanctos iustificatos retulimus: quam augere deinceps potest operum observatio, legis quoque iustitia, non tamen carnalis legis, quæ præterit, sed spiritualis, quia lex spiritualis est. Neque vero, quia fidē præferimus, legis opera destruiamus: nec dicimus secundū quosdam, faciamus mala donec veniant bona (quorum damnatio iusta est) sed seruituti gratiam antepomimus. Dicimusque quod Iudæi propter metū faciunt, id nos facere propter charitatem. Illos seruos esse, nos filios: illos cogi ad bonum, nos bonum sponte suscipere. Non igitur ex fide Christi licentia nascitur delinquendi, sed ex dilectione fidei voluntas boni operis augetur, dum bona ideo facimus, non quia iudicem formidamus, sed quia scimus

Rom. 7. c
Ibid. j. b

Salomon.

Salomon.

Salomon.

Salomon.

Rom. 10. c

Luc. 8. a
Apo. 2. b
Esa. 6. c. 3. j
1. Cor. 13. b
Rom. 3. e

1. Cor. 13. a
Rom. 8. c
1. Cor. 13. b
Daniel. 3. f
B

1. Cor. 10. a

1. Cor. 10. a

Gal. 2. d

scimus ea ei placere, in quem credimus. Quærat quispiam, si fides non est nisi ex auditu, quomodo qui surdi nati sunt possunt fieri Christiani. Deum quippe patrem ex magnitudine & pulchritudine creaturarum potest quis intelligere, & à conditionibus conditor consequenter agnoscitur. Chisti autem natiuitas, crux, mors, resurrectio, nisi ex auditu sciri non potest. Aut surdi igitur Christiani non sunt, aut si surdi sunt Christiani, falsum est quod alibi ab Apostolo dicitur: *Itaque fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Ad quod qui simplici responsione contentus est, dicit non eum generaliter dixisse, fides omnium ex auditu est sed fides

ex auditu, quod & in parte, & in toto accipi potest: Eorum scilicet fides ex auditu, qui audiunt, qui credunt. Qui autem huic scrupulo satisfacere conatur, prius illud tentabit asserere, quod nutibus quoque & quotidiana conuersatione, & ut ita dixerim, totius corporis loquente gestu, surdi possint Euangelium discere: deinde etiam hoc, quod Dei sermo, cui nihil surdum est, ad eas magis loquatur aures, de quibus & ipse ait in Euangelio: *Qui habet aures audiendi audiat.* Et in Apocalypsi: *Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis.* Et Esaias: *Dominus addidit mihi auriculam.* Iste est alius homo, cui Deus loquitur in occulto, qui clamat in corde credentis: *Abba pater,* & (ut frequenter exposuimus,) quomodo corpus omnia membra & sensus habet, ita animam quoque vniuersos & sensus, & membra habere, legimus, & inter cætera aures etiam, quas qui habuerit, non magnopere indigebit his auribus corporis ad Christi Euangelium cognoscendum. Simul autem etiam illud attendite, quod hic spiritus absque vlllo additamento, sanctus intelligatur, quem ex dono Dei consequimur, & non hominis, de quo alibi scribitur: *Incorruptus spiritus est in omnibus.* Et: *Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro.* Et in alio loco: *Nemo scit ea quæ in homine sunt, nisi spiritus hominis, qui est in eo.* Et in Daniele: *Benedicite spiritus, & anime iustorum Dominum.*

a ¶ *Sic stulti estis, &c.*] Si sanctum Spiritum acceperant Galatæ, quo modo stulti erant? Verum statim soluitur: cœpisse quidem eos spiritum, sed eum carne consummarentur, spiritum ab eis fuisse sublatum. Vnde sine causa passi sunt tanta quæ passi sunt. Quod ne sibi post peccatum eueniret, Dauid precatur dicens: *Spiritum sanctum tuum ne auferas à me.* Diligenter attendite, quod qui scripturas iuxta literam sequitur, consummari carne dicatur. Quam obrem illud quod ad Corinthios scriptum est: *In carne viuentes, non iuxta carnem militamus,* melius sic intelligi potest, ut hi militare dicantur in carne, qui verus testamentum humiliter edisserunt. Qui vero sequuntur intelligentiam spiritualem, sint quidem in carne, quia eandem habeant literam quam Iudæi, sed non iuxta carnem militent, à carne ad spiritum transcendent. Quando videritis eum qui primum credit ex gentibus, & ad Christi aratrum mittit manum, prætio aliquo doctore prudente, sic per legis iter ad Euangelium pergere, ut omnia illa quæ ibi scripta sunt, de sabbatho, de azymis de circumcisione, de victimis, digne Deo intelligat, & deinceps post Euangelij lectionem à Iudæo aliquo, aut Iudæorum socio persuaderi, ut umbras & Allegoriæ nubila derelinquens, sic scripturas interpretetur, ut scriptæ sunt, de hoc potestis dicere: *Sic stultus es, ut cum spiritu cœperis, nunc carne consumaris.*

b ¶ *Tanta passi estis sine causa, &c.*] Consideremus infelices Iudæos, quanta superstitione & obseruationis labore viuunt inter cæteras nationes, dicentes, *ne tetigeris, ne gustaueris, ne attraxeris,* & probabimus verum esse quod dicitur: *Tanta passi estis sine causa.* Sed non statim ad eos sententia temperatur & dubia fit, si tamen sine causa, quia de his dicitur, qui possunt post legem ad Euangelium reuerti. Melius autem sic intelligi potest, quod primum credentes Galatæ in crucifixum, & à Iudæis & à gentibus

opprobria multa perpessi sint, & persecutiones non minimas sustinuerunt: quas frustra arguuntur fuisse perpessi, si à gratia Christi recedant, propter quam tanta perpessi sunt. Simul & hic aspiciendum, quod quicumque ob Christi fidem laborauerit, & postea lapsus fuerit in peccatum, sicut priora sine causa dicitur passus fuisse dum peccat, sic rursum non perdat ea si ad pristinam fidem, & ad antiquum studium reuertatur. Aliter. Si circumcisionem, inquit, putatis sequendam esse post gratiam, ergo vsque ad præsens tempus sine circumcisione viuentes, omnia quæ passi estis, in irritum sunt deducta. Quæ

quidem mihi videmini non frustra sustinuisse, qui scio legem post Euangelium non valere. Vel certe sic. Non leue erat damnum, si circumcisionem sequentes, tantum pristinum fidei perdidissetis labor, nunc vero ad hoc detrimentum, etiam præuaricationis pœna sociatur, ut & præterita sine causa perpessi sitis, & in futuro cruciemini. Quidam coactius ita intelligunt. Considerate pristinam gratiæ libertatem, & præsentis onera obseruationis in lege, & videbitis quam multa casto studio feceritis, licet non penitus fructus erroris istius desperandus sit, dum zelo Dei ad hoc ipsum estis adducti. Ignorantibus enim concedi venia potest, si ad meliora conuersi, scientiam in vobis doceatis fluctuasse, non studium.

c ¶ *Qui ergo tribuit vobis spiritum, &c.*] Tribuit, hoc est, administrat, præsentis temporis est legendum, ut ostendatur per singulas horas atque momenta semper dignis sanctum Spiritum ministrari, & quanto quis in Dei opere & amore profecerit, tanto magis sancti Spiritus in se habere virtutes, quas auditus fidei, & non legis opera consummant. Non quo legis opera contemnenda sunt, & absque eis simplex fides appetenda, sed quo ipsa opera fide Christi adornentur. Scita est enim sapientis viri illa sententia, non fidelem viuere ex iustitia, sed iustum ex fide. Simul ostenditur, Galatas accepto post fidem sancto Spiritu, dona habuisse virtutum, id est, prophetiam, genera linguarum, morborum curationes, & cætera quæ ad Corinthios in donis spiritualibus enumerantur. Et tamen post tanta (quia forsitan gratiam discernendorum spirituum non habebant) à falsis doctoribus irretiti sunt. Obseruandum etiam quod operari virtutes dicantur in his, qui non tenent Euangelij veritatem, sicut in illis qui Dominum non sequentes, in nomine eius signa faciebant: Ioanne vel maxime conquerente, *Præceptor vidimus quendam in nomine tuo eicientem demonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum.* Hoc aduersum hæreticos, qui probationem fidei suæ ex eo si signum aliquod fecerint, arbitrantur. Qui cum manducauerint & biberint in nomine Domini (habent quippe & ipsi altare sacri legum) & signa multa inuocato Sacerdote fecisse se iactent, in die iudicij merebuntur audire: *Non noui vos, discedite à me qui operamini iniquitatem.*

d ¶ *Sicut Abraham credidit, &c.*] Ab hoc loco vsque ad eum ubi scribitur: *Qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham,* Marcion de suo Apostolo erasit. Sed quid profuit hoc tulisse, cum cætera quæ reliquit, insaniam eius aduersa sint. *Credidit autem Abraham Deo* exiens de patria sua in terram, quam nesciebat: Saram nonagenariam, & sterilem con fides esse parituram, & audita repromissione Dei, quod in Isaac vocaretur semen eius, ipsum Isaac offerens victimam, & tamen de Domini repromissione non dubitans, recte tali repuratur fides ad iustitiam, qui legis opera supergressus, Deum non metu, sed dilectione promeruit.

e ¶ *Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt, hi filij sunt Abraham.*] Plenius de hoc in epistola ad Romanos disputat, quod fides reputata sit Abrahæ ad iustitiam, non in circūcisione, sed in præputio. Et diligenter obseruans, docet eos filios esse Abrahæ, quicumque hac mète hæc crediderint,

Virg. in Bucol.

Rom. 10. c

2. Reg. 23. b
Esa. 43. a
Iob. 9. b

Luc. 8. a
Apost. 2. b
Esa. 6. c. 31.
1. Cor. 3. b
Rom. 3. e

1. Cor. 12. a
Rom. 8. c
1. Cor. 2. c
Daniel. 3. f

Sic in fi. cap. 5. H

Habac. 2. b
D

1. Cor. 7. b

Luc. 11. d

Genes. 12.

Rom. 4. e

Rom. 7. c
Ibid. 3. b

Gal. 2. d

18

E
Iuan. 8. 2
Ibid. d

qua in circumcisus credidit Abraham, qui exultauit ut videret diem Domini, & vidit, & letatus est. Vnde & ad infideles Iudæos dicitur: Si filij essetis Abraham, opera Abraham faceretis. Quæ autem alia (illo in tempore cum hæc dicebatur) ab eis opera Dominus expetebat, nisi credulitatem in filium Dei, quem pater miserat loquentem: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit? Vnde & in alio loco de generis sibi antiquitate, & nobilitate plaudentibus responderetur: Et ne dixeritis, quia patrem habemus Abraham. Potest enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Lapidibus ibi nemo ambigit dura significari corda gentiliu, quæ mollita sunt postea, & fidei recipere signaculum. Virtutes Abraham, in quibus ante circumcisionem Deo placuit, diligens lector enumera, & quocumque in simili opere repereris, dicito filios esse Abraham, iustificari in præputio, qui circumcisionem non ob meritum operum, sed in signum fidei prioris accepit. Quia enim ex semine eius erat Christus oriundus (in quo vniuersarum gentium fuerat benedictio repromissa, & ab Abraham vsque ad Christum multa erant sæcula transitura) prouidens Deus, ne soboles dilecti Abraham cæteris nationibus miscerentur, & paulatim familia eius fieret incerta, gregem Israëliticum quodam circumcisionis cauterio denotauit, ut viuentes inter Ægyptios, inter Assyrios, Babylonios atque Chaldæos, hoc signaculo distinguerentur. Denique per quadraginta annos in eremo nullus est circumcisus, soli quippe sine gentis alterius admixtione vivebant, statim ut Iordanis ripam transgressus est populus, & in Palestinæ terram Iudæam se examen infudit, circumcisio necessaria futuro ex commixtione gentium prouidit errori. Quod autem à Iesu duce, secundo scribitur populus circumcisus, significat & in eremo cessasse circumcisionem, quæ in Ægypto rationabiliter exercebatur, & à Domino Iesu Christo spiritali circumcisione credentes esse mundandos.

Ibid. 5. d

Iuan. 8. e

F

Iosue 1. e

a ¶ Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes, &c. Non quo ipsa scriptura, acramentum videlicet & membrana, quæ insensibiles sunt, possint futura prænoscere, sed quo Spiritus sanctus, & sensus qui in litera latet, multis post seculis ventura prædixerint. Porro exemplum, quod de Genesi sumptum est, ita in proprio volumine continetur: Et benedicetur in semine tuo omnes gentes terræ. Quod Apostolus super Christum interpretans, ait: Non est scriptum ex seminibus quæ

G

Gen 22. e
& 26. a

Genes. 15. b

H
Ibid. 4. d
Sec. 70.
ὁ τὸς ἄληθινος ἐπιγαλακτοδότης τοῦ θεοῦ

Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænucliauit Abraham, quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham.

si in multis, sed quasi in vno, & semine tuo qui est Christus. Hoc autem in omnibus pene testimoniis quæ de veteribus libris in nouo assumpta sunt testameto obseruare debemus, quod memoria crediderint Euangelistæ vel Apostoli, & tantum sensu explicato, sæpe ordinem commutauerint, nonnunquam vel detraxerint verba, vel addiderint. Nulli vero dubium quod in Isaac & Iacob, siue in duodecim patriarchis, & cæteris qui de Abraham stirpe descendunt, non fuerint benedictæ vniuersæ nationes, sed in Christo Iesu, per quem omnes gentes laudant Deum, & benedicuntur nouum nomen super terram. Potest autem Apostolus & de alio Geneseos loco exemplum seminis vlturpasse, vbi scribitur: Eduxit autem foras, haud dubium quin Abraham Deus, & dixit ei: Aspice in caelum, & numera stellas, si poteris dinumerare eas. Et ait illi: Sic erit semen tuum: & credidit, Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Quicunquæ igitur credunt, benedicentur cum fidei Abraham: qui ob egregiam in Deum fidem primus in eum credidisse narratur, Sicut Enos ob principalem in Deum spem, & inter cæteros eminentem, sperasse scribitur inuocare Dominum Deum. Non quo & Abel de quo Dominus ait: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me, & cæteri deinceps Deum non sperauerint inuocare, sed quo ex ea parte vnusquisque appelletur, quæ vel maxime habet.

Commentariorum in Epistolam ad Galatas Libri primi Finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECUNDUM LIBRUM

COMMENTARIORVM AD GALATAS, AD PAVLAM,
ET EVSTOCHIVM.

PROOEMIUM.

*V*od in primo Commentariorum ad Galatas Libro, cum de gentium proprietatibus disputarem, in-
tactum reliqueram, nunc in secundo reddendum videtur, qui sint Galatæ, vel quo & unde tran-
sierint. Vtrum indigenas eos fuderit, an aduenas, quæ nunc incolunt, terra suscepit, & utrum lin-
guâ connubio perdiderint, an & nouam didicerint, & non amiserint suam. Marcus Varro cun-
ctarum antiquitatum diligentissimus perscrutator, & ceteri qui cum imitati sunt, multa super hac
gente, & digna memoria tradiderunt. Sed quia nobis propositum est, incircuncisos homines non
introducere in templum Dei, & ut simpliciter fatear, multi iam anni sunt quod hæc legere desui-
mus, Lactantij nostri, quæ in tertio ad Probum volumine de hac gente opinatus sit, verba ponemus.

Galli, inquit, antiquitus à candore corporis Galatæ nuncupabantur, & Sibylla sic eos appellat. Quod significare voluit Poe-
ta cum ait: Tum lactea colla auro innectuntur, cum posset dicere candida. Hinc utique Galatia provincia, in quam Galli
aliquando venientes, cum Græcis se miscuerunt. Vnde primum ea regio Gallo græcia, post Galatia nominata est. Nec mi-
rum si hoc ille de Galatis dixerit, & occidentales populos tantis in medio terrarum spacijs prætermis-
sis, in Orientis plaga
confedisse memorarit, cum constet Orientis contra & Græcia examina, ad Occidentis ultima peruenisse. Massiliæ Pho-
cæi condiderunt, quos ait Varro trilingues esse, quod & Græce loquantur, & Latine, & Gallice. Oppidum Rhoda, coloniam
Rhodiorum locauerunt, unde annis Rhodanus nomen accepit. Prætermitto Carthaginis conditores Tyrios, & Agenoris
urbem prætereo Thebas Liberi quas in Africa cõdidit, quæ ciuitas nunc Thebestis dicitur. Relinquo eam partem Libyæ,
quæ Græcis urbibus plena est. Ad Hispanias transgredior, nonne Saguntum Græci ex insula Zacyntho profecti condiderunt,
& oppidum Tarræsson, quod nunc vocatur Cartæia, Iones Græci homines locasse referuntur. Montes quoque Hispaniarum;
Calpe, Idrius, Pyrenæitè insule Aphrodisiades, & Gymnesia, quæ vocantur Baleares, nonne Græci sermonis indicia de-
monstrant? Ipsa Italia à Græcis populis occupata, maior quondam Græcia vocabatur. Certe, quod negari non potest, Roma-
ni de Aeneæ Asiæ hominis stirpe generati sunt. Ex quo euenit, ut & in Occidente Græci sepe acuminis reperiantur inge-
nia, & in Oriente stoliditatem barbara redoleant. Nec hoc dicimus, quod non è regione utrobique diuersa nascantur: sed
quod ex magna parte etiã cætera quæ non sunt similia, nuncupentur. Itaque non mirum est stultos, & ad intelligentiã tar-
diores Galatas appellatos, cum & Hilarius Latine eloquẽtia Rhodanus, Gallus ipse & Pictauis genitus, in hymnorum car-
mine, Gallos indociles voces. Et quod nunc oratorij fertiles sunt, nõ tam ad regionis diligentiam, quã ad rhetoricum clamorẽ
pertinet, maxime cum Aquitania, Græca se iactet origine, & Galatæ non de illa parte terrarum, sed de ferocioribus Gallis
sint profecti. Vultis scire o Paula & Eustochium, quomodo Apostolus vnãquamque provinciam suis proprietatibus de-
notarit. Vsq; hodie eadem vel virtutum vestigia permanent vel errorum. Romanæ plebis laudatur fides. Vbi alibi tanto
studio & frequentia, ad ecclesias & ad martyrum sepulcra concurritur? ubi sic ad similitudinem cælestis tonitruum amẽ re-
boas, & vacua idolorum templa quatuntur? Non quod aliam habeam Romani fidem, nisi hanc quã omnes Christi eccle-
sia, sed quod diuotio in eis maior sit, & simplicitas ad credendum. Rursum facilitatis & superbiæ arguuntur. Facilitatis, ut
ibi. Rogo vos fratres, ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didi-
cistis, faciunt, & declinate ab illis: huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri,
& per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in om-
nem locum peruulgata est. Gaudeo igitur in vobis, & volo vos sapiẽtes esse in bono, & simplices in ma-
lo. Superbiæ vero: Noli altum sapere, sed time. Et: Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, ut nõ sitis ipsi
vobis sapientes. Et in sequentibus: Dico enim per gratiã, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non
plus sapere, quam oportet sapere: sed sapere ad sobrietatem. Et apertius: Gaudere cum gaudentibus, flere
cum gaudentibus, Id ipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes, sed humilibus contentientes. Nolite
esse prudentes apud vosmetipsos. Corinthios quoque notat, quod mulieres eorum in cæcto capite sint, & viri comam
nutriant, & indifferenter vescantur in templis, & inflati sapientia seculari, resurrectionem carnis negent. Hæc ex parte
vsque hodie permanere, non potest dubitare, qui Achaiã viderit. Macedones in charitate laudantur, & in hospitalitate ac
susceptione fratrum. Vnde ad eos scribitur: De charitate autem fraternitatis, non necesse habemus scribere vo-
bis. Ipsi enim vos à Deo didicistis, ut diligatis inuicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in vniuersa
Macedonia. Sed reprehenduntur, quod ociosi domus circumueant, alienum expectantes cibum: & dum singulis placere de-
siderant, huc illucque discurrant, & quid apud singulos agatur, enuncient. Sequitur enim: Rogamus vos autem fratres,
ut abundetis magis, & operam detis ut quieti sitis, & ut vestrum negotium agatis: & operemini manibus
vestris, sicut præcepimus vobis, & ut honestè ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid deside-
retis. Quod ne quis putet officio magis docentis quam vitio gentis admonitum, in secunda ad eosdem inculcat ac replicat,
dicens: Nã & cum essemus apud vos, hoc denunciabamus vobis, quoniã si quis operari non vult, nec manũ
ducat. Audiuius enim inter vos quosdã ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agẽtes. His au-
tem qui eiusmodi sunt, denunciamus & obsecramus in domino Iesu Christo, ut cum silentio operãtes,
sum panem manducent. Longum est, si velim de Apostolo & de scripturis omnibus singularum gentium, vel virtutes

Gen. 11. e
26. 6

Genes. 15. b

H
Ibid. 4. d
Sec. 70.
S. Tos. 11. 7.
S. en. 1. 1. 1.
S. en. 1. 1. 1.
S. en. 1. 1. 1.
S. en. 1. 1. 1.

Rom. 16. c

Rom. 11. c
Rom. 12. a

Ibidem. d

1. Cor. 11.

1. Thess. 4. b

Ibid. e

2. Thess. 4. e

E

obseruare vel vitia, cum ad hęc ipsa quę diximus, inde deuoluti sumus, quod Galatę stulti & recordes pronunciatu sint. Scit mecum qui vidit Ancyrę Metropolitim Galatię ciuitatem, quod nunc vsque schismatib. dilacerata sit, quod dogmatu varietatib. constuprata: omitto Cacaphrygas, Ophitas, Borboritas, & Manichęos. Nota enim iā hęc humana calamitatis vocabula sunt. Quis vn quā Passalorincitas, & Ascodrobos, & Artotyritas, & cętera magis portentosa quā numina in aliqua parte Romani orbis audiuit? Antiquę stultitię vsque hodie manēt vestigia. Vnū est quod inferimus, & promissum in exordio reddimus: Galatę excepto sermone Gręco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam eandem pene habere quam Treuiros: nec referre si aliqua ex inde corruerint, cum & Aphri Phenicum linguam nonnulla ex parte mutauerint, & ipsa Latinitas & regionibus quotidie mutetur & tempore. Sed iam ad propositum reuertamur.

COMMENTARIORVM S. HIERONYMI IN EPISTOLAM AD GALATAS. LIBER II.

Vicunque enim, &c.] Hęc morem habeo, vt quotiescūque ab apostolis de veteri instrumento aliquid sumitur, recurram ad originales libros, & diligēter inspiciam, quomodo in suis locis scripta sint. Inueni itaq; in Deuteronomio hoc ipsum apud Lxx. interpretes ita positum: *Maledictus omnis homo, qui non permiserit in omnib. sermonib. legis huius, vt faciat illos: & dicet omnis populus, fiat.* Apud Aquilā vero sic: *Maledictus, qui nō statuerit verba legis huius, vt faciat ea: & dicet omnis populus, vere.* Symmachus: *Maledictus, qui non firmauerit sermones legis istius, vt faciat eos: & dicet omnis populus, amen.* Porro Theodoro sic trāstulit: *Maledictus qui non suscitauerit sermones legis huius facere eos: & dicet omnis populus, amen.* Ex quo intelligimus, Apostolū, vt in cęteris,

Vicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim, Maledictus omnis qui non permiserit in omnibus quę scripta sūt in libro legis, vt faciat ea. Quoniā autē in lege nemo iustificatur apud Deū, manifestū est: quia iustus ex fide viuet. Lex autem nō est ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in illis. Christus nos redemit de maledicto legis, factus

& inferius Apostoli dictum manifeste docet, nec Moysen, nec illustrem aliquem de antiquis virum, apud Deum iustificari potuisse per legem. Sequitur enim: *Quoniam autem in lege nemo iustificatur, &c.]* Exemplū, quo probatur iustus ex fide viuere, & non ex operibus, de Habacuc talit, quod ita Lxx.

Deut. 27. d. Sec. Gręc.

אשר לא יקים את דברי ה' אשר אמר

1. Col.

Rom. 8.

2. Cor. 5. c. *Χαρις Θεου χαρις Θεου.*

Col. 1. c. Rom. 3. c. Eccl. 7. c.

interpretēs ediderunt: *Iustus autem ex fide mea viuet.* Aquila & Theodotio: *Iustus autem ex fide eius viuet,* id est, Dei. Considerandum itaque quia non dixerit, homo aut vir ex fide viuet, nō occasionem tribueret ad virtutum opera contemnenda, sed iustus ex fide viuet: Vt quicumque fidelis esset, & per fidem victurus, non aliter possit ad fidem venire, vel in ea viuere, nisi prius iustus fuisset, & puritate vite, quasi quibusdam ad fidem gradibus ascendisset. Potest ergo fieri, vt sit aliquis iustus, & tamen viuat absque fide Christi. Si legem scrupulus commouetur, Pauli verba suscipiat, in quibus de se ait: *Secundum iustitiam quę in lege est sine reprehensione.* Erat igitur Paulus tunc iustus in lege, sed necdum viuere poterat, quia non habebat in se Christum loquentē: *Ego sum vita.* In quem credens postea cępit & viuere. Faciamus & nos aliquid simile huic quod dicitur, iustus ex fide viuuit, & dicamus, Castus ex fide viuuit, sapiens ex fide viuuit, fortis ex fide viuuit, & a cęteris virtutum partibus vicinā sententiam proferamus aduersum eos qui in Christum non credentes, fortes & sapientes, temperantes se putāt esse vel iustos, vt sciant nullum absque Christo viuere, sine quo omnis virtus in vitio est. Potest pręsens testimonium & sic legi: quia iustus ex fide, vt deinceps inferatur, viuet. Quod autem ait: *Lex non est ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in illis:* manifestissime demonstratur non simplicem dici vitam, sed eam quę referatur ad aliquid. Iustus quippe ex fide viuuit, & non additur, in his siue in illis. Viuens autem in lege qui fecerit ea, viuet in illis: hoc est, in his quę fecit, quę putauit bona: mercede laboris sui habens ea tantū opera quę fecit: siue longitudinē vitę (vt Iudęi putāt) siue declinationē pęnę, per quā transgressor legis occiditur. Viuere autē in illis, non putemus apostoli verba esse, sed Ezechielis prophetę, qui ait: *Et eduxi eos in desertū, & dedi eis pręcepta mea, & iustificationes meas demonstravi eis, quas faciet homo, & viuet in eis.* Qui cum illos, qui in pręceptis & iustificationib. ambulassēt, viuere dixisset, adiecit: *Et dedi eis pręcepta nō bona, & iustificationes in quib. nō viuēt in eis.* Quāta in verbis cōsideratio, vbi dixit: *Dedi eis pręcepta & iustificationes,* in quibus viuerent in eis: non adiunxit, bona. Vbi vero posuit, in quib. non viuunt in eis, addidit: *Et ego dedi eis pręcepta nō bona, & iustificationes in quib. nō viuēt in eis.* Sed hęc plenius in Ezechiele: nunc ad ordinē epistolę reuertamur. c. *Christus nos redemit de maledicto legis, &c.]* Subrepsit in hoc loco Marciō de potestate creatoris, quem sanguinarlū, crudelem infamat & vindicem, asserens nos redemptos esse per Christum, qui alterius boni Dei filius sit. Qui si intelligeret quo differret, emere, & redimere (quia qui emit, alienum emit: qui autem redemit, id emit proprie quod suum fuit, & suum esse desuic) nunquam scripturarum verba simplicia, in calumniam sui dogmatis detorqueret. Redemit ergo

Habac. 2. d. Gręc.

Deut. 27. d.

Ioan. 11. c.

H

Eze. h. 20. d. Sec. 70.

A
Esa. 50. c. Rom. 7. c.

Deut. 27. d.

Deut. 21. d. Sec. 70. c. B

1. adama.

1. Ci xillat Elohim talai.

ergo nos Christus de maledicto legis, quod peccantibus constitutum est: quos ipse increpat per prophetam, dicens: *Ecce peccatis vestris venditi estis, & in iniquitatibus vestris dimisit matrem vestram.* Et Apostolus hoc ipsum replicat, dicens: *Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato.* Maledicta quoque legis, quae in Leuitico & Deuteronomio scripta sunt, non Deo auctore complentur, sed prophetico spiritu his qui peccaturi erant, ea quae ventura sunt, nunciantur. Quod si Apostoli voluerit nos testimonio coartare, dicentis: *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sint. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea: & auferere omnes qui sub lege fuerint, fuisse maledictos: interrogemus eum, utrum hi qui sub euangelio Christi sunt, & eius praecipua non faciunt, maledicti sint an non? Si maledictos dixerit, id habebit in euangelio, quod nos habemus in lege. Si maledictos negauerit, frustra ergo euangelij praecipua sunt posita, & absque mercede erunt hi qui illa compleuerint. Soluitur itaque utrumque hoc modo. Quomodo Christus Iesus ex maledicto nos legis liberauit, factus pro nobis maledictum, ita de maledicto quoque euangelij, quod statutum est super eos, qui eius praecipua non fecerint, eruit nos: factus pro nobis ipse maledictum, sciens talenti quoque minimam non dimittere portionem, & nouissimum exigere quadrantem.*

a ¶ *Quia scriptum est: Maledictus, &c.* Antequam de sensu & verbis Apostoli disputemus, iustum videtur Deuteronomij testimonium, de quo & Apostolus haec sumpsit, paucis replicare, & componere illud ceteris editionibus. Lxx. ergo interpretes ita hunc locum translulerunt: *Si autem fuerit in aliquo peccatum, & iudicium mortis, & mortuus fuerit, & suspenderit eum in ligno, non dormiet corpus illius super lignum: sed in sepelientes sepelietis eum in die illa: quia maledictus a Deo omnis qui pendet in ligno: & non contaminabis terram tuam, quam dominus Deus tuus dabit tibi in hereditatem. Aquila: Et cum fuerit in viro peccatum & iudicium mortis, & occisus fuerit, & suspenderit eum super lignum, non commorabitur morticinum ipsius super lignum, sed sepelientes sepelietis eum in die illa: quia maledictio Dei est, qui suspensus est: & non contaminabis humum tuam, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in hereditatem. Symmachus: Si autem fuerit homini peccatum ad iudicium mortis, & occisus fuerit, & suspenderit eum super lignum: non pernoctabit cadaver ipsius super lignum, sed sepultura sepelietis eum in die ipsa: quia propter blasphemiam Dei suspensus est: & non contaminabis terram tuam, quam dominus Deus tuus dedit tibi in hereditatem. Theodotio: Et quia erit in viro peccatum, iudicium mortis, & morietur, & suspendet eum in ligno: non dormiet morticinum eius super lignum: quia sepultura sepelietis eum in die ipsa, quia maledictio Dei est suspensus, & non contaminabis adama tuam, quam dominus Deus tuus dedit tibi in hereditatem. Porro 2. אדמה terra siue humus, lingua Hebraea appellatur. In eo autem loco ubi Aquila & Theodotio similiter translulerunt, dicentes: *quia maledictio Dei est suspensus:* in Hebraeo ita ponitur: 3. כִּי קָלַת אֱלֹהִים תָּלִי. Haec verba Ebion ille Haereticus semichristianus, & semi Iudaeus ita interpretatus est: *כי קללת אללהים תלי*: id est, quia iniuria Dei est suspensus. Memini me in altercatione Iasonis & Papisci, quae Graeco sermone conscripta est, ita reperisse: *λοιδορία δεσφ ο κρεμασεν*: id est, maledictio Dei qui appensus est. Dicebat mihi Hebraeus, qui me in scripturis aliqua ex parte instituit, quod possit & ita legi: quia contumeliose Deus suspensus est. Hic idcirco congestimus: quia famosissima quaestio est, & nobis solet a Iudeis pro infamia obiici, quod Saluator noster & dominus sub Dei fuerit maledicto. Primum igitur intuedum est, quod non quicumque in ligno penderit, maledictus sit apud Deum: sed qui peccauerit, & propter scelus morti fuerit adiudicatus, sublatuque in cruce, non ideo maledictus, quia crucifixus est, sed quia in talem inciderit reatum, ut meruerit crucifigi. Deinde illud opponendum, quod*

inferius causa patibuli plenius exponatur, scriptura referente, ob maledictum & blasphemiam Dei eum esse crucifixum. Quod apertius Symmachus transtulit, dicens: quia propter blasphemiam Dei suspensus est. Ad extremum interrogemus eos, si Ananias & Azarias & Misahel, nolentes adorare idolum Nabuchodonosor, fuissent in ligno suspensi: Eleazarus quoque non aggenarius sub Antiocho rege Syriae, & cum septem filiis gloriosa mater, utrum maledictos eos aestimaturi fuerint, an omnium benedictione dignissimos: Certe si crucem, quam Aman parauerat Mardocheo, non ipse pro suo merito conscendisset, puto Mardocheus in eam, non ut maledictus, sed ut vit sanctus ascenderet. His & ceteris similibus comprobatur illum esse maledictum, qui dignum facinus patibulo perpetravit: Non eum qui iniquitate iudicum, & inimicorum potentia, vel clamore vulgi, aut virtutum inuidia, aut regis ira fuerit crucifixus. Et Nabor quondam ad Iezabel literas tota, Iezrahel ciuitas morte damnauit, sed sanguis eius in typo Christi, multa post saecula vindicatur, dicente domino ad Osee: *Voca nome eius Iezrahel, quia adhuc modicum, & vlciscar sanguinem Iezrahel super domum Hieu.* Haec aduersus Iudaeos. Ceterum ut ad nos redeat disputatio, scire non possu quare Apostolus in eo quod scriptum est: *Maledictus a Deo omnis qui pedit in ligno*, vel subtraxerit aliquid vel addiderit. Si enim semel auctoritatem Lxx. interpretum sequebatur, debuit sicut ab illis editum est, & Dei nomen adiungere. Sin vero ut Hebraeus ex Hebraeis, id quod in sua lingua legerat, putabat esse verissimum, nec omnis, nec in ligno, quae in Hebraeo non habentur, assumere. Ex quo mihi videtur, aut veteres Hebraeorum libros aliter habuisse, quam nunc habent: aut Apostolum (ut ante iam dixi) sensum scripturarum posuisse, non verba: aut quod magis est aestimandum, post passionem Christi, & in Hebraeis, & in nostris codicibus ab aliquo Dei nomen appositum, ut infamiam nobis inureret, qui in Christum maledictum a Deo credimus. Audaci itaque pede ad hoc procedo certamen, ut ad libros prouocem, nullo loco scriptum a Deo quemquam esse maledictum, & vbi cumque maledictio ponitur, nunquam Dei nomen adiunctum. *Maledictus tu ab omnibus bestijs*, dicitur ad serpentem. Et ad Adam: *Maledicta terra in operibus tuis.* Et ad Cain: *Maledictus tu super terram.* Et alibi: *Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus suis.* Necnon in alio loco: *Maledictus furor eorum, quia audax, & ira eorum, quia dura.* Longu est si vniuersas maledictiones, quae in Leuitico, & in Deuteronomio, & in Iesu Naue scribuntur, enumerem, & tamen in nulla earum, Dei, nomen est additum, intantum ut etiam ipse Satanas, cum de Iob polliceretur, quod si gradibus pressus fuisset angustiis blasphemaret, a meliori parte hoc significauerit, dicens: *Nisi te benedixerit in faciem.* Et in Regnoru libris, Naboth propterea lapidatus refertur, quia benedixerit Deum & regem: Nullum autem debet mouere quod Christus pro nobis maledictum factus sit, quia & Deus qui eum dicitur fecisse maledictum, ipse (cum nesciret Christus peccatum) pro nobis eum peccatum fecit: & Saluator de plenitudine patris, exinaniuit se, formam serui accipiens, vita mortua est, & sapientia Dei fatuitas est appellata, ut quod stultum erat Dei, sapientius fieret hominibus. Et in sexagesimo octauo psalmo de se loquitur: *Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea a te non sunt abscondita.* Iniuria itaque domini, nostra gloria est. Ille mortuus est, ut nos viueremus. Ille descendit ad inferos, ut nos ascenderemus ad caelum. Ille factus est stultitia, ut nos sapientia fieremus. Ille se de plenitudine & de forma Dei euacuauit, formam serui accipiens, ut in nobis habitaret plenitudo diuinitatis, & domini fieremus e seruis. Ille pependit in ligno, ut peccatum quod commiseramus in ligno scientiae boni & mali, ligno deleret appensus. Crux eius amaras aquas vertit in dulcem saporis, & securim perditam in profundumque demersam, missa in fluentia Iordanis leuauit. Ad postremum factus est ille maledictio, factus, inquam, non natus, ut benedictiones quae promissae fuerat Abraham, ipso auctore & prauo transferrentur ad gentes, & spiritus repromissio per fidem illius completeretur in nobis: quae

A
Esa. 50. a
Rom. 7. c

Dist. 27.

Dist. 21. b
Su. 70. a
B

1. adama.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

1. Ci killat
Elohim
talai.

Dan. 3. b

2. Marh. c. b

Heber. 7.

3. Reg. 22. b

D

Osee. 1. b
Deur. 21. a
Gen. 3. 6
Gen. 70. a
Gen. 9. d
Sec. 70. a
Gen. 49. a
Sec. 70. a

Iob. 1. b
3. Reg. 21. d

Phil. 1. a

1. Cor. 1. d

Exod. 15. d
4. Reg. 6. a

E

dupliciter debemus accipere, aut in virtutum spiritualibus donis, aut in scripturarum intelligentia spirituali.

1. Cor. 9. d

a ¶ *Fratres secundum hominem, &c.*] Apostolus, qui omnibus omnia factus est, vt omnes lucrificeret, debitor Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus, Galatis quoque quos paulò ante stultos dixerat, factus est stultus. Nò enim ad eos his vsus est argumentis, quibus ad Romanos, sed simplicioribus, & quæ stulti possent intelligere, & penè de trivio. Quod ne videretur imperitia, & non arte fecisse prudèti, placat ante lectorem, & quæ dicturus est, tēperat præfatione præmissa, Fratres, secundum hominem dico: Quod enim dicturus sum, non dico secundum Deum, non dico secundum reconditam sapientiam, & eos qui solido possunt vesci cibo, sed secundum eos, qui ob teneritudinē stomachi lacteore pascuntur, & nequaquam valent audire quæ grãdia sunt.

1. Cor. 5. a
1. Cor. 7. b
2. Cor. 11. c

Vnde & ad Corinthios, in quib. audiebatur fornicatio, & talis fornicatio, quæ ne inter gentes quidem: ait: *Ego dico, & non dominus.* Et ad eosdē in secunda: *Quod loquor, non secundum dominū loquor, sed quasi in insipientia.* Putat aliqui quod de testamēto hominis, & de testatoris morte, & cæteris humanæ similitudinis disputaturus exemplis, dixerit: Fratres secundum hominem dico. Mihi autem videtur, & propter hoc quidem quod illi arbitrantur, sed maximè propter illud quod sequitur, esse præmissum, id est: Non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus. Omnes scripturas sensu ac memoria peragrans, nonquam plurali numero semina scripta reperi, sed siue in bonam partem, siue in malam, semper singulari numero. Necnon & illud quod infert: *Hoc autem dico, testamētū confirmatum à Deo, si quis diligēter Hebræa volumina, & cæteras editiones cum Lxx. interpretum translatione contulerit, inueniet vbi testamētum scriptum est, non testamētū sonate, sed pactum: quod Hebræo sermone dicitur בְּרִית.*

F

4. berit.

Gen. 22. d
Gen. 15. e

Gen. 38. g

Vnde manifestum est, id fecisse Apostolum quod promissit, nec reconditis ad Galatas vsus esse sensibus, sed quotidianis & vilibus, & quæ posset (nisi præmississet, secundū hominem dico) prudentib. displicere. Supputandi in hoc loco anni ab eo tempore, quo dominus ad Abraham locutus est, dicens: *Et in semine tuo benedicētur omnes gentes,* vsq; ad legislatorem Moysen, vtrum quadringenti triginta sint: vel quomodo in Genesi ipsi Abraham dñs polliceatur, quod post quadringentos annos de terra seruitutis filij eius exituri sint: Non enim parua res est, & à multis quæstra, nescio an ab aliquo sit inuenta. Illud etiam quod in eodem libro de Thamar & duobus eius paruulis legitur, quod scilicet primus, qui dicitur Zara, miserit manum suam, & obstetrix ligauerit ei coccinum, & dehinc illo manum intrinsecus retrahente, manū posterior qui Phares vocatur porrexerit, præsentī loco congruit: quod ostēderit Israel in legis opere manū suā, & eam prophetarū, & ipsius Saluatoris pollutā cruore subtraxerit: Postea vero proruperit populus gentium, propter quem dicitur sepis esse destructa, & medius paries qui inter Iudæos & Gentiles fuerat dissipatus, vt fieret vnus grex, & vn⁹ pastor, & esset gloria, & honor, & pax, omni operati bonum, Iudæo primum & Græco. Simplex autē sensus, qui in hoc loco textitur, hāc vim habet, vt doceat Apostol⁹, nō posse per legem, quæ postea data est, repromissiones, quæ ante factæ sunt ad Abraham, destrui, & posteriora priorib. præiudicare, cum repromissiones ad Abraham ante quadringentos triginta annos datæ sint, quod benedicerēt in illo vniuersæ nationes. Legis autē obseruatio, quod qui fecisset eā, viueret in ea, post quadringentos triginta annos Moysi data sit in mōte Sina. Econtrariò hic dici poterat: *Quid ergo necesse fuit legem post tantum tempus repromissionis dari: cū & data lege, suspicio destructæ sponsonis potuerit obo-*

tiri, & manente repromissione non profutura lex data sit, Quam præuidens Apostolus quæstionem, in sequentibus ipse sibi proponit & explicat, dicens.

b ¶ *Quid igitur lex: propter transgressiones posita est, donec veniret semen cui promissum erat, ordinata per angelos,*

&c.] Quia manente repromissione, quæ facta fuerat ad Abraham, lex postea data per Moysen frustra videbatur illata, cur data sit explicat: Propter transgressiones, inquit. Post offensam enim in eremo populi post adoratum vitulum, & murmur in dominum, lex transgressiones prohibitura successit. *Iusto quippe lex non est posita, iniquis autē & non subiectis, impiis & peccatoribus: & vt altius repetam, post idololatriā (cui in Ægypto fuerant mancipati, ita vt Deum patrū suorum obliuiscerentur, & deinceps dicerent: Isti sunt dii tui Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti) ritus colēdi Deum,*

& delinquentiū pœna sancita est in manu mediatoris Christi Iesu, quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil: Non solum cœlū, terra, mare, & vniuersa quæ cernimus, sed etiā illa quæ per Moysen duro populo quasi iugum legis imposta sunt. Scribitur & ad Timotheū: *Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominū homo Christus Iesus.* Postquam ob nostram salutem de Virginis vtero dignatus est nasci, Dei & hominū homo Christus Iesus, sequestratus est dicitus. Antequā vero humanū corpus assumeret, & esset apud patrē in principio Deus verbum, ad oēs sanctos, & ad quos factus est sermo Dei, Enoch videlicet, Noë, Abraham, Isaac, & Iacob, & postea Moysen & cunctos prophetas, quos scriptura cōmemorat, sine additamento hominis, quæ necdum assumpserat, mediator tantūmodò nuncupatur. Quod autē ait: *Lex ordinata per angelos, hoc vult intelligi, quod in omni veteri testamento, vbi angelus primum visus refertur, & postea quasi Deus loquens inducitur, angelus quidē verè ex ministris pluribus quicumque sit visus, sed in illo mediator loquatur qui dicat: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob.* Nec mirum si Deus loquatur in angelis, cum etiam per angelos, qui in hominibus sunt, loquatur Deus in prophetis: dicente Zacharia: *Et ait angelus, qui loquebatur in me, ac deinceps inferente: Hæc dicit dominus omnipotens.* Neque enim angelus qui esse dictus fuerat in propheta, ex sua persona audebat loqui: *Hæc dicit dominus omnipotens.* Manū mediatoris, potentiam & virtutē eius debemus accipere. Qui cum secundum Deum vnum sit ipse cū patre, secundū mediatoris officiū alius ab eo intelligitur. Quia vero lectio nis ordo confusus est, & hyperbato perturbatur, sic nobis reddendus videtur: *Lex posita est per angelos in manu mediatoris, propter transgressiones ordinata per angelos, donec veniret semen cui repromissum erat.* Semen autem haud dubium quin Christum significet: qui ex Matthæi quoque principio comprobatur esse filius Abraham, scriptura referente: *Liber generationis Iesu Christi filij David, filij Abraham.*

c ¶ *Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare, vere ex, &c.*] Sicut mediator Dei & hominum, inter dantem & accipientem legem medius fuit, ita lex ipsa, quæ post repromissionem data est, inter repromissionem & completionem eius media subrepsit. Quæ non idcirco arbitrandā est promissionem excludere, quia postea subsēcuta, eam quæ prius fuit, videtur abolere: sed ex eo quod non potuit viuificare, nec id tribuere quod repromissio prima pollicita est, manifestum est in custodiam eam repromissionis, non in subuersionem datam. Si enim data esset lex, quæ posset præstare vitam, & id quod repromissio sponponderat exhibere, vere promissio per legem putaretur exclusa. Nunc autem propter transgressiones, vt supra diximus, posita, magis arguit eos peccatores quib. post repromissionem in custodiam, & vt ita dicam, in carcerem

G

1. Tim. 1. b

Ioan. 1. a

1. Tim. 2. b

Exod. 3. b

Zach. 2. a
Sec. 7. o.

Dom. 13. b

Rom. 15. d

Act. 8. e.

A

Maurya
731.

B

Exod. 24. b

Dom. 13. b

Rom. 15. d

Act. 8. e.

data

A data est: vt quia per arbitrij libertatem noluerant innocentes expectare promissum, legalibus vinculis præpediti, & in feruitutem mandatorum redacti, custodirentur in aduentum futuræ in Christo fidei: quæ finem repromissionis afferret. Nec vero æstimandum scripturam auctorem esse peccati, quia omnia sub peccato conclusisse dicatur: cum mandatum quod ex iure præcipitur, ostendat potius arguatque peccatum, quã sit causa peccati. Quo modo & iudex non est auctor sceleris, nequã homines vinciendo: sed concludit eos, & nocentes sententiæ suæ auctoritate pronunciat: vt debitos pænæ, indulgentia postea, si voluerit, principalis absoluat.

a ¶ Itaque lex pædagogus noster, &c.] Pædagogus paruulis assignatur: vt lasciuens refrenetur ætas, & prona in vitia corda teneatur: dum tenera studiis eruditur infantia, & ad maiores philosophiæ ac regendæ reipublicæ disciplinas, metu pænæ coercita præparatur. Non tamen pædagogus

magister, & pater est: nec hæreditatem & scientiam pædagogi is qui eruditur expectat, sed alienum custodit filium pædagogus, ab eo, postquam ille ad legitimam capiendæ hæreditatis tempus aduenerit, recessurus. Denique & nomen pædagogi hoc ipsum sonat, & est compositum ab eo quod pueros agit, id est, ducet. Itaque & Moyse lex, populo lasciuienti ad instar pædagogi seuerioris apposita est, vt custodiret eos, & futuræ fidei præpararet: quæ postquam venit, & credidimus in Christum, iam non sumus sub pædagogo: tutor à nobis curatorque discedunt, & legitimum ætatis tempus ineuntes, veri Dei filij nominamur: cui nos generat non lex abolita, sed mater fides, quæ est in Christo Iesu. Quod si quis post consummatum ætatis suæ tempus, quando iam hæres & liber & filius appellatur, voluerit esse sub pædagogo, sciat se non posse legibus paruuli viuere. Vbi enim nunc compleri potest illud: *Ter in anno apparebit omne masculinum tuum in conspectu domini Dei tui*, subuersa Hierusalem, & templo vsque ad cineres dissipato? Vbi salutare & pro peccato hostiæ? Vbi ad simulacrum cælestium syderum holocaustorū æternus ignis, altari omnino destructo? Noxiis vero quæ poterit pænâ decerni, scriptura dicente: *Auferetis malum de medio vestrum*: seruientibus Iudæis, & Romanis regnantibus. Atque ita fiet, vt nec sub patre, nec sub pædagogo viuant: dum & lex impleri non potest post successionem fidei: & fides, dum pædagoga lex appetitur, non tenetur.

b ¶ Quicumque enim in Christo baptizati estis, &c.] Quo modo filij Dei per fidem, quæ est in Christo Iesu nascamur, ostendit dicens: Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Quod autem Christus sit indumentum, non solum de præsentis loco, verum etiam de alio comprobatur, Paulo eodem cohortante: *Iuduite vos dominum Iesum Christum*. Si igitur qui in Christo baptizati sunt, Christum induerunt: manifestum est eos qui non sunt induti Christum, non fuisse baptizatos in Christo. Ad eos enim qui fideles & baptisma Christi consecuti putabantur, dictum est: *Iuduite vos dominum Iesum Christum*. Si quis hoc corporeum & quod oculis carnis aspicitur, aquæ tantum accepit lauacrum, non est indutus dominum Iesum Christum. Nam & Simon ille de actibus apostolorum acceperat lauacrum aquæ: verum quia sanctum Spiritum non habebat, indutus non erat Christum. Et hæretici vel hypocritæ, & hi qui fordide vitiant, videntur quidem accipere baptismum: sed nescio an Christi habeant indumentum. Itaque consideremus ne forte & in nobis aliquis deprehen-

C datur, qui ex eo quod Christi non habet indumentum, arguatur non baptizatus in Christo. Cum autem quis semel Christum indutus fuerit, & missus in flammam, Spiritus sancti ardore canduerit, non intelligitur aurum sit an argentum. Quã diu calor massam sic possidet, vnus igneus color est, & omnis di-

uersitas generis, conditionis, & corporum aufertur istiusmodi vestimento. Non est enim Iudæus neque Græcus. Pro Græco gentile accipere debemus: quia ἔθνη & Græcum & ethnicum vtrumque significat. Nec Iudæus idcirco melior est, quia circumcissus est: nec gentilis ideo deterior, quia preputium habet: sed pro qualitate fidei, vel Iudæus, vel Græcus melior siue deterior est. Seruus quoque & liber, non conditione separantur, sed fide: quia potest & seruus libero esse melior, & liber seruum in fidei qualitate præuerrere. Masculus similiter & femina, fortitudine & imbecillitate corporum separantur. Cæterum fides pro mentis deuotione censetur, & sæpe euenit vt &

mulier viro causa salutis fiat, & mulierem vir in religione præcedat. Cum autem ita se res habeat, & tota diuersitas generis, conditionis & corporum, Christi baptismate & indumento illius auferatur, omnes vnus sumus in Christo Iesu: Vt quomodo pater & filius in se vnus sunt, ita & nos in ipsis vnus sumus.

c ¶ Si autem vos Christi: &c.] Quia repromissiones ad Abraham & ad semen eius factæ sunt, quod est Christus Iesus: consequenter hi qui Christi filij, id est, semen eius sunt, semen quoque dicuntur Abraham, cuius sunt semen ex semine. Verum quotiescumque dominus noster Iesus semen Abraham nominatur, corporaliter sentiendum est, quod ex eius stirpe generetur. Quotiens autem nos, qui Saluatoris sermone suscepto credidimus in eum, & nobilitatem generis Abraham, ad quæ est promissio facta, suscepimus: tunc spiritualiter semè fidei & prædicationis accipere debemus. Deinde etiã hoc considerandum, quod quãdo de domino loquitur: Abraham autem dictæ sunt promissiones & semini eius, hoc est Christo Iesu, repromissiones pluraliter ponat. Quando vero de his qui per Christum semen sunt Abraham, singulariter repromissio nuncupatur, vt in præsentis loco: ergo Abraham semen estis, secundum promissionem hæredes. Decēs quippe erat, vt quod in Christo vno pluraliter dicebatur, id in multis hominibus singulariter poneretur. Sequitur:

CAPVT IV.

Dico autem, &c.] Hæres iste paruulus, qui mihi differt à seruo, cum sit dominus omnium, sub tutoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre: totum humanum genus vsque ad aduentum Christi, & vt amplius dicã, vsque ad mundi consummationem significat. Quo modo enim omnes in protoplasto Adã, necdum nati moriuntur: ita & omnes etiam hi qui ante aduentum Christi nati sunt, in secundo Adam viuificatur. Atque ita fit, vt & nos legi seruerimus in patribus, & illi gratia saluentur in filiis. Iste intellectus ecclesiæ catholice cõuenit, quæ & veteris & noui testamenti vnã afferit prouidentiam: nec distinguit in tempore, quos conditione sociauit. Omnes ædificati sumus super fundamentum apostolorum & prophetarum, continent nos angulari lapide Iesu Christo domino nostro: qui fecit vtraque vnus: & medium parietem dissipans, inimicitiam vtriusque populi in sua carne destruxit, & antiquæ legis difficultatē euāgelicorum dogmatum integritate mutauit. Vere in Christo omnes vnus panis sumus, & duo consensimus super terram. Et quomodo nos super prophetas fundati sumus: ita & patriarcharum in apostolorum fundamine cõstituerunt. Tutores autem & actores, posuerunt & prophetæ accipi, quorum verbis quotidie in aduentum Saluatoris erudiebamur:

G
A
1. Tim. 1. b
Ioan. 1. 4
1. Tim. 1. b
H
Exod. 3. b
Zach. 2. 4
Sec. 70.
Exod. 24. b
Dan. 13. b
Rom. 13. d
1. Cor. 10. d
Mat. 18. 4

C
D
Eph. 2. 6
1. Cor. 10. d
Mat. 18. 4

E

sicut pædagogus Moyse lex supra diferta est, & angeli paruulorum, qui quotidie vident faciem patris, & interpellant pro eis. De quibus dictum est: *Immittet Angelus domini in circuitu timentium eum, & eruet eos.* Recte hi sub tutoribus & actoribus esse dicuntur: qui habentes spiritum timoris, necdum merere spiritum libertatis & adoptionis accipere. **A**tas enim infantia ad peccata formidat: pædagogum meruit, non cõfidit esse se liberam, licet per naturam domina sit. Et secundum utramque intelligentiam, qua tutores & actores, vel prophetas vel angelos diximus, paruulus iste tandiu sub actoribus est atque tutoribus, donec legitimum perfecti viri tempus impleuerit. Legitimum autem tempus, sicut Romanis legibus, viginti quinque annorum spacio terminatur, ita ad humani generis perfectionem Christi reputatur aduentus. Statim ut ille venerit, & omnes in virum perfectum creuerimus, pædagogus à nobis tutorque discedit. Tunc auctoritate domini, & hereditatis possessione perfruemur, in qua prius nati, quodammodo putabamur alieni.

ibid. b
Psal. 33. b

F

a ¶ *Ita & nos cum essemus paruuli.*] Elementa mundi, eosdem quos supra tutores & actores dixerat, appellauit: quod sub ipsis primis præsidibus constituit, quia necdum Dei filij capere ad nos poteramus aduentum, erudiebamur in mundo. Nonnulli eos esse angelos arbitrantur, qui quatuor mundi elementis præsideant: terræ videlicet, aquæ, igni, & aëri, & necesse esse ut priusquam quis credat in Christo, illis arbitris gubernetur. Elementa mundi, cœlum, & terram, & ea quæ intra hæc sunt, plerique appellata putant: quod videlicet solem, lunam, maria, sylvarum & montium deos, & sapientes Græciæ, & Barbaræ nationes, Romanique omnium superstitionum sentina venerentur: à quibus, cum Christus venerit, liberamur: intelligentes ea creaturas esse non numina. Alij elementa mundi, legem interpretantur Moyse & eloquia prophetarum: quod per hæc quasi initia & exordia literarum, Dei timorem, qui sapientiæ principium est, suscipiamus. Denique ad eos qui iam deberent esse perfecti & veritate neglecta adhuc disciplinarum principis inhærebant, scribit in epistola ad Hebræos Apostolus: *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus necesse habetis ut doceamini quæ sint elementa principij sermonum Dei.* E contrario nobis obiici potest, quod ad Colossenses Paulus apostolus scribens, elementa mundi alia nuncuparit: *Videte, dicens, ne quis vos depradetur per philosophiam, & inanem deceptionem, secundum traditionem hominum: secundum elementa mundi, & non secundum Christum.* Sed ex eo quod addidit, secundum traditionem hominum, & inanem deceptionem: ostendit non eadem elementa ad Colossenses & ad Galatas nominari. Ab his quippe elementis postquam venerit temporis plenitudo, redimimur, & ad maiora gradientes, adoptionem recipimus filiorum. Ab illis vero nihil tale dicitur quid sequatur: sed simpliciter elementa pro literis accipiuntur. Potest igitur, ut diximus Moyse lex & prophetæ pro elementis accipi literarum: quod per eas syllabæ iungantur & nomina, & non tam sui quam alterius rei utilitate discantur: ut possimus orationem legere contextam: in qua sensus magis & ordo verborum quam literarum principia considerantur. Quod autem legem & prophetas, elementa mundi interpretati sumus, mundus pro his qui in mundo sunt accipi solet: eodem Paulo dicente: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* Et in Euangelio: *Et mundus per eum factus est, & mundus eum non recepit.* Quidam etiam in illa liberius euagatur: ut quia lex umbram habet futurorum bonorum, requirant utrum in alio mundo, de quo Saluator ait: *Ego non sum de mundo isto, primum paruuli sumus, & sub elementis initiorum constituti, paulatim procedamus ad summum, & recipiamus adoptionis locum, quem quondam amissimus.*

Hebr. 5. d

Col. 2. b

2. Cor. 5. d
Ioan. 1.

Ioan. 17. c

b ¶ *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, &c.*] Diligenter attendite, quod non dixerit, factum

per mulierem, quod Marcion & ceteræ hæreses voluit, quæ putatiuam Christicarnem simulant, sed ex muliere, ut non per illam, sed ex illa natus esse credatur. Quod autem sanctam & beatam matrem domini, mulierem non virginem nominavit, hoc idem & in euangelio *ἡ παρθένος* scriptum est, quâdo vxor appellatur Ioseph, & ab ipso domino quasi mulier increpatur. Non enim necesse erat semper quasi cautè & timidè virginem dicere, cum mulier sexum magis significet, quam copulam viri, & secundum intelligentiam Græcitatibus, *ἡ ἄνθρωπος* tam vxor quam mulier valeat interpretari. Sed ut cuncta prætereâ, quomodo sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret, sic propter illos qui nati erant ex muliere, ex muliere nasci voluit. Nam & baptismum in Iordanis fluente idcirco quasi pœnitens, cum esset à peccatis liber, accepit, ut ceteros edoceret mundandos esse per baptismum, & in filios noua spiritus adoptione generari. Quod nequaquã intelligens Ioannes Baptista, eum ad lauacrum prohibebat accedere, dicens: *Ego à te debeo baptizari.* Et statim sacramentum docetur: *Sine modo, sic enim decet nos adimplere omnem iustitiam.* Ne qui ob hominum salutem venerat, aliquid de conuersatione hominum præteriret. Quærat quispiam & dicat: Si ideo sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret (quod videlicet impossibile fuerit redimi eos qui erant sub lege, nisi factus fuisset ipse sub lege) aut sine lege factus est, ut redimeret eos qui sub lege non erant: aut si non est factus ipse sine lege, non redemit eos qui sub lege non fuerant. Quod si possibile erat eos, qui sine lege erant redimi, ita ut sine lege ipse non fieret, ergo superflue sub lege factus est, ut redimeret eos qui sub lege erant. Breuiter soluet hæc questionem, si quis illo utatur exemplo: & cum his qui sine lege erant reputatus est. Nam licet in Latinis codicibus propter simplicitatem interpretum male editum sit: *Et cum iniquis reputatus est:* tamen sciendum aliud apud Græcos significare *ἀνομιος*, quod hic scriptum est, aliud *ἀδίκος*, quod in Latinis voluminibus habetur: *ἀνομιος* enim dicitur ille, qui sine lege est, & nullo iure constringitur, *ἀδίκος* vero iniquus siue iniustus. Vnde & ipse Apostolus in alio loco: *Cum non essem, ait, sine lege Dei, sed in lege essem Christi:* & tertio in hoc quoque testimonio *ἀνομιος* in Græco scriptum est, & qui hic bene interpretatus est, potui idem verbum & ibi similiter interpretari, nisi eum ambiguitas fefellisset. Alius vero ipsum verbum, redimeret, acutius intuebitur, & dicit eos significari redemptos, qui primum de Dei parte fuerint, & postea esse cessauerint. Illos vero qui sub lege non fuerint, non tam redimi quàm emi. Vnde & ad Corinthios, in quibus audiebatur fornicatio, & talis fornicatio, quæ ne inter gentes quidem scribitur: *Pretio empti estis, non redempti.* Sub lege quippe non fuerat Recipimus igitur adoptionem filiorum Dei, & redempti à Christo, sub seruitute elementorum mundi & tutorum potestate esse desistimus. Quomodo autem inter redimere & emere quid interesset, ostendimus, sic quid sit inter accipere & recipere adoptionem filiorum, consideremus.

Matth. 1. d
Ioan. 2. a

Matth. 3. d

Luc. 21. d
Esa. 51. d

H

2. Cor. 5. d
1. Cor. 9. c

1. Cor. 5. d

Rom. 8. e
1. Cor. 6. d

Luc. 12. d

c ¶ *Quoniam autem, &c.*] Manifeste apostolus Paulus tres spiritus nominat: Spiritum filij Dei, ut in præsentis loco, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra: Et spiritum Dei, ut in illo: *Quotquot spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt.* Et spiritum sanctum, ut ibi: *Corpora vestra templum sancti spiritus sunt, qui est in vobis.* Alium autem sanctum spiritum esse quàm filium Dei, manifestè & in euangelio comprobatur: *Qui dixerit verbum contra spiritum sanctum, nec hic nec in futuro dimittetur ei.* Hoc ideo, quia multi per imperitiam scripturarum, quod & Firmianus in octauo ad Demetrianum epistolarum libro facit, asserunt spiritum sanctum sæpe patrem, sæpe filium nominari. Et cum perspicue in Trinitate credamus, tertiam personam auferentes, non substantiam eius volunt esse, sed nomen. Ne autem longum faciam (non enim dialogus, sed commentarius scribitur) de quinquagesimo psalmo tres spiritus nominatos breuiter

A

Ioan. 5. d

Psal. 71. a

Mat. 10. 7
Ab. 9. f
Gen. 15. d
Su. 70.

B
Exod. 14. d

Psal. 6

sup. cod.

Breuiter ostendam: propheta dicente: *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum in noua in uisceribus meis. Ne proiecias me a facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi letitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Principalem spiritum, patrem appellat: quia filius

ex patre, & non ex filio. Spiritum autem rectum ueritatis atque iustitiæ, Christum dominum significat: Quia pater omne iudiciū dedit filio, ut David ait: *Deus iudiciū tuū regi da, & iustitiā tuam filio regis.* Porro Spiritum sanctū aperto nomine vocat. Quæ quidem cum uocabulis personisque dissentiant, substantia naturaque sociata sunt, & indifferēt idem spiritus ob naturæ societatem, nunc patris dicitur esse nunc filij. Argumentum autem quo asserere conatur, nos iam non esse sub lege, sed sub gratia domini Iesu, tali sine concludit. Superius dixerat, ut adoptionem filiorum reciperemus: nunc Dei esse nos filios, ex spiritu probat, quem habemus in nobis. Nunquam enim, inquit, auderemus dicere: Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum: nisi de conscientia spiritus habitantis in nobis, & magna sensuum & dogmatum uoce clamante: Abba pater. Abba Hebraicum est, id ipsum significans quod & pater. Et hanc consuetudinem in pluribus locis scriptura conseruat, ut Hebraicum uerbum cum interpretatione sua ponat. *Bartimeus, filius Timei.* Afer, diuitiæ. Tabita, Dorcas, & in Genesi, Mesech, uernaculus, & cætera his similia. Cum autem abba pater, Hebræo Syroque sermone dicatur, & dominus noster in euangelio præcipiat, nullū patrem uocandum nisi Deum: nescio qua licētia in monasteriis uel uocemus hoc nomine alios, uel uocari nos acquiescamus. Et certe ipse præcepit hoc, qui dixerat non esse iurandum. Si non iuramus, ne patrem quidem quempiam nominemus. Si de patre interpretabimur aliter, & de iurando aliter sentire cogemus. Notandum etiam quia clamor in scripturis, non magnæ uocis emissio, sed scientiæ intelligatur, & dogmatum magnitudo. Nam & in Exodo respondit dominus ad Moysen: *Quid clamas ad me,* cum penitus Moysi uox nulla præcesserit. Verum compunctum cor & pro populo lacrymabiliter ingemiscens, scriptura clamorem uocauit. Quo modo igitur qui spiritum filij Dei habet, filius Dei est: sic in reciproco, qui spiritum filij Dei non habet, Dei filius non potest appellari.

B *Itaque iam non est seruus, sed filius. Quod si filius, & hæres per Christum.* Habentes, inquit, spiritum filij Dei in uobis clamantem, abba pater, non serui cœpistis esse, sed filij. Quia ante nihil differebatis à seruo cum essetis natura quidem Dei, sed sub tutoribus & auctoribus paruuli degebatis: quod si filij estis, consequenter uobis debetur hæreditas: ut quomodo spiritum filij Dei accipientes facti estis filij Dei: ita in libertatem de seruitute mutati, hæredes sitis cum hærede patris Christo Iesu: qui ex persona hominis assumpti loquitur in psalmo: *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuā, & possessionem tuam terminos terræ.* Quod autem in hoc loco dicimus, in cæteris quoque obseruare debemus: de toto genere hominum singulari numero disputari. Omnes enim credentes, unum sumus in Christo Iesu, & membra corporis eius, & in perfectum uirum redacti, illum habemus caput: quia caput uiri Christus est.

b *Sed tunc quidem nescientes Deum, &c.* Galatas, quos ab idolorū cultu ad fidē Dei uerī trāstulerat, arguit: quo modo idolis derelictis, quæ natura nō erāt dij, & cognoscētes Deū, magis autem cogniti ab ipso, spiritu quoque adoptionis accepto, rursum quasi paruuli & sub tutoribus & pædagogo esse cupientes, ad infirma & pauperina reuertātur elementa: quæ propterea infirmo & pauperi sensu populo data sūt in deserto, quia non poterat accipere & sustinere maiora. Eadem autem elementa, quæ nunc infirma & egena appellauit, superius tantū mundi elementa posuit. Et ubi elementa mundi dicta sunt, ibi non est additum, infirma & egena.

Hic rursum ubi infirma uocata sunt, mundi, ut supra diximus, nomen est tacitum. Puto itaque quamdiu quis paruulus est, nec statutum à patre tempus impleuit, ut filius & hæres appellari queat, sub elementis eum mundi, lege uidelicet esse Moysi. Cum autem post libertatem & adoptionem & hæreditatem filio debitam rursum reuersus fuerit ad legem, circumcidi uolēs, & totam Iudaicā superstitionis litteram sequi: tūc quæ prius ei mundi tantum fuerāt elementa, infirma quoque & egena dicuntur exordia. Intantum enim nihil profunctoribus suis, ut ne hoc quidē eis exhibere ualeāt, quod ante

præstiterant, Hierosolyma, templo altarique destructis. Respondeat aliquis, & dicat: Si lex & præcepta, quæ in lege conscripta sunt, infirma & egena elementa sunt, & hi qui cognouerunt Deum, magis autem cogniti sunt ab eo, legem obseruare non debent (ne incipiant non tam Deum colere à quo cogniti sunt, quā ad eos reuerti, qui natura nō sunt dij.) Aut legē obseruauerunt Moyses & prophetae, & nō cognouerunt Deum, nec cogniti sunt ab eo. Aut si cognouerunt Deum, mandata legis minime compleuerunt: Quod utrumque periculosum est dicere: Aut illos non fecisse quæ legis sunt, & sic cognouisse Deum: aut non cognouisse Deū, dum infirma & egena legis elementa custodiunt. Quod quidem sic solui potest, ut dicamus illos, quo modo Paulus factus est Iudæus ut Iudæos lucrifaceret, & in Cenchrus ex uoto comā totondit, & nudipedalia atque caluitium Hierosolymis in templo exercuit: ut eorum sedaret inuidiam, qui causati de eo fuerant quod contra legem Moysi & Deum faceret prophetarū: Ita & sanctos uiros fecisse quidē ea quæ legis erāt, sed sensum magis legis secutos esse quam litteram: Qui non minus quam Abraham, sublato de facie uelamento, cupierunt uidere diē Christi, & uiderunt, & lærati sunt: Facti infirmo populo infirmi, ut infirmos lucrifacerent, & his qui sub lege erant, quasi essent ipsi sub lege: ut eos ab idolis, quibus in Ægypto asseuerant, separarent. Absurdum quippe est Moysen & cæteros confabulatores Dei in ea fuisse cōditione, ut non credamus eis & præfinitum tēpus à patre uenisse, & redemptos eos esse de seruitute legali, & adoptionē filiorū consecutos, & hæreditatē cœpisse cum Christo. Quæcumque enim toto generi humano sapiētia Dei quasi in filio præstitit: hæc eadē uiciniūque sanctorum semper suo ordine & dispensatione largita est. Legem nobis Moysi infirma & egena dicentibus, elementa, occasionem inueniunt hæretici, ut detrahant creatori, quia mundum condiderit, & legem sanxerit. Quibus nos respōdebimus id quod supra diximus, infirma his esse & egena elementa, qui ad ea post euangelij gratiam reuertuntur. Antequam uero præfinitum tempus ueniret à patre, non tam infirma & egena appellata esse elementa, quam mundi. Deniq; prius quā Christi in toto orbe euangeliū coruscaret, habuerūt suum fulgorē præcepta legalia: postquā uero maius euangelicæ gratiæ lumen effulsit, & sol iustitiæ toti mūdo se prodidit, stellarū lumē absconditū est, & earū radij caligauerūt: ita ut Apostolus in alio loco diceret: *Nam nec glorificatum est quod glorificatum fuit, in hac parte, propter excellentem gloriam.* Quod aliis uerbis nūc loquitur, ut dicat: lex Moysi quæ ante euangelium diues & opulenta & clara fuit, post aduentū Christi ad cōparationem eius, quasi infirma & egena, imminuta atq; destructa est ab eo qui maior fuit Salomone, & templo, & Iona. Quod enim scriptum est: *Illum oportet crescere, me autem minui:* non tam ex Ioannis, quam ex legis persona dictum puto: quia semper cedunt minora maioribus, & perfectā inuitis præponuntur. Alias autem, infirma & egena elementa, Iudæorum traditiones, & secundum litteram uilem intelligentiam confirmabimus: quæ sunt iustificationes non bonæ, & præcepta non bona. Robusta quippe & diues est legis intelligentia spiritalis, ita ut aut penitus elementum non debeat appellari: aut elementum quidē sit cōparatione futuri sæculi, & uitæ in Christo Iesu, qua nunc uiuūt angeli supernæque uirtutes: sensui uero Iudaico comparata, non tam elementum,

Matth. 1. d
Ioan. 2. a
Ioan. 5. d
Ipsal. 71. a
Matth. 3. d
Matth. 10. 7
Act. 9. f
Gen. 15. d
Ipsal. 79.
Luc. 21. d
Esa. 51. d
H
Ipsal. 137. d
Ipsal. 138. d
1. Cor. 9. d
1. Cor. 5. d
Ipsal. 114. b
Rom. 8. 1
1. Cor. 6. d
Luc. 12. d
Ipsal. 101.

1. Cor. 9. e
Act. 18. e
1. Cor. 21. d
Num. 6.
D
1. Cor. 9. d
2. Cor. 3. e

vobis primum Euangeliū annunciaui, & propter infirmitatē carnis vestrae (quia nō poteratis sacramēta suscipere maiora) praedicaui vobis quasi paruulis, & me ipsum infirmū esse simulauī, vt vos infirmos lucrificarem: nonne quasi angelum suscepistis me, quasi Christū Iesum? Cū igitur in nullo me illo tempore laeteris, & me vestri causa humilē atque deiectum similem Dei filio putaueritis: quo modo ad maiora vos prouocās laedor à vobis perdēdo laborem meum, & dispērationē illam, qua me paruulum esse simulaueram, in rito opere nunc lugetis? Per infirmitatem autē carnis non suae, sed audiētū, Galatis Paulus annunciat: qui non poterat carnem subii-

cere verbo Dei: sed quasi carne, nihil intelligentiae suscipere spiritualis. Quod vt euentius fiat, ponamus exemplū. Per infirmitatem carnis docet, qui dicit: *Si senon continent, nubant Et mulier, Si mortuus fuerit viueius, libera est: cui vult nubat, tantum in Domino.* Nequaquam vero per infirmitatem carnis docet ista commemorans: *Solutus es ab vxore: noli querere vxorem.* Et, *Tempus est, vt & qui habent vxores, sic sint quasi non habentes.* Alia quippe praecpta ad spirituales, alia dantur ad carneos. Et aliud est quod iuxta imperium, aliud quod iuxta indulgentiam praecipitur.

a *[Et tentationem, &c.]* Obscurus locus & acrius attendendus ego quidem ait, quasi paruulis vobis atque lactentibus per infirmitatem carnis vestrae iam pridem euangelizauī, à minoribus incipiens, & (vt ita dicam) apud vos pene balbutiens. Quae dispensatio & praedicationis infirmę similitudo, mea quidem gubernatio erat: sed vestra tentatio, an vobis placerent & magna viderentur ea quae pro conditione sui minora erant, & à me quasi humilia promebantur. Quae quidem vos, non parua, sed vt magna capientes, intantu admirati estis, vt me qui ea loquebar, quasi angelum, & vt plus dicam, quasi Dei filium susciperetis. Haec ergo vestra tentatio, qua ego vos in carnali mei sermonis annunciatione tentabam, non fuit contempta, nec vilis: sed plus quam aestimabam habuit dignitatis. Potest & locus iste ita edisseri. Quando veni ad vos non veni in sermone sapientiae, sed homo humilis atque cōtemptus nihil magnum deferens nisi Crucifixum. Cum igitur me videritis in corpore infirmitatibus obnoxio constitutum, regna caelestia pollicentem, non irrisistis, nec aestimastis dignum esse contemptu. Intelligebatis quippe humilitatem carnis meae, & ipsius habitus vilitatem ad vestram tentationem fieri. An videlicet contemneretis eum, qui ab incredulis miserabilis putabatur, sed è contra illū humilē, vilem atque contemptum, ita vt angelum & plus quam angelū suscepistis. Aut certe suspicari possumus, Apostolū eo tēpore quo primū venit ad Galatas aegrotasse, & aliqua corpulculi infirmitate detentum, nō cessasse tamen, nec vocē silentio repressisse, quo minus cōceptum Euangeliū praedicaret. Nam tradunt eum grauissimum capitis dolorē saepe perpeffum, & hunc esse angelum satanae, qui appositus ei sit, vt eum colaphizaret in carne, ne extolleretur. Haec infirmitas, & languor hic corporis apud eos quibus annuntiabatur Euangeliū tentatio fuit: an contemnerent eū sublimia promittentē, quem languoribus corporis subiectū videbāt. Nec non & illud dici potest, quod in principio aduentus sui ad Galatas, contumelias & persecutiones & plagas corporis ab his qui contraibant Euangelio sustinuerit, & hanc fuisse tēntationem vel maximam Galatis, Apostolum Christi cernentibus verberari. Quod autem ait, sicut angelum, sicut Christum Iesum suscepistis me, & angelis Christū esse ostendit maiorem, quem secundum dispensationem corporis minorem psalmista cantauerat, dicens: *Minorasti eū paulo minus ab angelis,* & tantum sua verba in principio valuisse demonstrat, vt angeli putarentur & Christi.

b *[Vbi est ergo beatitudo, &c.]* Beatus est qui ambulat in virtutum via: sed si ad virtutes vsque peruenerit. Nec prodest à vitiis recessisse, nisi optima comprehendas. Quia non tam initia sunt in bonis studiis laudanda quam finis. Sicut enim in vinea multi vsque ad prelumvuae gradus sunt, & pri-

mum necesse est vt vitis gemmet in pampinis, spē promittat in floribus: dehinc vt flore decusso, futuri botri species deformetur: paulatimq; turgescens vna parturiat, vt pressa torcularib. dulcia musta defudet. Ita & in doctrina singuli beatitudinum sunt profectus: vt audiat quis verbū Dei, vt concipiat, vt in vtero animae eius adolescat, & ad partū vsque perueniat: vt eum pepererit illū, lacte enutriet, & per infantiam, pueritiam, adolescentiā, iuuentutem, ad perfectū virum vsque perducat. Cum ergo singuli, vt diximus gradus, iuxta profectū suos habeant beatitudinem: si finis & vt ita loquar, extrema manus operi defuerit: totus labor irritū fiet, & dicitur, vbi est

ergo beatitudo vestra? Quamuis, inquit, vos eo tēpore, quo Euangelium iuxta carnē susceperatis beatos dicerem, quod in initiis feruebatis: tamen nunc, quia non video aedificatio culmen impositum, & pene ne quicquam facta fundamina, cogor dicere, vbi est ergo beatitudo vestra, qua vos beatos arbitrans ante laudabā? Vere enim & ipse fateor, quia sic me vobis humilia praedicantem vel persecutionibus confictatum, in principio dilexistis, vt si fieri posset (hyperbolice aut sunt accipienda quae loquitur) eruissetis vobis oculos, & mihi, vt omnium vestrum luminibus plus cernerem, dedissetis. Optabatis quippe vos cecos esse per ineffabilem in me charitatem: vt plus in meo corde Euangelij lumen oriretur, emolumentū meum vestris damnis crescere volebatis: & hoc illo tempore, quo vobis quasi paruulis atque lactentibus, siue propter infirmitatem carnis vestrae, parua & humilia annūciabam: siue propter meae carnis iniurias, non dignus videbar fide. Nunc vero quia ab elementis & syllabis & lectione puerili captivos ad maiora studia prouocare: vt libros teneatis in manibus, vt plena eruditionis & sensuum verba discatis, recalcitratis, irascimini, grauis nobis videtur esse perfectio doctrinarum, & intantum in alios mutati estis affectus, vt me quem quasi angelum & Christum susceperatis, cui volebatis oculos vestros tradere: nunc habeatis inimicum: quia vobis plenam annuncio veritatem. Eleganter autem sententiā terminauit, dicens: *Ergo inimicus vobis factus sum veritatē vobis dicens:* vt ostenderet initia praedicationis, non tam veritatem fuisse quam vmbra & imaginem veritatis. Similis est huic illa sententia nobilis apud Romanos poetā: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Sed vide quanto hic melius quam ille. Apostolus enim his quos stultos dixerat, quos paruulos appellarat, hanc sententiam temperauit, & specialem fecit dum proprie ad personas Galatasque direxit. Ille vero & generalem, & ita se apud omnes habere denuncians, vehementer errauit. Obsequiū enim quo putauit amicos fieri veritate depta, non tam obsequium est quam adulatio, & assentatio: quas clandestinas magis inimicitias quam amicitias dici debere, perspicuum est. Simul autem & illud considerandum, quod hodie quoque quamdiu paruulis atque lactentibus, & his in quorum cordibus nunquam Christus adoleuit, nec profecit aetate & sapientia & gratia apud Deum & homines, iuxta literam scripturas explanamus: laudamur, suspicimur, admirationi habemur. Cum autem paululum ceperimus eos prouocare, vt transeant ad maiora: de praecōnibus nostris inimici fiant, & malint Iudaeos potius quam Apostolos sequi: Et cum à Pharisaeorum doctrina & traditionibus recedentes, ad ipsum Christum propitiatorium & perfectionem legis ingressi sunt: nec diuinum sermonem accipere dignentur: qui Ecclesiae magistros iubet ad altiora dogmata scandere, & totis viribus sublimare vocem: nec circumlatrantium strepitum pertimescere paruulorum, dicens: *Super montem excelsum ascende: qui euangelizas Sion. Exalta in virtute vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem Exalta, noli timere.*

c *[Emulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt illos &c.]* Emulantur bene, qui cum videant in aliquibus esse gratias, dona, virtutes, ipsi tales esse desiderant, & fidem, vitam, atque industriam eorum per quae illa meruerunt, nuntur imitari, vt possint ea quoque quae bona aemulatione

vt labor irritū fiet, & dicitur, vbi est ergo beatitudo vestra? Quamuis, inquit, vos eo tēpore, quo Euangelium iuxta carnē susceperatis beatos dicerem, quod in initiis feruebatis: tamen nunc, quia non video aedificatio culmen impositum, & pene ne quicquam facta fundamina, cogor dicere, vbi est ergo beatitudo vestra, qua vos beatos arbitrans ante laudabā? Vere enim & ipse fateor, quia sic me vobis humilia praedicantem vel persecutionibus confictatum, in principio dilexistis, vt si fieri posset (hyperbolice aut sunt accipienda quae loquitur) eruissetis vobis oculos, & mihi, vt omnium vestrum luminibus plus cernerem, dedissetis. Optabatis quippe vos cecos esse per ineffabilem in me charitatem: vt plus in meo corde Euangelij lumen oriretur, emolumentū meum vestris damnis crescere volebatis: & hoc illo tempore, quo vobis quasi paruulis atque lactentibus, siue propter infirmitatem carnis vestrae, parua & humilia annūciabam: siue propter meae carnis iniurias, non dignus videbar fide. Nunc vero quia ab elementis & syllabis & lectione puerili captivos ad maiora studia prouocare: vt libros teneatis in manibus, vt plena eruditionis & sensuum verba discatis, recalcitratis, irascimini, grauis nobis videtur esse perfectio doctrinarum, & intantum in alios mutati estis affectus, vt me quem quasi angelum & Christum susceperatis, cui volebatis oculos vestros tradere: nunc habeatis inimicum: quia vobis plenam annuncio veritatem. Eleganter autem sententiā terminauit, dicens: *Ergo inimicus vobis factus sum veritatē vobis dicens:* vt ostenderet initia praedicationis, non tam veritatem fuisse quam vmbra & imaginem veritatis. Similis est huic illa sententia nobilis apud Romanos poetā: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Sed vide quanto hic melius quam ille. Apostolus enim his quos stultos dixerat, quos paruulos appellarat, hanc sententiam temperauit, & specialem fecit dum proprie ad personas Galatasque direxit. Ille vero & generalem, & ita se apud omnes habere denuncians, vehementer errauit. Obsequiū enim quo putauit amicos fieri veritate depta, non tam obsequium est quam adulatio, & assentatio: quas clandestinas magis inimicitias quam amicitias dici debere, perspicuum est. Simul autem & illud considerandum, quod hodie quoque quamdiu paruulis atque lactentibus, & his in quorum cordibus nunquam Christus adoleuit, nec profecit aetate & sapientia & gratia apud Deum & homines, iuxta literam scripturas explanamus: laudamur, suspicimur, admirationi habemur. Cum autem paululum ceperimus eos prouocare, vt transeant ad maiora: de praecōnibus nostris inimici fiant, & malint Iudaeos potius quam Apostolos sequi: Et cum à Pharisaeorum doctrina & traditionibus recedentes, ad ipsum Christum propitiatorium & perfectionem legis ingressi sunt: nec diuinum sermonem accipere dignentur: qui Ecclesiae magistros iubet ad altiora dogmata scandere, & totis viribus sublimare vocem: nec circumlatrantium strepitum pertimescere paruulorum, dicens: *Super montem excelsum ascende: qui euangelizas Sion. Exalta in virtute vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem Exalta, noli timere.*

1. Cor. 7. b

F

1. Cor. 12. d

Gal. 8. g

Es. 40. b

A
1 Cor. 14.4
Ibid. c
Ibid. f

digna sunt, cōsequi. De quib. & Apostolus ait: *Emulamini spiritualia: magis autem ut prophetis.* Ac deinceps: *Sic & vos, quoniam amulatores estis spiritualium, ad edificationem Ecclesie quærite, ut abundetis.* Et iterum: *Itaque fratres emulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere.* Emulantur autem non bene, qui nō tam ipsi cupiūt esse meliores, ut imitētur eos qui emulacione digni sunt, quā illos ipsos volunt facere peiores, & retrorsum trahere emulacione peruersa. Verbi gratia dictū sit: Christianus est quispiam, legit Moysen & prophetas: scit omnia in umbra & in imagine illi populo præcessisse: scripta autē esse propter nos, in quos fines sæculorū decurrerunt: Circūcisionem non tam præputij, quā aurium & cordis intelligit: Resurrexit cum Christo: ea quærūt quæ sursum sunt: Liberatus est ab onere & seruitute legis, ne tangas, ne gustes, ne attamines, imperantis: huic si quis scripturarū verbis voluerit persuadere, ut non per tropologiam, sed occidentem literam, quæ sunt scripta suscipiat, ut in manifesto fiat Iudæus non in occulto: emulatur eum non bene: sed concito cursu ad maiora gradientem retrahere festinat, ut se potius emuletur, qui retrorsum vadit: aut certè: ut multū ultra non promoueat. Loquitur itaque Galatis, qui ab assertioribus legis inducti fuerant, ut eos imitarentur, cum illi potius Galatas debuerint imitari: quia naturale est maiorem de minori, nō minorem fieri de maiore, & dicit: Bonum emulamini in bono, id est, nolite assertores Iudaicæ obseruationis imitari sed ea quæ bona sunt imitamini. Quo modo enim qui diuitias, potentiam, dignitatem alicuius imitatur, non tam bona quā ea quæ fugienda sunt emulatur: ita & vos e contrario, bonum emulamini in bono: magis quærentes spiritualia quā carnalia, ut non illi vos Iudæos sed vos illos Christianos esse doceatis. Hoc autē facite semper, ut perseverati gradu, ad finem boni operis peruenire possitis. Emulamini siquidē bonū in bono, prius, cum apud vos essem: qui postquam à vobis recessi, omnia quæ tradideram perdidisti: de statione certa & fido portu, rursum in altum vnda relabente subtrahit. Nec mirum si recedente Apostolo vase electionis, & in quo Christus Dominus loquebatur, Galatæ sunt mutati: cum etiam nunc cernamus in Ecclesia id ipsum fieri. Si quando, n. doctor quis in Ecclesia cōtigerit sermone ornatus & vita, qui audientes quāsi stimulis quibusdā cōcitet ad virtutes: videmus omnē plebem circa elemosynas, ieiunia, castitatem, susceptionē pauperū, sepulturas, & cæteras similia festinare, feruere, discurrere. Cum autē ille recesserit, paulatim emarcescere, & subtrahito cibo, tenuari, pallere, languescere, & interitum sequi omnium, quæ prius vigeant. Quāobrem, quia *messis multa, operarii autem pauci*: precemur dominum messis, ut mittat operarios ad metendū: qui spicas populi Christiani, quæ stant in Ecclesia futuro tritico præparatæ, metant, colligant, & in horrea cōportantes, nequaquam perire patiantur. Hoc de eo zelo & emulacione peruersa, de qua & alibi dictū est: *Noli emulari in malignantibus.* & hic: *Emulantur vos non bene.* Inuenimus autem & alium zelū, quo zelati sunt filij Iacob Ioseph fratrem suū, & Maria & Aaron amicum domini Moysen. Neque enim aut illi aut hi, ut meliores essent Ioseph & Moyses, ad zelum sunt concitati, sed quia dolebant illos esse meliores. Iste zelus vicinus inuidiæ est. Longum est si velim omnia zeli genera, boni seu mali de scripturarum proferre thesauro. Bonum zelum legimus Phinees, Eliæ, Mathathie, & Apostoli Iudæ, sed non proditoris: qui ob insignem zeli in se virtutem, etiam zelotis nomen accepit. Malum autem, ut Cain in Abel, & cæterorum in alios. Et zelū viri, de quo scriptū est: *Et venerit ei spiritus zeli.* Nisi forte mediis hic zelus est, & nec in bonam nec in malā partem accipi potest: sed inter vtrumque zelotypia potius appellatur. Aliter: Videntes hi, qui ex circuncisione erāt, Galatas ex gentibus Spiritus sancti abundare virtutibus: se vero non linguis loqui, non dona habere curationem, non gratiā prophetiæ, cupiebant eos zeli stimulis incitati, ad legis onera transducere, ut inciperent & illi sui similes fieri.

Matt. 9. b

Psal. 36. a
Gen. 37.
Num. 11. a

Num. 25. b
3. Reg. 10. b
1. Mach. 2. c
Act. 1. b
Deut. 19. c

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Quantis difficultatibus & dolore factus promatur ex

vtero, maledictio prima declarat, dicēs: *In tristitia paries filios.* Volēs igitur Paulus ostēdere magistrorū pro discipulis sollicitudinem, quos patiantur affectus, ne sectatores sui excidant à salute, ait: *Filioli mei, quos iterum parturio.* Qui n. in alio loco quasi pater dixerat: *Si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres: iam non quasi pater, sed ut mater loquitur in Christo, ut veriusque anxietatem & pietatem in se parentis agnoscant.* Tale quid & Moyses de populo loquebatur: *Nūquid ego in vtero accepi omnem*

populum istum? Quis putas nostrum ita de discipulorum anxius est salute, ut non paucis horis, aut ut multum, biduo triduoque, sed toto vitæ suæ tēpore torqueatur, donec Christus formetur in eis. Exemplum factæ mulieris quod assumptis, concipientis & formantis in se semina, diligenter tenendum, ut possimus intelligere quod dicitur: *Natura non erubescenda, sed veneranda est.* Sicut enim in vuluam mulieris primum semen iacitur informe, ut sulcis & fundo eius quasi quodam glutino adhæreat: de quo & propheta initii sui recordatus ait: *Incompositum meum viderunt oculi tui.* Deinde per nouem menses restricto sanguine, futurus homo coagulatur, incorporatur, pascitur, atque distinguitur: ut quam in vtero palparit, statuto tempore fundatur in lucem, & tantis difficultatibus nascitur, quantis postea ne intereat enutritur: Ita & semen sermonis Christi cum in animam audientis incidit, per gradus suos crescit, & ut multa præteream (possumus siquidem facile corporalem descriptionem transferre ad intelligentiam spiritualem) tandiu in ancipiti est, quādiu pariat qui concepit. Nec statim finis industriæ est edidisse, sed tunc alterius laboris exordium est: ut lactentem infantiam sedulis nutrimentis & studiis, vsque ad plenam Christi perducatur ætatem. Et quomodo in coniugio sæpe viri semen in causa est ne liberi procreentur: nonnunquam sterilis vxor semina non tenet, & frequenter neuter ad generandum aptus est, & contrario vterque fecundus: Ita & in his qui verbum Dei seminant quadrifaria hæc diuisio custoditur: ut impleat quidem suum doctor officium, sed sit sterilis auditor, vel auditor bonæ indolis sit, sed per imperitiam doctoris verbi semen intereat: aut certe tam vecors sit qui docetur, quam ille est qui præcipit: raroque contingit, ut & magister & discipulus sibi consentiant, scilicet ut tantum iste doceat quantum ille possit haurire: vel rārum suscipere doctus quantum doctor ingerere. At nunc omnes iudices sumus. Nescimus quotus psalmus sit, quæ pars prophetiæ, quod legis capitulum & loquēdi facilitate interpretamur audacter, quod nequaquam intelligimus. Non ad nos pertinet, ut Christus formetur in populo, ut ad domum suam vnusquisque rediēs habeat semen verbi Dei: quod cum conceperit, possit dicere cum propheta: *A timore tuo domine concepimus, parturimus & peperimus filios saluationis tuæ fecimus super terram.* Tales in apostolos transeunt, & à Salvatore merentur audire. *Quicumque fecerit voluntatē patris mei, ipse est frater meus, & soror & mater:* diuersitate profectuum, in diuersis nominibus ostendente. Formatur quoque Christus in corde credentium, cum omnia illis sacramenta panduntur, & ea quæ obscure videbantur, perspicua fiunt. Sed & illud est intuentum, quod qui per peccatum quodammodo homo esse desierat, per pœnitentiam concipitur à magistro, & rursum in eo Christi formatio repromittitur. Hoc aduersum Nouatianos, qui nolunt reformari eos quos semel peccata contriuerint.

Vellē autem esse apud vos modo, & mutare vocē meā, quoniam confundor in vobis. Scriptura diuina ædificat & lecta: sed multo plus prodest, si de literis vertatur in vocem: ut qui per epistolam docuerat, præsens instruat audientes. Magnam siquidē vim habet vox viua, vox de auctoris sui ore resonās: quæ ea pronunciatione profertur atque distinguitur, qua in hominis sui corde generata est, Sciens itaque Apostolus maiorem vim habere sermonem, qui ad præsetes fiat, cupit vocem apostolicam literis comprehensam in præsentiam commutare, & quia hoc magis expediebat his, qui in errorem fuerant deprauati, viuo eos ad veritatem retrahere sermone.

Hoc

C
Gen. 3. c
1. Cor. 4. c

Num. 11. c

Psal. 138. c
2. Reg. 7. a
5. Reg. 10. v.

Esai. 26. c

Matt. 7. c

E
Gen. 3. c
1. Cor. 4. c

Hier. 15. c
10. 7. o.

1. Cor. 9. d

1. Cor. 4. b

D

F

Gen. 16. c

1. Mach. 2. c
1. Mach. 2. c

Hoc autem ideo, quia confundebatur in illis: quod quidem Græce magis proprie dicitur. ἀπο σῆμαι enim non tam confusione, quæ apud illos αἰσχρὸν siue σὺγχυσις appellatur, quæ indigentiam & inopiam sonat. Sensus itaque iste est. Vellem apud vos nunc adesse, & literarum vocem præfens ipse pro-

meam: quoniam confundor in vobis. Dicite^a mihi qui sub lege vultis esse, legem non audistis? ^b Scriptum est enim: quoniam Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est. Qui autem de libera, per repromissionem. ^c Quæ sunt per allegoriam dicta.

Videtur quidem hæc responsio aliquid habere momenti: sed statim sequentis scripturæ auctoritate conteritur. Scriptum est enim: Abraham autem dixit ad Deum: *Israhel iste vivat in conspectu tuo, & Deus respondit ad eum ita: Ecce Sara vxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Isaac: & statuam testamentum meum ad eum, in testamentum æternum, & semini eius post eum. De Israhel autem: Ecce exaudiui te, & ecce benedixi eum, & augebo eum, & multiplicabo illum vehementer. Duodecim gentes generabit, & dabo eum in gentem magnam. Testamentum autem meum statuam ad Isaac quem generabit tibi Sara*

Id. 17. c
Sec. 70.

Idid.
Sae. 70.

Gen. 17. d

Gen. 25. e

Philp. 3. e
H

10. n. 8. d

ad Tit. 1. e

Act. 17. e

1. Cor. 15. d

Apostolus, qui factus fuerat Iudæus Iudæus, vt Iudæos lucrificeret, & his qui erant sub lege, quasi esset ipse sub lege, & infirmis infirmus, vt infirmos lucrificeret: pro qualitate eorum, quos saluare cupiebat, mutabat vocem suam, & in histrionum similitudinē (factus siquidem est theatrum mundo, & angelis & hominibus) habitum in diuersas figuras vertebat & voces: Non quod id esset, quod se esse simulabat: sed quod id tantum videretur esse, quod cæteris proderat: Cernit Galatas alia indigere doctrina, alia via debet saluari: non illa qua primum ad Christi fidelem fuerant de gentilitate transducti: & compellitur dicere: *Vellem nunc esse apud vos, & mutare vocem meam in vobis.* Non, inquit, video me prodesse, si ea loquar quæ prius locutus sum: propter quod ignorans quid agam, & in diuersa distractus, laceror, confundor, atque dilanior. Et quomodo medici, cum vim artis suæ in primo viderint nõ valere medicamine, transeunt ad aliud & tamdiu experiuntur quid prosit è pluribus, donec perueniant ad curationem: vt quod per mollitiem alicuius emplastri nequaquam sanari valuit, mordaciori puluere, & austeriori curatione sanetur: Ita & ego, quia confundor in vobis, & ignorantia huc atque illuc distrahor: vellem literatum vocem præfens de meo ore proferre, vt vos solito seuerior ipse corripere: quoniam epistola non potest vocem obiurgantis exprimere: non valet irascentis resonare clamorem, & dolorem pectoris apicibus explicare. Potest autem & simplicius intelligi. Blandis apud vos modo verbis usus sum, dicens: *Fratres obsecro vos: & filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis:* sed ego blandus & lenis, qui ad vos quasi pater locutus sum, pro ea charitate, qua vos perire non patior & errare perpetuo, vellem nunc præfens esse, si confessio nis me vincula non artarent, & blandam vocem in obiurgantis verba mutare. Nec leuitatis est, si nunc blandiar, nunc irascar. Impellit me charitas, impellit me dolor, diuersis affectibus loqui. Nescio enim in quæ primum verba prorumpam, & quo vos debeam sanare medicamine: quia confundor in vobis.

^a *¶ Dicite, &c.* Notandum legem hic dictam esse Genesis historiam: non vt vulgo æstimant, quæ faciendæ sint, quæ vitandæ: sed totum quod de Abraham & eius vxoribus liberisque contextitur, legem appellatam: Legimus & in alio loco, prophetas quoque legem vocari. Audit ergo legem, qui iuxta Paulum non superficiem sed medullam eius intropicit. Non audit legem, qui similis Galatarum, exteriorem tantum corticem sequitur.

^b *¶ Scriptum est enim, quoniam, &c.* Nimiam difficultatis est demonstrare, Isaac tantum, qui de Sara natus est, fuisse de repromissione generatum, non etiam Israhel, qui de Agar ancilla est ortus Ægyptia. Scriptura quippe refert, quod cum persequente Sara Agar facta fugisset, & venisset ad eam angelus in deserto, moneretque vt subiiceretur dominæ potestati, idem ipse angelus etiam hæc locutus sit: *Multiplicans multiplicabo semen tuum, & nõ numerabitur pro multitidine.* Et postea de Israhel (quæ vtique repromissionis verba nemo dubitavit.) *Iste erit rusticianus homo: manus eius super omnes, & manus omnium super eum: & contra faciem omnium fratrum suorum habitabit.* Sed responderi potest, minoris auctoritatis esse repromissionem angeli quam ipsius Dei. Sicut enim stella orto sole non rutilat: ita & angeli verba ad comparationem repromissionis Dei, obscurari, & euanescere, & pro nihilo computari.

S. Hieron. Tom. 6.

^a Hæc *ra in tempore isto, anno venturo.* Ex quibus evidens est ipsius quoque sermonibus Dei Israheli secundum repromissionem esse generatum. Sed & hoc ita soluitur: repromissionem proprie in testamenti datione compleri, & aliud esse benedicere, augere, multiplicare vehementer, quod in Israhel scriptum est: aliud hæredem facere per testamentum, quod de Isaac dicitur: *statuam testamentum meum ad eum, in testamentum æternum, & semini eius post eum.* Et in consequentibus. *Testamentum autem meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara.* Et quomodo aliud sunt dona: aliud substantia: aliud legata: aliud hæreditas. Legimus enim filiis concubinarum Abrahamæ dona tradita: filio autem Saræ totius substantiæ hæreditatem relictam: ita aliud esse, vt diximus, benedictionem atque legata: aliud testamentum. Sed & hoc dici potest de Israhel, post conceptum eius, vel angelum vel Deum locutum: De Isaac vero antequam in Saræ utero conciperetur, Deum fuisse pollicitum. Hæc interim, quantum ingenij nostri mediocritas patitur, dicta sint. Cæterum si quis potest maius aliquid inuenire, quomodo Israhel, qui de ancilla natus est, non sit repromissionis filius sed Isaac, qui de libera, ille potius audiendus est. *Et si quid, inquit Apostolus, aliter sentitis, & hoc vobis Deus reuelauit.* Nunc breuiter ad altiora tendendum est, vt dicamus vnumquemque nostrum primum non iuxta repromissionem nasci: quamdiu scripturarum verbis simplicibus instruitur, & Iudæis adhuc expositionibus delectatur: quando vero ad sublimiora transcenderit, & legem intellexerit spiritualem, tunc eum de repromissione generari: Et vt apertius loquar, quotidie eos qui faciunt opera Abrahamæ, de Abraham nasci. Verum illos, qui habeant spiritum seruitutis iterum in timore, ex ancilla generari Ægyptia: eos autem qui spiritum adoptionis acceperint, ex Sara libera: qua libertate à Christo donati sumus. Loquitur dominus ad Iudæos, qui adhuc ancillæ filij esse malebant. *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberos faciet vos.* Vnde & illi ignorantes mysticum esse quod dicebatur, aiunt: *Semen Abrahamæ sumus, & nemini vnquam seruiuimus: quo modo tu dicis liberi eritis? Respondit ei Iesus: Amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum. Filius autem manet in æternum.* Si serui sumus peccati, Agar nos generauit Ægyptia: si non regnat peccatum in nostro mortali corpore, vere Dei filij sumus.

^c *¶ Quæ, &c.* Allegorica proprie de arte grammatica est, & quo à metaphora vel cæteris tropis differat, in scholis paruuli discimus. Aliud præterdit in verbis: aliud significat in sensu. Pleni sunt oratorum & Poëtarum libri. Scriptura quoque diuina per hanc non modica ex parte contexta est, Quod intelligens Paulus Apostolus, quippe qui & sæculares literas aliqua ex parte contigerat, ipso verbo figuræ usus est, vt allegoriam, sicut apud suos dicitur, appellaret: quo scilicet sensu magis loci huius Græci sermonis abusionem monstraret. Scisse autem Paulum, licet non ad perfectum, literas sæculares, ipsius verba testantur. Dixit quidam ex eis proprius eorum propheta: *Cretenses semper mendaces, mala bestia, ventres pigri.* Hic versus heroicus Epimenidis poëtæ est: cuius & Plato & cæteri scriptores veteres recordantur. Apud Athenienses quoque cum in Arcopago satisfaceret, hæc addidit: *Sicut & quidam de vobis poeta dixerunt: Ipsius enim & genus sumus.* Hoc hemistichium fertur in Arato, qui de celo stellisque conscripsit. Necnon & illud: *Corrumpunt*

K ij

bonos mores, confabulationes pessimæ: trimeter iambicus de comedia sumptus est Menandri. Ex quibus & aliis, euidentis est Paulum non ignorasse literas sæculares, & quam hic allegoriam dixit, alibi vocasse intelligentiam spiritualem, Vt ibi: Scimus enim quod lex spiritualis est, pro eo quod est, al-

Rom. 7. a

legorica, siue allegorice figurata. Et alibi: Omnes eandem spiritualement comederunt escam, & eundem spiritualement biberunt potum. Bibebant autem de spiritualement sequenti eos petra: petra autem erat Christus. Manna hic, & subiti fontis eruptio, & petra ipsa quæ sequitur, quod allegorice accipienda sint, nemo est qui dubitet. Scio quid ecotrario possit opponi: Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos spirituales in-

1. Cor. 10. a

struite istiusmodi in spiritu mansuetudinis. Et in alio loco. Spirituales autem diiudicat omnia, ipse autem à nullo diiudicatur: quod scilicet aliud quam supra diximus verbum spirituale sonet. Sed nos spiritualement, quia omnia iudicet, & ipse à nemine diiudicetur, eum virum dicimus, qui vniuersa scripturarum sacramenta cognoscens, sublimiter ea intelligat, & Christum in diuinis libris videns, nihil in eis Iudaicæ traditionis admittat.

Infr. 6. a

a ¶ Hæc enim sunt duo testameta: vnum quidem à monte Sina in seruitutem generans, quæ, &c.] Pene cunctorum super hoc loco ista est explanatio: vt Agar ancillam interpretentur in lege & in populo Iudæorum: Saram autem liberam, in Ecclesia, quæ de gentibus congregata est, quæ mater sanctorum sit, Paulo dicente: quæ est mater omnium nostrum. Hæc diu non peperit, antequam Christus de Virgine nasceretur, & sterilis fuit: necdum risu mudi Isaac de electo patre cum voce sublimium dogmatum resonante: Si quidem & Abraham in nostra lingua, pater electus cum sonitu refertur. Agar autem, quæ interpretatur, & aposita id est, incolatus, siue peregrinatio, siue mora, generat Ismahel: qui tantum audiat Dei præcepta, nec faciat hominem rusticum, sanguinariu, deserta sectantem: qui vniuersis fratribus suis de libera procreatis inimicus sit, & aduersa eis fronte resistat. Nec mirum vetus testamentu, quod in monte Sina, qui est in Arabia, & confinis est ei, quæ nunc est Hierusalem, constitutum est atq; conscriptum, non esse perpetuum: cum & incolatus à perpetua possessione diuersus sit, & Sina montis nomen tentationem sonet, & Arabia significet occalum, & econtrario quæ sursum est Hierusalem, quæ est libera, materque sanctorum, demostret hanc Hierusalem quæ in præfenti est, deorsum esse, & in humili infimoque demersam. Sunt qui duo testameta & aliter intelligant: vt scripturam diuinam, tam veterem quam nouam, iuxta diuersitatem sensus, eorumque sententiam qui legunt, aut ancillam interpretentur aut liberam, & eos qui adhuc literæ seruiant, & spiritum timoris habeant in seruitute, de Agar Egyptia velint esse generatos: Eos autem qui ad superiora conscendant, & allegorice velint sentire quæ scripta sunt, filios esse Saræ, quæ in lingua nostra ἀρχισσα id est, princeps interpretatur, genere fœminino: Et hoc ob illam necessitatem se asserat vsurpare: quia iniquum sit Moysen, & cunctos prophetas de ancilla, quoslibet vero gentiliu de libera intelligere procreatos. Vnde melius esse, vt non solum de his qui in Ecclesia sunt, pro diuersitate (vt supra diximus) intellectum, alios seruos, alios liberos arbitremur: sed etiam de vno eodemque homine quamdiu sequatur historiam, ancillæ eum esse filiu: cum autem aperiente Iesu scripturas, incensum fuerit cor eius, & in fractione panis inspexerit eum, quem antea non videbat, tunc & ipsum Saræ filiu nominari. Marcion & Manichæus hunc locum in quo dixit Apostolus: Quæ quidem sunt allegorica, & cætera quæ sequuntur, de codice suo tollere noluerunt: putantes aduersum nos relinqui: quod scilicet lex aliter sit intelligenda quam scripta est: cum vtique etiam si allegorice (vt nos quoque fatemur & Paulus docet) accipienda sit, non pro voluntate

1. Cor. 2. d

F

Luc. 24. c

legentis, sed pro scribentis auctoritate sic condita sit, & eo ipso quod contra nos seruate visi sunt, conterantur: quod Moyses creatoris Dei seruus spiritualia scripserit, apostolo quoque eorum idipsum docente, quem ipsi alterius Christi, & melioris Dei asserunt prædicatorem.

b ¶ Scriptum est enim: Letare ^{Esaie 54. d} sterilis, &c.] Virum habuit synagoga legem, & iuxta Annæ ^{1. Reg. 1. a} quoque prophetiam, fœtosa quondam in liberis fuit. Sterilis vero Ecclesia sine viro Christo, sine vilo sponsi sermonis alloquio, diu iacuit in deserto. Sed postquam accepit illa librum repudij in manus suas, & omnia ornamenta viri in idoli vertit ornamentum: tunc maritus priore cingulo putrescente, alium lumbis suis baltheu, aliud de gentibus lumbare contexit: quæ statim vt est viro ^{Hier. 13. a} iuncta, concepit & peperit. Et

in Esaia exclamat dominus per prophetam: si est gens nata simul: quando vna die in actibus Apostolorum tria millia, & quinque millia hominum crediderunt. Nec puto necesse esse, vt de multitudine Christiana, & de Iudæorum paucitate dicamus, cum in toto mundo crucis vexilla resplendeant, & vix rarus atque notabilis in vrbibus Iudæus appareat.

c ¶ Nos autem fratres, secundum Isaac promissionis filij sumus.] Apostolum & similes ei, secundum Isaac promissionis esse filios, nulla intelligentiæ difficultas est. Sed quia Origenes hunc locum edisserens, ita Apostoli posuit exemplum: Vos autem fratres secundum Isaac promissionis filij estis: quæritur quomodo Galatas, quos stultos appellarat, & incepisse dixerat spiritu, carne finire, nunc secundum Isaac filios repromissionis vocet. Dicimus itaque apostolum ideo eos appellare secundum Isaac filios repromissionis: quia non penitus eorum desperet salutem, & rursum eos ad spiritum, quo cœperant, æstimet reuersuros: fiantque filij liberæ, Qui si carne fuerint consummati, filij sint ancillæ.

d ¶ Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat persequeretur eum, &c.] Non puto inuenire nos posse vbi Ismahel persecutus fuerit Isaac: sed tantum illud, quod cum filius Egyptiæ, qui maior natu erat, luderet cum Isaac, indignata sit Sara & dixerit ad Abraham: Eice ancillam & filium eius: Non enim hereditabit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Et vtique simplex lus inter infantes, expulsiōe & abdicatione indignus est. Verum Apostolus quasi Hebræus ex Hebræis, & ad pedes magistri Gamalielis edoctus: qui quondam furentes aduersus eum Phariseos consilio refrenarat: ex verbis Saræ digentis: non enim hereditabit filius ancillæ cum filio meo Isaac: intellexit lusum illum simplicem non fuisse. Sed quia forsitan Ismahel quasi maior natu, & eo tempore circūcisus, quo iam poterat intelligere & sentire quod passus est, sibi primogenita vendicabat, scriptura iurgium paruulorum, lusum vocauit. Vnde & Sara hæc verba non sustinens, & consuetudinem sibi primogenita vendicantis ancillæ filij à parua ætate non patiens, erupit in vocem: Eice ancillam cum filio suo: Non enim hereditabit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Quod cum durum visum fuisset Abraham (semper enim primogenitis maiora debentur) non solum Ismahel priorem esse desinere, sed ne equalem quidem cum minore fratre accipere portionem: Deus qui liberam intus esse, & foras expelli volebat ancillam, Saræ verba confirmat, & loquitur ad Abraham: Non duru sit cor tu de puero & ancilla. Omnia quæ dixit tibi Sara, audi vocem eius: quonia in Isaac vocabitur tibi semen. Sicut ergo tunc maior frater Ismahel lætantem adhuc & paruulum persequeretur Isaac, sibi circuncisionis prerogatiuam, sibi primogenita vendicans: ita & nunc secundum carnem Israel, aduersum minorem fratrem de gentibus populum Christianum sustollitur, inflatur, erigitur. Consideremus insaniam Iudæorum: qui & dominu interficere, & Prophetas & Apostolos persecuti sunt

& ad-

H

A

1. Tim. 2. c

1. Tim. 8. d
1. Cor. 9. d
1. Tim. 8. d

B

1. Cor. 10. c

1. Cor. 16. e
Act. 7. g
Exod. 34. a

Act. 13. b

Act. 23. a

Sap. 4. e

Luc. 10. e
Sap. 2. d
1. Cor. 13. a

A

& aduerfantur voluntati Dei: & videbimus multo maiores persecutiones, quas nos etiam historiae docent, à Iudæis in Christianos quam à gentibus cōciratas Miramur de Iudæis: Hodie quoque hi qui in Christo paruuli sunt & viuunt carnaliter, persequuntur eos qui ex aqua & spiritu nati sunt, & cū Christo resurgētes, ea quæ

runt quæ sursum sūt, nō deorsum. Faciant quid volunt: cum Ismahel persequantur Isaac: eiiciētur foras cum ancilla matre Ægyptia: Nec accipient hereditatem: quam solus qui de repromissione natus est, consequetur. Eleganter autē & illud, quod is qui secundum carnem natus est, persequitur spiritua-lem. Nunquam enim spiritua-lem persequitur carnalem: sed

agnoscit ei quasi rusticano fratri: scit eum posse proficere per tempus. Et si quando Ægyptiæ filium viderit irascentem, recordatur vnus patris, qui lucem, boues creauit & culicem, & in magna domo, non solum vasa aurea & argentea, sed lignea & fictilia. Itaque cum Apostolo Paulo dicamus: *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ, & renouati in Christo*, audiamus verba Domini ad Iudæos loquentis: *Si manseritis in sermone meo, cognoscetis veritatē, & veritas liberabit vos.* Hac libertate & Apostolus liberatus, aiebat: *Cum enim sim liber ex omnibus. Qui facit peccatum, seruus peccati est.* Ille, quia se ab omnibus vitiis liberum ab omni concupiscentia & errore sciebat alienum, recte in Christi libertate gaudebat, dicens: *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qualibertate Christus nos liberauit.*

CAPVT V.

S Tate a & nolite. &c.] Et ex hoc ostenditur, quia non stet, qui iugo inhæreat seruitutis: Et quia is qui à Christo libertate donatus est, tam diu fuerit sub iugo, quam diu spiritum seruitutis habuerit in timore, & legis initia sit secutus. Quod autem ait, *state, firmam & stabilem in Christo hortatur fidem, vt Ecclesiæ Galatiæ fixo in Salvatore permanent pede.* De quo & in alio loco iustus loquitur: *Statuit super petram pedes meos*, pro eo quod est, super Christum: ne scilicet circumferantur omni vento doctrinæ, & in diuersa rapiantur. Vnde & ad stantes dicitur: *Et qui stat, videat ne cadat.* Et in alio loco: *State, viriliter agite, confortamini*: vt stent cum eo quem Stephanus à dextris patris stantem vidit in martyrio perseverans, & locutus est ad Moysen. *Tu vero sta mecum.* Iugum autem seruitutis, legem vocat duram, difficilem, laboriosam, quæ die ac nocte cultores suos graui opere confumit. Sicut & Petrus in Actibus Apostolorum: *Quid tentatis*, inquit, *imponere iugum graue super collum fratrum, quod neque nos neque patres nostri portare potuerunt?* Quod autem apposuit, nolite iterum, non quo prius legem Galatæ custodierint, sed quo & idololatriæ iugum graue sit, quo Ægyptiorum populus oppressus, ad instar plumbi in rubrum mare meris est. Iuxta quem sensum & supra dixerat: *Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus rursus seruire vultis, dies obseruantes, & menses, & tempora, & annos?* Galatæ enim qui ad Pauli Apostoli prædicationem, idolis derelictis statim ad euangelij consecderant gratiam, non reuertebantur ad legis Iudaicæ seruitutem, quam nunquam prius cognouerant, sed volentes obseruare tempora, circumcidi carne, & hostias offerre corporeas, quodammodo in eisdem reuertebantur cultus, quibus in idololatria ante seruierant. Aiunt enim & Ægypti sacerdotes, & Ismahelitas & Madianeos præputium non habere. Quod autem nationes obseruent dies, menses & annos, vti nam nesciremus, ne nobis cum eis esset vnquam mixta festiuitas.

b ¶ *Ecce, &c.*] In euangelio Saluator ad discipulos loquitur: *Qui vos audit, me audit, qui vos suscipit, me suscipit.* Et Apostolus testatur, dicens: *Viuo autem iam non ego, viuit autem in me Christus.* Et alibi: *An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus?* Et quo liquido comprobatur hoc quod nunc dixit: ecce ego Paulus dico vobis, non quasi

S. Hieron. Tom. 6.

Pauli tantum verba accipienda, sed domini. Nam cum & in prima ad Corinthios præmisisset: *His autem qui nupti sunt, denuncio non ego sed dominus, & statim intulisset, cæteris autē ego præcipio*, ne vilis sua putaretur auctoritas, puto, inquit, quod & ego spiritum Dei habeo: vt spiritu & Christo in se

Sed quid dicit scriptura: *Eiice ancillam & filium eius: non enim haeres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Itaque fratres, nō sumus ancillæ filij, sed liberæ. Qualibertate Christus nos liberauit.

CAP. V.

S Tate a & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest. Contestor autem omnem hominem circumciden-

loquente, non contemptui duceretur. *Hæc dicit dominus omnipotens.* Maius autem fiet, id quod dictum est: *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest*, si cum principio copuletur, in quo ait: *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & reliqua, vt audietes, nō tam missi, quam mittētis auctoritate moueantur.* Potest aliquis dicere: *Contrarium est huic loco illud quod ad Romanos scribitur: Circumcisio quidem prodest, si legem custodias, & infra: Quid ergo est amplius Iudæo, aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credit a sunt illis eloquia Dei.* Si enim his qui circumcisi fuerint Christus nihil prodest: quomodo legem custodientibus prodest circumcisio? Quod quidem hac responsione soluetur, vt dicatur epistolam quæ ad Romanos scripta est, ad eos esse dictatam, qui ex Iudæis Gentilibusque crediderant. Et hoc egisse Paulum, vt neuter populus offenderetur, vt nec gentiles circumciderentur, nec circumcisi adducerent præputium. Ad Galatas autem scribens alio vsus sit argumento. Non enim erant ex circumcissione, sed ex gentibus qui crediderant. Nec poterat eis prodesse circumcisio, qui post euangelij gratiam, iterum ad legalia reuertentur elementa. Et in Actibus Apostolorum narrat historia, cum quidam de circumcissione surgentes asseruissent eos qui ex gentibus crediderant, debere circumcidi, & legem custodire Moysi: seniores qui Hierosolymis erant, & Apostolos pariter congregatos, statuisse per literas, ne superponeretur eis iugum legis, nec amplius obseruarent, nisi vt custodirent se tantum ab idololatriis, & sanguine, & fornicatione, siue vt in nonnullis exemplaribus scriptum est, & à suffocatis. Et ne resideat vlla dubitatio, quod circumcisio nihil proficit, sed propter eos qui ex Iudæis crediderant, ad Romanos de circumcissione sententiam temperauit, paulatim ad epistolæ eiusdem posteriora descendens, nec circumcisionem, nec præputium aliquid valere monstrauit, dicens: *Circumcisio itaque nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorū Dei.* Intantum enim circumcisio nihil est, vt Israeliticæ quoque domui sed de circumcissione iactati, nihil profuerit, propheta memorante. *Omnes gentes incircuncisæ carne domus autem Israel incircuncisæ corde, & incircuncisus Melchisedech, circumcisum benedixit Abraham.* Nam quod ait: *Si circumcidamini, tale est quasi dicere voluisset, si carne circumcidamini.* Quam in alio loco non circumcisionem, sed concisionem vocat, dicens: *Videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo seruiamus, & gloriamur in Christo, & non in carne confidimus.* Non confidit in carne, qui omnem vtilitatem expectat à Christo, & non seminat in carne, vt de carne metat corruptionem, sed in spiritu, de quo vita æterna generatur. Subtilius intuenda sententia, si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest. Quod non solum in eo si circumciantur, non eis proficit ipsa circumcisio, sed etiam si cæteras videantur extra circumcisionem in Christo habere virtutes, vniuersæ pereant, cum post fidem Christi fuerint circumcisi. Quid igitur? Nihil proficit Timotheo circumcisio? Multum per omnem modum. Non enim tam ideo circumcisus est, vt ex ipsa circumcissione aliquid emolumenti æstimator posse se consequi, quam vt cæteros lucrificeret. Factus Iudæis Iudæus, vt Iudæos ad fidem Christi sua circumcissione transduceret. Tunc siquidem non prodest circumcisio, cum aliquid per semetipsam putatur vtilitatis afferre.

c ¶ *Contestator autem, &c.*] Deus qui circumcisionem primo ad Abraham, deinde per Moysen in lege præcepit, non solum circumcisionem, sed & alia multa obseruanda confi-

K iij

C

1. Cor. 7. b

Rom. 2. d

Act. 15.

D

1 Cor. 7. d

Hier. 9. e

Phil. 3. e

1 Cor. 9. c

Esaie 54. d

1. Reg. 1. e

Hier. 13. a

Esa. 66. e

Sec. 70.

Act. 2. f

4. e

1. Tim. 2. e

Ioan. 8. d

1. Cor. 9. d

Ioan. 8. d

H

B

Psal. 39. a

1. Cor. 10. c

1. Cor. 16. e

Act. 7. g

Exod. 34. a

Gen. 21. d

Act. 15. b

Act. 23. d

Sap. 4. e

Luc. 10. e

Sap. 1. d

1. Cor. 13. a

E
Exod. 19. f
Num. 18. a
Deut. 12. a
Leuit. 25. a

tuit: Dies festos Hierosolymis frequentandos, hostiarum locausta, mane semper & vespere: Immolationem in vno tantum loco agni terre, septima etate ferias, quinquagesimum remissionis annum, & cetera quae facile est de scripturis excerpere sibi vnumquemque lectorem Coartabimus itaque Ebionem, & sectatores eius, qui post Euangelium credentes in Christo circumcidendos putant, vt aut circumcisionem faciant, & cetera quae praecipuntur in lege, aut si impossibile est cuncta fieri, cesset & circumcisio, quae cum ceteris quasi inutilis praetermissa est: Quod si responderint, possibi-

Deut. 25. a
2. Tim. 5. c
1. Cor. 9. d
Esa. 58. d

Psal. 35. b

lia tantum debere se facere (non enim Deum ea à nobis exigere quae non possumus, sed ea quae possumus implere) dicemus eis, non eiusdem esse Dei custodiri velle legem, & eos qui legem custodiant derelinquere. Aut quomodo propter intermissam legem reos eos faciet, qui etiam si velint, vniuersa completere non possint Nos vero legem sequi spiritua-lem, quae dicat: *Non infrenabis os boui trituranti*, & cum Apostolo intelligere: *Nunquid de bobus cura est Deo? sed propter nos ritique dicit*, & obseruare sabbata delicata, non vt bos & asinus noster, & vilia pecora letentur in sabbato, sed illi homines & pecora, de quibus scriptum est: *Homines & iumenta saluos facies domine*. Homines, rationabiles quosque & spirituales viros, animalia vero, eos qui tardioris ingenij sunt, & à spiritualibus ad agenda domini sabbata erudiuntur. Nec contrarium esse id quod supra dictum est, si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest, & quod sequitur: *Testificor omnem hominem circumcidentem se, quoniam debitor est vniuersae legis faciendae*, huic quod infertur à nobis. *Neque enim auditores legis sunt iusti apud Deum, sed factores legis iustificabuntur*: quia factor ille sit legis qui potest dicere: Nos sumus circumcisio, & in occulto Iudaeus, & scimus quia lex spiritualis. Qui autem concisionem & interfectricem sequatur literam, eum non legis esse factorem, sed verae legis inimicum, maxime post Saluatoris aduentum, qui ad se conuertentibus tollat velamen de corde, vt omnes reuelata facie, gloriam domini contemplantur, transfiguremur de vetustate literae in nouitatem spiritus.

Cant. 1. d

Ioan. 1. b

F

a ¶ *Euacuati estis &c.* Quomodo nemo potest duobus dominis seruire, sic vmbra pariter & veritatem legis implere difficile est. Vmbra in lege veteri est, donec aspiret dies, & amoueantur vmbrae, veritas in Euangelio Christi: *Gratia enim & veritas per Iesum Christum factae sunt*. Perdit ergo gratiam Christi, & Euangelium quod tenuerat amittit, qui in aliqua obseruatione legis se iustificari putat, & cum gratiam amiserit, à Christi fide destituitur, & in eius opere conquiescit, *καταπαύθητε* enim *ἀπὸ τοῦ νόμου*, non vt in Latino male interpretatum est: *Euacuati estis à Christo*, sed in Christi opere cessastis, magis intelligitur, vt id quod supra specialiter de circumcisioe praeeperat, dicens: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest*, non de tota lege generaliter comprehendat, nihil eos in Christi opere proficere, qui in quacunque obseruatione legis se crediderint iustificandos.

Mat. 6. b

1. Cor. 15. d

b ¶ *Nos enim, &c.* Spiritum, ad distinctionem literae posuit Spes vero iustitiae, Christus intelligendus, quia ipse est veritas, patientia, spes, iustitia, omnesque virtutes, cuius nos secundum expectamus aduentum, quo iudicaturus est omnia, & iam non patientia, sed iustitia affuturus, vt reddat vnicuique secundum opera sua, Cuius diei praesentiam Apostolus, & qui eis sunt similes expectantes, aiunt: *Adueniat regnum tuum*. Vt cum filius Deo & patri tradiderit regnum, & in subiectis omnibus fuerit & ipse subiectus, tunc caput subiciatur in corpore, & sit Deus omnia in omnibus. Quia qui nunc est ex parte per singulos, tunc incipiet totus esse per cunctos.

c ¶ *Nam in Christo Iesu neque, &c.* His qui in Christo Iesu volunt viuere, virtutes appetendae sunt, vitia fugienda, media vero, quae inter virtutes & vitia sunt, nec fugienda

nec appetenda, vt circumcisio & praeputium, & cetera his similia. Circumcisio quidem prodest, si legem custodias. Quae idcirco utilis fuit his qui in lege vixerunt, non quia circumcisi erant, sed quia credita sunt illis eloquia Dei, quae in opera vertentes, à salute extranei non fuerunt. Nec nos moueat

Exod. 4. f

quod Sephora tollens calculum, filium circumcidit, & suffocantem angelum prohibuit à marito, siue vt aliter in Hebraeo scriptum refertur: quia nunc non tam circumcisionem penitus nil prodesse, quàm in Christo Iesu eam non valere testatus est, ex eo siquidem tempore quo Euangelium in toto or-

Deut. 28.

be radiavit, superflua est circumcisionis iniuria Quae tunc, vt cetera quoque legis valuit, quando & benedictiones carnales legem seruantibus spondebantur, quod scilicet si impleissent eam, benedicti essent in ciuitate, benedicti in agro, plena haberent horrea, & multa alia quae in re promissionibus continentur. Nos autem in Christo Iesu valere volumus & confortari, id est in vera circumcisioe, & non in concisione Iudaica Neque enim qui in aperto Iudaeus est, neque manifesta in carne circumcisio, sed in abscondito Iudaeus, & circumcisio cordis in spiritu non litera. Nihil itaque prodest in Christo carnis circumcisio, sed cordis & aurium, quae auferunt illud opprobrium Iudaeorum: *Ecce incircumcisa aures vestrae, & non potestis audire*. Prodest circumcisio labiorum, quae iuxta humilitatem necdum se habere causabatur Moyses, vt in Hebraeo scriptum est: *Ego autem sum praeputium habens in labiis*. Multum utilitatis praebet, & in rebus veneris circumcisio, cum per castitatem impudicitia deseratur. Igitur in Christo Iesu nec circumcisio valet, nec praeputium corporale, quia in medio, id est, inter vitia virtutesque sunt posita, sed fides quae per charitatem operatur: Vt & fides quae reputata est Abraham in iustitia comprobetur, & omne opus fidei in charitate ponatur, tota lege & prophetis ex charitate pendentibus. In his siquidem duobus praecipis: *Diliges Deum tuum, & diliges proximum*, Saluator asseruit legem, prophetasque consistere. Et Paulus in alio loco: *Etenim non adulterabis, non furaberis, non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te*.

Hier. 6. b

Exod. 6. b

על

רצני

שפתים

H

Mat. 22. d

1. Cor. 6. b

Si ergo omne mandatum recapitulatur in eo quod dictum est, diliges proximum tuum tanquam te, fides autem per charitatem, operata valet plurimum, manifestum est, operationem fidei per charitatem, plenitudinem mandatorum omnium continere. Quomodo autem iuxta Apostolum Iacobum, *fides absque operibus mortua est*, sic absque fide quamuis bona opera sint, mortua computantur. Qui igitur in Christo non credunt, & sunt probis moribus, aliud quid magis habent quam opera virtutum? Exemplum fidei, quae per charitatem operatur, de Euangelio illa meretrix tribuat, quae cum in domo Pharisaei accubanti domino pedes lauasset lacrymis, tersisset crinibus, linisset unguento, & Pharisaeo murmuranti, dominus parabolam, quinquaginta & quingentos denarios debitoris proposuisset, adiecit: *Propter quod dico tibi: Dimittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum*. Et ad ipsam mulierem conuersus, ait: *Fides tua te saluam fecit: vade in pace*. Aperte enim in hoc loco demonstratum est, mulierem istam habuisse fidem per charitatem operatam, quae multum valuerit in Christo. Esto quis dicat: Bene circumcisionem in Christo nihil valere monstrauit, quam sciebat aliquando valuisse, nunquid & de praepotio aliquis ambigebat, vt diceret, neque praepotium? Sed si consideremus plurimos Christianorum, id est, è nostris, qui de oleastro inserti sumus in radicem bonae oliuae, exultare contra fractos ramos populi Iudaeorum, & dicere, magis valere praepotium, in quo Abraham Deo placuit, & reputata est ei fides ad iustitiam, quam circumcisionem, quae in signum fidei data est, & habenti eam non profuit Israeli, videbimus etiam hanc quorundam vsurpationem cautissime nunc exclusam.

Luc. 7. f

Rom. 11. d

147

A
DIVI HIERONYMI PRESBYTERI

IN TERTIVM LIBRVM COMMENTA-
RIORVM AD GALATAS, AD PAVLAM,
ET EYSTOCHIVM.

PRO O E M I V M.

TERTIVM ad Galatas, ô Paula & Eustochium, volumen hoc cudimus, non ignari imbecillitate nostræ, & exilis ingenij rivulum, vix parvo strepentem murmure, sentientes. Iam enim & in Ecclesiis, ita quaruntur, omiffaque apostolicorum simplicitate & puritate verborum, quasi ad Athenæum, & ad auditoria convenitur: ut plausus circumstantium suscitentur: ut oratio rhetorica artis fucata mendacio, quasi quædam meretricula procedat in publicum, non tam eruditura populos, quam favorem populi quesitura, & in modum psalterij & tibiæ dulce canentis, sensus demulceat audientium: ut verè illud prophetæ Ezechielis nostris temporibus possit aptari, dicente domino ad eum. Et factus es eis quasi vox citharæ suave canentis, & bene compositæ, & audiunt verba tua, & non faciunt ea. Verum quid agam? Taceam ne? Sed scriptum est: Non apparebis in conspectu domini tui vacuus. Et Esaias sicut in Hebræis tamen habetur voluminibus) ingemiscit: Væ mihi misero, quia tacui. Loquar? sed omnem sermonis elegantiâ, & Latini eloquij venustatem, stridor lectionis Hebræicæ sordidavit, Nostris enim & ipsæ, quod plus quam quindecim anni sunt, ex quo in manus meas nunquam Tullius, nunquam Maro, nunquam gentilium literarum quilibet auctor ascendit: & si quid forte inde, dum loquimur, obrepit, quasi antiqui per nebulam somnij recordamur. Quid autem profecerim ex lingua illius infatigabili studio, aliorum iudicio derelinquo, ego quid in mea miserim scio. Accedit ad hoc, quia propter oculorum & totius corpusculi infirmitatem, manu mea ipse non scribo, nec labore & diligentia compensare queo eloquij tarditatem, quod de Virgilio quoque tradunt, quia libros suos in modum vsorum foetum lambendo figuraverit: Verum accito notario, aut statim dicto quodcumque in buccam venerit, aut si paululum voluero cogitare, melius aliquid prolaturus, tunc me tacitus ille reprehendit, manum contrahit, frontem rugat, & se frustra adesse toto gestu corporis contestatur. Oratio autem, & si de bonæ indolis ingenio sit profecta, & distincta inventionibus, & ornata flore verborum, tamen nisi auctoris sui manu limata fuerit & polita, non est nitida, non habet mixtam cum decore gravitatem, sed in modum diuitum rusticorum, opibus suis magis arguitur quam exornatur. Quorsum ista? videlicet ut & vobis & cæteris, qui forte legere voluerint, sit responsum, me non Panegyrici, aut controuersiam scribere, sed commentarium: id est, hoc habere propositum, non ut mea verba laudentur, sed ut quæ ab alio bene dicta sunt, ita intelligantur ut dicta sunt. Officij mei est obscura differere, manifesta perstringere, in dubiis immorari. Vnde & à plerisque commentariorum opus, explanatio nominatur. Si quis eloquentiam quarit, vel declamationibus delectatur, habet in utraque lingua Demosthenem & Tullium, Polemonem & Quintilianum. Ecclesia Christi non de Academia & Lyceo, sed de vili plebecula congregata est. Vnde & Apostolus. Videte, inquit, vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt huius mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia huius mundi, & contemptibilia elegit Deus, & quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret. Quia enim ex-creaturarum ordine, varietate, constantia, non cognouerat mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis, saluos facere credentes: Non in sapientia verbi, ut non euacuaretur crux Christi. Vbi enim sapiens, vbi grammateus, vbi causarum naturalium scrutator es? Nec in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in ostensione virtutis & spiritus, ut fides credentium non esset in sapientia hominum, sed virtute Dei. Quamobrem & ipse Apostolus ad eosdem Corinthios loquebatur. Et ego veniens ad fratres, veni non per sublimitatem sermonum & sapientiæ, annuncians vobis testimonium domini. Nō enim iudicavi scire me aliquid inter vos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum. Et ne forsitan putaretur hæc dicens, esse insipientiæ prædicator, mente præfaga, quod opponi poterat, evertit. Sed loquimur, inquit, Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam nemo principum huius sæculi cognouit. Quoru quisque nunc Aristotelem legit, quæti Platonis vel libros nouere, vel nomen? Vix in angulis otiosi eos senes recolunt. Rusticanos vero & piscatore nostros totus orbis loquitur, vniuersus mundus sonat. Itaque sermone simplici, simplicia eorum verba pandenda sunt. Verba, inquam, non sensus. Cæterum si orantibus vobis, illum possim in exponendis epistolis eorum habere spiritum, quem illi in dictando habuerunt, tunc videretis tantam maiestatem & latitudinem in his veræ fuisse sapientiæ, quanta in sæculi literatis, arrogantia & vanitas fuit. Breuiter vobis meæ mentis fateor arcanum: Qui per me intellecturus est Apostolum, nolo ut mea scripta difficulter intelligat, & ad interpretem cognoscendum, alium quærat interpretem. Sed iam tempus est ut reliqua persequamur.

Exe. 33. 2
Sec. 7. 0.

Exod. 23. 5

Esa. 6. 6

1. Cor. 1. 4

D

Ibid. e

Ibid. b

1. Cor. 2. 4

Ibid. a

Virrebatis a bene, &c.] Id quod nunc Latinus posuit interpretis, veritati non obedire, & in Græco scriptum est, *τις ἀνδρῶν ἐν οὐρανῷ*, in superiori loco ita interpretatus est, non credere veritati. Quod quidem nos in vetustis codicibus non haberi, in

suo loco annotauimus, licet & Græca exemplaria hoc errore confusa sint. Sensus autem iste est: Adorabatis patrem in spiritu & veritate, & de plenitudine Christi accipientes, sciebatis, quia lex data est tantum populo per Moysen, & non etiam facta. Gratia autem & veritas non solum data, sed & facta per Iesum Christum. Cùm igitur tam bene curreteris, veritati magis quàm imaginibus seruietes, à quo præpediti doctore peruerso, vmbra legis sequimini, & Euangelij relinquitis veritatem? Sequitur.

b ¶ *Nemini consenseritis.*] Sed quia nec in Græcis libris, nec in his qui in Apostolum commentati sunt, hoc scriptum inuenimus, prætereundum videtur.

c ¶ *Persuasio vestra, &c.*] In Latinis codicibus ita scriptum reperi: Persuasio vestra ex Deo est, qui vocauit vos. Quod quidem puto, ex eo fuisse, & non intellectum, paulatim ob similitudinem, ex Deo, increbuisse, pro eo quod est, ex eo. Sed nec sic potest stare sensus, ut quos modo accusauerat, quare non obediuerint veritati, ostendens in eorum arbitrio positum, vel obedire vel non obedire: nunc econtrario asserat persuasionem & obedientiam eorum, non tam ex ipsis esse qui vocentur, quàm ex eo qui vocet. Melius igitur & verius sic legitur: Persuasio vestra non est ex eo qui vocauit vos. Aliud quippe Dei opus est, aliud hominum. Dei opus est vocare, hominum, vel credere, vel non credere: Et sicubi alibi de scripturis liberū hominis affirmatur arbitrium, ut ibi: *Si volueritis & audieritis me: Et iterum. Et nunc Israel quid petit à te dominus Deus tuus, & ex hoc loco vel maximè comprobatur.* Verum simpliciores quique putantes se deferre Deo, ut persuasio quoque nostra in eius sit potestate, abstulerunt partem orationis, non, & sensum contrarium Apostolo reddidere. Siue ergo in bonam, siue in malam partem, nec Deus, nec diabolus in causa est, quia persuasio nostra non est ex eo qui vocauit nos, sed ex nobis, qui vel consentimus, vel non consentimus vocanti. Aliter: Persuasio hæc, quam nunc sequimini, non est ex Deo, qui in principio vos vocauit, sed ex his qui vos postea turbauerunt.

d ¶ *Modicum fermentum, &c.*] Malè in nostris codicibus habetur, modicum fermentum totam massam corrumpit, & sensum potius interpretis suum, quàm verba Apostoli transulit. Hac autem ipsa sententia Paulus & ad Corinthios vtitur, vbi præcepit eum qui uxorem patris sui habebat tolli de medio, tradi pœnitentiæ in interitum & vexationem carnis, per ieiunia & ægrotationes, ut spiritus saluus fiat in die domini nostri Iesu Christi: Ait quippe: *Non bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit, siue ut iam emendauimus, totam consersionem fermentat?* Et statim intulit: *Expurgate vetus fermentum, ut sitis noua consersio sicut estis a Christi, etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiae, sed in a Christi sinceritatis & veritatis.* Nunc autem per hanc eandem sententiam docet panem ecclesiæ spiritualem, qui de cælo descendit, non debere Iudaica interpretatione violari, & dominus id ipsum discipulis præcepit, ut caueant à fermento Pharisæorum. Quod euangelista manifestius faciens addidit: *Dextera autem eis de doctrina Pharisæorum.* Porro quæ est ista alia doctrina Pharisæorum, nisi legis secundum carnem obseruatio? Sensus itaque iste est: Nolite putare paucorum hominum, qui de Iudæa venientes aliud docent, insidias contemendas. Scintilla res

Virrebatis a bene, quis vos impeditur, non videtur, sed si fomitem comprehenderit, & nutrimenta sui quamuis paruus ignis inuenierit, mœnia, vrbes, latissimos saltus, regioneque consumit. Fermentum quoque, cuius ad aliam partem in Euangelio parabola temperata est, res modica videtur & nihil, sed cum farinae conspersum, totam

massam suo vigore corruperit, in illius vim transit omne quod mixtum est: Ita & doctrina peruersa ab vno incipiens vix duos aut tres primum in exordio reperit auditores, sed paulatim ut cancer serpit in corpore, & iuxta vulgare prouerbium, vnius pecudis scabies, totum comaculat gregem. Igitur & scintilla statim ut apparuerit, extinguenda est, & fermentum à massæ vicinia semouendum, secunde patridæ carnes, & scabiosum animal à caulibus ouium repellendum, ne tota domus massa, corpus, & pecora ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Arius in Alexandria vna scintilla fuit, sed quia non statim oppressa est, totum orbem eius flamma populata est.

e ¶ *Ego confido in vobis, &c.*] Non per coniecturam, ut quidam volunt, sed prophético spiritu Paulus pronunciat Galatas ad veritatis viam, quam amiserant, regressuros. Etenim qui alios hortabatur ut æmularentur charismata, magis autem ut prophetarent, ipse quoque eadem plenus gratia loquebatur: *Et ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus.* Prouidens igitur spiritu, quia nihil aliud essent credituri, nisi quod per epistolam docebantur, ait: *Ego confido in vobis in domino quod nihil aliud sapietis.* Nam & additio dominici nominis id ipsum significat. Si enim per coniecturam hoc aestimabat, potuerat dicere: *Ego confido in vobis.* Nunc autem apponens in domino, diuino quodam confidens spiritu, quod futurum cognouerit, prophetauit.

f ¶ *Qui autem, &c.*] Occultè, inquit, Petrus lacerat, cui supra in facie restitisse se scribit, quod non recto pede inceserit ad euangelij veritatem. Sed nec Paulus tam procaci maledicto de Ecclesiæ principe loqueretur, nec Petrus dignus, qui conturbata Ecclesiæ reus fieret. Ex quo arbitrandum est de alio quodam dici, qui aut cum Apostolis fuerat, aut de Iudæa venerat, aut ex Pharisæis crediderat: aut certè magnus sit apud Galatas aestimatus, ut portet iudicium Ecclesiæ conturbatae, quicumque est ille. Portare autem iudiciū, id est quod aliis verbis in sequentibus dixit. *Vnusquisque proprium onus portabit.* Et puto in scripturis, onus & in bonam, & in malam partem posse accipi, hoc est, & in his qui peccatis grauibus opprimuntur, & in illis qui virtutum leuia onera sustentant. De peccatis in psalmo pœnitens loquitur: *iniquitates meae eleuatae sunt super caput meum: quasi onus graue grauatæ sunt super me.* De virtutibus, doctrinaque virtutum Saluator ait: *Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue est.* Quod autem & doctrina pro onere accipiatur, perspicuum fit in Euangelio. Alligant quippe Pharisæi onera grauia, & quæ portari non possunt, & ponunt ea super humeros hominum, ipsi autem vno ea digito nolunt contingere. Quàm graue sit aliquem de tranquillitate turbare, & serena corda hominum quibusdam quasi fluctibus concitare, Saluatoris ad Apostolos verba testantur, dicentis: *Ne conturbetur cor vestrum, neque timeatis.* Expediit quippe ei qui conturbat & scandalizat quempiam in Ecclesia, ut lapis molaris circumdetur collo eius, & mittatur cum eo in mare, quàm ut scandalizet vnum de his minimis, qui à Saluatore monstrantur. Turbati ergo fuerant Galatæ inter spiritum & litteram, circumcisionem & concisionem, Iudaismum occultum & manifestum, quid agerent ignorantes. Breuius autem & sic accipi potest. Quicumque est ille, qui vos ad Pharisæorum doctrinam retrahit, & in carne desiderat circumcidi, quamuis sit eloquens, & in legis eruditione se iactiter, nihil

Exod. 19. a
Deut. 10. c

2. Cor. 13. c
1. Pet. 2. d

Mat. 16. a

1. Tim. 3. d

1. Cor. 14. g

1. Cor. 13. e

D

Psa. 37. a

Mat. 11. d

Mat. 23. a

1. Pet. 2. d

1. Pet. 2. d

1. Pet. 2. d

1. Pet. 2. d

1. Tim. 3. c

1. Cor. 9. d

1. Cor. 1. d

B

1. Cor. 13. f

1. Cor. 13. a

1. Pet. 2. d

1. Pet. 2. d

A nihil amplius dico, nisi hoc quod etiam vos abnuere non potestis, quod portabit pro hoc opere iudicium, & consequetur pro suo labore mercedem.

Act. 21. d
2. Tim. 3. c

a ¶ Ego autem fratres, &c.] Legimus in actibus apostolorum, ipse quoque apostolus Paulus in epistolis suis sæpe commemorat, se à Iudæis persecutiones creberrimas sustinuisse, propterea quod doceret eos qui de gentibus crediderant in Christo, non debere circumcidi. Hi itaque de quibus supra ait: *Qui autem conturbat vos portabit iudicium, quicumque est ille, ut deciperent Galatas, etiã hoc addebant: Non solum Pe-*

est ille. Ego autem fratres si circūcisione prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est (siue ut in Græco melius habet, cessauit) scandalum crucis. Utinam & abscindantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres: tantum ne libertatem in occasionem carni (subauditur) detis.

Sed

viros cadere perspiciamus. Sed & illud dici potest (licet superfluum quibusdam esse videatur:) quod Paulus non tam maledixerit eis, quam orauerit pro illis: ut eas partes corporis perderent, per quas delinquere cogebantur. Et quo modo in euangelio dictum est: melius esse aliquem sine oculo,

& sine manu, & sine pede, & qualibet alia parte membrorum intrare in regnum cælorum, quam totum ire in gehennam: Ita & nunc optare eis magis vnam partem corporis perdere, quam per occasionem integri corporis perpetuo igne damnari. Hic locus si quando ab ethnicis reprehenditur: quo

Mat. 18. 4

Act. 16. d
2. Cor. 9. d

trus, & Iacobus, & Ioannes, & cæteri in Iudæa apostoli circūcisionem, & alia præcepta legis obseruant, sed ipse quoque Paulus, qui vos aliter docuit, quam se rei veritas habet, Timotheum circumcidit, & Iudæis frequenter Iudæus factus est, veritate cogente: Quam opinionem de Galatarum mentibus Paulus nunc volens tollere, ait: *Ego autem fratres si circūcisionem prædico, qui adhuc persecutionem patior: Omne, inquit, in me odium Iudæorum, & qua aduersum me furiant, insania, ob nihil aliud est, nisi quod doceo gentes non debere circumcidi, & legis onera superflua & iam abolita custodire. Cum autem persecutionem patiar, manifestum est me circūcisionem non prædicare quam destruo. Non enim tam persecutionem patior à Iudæis, quia prædico crucifixum, & Iesum dico esse Christum, quem lex & prophetae prænunderunt, quam quia doceo legem esse completam. Quod autem crux Iudæis scandalum sit, gentibus stultitia, ipse dominus noster ostendit, qui lapis dicitur offensionis, & petra scandali, propter nihil aliud puto, nisi quia prædicatio cum plenis velis ad audientes processerit, statim ut ad crucem venerit, impingit, & nequaquam libero cursu potest ultra procedere: Sed hæc crux, quæ apud Iudæos scandalum est, & apud gentes stultitia, nobis qui credimus virtus est & sapientia. Christus enim Dei virtus est, & Dei sapientia, ut propter id quod stultitia dicebatur, fatuum Dei sapientius fieret hominibus, & propter id quod infirmitas & scandalum, infirmum Dei fortius fieret hominibus. Cum autem, inquit, crucis Christi scandalum maneat, & ego persecutionem patiar, quam non paterer si scandalum non maneret, frustra quidam iactitant me circūcisionem prædicare, quam impugnando, sustineo persecutionem.*

b ¶ Utinam & abscindantur qui vos conturbant, &c.] Queritur quomodo Paulus discipulus eius qui ait: *Benedicite maledicentibus vobis: & ipse loquens: Benedicite, & nolite maledicere: & in alio loco: Neque maledici regnum Dei possidebunt: Nunc & maledixit eis, qui ecclesias Galatiæ conturbabant: & cum optantis voto maledixerit: Utinam & abscindantur qui vos conturbant. Tam enim detestanda abscisionis est passio, ut & qui inuitis eam intulerit, legibus publicis puniatur, & qui seipsum castrauerit, infamis habeatur. Ut enim illud, aiunt, verum sit: *Viuat in me Christus, & hoc: An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus. Certe maledictionis vox non potest eius intelligi, qui dicit: Discite à me, quia humilis sum, & mitis, & mansuetus corde. Et magis putatur Iudaico furore, & quadam effrenata insania se non potuisse cohibere, quam imitatus esse eum, qui tanquam agnus coram tondente se non aperuit os suum, & maledicentibus non remaledixit. Tradidit autem se morti condemnatus. Ad quod qui pro Paulo responderit, hæc dicet, non tam furoris in aduersarios, quam dilectionis in ecclesias Dei verba esse quæ locutus sit. Videbat quippe totam prouinciam, quam ipse suo sanguine & periculis ab idololatria ad Christi transduxerat fidem, subita persuasione turbatam, & dolore apostolico, dolore patris se tenere non poterat: mutabat vocem, & quibus blanditus fuerat, irascebatur, ut quos nequiuerat lenitate, saltem obiurgatione retineret. Nec mirum esse si Apostolus ut homo, & adhuc vasculo clausus infirmo, videntem aliam legem in corpore suo captiuitatem se, & ducetem in lege peccati, semel fuerit hoc locutus: in quod frequenter sanctos**

S. Hieron. Tom. 6.

modo eis responderi possit, ostendimus. Nunc à nobis contra hæreticos proferatur: Marcionem videlicet & Valentinum, & omnes qui contra vetus latrant testamentum: quæ ratione illi qui creatorem sanguinarium, seuerum, bellatorem, & tantum iudicem criminantur, hoc in Apostolo Dei boni valeant excusare. Et certe nullam puto in veteri lege tam crucem, tam cruentam in aliquos esse sententiam, quam utinam abscindantur qui vos conturbant. Nec possunt dicere orasse Apostolum pro inimicis Christi, qui eius ecclesias conturbabant: Nec ex dilectione prolatum, quod tumore indignatione plenum, ipso verborum pondere demonstratur. Quidquid ergo illi pro Apostolo excusationis attulerint, hoc nos pro lege veteri defendemus.

c ¶ Vos enim in libertatem vocati estis fratres: tantum ne libertatem in occasionem carni (subauditur) detis.] Quod quia in Græco non habetur, Latinus posuit interpretes. Hunc locum, quia valde obscurus est, de decimo Stromatum libro transferti placuit ad verbum. Non quo singula non possint suis locis & sensibus explanari, sed quo à superiori negotio separata, vnum difficile corpus efficiant, & si sic intelligantur ut resonant, inconsequenter & abruptè repugnare inter se & scaterere videantur. Origenis itaque hæc verba sunt. Difficilis locus est, & ita nobis differendus videtur. Qui liber est, & altiori sensu spiritum & veritatem sequitur præcedentes, & typos contemnit & literam, non idcirco debet minores despiciere, & occasionem dare his qui non possunt sentire sublimius, de se penitus desperandi. Licet enim infirmi sint, & caro comparatione spiritus appellentur: caro tamen Christi sunt. Si enim intelligit mysterium charitatis infirmioribus seruientis, faciat aliquid propter infirmos: ne in scientia sua frater pereat, pro quo Christus est mortuus. Diligenter itaque attende, an ex consequentibus sensus iste texatur. Vos, inquit, fratres in libertatem vocati estis: forsitan ideo, quia non omnes vocationem capere poterant libertatis: Propter quod nunc auditis: Tantum ne libertatem in occasionem detis carni. Per dilectionem enim oportet minoribus seruire maiores: quia qui vult esse maior, erit omnium seruus. Neque ergo spiritualis laceret Christi carnes: neque occasionem illis tribuat, ut se remordeant prouocantem: ne ab inuicem consumantur. Oportet ergo spiritu ambulante & spiritu scripturarum verba sectantem, non perficere desiderium carnis earum. Si autem hoc quod dicitur: *Spiritu ambulate, & desiderium carnis non perficietis*, simpliciter intelligimus, ut plerique arbitrantur: contra argumentum & hypothesin totius epistolæ, in hæc subito Paulus erumpet: statim quippe sequitur: Si autem spiritu ducimini, non estis sub lege. Et cum hucusque aliqua ex parte sibi sermo cohæreat: rursum si simplicem intelligentiam sequamur, ad inordinata repente præcepta nos transfer, de carne & spiritu differens: id est: Manifesta autem sunt opera carnis, illa & illa. Et e contra: Fructus autem spiritus, est charitas, & reliqua. Sed neque in his consequentiam desperare debemus: quia opera carnis diuinorum voluminum historia continet: non valde eos iuuans qui sic eam intelligunt ut scripta est, *Quis enim non docebitur seruire luxuriæ, & fornicationem habere pro nihilo: cum Iudam ad meretricem legerit ingredientem, & patriarchas habuisse multas pariter uxores: Quo modo non ad idololatriam prouocabitur, qui sanguinem taurorum,*

K v

1. Cor. 8. d

Mat. 10. d

Gen. 38. d

Luc. 6. d
Rom. 12. c
1. Cor. 15. f

Sup. 2. d
2. Cor. 13. d
Mat. 23. d

1. Pet. 2. d

Rom. 7. d

Psa. 17. d

Mat. 11. d

Mat. 23. d

Doan. 14. d

Lat. 18. d

A

& cæteras Leuitici victimas non plus quam quod in littera sonat, putauerit indicare: Quod autem inimicitias, in aperto positus scripturæ sermo doceat, & ex hoc loco probatur: *Filia Babylonis misera: beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit & allidet paruos tuos ad petram. Et ex illo:*

*In matutino interficiebam omnes peccatores terræ: & cætera his similia, de contentione videlicet, æmulatione, ira, rixis, dissensionibus. Ad quæ (si non altius aliquid sentiamus) prouocant nos magis historiarum exempla quam prohibent. Hæreses quoque magis de carnali scripturæ intelligentia, quam de opere carnis nostræ, ut plurimi æstimant, substituerunt. Nec non inuidiam & ebrietates per legis litteram discimus. Inebriatur Noë post diluuium, & patriarchæ apud fratrem Ioseph in Ægypto. Sed & comestiones in Regnorum libro scriptæ sunt: saltante Dauid & cõcrepante tympanis coram arca testamenti Dei, & his similia. Quæritur quo modo ad beneficia, & ad maleficas artes, simplex scripturæ diuinæ sermo, qui dicitur caro, nos prouocet: nisi ad eiusdem scripturæ spiritum transcendamus. Puto hoc significare, decies Daniele, & tres pueros Magis incantatoribus, & Gazarenis atque Chaldeis sapientiores repertos, & Moïsem omni sapientia & doctrina Ægyptiorum eruditum. Multorum ergo malorum occasio est, si quis in scripturæ carne permaneat. Quæ qui fecerint, regnum Dei non consequentur. Quamobrem spiritum scripturæ fructusque quæramus, qui non dicantur esse manifesti. Multo quippe labore & sudore, & digno cultu in scripturis fructus spiritus inuenitur. Vnde arbitror Paulum diligenter & cautè de scripturæ sensibus dixisse carnalibus: *Manifesta autem sunt opera carnis.* De spiritualibus vero non ut tibi posuisse, manifestus est fructus spiritus, sed ita: Fructus autem spiritus, est charitas, gaudium, pax, & reliqua. Quod si relictis typis ad veritatem scripturæ transeamus & spiritum, statim nobis prima charitas panditur, & ad gaudium inde gradientes, peruenimus ad pacem, per quam consequimur patientiam. Quis autem non ad miserationem & bonitatem erudiatur, cum etiam ea quæ quibusdam tristitia putantur in lege, supplicia dico & prælia, & euerfiones gentium, & comminationes ad populos per prophetas: magis remedia intellexerit esse quam pœnas? Non enim in æternum irascetur Dominus. Cum hæc ergo nobis aperta fuerint, rationabiliorem habebimus fidem, & correctos mores temperantia comitabitur: quam continentiam sequetur & castitas, & post hæc omnia incipiet esse lex pro nobis. Hucusque Origenes. Quibus nos possumus addere, ut dicamus de seruitute legali ad euangelii libertatem vocatos (quibus superius dicitur: *State & nolite rursum iugo seruitutis habere*) etiam nunc moneri: ut lene Christi iugum, & delectabilia euangelii præcepta sectantes, nequaquam putent sibi licere, ut hac ipsa libertate viuendi, in occasione carnis vtantur: scilicet ut iuxta carnem uiuant, iuxta carnem circuncidantur: sed spiritu magis stent, spiritu præputium carnis abscondant, & ad spiritus altiora tendentes, humilitatem literæ derelinquant. Potest autem & aliter intelligi. Dicat quispiam: Si cessauit o Paule esse sub lege, & de seruitute in libertatem vocatus sum: ergo debeo ita viuere, ut cõuenit libertati: nec aliquibus præceptis teneri, sed quodcumque placuerit & voluntas suggererit, hoc facere, implere, sectari. Ad quod respondit Apostolus: Vocatos quidem nos esse in spiritus libertatem: sed ita, ut libertas ipsa carni non seruiat. Nec putemus quia nobis omnia licent, omnia expedire: quin potius quia serui legis esse cessauimus: facti liberi, magis per charitatem nobis inuicem seruiamus: ut laciniosa legis præcepta, vno dilectionis capitulo congladantur.*

a ¶ Sed per charitatem seruite inuicem, & c.] Qui cum esset liber ex omnibus, omnium se propter charitatem seruum fecit, ut plures lucrificeret, recte hortatur & cæteros, ut per charitatem sibi seruiant: quæ non quærit quod suum est, sed quod proximi. Qui enim vult fieri prius, erit omnium seruus: Ut quomodo Saluator in forma Dei constitutus,

non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed seipsum exinanivit, formam serui accipiens, & habitu inuentus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: ita & quæcumque ante sub legis necessitate facere videbamur, nunc sciamus nobis liberis, magis per charitatem esse faciendam. Tantum autem bonum est charitas, ut omnis lex in illa recapituletur. Enumerat & in alio loco Apostolus charitatis bona, dicens: Non zelatur: non agit perperam. Multisque in medio replicatis, in fine cõ-

cludit: Omnia sperat, omnia sustinet: charitas numquam excidit. Et Saluator in euangelio, hoc signum sui ait esse discipuli, ut diligat proximum. Quod quidem puto non solum hominibus, sed etiam angelis conuenire. Aliis verbis idipsum dicitur: *Quæ vobis fieri non vultis, alij ne feceritis: & quæ vultis, ut vobis faciant homines, hæc eadem & vos eis facite similitur.* Nolo adulterari uxorem meam: nolo substantiam diripi: nolo me falso opprimi testimonio: & ut cuncta breui sermone comprehendam, indigne fero aliquid mihi fieri quod iniustum est. Hæc eadem si per charitatem in me operatam, vel fecero alteri, vel voluero, lex omnis impleta est. Nec difficile est docere quo modo vniuersa præcepta, non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, & cætera his similia, vna charitatis obseruatione teneatur. Hoc ostendere arduum est: quo modo hostiæ quoque quæ in Leuitico sunt præceptæ, & ciborum vel abstinentiæ vel permissio: cum alia munda, alia immunda: solennitatum quoque iugis per annos recursus, in vno charitatis præcepto recapitulentur: Nisi forte quis illo se transferat, ut affirmet legem spiritualem esse, & imaginibus & exemplaribus nos caelestium deseruisse, antequam verus pontifex adueneret: qui postquam semel seipsum offerens victimam, suo sanguine nos redemit, omnis illa præcæ legis varietas & difficultas, in ipsius super homines dilectione completa est. In tantum quippe pater amauit mundum, ut filium suum charissimum & vnigenitum daret pro nobis. Ei autem qui semel spiritu viuens, opera carnis mortificauit, & à Saluatore dilectus, nequaquam seruus, sed amicus vocatur, non est ultra lex posita: quæ impiis & peccatoribus, & non subiectis & nephariis constituta est. At nunc cum omnia quæ difficiliora sunt, vel modica ex parte faciamus: hoc solum non facimus, quod & factu facilius est, & absque quo casta sunt vniuersa quæ facimus. Ieiunii corpus sentit iniuriam: vigiliæ carnem macerant, eleemosynæ labore quærentur: sanguis in martyrio, quamuis ardeat fides, tamen sine dolore & timore non funditur. Hæc omnia sunt qui faciunt: sola charitas sine labore est. Et quia sola cor mundum efficit: à diabolo expugnatur in nobis, ne Deum pura mente videamus: Quando enim sedens loquor contra fratrem meum, & contra filium matris meæ pono scandalum: quando aliena torqueor felicitate, & alterius bonum meum malum facio, nonne hoc quod sequitur, in me expletur: Si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini? Charitatis rara possessio est. Quis vult ipse anathema esse à Christo pro fratribus suis, Apostolum sequens? Quis cum lugentibus lugens: cum gaudentibus gaudens, alieno vulnere vulneratur? Quis fratris morte perimitur? Omnes magis amatores nostri, quam amatores Dei sumus. Vide quatum bonum sit charitatis. Si ita martyrium fecerimus, ut nostras velimus ab hominibus reliquias honorari: si opinionem vulgi sectantes, intrepidam sanguinem fuderimus, & substantiam nostram vsque ad mendicitatem propriam dederimus: huic operi non tam præmium quam pœna debetur, & perfidia magis tormenta sunt, quam corona victoriæ.

b ¶ Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte me ab inuicem consumamini.] Potest hoc & simpliciter accipi: ne detrahamus inuicem, ne maledictio nos putemus vlcisci: ne contristati contristare cupiamus, & similes bestiarum, mordere pariter & remorderi: ut post morsus sequatur interitus atque consumptio. Melius autem est, ne contra rationem & totius epistolæ consequentiam, subito in extraordinaria præcepta

Psal. 136. b

Ibid. 100. b

Gen. 9. c
E. 43. g
1. Reg. 6. c

Dan. 1. d

Act. 7. c

B

Esa. 57. c

Sup. cod. 4

1. Cor. 13. b
Phil. 2. 4

Deut. 19. d

1. Cor. 13. b

Mat. 22. d

Ibid. 7. b

Rom. 7. c

Ioan. 3. b

D

Ioan. 15. b

1. Tim. 2. d

Psal. 49. d

Rom. 9. 4

Ibid. 12. d

1. q. 1. vide.

1. Cor. 2. d

A præcepta Paulus erumpat, hoc ita intelligere, vt ad circun-
cisionem obseruationem que legis cuncta referamus. Si vos,
inquit, conturbant alij, vos autem conturbamini: Si totam
scripturam veterem legentes, sic intelligitis vt scripta est:
Oculum pro oculo, dentem per dente, & ira desiderat vltionem:
Dent. 19. d

vt utrumque consumens.
quod lex non solum non pro-
hibet, verum etiam præcepit
iustitiam in talione restituens,
sequitur vt & nudatus nudet,
& vulneratus vulneret, & co-
mestus remordeat: & quæ vi-
detur iustitia esse, consumptio
fit, non vnum vindicans, sed

mini. Dico autem: Spiritu ambulate, & deside-
rium carnis non perficietis. Caro enim concu-
piscit aduersus spiritum: spiritus autem aduer-
sus carnem. Hæc. n. sibi inuicem aduersantur,
vt non quæcumque vultis, illa faciatis. Quod si
spiritum

a ¶ Dico autem: Spiritu ambulate, & desiderium carnis non per-
ficietis. Et hoc secundum superiora dupliciter accipiendum:
vt dicamus eos qui spiritu opera carnis mortificauerint, &
seminauerunt in spiritu, vt de spiritu metant vitam æternam,
quotiescumque voluptatem carnis senserint titillare,
non perficere desiderium eius (quod quidem si exple-
tum fuerit, blandiri videtur ad tempus) sed spiritu refre-
nare, & secundum sententiam historici, animi imperio, cor-
poris seruitio magis viuere. Nec non & illud, quia lex spiri-
tualis est, & non qui in manifesto Iudæus, sed qui in occulto, &
circunciso cordis in spiritu, non littera: eos ambulare spiritu, &
carnis desiderium non perficere dicimus, qui spiritualiter
egrediuntur Ægyptum, & spiritualem escam potumque de
spirituali hauriunt petra: qui non iudicantur in cibo aut in
potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ & sabbathi: sed
ambulant in omnibus spiritualiter, non perficientes carneæ
legis, litteræ ve desiderium, sed fructus metetes intelligentiæ
spiritualis. Tertia quoque interpretatio à quibusdam in hoc
loco dicta est: sed quæ non multum discrepet à secunda, vt
desiderium carnis in his asserant esse, qui paruuli in Christo
sunt: iter autem spiritus in perfectis viris, & esse sensum. In
grauitate spiritus, id est, in itinere viri ambulate perfecti, &
non facietis desideria paruulorum.

B ¶ Caro autem concupiscit aduersus spiritum: spiritus autem
aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non
quæcumque vultis, &c. Caro præsentibus delectatur & bre-
uibus: spiritus perpetuis & futuris. Inter hoc iurgium me-
dia anima consistit, habens quidem in sua potestate bonum,
& malum, velle vel nolle: sed non habens hoc ipsum velle
ac nolle perpetuum: quia fieri potest vt cum carni con-
senserit, & opera eius fecerit, rursus per pœnitentiam se
remordens, spiritui copuletur, & opera eius efficiat. Hoc
est ergo quod ait: Hæc enim sibi inuicem aduersantur, id
est, caro & spiritus: vt non quæcumque vultis, illa facia-
tis. Non quo proprium nobis tulerit arbitrium, quo vel
carni vel spiritui assentiamur: sed quia quod facimus, non
est nostrum propriè, sed opus ipsum vel carni, vel spiritui
deputatur. Grandis laboris & disputationis est nimis,
ostensis carnis operibus & spiritus, media aliqua reperire,
quæ nec ad carnem videantur pertinere, nec ad spiritum.
Carnales dicimur, quando totos nos voluptatibus damus.
Spirituales, quando spiritum sanctum præuium sequimur,
id est, cum ipso sapimus instruente, ipso docemur auctore.
Animales reor esse philosophos, qui proprios cogitatus
putant esse sapientiam, de quibus recte dicitur: Animalis
autem homo nõ recipit ea quæ sunt spiritus. Stultitia quippe est
ei. Quod vt manifestius fiat, aliquod sumamus exemplum:
Caro, terra: anima, aurum: spiritus ignis vocetur. Quam-
diu aurum fuerit in terra, perdit vocabulum suum, & à ter-
ra, cui commixtum est, appellatur. Cum vero separatum
ab humo, auri & speciem & nomen acceperit, aurum qui-
dem dicitur, sed necdum probatum. Si autem per ignem ex-
coctum fuerit & purgatum, tunc auri splendorem & orna-
tus sui accipit dignitatem. Ita & anima inter humum & ig-
nem, hoc est, inter carnem spiritumque consistens, quan-
do se tradiderit carni, caro dicitur: quando spiritui, spiritus
appellatur. Quod si proprio crediderit cogitari, & absque
gratia spiritus sancti inuenire ei æstimauerit veritatem, qua-
si aurum sordidum, animalis hominis appellatione signabi-

rit. Potest locus iste sic melius explanari, & quasi vna series
corpûsque fieri, se inuicem nectens, sibi que non discrepans,
Fratres, de seruitute legis vocati estis in euangelij libertatē,
Verum obsecro vos, ne libertate pro licentia aburamini, &
putetis vobis cuncta expedire quæ licent, deturque occasio-

nam carni atq; luxuriæ. Quin
pono discite quod libertas hæc
maior sit seruitus: vt quod ante
lex ab inuitis extorquebat ob-
sequium, nunc per charitatem
vobis inuicem seruiatis. Siqui-
dem omne illud legis onus, &
multiplicia præcepta, non tam
exclusa sunt per euangelij gra-
tiam, quam vno charitatis ser-
uitio.

mone breuiata: vt diligamus proximum sicut nosmetipsos.
Qui enim diligit proximum, totam legem implet, bona ei tri-
buens, mala non inferens. Quod si cesset dilectio, & non sit
charitas, per quem lex vniuersa cõpletur, publicum quod-
dam inter homines latrocinium erit, vt contra se inuicem
defurentes, seque mordentes, cõsumantur ab inuicem. Vos
autem fratres propterea secundum spiritualem legem debe-
tis viuere: ne desideria quæ carnis sũt, perficiatis. Caro enim
frigus timeret: aspernatur famem: attenuatur vigiliis: libidini-
bus exatdescit: mollia quæque & iocunda desiderat. E con-
tra spiritus, ea quæ carni contraria sunt, & quæ illam debili-
tare queant, expetit. Et ita fit, vt non ideo, quia sub seruitu-
te legis esse cessatis, putetis esse vos liberos, sed sciatis magis
naturæ vos lege retineri: quia non statim si lex non impe-
rat, & natura cessauit, ne voluntatem scilicet vestram, ope-
ra subsequantur: sed frequenter ea facere compellamini re-
pugnante carne aduersus spiritum, quæ facere non vultis.
Ex quo fratres, obsecro vt non deris libertatem vestram in
occasionem carnis, sed magis spiritu seruiatis: vt incipiat ea
facere quæ vultis, & nihil debere legi, id est, non esse sub
carne. Quia libertatem legis abolitæ tunc verè in euangelio
habere poteritis, cum vos nequaquam caro compulerit fa-
cere quæ non vultis: sed spiritui seruietes, docueritis vos
non esse sub lege. Et quia supra secundum duplicem intelli-
gentiam hunc locum cõperamus exponere, reddenda sunt
quæ omisimus. Caro concupiscit aduersus spiritum, id est, hi-
storia & scripturæ carneus intellectus contra allegoriam
& spiritualem doctrinam repugnat. Spiritus autem aduersus
carnem, id est, sublimiora deiectis, æterna breuibis, vmbra
veritas refragatur: & carneus scripturæ sensus, quia impleri
non potest (nec enim valemus omnia quæ scripta sunt fa-
cere) ostendit nos non in nostra positos potestate legis ex-
plendæ: cum etiam si velimus litteram sequi, impossibilitas
non admitat.

c ¶ Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Spiritum non
cum de quo Apostolus in aliò loco loquitur: Ipse spiritus tes-
timonium perhibet spiritui nostro, quod sumus filij Dei, id est,
non spiritum hominis qui in ipso est: sed spiritum sanctum si-
gnificat: quem sequentes, efficiamur spirituales, & sub
lege esse desistimus. Notandum ergo quod hic spiritus non
cum d'p'p' & cum additamento aliquo, sicut in cæteris le-
gimus, spiritum mansuetudinis, & spiritum fidei, sed sim-
pliciter spiritus appellatur: quæ quidem minuræ magis in
Græco, quàm in nostra lingua obseruatæ (qui d'p'p'a peni-
tus non habemus) videntur aliquid habere momenti.
Queritur in hoc loco, si quicumque spiritu ducitur, non est
sub lege: vtum Moses & prophetae vel spiritu acti sunt, &
sub lege vixerint: quod Apostolus negat: aut habentes spi-
ritum sub lege non fuerint, quod Apostolus hic affirmat:
aut quod est tertium, sub lege viuentes, spiritum non ha-
buerint, quod de tantis viris nefas est credere. Ad quod
nos breuiter respondebimus: Non idem esse sub lege esse,
& esse quasi sub lege: quomodo non idipsum est, in simi-
litudine carnis peccati, & in carne esse peccati. Nec idem
sonat verus serpens, & ærei similitudo serpentis, quem Mo-
ses in eremo suspendit. Sic igitur & sanctos prophetas &
Mosen, ambulantes spiritu, & spiritu viuentes, non sub le-
ge, sed quasi sub lege vixisse, vt ipsi viderentur quidem esse
sub lege: sed eos qui sub lege erant, lucrifacerent, & ab hu-
militate literæ ad altitudinem spiritus prouocarent. Nam

C

C

Cor. 13. b

1. Cor. 22. d

id. 7. b

Rom. 7. c

1. Cor. 13. b

D

1. Cor. 15. b

1. Tim. 2. d

1. Cor. 4. d

Rom. 9. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 1. d

Mat. 22. d

D

Rom. 8. d

Rom. 8. d

G

E

& Paulus, qui Iudæus Iudæis factus est, & omnibus omnia, ut omnes lucrificaret: non dixit, factus sub lege, sed factus quasi sub lege, ut ostenderet se non veritatem legis, sed similitudinem custodisse. Videtur nobis soluisse propositam questionem. Sed quid faciemus de illo Pauli capitulo dicentis: *Cum autem venit plenitudo*

Secundum opus carnis, immunditia nuncupatur, & eam comes luxuria sequitur. Quo modo enim in veteri lege de nefandis criminibus, quæ in occulto fiunt, & ea nominare turpissimum est, ne & dicentis os & aures audientium polluerentur, generaliter scriptura complexa est, dicens: Ve-

recundos vel reuerentes facite
Leu. 15. d
Sec. 70.
εὐλαβεῖς

tēporis, misit Deus filium suum, factū ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. Si enim Christus sub lege fuit, & non quasi sub lege: tota illa superior disputatio vacua fiet. Verum & hæc oppositio de suo soluetur loco.

spiritum ducimini non estis sub lege. Manifesta autem sunt opera carnis: quæ sunt, fornicatio, immundicia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia inimicitia, contentiones, emulationes, iræ, rixæ, dissentiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comestiones, & his similia: quæ prædico vobis,

recundos vel reuerentes facite filios Israel ab omni immundicia: sic in hoc loco cæteras extraordinarias voluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum, si non verecundè & cum honestate, quasi sub oculis Dei, fiât, ut tantum liberis seruiatur, immundiciam & luxuriam nominavit. Quartum in catalogo

Qui enim propterea factus sub lege est, ut eos qui erant sub lege, redimeret: utique cum esset liber à lege, legi se subdidit voluntate. Et multo erat Paulus liberior: qui non sub lege, sed quasi sub lege fuisse testatus est. Et quo modo in cænum & barathrum mortis propter nos descendit, qui orabamus dicentes: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Ita & ex muliere nasci voluit, & esse sub lege: ut eos qui nati erant de muliere & sub lege, saluaret. Et certe non est natus de muliere: id est, de nupta, sed de virgine. Verum abusive virgo mulier appellata est, propter eos qui illam fuisse virginem nesciebant. Ut itaque propter illos qui sanctam Mariam arbitrabantur maritum habere, mulier pro virgine posita est: sic propter eos qui aestimabant Christum esse sub lege, nescientes quia factus esset his qui erant sub lege, quasi sub lege: dicitur & ipse factus esse sub lege.

operum carnis idololatria locum tenet. Qui enim semel se luxuriæ voluptatique permiserit, non respicit creatorem. Alias autem omnis idololatria, festiuitate, gula, ventre, & his quæ infra ventrem sunt, delectatur. Et ne forsità veneficia, & maleficæ artes, non viderentur in nouo prohibite testamento, ipsæ quoque inter carnis opera nominantur. Quia sæpe magicis artibus, & amare miseris euenit & amari. Inimicitia quoque quæ post veneficia ponitur, quem habeat reatum, manifesto crimini subiecta declarat. Quantum enim in nobis est, nullius esse debemus inimici, sed cum omnibus habere pacem. Quod si loquentes veritatem, aliquos meremur inimicos: non tam nos inimici eorum sumus, quam illi inimici sunt veritatis. Nam quod & in Genesi dicitur ad Abrahamam: *Inimicus ero inimicis tuis, & aduersabor aduersantibus tibi:* sicut supra intelligendum: non tam Abrahamam illis inimicum fuisse, quam illos Abrahamæ virtutibus & religioni: per quam calcatis idolis, cognitum venerabatur Deum. Illud quoque quo populo præcipitur Israel: ut odio sempiterno & in posteros transmissa discordia, inimici sint Madianeis: quasi his dicitur, qui sub pædagogo erant, & in alio loco merebantur audire: *Odio habebis inimicum tuum.*

Rom. 11. d

Exod. 23. e

Num. 33. f

Matt. 5. g

H

Gen. 3. c

Aut certe non tam personarum quam morum est facta dissensio: ut quo modo Deus vtiliter inter spernentem & mulierem inimicitias posuit: ne amicitia eorum inutiles essent homini, per quas proiectus est de paradiso. Ita & in Israelitis & Madianeis vita magis dissimilis, quam gens vna damnata est. Septimum locum inter carnis opera contentio possidet: quodam quasi sacro & eminenti inter vitia numero collocata. *Seruum autem domini non oportet rixari, sed esse mansuetum ad omnes:* doctorem, longanimum, cum mansuetudine erudientem, etiam eos qui econtra disputant. Post contentionem, octaua succedit æmulatio: quæ Græco sermone *ζήλος* significantius & notius appellatur. Quo quidem malo, nescio quis nostrum careat. Zelati sunt enim & patriarchæ Ioseph fratrem suum, & Maria & Aaron prophetae dei & sacerdos, contra Moysen tali passione decepti sunt: intantum ut illa de qua scriptura narrauerat, dicens: *Tollens autem Maria prophetes tympanum,* & cætera: postea extra castra proiecta, lepræ vitio sordidata sit, & poenitentiam longiorem septem dierum separatione signauerit. Ira deinde succedit, quæ iustitiam Dei non operatur, & species est furoris. Inter iracundiam autem & iram, hoc interest: quod iracundus semper irascitur, iratus pro tempore concitatur. Et nescio quis possit regnum Dei possidere: cum is qui irascitur, separetur à regno. Rixæ quoque quas aliud Græci significantes, *ἐριθείας* vocant (siquidem rixæ *μύθη* dicitur) à regno Dei prohibent. Est autem *ἐριθεία*, cum quis semper ad contradicendum paratus, stomacho delectatur alieno: & muliebri iurgio contendit, & prouocat contententem. Hæc alio nomine apud Græcos *εἰλονικία* appellatur. Nec non & dissensiones opera carnis sunt: cum quis nequaquam perfectus, eodem sensu & eadem sententia dicit: *Ego sum Pauli, & ego Apollo, & ego Cepha, & ego Christi.* Sed & domorum inter se hæc eadem dissensio reperitur: mariti videlicet ad uxorem, patris ad filium, fratris ad fratrem, conserui ad conseruum, militis ad contubernalem, artificis ad eiusdem operis artificem. Nonnumquam euenit, ut & in expositionibus scripturarum oriatur dissensio, è quibus hæreses quoque, quæ nunc in carnis opere ponuntur, ebulliunt. Si enim sapientia carnis inimica est Deo

2. Tim. 2. d

Gen. 37.

Num. 12. a

Exod. 15. e

Num. 12. a

Iac. 1. c

Rom. 6. b

1. Cor. 1. b

1. Cor. 9. c

Sap. 4. d

Rom. 7. d

F

Gen. 6. a
1. Cor. 6. d
Ibid.

Ibid.

Rom. 8. b.

Luc. 21. g.

2. Th. 3. d

F

1. Tim. 5. d

Luc. 1. h
שבר

1. Cor. 10. b

Rom. 6. b

1. Cor. 6. d

E est Deo (Inimica autem sunt omnia dogmata falsitatis deo repugnantia) consequenter & hæreses inimicæ Deo, ad carnis opera referuntur. *ἀρετῆς* autem Græce, ab electione dicitur: quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. Quicumque igitur aliter scripturam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, quo conscripta est: licet de ecclesia non recesserit, tam hæreticus appellari potest, & de carnis operibus est, eligēs quæ peiora sunt. Hæreses sequitur invidia, quam nō putemus idē esse quod zelum. Quia zelus & in bonā partē accipi potest, cum quis nititur ea quæ meliora sunt æmulari. Invidia verò aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem: cum aut ipse est aliquid in eo in quo alium esse non vult: aut alium esse videns meliorem, dolet se ei non esse cōsimilem. Pulchrè quidam de Neotericis, Græcum versum transferens elegiaco metro de invidia ludit, dicens: Iustus invidia nihil est: quæ protinus ipsum auctorem rodit, excruciatque animum. Scripsit & beatus Cyprianus librū de zelo & liuore valde optimum: quem qui legerit, non dubitabit annumerare operibus carnis invidiam. Inter inuidium autē & inuidiosum hoc interest: quod inuidus feliciori inuidet. Inuidiosus autem is est, qui ab alio patitur invidiam. Quartumdecimum locum inter carnis opera, ebrietas tenet. Ebriosi quippe regnum Dei non possidebunt. Et dominus ad discipulos: *Cauete, ait, ne forte grauentur corda vestra in vino & crapula.* Vino, hominis sensus eueritur: pedes corruunt, mens vacillat, libido succenditur. Vnde Apostolus clamitat: *Et vinum, in quo est luxuria.* Habet unusquisque suæ sententiæ potestatem. Ego Apostolum sequor: in vino esse luxuriam: in vino ebrietatem. Ebrietatem autem & luxuriam, inter carnis opera numerari, nec ille potest negare, qui eisdem passionibus vincitur. Et licet me quidam in eolibro, quem de seruanda virginitate scripsi, reprehendendum putent: quod dixerim adolescentulas ita vinum debere fugere vt venenum, non me sententiæ pœnitebit. Opus quippe ibi magis vini, quam Dei à nobis creatura damnata est: & licentiam tulimus virgini proprio ætatis calore feruenti, ne sub occasione parum bibendi, plus biberet, & periret. Alioquin sciebamus & in Christi sanguinem vinum consecrari, & Timotheo vinum vt biberet, imperatū. Ebrietas autem tam ex vino quàm ex cæteris bibendi generibus, quæ vario modo consiciuntur, potest accidere: ex quo & de sancto dicitur: *Vinum & siceram non bibet.* Siceram interpretatur ebrietas. Et ne quis vinum non bibēs, aliud sibi putaret bibendum: exclusa causatio est, dum omne quod inebriare potest, cum vino patitur aufertur. Quintadecima, quæ & extrema inter carnis opera, comessatio est: Manducauit quippe populus & bibit, & surrexerunt ludere. Sæper ebrietati iuncta luxuria est. Pulchrè quidam non ignobilis orator, cum ebrium de somno describeret excitatum, ait: Nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat. Qua sententia expressit, quodammodo nec mortuum eum fuisse nec viuum. Longum erat vniuersa carnis opera replicare, & catalogum facere vitiorum. Vno igitur omnia sermone cōclusit dicens, & his similia. Quæ vtinam tam facile vitare possemus, quàm facile intelligimus. *Prædico, inquit, vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Vbi ante prædixerat: *Non regnet, inquit, peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideriis eius.* Peccatum omnes istas species habet in quibus nunc discriminandis plus forsitan quàm oportuit, immorati sumus. Ergo in anima, in qua peccatum regnauerit, non potest Dei regnare regnum. *Quæ enim participatio iustitiæ & iniquitatis? Quæ communicatio luci ad tenebras? qui consensus Christo & Belial?* Et putamus nos regnum Dei consequi, si à fornicatione, idololatria & veneficiis immunes simus. Ecce inimicitia, contentio, ira, rixa, dissensio, ebrietas quoque, & cætera quæ parua arbitramur, excludunt nos à regno Dei. Nec refert vno quis à beatitudine excludatur, an pluribus, cum omnia similiter excludant. In Latinis codicibus, adulterium quoque & impudicitia, & homicidia,

in hoc catalogo vitiorum scripta referuntur. Sed sciendum non plus quàm quindecim carnis opera nominata, de quibus & differuimus.

a [Fructus autē, &c.] Et quæ alia inter fructus spiritus debuit tenere primatū, nisi charitas, sine qua virtutes cæteræ non reputantur esse virtutes, & ex qua nascuntur vniuersa quæ bona sunt? Siquidem & in lege & in euangelio, ipsa obtinet principatum: *Dilige dominum Deum tuū ex toto cor-*

de tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, & dilige proximum tuum tanquam teipsum. Quantis bonis referta sit charitas, & supra breuiter perstrinximus, & nunc vel parum dixisse sufficiat, quod dilectio non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliena. Et quamuis suo quis vitio inimicus sit diligenti, & tranquillitatem eius ad odiorum fluctus concitate nitatur, tamen nunquam ille turbatur, nunquam creaturam Dei odio dignam æstimat. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum.* Illud quoque quod à Salvatore dicitur: Non potest arbor bona fructus afferre malos, neque arbor mala, fructus afferre bonos, non tam de hominibus, quàm de fructibus carnis & spiritus arbitror pronunciatum: quia nec spiritus vnquam potest ea vitia quæ in carnis operibus numerata sunt facere, nec caro his fructibus qui oriuntur ex spiritu redundare. Potest autem fieri per negligentiam possidentis, vt spiritus qui versatur in homine, fructus non habeat suos, & econtrariò caro operibus suis mortificatis, peccare desistat. Non tamen illo vsque procedunt, vt & neglecta arbor spiritus, opera carnis afferat, & arbor carnis exulta, fructus germinet spirituales. In secundo spirituum fructuum loco gaudium positum est, quod Stoici quoque qui distinguunt inter verba subtilius, aliud quid esse æstimant quàm lætitiā. Gaudium quippe esse aiunt elationem animi super his quæ digna sunt exultantis: Lætitiā vero effrenatam animi elationem, quæ modum nesciat, & in his quoque quæ vitio sint mixta lætetur. Alij è regione gaudij voluptatem ponunt, non hanc quæ corpus ad libidinē concitat, titillat sensus, dulci blanditur affectu, sed aliam huic *δύστυχον* quæ sine moderatione & vilo decore lætitiæ, in risu exaltat vocem suam. Quod si verum est, & eorum inter verba distinctio non fallit & fallitur, consideremus, ne forsitan idcirco sit dictum: Non est gaudere impiis, dicit dominus. Simul autem & illud notandum, quod post dilectionem, gaudium sequitur. Qui enim diligit quempiam, semper in eius felicitate lætatur. Et si eum viderit aliquo errore deceptum, & peccatorum lubrico concidisse, dolebit quidem, & erueret festinabit, sed non poterit gaudium mutare tristitia, sciens nullam rationabilem creaturam apud Deum perire perpetuo. Tertius fructus spiritus, est pax, à qua Salomon quoque qui in typo Christi præcessit, nomen accepit. Et de ecclesia psalmista canit: *Factus est in pace locus eius.* Et inter octo euangelij beatitudines scribitur: *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.* In primo etiam graduam psalmo cantatur: Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Nec putemus pacem tantum in eo esse quærendam, si cum alio non iurgemur, sed tunc pax Christi, hoc est, hæreditas nostra nobiscum est, si tranquilla mens nullis passionibus perturbetur. Post pacem sequitur longanimitas, siue patientia, quia utroque modo *μακροθυμίας* possumus interpretari. Huic contraria est pusillanimitas, de qua scribitur: *Pusillanimus vehementer insipiens, qui vero patiens est, & vniuersa sustentat, vir sapiens.* Et cum *ἐπιεικής* multū sapiens appellatur, vt in Prouerbijs quoque scriptum est: *Longanimus vir, multus in prudentia.* Benignitas etiā siue suauitas, quia apud Græcos *χρηστότης* utrumque sonat, virtus est lenis, blanda, tranquilla, & omnium bonorum apta consortio, inuitans ad familiaritatem sui, dulcis alloquio, moribus temperata. Denique & hanc Stoici ita definiunt: Benignitas est virtus spontē ad benefaciendum exposita. Non multum bonitas à benignitate diuersa est, quia & ipsa ad benefaciendum videtur exposita, Sed in eo differt, quia potest bonitas esse tristior,

Deu. 6. a
Matth. 22. d

Iac. 5. b
Matth. 7. e

H

Esa. 57. d
Sap. 70.
ὄυκ ἔστι
χαίρειν

Psal. 75. a
Matth. 5. a
Psal. 119. b

Prou. 14. d
Sec. 70.

Idid.

15. d
10.
16. f

11. d

1. g

1. f

1. g
H
1. e

1. d

1. b
שכר

1. 37.

12. a
1. c
12. d
1. e

1. b

1. d

1. b

& fronte seueris moribus irrigata, bene quidem facere & prestare quod poscitur, non tamen suavis esse consortio, & sua cunctos inuitare dulcedine. Hanc quoque sectatores Zenonis ita definiunt: Bonitas est virtus, quæ prodest, siue virtus ex qua oritur utilitas, aut virtus propter semetipsam, aut affectus qui fons sit utilitatum. Inter fructus spiritus, septimum & sacratiorem locum fides possidet, quæ etiam alibi inter tres ponitur spes, fides, charitas. Nec mirum si spes in hoc catalogo non referatur, cum in fide sit quod speratur, & ita eam Apostolus ad Hebræos scribens definiat: *Est autem fides sperandarum substantiarum, argumentum necdum apparentium.* Si quidem id quod speramus esse venturum, & necdum est in presenti, fide possidemus, sperantes nos tenere quod credimus. Quæritur quoque quomodo fides in charitate sit posita. Qui diligit, nunquam se lædi æstimat, nunquam aliud nisi quod diligit & diligitur, suspicatur. Cum autem dilectio procul ab fuerit, & fides pariter abscedit. Post fidem mansuetudo numeratur, quæ aduersa est iræ, rixis, dissensionibus, & nunquam ad sui contraria prouocatur. Verè de bona spiritus arbore, bonos fructus egerminans. Per hanc famulus Dei Moyses, testimonium scripturæ meruit accipere, dicens: *Moses mansuetus erat, plusquam omnes homines super terram.* Super terram inquit. Super eos enim qui faciem Deum videbant, esse non poterat, quia multa sæpe cõpellimur per carnis facere infirmitatem. De Dauid quoque, licet multi de domino nostro æstiment prophetatum, quod nos etiam non negamus, Spiritus sanctus in typo venturi canit: *Memèto domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius.* Cuius mansuetudo aduersus Saul, Absalon, & Semei, vel maxime claruit, cum alius eum vellet occidere, alius res nouas molitus, fraudare imperio niteretur, alius lapides in eum iaciens, & puluerem ventilans, clamaret & diceret: *Egredere, egredere vir inique.* Extrema continentia in fructibus spiritus collocatur: quam non solum in castitate debemus accipere, sed etiam in cibo & potu: In ira quoque & vexatione mentis, & detrahendi libidine. Inter modestiam autem & continentiam, hoc interest, quàm modestia in viris perfectis est, consummatæque virtutis, de quibus Saluator ait, *Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram.* Et de seipso: *Discite à me, quoniam mitis sum, & humilis, & mansuetus corde.* Continentia vero in via quidem virtutis est, sed necdum peruenit ad calcem, quia cupiditates adhuc in eius qui se continet cogitatione nascuntur, & mentis pollunt principale, licet non superent, nec ad opus pertrahant cogitantem. Non solum autem in desideriis & cupiditate continentia necessaria est, sed etiam in tribus reliquis perturbationibus, dolore scilicet, lætitia, & timore. Aduersus huiusmodi fructus spiritus, non est lex. *Iusto quippe lex non est posita: Iniquis autem & non subiectis, impiis & peccatoribus.* Lex mihi dicit: Non adulterabis, non occides, non falsum testimonium dices: nõ fraudabis, non desiderabis aliena, non periurabis, non furaberis: si hæc omnia fructu in me spiritus charitate regnante non facio, superflua mihi sunt præcepta legis. Denique & sapientes mundi de philosophia sic opinati sunt, vt quod leges publicæ facere homines necessitate compellunt, hoc illa persuadeat fieri voluntate.

1. Cor. 13. a

Heb. 11. a

Num. 11. a

Psal. 105. a
1. Reg. 24. a
2. Reg. 15. a
Ibid. 16. b

B

Mat. 5. a
Mat. 23. d

1. Tim. 1. d
Exod. 20. b

Heb. 6. b

aduersus huiusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

si corpora nostra membra sunt Christi, consequenter & caro nostra caro Christi est, quam crucifigimus, mortificantes per eam super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, desiderium malum, & auaritiam, & de nobis in laude nunc ponitur, qui Christi Iesu carnem crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, & semper mortificationem Iesu circumferimus in corpore nostro, vt & vita eius manifestetur in carne nostra. Non modici autem laboris est, sic in presenti sæculo viuere, vt iam nunc vita Iesu manifestetur in carne nostra. Ita enim viuificabuntur & mortalia corpora nostra per inhabitantem in nobis spiritum. Vbi Latinus interpres vitia posuit, in Græco *παθηματα*, id est, passiones leguntur. Et quia passio potest & dolorem, & cæteras necessitates significare corpusculi, cautè Apostolus intulit, desideria, vt non naturam corporis videretur in spiritualibus vitis negare, sed vitia. Et hoc ita admonitum sit, si vulgatam editionem sequimur, legentes, qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, vt non carnem Christi, sed suam eos crucifixisse dicamus. Pene oblitus sum interpretationis secundæ. Prædixi enim omnia quæ sequuntur ad legem & ad circumcisionem esse referenda. Sensus itaque iste est. In quibus est fructus spiritus, charitas, gaudium, & reliqua, hi corpoream scripturæ intelligentiam, quæ nunc caro Christi appellatur, crucifixerunt cum passionibus eius & desideriis, quæ generant paruulis atque lætibus fomenta vitiorum. Crucifixi Christi carnem qui non iuxta carnem historia militat, sed spiritum allegoriæ sequitur præuiantem.

¶ *si spiritu viuimus, &c.*] Vtatur hoc testimonio aduersum eos qui nolunt scripturas spiritualiter intelligere. Quis est autem qui viuunt spiritu, nisi absconditus homo noster: qui & iuxta carnem interdum solet viuere? Sed cum spiritu vixerit, spiritu ambulat. Cum in carne voluerit ambulare, viuens mortuus est. Vir perfectus in Christo, semper viuunt in spiritu, spiritui obedit, nunquam viuunt in carne. Et contra: Qui se totum carni dederit, & passionibus deputarit, nunquam viuunt in spiritu. Inter hos medijs sunt, quos nec spirituales possumus appellare, nec carnos, sed qui inter virtutes & vitia fluctuantes, nunc ad meliora retrahuntur, & spiritus sunt: nunc carnis lubrico supplantantur, & caro sunt.

¶ *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, &c.*] Vnum verbum apud Græcos *κενóδοξοι*, trium verborum circuitu interpres Latinus expressit. Quantas autem habeat definitiones & significantias gloria, & philosophorum innumerabiles libri, & Ciceronis duo volumina, quæ de gloria scripsit, indicio sunt. Verum nos, quia non verborum etymologias, sed scripturæ sensum differere conamur, ita hunc locum cum superioribus copulabimus: Si spiritu viuimus, spiritui obtemperemus, nequaquam per legem, sed per charitatem nobis inuicem seruientes. Non debemus de scripturarum interpretatione contendere & dicere: Circuncisio melior est: non, sed præputium. Contemnenda historia, & allegoria sequenda, imò allegoria vana est & vmbatica, & nullis veritatis fixa radicibus. Vnde euenit, vt inuicem nascantur inuidiæ. Excludere enim ait, vos volunt, vt illos æmulemini, non tam veritatem legis volentes docere, quàm vincere. Ne autem penitus verbum gloriæ prætermittamus intactum, suas philosophi ineptias relinquentes, de scripturis aliqua retrahemus:

interpretari possumus, recrucifigentes. Primum notandum quod aliud sit crucifigere, aliud recrucifigere. Deinde quia non idipsum sit recrucifigere filium Dei, & crucifigere carnem Christi cum vitiis & concupiscentiis, Caro quippe Christi non principaliter & propriè filius Dei est, sed Iesus Christus, qui cum esset in principio apud patrem, verbum Deus, caro factus est, & seipsū exinaniuit formam serui accipiens, vt crucifigeret carnem, & despoliaret principatus & potestates, triumphans de eis in ligno, vt compleretur illud Apostoli: *Quod n. mortuus est, peccato mortuus est semel.* Igitur

CAPVT

si corpora nostra membra sunt Christi, consequenter & caro nostra caro Christi est, quam crucifigimus, mortificantes per eam super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, desiderium malum, & auaritiam, & de nobis in laude nunc ponitur, qui Christi Iesu carnem crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, & semper mortificationem Iesu circumferimus in corpore nostro, vt & vita eius manifestetur in carne nostra. Non modici autem laboris est, sic in presenti sæculo viuere, vt iam nunc vita Iesu manifestetur in carne nostra. Ita enim viuificabuntur & mortalia corpora nostra per inhabitantem in nobis spiritum. Vbi Latinus interpres vitia posuit, in Græco *παθηματα*, id est, passiones leguntur. Et quia passio potest & dolorem, & cæteras necessitates significare corpusculi, cautè Apostolus intulit, desideria, vt non naturam corporis videretur in spiritualibus vitis negare, sed vitia. Et hoc ita admonitum sit, si vulgatam editionem sequimur, legentes, qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, vt non carnem Christi, sed suam eos crucifixisse dicamus. Pene oblitus sum interpretationis secundæ. Prædixi enim omnia quæ sequuntur ad legem & ad circumcisionem esse referenda. Sensus itaque iste est. In quibus est fructus spiritus, charitas, gaudium, & reliqua, hi corpoream scripturæ intelligentiam, quæ nunc caro Christi appellatur, crucifixerunt cum passionibus eius & desideriis, quæ generant paruulis atque lætibus fomenta vitiorum. Crucifixi Christi carnem qui non iuxta carnem historia militat, sed spiritum allegoriæ sequitur præuiantem.

¶ *si spiritu viuimus, &c.*] Vtatur hoc testimonio aduersum eos qui nolunt scripturas spiritualiter intelligere. Quis est autem qui viuunt spiritu, nisi absconditus homo noster: qui & iuxta carnem interdum solet viuere? Sed cum spiritu vixerit, spiritu ambulat. Cum in carne voluerit ambulare, viuens mortuus est. Vir perfectus in Christo, semper viuunt in spiritu, spiritui obedit, nunquam viuunt in carne. Et contra: Qui se totum carni dederit, & passionibus deputarit, nunquam viuunt in spiritu. Inter hos medijs sunt, quos nec spirituales possumus appellare, nec carnos, sed qui inter virtutes & vitia fluctuantes, nunc ad meliora retrahuntur, & spiritus sunt: nunc carnis lubrico supplantantur, & caro sunt.

Phil. 2. b
Col. 2. c
Rom. 6. b

1. Cor. 4. a

Rom. 7. b

D

Mat. 23. a
Ioan. 5. g

1. Reg. 2. f
Sec. 7. o

Num. 16. c
3. Reg. 8. b
Exod. 40. d

1. Cor. 3. d

Heb. 1. a
Act. 7. g

F

Luc. 7. 20

1. Cor. 13. b

1. Cor. 12. a

1. Cor. 13. a

1. Cor. 13.

ctemus:

C

Mat. 23. a
Ioan. 5. 8

temus. Opinionem vulgi, & laudem hominum favore
quaesitam, gloriae nomen sonat, vbi dicitur: *Omnia autem fa-
ciunt, vt ab hominibus glorificentur.* Et alibi: *Quomodo potestis
credere, gloriam ab inuicem quarentes?* Porro in bonam partem
in eodem loco. *Et gloriam ab eo qui solus est, non quarentes.*

Ex quo intelligimus idem ver-
bum, nunc virtutem significa-
re, nunc vitium. Si ab homini-
bus quaero gloriam, vitium est:
si à Deo, virtus est, qui & ad ve-
ram nos gloriam cohortatur,
dicens: *Eos autem qui me glori-
ficant glorificabo.* Significat &
aliud in scripturis diuinis glo-
ria, cum augustius aliquid, & diuinius hominum se praebet
obutibus. Vifa est in tabernaculo gloria domini, & in tem-
plo quod à Salomone constructum est, gloria erat, & in facie
Moyfi, quando nesciebat quod glorificatus esset vultus eius,
de qua vultus gloria, puto & Apostolum dicere: *Nos autem
omnes renelata facie gloriam domini contemplantes, in eandem
imaginem transformatur à gloria in gloriam, sicut à Dei spiri-
tu.* Et ipse Saluator, splendor gloriae & figura substantiae Dei
dictus est. Vidit & Stephanus gloriam Dei, & Iesum stantem
à dextris eius. Vt autem & nos nobis fingendorum nominum
licentiam praesumamus: rebus quippe nouis (vt ait quidam)
noua fingenda sunt nomina: quia hic dictum est: *Non efficiamur
inanis vel vacuae gloriae cupidi,* nos eos asseramus plenae
gloriae esse cupidos, qui gloriam Dei desiderant, & laudem
virtute condignam, & aspectum diuinius aliquid ostenden-
tem. Vnde & in plerisque locis, nostri maiestatem pro glo-
ria transfulerunt. Iam dudum cupio in verba prorumpere,
sed teneor timore dicendi: Dicam tamen, nec tacebo passio-
nem meam, passionem pene communem, non de diuitiis, non
de potentia, non de pulchritudine, & corporum venustate,
haec enim manifestè inter carnis opera nominantur. Eleemo-
syna si ob laudem fiat, inanis est gloria. Longa oratio, pal-
lor ex ieiunio sequens. Non mea sunt verba, sed Saluatoris
in euangelio peritonantis. Ipsa quoque castitas in matrimo-
nio, viduitate, virginibus, saepe plausum quaerit humanum,
& quod dudum timeo dicere, sed dicendum est martyrium
ipsum si ideo fiat, vt admirationi & laudi habeamur à fratri-
bus, frustra sanguis effusus est. Loquatur Apostolus, loqua-
tur electionis vas: *Si tradidero corpus meum vt glorier, charitatè
autem non habeam, nihil mihi prodest.* Illi qui dixerat: *Scio ho-
minem in Christo, ante annos quatuordecim, siue in corpore ne-
scio, siue extra corpus nescio scit, raptum vsque ad tertium cae-
lum.* Et post modicum: *Raptus in paradysum, audiuit arcana
na verba, quae non licet homini loqui.* Illi, inquam, qui plus
omnibus laborauit, ne magnitudo reuelationum extolleret
eum, datus est stimulus carnis eius angelus satanae, qui eum
colaphizaret, vt non extolleretur. Et certè ter dominum ro-
gavit vt discederet ab eo, sed dictum est ei: *Sufficit tibi gratia
mea: Virtus enim in infirmitate perficitur.* Quid tam Dei o-
pus, quam scripturas legere, in ecclesia praedicare, sacerdo-
tium cupere, ante altare domini ministrare? Sed & haec nisi
aliquis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate
laudis oriuntur. Videas plerisque (quod etiam Tullius ait)
libros suos de contemnenda gloria inscribere, & causa glo-
riae, proprii nominis titulos praenotare. Interpretamur scri-
pturas, saepe vertimus stilum, quae digna lectione sunt, scri-
bimus: & nisi Christi causa fiant, sed memoriae in posteros,
& famae in populos, totus labor irritus fiet, & erimus qua-
si tympanum sonans, & cymbalum concrepans. Videas
plerisque de scripturis inter se contendere, & athleticum
scommam dei facere sermonem, inuicem prouocant, & si vi-
cti fuerint, inuident: Inanis quippe gloriae cupidi sunt. Scio
in Latinis codicibus in eo testimonio quod supra posuimus:
Si tradidero corpus meum vt glorier, ardeam habere pro glorier,
sed ob similitudinem verbi, qua apud Graecos, ardeam &
glorier, id est, ἀρδῶ ἵνα δοξάσω, & ἀρδῶ ἵνα κηρύξω, vna literae parte di-
stinguitur, apud nostros error inoleuit. Sed & apud ipsos
Graecos exemplaria sunt diuersa,

1. Reg. 2. f
Sec. 70.

Num. 15. c
3. Reg. 8. b
Exod. 40. d

1. Cor. 3. d

Heb. 1. a
Act. 7. g

D

Luc. 7. 20

1. Cor. 13. b

1. Cor. 12. a

1. Cor. 13. a

1. Cor. 13.

CAPVT VI.

CAPVT VI.

FRatres & si praecipuus fuerit homo in aliquo delicto,
vos qui spirituales, &c.] Sciens Paulus eius Dei se esse
cultorem, qui nollet mortem
peccatoris, sed poenitentiam, &
excepta Trinitate omnem crea-
turam, licet non peccet, tamen
posse peccare: eum quoque qui
spiritualis est cohortatur sui ti-
more ne peccet, manum por-
rigere corruenti. Et pulchre
praecipuum in delicto, ho-
minem vocat, qui mori possit, ex ipso nomine fragilitatem
conditionis ostendens, vt dignus sit venia, qui velut ho-
mo errore deceptus, & merus in voraginem, seipsum si-
ne auxilio & adiutore erigere non possit. Spirituali autem
non additur homo, sed quasi Deo praecipitur, vt homi-
nem praecipuum in delicto instruat, siue (vt melius ha-
betur in Graeco) perficiat in spiritu lenitatis. Qui autem
perficitur, non ei desunt vniuersa, sed aliqua. Denique,
si non peccatis pluribus, sed vitio aliquo praecipuus er-
rauit, lenitatis spiritum & mansuetudinis in correctione
peccantis spiritualis adhibeat, ne rigidus, ne iratus & tristis
corrige cupiat errantem, sed prouocet eum, spondens
salutem, veniam repromittens: Christi testimonium pro-
ferat, quod graui legis & peccatorum onere depressos, ad
iugum suum suauem, & leuem inuiter onus, vt discant, quia
humilis sit & mitis, & mansuetus corde, & inueniant re-
quiem animabus suis. Utamur hoc testimonio aduersum
haereticos, qui diuersarum fingentes fabulas naturarum,
aiunt spiritualement bonam esse arborem, & nunquam malos
afferre fructus. Ecce Apostolus, cuius & ipsi auctoritate
sequuntur, dicit eos qui spirituales sunt, posse peccare, si per
alitudinem cordis sui inflentur & corruant. Quod & nos
quoque fatemur, & *χίνοις*, spirituales fieri, si ad meliora
reuertantur. Opponi nobis potest illud quod ad Corinthios
scribitur: *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate,
& spiritu mansuetudinis?* Si enim ibi ad peccatores, non in
spiritu mansuetudinis, sed in virga venire se dicit, quomo-
do hic his qui in aliquo peccato praecipui fuerint, non vir-
gam adhibet, sed spiritum mansuetudinis? Verum ibi ad
eos dicitur, qui post peccatum non sentientes errorem
suum, nolebant maioribus suis subdi, & poenitentia cor-
rigi. Vbi verò peccator intelligens vulnus suum, tradit me-
dico se curandum, ibi non est virga necessaria, sed spiri-
tus lenitatis. Sed & illud fortè quaeratur, quod si propterea
instruere quis debeat peccatorem in spiritu lenitatis, quia
consideret se, ne & ipse tentetur, ergo iustus qui de sua cer-
tus est mente, qui scit non posse se labi, non debet instruere
peccatorem in spiritu lenitatis? Ad quod dicemus, etiam si
vicerit iustus sciens quanto labore superauerit, magis pec-
canti veniam largietur Nam & Saluator propterea tetratus
est, iuxta omnia nobis similiter absque peccato, vt possit
compati & condolere infirmitatibus nostris, suo doctus
exemplo, quam difficilis sit in carne victoria. Si quis virgo
ad senectam vsque permanerit, ignoscat ei qui adolescen-
tiae quondam calore deceptus est, sciens quantis difficulta-
tibus illam transierit aetatem. Si quis pro CHRISTI nominis
confessione cruciatus, alium in tormentis viderit denegasse,
compatiatur vulneribus negatoris, & non tam illum vi-
ctum, quam se vicisse miretur. Cautelam quoque scribetis
attendite: quia non dixerit, considerans te, ne & tu cadas, sed
ne & tu tentaris. Vinci quippe vel vincere nonnunquam in
nostra est potestate; ceterum tentari, in potestate tentantis
est. Si enim Saluator tetratus est, quis potest esse securus,
intentatum se vitae huius maria transire? Qui putant Pau-
lum iuxta humilitatem, & non verè dixisse: & si imperitus
sermone, non tamen scientia, defendat huius loci conse-
quentiam. Debuit quippe secundum ordinem dicere: Vos
qui spirituales estis, instruete huiusmodi in spiritu lenita-
tis, considerantes vosmetipsos, ne & vos tentemini, &
non plurali inferre numerum singularem. Hebraeus igitur
ex Hebraeis, & qui esset in vernaculo sermone doctissimus,

1. Cor. 4. d

Mat. 11. d

H
1. Cor. 4. d

Heb. 4. d

1. Cor. 12. b

A profundos sensus aliena lingua exprimere non valebat, nec curabat magnopere de verbis, cum sensum haberet in tuto. Hæc secundum simplicem intelligentiam. Cæterum ut & secundæ expositionis ordinem prosequamur, locus iste de epistola ad Romanos sine pandendus est. Ibi enim cum simili- ter de eis & obseruationibus scriberet Iudæorum, & eos qui legis iuxta literam præcepta cõ- temnerent, firmos atque perfectos, illos vero qui adhuc antiqua consuetudine ducebantur, infirmos paruulosque nar- raret, & videret iurgium esse inter spirituales & carnos, ad- monuit spirituales, ne cõtem- neret carnos, & ait: *Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum.*

Rom. 14. a *Alius enim credit manducare omnia qui autem infirmus est, holus manducat. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicat: Deus enim illi assumpsit: Tu quis es qui iudices alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem: Potens est enim Deus statuere illi: Et multa in medio super hoc sensu differens, adiecit in fine: Noli propter escam destruere opus Dei. Et iterum: Debemus autem non firmiores, & imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere Vnusquisque vestrum proximo suo placeat ad bonam edificationem*

Psal. 37. a *Alter alterius onera portate, &c.] Quia peccatum onus sit, & psalmista testatur dicens: Iniquitates meæ eleuatae sunt super caput meum, quasi onus graue grauatæ sunt super me. Et Zacharias in specie mulieris, vidit super talentum plumbi sedere iniquitatem. Hoc onus Saluator pro nobis tulit, suo nos exemplo docens, quid facere non deberem. Ipse quippe iniquitates nostras portat, & pro nobis dolet, & eos qui peccatorum ac legis onere sunt depressi ad leue onus virtutis inuitat, dicens: *Iugum meum suauis est, & onus meum leue.**

B *Qui igitur fratris non desperat salutem, sed manum porrigit deprecanti, & quantum in se est, flet cum flente, infirmus est cum infirmo, suaque iudicat aliena peccata, iste per charitatem adimplet legem Christi. Quæ Christi lex est: Hoc est mandatum meum, ut diligatis inuicem. Quæ lex filij Dei est: Diligite alterutrum, sicut & ego dilexi vos. Quomodo Dei filius non dilexit? Maior hac dilectione non est, quam ut quis animam suam ponat pro amicis suis. Qui clementiam non habet, nec indutus est viscera misericordiae & lacrymarum, quamuis spiritualis sit, non adimplebit legem Christi. Sed & hunc locum cum superioribus copulemus: Duplicem enim sequimur intelligentiam. Si quis infirmus in fide est, & aduc lacte nutritur infantiae, nec potest tam cito à legali obseruatione ad spiritualia sacramenta transire, vos qui robustiores estis, eius onera portate, ne per scientiam vestram frater peccet, pro quo Christus est mortuus. Portat quoque fratris necessitatem, qui grauatam pauperem onere egestatis adiutat, & facit sibi amicos de iniquo mammona, quem post resurrectionem Christus affatur: *Venite ad me benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere.* Iuxta hunc sensum etiam in alia epistola Paulus Timotheum docens, addidit: *Diuitibus huius seculi præcipe non sublimis sapere (pro eo quod est, non superbire) neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum, bene agere, diuites esse in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.* Qui veram vitam apprehendit, eum videlicet qui loquitur: *Ego sum vita, impleuit legem Christi, quæ tendit ad vitam.**

1. Cor. 8. b *Luc. 16. b* *Mat. 25. c*

1. Tim. 6. d *Ioan. 14. a*

b ¶ *Nam si quis existimat se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit.] Si quis non vult onera aliena portare, & immisericos suo tantum opere & virtute contentus est non quærens quæ aliena sunt, sed quæ sua, hoc est, sui tantum amator, & non etiam Dei, ipse se seducit. Dupliciter autem legi potest atque distingui: Vel, si quis existimat esse se aliquid cum sit nihil. Aut ita: Si quis existimat se esse aliquid, ut postea inferamus: cum sit nihil, se ipse seducit. Et magis in*

Græco quam in Latino resonat ista distantia. Prioris distinctionis hic sensus est. *Qui se aliquid existimat esse & nihil est, ipse se decipit.* Secundus sensus alior est, & qui nobis magis placet: Si quis existimat se esse aliquid, in eo quod se putat esse aliquid & nõ ex clemetia in proximũ, sed ex suo opere & labore se iudicat, sua tantum virtute contentus, iste ex hac ipsa arrogantia nihil fit, & ipse se decipit, quod melius in Græco dicitur, *επειπαρῶ*, hoc est, mentem suam decipit, pro quo Latinus posuit interpres, se ipse seducit. Mentem autem suam decipit, qui se putat esse sapientem, & secundum Esaiam, sapiens in se est, & in conspectu

suo intelligens. Ad circumcisionem & legem ita loci huius connectitur intellectus. Qui spiritualis est, & misericordiam in proximum non habet, contemnens humilem, quia ipse sublimior est, ipse se decipit, nesciens hanc spiritus esse legem, ut nos inuicem diligamus.

c ¶ *Opus autem, &c.] Sensus iste est: Tu qui te æstimas spiritualem, & de alterius infirmitate robustior es, non debes imbecillitatem iacentis, sed tuam fortitudinem considerare. Neque enim si alius perfectè non potest ad Christianismum à Iudaismo transire, iccirco tu perfectus es Christianus, sed si te propria conscientia non remordet, habes in temetipso gloriam, & non in altero. Athleta non ideo fortis est, quia vicit infirmum, & languida aduersarij membra superauit, sed si robustus est, & in sua fortitudine, non in infirmitate alterius gloriatur. Intelligi potest & aliter: Qui conscientiam habet operis boni, & seipsum considerans, opus suum non reprehendit, non debet de hoc apud alium gloriari, & laudem suam foras fundere, & communicare cum cunctis, & ex hominum quærere fauore iactantiam, sed in temetipso habeat gloriam, & dicat: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Qui gloriam quærit ab altero, huic nec mundus crucifixus est, nec crucifixus est ipse cum Christo. Recepit quippe, quod quærebat ab hominibus, mercedem suam.*

d ¶ *Vnusquisque enim onus, &c.] Videtur superioribus contraire, ubi ait: Alter alterius onera portate. Si enim onus suum vnusquisque portabit, alter alterius onera portare nõ poterit. Sed videndum, quod ibi præceperit ut peccantes in hac vita nos inuicem sustentemus, & in præsentis sæculo alterutrum auxilio simus: hic autem de domini dicat in nos iudicio, quod non ex alterius peccato & comparatione deterioris, sed iuxta nostrum opus aut peccatores ab eo iudicemur aut sancti, recipiente vnoquoque secundum opus suum. Obscurè licet docemur, per hæc sententiam, nouum dogma quod latitat, dum in præsentis sæculo sumus, siue orationibus, siue consiliis inuicem posse nos coadiuari. Cum autem ante tribunal Christi venerimus, non Iob, non Daniel, nec Noë rogare posse pro quoquam, sed vnumquemque portare onus suum.*

e ¶ *Communicet, &c.] Marcion hunc locum ita interpreta- tus est, ut putaret fideles & catechumenos simul orare debere, & magistrum communicare in oratione discipulis, illo vel maxime elatus quod sequatur, in omnibus bonis: Cum utique si de oratione sermo fuisset, non debuerit ei præcipi qui catechizatur, sed ei qui se catechizat, id est, non discipulo, sed magistro. Deinde etiam cætera quæ sequuntur, cum eius expositione non congruunt: *Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Et: Bonum autem facientes, non deficiamus. Tempore enim suo metemus, non deficientes.* Sensus itaque iste est: Quia superius spiritualibus præceperat, ut eos qui præoccupati fuerant in aliquo delicto, instruerent in spiritu lenitatis, & alter alterius onera portarent, adimplentes legem Christi, nunc e contrario his qui adhuc imbecilliores, & discipuli, & carnales erant, præcipit, ut quomodo ipsi à magistris spiritualia metunt, sic magistris carnalia præbeant: *Qui totos se diuinæ eruditioni & studio tradentes, vitæ huius necessa- rijs**

C
E
Exod. 16. c
1. Tim. 6. b
Matt. 7. b
Esai. 5. e
Iob. 2. e
Psal. 33. c
Ibid. 36. c
Luc. 12. e
Ibid. 16. d
Infr. cod. D
F
1. Cor. 9. b
Ezech. 4. e

E riis indigeant, & fiat illud quod de manna scriptum est: *Qui multum non abidauit, & qui modicum non minorauit.* Bona autem in presenti loco iuxta vulgi consuetudinem, moremque communem, victum & vestitum, & cetera quae homines inter bona numerant, appellauit: *Habentes enim victum & vestitum his contenti sumus.* Nec mirum si Paulus ea quae erant corpori necessaria, boni appellatione signauit, cum etiam Saluator noster ad eos qui necdum ad virtutum culmen ascenderat, sed abhuc humiliter incidebat, & sibi addi poscebant fidem, dixerit: *Si ergo vos cum mali sitis, scitis bona data dare filiis vestris quanto magis pater vester caelestis dabit bona petentibus se?* E-

go puto & Iob cum ad uxorem, quasi vnam de insipientibus mulieribus loqueretur, respectu eius quae ita putabat, de corporalibus diuitiis loquutum: Si bona accepimus de manu domini, & rursum de angustiis & pressuris & tentatione quae victoriam afferant: Quare mala non sustineamus? Cum vtrique mala & bona non in diuitiis & pressuris, sed in virtutibus ponantur & vitiis, ut iustus loquitur in psalmo. *Quis est homo qui vult vitam, cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, & fac bonum.* Proprie malum dicitur quod vitandum est: bonum quod facere debemus. Diues quoque ille in euangelio, qui mali & boni scientiam non habebat, recte agrorum vbertatem bona arbitrabatur, dicens: *Anima, habes bona posita in annos multos: quiesce, comede, bibe, latere.* Et alius qui iacebat in purpura, & deliciis, affuebat, audit apud inferos ab Abraham: *Recepisti bona in vita tua:* Illud quoque attendendum ne forte & hoc possit intelligi, dare discipulis mandatum, ut eis qui se instruunt, verbum communicent, obsequantur, dociles facilesque se praebeant. In his tamen quae bona sunt: quae spiritualia, & non haeretica vel iudaica prauitate peruersa.

F a ¶ *Nolite errare, &c.* Prauidens spiritu, eos qui docentur & debent magistris sumptus & vitae necessaria ministrare posse obtendere paupertatem, & dicere: Ager meus hoc anno atuit siccitate, vineam grando contriuit, redditus qui esse poterant, tributa rapuerunt, non habeo unde tribuam quod iubetur, adiecit: *Nolite errare, Deus non irridetur.* Scit inquit, corda vestra, non ignorat facultates: Excusatio verisimilis, hominem potest utcumque placare, Deum non potest fallere. Et simul cohortatur ad id quod praecipit, quod multiplicatio saenore recepturus est. Ad Corinthios quoque rationem dati & accepti, similis docuit exemplo. *Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictione & metet. Vnusquisque sicut propositum habet in corde, non ex tristitia aut ex necessitate: Hilarem enim datorem Deus diligit.*

b ¶ *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet, &c.* Omne quod loquimur, agimus, cogitamus, in duobus seminatur agris, carne & spiritu. Si bona sunt, quae de manu, ore, corde promuntur, seminaria in spiritu, vitae aeternae fructibus redundabunt. Si mala, ab agro carnis excepta, corruptionis nobis segetem postulabunt. Aliter: Qui legem carnaliter intelligit, repromissiones quoque carnales, & quae praesenti in seculo corrumpuntur, expectat. Qui autem spiritualis auditor est, seminat in spiritu, & de spiritu metet vitam sempiternam. Simul notemus sermonis consequentiam, & eam cum superioribus copulemus: hominem vocari in spiritu seminantem, qui quando ceperit vitam metere sempiternam, homo fortasse esse desistat. Tatianus, qui putatiuam Christi carnem introducens, omnem coniunctionem masculi ad feminam immundam arbitrat, Encratiarum vel acerrimus haeresarches, tali aduersum nos sub occasione praesentis testimonii vsus est argumento. *si qui seminat in carne, de carne metet corruptionem:* in carne autem se-

S. Hieron. Tom. 6.

minat qui mulieri iungitur, ergo & is qui uxore vitur, & seminat in carne eius, de carne metet corruptionem. Respondebitur ei, primum non dixisse Paulum, qui seminat in carne sed in carne sua. Nemo autem secum ipse concumbit, & in sua carne seminat, Deinde ut observationem hanc quam an-

notauimus in carne sua, ex abundanti ei concedamus, addendum est eos quoque, qui comedant & bibant, & dormiant, & aliquid faciant ob refrigerium corporis; iuxta illum seminare in carne, & de ea metere corruptionem. Quod si ad hoc confugerit, ut dicat, eos qui siue bibant, siue manducant, siue dormiant, in nomine tamen domini omnia cum ratione perficiant, non in carne seminare, sed in spiritu: & nos ei similiter respondebimus, eos quoque, qui Dei primam sententiam sequantur cum ratione facientes. *Crescite & multiplicamini & replete terram,* non in carne, sed in spiritu seminare. Syllogismus itaque eius futilis & caducus, sophismate primū decipit audientem. Ceterum diligenter inspectus, facile soluitur: Neque enim possumus dicere, Abraham, Isaac & Iacob, & alios sanctos vitos, qui de repromissione nati sunt, Ipsum quoque domini praecursores, quia in carne nati sunt, de corruptionis germine pullulasse. Illud etiam pariter obseruandum, quod qui seminat in carne, cum additamento suae carnis ponitur: qui autem seminat in spiritu non dicitur in spiritu suo, sed simpliciter in spiritu. Qui enim bona seminat, non in suo quippiam, sed in Dei spiritu seminat, de quo & vitam est messurus aeternam.

c ¶ *Bonum autem facientes, &c.* Cohortatur eos ad studium perseverantiae, qui in hac vita mercedem boni operis expectant, nescientes quia sicut in semine aliud sationis, aliud messis est tempus, sic & in praesenti vita sementem esse opera (quae vel in spiritu vel in carne metantur) messem vero futurum iudicium, & pro qualitate vel diuersitate sementis, diuersas nos facere messuras, centesimum & sexagesimum, & tricesimum fructum: quam segetem nemo potest metere deficiens. *Qui enim perseverauerit usque in finem saluus erit.* Sicut & alio loco praecipitur: *Esto non deficiens.* Quale est autem, ut cum peccatores quotidie in malis operibus augeantur, nos in bono opere lassemur?

d ¶ *Ergo dum tempus habemus, &c.* Tempus sementis [ut diximus] tempus est praesens & vita quam currimus. In hac licet nobis quod volumus seminare. Cum ista vita transierit, operandi tempus aufertur. Vnde & Saluator ait: *Operamini dum dies est: veniet nox quando iam nullus poterit operari.* Ortus est nobis Dei sermo, sol verus, & congregatae sunt bestiae recedentes in cubilia sua: procedamus ut homines ad opus nostrum, & vsque ad vesperam laboremus, sicut mystice cantatur in psalmo: *Posuisti tenebras, & facta est nox: In ipsa pertransibunt bestiae fluae, catuli leonum rugientes, ut rapiant, & quarant a Deo escam sibi. Ortus est sol, & congregatae sunt, & in cubilibus suis dormierunt. Egre dietur homo ad opus suum & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Siue aegrotamus, siue sani sumus, humiles vel potentes, pauperes, diuites ignobiles, honorati & esurientes, siue vescentes, omnia in nomine dñi cum patientia & aequanimitate faciamus, & implebitur in nobis illud quod scriptum est: *Diligentibus autem Dominum, omnia cooperantur in bonum.* Ita ipsa & libido, iniuria, quae desiderant vltionem, si me refrenent, si propter Deum taceam, si per singulos comotionis aculeos, & incentiua vitiatorum, Dei desuper me videntis recorder, sunt mihi occasio triumphorum. Ne dicamus in largiendo: Ille est amicus, hunc nescio, hic debet accipere iste contemni. Imitemur patrem nostrum, qui solē suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Fōs bonitatis omnibus patet. Seruus & liber, plebeus & rex, diues & pauper, ex eo similiter bibunt, Lucerna cum accesa fuerit in domo, omnibus lucet aequaliter. Quod si in cunctos indifferenter liberalitatis frena laxantur, quanto magis in domesticos fidei, & in Christianos, qui eundem habent patrem, eiusdem magistri appellatione censentur

L

A Videtur autem mihi locus iste posse & superioribus cohaere ut domesticos fidei, magistros nominet, quibus supra omnia quae putantur bona, ab auditoribus suis iusserat ministrari. Breue est vitae istius curriculum. Hoc ipsum quod loquor, quod dicto, quod scribo, quod emendo, quod relego, de tempore meo mihi aut cre-scit, aut deperit. Titus filius Vespasiani, qui in ultione dominici sanguinis subuersis Hierosolymis, Romam victor ingressus est, tanta dicitur fuisse bonitatis, ut cum quadam nocte sero recordaretur in cena, quod nihil boni die illa fecisset, dixerit amicis: Hodie die perdididi. Nos putamus non perire nobis horam diem, momenta, tempus, aetates, cum otiosum verbu loquimur, pro quo red-
dituri sumus rationem in die iudicii? Quod si hoc ille sine lege, sine euangelio sine Saluatoris & apostolorum doctrina, naturaliter & dixit & fecit, quod nos oportet facere, in quorum condemnationem habet & Iuno vniuiras. & Vesta virgines, & alia idola continentes? Beatus Ioannes Euangelista, cum Ephesi moraretur vsque ad vltimam senectutem, & vix inter discipulorum manus ad ecclesiam deferretur: nec posset in plura verba vocem contexere, nihil aliud per singulas solebat proferre collectas, nisi hoc, filioli diligite alterutru. Tandem discipuli & fratres qui aderant tadio affecti, quod eadem semper audirent, dixerunt: Magister, quare semper hoc loqueris? Qui respondit dignam Ioanne sententiam: Quia praecipuum domini est, & si solum fiat, sufficit. Hoc propter praesens apostoli mandatum. Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Mat. 12. c

2. Thef. 2. c

Col. 4. d

1 Cor. 1. b

Gal. 6. c

B Videte qualibus, &c.] Hi qui circumcisi Galatas volebant, disseminauerant alia Paulum facere, alia praedicare, & suum opere destruere sermonem, quod qui legem assereret abolitam, ipse inueniretur in lege. Hanc opinionem, quia non poterat Paulus apud omnes praesens subuertere (prohibebatur quippe vinculis, quae ob Christi martyrium sustinebat) seipsum per literas representat. Et ne aliqua supposita epistolae suspicio nasceretur, ab hoc loco vsque ad finem, manu sua ipse perscripsit, ostendens superiora ab alio exarata. Quod autem sub nomine eius a falsis doctoribus epistolae mitterentur, ad Thessalonicenses quoque demonstrat scribens: Rogamus autem vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostrae congregationis in ipsum, ut non cito moueamini a vestro sensu, nec terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies domini, ne quis vos seducat illo modo. Et ut tota epistola, quam mittebat, suspitione erueret falsitatis, manu sua in fine subscripsit, dicens: Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo: Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis: Ad Colossenses etiam, quas dictauerat literas manu sua similiter subnotauit: Salutatio mea manu Pauli: Memores estote vinculorum meorum. Et vbi quae sciebat falsos adesse doctores, qui possent per apostoli auctoritate noua dogmata seminare, epistolam manu propria subscribebat. Denique & ad Corinthios scribens, in quibus erant schismata & haereses, vnoquoque dicente: Ego sum Pauli, & ego Apollo ego autem Cepha, epistolam suam tali annotatione signauit: Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat dominum Iesum Christum, anathema sit, maranatha, & caetera: Propter hoc igitur volens omnem occasionem falsis auferre doctoribus, qui & Galatas a veritate euangelii deprauarane, finem epistolae manus suae annotatione compleuit, dicens: Videte qualibus literis scripti vobis: non quod grandes literae fuerint, hoc quippe in Graeco sonat μεγαλις, sed quod suae manus essent eis nota vestigia, ut dum literarum apices recognoscunt, ipsum se putarent videre qui scripserat. In hoc loco vir apprime nostris temporibus eruditus, miror quomodo rem ridiculam locutus sit. Paulus, inquit, Hebraeus erat, & Graecas literas nesciebat. Et quia necessitas expetebat,

vt manu sua epistolam subscriberet, contra consuetudinem, curuos tramites literarum, vix magnis apicibus exprimebat, etiam in hoc suae ad Galatas indicia charitatis ostendens, quod propter illos, id quoque quod non poterat, facere conaretur. Gradibus ergo Paulus litteris scripsit epistolam, quia sensus erat gradus in literis, & spiritu Dei viui, non atramento, nec calamo fuerat exaratus. Quod autem apposuit, mea manu opera intelligamus in manibus. Quam ob causam crebro & in prophetis scribitur: Sermo Dei, qui factus est in manu Hieremiae, siue Aggei, vt per hanc quoque similitudinem in manu Pauli sciamus factum Dei esse sermonem. Grades Paulus literas non solum tunc ad Galatas sed etiam hodie scribit ad cun-

ctos: & quamuis parui sint apices, quibus eius epistolae conscribuntur, tamen magna sunt literae, quia in literis magnus est sensus.

b Quicumque volunt placere in carne, &c.] Superius ostendit ex quo loco sua subscripserit manu, nunc quid scripserit, replicat. Caius Caesar, & Octavianus Augustus, & Tyberius successor Augusti, leges promulgauerant, vt Iudaei, qui erant in toto Romani imperii orbe dispersi, proprio ritu viuerent, & patriis ceremoniis deseruirent: Quicumque igitur circumcisi erant, licet in Christum crederet, quasi Iudaeus habebatur a gentibus. Qui vero absque circumcissione se non esse Iudaeum praepotio praeferebat, persecutionibus tam Gentilium, quam Iudaeorum fiebat obnoxius. Has igitur persecutiones hi qui Galatas deprauerant, declinare cupientes, circumcissionem pro defensione discipulis persuadebant, quam nunc Apostolus confidentiam in carne vocat: quod scilicet tam gentilibus quos timebant, quam Iudaeis quibus volebant placere, circumcissionem in persecutionem proponerent. Nam nec Iudaei persequi eos poterant, nec gentiles, quos videbant & profelytos circumcidere, & ipsos legis praecipita seruare.

c Neque enim qui circumcisi sunt, &c.] Propter infirmitatem, inquit, carnis, lex impleri non potest. Vnde & Iudaei praecipita magis hominum & doctrinas quam Dei mandata custodiunt, neque corporalem facientes, legem (impossibile quippe est) neque spiritualem, quam non intelligunt. Vnde hoc est omne quod student, quod agunt, quod nituntur, vt apud Iudaeos de vestrae carnis iniuria gloriantur, & iactent suo gentes magisterio circumcisis. Hoc autem totum faciunt, vt Iudaeis placeant, & expugnatae legis inuidia conquiescat.

d Mihi autem absit gloriari, &c.] Solus potest in cruce Christi gloriari, qui tollit eam, & sequitur Saluatorem: qui crucifixit carnem suam cum vitis & concupiscentiis: qui mortuus est mundo, & non contemplatur ea quae videntur, sed quae non videntur, videns mundum crucifixum, & transeuntem figuram eius. Crucifigitur autem iusto mundus ille de quo Saluator ait: Ego vici mundum. Et: Nolite diligere mundum. Et: Non accepistis spiritum a mundo. Cui crucifixus est mundus, huic mundus & mortuus est, etiam ei euenit mundi consummatio, & dignus effectus nouo caelo, & noua terra, & nouo testamento, canit canticum nouum, & accipit nomen nouum scriptum in calculo, quod nemo nouit nisi qui acceperit illud. Queritur quomodo nunc Paulus dicat: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, cum in alio loco de aliis gloriatur, vt ibi: Ita per vestram gloriam quam habeo in Christo Iesu Et iterum: Libenter glorior in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Et in alio loco: Bonum autem mihi est magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet: & caetera quae in hunc modum scripta sunt. Sed sciendum quod omnis illa gloriatio ad crucem relata, gloria crucis sit, & quidquid dignum in virtutibus perpetratur, hoc fieri ob domini passionem.

e Neque enim circumcissio aliquid est, &c.] Quomodo fidelis & infidelis, cum vnus sit per substantiam, in duobus

C

D

E
Col. 3. b
Phil. 3. d
1. Cor. 15. 2
1. Cor. 15. c
Dan. 11. 5
Sec. Graec.
1. Cor. 15. 8
F
1. Ier. 3. d
1. Cor. 8. 6
Ier. 16. 8
Apo. 2. c
1. Cor. 15. d
2. Cor. 12. 6
1. Cor. 9. 6

E diuiditur iuxta intelligentiæ diuersitatem, Apostolo dicente: *Expoliantes vos veterem hominem cum operibus eius, & induentes nouum, qui renouatur in cognitionem iuxta imaginem creatoris: sic & mundus, cum secundum substantiam vnus sit, secundum sensum alius atque alius efficitur. Peccatori, mundus vetus est, sancto nouus.*

G Cum enim sancto mundus fuerit crucifixus, nequaquam est ei circuncisio & præputium, non Iudæus neque Gentilis, sed noua creatura, in quam transfiguratur corpus humilitatis nostræ conforme corporis gloriæ Christi. *Vetera quippe transferunt, ecce facta sunt omnia noua.* Et quomodo alia est gloria solis, alia lunæ, alia stellarum (Stella quippe à stella differt in gloria) sic & resurrectio mortuorum. De qua & Daniel pari voce concordat, dicens: *Plurimi dormientium de terra puluere surgent, hi in vitam æternam, & hi in opprobrium & in confusioem æternam.* Et intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti, & de iustis multi sicut stellæ in sempiternum. Neque enim in sole & luna, firmamento & stellis, circuncisio aliquid valet, aut præputium, sed est noua conditio sine his partibus corporum, quæ possunt secari. Ita igitur & nos, qui diligimus Deum, & præparata sunt nobis quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, cum de corpore humilitatis transformati fuerimus in corpus gloriæ domini Iesu Christi, illud habebimus corpus, quod nec Iudæus possit incidere, nec cum præputio custodire gentilis. Non quod aliud iuxta substantiam sit, sed quod iuxta gloriam sit diuersum. Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem, & corruptiuum hoc incorruptione vesti. Huic quid simile & beatus Euangelista Ioannes sentiens est locutus: *Charissimi, nunc Dei filij sumus, & necdum manifestum est quid futuri sumus. Scimus quia si manifestatum fuerit, similes erimus, quia videbimus eum sicut ipse est.* Quia ergo necdum manifestum est illud corpus gloriæ Iesu Christi, quod & vestigia clauorum post resurrectionem habuit, & clausis ianuis est ingressum, nos qui iam nunc in baptismo Christo consurreximus, in nouum renati hominem nec circuncisio, nec præputio seruiamus, sed quod futuri sumus, iam nunc nos esse credamus.

F *Et quicumque, &c.* Ad normam omnia diriguntur, & vitium praua recte sunt, cum regula apposta fuerit, arguuntur: Ita & doctrina Dei quædam quasi norma sermonis est, quæ inter iusta iudicat & iniusta: quam qui secutus fuerit, habebit pacem in semetipso, quæ superat omnem sensum, & post pacem, misericordiam, quæ præcipua est in Dei Israël. Dei verò Israël dictus est, ad distinctionem eius, qui Dei Israël esse cessauit. Dicunt enim se esse Iudæos & non sunt, sed mentiuntur, cum sint de synagoga satanæ. Nec mireris si ad imitationem spiritualis Israël, carnalis sit Israel, qui nec pacem habeat nec misericordiam, de quo & ad Corinthios scribitur: *Videte Israel secundum carnem: cum ad imitationem quoque Dei & domini, multi sint dii, & multi domini, siue in cælo, siue in terra. Pulchre autem vno sermone (vt epistolam iuxta propositum argumentum finiret) Israël Dei vocauit, quo scilicet omnia quæ supradicta sunt, non extra causam, sed ex causa disputata doceantur.*

b ¶ *De cætero nemo, &c.* Non quasi defecerit in docendo, sed quo & agricola hunc habeat laborem, si quæ plantaerit virgulta siccentur, & pastor sollicitudinem, si pecora quæ congregauerat, dissipata lanientur. Melius ergo in Græco legitur: *De cætero labores mihi nemo exhibeat: ne rursus scilicet in vobis necessitatem habeam laborandi.* Labor præstat magistro, qui aliter & viuit & sentit, quæ magister & docuit & fecit. Potest & contentionem eorum, si qui contradicere deinceps voluerint, præuenire: quod etiam ad Corinthios in velando mulieris ca-

pite, & masculi non velando, post multa complexus est, dicens: *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei: hoc est, nos diximus quæ nobis honesta videbantur & iusta, si quis autem nolens acquiescere veritati, quærat quid respondeat, & quibus nitatur contra, sciat se reponitione non dignum, qui magis contendere paratus est quàm doceri.*

c ¶ *Ego enim stigmata, &c.* Qui post aduentum Christi in carne circunciditur, non portat stigmata domini Iesu, sed habet gloriam in confusione sua. Qui vero in plagis supra modum, in carceribus frequenter, ter virgis cæsus est, semel lapidatus est, & cætera quæ in catalogo scripta sunt gloriantur, hic stigmata domini Iesu in corpore suo portat. Fortè & is qui macerat corpus suum, & subiicit seruituti, ne aliis prædicans ipse reprobis inueniatur, portat stigmata domini Iesu in corpore suo. Lætabantur & apostoli quod digni fuerant pro nomine Iesu contumeliam pati.

d ¶ *Gratia domini nostri, &c.* Non dissensio, non legis seruitutes, non rixa, non iurgium, sed gratia domini Iesu Christi sit cum spiritu vestro. Nequaquam cum carne, nequaquam cum anima: siue quia spirituales facti, caro & anima esse desistitis, siue quod in principali etiam ea quæ minora sunt comprehendantur. Anima enim & caro subiecta sunt spiritui. De quo & Ecclesiastes loquitur: *Spiritus reuertetur ad eum, qui dedit illum.* Et Paulus in alio loco: *Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro.* Hæc autem gratia domini Iesu non cum omnibus est, sed cum his qui fratres ab apostolo merentur vocari, fratres fideles, fratresque germani, quod Amen verbum significat Hebræum. Amen enim Lxx. interpretes, fiat: Aquila, Symmachus & Theodotio, fideliter siue verè, interpretati sunt. Et quomodo in veteri testamento quadam iurandi consuetudine Deus sua verba confirmat, dicens: *Viuo ego dicit dominus: per sanctos quoque iuratur, Viuit anima tua: ita & Saluator noster in euangelio per verbum Amen, vera esse quæ loquitur ostendit. Quod autem, Amen, consensum significet audientis, & sit signaculum veritatis, ad Corinthios quoque prima nos docet, in qua Paulus ait: *Cæterum si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet, Amen super tua benedictione, quoniam quidem nescit quid dicat?* Ex quo ostendit, non posse idioten respondere verum esse quod dicitur, nisi intellexerit quod docetur.*

G
 τὸ λόγον
 ἡ νόμος
 ἐν δὲ
 πᾶσι
 τῶν
 1. Cor. 11.
 2. Cor. 11.
 1. Cor. 9.
 1. Cor. 14.
 1. Cor. 12.
 Rom. 8.
 Num. 1.
 1. Cor. 14.
 1. Cor. 12.
 2. Cor. 12.
 1. Cor. 9.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS, AD
PAVLAM, ET EVSTOCHIVM.

PROOEMIUM.

Siquisquam est, Paula & Eustochium, quod in hac vita sapientem virum teneat, & inter pressuras & turbines mundi a quo animo manere persuadeat, id esse vel primum reor, meditationem & scientiam scripturarum. Cum enim a ceteris animantibus hoc vel maxime differamus, quod rationale animal sumus, & loqui possumus: ratio autem omnis & sermo, diuinis libris contineantur, per quos & Deum discimus, & quare creati sumus, non ignoramus, miror quosdam exiisse, qui aut ipsi se inertia & somno dantes nolint quae praecleara sunt discere, aut ceteros, qui id studij habent, reprehendendos putent. Quibus cum possum distinctius respondere, & breuiter eos vel offensos dimittere, vel placatos, multo esse melius scripturas legere quam augendis & cumulandis opibus inhiare. Illud dicam, quod vel apud iniquissimum iudicem obtineam, placere mihi otium meum, & solitudinem omni celebritate iucundiorum videri. Et quomodo ego non reprehendo, non damno quod faciant, ita illos ineptias meas mihi debere concedere. Parum eloquens sum, quid ad te? disertiore lege. Non digne Graeca in Latinum transfero. Aut Graecos lege (si eiusdem linguae habes scientiam aut sit tantum Latinus es, noli de gratuito munere iudicare, & ut vulgare proverbium est, Equi dentes inspicere donati. Nunquid te manu conferta in ius traho, quia nostra non scribas? Me imperitior quisque lecturus est, tua forsitan dicta si scripseris. Tullius admirabitur. Nunquid aut Tertullianus beatum martyrem Cyprianum, aut Cyprianus Lactantium, aut Lactantius Hilarium deterruit a scribendo? Taceo de ceteris minutalibus, qui mecum in libris suis garrunt. Nisi & parua fuerint, magna eminere non possunt. Primum non dicitur, nisi secundum sequatur & tertium. Ad summa non scandimus, nisi per ima gradiamur. Quamobrem obsecro tam vos, quae in praesentiarum estis, quam sanctam Marcellam unicuique viduitatis exemplar, ne facile maledicis & inuidis opuscula mea tradatis, neque detis sanctum canibus, & margaritas mittatis ante porcos. Qui cum bona imitari non queant, quod solum facere possunt, inuidet, & in eo se doctos eruditosque arbitrantur, si de aliis detrahant. Quibus, obsecro, respondeatis, ut figant ipsi stilium, tria, ut dicitur, verba coniungat, sudent paululum, experiantur semetipsos, & ex labore proprio discant ignoscere laborantibus. Scitis enim & ipsa quod ad hoc me explanationum opus, inuitum & retractantem compuleritis. Non quo ab adolescentia, aut legere unquam, aut doctos viros ea, quae nesciebam interrogare cessauerim, & me ipsum tantum (ut plerique) habuerim magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, & ab eo in scripturis omnibus, quae habebam dubia, sciscitarer. Sed cum aliud sit proprios libros componere, verbi gratia, de auaritia, & fide, de virginitate, de viduis, & super unaquaque materia testimonii scripturarum hinc inde quaesitis eloquentiam iungere saecularem, & pene in communibus locis pompaticum iactare sermonem: aliud in sensum prophetae & apostoli ingredi, intelligere cur scripserint, qua sententiam suam ratione firmauerint, quid habeant in veteri lege proprium, Idumaei, Moabites, Ammonites, Tyrii, Philisthiim, Aegyptii, & Assyrii: Quid rursum in nouo testamento Romani, Corinthii, Galatae, Philippenses, Thessalonicenses, Hebraei, Colossenses, & quam nunc ad Ephesios epistolam habemus in manibus. (Necesse est enim ut iuxta diuersitates locorum & temporum, & hominum, quibus scriptae sunt, diuersas & causas & argumenta & origines habeant.) Et quomodo beatus Iohannes in Apocalypsi sua ad septem scribens ecclesias, in unaquaque earum specialia vel vitia reprehendit, vel virtutes probat: ita & sanctus apostolus Paulus per singulas ecclesias vulneribus medetur illatis, nec ad instar imperiti medici uno collyrio omnium oculos vult curare. Et quia iam ad Galatas, orantibus vobis, ante paucos dies quid nobis videretur expressimus: nunc ad Ephesios transeundum est, mediam apostoli epistolam, ut ordine ita & sensibus. Mediam autem dico, non quo primas sequens, extremis maior sit, sed quomodo cor animalis in medio est. Ut ex hoc intelligatis quantis difficultatibus, & quam profundis questionibus inuoluta sit. Scribebat ad Ephesios Dianam colentes, non hanc venatricem, quae arcum tenet atque succincta est, sed illam multimammiam, quam Graeci πολυμασδον vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie, mentirentur omnium eam bestiarum & viuentium esse nutricem. Scribebat autem ad Metropolitim Asiae ciuitatem, in qua ita idololatria, & quod semper idololatriam sequitur, artium magicarum praestigiae viguerant, ut Demetrius diceret, Et magnae deae templum Dianae in nihilum reputabitur, destruetur quoque magnitudo eius, quam cuncta Asia & vniuersus orbis colit. Denique triennio ibi Apostolus moratus est: nocte & die Dei euangelium predicans, ut idololatria arce destructa, facile minorum urbium templa caperentur. Hoc ipsum scriptura refert, quomodo Paulus ad Ephesios sermocinetur, dicens: Quapropter vigilate, recordates, quia triennio nocte ac die non cessavi cum lacrymis monere vnumquemque vestrum: & nunc commendo vos Deo & verbo gratiae eius, qui potens est aedificare, & dare vobis hereditatem in sanctificatis omnibus. Indigebant enim commendatione apostoli ad Deum, quoc tanto tempore demonum error tenuerat, & sciebant esse spirituales aliquas potestates, & in extis atque auguriis & diuinationibus quandam similitudinem diuinitatis agnouerant. Vnde rursum ad eos loquitur. Propter quod contestor vos in die hac, quia mundus sum ego a sanguine omnium. Non enim subtraxi, quo minus annuntiarem vobis omnem voluntatem Dei. Et in eodem loco: Quomodo nihil subtraxerim eorum quae vobis prouiderant, quin annuntiarem, & docerem publice & domestice. Legebant in Ezechiele quod speculator, qui populo hostium non pradiisset aduentum, sanguis ciuium exigeretur de manibus eius, & propterea omnem se voluntatem Dei, & vniuersa, quae illis vtilia forent, annuntiasse memorauit, ut liber esset a sanguine eorum. Ut autem sciatis eos qui in Epheso crediderant, demoniacis praestigis & magiae fuisse artibus obligatos, in eisdem apostolorum actibus replicatur & dicitur: Plurimi quoque eorum qui curiosa gesserant, com-

Mat. 7. 6

B

A. 19. 6

Ibid. 20. f

Ibid.

Ezech. 33.

F

Ioan. 6. e

D

1. 1. 1. 1. 1.

Exod. 3. d

1. Cor. 1. d

Ibidem.

1. Cor. 7. e

portantes

E portantes libros, combusserunt coram omnibus, & computauerunt pretium eorum, & inuenerunt argenti quinquaginta millia: sic potenter verbum Dñi crescebat & confortabatur. Hæc iccirco vniuersa replicauimus, vt ostenderemus quare Apostolus in hac vel potissimum epistola obscuros sensus & ignota saculis sacramenta congeserit, & de sanctarum contrariarumque virtutum docuerit potestate, qui sint demones, quid valeant, quid ante fuerint, & quomodo post aduentum Christi sunt diruti atque destructi. De quibus ait: Non est nobis pugna aduersum carnem & sanguinem, sed aduersum principatus & potestates, aduersus rectores tenebrarum istarum, aduersum spiritualia nequitiae in celestibus. Et in alio loco: Permanebo autem Ephesi vsque ad pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & efficax, sed aduersarii multi. *Permansit a Ephesi vsque ad pentecosten: tempus lætitiæ atque victoriæ, quo non flectimus genua, nec curuamur in terram, sed cum domino resurgentes ad cælorum alta sustollimur. Et permansit, quia apertum ei erat ostium, & non ostium modicum sed magnum, vt victo forti atque superato, domum eius inuaderet, spoliaret, euerteteret, & captiuam duceret captiuitatem: qui satellitum suorum agminibus congregatis, tota contra Apostolum acie dimicauit, & victus est. Qui sint autem Ephesi & hinc vel maxime comprobatur, quod sicut Ioannes mysterium natiuitatis antiquæ domini relaturus in pectus eius recubuit, & de purissimo fonte hausit riuulum doctrinarum. ita & hi in abeuntis Pauli collum ruentes, osculis atque complexibus suis indicauerunt vnum secum eo scientiæ habere thesaurum, & magistrum desiderium lacrymis contestati sunt. Illud quoque in præfatione commoneo, vt sciatis Origenem tria volumina in hanc epistolam conscripsisse, quem & nos ex parte secti sumus. Apollinarium etiam & Didymum quosdam commentarios edidisse, è quibus licet pauca decerpimus, & nonnulla quæ nobis videbantur adiecimus siue subtraximus, vt studiosus statim in principio lector agnoscat hoc opus vel alienum esse, vel nostrum.*

G
Act. 19. d
Ephes. 6. b
1. Cor. 16. 4

Act. 19. g

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN
EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

LIBER VNVS.

Paulus apostolus Iesu Christi, &c.] Si, per, præpositio ministerium eius per quem res agitur ostendit, videtur mihi in illam sententiam sensus iste congruere: Nemo venit ad me, nisi pater meus attraxerit eum ad me. Atque ita fiet, vt & illud quod in Ioannis euāgelio legitur: Omnia per illū facta sunt: haud dubiū quin

F
Ioan. 6. e

Ioan. 1. 4

1

Exod. 3. d

1. Cor. 1. d

Ibidem.

1. Cor. 7. e

Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei. Sanctis omnibus qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & domino Iesu Christo, Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi: qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo.

sed non in Christo Iesu. Si quis reddat depositum, si quis commodata non abneget, fidelē se amicum exhibeat, animam magis quam fidem paratus sit prodere [quod de nonnullis philosophis legimus, & ne illi satis gloriarentur, Atheniensis meretrix perpetravit] iste quidem fidelis est, sed non est fidelis in Christo Iesu.

Sicut

d. Gratia vobis & pax à Deo

H

patre nostro, & domino Iesu Christo.] Siue ambo ad vtrumque, hoc est, & gratia, & pax: tam ad Deum patrem quàm ad dominum nostrum Iesum Christum: siue ad singulos referenda sunt singula, vt gratia ad Deum patrem, pax vero referatur ad Christum. Si quidem statim sequitur: In laudem gloriæ gratiæ suæ: in qua gratificauit nos in dilecto, vt gratia patris in eo sit, quod filium pro salute nostra dignatus est mittere: Pax vero filij in eo, quod per ipsum patri reconciliati sumus, & destructo medio pariete, inimicitias in carne sua euacuans, fecerit vtrumque vnum.

Infr. 2. e

c. Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, &c.] Quo modo secundū substantiam atque naturam Deus bon⁹ nos cōmunionē sui effecit bonos, & loquitur ad Israel: Sancti estote, quoniā ego sanctus sū: ita ipse benedictus nos præstat esse benedictos, dat quippe legislator benedictiones, & benedictio dñi super caput iusti, cuius benedictionis cognomentū habet Baruch: qui in lingua nostra, benedictū lonat. Benedixit autem nos, non in vna benedictione, sed in cunctis. Non quo omnes omnia consequamur, sed dum singuli vel singulas vel plures habemus ex omnibus, omnes per singulas possideamus. Et non in terrenis benedictionibus, sed in spiritualibus. Sunt quippe terrenæ benedictiones, habere quempiā liberos, affluere opibus, honore & sanitate gaudere: quæ terrena benedictio vsque ad irrationabilia iumenta descendit. Dictum est quippe de illis: Benedixit eis dominus, & dixit: Crescite & multiplicamini. Spirituales vero benedictiones in cœlestibus sunt: quia terra benedictionem nō capit spiritualem. Siquidem & benedictiones illæ, quæ in Leuitico Dei præcepta seruantibus promittuntur, verbi causa, externis gētibus fœnerare, plena esse horrea frumentis: benedictos esse in vrbibus, benedictos in agris, & cætera his similia, in prophetis non videmus expleta: hominibus, qui in melotis & in caprinis pellibus errauerunt: in egestatē, in angustia, in desertis motibus: in speluncis & cauernis petrarum,

Leu. 20. b
Deut. 11. d
1. 18. a
Prou 10. 1

Gen. 1. d

Deut. 28. a
Leu. 26.

Heb. 11. 3

S. Hier. tom. 6.

L 3

A persecutorum impetus declinantes. Spiritualiter ergo accipienda sunt omnia; & spiritualia, non in terrenis locis, sed in cælestibus expectanda. Quod vero ait: benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus, quasi iam in præterito factum sit, & non in futuro promissum, id est, benedixit, & non benedicendus est:

Quæritur quo modo adhuc in terra nos positos, cælesti benedictione benedixerit. Sive igitur quod cõuersatio nostra in cælis est, & non sumus de mundo isto, sed deposita imagine choici, portamus imaginem supercælestis, & in carne nõ uimus, sed in spiritu; & thesaurizamus nobis in cælis, ubi & cor habemus dicimur nunc cælesti benedictione benedicti: siue certè, quod omnis benedictio spiritualis in Christo, licet in terra sit, tamen de cælestibus computetur. *Benedixit nos, inquit, in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo:* In sermone Dei, & sapientia, & veritate cæterisque uirtutibus. Dupliciter autem legendum: *Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi:* ut sit benedictus Deus qui uniuersorum conditor est, & hucusque distinctio, deinceps inferatur: qui est & pater Domini nostri Iesu Christi. Vel ita: ut Deus & pater, ad Dominum nostrum, in commune referatur. Benedictus Deus eius, qui assumptus est hominis, & pater eius, qui in principio apud Deum fuit Deus uerbum, nõ quo alius assumptus homo, & alius sit sermo qui assumpsit: sed quo vnus atque idem pro uarietate causarum, nunc sublimis, nunc humilis prædicetur.

a ¶ *Sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi: ut essemus sancti & immaculati coram ipso.*] Pro constitutione mundi, in Græco scriptum habet *καταβολῆς τοῦ κόσμου*, non id ipsum autem *καταβολῆς*, quod cõstitutio sonat. Vnde & nos propter paupertatem linguæ, & rerum nouitatem & sicut quidam ait: quod sit Græcorum & sermo latior & lingua felicior: conabimur non tam uerbū transferre de uerbo, quod impossibile est, quam vim uerbi quodam explicare circuitu. *καταβολῆς* propriè dicitur cum quid deorsum iacitur, & in inferiorè locum mittitur de sublimi, vel cum aliqua res sumit exordium. Vnde & hi qui ædium futurarum prima iaciunt fundamenta *καταβελῆ κένου*, i. e. deorsum initia fundamentorum iecisse dicuntur. Volens itaque Paulus ostendere quod Deus uniuersa sit machinatus ex nihilo non conditionem, non creaturam atque facturam: sed *καταβολῆς*, id est, initium fundamenti ad eum retulit: ut non iuxta Manichæum & cæteras hæreses [quæ factorem & materiam ponunt] aliquid uideatur creaturæ factæ sint, antecesserit creaturas: sed omnia ex nihilo subliterint. Quod autem electos nos, ut essemus sancti & immaculati coram ipso, hoc est Deo ante fabricam mundi testatus est, ad præscientiam Dei pertinet: cui omnia futura iam facta sunt, & antequam fiant uniuersa sunt nota.

Sicut & Paulus ipse prædestinatur in uero matris suæ, & Hieremias in uulua sanctificatur, eligitur, roboratur, & in typo Christi propheta gentibus mittitur. Alius uero qui Deum iustum conatur ostendere, quod non ex præiudicio scientiæ suæ, sed ex merito electorū unumquemque eligit: dicit ante uisibiles creaturas cælum, terram, maria, & omnia quæ intra ea sunt fuisse alias inuisibiles creaturas, in quibus & animas, quæ ob quasdã causas soli Deo notas, deiectæ sint deorsum in uallem istã lacrymarum, & in locum afflictionis & peregrinationis nostræ, in quo sanctus constitutus, orabat ut ad sedem pristinam reuerteretur, dicens: *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est: habitauit enim habitantibus Cedar: multum peregrinata est anima mea, et in alio loco: Miser ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et melius est reuerti & esse cum Christo. Et alibi: *Antequam humiliarer ego peccaui, & cætera his similia.* Itaque priusquam animæ, inquit, præcipitaretur in mundum, & mundus ex animabus fieret, cum habitatricibus suis in infimum ipse deiectus, elegit Paulum Deus & ei similes coram se, qui erant sancti & immaculati. Nemo autem eligitur nisi de pluribus, & ubi sunt aliqui uiliores, ibi electio perpetratur. Quomodo autem in Babylonia captiuitate, quando à Nabuchodonosor in Chaldaã abductus est populus, missi sunt prophetae Ezechiel, Daniel, tres patres,

Aggeus, Zacharias, nõ quo & ipsi meruerint captiuitatem, sed ut essent in solatio captiuorum: ita & in illa deiectione mundi, eos qui antequam mundus fieret, electi erant à Deo, missos esse in eruditionem & magisterium animarum peccatricium, ut ad prædicationem eorum reuerterentur ad eum locum unde corruerant: Et hoc esse quod à moysè in octogesimo nono psal. dicatur: *Domine refugium factus es nobis in generatione & generatione: Antequam montes firmarentur & fieret terra, & orbis terrarum:*

Secundo Quod scilicet antequam mundus fieret, & uniuersa generatio principium sumeret, sanctis suis Deus refugium fuerit: Quod autem ait, ut essemus sancti & immaculati coram ipso. Inter sanctum & immaculatum hoc interest, quod sanctus & immaculatus quoque intelligi potest, immaculatus uero non statim & sanctus: Paruuli quippe immaculati sunt, quia integro corpore nullum fecere peccatum, & tamen non sancti, quia sanctitas uoluntate & studio comparatur. Et quod immaculatus dici potest ille qui peccata non fecit: Sanctus autem is qui uirtutibus plenus sit, iuxta illud quod in quodam psalmo scribitur: *Qui ambulat sine macula, & operatur iustitiam:* Et in Cantico canticorum. *Tota speciosa es proxima mea, & macula nõ est in te.* Quæritur quomodo sanctus quis & immaculatus sit coram Deo, cum propheta testetur, dicens: *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.* Aut enim sancti & immaculati coram Deo Ephesii sunt, & falsum est hoc quod dicitur: *Nõ iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.* Aut si nemo iustificatur in conspectu Dei: falsum est quod præcessit, sanctos & immaculatos esse in conspectu Dei. Ad quod bifariam est respondendum. Non enim ait Paulus: Elegit nos ante constitutionem mundi, cum essemus sancti & immaculati: sed elegit nos ut essemus sancti & immaculati, hoc est qui sancti & immaculati ante non fuimus, ut postea essemus. Quod & de peccatoribus ad meliora conuersis dici potest, & stabit illa sententia: *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens:* id est in tota uita sua, in omni quo in mundo isti conuersati sunt tempore. Quod quidem ita intellectum, & aduersum eum facit, qui antequam mundus fieret, animas dicit electas esse propter sanctitatem, & nullum uicium peccatorum. Non enim, ut ante iam diximus, eliguntur Paulus & qui ei similes sunt, quia erant sancti & immaculati: sed eliguntur & prædestinantur, ut in consequenti uita per opera atque uirtutes sancti & immaculati fiant. Deinde & sic sentiendum est, quia non dixerit: *Non iustificabitur in conspectu tuo quispiam uiuens, sed omnis uiuens:* id est non iustificabuntur omnes, iustificabuntur uero aliqui.

b ¶ *In charitate prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum ipsum.*] Dupliciter legendum, ut charitas uel cum superioribus uel inferioribus copuletur. Cum superioribus ita, ut essemus sancti & immaculati coram ipso in charitate & postea sequatur, prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipso. Cum inferioribus. a. sic: in charitate prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipso. Differentiam uero Græci sermonis *προφίτας & ὁριθεύς* & Latinus sermo non explicat. Superior quippe sermo ad eos refertur, qui antea non fuerant, & priusquam fierent de his cogitatum est, & postea subliterunt. Inferior uero de eo quem nulla cogitatio, uoluntas nulla præcessit, sed semper fuit, & nunquam ut esset accepit exordium. Vnde rectè nunc de his qui cum ante non essent postea subliterunt dicitur *προφίθεύς*. De filio uero, hoc est, de domino nostro Iesu Christo, in alio loco scriptum est *ὁριθεύς*: quia semper cum patre fuit, & nunquam eum, ut esset, uoluntas paterna præcessit. Ex quo colligitur, semper patrem, semper fuisse filium, & in quibus aternitas coequalis est, eandem esse naturam. Nec non etiam hoc inferendum, quod cum prædestinet nos, siue præfiniat Deus in adoptionem filiorum per Iesum Christum, tamè non ante filij esse possumus, nisi filij eius Iesu Christi fidem & intelligentiam recipiamus. Et illè quidem natura filius est, nos uero adoptione. Ille nunquam filius non fuit, nos antequam essemus, prædestinati sumus, & tunc spiritum adoptionis accepimus, quando credidimus in filium Dei.

Psal. 14. a
Can. 4. b

Rom. 9. d

Psal. 142. a

Ibidem

Ibidem
D

F
Rom. 9. e

Sep. 11. d

Rom. 1. a

Esa. 5. a
Su. 70.

Gal. 1. c
Inf. 1. d
Hier. 1. b

Psal. 119. a

Rom. 7. d
Phil. 1. d

Psal. 118. a

a ¶ Se;

E ¶ *Secundū placitū voluntatis suae.*] Verbū εὐδοκίαν quod Latinus interpretatus est, placitum, apud Græcos compositum est ex duob' integris εὐδοκίαν, à bene & à placito, quod nos possumus dicere beneplacitum : quia non statim omne quod placuit, & bene placere potest, sed ibi tantum εὐδοκία, hoc est beneplacitū di-

citur, vbi quod placuit, recte placitum comprobatur. Hunc autem sermonem de Hebraico **לxx** interpretes transtulerunt, rebus nouis, noua verba fingentes. Inuadunt itaque in hoc loco occasionem, qui ante conditionem mundi, animas putant cum angelis & cæteris virtutum nominibus in cælesti Hierusalem fuisse versatas, quod nec beneplacitum Dei, nec in laudem gloriæ eius & gratiæ possit intelligi, alios nudos, barbaros, seruos, debiles, alios diuites, Romanos, liberos, sanos, ignobiles vel nobiles, in diuersa orbis parte generari: nisi causæ præcesserint, quibus ex meritis hæc animarum vnaqueque sortita sit. Et illud quod ad Romanos scriptum se quidā putant nosse, nec norunt. *Annon habet potestatem figulus de eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam,* ad eundē sensum referunt: vt quomodo vita bona siue mala, laboriosa vel facilis, frustra in isto mundo agitur, nisi credamus Dei futurū iudicium esse, ita & diuersitas in hoc mundo nascentium iustitiam Dei arguat, nisi animarum merita præcesserint. Si enim, inquit, hæc non ita accipimus, nec beneplacitum voluntatis Dei erit, nec in laudem gloriæ & gratiæ eius: alios elegisse ante constitutionem mundi, vt essent sancti & immaculati, & haberent adoptionem per Iesum Christum, alios vltimæ conditioni, & pœnis perpetuis destinasse.

F ¶ *In laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit.* &c.] Quæ laus, inquit, gloriæ gratiæ Dei est, alios gratificare in Christo, alios æternis præparare supplicijs: amare Iacob antequam oriatur ex vtero, odisse Esau priusquam digna odio perpetraret, nisi causæ præcesserint, quæ iustitiam Dei probent, Omnis ergo gratia, quam consequimur, in gloriâ & laudem eius, qui nos gratificauit in dilecto, hoc est in domino nostro & Saluatore cõpletur, quia absque sapientia, veritate, iustitia, pace, redemptione, cæterisque virtutibus, nullum bonum intelligi potest. Nec putandum quod in Latinis codicibus habetur scriptum esse, in dilecto filio suo, sed simpliciter, in dilecto, & si quidem esset additum, dilecto Dei vel dilecto patris, esset simplex intelligētia & omniū opinione vulgata, quod dominus noster Iesus Christus diligeretur à patre, sed non magnum aliquid proprietati filij concederemus, cum sic filius diligeretur vt cætera. Dicitur quippe ad Deum. *Diligis omnia, & nihil abiicis eorum quæ fecisti: Neque n. odio quid habes cõdidisti.* Aut si esset appositū, in qua gratificauit nos in dilecto præ omnibus, vniuersus scrupulus fuisset ablati, quia & patriarchas & prophetas, & omnes sanctos viros scimus à Deo fuisse dilectos. Nūc vero in eo quod absolute locutus est, dicēs, in dilecto: ita mihi intelligendum videtur, vt subaudiatur, ab omnibus. Si enim Christus, vt sæpe iam diximus sapientia est, iustitia pax, gaudium, continentia, & cætera hæc virtutum vocabula, etiam hi qui sequi nequeūt, diligūt: & nullus tā confessi sceleris est, vt non sapientiam & iustitiam amare se dicat. Quomodo & de substantia Dei omnium hominum cõsentit opinio, quod diuina sit, & nullius sensu facile comprehendatur, errat vero vnusquisq; dum talem vel ralem eā putat: ita & Christum secundum id quod diuersas virtutes sonat, omnes diligunt, licet plures factis non possint probare quod diligunt. Iste est dilectus, quē æstimo & in Esaiâ significari: *Cantabo dilecto canticum dilecti vineæ meæ: & vinea facta est dilecto.* Et in vigesimo octauo psalmo: *Conteret dominus cedros Libani, & comminuet eas vt vitulum Libani, & dilectus sicut filius vnicornium.*

E ¶ *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem, &c.*] Ille redimitur, qui captiuus est, & in hostium veniens potestatem liber esse desinit: ita & nos quidā dicunt in hoc mundo esse captiuos, & sub principibus &

potestatibus iugo seruitutis teneri, nec ante vincas catenis explicare manus, & oculos sursum attollere, nisi redemptor aduenerit. Sed quis iste aiunt tantus & talis, qui possit pretio suo totum orbem redimere? Iesus Christus filius Dei proprium sanguinem dedit, & nos de seruitute eripiens, libertate donauit. Et re vera, si historijs gētiliū credimus, quod Codrus & Curtius & Decii, mures; pestilentias vrbum, & famas & bella suis mortibus represserint, quanto magis hoc in Dei filio possibile indicandum est, quod cruore suo, non vrbum vnā sed totum purgarit orbem. Dupliciter vero

Secundū *Secundū* sanguis Christi & caro intelligitur: spiritualis illa atque diuina, de qua ipse dixit. *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus: Et, nisi māducauerit is carnem meam, & sanguinem meum biberit, non habebit vitam æternam.* Vel caro & sanguis, quæ crucifixa est, & qui militis effusus est lancea. Iuxta hanc diuisionem & in sanctis eius diuersitas sanguinis & carnis accipitur, vt alia sit caro quæ visura est salutare pei alia caro & sanguis quæ regnum Dei non queant possidere, Consequenter autem post redemptionem sanguinis Christi, remissionem accepisse scribimur peccatorum: Quia nisi redempti fuerimus frustra nobis peccata donantur. Nec ante veniam accipere possumus delictorum, & serui esse cessamus, nisi pretium pro nobis cruentus quondam victor acceperit.

D ¶ *Secundū diuitias gratiæ eius, quæ abundauit in nobis.* Qui intelligit hoc quod dictum est: *Gratia estis saluati, & non ex operibus:* & quinquaginta & quingentorum denariorum in euangelio debitorem, quod cui plus dimittitur, plus diligit, iste potest scire quod secundum diuitias suas Dei gratia abundarit in nobis, maxime in ecclesia de gentibus congregata, quæ aliena fuit à testamento & promissionibus Israel, cuius delicto nos salutem consecuti sumus. An nō est magnitudo gratiarum in Paulo & in cæteris sanctis, de quibus dicitur: *Nescitis quoniam angelos iudicabimus?* & in alio loco: *In quæ desiderat angeli considerare.* & rursū: *Pater da vt quomodo ego & tu vnum sumus, sic & ipsi in nobis vnum sint.* Has diuitias gratiarum ille in se non facit vacuas, qui quantum valet humana fragilitas, nititur, laborat atque contendit, & cum Apostolo loquitur: *Gratia eius in me non fuit vacua.* Qui vero beneficij magnitudinem non recordans ad deteriora delabitur, in isto diues grata Dei, & opulenta largitio paupertate tenuatur.

E ¶ *In omni sapientia & prudentia notum nobis faciens mysterium voluntatis suæ.*] Sapientiam & prudentiam esse diuersas Stoici quoque opinantur, dicentes: Sapientia est rerum diuinarum humanarumque cognitio: Prudentia vero tantum mortalium. Iuxta hanc diuisionem possumus sapientiā inuisibilem & visibilem accipere, prudentiam, v. tantum visibilem. Quæritur itaque quomodo nobis Deus in omni sapientia & prudentia norum fecerit mysterium voluntatis suæ. Et quidem primum simpliciter accipiendum quod mysteriū voluntatis eius, redemptio nostra sit per sanguinē filij ipsius, & remissio peccatorū, secundum diuitias gratiæ eius, quæ abundauit in nobis: Quod scilicet, nos in domini passione credentes (quæ est stultitia non credentibus) sapientiā possideamus atq; prudentiam. Deinde quod per scripturas suas nobis nota fecerit vniuersa mysteria: quomodo primū cælum & terram machinatus sit, & omnia quæ intra ea sunt fecerit, ordinarit atque distinxerit, vt plasmatus homo, & vsque ad passionem Christi mundus impletus sit, quomodo ex visibilibus ea quæ sunt inuisibilia cognoscantur. Ad extremum, quod etiam ea quæ in terra sunt, sapientia indigeant atque prudentia. Quotus enim quisque nostrum scit quid sit illud quod aues in aëra suspendat, pisces in fluctibus non necet, hominum gressus promoueat, & rabiem incitet bestiarum. Sed qui diligens lector est statim nobis illud opponet: Si ex parte cognoscit Paulus, & ex parte prophetat, & nunc videt per speculum in ænigmate, quomodo vel ipsi vel Ephesijs in omni sapientia atque prudentia Dei mysteriū reuelatum est. Hac itaq; necessitate compellimur

G
Ioh. 6. f
Esa 40. b
1. Cor. 15.
Eph. 2. b
Luc. 7. f
H
Rom. 11. b
1. Cor. 6. a
4. Pet. 1. b
Ioh. 8. b
1. Cor. 13. b
1. Cor. 13. b

C
E
L. 14. a
Rom. 9. d
F
Rom. 9. e
Sep. 11. d
Rom. 1. a
Esa. 5. a
Sua. 70.

A

mutare ordinem lectionis, & facere. Secundū placitū voluntatis suæ, in laudē gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto in quo habemus redemptionem per sanguinē ipsius, remissionem peccatorū, secundū diuitias gratiæ eius, qua abundauit in nobis in omni sapientia & prudentia ut cum hucusque distinxerimus, quo scilicet, omnia sapiētia & prudentia, ad superiora iungantur, deinceps inferamus: Notum faciens nobis mysterium voluntatis suæ secundum placitum suum. Potest autem & hac manente sentētia, quod ex parte videat, & ex parte prophetent, nunc in omni sapientia & prudentia dici, reuelatum eis esse mysterium: Non quo ipsi in omni sapientia & prudentia mysterium didicerint: sed Deus in omni sapientia sua atque prudentia iuxta quod cōsequi poterant, eis mysterium reuelauerit.

a ¶ *Secundum placitum suum, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis, &c.*] Supra dixerat, secundum placitū voluntatis suæ, nūc secundum placitum suum, voluntate detracta. Ibi προιστόν, id est, prædestinationem in adoptionē filiorū per Iesum Christum posuit hic vero προθεσιν, id est, propositionem. Inter prædestinationem autem & propositum hi qui solent inter verba discutere, hoc asserūt interesse, quod prædestinatio alicuius rei multo ante in mente eius qui destinet, quid futurum sit, præfigit. Propositū autem cum iam vicina sit machinatio, & pene cogitationē sequatur effectus. Quod vero ait: proposuit in eo, ad mysteriū referendum est: Siquidem supra dixerat, *ut notū faceret nobis mysterium voluntatis suæ*, quod mysteriū dispensatio est plenitudinis temporū, ut statuto tempore omnia compleantur.

B

Quomodo enim hæres quamdiu paruulus est, licet ipsius bona sint, tamen necdum ei debetur hæreditas: ita & mysterium, quod prædestinatum fuerat à Deo in adoptionem filiorum eius, ante non potuit dispensari, nisi suo veniret tempore. De quo & alibi numero singulari Paulus ait: *Ut autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum*, qui ante venire non potuit, nisi mysterium temporis impleteretur.

b ¶ *Recapitulare omnia in Christo, quæ in cælis & quæ, &c.*] Pro recapitulare in Latinis codicibus scriptum est, instaurare. Et miror cur ipso verbo Græco non vsi sint translatores, cum istiusmodi licētia, dialectica & philosophia, sicut in Græco habetur, assumptæ sint. Nam & oratores in epilogis vel ante epilogos in fine causarum, propter memoriam iudicum, & eorum qui audire negotia, recordationem, id est, ἀνακαλασίων, solent facere: ut quæ prius latius disputarant breui postea sermone comprehendant, & vnusquisque recordari eorū incipiat, quæ audiuit. Sensus itaq; in præsentilo loco iste est. Omnis dispensatio, quæ & ante mundū & postea esse cœpit in mundo, tam inuisibilem quam visibilem creaturarum, aduentum Dei filij pollicebatur: Quod Adam qui de paradiso eiectus est, per Saluatorem reuocandus erat. Quod in fabricatione turris, linguarum vnitas scissa est: in Actibus apostolorum portendebat dona linguarum. Quod Isaac in typo domini crucē suam ipse portauit. Quod Samson sanctam comam nutriēs, Dalila pauperis dilexit amplexus, & omnia cordis sui secreta confessus est, Saluatoris & ecclesiæ ex gentibus vere pauperis & egenę mysteriū significabat. In cruce itaque domini & in passione eius recapitulata sunt omnia, id est, vniuersa in hac ἀνακαλασίων, supputata. Quod ut manifestius fiat, quotidiana cōsuetudinis aliquod ponamus exemplū. Verbi causa: Viginti denarios erogauit, rursum quinque, & alios quindecim triginta quoque & ter decies, per diuersa tempora dedi: Hæc si in vnum uoluerō supputare, cētenarij mihi numeri summa succrescit, & in vno numero habebō omnia quæ ante descripsi. Sic itaque vniuersa mysteria, & omnis dispensatio vetustatis, non solum quæ in terris, sed etiam quæ in cælis gesta est, in Christi passione completur. Cum enim semel mihi Christus passus fuerit, & sepultus, & resurrexerit, & ad patrem victor ascenderit, non necesse habeo veterem numerum, quia in vno omnia tenco. Diligenter attendite, quod non solum omnes

Gen. 1. 4. a

Gen. 3. d
Genes. 11. a
Act. 2. a
Gen. 22. a
Iud. 16. d

historiæ scripturarum, quas in terra gestas Spiritus sanctus enumerat: sed etiam in cælestibus, quæ nobis occultæ sunt, in Christi recapitulata passione teneantur.

c ¶ *In quo & sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui vniuersa operatur secundum consilium, &c.*]

Verbum hæreditatis & sortis, per quas in Christi partē venimus, ostendit nos de alia potestate ad aliam transnigrasse, & secundum illud quod in Deuteronomio scriptum est. *Quando diuidebat altissimus gentes, cum disseminaret filios Adæ*, de angelorum ditone ad patrē domini esse translatos. Et illi quidē aliena & sibi vel cōmissa vel vsurpata tenuerūt. Iste vero recepit sua, & *ascēdens in altū captiuā duxit captiuitatē*, id est, eos qui ante capti fuerant in perditionē, ipse cepit ad vitam, ut reduceret in excelsum: & quodāmodo est capta captiuitas, dū per secundam captiuitatem, qui prius capti fuerat, liberatū. Cōsiderandū quod & hic προπροθεσιν & προθεσιν, id est, prædestinatio & propositum simul positæ sint, iuxta quæ operatur omnia Deus secundum consilium voluntatis suæ. Non quo omnia quæ in mundo fiunt, Dei voluntate & consilio peragantur (alioquin & mala Deo poterunt imputari) sed quo vniuersa, quæ facit consilio faciat & volūate, quod scilicet & ratione plena sint & potestate facientis. Nos homines pleraq; volumus facere consilio, sed nequaquam voluntatem sequitur effectus. Illi autem nullus resistere potest, quin omnia quæ voluerit faciat. Vult autem ea quæcūque sunt plena rationis atque consilij: vult saluari omnes, & in agnitionem veritatis venire. Sed quia nullus absque propria voluntate saluatur (liberi enim arbitrij sumus) vult nos bonum velle: ut cum voluerimus, velit in nobis & ipse suum implere consilium.

d ¶ *Ut simus in laudē gloriæ eius qui ante sperauimus, &c.*] Si sperauimus tantum dixisset in Christo, & non præmississet, ante sperauimus, quod Græce dicitur, προσηλπικότες, esset, manifestior sensus, eos qui sperauerunt in Christo, sorte vocatos esse & prædestinatos secundū propositū eius, qui vniuersa operatur iuxta consilium voluntatis suæ. Nunc vero præpositionis adiectio: ad illam nos intelligentiā trahit, de qua superius disputauimus, exponentes hoc quod scriptum est: *Qui benedixit nos in omni benedictione spiritali, in cælestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante constitutionē mundi, ut essemus sancti & immaculati corā ipso*: Quod scilicet sicut iam nos benedixerit omni benedictione spiritali in cælestibus, & elegerit ante constitutionem mundi: ita etiā nūc sperasse ante dicamur in Christo, ex eo tempore quo electi & prædestinati & benedicti sumus in cælestibus. Alius vero hoc dogma non sustinens, quod ante fuerimus & sperauerimus in Christo, quā in isto corpore degeremus, illo intelligentiam trāsferet: ut dicat, in aduentu dñi Saluatoris, quādo in nomine eius omne genu flectetur, cælestium, terrestriū, & inferorum: & *omnis lingua confitebitur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris*: cum ei fuerint vniuersa subiecta: alios voluntate, alios necessitate subiiciēdos: & eos qui ante præsentiam maiestatis eius sperauerunt in eum, futuros esse in laudē gloriæ eius, & vocati, προσηλπικότες: eos vero qui reperti fuerint necessitate credentes, eo tempore quo nec diabolus & angeli eius poterunt negare regnantem esse sperantes, sed non in laudem glorię eius: Quod quidem & nunc ex parte videmus expleri: quia alia sit merces eius qui voluntate sequatur Deum; alia qui necessitate. Verum tamen siue per occasionem, siue per veritatem tantū Christus annuncietur: dummodo sciat & sperans & ante sperās, quod pro diuersitate spei diuersa sint præmia recepturi.

e ¶ *In quo & vos audito verbo veritatis, euangelij salutis, &c.*] In quo haud dubium quin in Christo: Inter cæteros qui audierunt, vos quoque Ephesi verbum veritatis audistis, euangelium salutis vestræ: cui credentes, signati estis spiritu reppromissionis sancto. Videtur autē iuxta ordinē lectionis nō stare sententia: nec ei quod prælatum est. (In quo & vos

Deut. 23. a

Psal. 97. d

1. Cor. 2. a

1. Cor. 8. c

Exer. 18. c

1. Tim. 2. b

D

Esa. 11. a

F

Ose 4. e

Phil. 2. b

E & vos audito verbo veritatis euangelij salutis vestrae: reddi-
tum aliquid quod sequatur: quia statim secundo ponitur, in
quo: quod quia superfluum est, sublatum è medio potest tex-
tū reddere lectioni. Hoc autem patiebatur Paulus de nimio
amore Christi: vt eum semper quem diligebat, etiam super-
flue & extraordinari è nomi-
naret. Quod potest absq̄ nobis
in omnib, epistolis eius lector
diligens inuenire. Vnde & nūc
secundo positum, in quo, ordi-
nè deprehenditur turbasse sen-
tentia, & anteriore propositio-
nem reliquisse pendente Neq̄.
vero parua laus Ephesiorū est,
non prædicationem, sed verbū
veritatis audisse. Si quidem in-
ter prædicationem & verbum
veritatis multam esse distantia,

2. Cor. 2. a & in alia epistola legimus: *Et verbum, inquit, meum, & præ-
dicatio mea, non in persuasibilibus sapientia & verbis, sed in ostē-
sione spiritus & virtutis* Quæramus diligentius, vbi alibi
scriptum sit, quod verbum quis audierit veritatis: vt ex col-
latione eorum possit perspicue Pauli sensus aperiri: vbi quo-
que euangelium nominatum sit, siue cum additamento si-
ue absolute. Verbi gratia cum additamento, euangelium
meum, & euangelium Iesu Christi, & euangelium æternum:
vel quod nunc dicitur ad Ephesios, euangelium salutis ve-
stræ Absolutæ vero, vt cum loquitur de Luca, *Cuius laus in
euangelio per omnes ecclesias.* Signatur autem qui audierit
verbum veritatis & crediderit in eo, spiritu repromissionis
sancto. Quia multi sunt qui audierunt, & increduli perman-
entes, nequaquam signaculum sancti Spiritus consecuti
sunt. Dicitur & ad principem Tyri: *Tues signaculum simili-
tudinis Dei.* Signaculum autem Dei est: vt quo modo primus
homo conditus est ad imaginē & similitudinē Dei: sic in se-
cunda regeneratione, quicumq̄ Spiritum sanctū fuerit con-
secutus, signetur ab eo, & figuram conditoris accipiat. Quæ-
rendum etiam vbi alibi scriptum sit: spiritus repromissionis
sanctus: vel quid significet. Ego enim æstimo quia sicut spi-
ritus S. sanctum facit eum cui fuerit infusus, & spiritus sa-
pientia, sapientem, & intelligentia, intelligentem: & consi-
lij, cautum atque consultum: & fortitudinis, fortem: & sciē-
tia, scientem: & pieratis, pium: & timoris, timidum, Deique
timore trepidantem, ita & spiritus repromissionis vel spiri-
tus dei, sponsorem & Deum facit eum in quo habitauerit.
Quo modo e contrario immundus spiritus immundum fa-
cit, & spurcam sibi domum præparat spurcus habitat or: for-
nicationis quoq̄ spiritus efficit scortatores, de quib, & pro-
pheta loquitur. *Spiritu fornicationis seducti sunt:* & nequam
spiritus nequam facit homines atque peruersos, & dæmo-
niacus, dæmones: qualisque fuerit liquor, qui nouæ testæ in-
fusus est, ralem diu testæ & odorem retinet & saporem.

1 Cor. 8 c

Exer. 18 c

Isa. 11. a

F a ¶ Qui, &c.] Pignus Latinus interpres pro Arrabone po-
luit. Non idiplum autem arrabo quod pignus sonat. Arrabo
enim futuræ emptioni quasi quoddam testimonium & obliga-
mentū datur. Pignus vero hoc est, *ἔρεχρον*, pro mutua pe-
cunia opponitur: vt cum illa reddita fuerit, reddenti debitum
pignus à creditore reddatur. Rursū in eo vbi ait: *In redēptio-
nem adoptionis,* non habet in Græco *ἰσοδότης* sed *πρωτότης*:
quā nos acquisitionem siue possessionem possumus dicere:
nec tamen vim sermonis expressimus. Multa enim verba
sunt, quæ nec de Græco in Latinum transferri valent, nec de
Hebraico in Græcum, & reciproce nec de Latino in Græcū,
nec de Græco in Hebræum. Quicumque igitur non tan-
tum Spiritum sanctum, sed Spiritum sanctū repromissionis
acceperit, simul consequetur & arrabonem hæreditatis, quæ
hæreditas vita perpetua est. Et quo modo ex arrabone æsti-
matur qualis emptio futura sit, & quæ possessio: verba causa:
ex decem solidis, centum solidorum villa, & ex centum soli-
dis mille solidorū possessio: ita ex varietate arrabonis hære-
ditatis quoq̄, postea fecutura magnitudo cognoscitur. Quā-
uis autē sanctus sit aliquis atque perfectus, & omnium iu-
dicio beatitudine dignus putetur: tamen ad futuram hære-
ditatem nunc arrabonem est spiritus cōsecutus. Si autē arra-
bo tantus, quanta erit ipsa possessio? Quo modo autem arra-

bo, qui nobis tribuitur, non est extra nos, sed intra nos est: sic
& ipsa hæreditas, hoc est regnum Dei, quod intra nos est, in
nobis versatur intrinsecus. Quæ enim potest esse maior hæ-
reditas, quam contemplari & videre sensu pulchritudinem
sapientia & verbi & veritatis & luminis, & ipsius ineffabi-

lem & magnificam Dei confi-
derare naturam, omniumque
qui ad similitudinem Dei con-
diti sunt, substantiam contue-
ri? Iste autē spiritus repromis-
sionis sanctus, qui est arrabo
hæreditatis nostræ, idcirco nūc
sanctis datur, vt redimantur &
copulentur Deo in laudē glo-
riæ ipsius. Non quod Deus lau-
de alicuius indigeat, sed quod
laus Dei laudatoribus proficit, &
dum per singula opera maie-

statem ipsius magnitudinemque cognoscunt, ad laudandum
eum miraculo stuporis erumpant.

b ¶ Propterea, &c.] Licet verbi ad verbum expressa transla-
tio possit apostolum diligenti excusare lectori, quod videat
omnis sententiæ scaterere contextus, & solæcismus fieri:
tamen & in Græco vitium sonat. Vnde & nos Græcis potius
calumniatoribus respondentes, conabimur ita iuxta sensum
temperare ordinē lectionis, vt dicamus: Audiens fidem ve-
strā in domino Iesu, & in oēs sanctos eius, vidensque diffe-
rentiam fidei vestrae in dominum & in oēs sanctos eius: non
cesso gratias agere, & memoriam vestri facere in orationib.
meis: vt domini nostri Iesu Christi deus, pater autē gloriæ,
det vobis spiritū sapientia & reuelationis. Quod autē sequi-
tur: illuminatos oculos cordis vestri: ita per hyperbaton red-
di potest. Propterea & ego audiens fidē vestram in domino
Iesu in agnitione eius, illuminatos oculos cordis vestri, & in
oēs sanctos: non cesso gratias agens pro vobis, memoriam
vestri facere in orationibus meis: vt deus domini nostri Iesu
Christi, pater gloriæ, det vobis spiritum sapientia, & reuela-
tionis in agnitionē, vt sciatis quæ sit spes vocationis vestrae,
&c. Porro deus domini nostri Iesu Christi, pater autē glo-
riæ, ita intelligendus, vt quo modo dominus noster Iesus
Christus ipse est sermo, sapientia, veritas, pax, iustitia, forti-
tudo, ipse sit etiam gloria: secundum illud quod alibi dicitur:
Apparebit gloria Dei: & in omni pene veteri lege scriptū est,
super tabernaculū testimonii visam esse gloriam Dei. Et psal-
mista canit: *Exurge gloria mea, exurge.* Quæ gloria illuminās
suo fulgore mundū, templum sibi de virginali vtero fabrica-
ta est, cuius tēpli pater gloriæ efficitur deus. et vbi Christus
gloria est, ibi tantū pater dicitur: vbi Iesus, ibi deus eius abs-
que additamento aliquo nominatur. Iste igitur deus alsūp-
ti hominis, pater vero gloriæ, sapientia, veritatis, dat credē-
tibus in filiū suum spiritū sapientia & reuelationis vt sapien-
tes fiant, & reuelata facie gloriā domini contēplentur. Quæ
sapientia & reuelatio, cum eos sapiētes fecerint, & mysteria
illis occulta aperuerint, statim sequitur vt habeant illumina-
tos oculos cordis. Et verbis præsentib, approbatur secundū
exterioris membra hominis, etiam interioris hominis mem-
bra dici. Ecce n. manifeste cordis oculos appellauit, quos abs-
que sensu & mente intelligere non possumus: Huic & illud
psalmistæ cōuenit: *Illumina oculos meos, ne unquā obdormiam
in morte.* Et alibi: *Sapientis oculi in capite eius.* Si. n. simpliciter
oculos carnis accipimus vtique non solū sapientis, sed etiam
insipientis oculi in capite eius sunt. Caput itaq̄, sapientis, sē-
sus accipitur: quia alio verbo mens & animus & principale
cordis appellatur. Quod vero ait, in agnitione eius, id est, *ἐπι-
γνώσει αὐτῶν*, quidam sic intelligunt, vt inter *γνώσει* & *ἐπιγνώ-
σει*, hoc est, inter notionē & agnitionem, illud intersit: quod
notio eorū sit quæ ante non sciuimus, & ea postea scire cœ-
pimus. Agnitio vero eorum quæ prius scientes deinceps sci-
re desiuimus, eorumq̄, postea recordamur, & priorem quā-
dā vitam in cælestibus suspicantur, postquam in corpora ista
deiecti, & obliti Dei patris, nunc eum per reuelationem co-
gnouimus secundum illud: *Reminiscentur, & conuertentur ad
dominum omnes fines terræ,* & ceteri his similia replicantes.

c ¶ Vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, &c.] Cui semel iux-
ta orationem Pauli datus fuerit spiritus sapientia & reue-

Offe 4. e

Psal. 11. b

Psal. 66. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

Leu. 9 d
1 um. 9. c
Psal. 66. b

Psal. 11. b
Ecl. 2. b

Psal. 11. b

Psal. 11. b

A

lacionis vt apertis oculis cordis aspiciat, iste sciet quæ reposita sunt vocatis, & quæ speranda sanctis Dei: quæ abundanter & large his qui hereditatem ipsius sustinet, est daturus. Ad quam notitiam magnitudo virtutis Dei est necessaria in his, qui iuxta similitudinem Pauli, credentes vocantur, per quã operatus est Deus in Christo Iesu, quem à mortuis resuscitavit. Dupliciter autem intelligenda hereditas, siue quod primogenitus omnis creaturæ hereditas sit animæ domini nostri Iesu Christi, & eius qui ex corpore & anima assumptus est hominis, nosque cum hereditate animæ hereditemus Deum verbum: siue quod in Christo hereditas nostra sit, Patris & Filij & Spiritus sancti vna diuinitas: Vt quo modo vocatur hereditas domorum atque villarum, ea ipsa quæ ab hereditibus possidentur: sic ipse Deus hereditas credentium sit atque sanctorum. Scriptum est & in veteri testamento: *Filiis autem Leni non dabitur hereditas in medio fratrum suorum: quia ego pars eorum.* Et alibi: *Dominus hereditas eorum est.* Et sanctus qui extra Deum nihil habere se nouit, audacter loquitur: *Pars mea domini.* Et: *Tu es pars hereditatis meæ & calicis mei.* Non ergo parui studij est vt sciamus spẽ vocationis & diuitias gloriæ hereditatis Dei in sanctis. Ea quippe indigemus, ad hæc cognoscenda, virtute, qua etiam in filio suo Deus vsus est suscitando: quem suscitauit non semel, sed semper à mortuis, & fecit eum in mortuis liberum, nulla mortis contagione maculatum. Quotidie Christus resurgit ex mortuis: quotidie in poenitentibus suscitatur. Non quo non habuerit etiam secundum carnem potestatem animæ suæ ponendæ & iterum resumendæ eius (nemo quippe tollit eam, nisi ponat illam à semetipso) sed quo iuxta dispensationem carnis & filij, homo & filius à Deo & patre suscitatus esse dicatur.

Num. 18. c
Iosue 13. b
Deut. 31. a
Psal. 72. d
15. b

Ioan. 10. a

B

a ¶ *Et sedere eum faciens ad dexteram, &c.* Per humanam similitudinem, Dei potentiam demonstrat, non quo solum ponatur, & Deus pater in eo sedeat, secumque filium habeat residentem: sed quo nos aliter iudicantem atque regnatem nisi per nostra verba intelligere nequeamus. Ad hoc pertinet & illud, quod in centesimo nono psalmo scriptum est. Dixit dominus domino meo: sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si enim iuxta regnantis habitum filius ad patris dexteram sedet: necesse est vt iuxta eadem similitudinẽ maior sit ab eo qui in leua parte confederit. Quod vt sciamus aliter intelligi quã litera resonat, idẽ psalmus in consequentibus docet, dicens: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Dominus à dextris tuis.* Quomodo enim cum filius patri ad dexteram sedeat, rursus pater à dextris eius esse perhibetur? Aut qua ratione terra scabellum est pedum eius, & cælum thronus ipsius; cū & terrã secundum Esaiam pugillo continere dicatur, & cælum palmæ extentione metiri? Non enim potest intra id esse quod ab eodem continetur: nec in manu inclusum tenere, à quo ipse iuxta sedentis habitũ circumdetur. Sicut ergo proximum esse Deo, vel ab eo procul recedere, non secundum locorum spacia, sed iuxta merita sentiendum est, quod sancti iuxta eum sint, peccatores vero (de quibus ait propheta dicens: *Ecce qui elogant se à te, peribunt*) ab omni eius vicina submouentur: sic & in dextris vel in sinistris Dei esse, accipiendum est: quod sancti à dextris eius sint, peccatores vero à sinistris, Saluatore quoque id ipsum in euangelio comprobante, cū oues à dextris, hædos esse memoret à sinistris. Sed & ipsum verbum sedere, regni significat potestatem: per quam beneficiũ eis Deus tribuit, super quibus sedere dignatur, quod scilicet regat eos, & in curru suo habeat, & ad nutum proprium vaga prius & libera colla cõuertat. Post hæc queritur, quo modo id quod sequitur, possit intelligi: Super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiã in futuro. Et quidem de dextris ac sinistris, & de sessione iam dictum est. Nunc querendũ vbi Apostolus hæc quatuor no-

Esa. 40. c

Psal. 72. A

Matth. 25. e

mina, principatum loquor, & potestatem, virtutem & dominationem, scripta repererit, & in medium vnde protulerit. Neque enim fas est eum, qui diuina lectione fuerat instructus, aliquid locutum putare, quod in sanctis voluminibus non habetur. Arbitror itaque illum aut de traditionibus He-

bræorum ea quæ secreta sunt, in medium protulisse: aut certe, quæ quasi iuxta historiam scripta sunt, cum intelligeret legem esse spiritualem sensisse sublimius: & quod de regibus atque principibus, ducibus, quoque, tribunis & centurionibus, in Numeris, & in Regnorum libris refertur: imaginem aliorum principum regumque cognouisse: Quod scilicet in cælestibus sint principatus, sint

potestates, sint dominationes atque virtutes, & cætera ministeriorum vocabula quæ nec nos possumus nominare: nec ipsum Paulum puto, vt in graui corpusculo constitutum, enumerare valuisse. Si autem sunt principatus & potestates, & virtutes & dominationes, necesse est vt & subiectos habeant & timentes se, & seruientes sibi, & eos qui sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum non solum in præsentiarum, sed etiam in futuro sæculo erunt, vt per singulos profectus & honores & ascensiones & descensiones, vel crescat aliquis vel decrescat, & sub alia atque alia potestate, virtute, principatu, & dominatione fiat. Nos hominuli cito in cinerem & puluerem dissoluendi, si consensu hominum leuemur in reges, tantas habemus ministeriorum diuersitates, & multitudines, quantas facilius possumus sentire quam dicere: Verbi causa: quod Præfectus in parte ciuili, iudices, prouincias, & ordinem suum habeat: rursus militia, in tot comites, duces, tribunos, & multiplicem scindatur exercitum: & putamus Deum, dominum dominorum, & regem regnantium, simplici tantum ministerio esse contentum?

b ¶ *Et omnia, &c.* Huic videtur illud esse contrarium, quod alibi scribitur: Necdum enim ei videmus omnia subiecta: Sed & illud: *Oportet enim illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Si enim necdum ei subiecta sunt omnia, & oportet eum regnare donec ei subiiciantur omnia: quo modo nunc sub pedibus eius Deus vniuersa subiecit, maxime cum & in alio loco Paulus ipse testetur: *Cum autẽ ei subiecta fuerint omnia, tunc & ipse filius subiicietur ei, qui sibi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.* Ergo aut secundum præsentia id quod futurum est, quasi iã factum esse cõmemorat: iuxta sensum quem supra exposuimus, vbi ait: *Benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo.* Aut certe si de præterito sentiendũ est: sic debemus accipere, quod etiã ea quæ non sunt ei voluntate subiecta, naturæ conditione deseruiant: Verbi causa, demones, Iudæi, atque gentiles. Nõ enim seruiunt Christo, nec subiecti sunt pedibus eius, & tamen, quia ab eo in bonam partem creati sunt, subditi sunt potestati eius inuiti: tamen aduersum eum repugnent liberi arbitrij voluntate. In hũc sensum & illud quod sequitur coaptatur. *Et ipsum dedit caput super omnia ecclesiæ, quæ est corpus ipsius.* Quo modo, n. caput plurima sibi habet mēbra subiecta, & quibus sunt nõnulla vitiosa & debilia: Ita & dominus noster Iesus Christus, cū sit caput ecclesiæ, habet mēbra eos omnes qui in ecclesiã congregantur, tã sanctos videlicet quã peccatores: sed sanctos voluntate, peccatores vero sine necessitate subiectos. Atque ita fit vt etiam inimici subiecti sint pedibus eius. Quapropter in eo quod ait, omnia: videtur facere quæstionẽ. Nã illud quod dictum est: *sed à dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis.* Et alibi: *Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius:* non magnopere querit interpretem, vt ea quæ inimica sunt, cum fuerint superata, subiiciantur pedibus eius, & in victoris transeant potestatem. Cur autem omnia, id est, angeli, throni, dominationes, potestates, & virtutes cæteræ, quæ numquam fuerunt contrariæ Deo, eius pedibus subiiciantur, videtur obscurum. Potest itaque responderi, quod absque peccato nullus sit, & sydera ipsa non sunt munda

D Heb. 2. b 1. Cor. 15. d

2. Cor. 15.

Sup. eod. a

Psal. 109. 1. Cor. 15. e

1. Th. 1. 4. e 2. Th. 2. 5. b

Phil. 2. e 2. Tim. 3. e

Psal. 13. 7. Psal. 30. g

Col. 1. d lib.

1. Cor. 15. d

F

Luc. 2. g

E munda corā Deo omnisque creatura pauca creatoris aduē- tum. Vnde & crux Saluatoris non solum ea quæ in terra, sed etiam ea quæ in cœlis erant, purgasse perhibetur. Aliusvero, omnia, non ad vniuersitatem, sed ad ea tantum refert, de quibus disputatum est: vel hoc modo, omnis ciuitas conclama-

eo loco in quo ait: Deus autem qui diues est in misericordia: arbitramur aut ab indoctis scriptoribus additā, & vitium inoleuisse paulatim; aut ab ipso Paulo, qui erat imperitus sermone, & non scientia superflue vsurpatam. Manifeste aut mors animæ dicitur esse peccatū, ex eo quod ait: *Et vos cum*

uit: non quo aliquis tacens, in vrbe non fuerit, sed ex parte, maxime etiam ea quæ minora sunt appellantur, & ipse Paulus apostolus: *Oēs inquit, sua quærunt, non ea quæ sunt Dei. Et: Omnes me dereliquerunt. Non quod Timotheus & ceteri discipuli, qui illo tempore quo epistola scribebatur cū eo erāt, illum reliquerint: sed idcirco, quia à pluribus sit desertus, ab omnib., id est, à maxima parte desertum se esse conqueritur. Simile huic quid & in psalmo*

caput super omnia ecclesiæ, quæ est corpus ipsius plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

CAPVT II.

ET a vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis diffidentia: in quibus & nos omnes conuersati sumus aliquando in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis, & mentiū,

*essetis mortui delictis & peccatis vestris: iuxta illud quoque quod in Ezechiele scriptū est: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et quia delicta quæ græce ἁμαρτήματα nuncupantur, iuxta eiusdē linguæ etymologiam, proprie verbum est scripturarum, licet delicta πλημμελίαι rectius transferantur. Quærimus quid significet, quove distet à peccatis: id est, quid intersit inter ἁμαρτία & ἁμαρτίαι. Ait enim quod ἁμαρτία, quasi initia peccatorum sint: cum cogitatio tacita subrepat, & ex aliqua parte cōniuentib. nobis, nec dum tamen nos impulit ad ruinam. Vnde & in octauodecimo psalmo scribitur: Delicta, hoc est, ἁμαρτία, quis intelligit: quia scilicet difficile sit radices & initia intelligere peccatorum. Peccatū vero esse, cū quid opere consummatum pertinet ad finē. Quærimus quoque quid sit. In quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius: vtrum nā & aliud seculum sit, quod non pertineat ad mundum istum, sed ad mundos alios: de quib. & Clemens in epistola sua scribit: Oceanus, & mundi qui trans ipsum sunt? An vnus iste mundus sit, qui ab initio sæculi, quo factus est Adā, vsque ad terminum suum voluatur & trāseat. Vel certe mundus alio nomine appellatur princeps aeris huius, qui nunc operatur in filiis diffidentia. Scribitur & ad Galatas: *Vt eruat nos de presenti seculo nequā.* Et in hac eadē epistola: *Redimentes tēpus, quoniam dies mali sunt.* Et dies Iacob modici dicuntur & pessimi: sine quod tēpus vitæ istius, per quod clausi tenemur in seculo, graue sit & laboriosum, siue quod ipse Satanas mundi huius, vt supra diximus, & sæculi vocabulo nuncupetur. De quo statim in sequentibus, secundum principē, inquit, potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis diffidentia. Princeps quippe aeris, & spiritus potestatis, qui in aère isto est, diabolus intelligitur, qui nunc operatur in filiis diffidentia. In his. n. qui domino credunt nō potest operari. De quo & infra ait: *Non est nobis pugna aduersus carnē & sanguinem, sed aduersū principatus & potestates, aduersus rectores tenebrarū istarum, aduersus spiritualia nequitia in cœlestib.* Nō quo diabolus & satellites eius, qui per mundum istum vagantes peccata hominib. insinuat, in cœlo versari queant, de quo ob sua merita corruerunt, sed cœlum dicitur aër iste, qui supra nos est, iuxta illud Saluatoris eloquium: *Considerate volatilia cæli, & cetera.* Manifestū quippe est, quod volatilia non per cœlum volitēt, sed per aërē. Sequitur: *In quibus & nos oēs conuersati sumus aliquando in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis & mentiū.* Quod ait, in quibus, ad delicta referendum est. Superius. n. quia duo pariter posuerat: *Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, & ad peccata retulerat dicens: in quib. aliquando ambulastis, ad delicta vero nihil tale videbatur sequutum, quod sensum possit explere: nunc ait, in quib. delictis & nos oēs cōuersati sumus: simulque ne in eo quod dixerat, & peccatis vestris, in quib. aliquando ambulastis, sed per superbiam à peccato videretur excipere, adiunxit, in quib. & nos omnes conuersati sumus. Qui autem conuersatum esse se dicit, de præteritis delictis & non de præsentibus cōfitemur. Conuersati sumus, inquit, aliquando, non in vno desiderio, sed in desideriis carnis nostræ: Caro quippe desiderat aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē. Facientes nō vnā voluntatē carnis, sed plures, & non solum voluntates carnis, sed etiā mentiū, pro quo in Latinis codicib. habetur, cogitatio nū. Inter peccatū autē carnis & mentiū, hoc esse puto quod carnis peccatū, est impudicitia atq. luxuria, & ea quæ per ministeriū eius in libidinib. explentur, Mentium vero delictū, ad dogmata pertinet cōtraria veritati & hæreticā prauitatē, ita vt possimus dicere plerosq. hæreticorum (quāquam hoc**

Ezec. 18.

Gal. 1.6
Infr. 5.4
Gen. 4.6
H

Infr. 6.5

Mat. 6.3

Gal. 5.6

1. Cor. 10.13

sonat: *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnū.* Si enim omnes declinauerunt, ergo declinauit & ipse qui loquitur. Et alibi: *Ego dixi in excessu mentis meæ: omnis homo mendax.* Aut enim verum est hoc quod dixit, aut fallum. Si omnis homo mendax est: ergo mendax est & ipse qui loquitur. Si autem mendax est & ipse qui loquitur, ne hoc quidem quod ait verum est, omnem hominem esse mendacem. Porro si vera sententia est, omnes sic accipiendi sunt, vt supra diximus, quod magna pars hominum mentiatur. Scribit & alibi Apostolus: *Docētes oēm hominem: & rursum, Commonentes omnem hominem: non quod oēs homines docuerit (quanti enim sunt, qui vsque hodie nec doct. inam apostoli audire, nec nomen?) sed quod eos oēs doceat & admoneat, qui in ecclesia sunt, & cupiunt scire quæ Dei sunt. Sequitur: *Plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.* Quod quidem sic accipiendum, quæ admodum & illud: *Tunc subiicietur ei qui sibi subiicit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.* Nūc. n. Deus per partes in singulis est: in alio iustitia, in alio castitas, in alio temperantia, in alio sapientia, in alio fortitudo: & difficile est etiam in sanctis viris atque perfectis omnes pariter esse virtutes. Cū autem in fine rerum & consummatione mundi, ei fuerint vniuersa subiecta, adimplebitur omnia in omnibus: vt iuxta id quod Deus est cunctis virtutibus plenus, omnia in omnibus adimpleatur, & sint vniuersi habentes omnia, quæ ante singula singuli possidebant. Sed & hoc quod ait: *Et ipsum dedit caput super omnia ecclesiæ, quæ est corpus ipsius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur:* non solum hominū, sed etiā angelorum, cunctarumque virtutū & rationabiliū creaturarū ecclesiā intelligi potest. Nec non & hoc: *Qui omnia in omnibus adimpletur:* nequaquam ita vt resonat accipiendū. Non enim ait: *Qui omnia in omnibus adimplet: sed qui omnia in omnibus adimpletur.* Siquidem aliud est implere aliud impleri: quia in altero agentis, in altero patientis est verbū. Sicut ergo adimpletur imperator, si quotidie eius augetur exercitus, & fiat nouæ prouinciæ, & populorū multitudo succrescat: Ita & dominus noster Iesus Christus in eo quod sibi credunt omnia, & per dies singulos ad fidem eius veniunt, ipse adimpletur in omnibus, sic tamē vt omnia adimpleatur in omnib., id est, vt qui in eū credunt, cunctis virtutib. pleni sint, & iuxta euangelium, faciant eum proficere ætate, sapientia, & gratia non solum apud Deum, sed & apud homines.*

CAPVT II.

ET a vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus, &c.] Antequam de singulis verborū sensibus disputemus, videtur nobis ita lectionis ordo reddendus: *Et vos cū mortui essetis delictis & peccatis vestris, cōiunificauit Christo Deus qui diues est in misericordia, propter multā charitatē suā qua dilexit nos: cū essemus mortui delictis, in quib. aliquando ambulauimus secundū seculū mundi huius, secundū principē potestatis aeris, spiritus qui nūc operatur in filiis diffidentia: in quib. & nos oēs cōuersati sumus aliquando in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis & mentiū, & eramus natura filii iræ: cōiunificauit nos Christo, vt amō carnis, subaudiatur quasi bis dictū, & nos coniuuificauit Christo. Coniunctionē vero causale in*

Phil. 2.6

2. Tim. 3.6

Psal. 13.7

Psal. 30.8

Col. 1.4

libid.

1. Cor. 15.4

D
eb. 2.6
1. Cor. 15.4

F

caput super omnia ecclesiæ, quæ est corpus ipsius plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Cor. 15.

up. eod. 6

Luc. 2.8

Gal. 10.9.
Cor. 15.4

1. Cor. 14.6
2. Cor. 15.4

A

rarū sit) voluntates mentium facere, & non voluntates carnis, & multos contra ecclesiasticos, carnis & non mentium facere voluntates, & esse plures qui & carnis & mentium pariter faciant voluntates. Hæc autem diximus, non quo & hæretici carnis non faciant voluntates (plura quippe apud eos corporis sunt vitia quam apud nostros) sed ut exemplo posito, facilius quod volebamus possit intelligi. Et eramus, inquit, natura filij iræ, sicut & cæteri. Respondeant hæretici, qui diuersas naturas esse contendunt, quomodo Paulus (quem utique spiritualis naturæ esse non dubium est) fuerit natura filius iræ, sicut & cæteri, qui adhuc in errore sunt positi. Nos vero dicimus esse primum omnes homines natura filios iræ, vel propter corpus humilitatis corpusque mortis, & quod ab adolescentia mens hominum apposita sit ad malitiam. Vnde & Salomon ait: *Non est iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet.* Vel quod ex eo tempore quo possumus habere notitiam Dei, & ad pubertatem venimus, omnes, aut opere, aut lingua, aut cogitatione peccemus. *Eramus igitur natura filij iræ sicut & cæteri*, & oēs sancti qui ab ita sanguine Christi redempti sunt. Si n. Paulus qui iuxta iustitiam quæ in lege fuit, irreprehensibiliter est conuersatus, dicit se natura fuisse filium iræ, cur timeamus etiam retro sanctos viros filios iræ fuisse testari. De quibus omnibus vere dici possit: *Cum autem venit mandatum, peccatum reuixit, ipsi vero mortui sunt.* Filius autem iræ sic accipiendum, ut filios perditionis, filios iniquitatis, filios mortis. Non quo aliqua ira, mors, iniquitas & perditio subsistat in natura sua, quæ filios habeat, sed quo filij dicantur eius rei quæ operetur in singulis. Sicut filij appellantur gehennæ, qui gehennæ ignibus consumendi sunt. Alius iræ filios sic vocatos putat ut filios diaboli. Diabolus enim perditio est, & ira, & mors. Deuorauit mors inualescens, & nouissimus inimicus destruetur mors: & ad ipsum diabolum, perditio factus es. Factus inquit propria voluntate, non ab initio sic creatus. Quomodo igitur mors dicitur, ex eo quod inuidia diaboli mors introiit in orbem terrarum, & per illum sunt mortui, qui ante vivebant, & perditio, quod perdat quoscumque de ceperit: Sic & ira dicitur, propter eam quam exercet aduersum hominem feritatem. Sunt qui illud in Regnorum libris, quando Dauid numerauit populū Israel, iram in se Dei prouocans, scriptura dicente: *Et apposita est ira Dei succendi in Israel, & incitauit Dauid in eis dicens, iura domini diabolum significare putent: etenim iuxta Græcæ linguæ proprietatē nō dixit genere feminino, ira Dei λέγεται, hoc est, quæ diceret, sed ira Dei λέγων, id est, qui diceret, genere masculino: mittit siquidē dominus iram & furorem suum per angelos pessimos.* Deus ergo qui diues est in misericordia, & diues propter charitatē suam, qua dilexit hominū genus, & charitatem nō simplicem, sed multam, cum essemus mortui propter delicta nostra, viuificauit nos, & non solum viuificauit (parum quippe hoc erat bonitari & magnitudini eius) sed viuificauit cum Christo Iesu, vnam atque eandem nobis tribuens vitam habere cum Christo. Quidam pro eo quod nunc exposuimus: *Et eramus natura filij iræ: pro natura, prorsus siue omnino: quia verbum ambiguum est, transtulerunt.* Quod & si sic sonet, iuxta ea quæ diximus, exponendum est.

Gen 8. d
Ecel. 7. e

B

Esa. 25. e
Sec. 70.
1. Cor. 15. b
Ezec. 28. d
Sec. 70.
Sap. 2. b

2. Reg. 24.

Sic. 90.

ὁ ἄριστος
ἐστὶν ὁργὴν
καὶ ὁ
ἐκκαύσει
ἐν Ἰσραὴλ:
ὁ ἰσχυρὸς
τὸν δακτύλῳ
ἐν αὐτοῖς
λέγων.
Rom. 8. d
Psal. 115. a

a ¶ *Gratia saluati estis.* Si non sunt dignæ passionēs huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis: gratia magis sumus quam opere saluati. Nihil enim possumus domino retribuere pro omnibus quæ retribuit nobis.

b ¶ *Et coexcitauit, simulque, &c.* Supra dixerat, quod suscitauerit Deus Christum à mortuis, & sedere fecerit ad dexteram suam in cælestibus, super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Nunc vero addidit: quia & nos suscitauerit cum eo, & sedere fecerit in cælestibus ad dexteram suam. Quæritur ergo: quo modo Deus qui nos saluos fecit & suscitauit, simul fecerit sedere cum Christo. Et quidem qui simplicius est respondurus, hoc asserit: quod iuxta præscientiam Dei id quod

futurum est, quali factum esse iam dixerit. Et quia mos iste sit scripturarum, ut interdum futura, tempore præterito declinentur: Verbi causa, de cruce domini: *Foderunt manus meas & pedes.* Et alibi de passione eius: *Quasi ouis ad victimam ductus est:* & adhuc de iniuriis flagellorum: *Liore eius*

Psal. 21. d
Esa. 53. c
Ibidem secundum.
LXX.
ἀπὸ τῶν
ἀνομιῶν τῶν
λαῶν μου
ἠ΄ ἔθνη εἰς
θὰ ναυῶν.

& eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Deus autem, qui diues est misericordia, propter multam charitatem suam, qua dilexit nos, & cū essemus mortui peccatis, cōuiuificauit nos Christo. Gratia saluati estis. Et coexcitauit, simulque fecit sedere in cælestibus in Christo Iesu. Ut ostenderet in sæculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis salui facti per fidem, & hoc nō ex nobis: Dei enim donum est, non ex operibus

nos sanati sumus. Et ibidē: *Ab iniquitatibus populi mei ductus est in mortem.* Hoc autem ideo, ne quia futura semper incerta sunt hominum, spes fluctuet & vacillet, ea quæ Deus futura cognouit (apud quæ nihil ambiguum est) quasi iam facta memorantur: Ut quia præterita secundum philosophos quoque fieri infecta non possunt: qui audierunt, quasi iam facta

ut habeant, quæ futura sunt. Alio vero qui resurrectionem & regnum Christi spiritualiter intelligit, non deliberauit dicere, iam sanctos sedere, & regnare cum Christo: Quo modo enim nequaquam in carne sanctus est, cum uiuat in carne, & habet conuersationē in cælestibus cum gradiatur in terra, & caro esse desistens, totus vertatur in spiritum: Ita eum in cælestibus sedere cum Christo: *Regnum quippe Dei intra nos est:* & ubi fuerit thesaurus noster, ibi erit & cor nostrum: firmique & stabiles sedemus cum Christo sapientia, verbo, iustitia, veritate. Potest autem & hoc dici, ut quo modo arrabonem Spiritus sancti accepimus, necdum totam eius plenitudinem consecuti: sic & sedere nos cum Christo atque regnare, necdum perfectam sessionem in cælestibus obtinentes.

Luc. 17. e
Matth. 6. e

c ¶ *Ut ostenderet, &c.* Quanta sit beneficij magnitudo, & quam multiplex gratia, qua nos dominus de sæculi istius perturbationibus liberatos sedere fecit & regnare cum Christo, hinc vel maxime comprobatur, quod in futuris sæculis non vno, sed omnibus suam cūctis rationabilibus creaturis super nos ostensurus est gloriam, suasque diuitias monstraturus. Quod nos, qui quondam lege tenebamur inferni, & propter vitia atque peccata, ut operibus carnis, ita eramus & simplicius destinati, nunc in Christo regnemus, sedeamusque cum eo. Sedeamus autem non in humili quocumque loco, sed super omnem principatum & potestatem, & virtutem & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Si enim Christus suscitatus à mortuis, sedet ad dexteram Dei in cælestibus supra omnem principatum & potestatem & virtutem, & cætera, & nos sedemus, regnamusque cum Christo: necesse est ut super his quæ sedet ille, sedeamus. Sed qui diligens lector est, statim requirit & dicit: quid ergo, maior homo angelis & cunctis in cælo potestatibus? Quod quia periculosum est respondere: principatus & potestates & virtutes & dominationes, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro (maxime quia omnia Christi subiecta sunt pedibus) non ad bonam partem sed ad contrariam referret: ut dicat eas esse angelos refugas, & principem mundi istius, & luciferum, qui mane oriebatur: super quibus sancti cum Christo in fine sessuri sunt: illis quoque tribuentes beneficium, qui nunc infreni & male libertate sua abutentes passim vagentur, & per præcipitia corruant peccatorum. Cum autem tales habuerint tesores: iuxta sedētium voluntatem incipient gubernari. Alius vero hoc quod ait: *Ut ostenderet in sæculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate supra nos, in Christo Iesu: ad illam intelligentiam transferet, quod non sumus merito nostro, sed gratia eius saluati, & maioris bonitatis iudicium sit pro peccatoribus magis quā pro iustis mori.* Pro bono enim forsitan quis audeat interire: & daturus nobis sit, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Quæ omnia ex parte iam dedit in Christo Iesu: quia nullum absque Christo bonum dici potest.

Rom. 9. a
1. Cor. 1. b

d ¶ *Gratia, &c.* Ideo, inquit, abundantes diuitiæ gratiæ suæ, in bonitate in superuenientibus sæculis ostēsurus est: quia gratia salui facti estis per fidem, non per opera. Et hæc ipsa fides non est ex vobis, sed ex eo qui vocauit vos. Hoc autem ideo, ne forsitan nobis cogitatio occulta subreperet: si per opera nostra saluati non sumus, certe vel per fidem saluati sumus, & alio genere nostrum est quod saluamur.

Addidit

E
Rom. 9. e

F
Ier. 8. e

48. 13. d

Ier. 1. g

E

Addit itaque & dixit, fidem quoque ipsam non nostrę voluntatis esse, sed Dei muneris. Non quod liberum homini tollatur arbitrium, & secundum illud Apostoli ad Romanos, non sit currentis neque volentis, sed miserentis Dei: verum quod arbitrii ipsa libertas Deum habeat auctorem, & ad illius beneficium cuncta referatur, cum etiam bonum nos velle ipse permiserit. Hoc autem totum propterea, ne quis gloriatur a semetipso, & non a Deo se esse saluatum.

a ¶ *Ipsi enim, &c.* Reddidit causas quare gratia saluati sumus per fidem & hoc ipsum non ex nobis, sed ex munere Dei, dicens: *Ipsi enim factura sumus: hoc est, quod viuimus, quod spiramus, quod intelligimus, & credere possumus, ipsius est, quia ipse conditor noster. Et diligenter obserua: quia non dixerit, ipsius figuratio sumus atque plasmatio, sed ipsius factura sumus.* Plasmatio quippe originem de terrę limo trahit. Factura vero iuxta similitudinem & imaginem Dei sumpsit exordium. Quod in centesimo quoque octauo decimo psalmo simul positum diuersa significat: *Manus tuę fecerunt me, & plasmauerunt me.* Factura primum locum tenet: deinde plasmatio. Et quia creationis & conditionis & nomen ad magna semper solet opera copulari: verbi causa, illa vrbs condita est, & ab initio creatus est mundus: & vnusquisque sanctorum per varia dogmata atque virtutes, in semetipso mundus est totus: propterea nunc creati in Christo dicimur, & creati in operibus bonis, siue quę ipsi fecimus, vel facturi sumus: siue in aliis creaturis, ad quę nostra conuersatio transferenda est: vt quę preparauit Deus in illis ambulemus, spe magna iam nobis data: dum in his ambulaturi sumus, quę Deus magnopere preparauit. Et quia semel ad nomen creaturę venimus, & sapientia in prouerbis Salomonis dicit se creatam, initium viarum Dei: multique timore, ne Christum creaturam dicere compellantur, totum Christi mysterium negant: vt dicant non Christum in hac sapientia, sed mundi sapientiam significari: Nos libere proclamamus non esse periculum eum dicere creaturam, quem vermem & hominem & crucifixum & maledictionem, tota spei nostrę fiducia profitemur: maxime cum ex duobus versiculis, qui præcedunt, ipsa sapientia promittat se esse dicturam, quę post secula sunt. Cum autem secula Christus fecerit, & quę deinceps loquitur, ea sint quę post secula dicturam se esse promiserit: ad incarnationis mysterium, non ad naturam Dei referenda sunt quę sequuntur: licet in Hebræis codicibus non habeatur: Dominus creauit me initium viarum suarum: sed dominus possedit me. Inter possessionem autem & creationem multa distantia est: quia qui possidetur, is vti que est, atque subsistit, & est proprius qui possidetur. Creatur vero ille, qui non erat antequam fieret: aut certe de eo quod erat, transfertur in aliud, sicut & nos nunc creati dicimur in Christo Iesu, creati vti que non quia ante non fuimus, sed creati in operibus bonis. Quod Dauid quoque in psalmo quinquagesimo deprecatur, dicens: *Cor mundum crea in me Deus.* Et certe mundum cor ante peccatum habuerat, quando de eo dominus loquebatur: *Inueni Dauid filium esse secundum cor meum: sed vt ibi creatio instaurationem sonat, ita & in nobis, & in Christo per singula opera & profectus, creatura atque conditio accipi potest: vt quotidie in credentibus (quia varie secundum merita diuersa montes dicuntur, & valles, & colles, atque campestria) Christus creatus, natus, & conditus sit.*

b ¶ *Propter quod memores estote quia, &c.* Gentes Ephesios in carne vocans, ostendit in spiritu esse non gentes, sicut contrario Iudæi in spiritu gentes sunt & in carne Israelitæ. Quadrifariam igitur Iudæi diuiduntur & gentes. Alii sunt in carne circumcisi & in spiritu: qualis fuit Moyses & Aaron, Apostoli, & Nathanael: cuius occultum Iudaismum dominus intuens ait: *Ecce vere Israelites, in quo dolus non est.* Alii qui

nec carne nec spiritu circumcisi sunt: qualis fuit Nabuchodonosor, & Pharaon, & hodie barbararum & Romanarum gentium multitudo, quę non credunt in Deum. Tertii qui tantum in carne sunt circumcisi, & spiritum incircumcisum habent: ad quos propheta dicit: *Circumcidimini Deo vestro, & nolite circumcidere carnem præputii vestri.* Et alibi: *Omnes gētes incircumcise carne: domus vero Israel incircumcisi sunt corde.* Extremi de quibus nunc dicitur: quia aliquando vos gētes in carne, qui dicebamini præputium, ab ea quę dicitur circumcisio in carne manu facta: qualis hodie vniuersa est turba credentium, & totus est gentibus mundus est plenus. Ad distinctionem igitur spiritualium gentium Iudæorum. Ephesii gētes vocantur in carne: quia secundum spiritum Israelitæ sunt. Nam & in alio loco carnem Israel scriptura commemoras ait: *Videte Israel secundum carnem.* quia in spiritu non erat Israel. Pulchre autem etiam verba moderatus est: qui dicebamini præputium. Dicebamini, inquit, præputium, nec eratis ab ea quę dicitur circumcisio in carne manufacta. Non quo sit circumcisio: sed quo ipsa sibi hoc nomen assumat, & sit vere circumcisio manufacta, non spiritu. Simul & illud est attendendum, quod nos, quos sine Christo alienatos quodammodo a conuersatione Israel esse memorauit, & peregrinos a promissionibus & testamento Dei, nunc postquam in Christum credidimus: sicut repromissiones & testamēta eius accepimus: ita conuersationem quoque habere dicamur Israel, quomodo conuersatio vniuersa legalis expletur in nobis. Quia videlicet lex spiritualis est, & magis circumcidamur, & sabbatizemus in spiritu, spirituales victimas offerentes: illorum templo altarique destructis, nos Deo fructuum nostrorum decimas offeramus: nos immolemus agnum immaculatum, & accincti lumbos, expediti pascha comedamus. Sicut enim circumcisio dicitur in carne manu facta: ita ad distinctionem eius intelligitur alia esse circumcisio: quę non sit, vt diximus, manu facta, sed spiritu. Quod autem ait: *Spem non habentes, & sine Deo in mundo:* Non quo plures Deos, antequam in Christum crederent, Ephesii non habuerint, atque venerati sint: sed quo qui absque Deo vero sit, nullum Deum habeat. Et significanter additum est, sine Deo in mundo. Habebant quippe Deum, quem eos habituros Deus ante cognouerat, & apud præscientiam Dei non erant sine Deo: sed in mundo erant absque Deo.

c ¶ *Nunc autem, &c.* Deus vbique est, & totus vbique est, a quo quis potest separari, cum in eo sint omnia: & ipse per Prophetam loquatur. *Ego Deus appropinquans, & non de longe: Et psalmista testatur: Si ascendero in calum, tu illic es, si descendero in infernum, ades.* Cum igitur in eo sint omnia, procul tamen esse ab impiis dicitur: iuxta illud: *Longe est dominus ab impiis.* Ille a quo impij longe sunt, vicinus est sanctis. Denique cum & ab Ephesijs esset procul, in sanguine Iesu prope eis factus est. Et diligentius intueendum quod absque, cruore Domini Iesu nemo appropinquet Deo: quia ipse est pax nostra, dicens: *Pacem meam do vobis: pacem meam relinquo vobis.* Quo modo enim sapientia sapientes facit, & iustitia iustos, & sanctificatio sanctos, & vita viuētes: sic ipse pax, nos facit esse pacatos, vt dicamus: *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus.* Si autem Christus credentium pax est, quicumque sine pace est, consequenter non habet Christum.

d ¶ *Qui fecit vtraque vnum, & medium, &c.* Iste est medius paries & maceria, quę vtrumque a se populum diuidebat. De quo & in Genesi in partu geminorum obstetrix loquitur: *Vt quid propter te dirupta est sepis? Postquam ergo sapientiam carnis, quę est inimica Deo, in sua Saluator carne destruxit, & præcepta legalia, euangelicis dogmatibus commutauit: vt de Iudæo atque gentili vnum populum faceret Christianum, euangelizans nobis qui longe eramus, & reliquijs Iudæorum, qui de Israel per Apostolos crediderunt, pacem atque concordiam: tunc accessimus per ipsum ad Deum, & vnum*

man-

dum carnem. quia in spiritu non erat Israel. Pulchre autem etiam verba moderatus est: qui dicebamini præputium. Dicebamini, inquit, præputium, nec eratis ab ea quę dicitur circumcisio in carne manufacta. Non quo sit circumcisio: sed quo ipsa sibi hoc nomen assumat, & sit vere circumcisio manufacta, non spiritu. Simul & illud est attendendum, quod nos, quos sine Christo alienatos quodammodo a conuersatione Israel esse memorauit, & peregrinos a promissionibus & testamento Dei, nunc postquam in Christum credidimus: sicut repromissiones & testamēta eius accepimus: ita conuersationem quoque habere dicamur Israel, quomodo conuersatio vniuersa legalis expletur in nobis. Quia videlicet lex spiritualis est, & magis circumcidamur, & sabbatizemus in spiritu, spirituales victimas offerentes: illorum templo altarique destructis, nos Deo fructuum nostrorum decimas offeramus: nos immolemus agnum immaculatum, & accincti lumbos, expediti pascha comedamus. Sicut enim circumcisio dicitur in carne manu facta: ita ad distinctionem eius intelligitur alia esse circumcisio: quę non sit, vt diximus, manu facta, sed spiritu. Quod autem ait: *Spem non habentes, & sine Deo in mundo:* Non quo plures Deos, antequam in Christum crederent, Ephesii non habuerint, atque venerati sint: sed quo qui absque Deo vero sit, nullum Deum habeat. Et significanter additum est, sine Deo in mundo. Habebant quippe Deum, quem eos habituros Deus ante cognouerat, & apud præscientiam Dei non erant sine Deo: sed in mundo erant absque Deo.

F

1. Cor. 1. b

G

Hier. 4. d
Ibid. 9. g
Sec. 70.

1. Cor. 1. d

H

Hier. 23. c
Psal. 113. b

Ioan. 14. d

Psal. 119. b

Gen. 38. g
Sec. 70.

pp. 27. 4. 5.

A

in spiritu patrem nos habere cognouimus: Complerumque est illud quod in Euangelio dominus loquebatur, dicens. Et fiet vnus pastor, & vnus grex. Et iterum: *Et alias oues habeo, quæ non sunt de ouili isto: nos significans ex gentibus congregandos.* Inimicitia autem quæ in Saluatoris carne destructa est, etiam per crucem est interfecta. Scriptum est enim: vt reconciliaret vtrumque in vno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitiam in ea: Nō vt in Latinis codicibus habetur, in semetipso, propter Græci pronomini ambiguitatem: *αὐτῷ* enim, & in semetipso, & in ea, id est, cruce, intelligi potest: quia crux, id est, *σάβωτο* iuxta Græcos generis masculini est. Lex quoque mandatorū subuersa est in dogmatibus: postquam circumcisio & sabbatismus, qui relictus est populo Dei, & pascha, & pentecoste, & non apparere in conspectu Dei vacuum, sunt altius intellecta quam resonant,

Ioan. 10. c

Esa. 57. d
Sec. 79.

Col. 1. c

B

Luc. 15.

Exod. 25. d

Esa. 65. c
Mat. 26. c
Psal. 95. d

Esa. 43. c

1. Cor. 13. d

Hebr. 9. d

& ab occidente litera recedentes, cepimus viuificantem spiritum sequi. Quod autem ait: *Veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe, hoc est, gentibus, & pacem his qui prope, hoc est, Iudæis: videtur mihi de Esaia aliis verbis testimoniū protulisse, & scripturæ sententia ab usum quasi sua.* Scriptū est quippe in eo: *Vias eius vidi, & sanauit eum, & consolatus sum eum, & dedi ei consolationem veram: pacem super pacem his qui longe erant, & qui prope.* Et hæc quidem iuxta vulgatam interpretationem dicta sint. Cæterum qui illud Apostoli legit, de Christo memorantis: *Pacem faciens per sanguinem crucis suæ, his quæ in terra erant, & his quæ in caelis, & cætera quæ in eodem dicuntur loco: non putabit nos, qui iuxta spiritum Israël vocamur, fuisse longe, & Iudæos qui tantummodo Israel nuncupentur in carne, fuisse prope.* Et hanc totam intelligentiam ad angelos virtutesque cælestes, & ad animas temperabit humanas: quod Christus in suo sanguine terrena & cælestia copularit, quæ inter se antea dissidebant: Et bonus pastor morbidam ad montes reuectans ouē, fecerit esse cum cæteris: drachmamque quæ perierat, drachmis quæ saluæ fuerant copulauerit: & mandata legalia ad illa retraxerit dogmata, ad quorum typum & imaginem Moyses, quæ essent in tabernaculo fabricanda conspexit. Atque ita fieri, vt crux domini, non solum terræ, sed & cælo profuerit: non solum hominibus, sed & angelis, & omnis creatura domini sui cruore purgata sit. Quod autem ait: *Vt dicit conderet in semetipso in vnum nouum hominem, & quod magis videtur superiori de Iudæis atque gentilibus sensui conuenire, sic suæ intelligentiæ coaptabit: vt dicat hominem iuxta imaginem & similitudinem Dei factum, eandem post reconciliationem formam recepturum, quam & nunc angeli habent, & ipse perdiderit.* Nouum autem hominem esse dicit, qui quotidie renouatur, & habitaturus est in nouo mundo: quando erit cælum nouum & terra noua, & bibiturus est calicem Iesu nouum in regno Dei, & cantaturus carnicum nouum, & veteris & noui Testamenti lectione gaudebit. Illud quoque quod alibi scribitur: *Eccæ facio noua, quæ nunc orientur: sic sentiet, vt principium innouationis in præsentis sæculo fieri existimet.* Cæterum perfectam consummatamque nouitatem, necdum in isto putet sæculo posse compleri. Et quomodo nunc per speculum videmus in enigmate, tunc autem facie ad faciem: sic & instaurationem noui hominis tunc plene perfecteque complendam: cum cælestia terrenaque fuerint copulata, & in vno spiritu, & sensu, eademque sententia, accesserimus ad patrem. Nescio quid tale, & in alia epistola (si quis tamen eam recipit) prudentibus quibusque lectoribus Paulus subindicat dicens: *Hi omnes testimonium accipientes fidei, non retulerunt promissionem, Deo pro nobis melius quid providente: vt non absque nobis consummarentur.* Propterea & vniuersa creatura congemiscit, nobiscum (qui in ta-

bernaculo isto ingemiscimus (& condolet, qui à timore Dei in vtero concepimus, & dolemus, & præstolatur reuelationem filiorum Dei: vt de vanitate seruitutis, cui nunc subiecta est, liberetur, & fiat vnus pastor, & vnus grex: & oratio domini compleatur dicentis. *Fiat voluntas tua, sicut in celo & in terra.*

Mat. 6. b

Ergo iam non estis peregrini & acolæ: sed ciues sanctorum, & c.] Ad id quod supra dixerat: peregrini testamentorum & repromissionis, nunc respondet: ergo iam non estis peregrini & acolæ. Et ad illud quod præmiserat, alienati conuersatione Israël, modo reddit: estis ciues sanctorum, & domestici Dei. Hic locus aduersus eos vel maxime facit, qui diuersas naturas nituntur introducere. Quo modo enim peregrini facti sūt ciues sanctorum, & quo modo domestici Dei fuerunt quondam alieni à conuersatione Israël, si nō potest vel in me-

Sup. cod.

lius vel in peius natura mutari? Quod autem sequitur: *Ædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum: magis priori quam secundæ interpretationi conuenit: in qua superius dixeramus, ante passionem Christi vicinum Israël, & gentes fuisse de longe.* Hoc testimonio & contra Marcionem cæterosque veteres hæreticos, qui alium Euangelij prædicant Deum, vti possumus. Si enim nequaquam peregrini & acolæ, sed ciues sanctorum & domestici Dei superædificati sunt fundamento Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu: in quo omnis ædificatio compaginata, crescit in templum sanctum in domino: In quo & Ephesi coædificantur in tabernaculum Dei in spiritu: vnus est Deus, vnus ædificationis & templi, quod superædificatum est fundamento Apostolorum & Prophetarum. Quod si vniuersa ædificatio compaginata, crescit in templum sanctum in domino: omni labore nitendum est, vt fiamus illi lapides, de quibus scriptum est, *Lapides sancti voluntur super terram.* Et cum fuerimus viui lapides ex omni parte dolati, leues, politi, nullam habentes scabredinem, ædificemur in templum, & fiamus habitaculum Deo: Condaturque in nobis arca testamenti, custos legis domini, & Cherubim scientiæ multitudo, & interiora pectoris nostri in nouum vocabulum transeant: dicamurque a *בנין* quod nos ora culum siue responsum possumus appellare: & vt contentiosius verbum exprimamus è verbo *λαλιτήριον*, id est, locutorium dicere: vt cum Apostolo erumpamus in vocem: *An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus? Potest autem omnis ædificatio super fundamentum Apostolorum prophetarumque constructa, nō solum nos, sed & cælestes significare virtutes, vt vniuersi pariter fiant habitaculum Dei in spiritu.* Incongruum quippe esse aiunt ex hominibus ædificationem compactam atque concordem crescere in templum sanctum in Domino, fierique habitaculum Dei in spiritu: angelos autem & beatas quasque virtutes, quæ in cælestibus Deo seruiunt, ab hac felicitate alienas existimari. Summus autem angularis lapis, qui populum vtrumque contineat (siue iuxta secundam interpretationem cælestia iungat atque terrena) Christus est dominus noster, lapis præcisus de monte sine manibus: de quo & psalmista testatur, dicens: *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factum est illud.* Reprobatus quippe est à Pharisæis: qui videbantur legis habere notitiam, dei que templum legalibus ædificare mandatis, & assumptus à Deo in angularem lapidem, vt duos parietes ipse medius contineret: & per illum vterque populus ad Deum haberet accessum. Ille angularis lapis, non creditibus, lapis offensionis est & petra scandali. *Super quem qui ceciderit, quassabitur: super quem vero ipse corruerit, conminuet eum.*

D
Zach. 9. d

1. Cor. 11. b

Deuir.

2. Cor. 13. c

Dan. 2. g
Psal. 117. c

Esa. 8. c
Luc. 15. c

A

1. Cor. 34 f

Psal. 81. b

Luc. 7. d

Ioan. 1 d

Matt. 13 b

3i Reg. 3 a

Sec. 70.

B

Psal. 50.

Ezec. 28 a

1. Cor. 12. a

3. Reg. 4 d

hominis, quem confirmasti tibi. Aut aut igitur iuxta Montanum, patriarchas & prophetas in ecstasi locutos accipientes, & nescisse quæ dixerint. Aut si hoc impium est (spiritus quippe prophetarum, prophetis subiectus est) intellexerunt utique quæ locuti sunt. Et si intellexerunt, quæritur quomodo nunc, Paulus dicat, quod aliis generationibus non fuit notum, fuisse Christi apostolis reuelatum. Aut igitur illud est respondendum, quod caute Paulus signanterque testatus sit, filiis hominum ignotum fuisse mysterium, non filiis Dei, ad quos loquitur: *Ego dixi dii estis, & filii excelsi deus*. Quod scilicet hi qui spiritum adoptionis acceperint, de quibus patriarchæ & prophetæ fuerunt, Dei scierint sacramentum. Aut si hoc non recipitur, & nimium violentum & coactum videtur, illuc formo transibit, ut dicat non definite & generaliter dixisse Paulum aliis generationibus ignotum fuisse omnino domini sacramentum, sed sic, quomodo nunc reuelatum est sanctis eius & apostolis, nescisse patriarchas veteres & prophetas. Aliud est enim in spiritu ventura cognoscere, aliud ea cernere opere completa. Unde & Ioannes propterea maior prophetis omnibus dicitur, quia quæ ceteri prophetauerunt, ipse conspexit, & digito demonstravit, dicens: *Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi*. Iuxta quem sensum & illud exponi potest: *Multi propheta & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt*. Hæc utique & videre & audire cupiebat, quæ futura cognouerant. Quod si nesciebant ventura, quomodo desiderare poterant, quæ penitus ignorabant? Legimus in Regnorum libris, dominum Salomoni in somnio pollicentem atque dicentem: *Pro eo quod petisti à me verbum istud, & non petisti tibi dies multos, nec postulasti diuitias, nec animas inimicorum tuorum, sed petisti ut intelligeres, & audires iudicium: Ecce feci secundum verbum tuum, & dedi tibi cor prudens: & sapiens sicut tu non fuit ante te, & post te non surget similis tibi*. Et quomodo quidam putant apostolis Christi reuelatum esse mysterium, quod ignotum fuerit Salomoni, cum apostolis omnibus sapienterem fuisse Salomonem, & retro patriarchis vox diuina pollicita sit, qui de se quoque ipse loquitur confidenter: *Deus docuit me sapientiam, & intellectum sanctorum cognoui*. Necnon & Dauid de scientia occulti mysterij gloriatur, dicens: *Incerta & occulta sapientia tua manifesta sunt mihi*. Et ad eum qui sibi de sapientia supplauderat, Deus loquitur per prophetam: *Nunquid tu sapientior es Daniele? Aut illi igitur, de quo iam supra disseruimus, tenendus est sensus, ita patriarchas & prophetas, ut nunc apostolis reuelatum est, Christi ignorasse mysterium, quia aliud sit, tenere quid manibus, aliud futurum in spiritu præuidere. Aut dicendum, quomodo non sint similes facies faciebibus, sic nec corda esse cordibus, & iuxta Apostolum diuersa esse charismata: alium habere prophetiam, alium genera linguarum, alium dona curationum, alium opitulationes & gubernationes: illum esse sapientem, hunc fidelem, iustum pollere scientia secretorum, illum simplici tantum fide esse contentum. Neque enim omnes in exemplum Salomonis de naturis bestiarum & volucrum, & herbarum similiter sunt locuti, ut disputarent à cedro Libani, usque ad hyssopum, quæ exiit per parietem. Eccontrario Salomon non ita forsitan viderit ut Moyses omnes species victimarum & culture Dei. Nec ei facie ad faciem sit locutus Dominus, nec vasorum tantam vel habuerit vel intellexerit supellectilem, quorum typum illi in monte dominus ostendit. Et quomodo patriarchæ, & prophetæ habuerunt aliqua, quæ apostolos non habuisse credendum est: sic contrario pro opportunitate temporis, & pro euangelij prædicatione, habuerunt apostoli magis notum mysterium Christi. Quod sciuerunt quidem & sancti antiquitus viri, sed non ita ut apostoli, quibus prædicandi necessitas incumberebat. Quod est autem hoc mysterium, quod sicut nunc, aliis generationibus non fuit reuelatum? Utique illud quod sequitur: esse gentes cohæredes, & concorporales, & participes promissionis in Christo Iesu per euangelium, cuius factus est Paulus minister secundum donum gratiæ Dei, quæ*

data est ei iuxta operationem virtutis eius. Scio appositionem coniunctionis, per quam dicitur, cohæredes, & concorporales, & participes, indecoram facere in Latino sermone sententiam. Sed quia ita habetur in Græco, & singuli sermones, syllabæ, apices, puncta, in diuinis scripturis plena sunt sensibus, propterea magis volumus in compositione structuraque verborum, quam intelligentia periclitari. Gentes igitur cohæredes sunt Israel, siue quod melius arbitramur, Christo cohæredes sunt, ut hæreditas nostra Deus sit, & cohæredes Christi, quod & in alio loco scriptum est: *Hæredes Dei, cohæredes autem Christi*. Non quod aliqua inter nos possessio diuidatur, sed quod ipse dominus sit hæreditas nostra atque possessio. Dominus quippe ait: *Hæreditas vestra est*. Et alibi: *Dominus pars mea, & hæreditas mea*. Concorporales autem illud significat, ut quemadmodum in vno corpore plura sunt membra, verbi causa, oculi, manus, aures, pedes, venter, & genua, & cæ in vno sint corpore, habeant differentias suas, & pro se inuicem latentur & doleant: sic, licet diuersas habeant gratias, hi qui in Christo crediderunt, in vno tamen sint ecclesiæ corpore conglobati. Et in superioribus quidem duobus verbis, id est, in eo quod ait, cohæredes & incorporales, poterat in vno corpore diuersum aliquid suspicari. Ex eo autem quod addidit, & participes promissionis in Christo Iesu, omnis penitus diuersitas amputata est. Vbi enim vna participatio est, vniuersa communia sunt. Pulchre etiam addidit: *per euangelium, cuius factus sum minister secundum donum gratiæ, quæ data est mihi, iuxta operationem virtutis eius*: ut Dei gratiâ non suum meritum demonstraret. Sciebat se namque persecutorem fuisse, & Christi ecclesiam deuastasse, ex qua humilitate, arrogantiam penitus crimine excluditur. Super qua nonnulli eum reprehendendum putant, quia sibi dixerit mysterium reuelatum, quod patriarchis, & prophetis fuerit ignotum. Nunquam enim humilitatis discipulus, verbis arrogantiam intumesceret, euangelium, cuius minister est, non sui meriti dicens fuisse, sed gratiæ Dei. Qui volunt prophetas intellexisse quod dixerint, sed quasi ecstasi locutos, cum in præsentis testimonio, illud quoque quod ad Romanos in plerisque codicibus inuenitur, ad confirmationem sui dogmatis trahunt, legentes: *Ei autem qui potest vos roborare iuxta euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi: secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti: manifestati autem nunc per scripturas propheticas, & aduentum domini nostri Iesu Christi, & reliqua: Quibus breuiter respondendum est, temporibus præteritis tacitum Christi fuisse mysterium, non apud eos qui illud futurum pollicebantur, sed apud vniuersas gentes, quibus postea manifestatum est. Et pariter annotandum, quod sacramentum fidei nostræ, nisi per scripturas propheticas, & aduentum Christi non valeat reuelari. Sciant igitur, qui prophetas non intelligunt, nec scire desiderant, asserentes se tantum euangelio esse contentos, Christi nescire mysterium, quod temporibus æternis, gentibus cunctis fuerit ignoratum.*

[Mihi infimo omnium sanctorum data, &c.] Non puto Apostolum Paulum cum mentis suæ concordasse secreto, ut vere ex omnibus sanctis infimum esse se dixerit: Verbi causa, his qui erant in Epheso, qui in Corinthio, qui in Thessalonica, vel qui in toto orbe crediderant. Quod cum humilitatis indicium sit, se ex omnibus sanctis infimum dicere, mendacii est reatus, aliud in pectore clausum habere, aliud in lingua promere. Reperendum ergo est argumentum, quo & Paulus vere omnium sanctorum infimus fuerit, & tamen de apostolica non ceciderit dignitate. Loquitur dominus in euangelio ad discipulos: *Qui vult in vobis maior esse, fiat omnium minor: & qui vult esse primus, sit omnium nouissimus*. Quod Paulus opere complebat, dicens: *Puto enim quia Deus nos apostolos nouissimos ostendit, quasi morti destinatos*. Omnibus igitur qui se propter Christum infimos esse cupiebant, apostolus Paulus infimior erat, & idcirco maior. Omnibus enim, inquit, illis plus laboraui: non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. Propter quam humilitatem, dum omnium sanctorum

Rom. 8 c

Deut. 18 c

Psal. 15. b

Psal. 30. b

Rom. 16. d

Matt. 20 d

1. Cor. 4 b

1. Cor. 12. a

Psal. 23. b

Matt. 2. c

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

1. Cor. 12. d

sanctorum est infimus, data est ei gratia hæc in gentibus, ut euangelizaret inuestigabiles diuitias Christi, & doceret dispensationem mysterij absconditi à sæculis in Deo, qui vniuersa creauit. Si in inuestigabiles diuitiæ Christi sunt, quomodo euangelizantur in populo? Si absconditum est à sæculis mysterium in Deo, quare ratione per Paulum profertur in gentes? Sed inuestigabiles, & absconditum dupliciter sentiendum. Quod inuestigabiles ante diuitiæ fuerint, & nunc post Domini apertæ sint passionem. Aut certe quæ natura sua homini inuestigabiles erant, hæc Deo reuelate sunt cognite. Quia aliud est ad secretum curiositate propria peruenire, quod postquam inuentum fuerit, definit esse inuestigabile: Aliud propria diligentia illud nequaquam posse comprehendere, sed per gratiã cognoscere Dei, quod cum scieris, & cæteris quoque ostenderit, nihilominus inuestigabile perseuerat, dum tibi quantum in te est, fuit, antequam ostenderetur, occultum. Diuitias Christi inuestigabiles, ad ipsum quoque Christum loquens Psalmista testatur, dicens: *Quam infinita multitudo bonitatis tuæ, quam abscondisti timentibus te.* Hæc bonitatis eius diuitiæ ab omnibus retro sæculis absconditæ fuerunt in Deo, qui creator est omnium. Vbi sunt Marcion & Valentinus, & omnes hæretici, qui alterum mundi, id est, visibilibus, & alterum asserunt inuisibilibus conditorem? Hunc iustum esse dicentes, illum nescio quem semper ignotum, tantum bonum, qui pater Christi sit. Ecce, Deus in quo mysterium Christi ab omnibus retro sæculis absconditum fuit, creator esse omnium prædicatur: Ex quo ostenditur idem esse Deus noui & veteris testamenti. Potest autem mysterium à sæculis absconditum & aliter intelligi, quod ipsa illud sæcula ignorauerint, hoc est, omnes spirituales & rationabiles creaturæ, quæ in sæculis fuerunt. Sæculum quippe frequenter pro his quæ in sæculo versantur accipitur. Sicut Paulus ad Galatas loquitur, dicens: *Vt eriperet nos de presenti sæculo nequam.* Et in alio loco: *Vt ostenderet in venturis sæculis,* pro eo quod est, his omnibus, quæ in superuenientibus sæculis futura erant.

¶ Ut innotesceret nunc principatibus, &c.] Iuxta donum gratiæ Dei, quæ data est Apostolo, ut euangelizaret inuestigabiles diuitias Christi, & doceret in gentibus mysteriũ quod à sæculis fuerat ignoratum, idcirco id ipsum sacramentum ei est reuelatum: ut non solum gentibus, sed & principatibus & potestatibus per ecclesiam manifesta fieret multiplex sapientia Dei, quæ iuxta propositum veterum sæculorum olim destinata, nunc consummata videtur in Christo. Si autem principatibus & potestatibus in cælis, quas sanctas ministrasque Dei accipere debemus (licet quidem principem æris istius & angelo, eius interpretentur) ignota fuit multiplex sapientia Dei, quæ nunc eis per ecclesiam reuelata est, quanto magis patriarchis & prophetis ignota fuit: quos supra non ignorasse mysterium Christi, sed ita ut Apostolos nescisse monstrauimus? Multiplex quippe sapientia Dei, quæ sermone Græco πολυπολιμα, & ut ita dicam multifaria appellatur, per ecclesiam Dei nunc & principatibus & potestatibus reuelata est. Quæ olim Deus futuram in sua mente decreuerat, & nunc esse perfectam, ex eo quod videmus, agnoscimus. Crux itaque Christi non solum nobis, sed & angelis cunctisque in cælo virtutibus profuit, & aperuit sacramentum, quod antea nesciebant. Denique ad cælum cum corpore Deum reuertentem mirantur, & dicunt. *Quis est iste, qui ascendit de Edom, fuluida vestimenta eius ex Bosor: Hic formosus in stola candida: Et in alio loco: Quis est iste rex gloriæ: Dominus virtutũ, ipse est rex gloriæ.* Nō putemus igitur in ecclesia esse simplicem fidem, sed multiplicem & multifariam esse sapientiã, ut non solũ varia sit, sed multa varietate distincta: respicis cunas Christi, vide pariter & cælũ. Vagiẽtẽ in præsepe intueris infatẽ, sed angelos simul auscultas laudates. Herodes persequitur, sed adorant Magi. Ignorant pharisæi, sed stella demonstrat. Baptizatur à seruo, sed vox desuper Dei intonatũ auditus: Aquis mergitur, sed colũba descendit, imo spiritus in co-

S. Hieron. Tom. 6.

lumba. Ad passionem venit, & pati timet, vult transire calicem & Petrum quia calicẽ timebat accusat. Quid hac stultitia prudẽtius, varietate distinctius, sapientiã obscurius, quæ fecit Deus in Christo Iesu Domino nostro? Licet enim à plerisque secundum ordinem iuncturamque sermonis, &

ecclesia facta intelligi possit, & *apostolus* id est, propositio, quam nos genere neutrali in Latino sermone propositum habemus expressam tamen sapientia magis in Christo facta potest resonare, quam cætera. *Fatum* quippe Dei *sapientiũ est hominibus.* Quod in Christo secundum mysticos intellectus dicitur facta sapientia, intelligant Ariani

frustra se de illo testimonio gloriari, in quo sapientia initio vjarum Dei creatam se & genitam loquitur, & fundatam. Et utique iuxta illos, si creata est, nata esse non potuit. Si autem nata est, quomodo & fundata dicitur & creata?

b In quo habemus fiduciam, &c.] Nihil nobis ita potest ad Deum præbere fiduciam & conscientie puritatem, de qua dicitur: *Si conscientia nos non reprehenderit, confidentiam habemus ad Deum,* nisi sermo, veritas, sapientia, iustitia, quæ omnia intelliguntur in Christo. Quomodo igitur hæc nobis tribuunt fiduciam ad Deum, sic & accessum, ut noster ad eum sensus accedat, & diligentius contempletur, & aliquid sibi de eius maiestate assumat & vendicet, & quasi de radiis solis, calorem quandam splendoremque luminis mutuetur, & dicat: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Magnũ est ergo non solum nos habere fiduciam, sed etiam habere eam in confidentia. Nec tantum habere eam in confidentia, habere illum in confidentia, cuius fiducie atque accessus principium & origo, fides in Christo est. *Qui* igitur omni ratione & ordine facit, iste credit in Christum sermonem atque rationem. *Qui* sapientiam potuerit comprehendere, credit in Christum sapientiam: *Qui* intellexerit veritatem, credit in Christum veritatem: *Qui* iuste vixerit, credit in eum iustitiam. Nec opus est plura dicere, cum frequenter mihi necessitas incubuerit de Christo similiter differendi.

c ¶ Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.] Id quod nunc Latinus trãslator expreflit, ne deficiatis, potest iuxta Græci sermonis ambiguitatem & ita legi ne deficiam. Ut sit sensus: *Propter quod peto ne deficiam in tribulationibus meis pro vobis, &c.* Hoc est ergo quod Apostolus rogat, & à Domino magnopere deprecatur ne deficiat in pressuris suis. Videbat quippe se de Hierusalem vsque ad Illyricum euangelium prædicasse: Iste Romam, ad Hispanias vel perrexisset, vel ire disponere. Totus mundus ad doctrinam ipsius de potestate principis tollebatur, deserebantur idola: & cultoribus templa deserta, squalore & sordibus replebantur. Ob quam causam omnis exercitus dæmonum, omnis turba inimicarum fortitudinũ, contra ipsum facto cuneo dimicabat: ut per tribulationes & angustias euangelium Christi desineret prædicare, & lassus aliquando requiesceret. Hoc est itaque quod ait: *Peto ne deficiam in tribulationibus meis pro vobis.* Totũ enim quod patior, quod tribulor, coartor, vestræ salutis est causa, dum vobis euangelium annunciare desidero, quæ tribulationes meæ, vestra est gloria. Porro quasi imperitus locutus est, ut plurali tribulationum numero, gloriam subiungeret singularẽ, & diceret: *In tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra:* pro eo quod est, quæ sunt tribulationes gloria vestra: nisi forte quis altius & per Hyperbaton, vel ad fiduciam, vel ad accessũ, vel ad fidem hoc existimet esse referendum, & dicat: in quo habemus fiduciam, & accessum, & fidem: *Quæ* fiducia, accessus & fides, vestra est gloria. Sed magis superior sectandus est sensus. Potest autem secundum id quod Latinus expreflit: *Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra, illud exponi, quod pro Ephesiis petat, ne in pressuris Apostoli lassescant*

M

G

Ibid. 16. d

1. Cor. 1. d

Prov. 8. 7

Sec. 70:

1049. 22:

Psal. 4. b

H

1049. 22:

Rom. 10. e

Psal. 30. e

F Gal. 1. a Ephes. 2. b

1049. 22:

1049. 22:

1049. 22:

1049. 22:

A
Rom. 8. c

inenarrabilibus, ut ipse Apostolus ait, nescio quod, quid dicere non possumus, deprecemur. Præstabit igitur super quâ petimus, aut intelligimus, secundum eam virtutem, quæ operatur in nobis: ut quomodo nunc non iuxta meritum nostrum, sed supra vota dat nobis aliqua, quæ nec petere ausi fuimus, nec si petissemus, æstimauimus nos mereri: ita & cætera tribuat, quæ nec mens potest cogitare, nec lingua proferre. Ipsi itaque Deo sit gloria primû in ecclesia, quæ est pura, non habens maculâ neque rugam, & quæ propterea gloriam Dei recipere potest, quia corpus est Christi. Deinde in Christo Iesu, quia in corpore assumpsi hominis, cuius sunt vniuersa membra credentium, omnis diuinitas inhabitet corporaliter. Quæ quidem gloria non in præsens tantum tempus extenditur, & futuris sæculis terminatur, sed in omnes generationes, & sæculum sæculorum ineffabili æternitate permanet, crescit, augetur.

CAPVT IV.

1. Reg. 18. a
Eia. 45.
Sec. 70.

B

Thren. 3. a

Esa. 49. c

Psal. 90. c
Ier. 14. a
Esa. 50. c
Psal. 36. d

Obscuro itaque, &c.] Potest & in Christi vinculis, & in carcere pro martyrio constitutus hæc scribere, melius autem est, si vinctum Domini, in Christi charitate dicamus. Cuius rei & Clemens ad Corinthios testis est scribens: Vinculum charitatis Dei quis poterit enarrare? Et in primo Regnorum libro legimus: *Factum est post verba hæc, colligata est anima Ionathæ cum anima David.* Et propheta de Apostolis: *Post te, inquit, sequentur vinctis ferro manibus.* Qui enim Christum diligunt, sequuntur eum charitatis vinculis colligati. Est & alia expositio, quæ recipienda sit, nec ne, erit in potestate lectoris. Vinculum animæ, corpus hoc dicitur, & quia Paulus ob ministerium euangelij corpus hoc acceperit, consequenter Christi vinctus sit appellatus. Corpus hoc vinculum dicitur, & eos qui in corpore vincti sunt, vinctos terræ appellari, Hieremias quoque in tertio alphabeto testatur, dicens: *Ut humiliaret sub pedibus suis omnes vinctos terræ.* Et alibi hoc ipsum legimus ex Christi persona, dicens: *his qui erant in vinculis, exite: & qui in tenebris reuelamini.* Potest quidem vinculum hic peccati, & tenebras ignorantia, aduentu & prædicatione Christi propheta ostendere dissolutas. Sed & superior sensus habet locû, quod vinculum, corpus sit: & tenebræ, terrena hæc habitatio, vbi sunt rectores tenebrarum, & montes tenebrosi, ad quos pedes prohibebimur offendere. Quod autem ait: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis.* Digne vocatione ambulare credendus est, qui ingreditur per eum qui dicit: *Ego sum via,* & non declinat, neque ad dextram, neque ad sinistram, & auertit pedem suum ab omni via mala, cõpleturque in eo: *A Domino gressus hominis diriguntur.*

Sap. 9. c

Psal. 13. d

Cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia.] Qui terram & cinerem esse se nouit, & post paululum in puluerem dissoluendum, nunquam superbia eleuabitur. Et qui Dei æternitate perspecta, breue & pene ad punctum instat humanæ vitæ spacium cogitarit, ante oculos suos semper habebit interieum, & erit humilis atque deiectus. Corruptibile enim corpus aggrauat animam, & terrenum hoc tabernaculum, sensum opprimit multa curantem. Propter quod cum omni humilitate dicamus: *Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* Omnis autem humilitas, non tam in sermone, quam in mente est: ut humiles non esse conscientia nouerit, & nunquam nos vel scire, vel intelligere, vel esse aliquid æstimemus. Mansuetudo quoque illa est, quæ nulla passione turbatur, & specialiter ira & furore non rumpitur. Quam qui habuerit, beatitudinem, quæ Domini voce promissa est, consequetur, ut possideat terram, id est, imperet corpori suo domineturque subiecto: & hæc sit eius prima hæreditas, in carne non carnaliter viuere. Nonnulli rugata fronte, demisso su-

percilio, verbisque trutinatis, auctoritatem sibi doctorum, & iudicium vendicant. Non quo ipsi dignum aliquid arrogantia nouerint, sed quo simplices quosque fratrum, sui quædam videant comparatione nescire.

Sufferentes, &c.] Si quis intelligit quid sit, sufferentes inuicem in charitate, non putabit in sanctos viros hoc cõuenire mandatum, verum in eos qui sunt in virtutum initiis constituti. Sancti quippe non habet quod inter se inuicem sufferat: sed hi qui quasi homines aliqua adhuc passione superantur. Nec mirû si Ephesij hæc audiant, cum in multitudine credentium sint aliqui, qui adhuc inuicem sufferre se debeant. Hoc ipsû mihi videtur significare &

CAPVT IV.

Obscuro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis: Cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia. Sufferentes inuicem in charitate. Solliciti seruare vnitatem spiritus,

in v-

illud quod ad Galatas scribitur: *Alterutrum onera vestra portate.* Possumus ergo vtrumque testimonium & aliter interpretari: ut vel alterutrum onera portare, vel sufferre inuicem in charitate, & eos complere dicamus qui diuites sunt, & inopiam pauperum subleuant. Si quis ægrotanti fratri præbet obsequium, suffert eum in charitate. Si quis in cælibatu beatam transgens vitam, alium qui & vxorem habet & liberos, & semetipsum vix potest pascere, adiuuarit, & vtrumque potest, fuerit consolatus: alienum onus portasse laudabitur. Est qui matrem vel sororem viduam cernens ægestate tabescere, non potest adiuuare: huic si quis portexerit manum, sustinuit eum in charitate. Siue autem superiore sensum, siue posteriore sequamur: nec peccantem fratrem, nec inopem consolatur, qui non habet charitatem, & contemnit verba Apostoli commonentis: *Debemus autem nos qui fortiores sumus, infirmitates imbecilliorum portare, & non nobismetipsis placere.*

Galat. 6. a

1. Cor. 8. b

Psal. 99. a
Dent. 6. a

Rom. 15. a

Solliciti seruare, &c.] Ephesij, qui iam vnitatem Spiritus sancti fuerant consecuti, recte dicitur: *Solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Qui enim quid habet, seruandi illi sollicitudo præcipitur. Qui autem non habet, studium illi, ut habere valeat, imperatur. Hic locus vel maxime aduersum hæreticos facit: qui pacis vinculo dissipato atque corrupto, putant se tenere spiritus vnitatem: cum vnitatis spiritus, in pacis vinculo conferretur. Quando enim non id ipsum omnes loquimur, & alius dicit: *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephe,* diuidimus spiritus vnitatem, & eam in partes ac membra discernimus. Nec statim aliquis illud opponat. Quo modo ergo diuersa sunt gratia, & varia charismata, cum vnitatis custodienda sit spiritus? Sunt quidem varia donationes, sed in eodem spiritu: & diuersa ministeria, sed idem Dominus & multiplices operationes, sed ipse Deus, qui operatur omnia in omnibus. Quod autem ait: *vnus corpus, & vnus spiritus:* vel simpliciter vnus corpus Christi intelligitur quæ est ecclesia: vel certe quod ex Virgine est dignitas assumere: ne illum quidem putent totiens corporatum, quoties in veteri apparuit testamento. Et vnus Spiritus sanctus: vnus quippe largitor, & sanctificator est omnium. Vel certe vnus corpus ad vitam refertur & opera: quæ Græce dicuntur *ἔργα* & vnus spiritus, ad scientiam & contemplationem, quæ proprie versatur in corde, & ab illis appellatur *σοφία*. Cum ergo membrum quis fuerit ecclesie, nec ab vno eius spiritu separatus, cõsequenter erit in vna spe vocationis. Quæritur quomodo vna spes vocationis sit, cû apud patrem diuersa sint mansiones. Ad quod, vnam spem vocationis, regnum cælorum, quasi vnus bonus Dei patris esse dicemus, & in vna domo varias mansiones. Alia enim gloria solis, alia lunæ, alia stellarum. Aut certe illud subtilius indicatur: quod in fine & consummatione rerum in pristinum statum restituenda sint omnia: quando omnes vnus corpus efficiemur, & in virum perfectum reformamur, & oratio pro nobis Saluatoris impletur: *Pater, da, ut quomodo ego & tu vnus sumus, sic & isti in nobis vnus sint.* Nô ignoro in eo quod nunc exposui, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis: spiritum à plerisque non sanctum accipi, sed affectum mentis atque sententiam: iuxta quâ omnium credentium erat anima & cor vnus

D
1. Cor. 12. b

1. Cor. 12. c

1. Cor. 12. d

Ioan. 17. c

Et ab

Luc. 12. f
Mat. 10. f

E
1. Cor. 7. f

Et ab Apostolo virgini præcipitur: *Vt sit sancta & corpore & spiritu*: carnis videlicet opere, & mentis affectu. Sed & generalis explanatio ad specialem interpretationem trahi potest: quod seruet unitatem spiritus in vinculo pacis: qui non rapiatur omni vento doctrinæ: neque in morem stulti quasi luna muretur, nunc dialolo seruiens, nunc Deo. Habeat vero vnum corpus bonorum operum & semper carnem suam Deo templum exhibeat. Et vnum spiritum, eadem semper sentiens: in vna spe vocationis: vt nequaquam de repromissionibus ambigens, in resurrectione & restitutione omnium, solida mente.

1. Cor. 8. b

Psal. 99. d
Deut. 6. d

F

a ¶ *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, &c.* Quomodo alia est fides à baptismo, Deo & Domino: sic baptisma, Dominus & Deus, alia sunt à tribus singulis, quæ pariter nominantur. Hoc autem dico propter Sabellium, qui eundem Deum patrem arbitratur & filium: confunditque personas dum eandem diuinitatem in vtroque deprehendit: Ecce manifestissime vnus Dominus filius, & vnus Deus pater vocantur. Quod ad Corinthios quoque plenius scriptum est: *Sed nobis vnus Deus pater, ex quo omnia, & vnus Dominus noster Iesus Christus per quem omnia: & nos per ipsum.* Sicut enim Deo patri non adimit filius, ne Dominus sit cum Dominus solus ipse dicatur: ita & filio non aufert pater, vt Deus sit quia pater Deus tantummodo nominatur. Legimus & in alio loco: *Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus.* Et alibi: *Dominus Deus tuus, Deus vnus est.* Si enim vt existimant Ariani, Deus pater solus est Deus; eadem consequentia, solus erit Dominus Iesus Christus: & nec pater erit Dominus, nec filius Deus. Sed absit vt non sit vel in dominatione deitas, vel in deitate dominatio. Vnus est Dominus, & vnus est Deus: quia patris & filij dominatio, vna diuinitas est. Propterea & fides vna dicitur: quia similiter in Patrem & in Filium & in Spiritum sanctum credimus, & baptisma vnum Eodem enim modo & in Patrem, & in Filium & in Spiritum sanctum baptizamur: Et ter mergimur, vt Trinitatis vnū appareat sacramentum. Et non baptizamur in nominibus. Patris & Filij & Spiritus sancti, sed in vno nomine, quod intelligitur Deus. Et miror qua cōsequētia in vno vocabulo, eodē opere, & eodē sacramento, naturæ diuersitatē, Arius, Macedonius, & Eunomius suspicētur (cōcordate in impietate discordia) & creaturæ in Filio & spiritu sancto, cœnosū fontē tenētes, diuersos hæreseos riuulos duxerint. Vnū baptisma, & cōtra Valentinū facit, qui duo baptismata esse cōtēdit, & cōtra omnes hæreticos: vt sciāt nō habere se baptismata, sed in vna Christi ecclesia fontē esse vitalē. Potest vnū baptisma & ita dici, quod licet ter baptizemur propter mysteriū Trinitatis: tamē vnū baptisma reputetur. Vnū quoque baptisma est in aqua, in spiritu, & in igne. Et de quo Dominus loquitur: *Baptisma habeo baptizari.* Et alibi: *baptismate meo baptizabimini.* Diuersitas autē præpositionū in quibus dicitur: *vnus Deus & pater omnium, qui super omnes, & per omnes, & in omnibus:* diuersā intelligentiā sapit. Super omnes enim est Deus pater, quia auctor est omnium: per oēs filius: quia cūcta trāscurrit vaditque per omnia in omnibus. Spiritus sanctus: quia nihil absque eo est. Nec vero putandū, vnū Deū & patrē omnium esse cōmuniter: vt scilicet ad irrationabilia iumēta, nomē patris possit aptari: sed quo modo si in decem hominibus, quinque filiis & quinque seruis pariter diceremus: *horū decē, vnus est Dominus, & vnus est pater:* non vtique omnium patrē, nec Dominū omnium vocaremus, sic & in eo, quod ait: *Vnus Deus & pater omnium, aliorum patrē, aliorum Deus accipiendū est.* Tale quid de creaturis & de Deo etiam Zeno cum Stoicis suspicatur. Quem sequutus Vergilius ait: *Deum namque ire per omnes, terrasque tractusque, maris, & reliqua.* Et: *Principio cælum ac terras, camposque liquētes: Lucentemque globū lunæ, Titaniaque astra: Spiritus intus alit: totamque infusa per artus, Mēs agit at molem, & ma-*

S. Hieron. Tom. 6.

gno se corpore miscet. Quidam hoc quod est scriptum: *Super omnes, & per omnes, & in omnibus:* ad Patrem & Filium, & Spiritum sanctum, sic æstimant esse referendum: vt super omnia pater sit, quia auctor est omnium: per omnes filius, quia per filium creata sunt omnia: in omnibus

Spiritus sanctus: ipse enim credentibus datur, & templum sumus Spiritus sancti, & Pater & Filius habitant in nobis.

b ¶ *Vnicuique autem nostris data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Licet Deus pater super omnia sit, & per omnes, & in omnibus: tamē gratia iuxta mēsurā credētib. datur. Nō

quod ad mēsuram spiritum & gratiam tribuat Deus (magnificentiæ enim eius non est finis) sed quod iuxta mensuram vasculorum infundat liquorem: tantum muneris largiens, quantum potest ille, cui donatur, accipere. *Nec enim ad mensuram dat Deus spiritum:* aut potest habere mensuram, quod æqualiter vbique diffusum est. Quod vt manifestius fiat, imperfectū licet & non implens similitudinē: tamen per quod possit intelligi quod dicitur, sumamus exēplum. Mare certe immensum est, & capacitas eius Deo soli nota: ex hoc si quis velit multis hominibus, secundum id quod gestare queunt, tradere: necesse est vt ad mensuram vnicuique tribuat, & partes eius mensuram recipiant: cuius solium immensurabile est. Ita & Spiritus sanctus, immensus quidē est, & nullo fine concluditur: tamen vnicuique datur secundum quod expedit. Et simul notandum, quod hæc eadem gratia, quæ nunc attributa perhibetur, secundum mensuram donationis Christi data sit nobis.

c ¶ *Propter quod dicit: &c.* Quia supra dixerat: *Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* vt confirmaret hæc ipsa dona, quæ post paululū quoque enumerat, dicens: *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas alios euangelistas, alios pastores & reliqua à Saluatore esse donata, testimoniū de sexagesimo septimo psalmo assumpsit: vt sciamus illas esse manubias hominibus distributas, quas Christus victor emeruit. Ascendens quippe in altum, captiuam duxit captiuitatem.* Nos qui nunc in Christo credimus de gentibus congregati: cum essemus creatura Dei, à diabolo capti sumus, & eius satellitibus distributi. Venit igitur Dominus noster Iesus Christus, secundum Ezechielem, vasa secum captiuitatis apportans, & operto capite (ne ab aduersariis cognosceretur) prædicauit his qui capiti erant remissionem, & qui tenebantur in vinculis, solutionem, & nos de catenis hostium, & de compedibus liberauit: sicut illam in euangelio mulierem, de qua ipse commemorat: *Hanc autem filiam Abraham, quam ligauit Satan as iam decem & octo annis, non oportuit solui de vinculo hoc in die sabbati?* Liberatosque nos & per nouam captiuitatem, de captiuitate veteri erutos, secū duxit in cælum: & his ipsis, quos de inimicorum manu victor eripuit, diuersa gratiarum dona largitus est. Et eleganter hic posuit, *dedit dona in hominibus,* cum in psalterio scriptum sit, *accepit dona in hominibus.* Verum ibi, quia necdum factum erat, sed futurum promittebatur, propter ea dicitur accepisse. Hic vero cum Apostolus scribit quia iam dederat, & in vniuerso orbe ecclesiæ fundatæ erant: idcirco non accepisse scribitur, sed dedisse. Alij hūc locum ita edisserūt: quod ob id Dominus noster Iesus Christus ad cælum victor ascenderit: vt inde angelos cæterasque virtutes ad custodiam ecclesiarum suarum mitteret. Et dum indignus sit locus iste terrenus, sublimium potestatum habere præsentiam: quodammodo illæ sustinuerint captiuitatem. Ideo enim (inquiunt) ascendit in altum: vt captiuans captiuitatem, dona hominibus largiretur. Hoc autem totum ideo Apostolus replicat: vt quia superius dixerat: *Sufferentes inuicem in charitate, solliciti seruare unitatem*

M iij

A

spiritus in vinculo pacis : doceret in diuersis charismatibus ecclesiam esse concordem, & non statim schismatum & dissensionum occasionem dari: quia secundum mensuram donationis Christi vnusquisque nostrum accepisset dona: Non eadem, sed in vnum corpus, & in vnum spiritum omnes vocatos esse: id est, vt sicut vnus Dominus est, & vna fides & vnum baptisma, & vnus Deus pater: ita & nos in charitate id ipsum sumus: in pacis vinculo seruantes spiritus vnitatem.

Ioan. 3 b

Mat. 27 f

Psal. 105. c
Num. 16. c
Psal. 54. c

B

a ¶ *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit in inferiora terræ?* Qui ascendisse nunc dicitur: propterea ascendit, quia ante descenderat: Hoc enim sonat: quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit: Requirendum itaque super eo quod alibi scriptum est: *Nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis:* quomodo ascenderit ante descendens. Quando enim hæc loquebatur, post descensionem è caelis, se quondam ad caelos ascendisse monstrabat. Necnon & illud pariter retractandum, quo modo ipsa descensio & ascensio sentienda sit: Vtrum nam secundum corpus localiter, an supra corpus spiritualiter, vel certe vtroque modo. Inferiora autem terræ, infernus accipitur, ad quem Dominus noster Saluatorque descendit: vt sanctorum animas, quæ ibi tenebantur inclusa, secum ad caelos victor abduceret. Vnde & post resurrectionem eius, plurima corpora iustorum in sancta ciuitate visa sunt. Quod autem infernus in inferiori parte terræ sit, & psalmista testatur dicens: *Aperta est terra, & deuorauit Dathan, & operuit super congregationem Abiron.* Et ipsum in Numerorum libro plenius explicatur. Alio quoque loco legimus. *Veniat mors super eos, & descendant in infernum viuentes.*

b ¶ *Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes caelos, vt impleret omnia.* Nunquid corporaliter omnes caelos, & vniuersas sublimitates, & caelorum circulos, quos philosophi sphaeras vocant, transiens atque transcendens, stetit in summo caeli fornice, & vt ipso verbo vtar, apside? An certe omnia corporalia contemnens atque despiciens, & æterna contemplan, super caelos, id est, super inuisibilia stetit credendus est? quod ego melius puto. Descendit ergo in inferiora terræ, & ascendit super omnes caelos filius Dei: vt non tantum legem prophetarumque completeret, sed & alias quasdam occultas dispensationes, quas solus ipse nouit cum patre. Neque enim scire possumus quomodo & angelis, & his qui in inferno erant, sanguis Christi profuerit, & tamen quin profuerit, nescire non possumus.

Descendit quoque ad inferos, & ascendit ad caelos: vt impleret eos, qui in illis regionibus erant, secundum id quod se capere poterant. Ex quo sciendum, quod antequam Christus descenderet & ascenderet, vacua fuerint omnia, & plenitudine illius indigerint. Hic locus aduersum Ebionem, & Fotinum vel maxime facit. Si enim ipse est ascendens in caelos, qui de caelis ante descenderat, quo modo Dominus noster Iesus Christus non ante Mariam est, sed post Mariam? Necnon & contra eos, qui duos filios insano errore confingunt, filium videlicet Dei, & filium hominis. Ecce hic apertissime dicitur, quod ipse sit ascendens atque descendens. Nec statim ista dicentes, locum alteri hæresi damus, quæ dimidatam Christi asserit dispensationem, sed sic vnum & Dei & hominis filium confitemur, ne dispensationem assumpti hominis, qua saluati sumus, ex parte credentes, in parte truncemus.

1. Cor. 12. d

c ¶ *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos: quosdam autem prophetas, &c.* Et ex hoc loco manifestissime comprobatur patris & filij vna diuinitas. Si quidem hoc quod nunc Christus tribuisse describitur, in prima epistola ad Corinthios, Deus pater dedisse narratur. *Alios enim, ait, posuit Deus in ecclesia, primo Apostolos, secundo pro-*

phetas, tertio doctores, deinde virtutes, & dona sanitarum, & pitulationes, gubernationes, genera linguarum. Quod Sabelius non intelligens, patrem confundit & filium, dum eandem operationem esse non putat diuersorum. Et simul notandum, quod hic Apostolos, prophetas, euangelistas, pastores, & magistros dedisse Christus: ibi vero eosdem pater posuisse memoretur. Posuit itaque siue dedit pater & filius primo Apostolos, secundo prophetas, non illos qui futura vaticinentur, quales in veteri legimus testamento: sed qui infideles & imperitos arguant atque diiudicent. Tales quippe prophetas noui testamenti in alia epistola esse definit. Tertio euangelistas, quorum speciosi pedes sunt ad annunciandum

pacem. Nec vero putandum quod sicut in superioribus tribus, alios dixit esse Apostolos, alios prophetas, alios euangelistas: ita & in pastoribus & magistris officia diuersa posuerit: Non enim ait: alios autem pastores, & alios magistros: sed alios pastores & magistros: vt qui pastor est, esse debeat & magister nec in ecclesiis quamuis sanctus sit, pastoris sibi nomen assumere, nisi possit docere quos pascit. Vel certe aliter: vt vnus atque idem præses ecclesiæ sit pastor & doctor: Pastor ouium, magister hominum. Homines quippe & iumenta saluos facies Domine. Arbitror hodie quoque in ecclesiis, quemadmodum propheta & euangelista, pastor quoque inuenitur & doctor: ita posse & Apostolum reperiri, in quo apostolatus signa & indicia compleantur. Et è regione esse plurimos tam foris, quam intus, tam in ecclesia quam in hæresibus, qui pseudoapostoli sint & pseudoprophetae, & pseudoeuangelistæ, & pseudopastores, & pseudomagistri. Et de hæresibus quidem nulla dubitatio est, quin secundum falsam fidem, falsa vniuersa possideant. In ecclesiis autem nonne vobis videntur falsi esse pastores, qui non pascunt oues cum disciplina, sed quasi mercenarij nequaquam gregis salutem cogitant, quod errauit: non conuertentes, & quod perit non quærentes: sed tantummodo de ouibus lac & lanam, cibos videlicet, & vestimenta captantes? Nec vero absque ordine in hæc putemus Apostolum subito prorupisse: verum quia præmiserat esse Deum super omnia, & per omnia, & in omnibus, & vnicuique sanctorum datam gratiam secundum mensuram donationis Christi: nunc addit alios Apostolos, alios prophetas, alios euangelistas, alios pastores & magistros esse in ecclesia distributos, qui necessarij sint ad perfectionem instructionemque sanctorum in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi. Quin cum corpus Domini ecclesia sit, & ecclesia de viuis lapidibus cõstruatur: hi quos supra memorauimus in ecclesia cõstitutos, id habent operis vt secundum dispensationem & officia sibi credita, ecclesiam Christi, id est, corpus eius ædificent. Si quis igitur non ædificat ecclesiam Christi, nec plebè sibi subiectam instruit (vt de subiecto populo, Christi ecclesia cõstruatur) iste nec Apostolus, nec propheta, nec euangelista, nec pastor, nec magister est appellandus.

d ¶ *Donec occurramus omnes in vnitatem, &c.* Quærendum quos omnes dixerit occurrere in vnitatem fidei: Vtrum nã omnes homines, an omnes sanctos, an certe omnes qui rationis capaces sunt. Videtur autem mihi de omnibus hominibus dicere: quia multi vèti doctrinarum sunt: Et flatu eorum fluctibus concitatis, huc atque illuc homines incerto cursu, & vario feruntur errore. Vnde omni studio laborandum, primum in fidei occurrere vnitatem: deinde in eadem vnitatem, habere agnitionem filij Dei. Quorum cum fuerit secura possessio, paruuli esse cessantes, & mensuram interioris hominis recipientes (quæ mensura plenitudinis, mensura Christi est) perfecti viri vocabulum sortiemur: ita tamen vt ad consummatam ætatem plenitudinis Christi, omnis credentium turba perueniat, & nequaquam in dogmatibus fluctuans ad instar paruulorum gurgite infidelitatis feratur

C

2. Cor. 12. e

Rom. 10. f

Psalms. 35. b

D

1. Cor. 13. c

1. Cor. 13. d

F

2. Cor. 6. e
Ioan. 7. b

incerto, dum venti hinc inde perflantes hæreticorum videlicet siue sapientium, sæculi, diuersæ compugnanteseque nationes, naufragium audientibus aut inferunt, aut minatur: dum alij absque volutate fallaciæ (ea tamen quæ falsa sunt) prædicant: alij vero omni calliditate erroris laqueos com-

ponentes, nos decipere & vincere festinant. Cum autem occurrerint atque peruenerint sancti in mensurâ supra dicti viri: tunc intelligentes charitatem Christi, augebunt in eo omnia, quæ acceperat semina veritatis, habentes corporis ecclesiæ caput Dominum Iesum. Quia vero ait: *Et ultra non simus paruuli fluctuantes,* & reliqua: se quoque fluctuantem & paruulum esse contestans, retractandum videtur, Vtrūne hæc secundum humilitatem locutus sit: An certe

ex parte videns, & ex parte cognoscens, intellexerit quantum à perfecta absit scientia, & in vera conscientia suæ verba protuperit. Si quis igitur vult eum hæc secundum humilitatem locutum, illo utetur exemplo. *Quando eram paruulus loquebar vt paruulus, cogitabam vt paruulus, sapiebam vt paruulus: Quando vero factus sum vir, euacuauit ea quæ erant paruuli.* Alius vero ad ista respondeat: comparatione multorum in ætatem perfecti viri Apostolorum peruenisse: ad ea vero quæ reposita sanctis sunt, adhuc paruulorum nuncupari: Si quidem omnes Apostolos, qui in Christo credant paruulos propheta commemorat dicens: *Ecce ego, & paruuli, quos dedit mihi Deus.* Post hæc attentius discedendum: ne forte vere iuxta humilitatem non solum paruulum Apostolus se esse dixerit, sed fluctuantem, & omni doctrinarum flatu in diuersa raptarum, in fallacia hominum, in nequitia, ad circumuentionem erroris. Qui autem vult hæc eum non de humilitate, sed de conscientia protulisse, dicit: Paulus Apostolus, homo erat acuti & acris ingenij, & qui ad primos quosque disputantium conatus, sagaci mente quæ erant inferenda, prænosceret. Videbat igitur sæpe ex vtraque parte sic dici, & tam verisimilia in rebus contrariis asseri, vt ambigere faceret audientem, idcirco vt homo & adhuc in fragili corpuscule constitutus, circumferabatur quidem omni vento doctrinæ, sed non elidebatur in saxa, nec nauis eius gurgitibus implebatur. Stabat quippe in puppi gubernaculum tenens, & spumantes hæreses fluctus, fidei securitate frangebatur. Non tamen intrepidus & securus nec quietus & placidus, prospiciebat vêtos hinc inde perflantes, & sollicita aure captabat, vincebatque contraria, sed nõ erat illi secunda victoria. Quia igitur aduersariorum verba atque rationes, quibus veritatē euertere nitentur, videbat non facile posse superari, & omni calliditate plenas, dialecticæ quoque, immo diaboli arte contextas, sperabat Dei auxilium, vt omnem deliberationē de mente sua propelleret, & certe atque defixe absque vlla molestia crederet veritati, & augetet eam in dilectione Christi, quem sciebat & sui, & totius ecclesiæ corporis caput. Sciendum quod hic locus in Græco manifestior sit, dum autem in Latinum è verbo transfertur ad verbum, sensus sermonibus inuoluti, obscurum facere quod dicitur.

a ¶ *Ex quo totum corpus compactum, & conglutinatum per omnem iuncturam, &c.* In fine rerum, cum Deum facie videre ceperimus ad faciem, & in mensurâ peruenerimus ætatis plenitudinis Christi (de cuius plenitudine nunc omnes accepimus, ita vt Christus non ex parte sit, sed totus in nobis, & relictis iniitiis paruulorum creuerimus in eum virum, de quo propheta dicit: *Ecce vir oriens nomen illi.* Et Ioannes Baptista commemorat. *Post me venit vir qui ante me factus est, quoniã ante me erat*) tunc in occurſu vni⁹ fidei, & vni⁹ agnitionis filij Dei (quem nunc pro varietate mentiũ, non vna nec eadem fide & agnitione cognoscimus) totum corpus, quod prius dissipatũ fuerat, & in diuersa laceratum, in suam com-

S. Hieron. Tom. 6.

pagem iuncturamque redigetur, ita vt vna subministratio eademque operatio, & vni⁹ ætatis consummata perfectio totum crescere faciat corpus æqualiter, & omnia membra iuxta mensuram suam incrementum ætatis accipiant. Hæc autem tota ædificatio, per quam ecclesiæ per partes corpus

& agnitionis filij Dei, in virum perfectũ, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Vt ultra non simus paruuli fluctuantes, & circũlati omni vento doctrinæ, in fallacia hominum & astutia, ad circumuentionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, augeamus in ipso omnia, qui est caput Christus. ^a Ex quo totum corpus compactũ & conglutinatum per omnem iuncturam subministratiõis, secundum operationem in mensuram vni⁹ cuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. ^b Hoc ergo dico & contestor in Domino, vt non ampli-

iecti sint pedes, & reliqua membra in hunc modum inter se dispersa sint & diuisa. Finge aliquem venire tantę scientiæ medicum, qui iuxta fabulas ethnicorum, Esculapium possit imitari, & in nouam figuram nouumque nomen Virbiũ fuscitare: hic necesse habebit vnumquodque membrũ suo loco restituere, & compagem copulari, compagi, & quodã glutino patribus restitutis, vnum corpus efficere. Hucusque nobis vna similitudo processerit: nunc in eandem similitudinem ad id quod intelligi volumus, aliud trahatur exemplum. Paruulus crescat, & occulto æuo in perfectam adolescat ætatem: suam manus augmentum habebit, sua pedes sentient incrementa: venter dum nescimus, impletur: humeri, dum fallunt oculi, dilatantur, & omnia membra per partes iuxta mensuram suam sic crescunt: vt tamen non sibi, sed corpori videantur augeri. Ita igitur & in restitutione omnium, quãdo corpus totius ecclesiæ nunc dispersum atque laceratum, verus medicus Christus Iesus sanaturus aduenerit vnusquisque secundum mensuram fidei, & agnitionis filij Dei (quem ideo agnoscere dicitur, quia prius nouerat, & postea nosse desinit) suum recipiet locum, & incipiet id esse quod fuerat: Ita tamen vt non iuxta aliam hæresim, omnes in vna ætate sint positũ id est, omnes in angelos reformentur: sed vnumquodque membrum iuxta mensuram & officium suum perfectum sit. Verbi gratia: vt angelus refuga id esse incipiat quod creatus est: & homo qui de paradiso fuerat eiectus, ad culturam iterum paradisi restituatur. Ista autem vniuersa sic fient: vt inuicem inter se charitate iungantur: Et dum congaudet membrum membro, & in alterius proiectione lætatur Christi corpus, ecclesia primitiuorum habitet in cælesti Hierusalem: quam in alio loco Apostolus matrem sanctorum vocat. Idcirco (vt supra diximus) hæc apud nos obscuriora sunt: quia *μεταφορικῶς* dicuntur in Græco: Et omnis metaphora si de alia in aliam linguã transferatur, ad verbum quibusdam quasi sentibus, orationis sensus & germina suffocantur.

b ¶ *Hoc ergo dico & contestor in Domino, &c.* Hoc ergo (ait) dico vobis ò Ephesij, vosque contestor: vt quia occurſuri estis in mensurâ ætatis plenitudinis Christi non ambuletis sicut ambulant gentes: quæ idolis seruentes, & sensu, & mente abutuntur in praua. Quæ cum ideo acceperint animam & intellectum, vt cognoscerent Deum, abalienati sũt à vitia eius (quã aliã absque Christo non nouimus) & in sui cordis ambulat cæcitate. Atque vtinam peccasse sufficeret, & vel sero agerent pœnitentiã, damnarentque vitia in quibus iugiter inhiarunt: esset remedium respicere post errorem. Nunc vero desperantes se, & in ritum irrationabilium bestiarum, cæno voraginique mergentes, tradiderunt impudiciæ atque luxuriæ: operantes quidquid corpus voluit mens desiderauit, libido suggestit. Et cum nihil omnino prætermiserint, quod immundum sit, hoc totum facere in auaritia: dum numquam luxuriando satiantur, nec eorum terminum habet voluptas. Aut certe vltra concessam

M. iij

manu serui non mutat, nec ascendit in montem: lex in for-
dibus, propheta in squilore versantur. Cum ille ad su-
periora conscenderit, & vestimenta sua voluerit immuta-
re, intellectusque de seruo fuerit clarus & liber: tunc
Moysi quoque & Eliæ, facies & vestimenta mutan-
tur.

a ¶ *Deponere vos secundum
priorem conuersationem vete-
rem hominem, qui corrumpitur
iuxta desideria erroris.*]
Quia videtur iuxta ordinem
textumque sermonis scaterere
sententia, sic legendum est:
Vos autem non ita didicistis

*Christum (si tamen illum audi-
stis, & in illo docti estis) deponere vos secundum priorem
conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur iuxta de-
sideria erroris: sicut est veritas in Iesu. Ut sit sensus: Quo mo-
do est veritas in Iesu: sic erit & in vobis, qui didicistis Chri-
stum, & audistis illum, & docti estis deponere secundum
priorem conuersationem veterem hominem, qui corrup-
pitur iuxta desideria erroris. Veterem autem hominem,
quem præcipit deponendum, inueteratum à malitia arbi-
tror appellari. Iste enim secundum priorem conuersatio-
nem & desideria erroris, semper errans, & in opere corru-
ptionis helluans, corrumpitur atque violatur. Et quia in
desideriis indelinerenter versatur erroris, & nunquam ces-
sare vitio: nequaquam corruptus dicitur, sed corrumpi:
quod per singulos dies, horas, puncta, atque momenta cor-
rumpitur, intercipitur, violatur. Sermo vero Dei, qui ideo
interficat, vt viuificet mortuum, & viuificatus Dominum
requirat, quem ante interitum nesciebat, non corrumpit,
sed interficit veterem hominem: Ego enim occido (ait) &
viuifico, & cum interficeret illos, tunc querebant eum. Nec
putemus hoc quod nunc ait: *Qui corrumpitur secundum de-
sideria erroris*, illi esse contrarium, quod in alio loco scri-
ptum est: *Et si exterior noster homo corrumpitur: sed is qui
interior est, renouatur de die in diem: Quia corruptio exte-
rioris hominis, interioris hominis renouatio est. Et con-
tra: interioris hominis corruptio, exterioris est instaura-
tio. Estimet aliquis simpliciter Paulam loqui: Si quis tem-
plum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus: Templum enim
Dei sanctum est, quod estis vos.* Sed forte & ibi aliquid la-
titat, quod apud nos videtur absconditum. Si templum
Dei nos sumus: secundum id quo describitur: *Templum enim
Dei sanctum est, quod estis vos:* & alius est qui corrumpit
templum Dei, aliud quod corrumpitur: Quarendum quis
sit ille qui templum corrumpat Dei. Si inueneris hostes
Hierusalem corrumpentes atque violantes templum ex la-
pidibus extructum, videbis pariter omnem corruppen-
tem & violentem templum Dei, quem corrumpet & viola-
bit Deus, vlciscens corruptionem templi sui. Veruntamen
& templum quod se præbuit (viuens quippe est atque sen-
sibile) insidiis corruptentis luet pœnas, per hoc ipsum
quod corruptum atque violatum spiritum incorruptionis
amisit.*

b ¶ *Renouamini autem spiritu sensus vestri, &c.*] Nec in
sensu renouamur absque spiritu, nec in spiritu absque sen-
su, sed renouamur coniuncte in spiritu sensus nostri, quo-
modo psallimus spiritu, psallimus & sensu: oramus spiritu,
oramus & sensu, sic in spiritu sensus nostri renouemur:
Vt cum sensus mundus fuerit atque purgatus, & ab omni
macula sordidæ concretionis alienus, tunc ei iungatur &
spiritus, & ita quodam inter se vnitatis glutino compule-
tur, vt nequaquam simplex spiritus, sed spiritus, sensus esse
dicatur. Cum autem renouati fuerimus in spiritu, qui nos-
tri sensus est spiritus, tunc induemur nouum hominem,
qui secundum Deum creatus est. Quo quidem alius ver-
bis idipsum puto esse quod in alio loco dicitur: *Induite vos
Christum Iesum. Iste quippe est nouus homo, quo vni-
uersi credentes debemus indui atque vestiri. Quid enim
in homine quia Saluatore nostro assumptus est, non no-
uum fuit? Conceptus, natiuitas, partus, infantia, do-*
S. Hieron. Tom. 6.

ctrina, vita, virtutes, & ad extremum, crux & passio, ex-
poliantis in ea principatus, & contrarias fortitudines
ostentui habentis, resurrectio quoque & ascensus ad cæ-
lum. Hic ergo vere creatus est in iustitia & sanctitate veri-
tatis, quia Deus verus, Dei veri filius fuit, & tota in illo reli-
gio atque iustitia, Dei veri-
tate completa est. Qui igitur
conuersationem illius imi-
tari potest, & vniuersas in se
exprimere virtutes, vt sit
mansuetus, sicut fuit ille mā-
suetus & humilis corde, &
ponat animam suam pro a-
micis, vt ille posuit pro ou-
ibus suis, verberatus non res-
pondeat, maledictus non

re maledicat, sed vincat in humilitate superbiam, iste indutus
est nouum hominē, & dicere cum Apostolo potest: *Viuo au-
tem iam non ego, viuit vero in me Christus: Et, Imitatores mei
estote, sicut & ego Christi.* Potest quoque verba Ioannis as-
sumere: *Qui dicit se in Christo credere: debet sicut ille ambula-
uit, & ipse ambulare.* Quod autem ait: *Qui secundum Deum
creatus est, non idipsum sonat in Latino sermone quod
Græco.* Creatio quippe apud nos, generatio vel natiuitas
dicitur, apud Græcos vero sub nomine creationis, verbum
facturæ & conditionis accipitur. Et quod apud nos condi-
tio, hoc apud Græcos creatio sonat. Vnde & hæresis natiui-
tatem Christi calumniant, Salomonis vsurpat exemplum:
Dominus creauit me initium viarum suarum. Cōsiderandum
igitur, quia creatio atque cōditio, numquam nisi in magnis
operibus nominentur. Verbi causa, mundus creatus est,
vrbs condita est, domus vero quamuis magna sit, ædificata
potius dicitur, quam condita vel creata. In magnis enim
operibus atque facturis, verbum creationis assumitur. Ex
quo animaduertendum istum nouum hominem, qui iuxta
Deum in Christo creatus est, magnum Dei opus esse, & e-
minere vltra cæteras creaturas, cum sic conditus esse dica-
tur, vt mundus, & initium viarum Dei, & in exordio ele-
mentorum omnium sit creatus.

c ¶ *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem
vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus, &c.*] Non
simpliciter vt quidam putant, nec moraliter Apostolus
præcipit mendacio derelicto, cum proximis veritatem lo-
quendam. Alioquin si tantum cum proximis loquimur ve-
ritatem, quicumque non fuerit proximus, debet audire
mendacium. Quod quidem & in lege præceptum est: *Non
adulterabis uxorem proximi tui: Si proximus tantum pro-
pinquus vel amicus accipitur, adulteria in alienos iure per-
mittit: sed proximum vocat omnem hominem, qui ex eo-
dem nobiscum parente generatus est. Quod quidem & pa-
rabola illa significat, de Hierusalem Hierico hominis des-
cendentis, qui incidit in latrones, & sacerdote & leuita præ-
tereuntibus, à Samaritano curatus est, & ad stabularium
reuectus.*

Affirmat atuem post hæc dominus eum esse proximum,
qui illi misericordiam fecerit, volens ostendere omnes ho-
mines, omnibus esse proximios. Et hoc quidem sic intelle-
ctum ædificat audientes. Cæterum id quod sequitur: *Quo-
niam sumus alterutrum membra, magis mihi videtur si-
gnificare mysterium, & de his dicere, qui nobis fide & vir-
tute sunt proximi. Membra quippe alterutrum non sunt,
nisi fideles fidelium, & Christiani Christianorum, & perfe-
cti, eorum qui sunt plenæ consummatæque virtutis. Pro-
pter quod Paulus ipse perfectus, in epistola alia loqueba-
tur: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Ergo hoc iu-
bet, vt vnusquisque mystica quæque atque secreta, & ea
quæ Dei veritate sunt plena, loquatur cum proximo suo:
& dies diei eructet verbum, & nox nocti indicet scientiam,
hoc est, clara quæque & lucentia his indicet, qui merentur
audire: *Vos estis lumen mundi.* Porro tenebrosa & inuolu-
ta, & omni sacramentorum nocte velata, his referat, qui
& ipsi nox tenebræ, vel caligo sunt, de quibus di-
citur: *Et caligo sub pedibus eius, haud dubium quin Dei.**

A
Exod. 10. c
Psal. 17. b

Nam & in monte Sina Moses ingreditur in turbinem & caliginem, ubi erat Deus, & de ipso Deo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum.* Loquatur itaque veritatem atque mysterium unusquisque cum proximo suo, & non det sanctum canibus, neque mittat margaritas suas ante porcos, sed quicumque oleum habuerit veritatis, illos in thalamum sponsi & penum regis inducat. Porro quod ait: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo,* sciamus de Zacharia propheta sumptum.

Zach. 3. c

a ¶ *Irafcimini & nolite peccare.* De quarto psalmo hoc vsurpatum, nulli dubium est, & videtur illi esse contrarium, quod alibi dicitur: *Nunc autem deponite & vos omnem iram, & indignationem, & malitiam, & blasphemiam, & turpem sermonem ex ore vestro.* Sed & simpliciter intellectum nocet, dum putatur irae frenata laxata. Duplex autem non solum apud nos, verumetiam apud philosophos irae nomen accipitur. Vel cum iniuria lacessiti, naturalibus stimulis concitatur, vel cum requiescente impetu & furore restincto, potest mens habere iudicium, & nihilominus super eo qui putatur lapsus, desiderat ultionem. Arbitror itaque de priori ira nunc dictum, & nobis quasi hominibus esse concessum, ut ad indignam alicuius rei faciem moueamur, tranquillitatemque mentis, velut lenis quaedam aura conturbet, nequaquam tamen in tumentes gurgites, furoris impetu subleuemur. Firmianus noster librum de ira Dei, docto pariter & eloquenti sermone conscripsit, quem qui legerit, puto ei ad irae intellectum, satis abundeque posse sufficere.

Col. 3. b

B

b ¶ *Sol non, &c.* Si simpliciter huc solem intelligimus, qui oculis carnis aspicitur, peccamus, quando irascimur, & occidente sole, iracundia perseverat. Non peccamus autem, quando (verbi gratia) a prima hora vsque ad undecimam irascentes, facimus quod indignatio, furor, ira suggererint. Quo sensu nihil mihi videtur absurdius, quasi non queat quispiam ob ortu solis vsque ad occasum, in tanta scelera debacchari, quanta tota vita sua, non possit lacrymis expiare. Aut non magis ira locum in die habeat, cum utique nox requies sit furoris, & succedente somno, etiam si irascimur, in diem iracundiam differamus. Quia igitur verus sol, sicut occidit super malos prophetas, iuxta illud quod scriptum est: *Occidet sol super prophetas vestros meridie,* ita etiam super omnes occidit peccatores: nequaquam eis ortus sui lumen indulgens: praecipit nunc Apostolus, ne talia faciamus furore superati, per quae nobis sol occidat, & principale cordis tenebris inuoluatur. Quidam putant sic accipiendum hoc esse simpliciter, quomodo & illud quarti psalmi, unde id ipsum sumptum videretur: *Quae dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini:* id est, quaecumque in die, vel opere, vel sermone, vel cogitatione peccatis, haec succedente poenitentia purgate per noctem, & ira sit brevis, nec in diem crastinum differatur.

Amos. 3. c

c

c ¶ *Neque locum detis diabolo.* Diabolus Graecum verbum est, quod Latine dicitur criminator, lingua vero Hebraea Satan appellatur, id est, aduersarius, siue contrarius, & ab Apostolo Belial, hoc est, absque iugo, quod de collo suo Dei abiecerit seruitutem, quem Aquila apostatam transtulit. Et sciendum ubicumque in veteri lege filij pestilentiae scribatur, sicut ibi: *Filij autem Eli, filij pestilentiae:* ibi in Hebraicis voluminibus, *Belial*, hoc est, diabolus pro pestilentia nominari, licet plurimi pro belial corrupte in Apostolo belian legat. *Nolite itaque, ait, dare locum diabolo,* qui tanquam leo rugiens, quarit aditum, per quem possit irrumperere. Quomodo enim pater & filius stant ante ostium, & pulsant, ut introeant & carent cum eo, qui se receperit, ita & aduersarius semper in nos est paratus irrumperere, & cum locum dederimus, ingreditur. Solet autem antequam veniat, quaedam iacula praemittere, & praecursorem aduentus sui facere cogitationem: hanc si nos in corde nostro susceptam nutrierimus intrinsecus, & crescere fecerimus, cum in nobis prolem suam auctam

1. Cor. 6. c
בלעל

1. Reg. 2. c

1. Pet. 1. d

viderit, & ipse audebit intrare. Denique in Iudaea Iscariot cor, primam iecit sagittam, ut traderet Saluatorem, quam si exceptam ille miserabilis non fouisset, nunquam post intinctum panem in paropside, intrasset in illum Satanas. Simulque & hoc diligenter attendite, quod non inuenit diabolus locum introcundi in Iudam, cuius pectus iam ante percusserat, nisi in conuiuio Saluatoris, Quia tunc vel maxime in potestate ei damur, quando nec humanitate, nec clementia, nec mansuetudine eius vincimur, quem odimus indigne. Huic quod nunc praecipit, neque locum detis diabolo, illud de Ecclesiastico comparatur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dederis ei: ille superbus & temerarius vult ascendere, vult subire, sed etiam si te oppressum putauerit, & se extulerit, tu ne dederis locum. Potestas quippe diaboli, non in temeritate illius atque iactantia, sed in tua est voluntate.

G
Ioan. 13. d

E

Matth. 12.

Luc. 19. f
Mich. 7. e
Sec. 70.

loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus alterutrum membra. *Irafcimini, & nolite peccare.* Sol non occidat super iracundiam vestram. Neque locum detis diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat communicare ei qui indiget. Omnis sermo malus de ore vestro non procedat: *Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut non indigeat, & habeat victum & nulli molestiam exhibeat: Sed laboret, inquit, manibus suis quod bonum est ut habeat unde communicet indigentibus.* Qui igitur ad hoc tantum laborat, ut ipse non egeat, & a ceteris contrahit manum, quamuis applaudat sibi, tamen Apostoli preceptum non fecit. Potest autem & altius intelligi: qui furabatur, iam non furetur, & reliqua, propter illud quod scriptum est de pseudopropheta: *Qui furantur sermones, unusquisque a proximo suo.* Et in Evangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt & latrones.* Et ad Romanos: *Qui praedicatis non furandum, furaris,* quod furta prohibeamur facere spiritualia. Neque enim hoc quod sequitur. *Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ad vitam huius necessaria digne referri potest, ut bonum dicatur quodcunque periturum est, & ad mammonam iniquitatis pertinet.* Quamuis enim iustus labor opes habeat absque tergiversatione quaesitas, satis habebit si non dicantur malum, ceterum bonum non valent appellari. Igitur bonum operatur, qui declinat a malo & facit bonum, & operatur in agro animae suae, ut spiritualibus panibus impleatur, & possit commodare esurienti, & necessitatem sustinenti, dans in tempore cibaria conseruis suis. Si autem talis est qui operatur bonum, ergo & is qui furatur, consequenter verba furatur & dogmata, de furto viuens, de furto sibi ceruicalia consuens, & scripturarum pannos hinc inde colligens, ut possit tunicam facere conscissam, quae deorsum est, non deorsum. Tunica enim ecclesiae, hoc est, corpus Christi, desuper contexta est, & nulla ex parte consutilis, quae ne ab inimicis quidem scindi potest.

D

F
מפציח

Sap. 7. c
מפציח
Plat. 50. d
Act. 13. d
Osee. 14. d
Sec. 70.
Dan. 12. b

Psal. 118. b
Ibidem. g

Sap. 6. a
Luc. 12. f

1. Cor. 15. a
Psal. 73. d
Ibid. 6. f
1. Pet. 5. d

Here. 23. f
Ioan. 10. b
Rom. 2. c

e ¶ *Omnis sermo malus de ore vestro non procedat: sed si, &c.* Bonus sermo est ad aedificationem oportunitatis, dans gratiam audientibus, qui docet virtutes sequendas, vitia fugienda. Malus, qui ad peccata prouocat, & pronos magis incitat ad ruinam. Pro eo autem quod nos posuimus ad aedificationem oportunitatis, hoc est quod dicitur Graecae τῆς ἰκαιας, in Latinis codicibus propter euphonia mutauit interpretes, & posuit, ad aedificationem fidei. Quotiescunque ex sermone nostro aliquis proficit, & iuxta oportunitatem loci, temporis & personae aedificat audientes, bonus de ore nostro

1. Cor. 16. b

τῆς ἰκαιας
Psal. 118. b

E nostro sermo processit: Quotiens vero loquimur aut non in tempore, aut importuno loco, aut non ut conuenit audientibus, totiens sermo malus procedit de ore nostro ad destructionem eorum qui audiunt. Consideremus itaque quid loquamur, quia pro omni otioso verbo redditori sumus rationem in die iudicij. Et etiã si non lædamus, non tamen ædificemus, mali verbi nobis luenda sit pœna. *¶ Et nolite contristare, &c.]* Mœror sancti spiritus sic intelligendus, quomodo ira Dei & sônus, & ceteræ in humanam similitudinem passionem. Non quo cõtristetur spiritus, & vllã perturbationem diuinitas sentiat, sed quo ex verbis nostris, Dei discamus affectus: quod mœreat quotiescũque peccam⁹, & defeat peccatores. Nã & Saluator in corpore cõstit⁹ fœuit Hierusalẽ, & omne hominũ genus in propheta

deplorat, dicẽs: *Heu mihi anima quia perijt reuerẽs à terra: & qui corrigat inter homines nõ est.* Omnes in sanguine iudicantur. Et in Ezechiele opera quondam sanctæ ciuitatis enumerans, ait: *In omnib. istis contristabas me.* Signati autem sumus spiritu Dei sancto, vt & spiritus noster & anima imprimantur signaculo Dei, & illã recipiamus imaginẽ & similitudinẽ, ad quam in exordio conditi sumus. Hoc signaculum sancti spiritus, iuxta eloquium Saluatoris, Deo imprimẽte signatur. *Hunc enim, ait, Signauit pater Deus.* Signator ergo à patre, Spiritu sancto, omnis, qui ex eo quod credidit Deo, signauit, quia verus est Deus. Qui idcirco signatur, vt seruet signaculum, & ostẽdat illud in die redemptionis purum atque syncefum, & nulla ex parte mutilatum, & ob id numerari cum his valeat, qui redempti sunt.

Commentarij secundi in Epistolam ad Ephesios Finis.

DIVI HIERRONYMI PRESBYTERI
IN TERTIVM LIBRVM COMMENTARIORVM
AD EPHESIOS, AD PAVLAM, ET EVSTOCHIVM.

PROEMIVM.

Atis abundeque, ó Paula & Eustochium, de argumento epistolæ Pauli ad Ephesios, in primi Libri præfatione disserui, & sparsim, vbiq; occasio data est, licet breuiter, ostendi, quod B. Apostolus ad nullam ecclesiarum tam mystice scripserit, & abscondita sæculis reuelauerit sacramenta. Nunc ergo, quoniam orationum vestrarum, & sanctæ Marcellæ fultus auxilio, tertium, id est, extremum, in eandem epistolam dicto Librum iustum mihi videtur, vt nominis quoque ipsius etymologiam cum sensu, quem supra exposui, congruere doceam. Ephesus in Latinam linguam interpretatur voluntas, siue consilium meum in ea, vel certe anima mea in ea. Voluntas & consilium & anima Dei in eo est, qui potest dicere: Ipse enim mihi dedit notitiam omnium, & cum incerta & occulta sapientiæ Dei illi fuerint reuelata, testimonium consequatur loquẽtis: Inueni Dauid de Bethlehem filium Iesse, virum secundum cor meum, qui faciat omnes voluntates meas. Istiusmodi virum & Osce Propheta significat, dicens: Quis sapiens, & intelliget hæc, prudens & agnoscet ista? Porro vt sciatis multam esse distantiam iusti simplicis iustique sapientis, qualem in resurrectione mortuorum singuli gloriam consequantur, attendite. Et multi dormientium de limo terræ exurgent: hi in vitam æternam, & hi in opprobriũ, & confusionem æternam: Et intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti, & ex iustis multi sicut stellæ in æternum. Fulgebunt, inquit, iusti sicut stellæ in æternum, & intelligentes, id est, habentes scientiam scripturarum, sicut splendor cæli. Non quo doctus vir, iustus quoque esse non debeat, sed quo qui iustus est, nisi fuerit eruditus, tam procul sit à sapiente iusto, quam est stellarum fulgor à lumine firmamenti. Quod si quis meditatione tantum legis instructus, vitam suam negligit, neque audet dicere: A mandatis tui intellexi, propterea ad omnia madata tua dirigebar: iste quasi aramentum sonans, & cymbalum tinniens, & infatuatum sal, in stercore concuandus est. Si autem detur optio singulorum (seposito eo qui habet sapientiam atque iustitiam magis ego velim rusticitatem iustam, quam doctam malitiam. Quia in altero licet minor, tamen gloria est, stellarum esse lumini coequalis: in altero iuxta, scientiæ profectum, maiora supplicia sunt. Potentes quippe potenter patientur tormenta. Et: Seruus qui scierit voluntatem domini sui, & non fecerit eam, vapulabit multis. Hæc idcirco vt docerem, quare animam & consilium, & voluntatem Dei, Ephesiorum vocabulum sonet, qui arrium magicarum præstigiis de relictis, erroris & elii ad veritatis studium transtulerunt. Ob quorum salutem tanto Paulus sudore pugnavit, vt ad Corinthios scriberet: Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? *Quæ sunt iste bestia? Nempe illæ, de quib. psalmista precator, dicens: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. Et in alio loco: Increpa feras calami.* Aduersarius enim noster diabolus tanquam leo rugiens circuit, qui cum cerneret principẽ Asiæ ciuitatem ad doctrinam Pauli de faucibus eripi totis satellitum suorũ agminibus congregatis eum opprimere nitebatur, & improbe se extollens, volebat quasi aquila ponere super illum nidum suum. Quod Apostolus sentiens, & omni custodia seruans cor suum (quippe qui eius non ignoraret astutias) post victoriam quidem, sed non incrementam victoriam, loquebatur. Non enim volumus vos ignorare fratres de tribulatione nostra quæ facta est nobis in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt tæderet nos etiã viuere. Quod autem tem per Tychium epistola mittitur, valde eiusdem epistolæ congruit sacramentis. De quibus & noni psalmi titulus prænotatur, pro arcanis filij. Tychius enim silens interpretatur, non proiciens margaritas ante porcos, nec dans sanctum canibus, & libere ad Deum loquens: In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.

Luc. 19. f
Mich. 7. e
Sec. 70.

Sap. 7. c
חפציהו
Psal. 50. d
Añ. 13. d
Os. 14. d
Sec. 70.
Dan. 12. b

Psal. 118. n
Ibidem. q
Sap. 6. a
Luc. 12. f

1. Cor. 15. a
Psal. 73. d
Ibid. 6. f
1. Pet. 5. d

1. Cor. 16. b
Tychi. 1. b
Psal. 118. b

G
Eze. 9. 16. e
Sec. 70.
H) ελυπει
με εν πα-
σι τειρις.

Ioan. 6. e

H

Mnis^a amaritudo & furor, &c.] Amaritudo contraria dulcedini est, vnde amarivulgo appellantur & dulces, De qua & Hieremias loquitur, dicens: Et amaritudo tua ascendit super me. Furor vero incipiens ira est, & feruescens in animo indignatio. Ira autem est, cuius amaritudo, & furor species sūt, quæ furore restricto de-

Mnis^a amaritudo, & furor, & ira, & clamor & blasphemia aufertur à vobis cum omni malitia.

CAPVT V.

Estote^b autem inuicem benigni, misericordes, donantes vobismetipsis, sicut & Deus in Christo donauit vobis. Estote^c ergo imitatores Dei sicut filij charissimi. Et^d ambulate

clementes simus & blandi, & ad familiaritatē nostram vltro homines inuitemus, vt nullus ad nos formidet accedere: quæ familiaritas maxime ex misericordia cōparatur. Nec statim præstantes aliis, ipsi quod dedimus habere desistimus, sequitur enim: donantes vobismetipsis: quia quod bene in alium fit, magis ei reponitur, qui præstitit, quam cui datum est. Qui miseretur pau-

peris, ipse saturabitur: & qui dat ei, Deo scenerat. Vel certe ita accipiendū, quod in eo quod suaues & misericordes sumus, & perturbationib., quæ non inquietabant relictis, ad mansuetudinē, tēperantiamque transiuimus, ipsi nobis datū sit & donatū, dum de malis in bonos vertimur, & de hæc ipsa donamus nobis, quæ Deus pater donauit in Christo. Si enim omissis vitiis, virtutes sequimur, omnes autē virtutes, sapientia, veritas, iustitia, mansuetudo, & cætera ad Christū intellecta referūtur, cum has virtutes habuerimus, ipsas nobis etiā nostro studio comparamus, & habere nos facimus, quas Deus nobis donauit in Christo. Alius vero quod ait, donātes vobismetipsis, simpliciter accipiet, vt quomodo supra dicitur: Estote autē inuicem suaues, sic & nunc dicatur, donātes vobismetipsis, pro eo, quod est, donātes vobis inuicē: vt quomodo Deus nobis in Christo nostra peccata donauit, sic etiā nos eis, qui in nos peccauerint, dimittamus. Et ad probandū quod dimissio peccatorū in scripturis donatio nuncupetur: Illud sumet exēplum, quod in Luca scribitur, vbi vni creditori alius debebat quingētos denarios, & alius quinquaginta, quos vtrisque cōcesserit, & ad interrogatiōnē Saluatoris ille qui interrogatus fuerat respōderit maiore gratiam illum habere, cui plus donatum sit. Dicitur & in oratione dominica: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Deus autem nobis donauit in Christo, non extra positus, sed habitans in eo, quia pater in filio, & filius in patre. Nec statim ille in quo donatur minor est ab eo, qui in se donat, quia & Apostolus dicit: *Et ego si quid donauit vobis, in facie Christi & Dei.*

¶ *Estote ergo, &c.* Qui intelligit quomodo dictū sit: *Estote perfecti, sicut & pater vester celestis perfectus est,* iste sciet quomodo & nunc dicatur: *Estote imitatores Dei.* Et Corinthiis quidem scribens ait: *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* Non enim poterant statim imitatores Christi fieri, sed grande illis erat si imitatores possent imitatoris existere. Ephesiis vero quasi his quos iam mysteria tanta docuerat, nō ait, imitatores mei estote, nec imitatores Christi, sed imitatores Dei, Nō quo minus sit imitatorē Christi esse quam Dei (Deus quippe Christus est) sed quod aliud sit secundū hominē imitari, aliud secundū Deū. Nā & si: Christū secundū carnē antea noueramus, nunc iam nequaquā eum nouimus secundū carnē. Loquitur & ipse Saluator, humilitatē dispensationis ostendens: *Quæcunque viderit patre facientē, hæc eadē filius facit similiter.* Non quo aliud cælum, & aliā terram pater fecerit, & ad similitudinē eorum, aliud cælū & aliā terra & elementa à Christo facta sint cætera, sed quo quæcunque operetur pater, hæc eadē & filius operetur. In quo autē similes Deo possumus fieri, supra testatus est, dicens: *donātes vobis, sicut & Deus in Christo donauit vobis.* Non enim puto quod in cæteris quoque quæcunque Deus fecit, homo Deum possit imitari: sed verbi causa, vt quomodo ille clemens est, & pluit super bonos & malos, & reliqua, sic etiam nos bonitatem nostram super omnes homines effundamus. Quod cum fecerimus, erimus sicut filij dilecti, siue ipsius Pauli: siue, quo melius puto, Dei. ¶ *Et ambulate, &c.* Qui pro aliorum salute vsque ad sanguinem contra peccatum dimicat, ita vt & animam suam tradat pro eis, iste ambulat in charitate: imitans Christum,

CAPVT V.

Estote^b autem inuicem benigni, misericordes, donantes vobismetipsis, sicut & Deus in Christo donauit vobis.] Supra amaritudini contrariam dulcedinem dixeramus, quā nunc Apostolus alio verbo *ἡμερότητα*, id est, suauitatem magis quam benignitatem vocauit: præcipens vt omnia amaritudinē & furore, ira, clamore, & blasphemia, & motu turbido, cum quadam frontis austeritate damnatis,

Psal. 6. a

Matth. 5. c

B

Rom. 12. d
Deut. 12. f
Iacobi. 1. e

Esa. 5. f

Lue. 7. j

D

Matth. 6. b

2. Cor. 2. c

Matth. 5. g
1. Cor. 4. d
1. 1. a

2. Cor. 1. e

Ioan. 5. c

1. Thes. 4. b

Psa. 40. e
80. 70.
Ibid. 6. a

F

E Christum, qui nos tantum dilexit, ut crucem pro salute omnium sustineret. Quomodo enim ille se tradidit pro nobis, sic & iste, pro quibus potest libenter occubens, imitabitur eum, qui oblationem & hostiam in odore suavitatis se patri tradidit: & fiet etiam ipse oblatio, & hostia Dei in odorem suavitatis.

a [Fornicatio autem, &c.]

Nisi philosophorum quidam Cynicus extitisset, qui doceret omnem titillationem carnis, & fluxum seminis ex quacumque artitu tactuque venientem, in tempore non vitandum, & nonnulli sapientes seculi in hanc turpem & erubescendam haresim consensissent, nunquam sanctus Apostolus scribens ad Ephesios, ad fornicationem etiam

omnem immunditiam copulasset, & ad immunditiam iunxisset avaritiam, non hanc qua pecuniam cupimus congregare, sed illam de qua supra diximus, ne supergrediatur, & avarus fraudet in negotio fratrem suum: Quod scilicet insatiabilis & inexpletus per omnia turpitudinum genera lascivieque discurrat. Sicut decet, inquit, sanctos. Ex quo sanctus non potest appellari, quicumque extra fornicationem in aliqua immunditia & avaritia voluptatum, quae se delectauerint, inuenitur. Si quis autem arbitratur avaritiam, non in illo sensu accipiendam esse quo diximus, reddat causas quare inter fornicationem, & immunditiam, & turpitudinem, & stultiloquium & scurrilitatem, mediam avaritiam extraordinarie posuerit. Porro stultiloquium esse existimo, non solum eorum, qui aliqua narrant turpia, ut risum moveant, & fatuitate simulata magis illudant eis, quibus placere desiderant: sed etiam eorum qui sapientes seculi putantur, & de rebus physicis disputantes, dicunt se arenas littorum, guttas oceani & caelorum spatium terraeque punctum liquido comprehendisse. Est & in ecclesia stultiloquium: Si quis caelum putet fornicis more curvatum, Esaiam quem non intelligit sermone deceptus: Solum quoque in caelis posuit, & super eo sedere Deum, & in ritum Imperatoris & Iudicis, angelos stare in circuitu, qui verbis inubentis obtemperant, & in diversa mittantur officia. Sed quia sequitur stultiloquium scurrilitas, magis stultiloquium ad fatuas & ineptas fabulas transferendum. Inter stultiloquium autem & scurrilitatem hoc interest, quod stultiloquium nihil in se sapiens, & corde hominis dignum habet. Scurrilitas vero de prudenti mente descendit, & consulto appetit quaedam, vel urbana verba, vel rustica, vel turpia, vel faceta, quam nos iocularitatem alio verbo possumus appellare, ut risum moveat audientibus. Verum & haec a sanctis viris penitus propellenda, quibus magis convenit flere atque lugere, ut in Hebraico quoque evangelio legimus, Dominum ad discipulos loquentem: Et nunquam, inquit, leti sitis: nisi cum fratrem vestrum videritis in charitate. Videtur hucusque nihil extra propositum, & extra consequentiam textumque ordinis intulisse. Verum hoc quod sequitur, & in fine positum est: Sed magis gratiarum actio: Quærat aliquis & dicat, quid sibi velit post fornicationem prohibitam & immunditiam & lasciviam, & turpitudinem, & stultiloquium, & scurrilitatem, actio gratiarum. Si enim semel ei liberum fuit ponere quamcumque virtutem, potuit dicere, sed magis iustitia veritas, dilectio. Quomodo autem hoc inconsequens est, ita etiam illa inconsequentia esse potuissent, & eadem licentia ordinem non haberent. Forsitan igitur gratiarum actio in hoc loco non ista est nominata, iuxta quam gratias agimus Deo, sed iuxta quam grati siue gratiosi, & falli apud homines appellamur. Stultiloquium enim & scurrilitatem non decet esse Christianum. Decet autem sermonem eius sale esse conditum, ut gratiam apud audientes habeat. Et quia non est consuetudinis nisi inter doctos quosque apud Graecos εὐχαριστία ad distinctionem eucharistiae dicere, hoc est gratiosum esse, & agere gratias: Propterea puto Apostolum quasi He-

braum ex Hebraeis, verbo usum esse vulgato, & sensum suum alterius significatione verbi explicare voluisse, maxime cum apud Hebraeos gratiosus & gratias agens, uno, ut aiunt, sermone dicatur. Unde & in Prouerbiis puto ita scriptum, γυνὴ εὐχαριστὴ ἐστίν, et audivi, ἡ δὲ εὐχαριστὴ mulier grata sufficit viro gloria, pro eo quod est, gratiosa: videtur vim facere scripturae, & gratias agentem mulierem, pro gratiosa audacter accipere, nisi & ceterae editiones nostrae opinioni congruerent. Aquila enim & Theodotus & Symmachus ita posuerunt: γυνὴ χαριώδης, id est mulier gratiosa, & non εὐχαριστὴ, quod ad actionem pertinet gratiarum.

Nemo

b [Hoc autem, &c.]

Notandum quod sex vitii supra prohibitis, fornicatione, immunditia, avaritia, turpitudine, stultiloquio, scurrilitate, nunc tantum tria posuerit, fornicationem, immunditiam, avaritiam, quibus qui fuerit obnoxius, hereditatem in regno Christi & Dei habere non possit. Si enim ita stultiloquus & scurriliter alieni essent à regno Dei, quo modo tres, quos specialiter separavit, videretur sententia esse crudelis, non ignoscere imbecillitati fragilitatis humanae, cum etiam per iocum nos dicta damnarent. Qui enim in sermone non libitur, per se felix est. Neque vero ista dicentes, locum stultiloquio & scurrilitati damus, dum non excluduntur à regno, se quomodo apud patrem diversae sunt mansiones, & stella à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum: Quamvis aliquis à fornicatione, immunditia atque lascivia alienus sit, tamen si stultiloquus & scurriliter fuerit, non tenebit eum locum, quem possessurus erat, si haec vitia non haberet. Respondet quis, esto stultiloquus & scurriliter non eundem habeant reatum quem fornicatio, immunditia, & avaritia, nunquid non & turpitudinem cum tribus superioribus debuit nominare? Ad quod dicendum, turpitudinem hic significare absconditam cogitationem, cum inflammatur sensus noster ad libidinem, & carnis titillationibus anima ignita succenditur, & nihilominus Dei timore, & mentis iudicio refrenatur. Denique etiam supra absque turpitudine, tria pariter appellavit, dicens: Fornicatio autem, & omnis immunditia, & avaritia, nec nominetur in vobis, & deinceps turpitudine cum stultiloquio & scurrilitate numerata est. Et quomodo stultiloquium & scurrilitas, sic & ista turpitudine non perdit, nec in perpetuum excludit à regno. Quia vero in superioribus ex eo quod alibi legeramus: Ne supergrediatur, & avarus fraudet in negotio fratrem suum: dixeramus avaritiam pro adulterio positam: Quærimus id quod nunc dicitur, aut avarus, quod est idolis serviens, utrum cum illa, an cum vulgata interpretatione consentiat. Invenimus in locis plurimis prophetarum, idololatriam, fornicationem appellatam. Fornicabantur, inquit, post idola sua & spiritu fornicationis seducti sunt. Potest itaque fornicatio & super idolatria intelligi. Sin vero avarus ille accipitur: qui pecuniam utcumque conquirens nummos per fas & nefas habere desiderat, & pleno sacco delectatur: iste idololatre in eo est, quia sculpturam ipsius nummi colit, & idola in eis exalta veneratur. Ut voracium Deus venter est, ita cupidorum quoque iustissime pecunia Deus dici potest: maxime cum in alio loco Apostolus cupiditatem idololatriam vocet. Ad haec videndum quid sentire voluerit, dicens: In regno Christi & Dei: utrum nam aliud regnum Christi sit, & aliud Dei: An idem regnum sit patris & filii. Et si quidem dixisset, in regno filii & patris: per filium veniemus ad patrem, & licet esset diversitas personarum: tamen esset regnantium una maiestas: nunc vero cum dixerit, in regno Christi & Dei ipsum Deum & Christum intelligamus: quia & cum tradiderit regnum Deo & patri, non erit pater omnia in omnibus, sed Deus in omnia omnibus. Vbi autem Deus est, tam pater quam filius intelligi potest. Porro quod de patre & de filio dicimus: hoc idem & de Spiritu sancto sentiamur.

Prou. 11. b
Sec. 70.

1. Cor. 13. a

1. Cor. 13. a

H

1. Thes. 4. b

Sup. eod.
Col. 4. a

Ezec. 23. f
Osee. 4. c

Sec. 70.

1. Cor. 1. b

1. Cor. 3. a

1. Thes. 4. b

7. f

D

1. Thes. 4. b
Sec. 70.
1. Thes. 4. b

1. Cor. 13. a

1. Thes. 4. b
Sec. 70.
1. Thes. 4. b

1. Cor. 13. a

1. Thes. 4. b

A

a ¶ *Nemo vos decipiat, &c.*] Verba quæ decipiunt atque supplantant, inania sunt & vacua. Quæ vero ædificant audientes, plena, cumulata, cõferta. Quia igitur sunt plerique, qui dicunt non futura pro peccatis esse supplicia, nec extrinsecus adhibenda tormenta: sed ipsum peccatum & conscientiam delicti esse pro pœna, dum vermis in corde non moritur, & in animo ignis accenditur: in similitudinem febris, quæ non torquet extrinsecus ægrotantem: sed corpora ipsa corripit punit, sine cruciatuum forinsecus adhibitione quod possidet. Has itaque persuasiones & decipulas fraudulêtas, verba inania appellauit & vacua: quæ videntur florem quẽdam habere sermonum, & blandiri peccantibus, sed dum fiduciam tribuunt, magis eos ferunt ad æterna supplicia: Quia de nulla re sic irascitur Deus: quo modo si peccator superbiat, & erectus ac rigidus non fletatur in fletum, nec misericordiam postulet pro delicto.

Propter hæc enim venit ira Dei super filios dissidentia, siue insuasibilitatis: a vobis enim magis a suasionem quam a fiducia è diuerso intelligi potest. Insuasibilitatis autem siue diffidentia filij sic dicuntur, quo modo filij perditionis, & filij fornicationis, & filij mortis, & filij gehennæ, & cætera his similia, quæ in variis scripturarum locis inuenire per facile est.

συμμετο-
201.

B

b ¶ *Nolite ergo, &c.*] Particeps siue comparticeps fit diffidentia filiorum, qui in fornicatione & in immundicia & auaritia, propter quæ venit ira Dei super filios diffidentia, reperitur. Et particeps quidem eorum est, ab eo quod participatur, & communionem habet malorum operum. Comparticeps vero is appellatur, qui cum aliis est particeps: Et in participi intelligitur & particeps: In participi vero non statim tenetur & comparticeps. Diligenter obserua verbum, comparticipis atque participis. Puto enim in scripturis participem in bonam partem: comparticipem in malam semper accipi. Verbi gratia: *Propter quod vnxit te Deus Deus tuus, oleo exultationis pro participibus tuis.* Et in alio loco: *Participes enim Christi facti sumus: si tamen principium substantia vsque ad finem firmum tenuerimus.* Porro non memini alibi me legisse, excepto præsentis loco comparticipem, & tamẽ manifestum est, hic non in bona parte, sed in contraria positum.

Psal. 44. e
Heb. 3. c

c ¶ *Eratis enim, &c.*] Si possibile est verti in lucem tenebras: non est secundum quosdam hæreticos natura quæ pereat, & recipere nequeat salutem. Interrogemus ergo eos qui illa constringunt: vtrum nam omnes impij tenebræ sint nec ne: de quibus quidam cum propter malitiam tenebræ vocarêtur, ad meliora conuersi, nunc lux appellantur in domino: Sicut autem iusti sunt lumen mundi: sic impij consequenter tenebræ vocabuntur: & iusti quidem cum sint lumen, videbunt lumen in lumine: iniusti autem cum sint tenebræ, populus sunt sedens in tenebris, & nihil videns: Quorum differentiam inter se atque distantiam, ex fructibus intelligimus. *Omnia enim qui operatur malum, odit lucem: & non veniens ad lucem, tenebrosus est, & filius noctis atque tenebrarum. Qui vero operatur veritatem, & in lucem venit: lux est, & filius lucis & diei: Lucentes autem siue tenebrosi, de cordis vel lumine, vel tenebris cognoscuntur. Super hæc quæres: ne forte ob distinctionem eorum qui lux sunt, sed non sunt lux in domino, de iustis dicatur, nunc autem lux in domino. Decenter quoque Ephesius, qui ad scientiam summam conscenderant, scribitur quod sint lux in domino. Neque vero tenebræ ipsæ vertuntur in lucem, aut lux in tenebras commutatur: sed hi qui ab eo quod sunt, nomen quoque vel virtutis meruere vel vitij, si conuersi fuerint de alio in aliud, & in his rebus a quibus possidentur, vel tenebrarum, vel lucis vocabulum fortientur.*

Ioan. 3. e

d ¶ *Ut filij, &c.*] Si Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt: filij Dei filij lucis sunt. Nec non, si Christus lux vera est: filij quoque eius ad quos loquitur, dicitur: *Filioli mei adhuc*

Ioan. 13. d

modicum vobiscum sum: filij veræ lucis sunt. Ex quo colligitur, eosdem filios esse Dei patris, qui sunt filij Christi Iesu.

e ¶ *Fructus enim lucis est, &c.*] Aduersus Marcionem, qui iustum Deum a bono separat, & putat creatorem esse iustum: alium vero nescio quem cuius Christus iste qui venit filius sit, bonum tantummodo esse Deum, hoc testimonium proferamus. Si quidem fructus lucis, nõ solum est in bonitate, sed in iustitia, & in veritate. Vbi itaque bonitas est, ibi & iustitia: vbi iustitia, ibi consequenter & veritas. Apud bonum ergo Christi patrem, ut ipsi quoque fatetur, est veritas & bonitas. Vbi autem bonitas & veritas: apud ipsum, & non apud alium, ut nunc Apostolus docet iustitia est. Intelligat quoque Marcion ipsum Christum, bonitatem, veritatem, & iustitiam nuncupari. Bonitatem, in eo, quod non secundum opera, sed secundum misericordiam det gratiam credentibus in se. Iustitiam in eo, dum unicuique retribuit quod meretur. Porro veritatem, dum ipse solus causas creaturarum omnium rerumque cognoscit.

f ¶ *Probatentes quid, &c.*] Omnia facienda cum consilio, ut cauti atque solliciti ea tantum quæ scimus Deo placere, faciamus, in morem prudentissimi trapezitæ, qui sculptum numisma non solum oculo, sed & pondere & tinnitu probat. Quia vero in hoc loco contextus eloquij videtur esse turbatus, & tota scaterere sententia: sic ordini sermo reddendus est. *Nolite ergo fieri comparticipes eorum, probantes quid sit beneplacitum Deo: & si enim eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux estis in Domino: quasi filij lucis ambulate, fructus luminis ostendentes in omni bonitate & iustitia & veritate.*

g ¶ *Et nolite communicare, &c.*] Et ad Galatas nomen fructus in spiritu operis vero posuit in carne, dicens: *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, & reliqua. Fructus vero spiritus est charitas, gaudium, pax, &c.*] Porro in presentiarum, opera tenebrarum infructuosa appellauit, quibus qui ea fecerint, communionem sociantur.

Galat. 5. d

h ¶ *Magis autem & arguite.*] Inter cætera mandata, etiam peccantes posse arguere, maxime libertatis est. Sed hoc ille potest facere, qui non meretur audire: *Hypocrita, eijce primam trabem de oculo tuo: & tunc poteris eijcere festucam de oculo fratris tui.* Quamobrem & propheta, nulla ipsi peccatorum sorde polluti, nec cauteriatam habentes conscientiam, poterant cæteros arguere delinquentes. Ex quo animaduertendum cum arguere posse, qui ipse nõ redarguatur in semetipso.

Luc. 6. f

4. Reg. 13. d

i ¶ *Quæ enim, &c.*] Non mihi videtur sermonis stare contextus, ut id quod nunc dicitur: quæ enim occulte fiunt ab eis, ex superioribus pendeat, & sciri possit ad quos potissimum referendum sit: nisi forte altius reddatur hyperbaton, & ad filios diffidentia copuletur, ut sonare possit: quæ enim occulte fiunt a filiis diffidentia, turpe est & dicere: quæ sunt fornicatio & immunditia & auaritia omnis.

Psal. 90. e
118. e

k ¶ *Omnia autem arguta, &c.*] Omnia, haud dubium quia ea quæ occulte fiunt a filiis diffidentia: hæc enim a luce arguta manifestantur. Lux autem arguit ea quæ prius erant tenebræ, & postea facta sunt lumen in Domino: ut ex eo quod corripuntur, mutantur in melius, & mutata manifestentur in publico, & publicata sint lumen: quia omne quod manifestatur lux est.

l ¶ *Propter quod dicit, &c.*] Quoniam opera tenebrarum a luce arguta manifestantur in lucem, his quæ arguta fuerant transmutatis, dicitur dormientibus & mortuis, eo quod opera fecere tenebrarum: Surge qui dormis, & exurge a mortuis.

Quærat

Quærat aliquis, quis nam sit iste qui dicat: Surge qui dormis, & exurge à mortuis: aut cuius testimonio Apostolus sit abusus. Et quidem qui simplici responsione contentus est, dicit in receditis eum prophetis, & his, quæ vocantur apocrypha, hæc lecta in mediū protulisse (sicut in aliis quoque locis illum fecisse manifestum est)

Non quod apocrypha comprobaret: sed quo & Arati & Epimenidis & Menædri veribus sit abusus, ad ea que voluerat in tēpore comprobanda. Nec tamen Arati & Epimenidis & Menædri tota quæ scripsere sunt sancta, quia eos vere aliquid dixisse testatus est. Alius vero quasi, *ἐπισημασμένην* Spiritus sancti apostolus figurauerit, ad exhortationem pœnitentiæ hæc dicta memorabit. Ego certe securum paupertatulam meam, omnes editiones veterum scripturarum, ipsaque Hebræorum volumina diligenter euentilans, numquam hoc scriptum reperi. Nisi forte & hoc dicamus: quo modo olim propheta in concione populi loquebatur: hæc dicit dominus, & quoniam dominus locutus est: ita & Apostolum Spiritu sancto plenum, repente in verba, quæ in se Christus loquebatur, erupisse atque dixisse, hæc dicit dominus. Nec non & illud est differendum, quo modo vni atque eidem dicatur quasi viuenti, surge qui dormis, & quasi mortuo, exurge à mortuis. Igitur quia & spiritus est hominis, quem semper in bonam partem scriptū meminimus, & anima cuius & infirmitates & mortes legimus peccatorū: id quod nunc dicitur, surge qui dormis, referatur ad spiritū, & quod sequitur, exurge à mortuis, animæ coapteretur: *Anima enim quæ peccauerit, ipsa morietur.* Spiritus autem mortem nunquam omnino legimus. Christus ergo lux vera, orietur ei qui surrexerit de somno, & ex mortuis fuerit suscitatus. Scio me audisse quendam de hoc loco in ecclesia disputantem: qui in theatrale miraculum, nūquam ante visam formam populo exhibuit, vt placeret: Testimonium hoc, inquit, ad Adam dicitur in loco caluarie sepultum, vbi crucifixus est dominus. Qui caluarie idcirco adpellatus est: quod ibi antiqui hominis esset conditū caput: Illo ergo tempore quo crucifixus dominus, super eius pendebat sepulcrum, hæc propheta completa est, dicens: Surge Adam qui dormis, & exurge à mortuis, & non vt legimus *ἐπισημασμένην* *ἐπισημασμένην*, id est, orietur tibi Christus, sed *ἐπισημασμένην*, id est, contingeret te Christus: Quia videlicet tactu sanguinis ipsius & corporis dependentis viuificeretur atque confurgat, & tunc typum quoque illum veritate compleri, quando Elias mortuus mortuum suscitauit. Hæc vt verum sint, nec ne, lectoris arbitrio dereliquo. Certe tunc in populo dicta placuerunt, & quodam plausu ac tripudio sunt excepta. Vnum quod scio loquor, cum loci istius interpretatione atque contextu sensus iste non conuenit.

F **a** ¶ *Videte ergo, &c.* Recte Ephesius dicitur, vt caute ambulent, qui habebant exercitatos sensus ad discernendum bonum & malum: & probantes omnia, id quod statuerant bonum esse, retinebant. Qui autem videt quo modo ambulet, & quam caute figat gradum (ne forte ad lapidem offendat pedem suum) & dicit: *Lucerna pedibus meis verbum tuum domine: vtique sapiens est.* Non enim puto *ιδιωτῶν* quempia, & si velit ambulare caute, posse hoc implere præceptū: quia sapientibus & non incipientibus imperatum est. Ex quo intelligimus & præcepta moralia (quæ plerique manifesta arbitrantur, ex eo quod in octauodecimo psalmo dicitur: *Mandatum domini lucidum illuminans oculos*) indigere prudenti, & circumspecta expositione: quia lucidum illud præceptum, eorum illuminat oculos, qui insipientia derelicta, sapientiæ studiis se manciparint.

b ¶ *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Qui sapiens est, & idcirco caute ambulat, redimit tempus. Tempus autem redimit, quia dies mali sunt. Quando in bono opere tempus consumimus: emimus illud, & proprium facimus, quod malicia hominum venditum fuerat. Nemo autem vitæ huius querens necessaria, & de diuitiis & sollicitu-

dinib., quas euangeliū spinas nūcupat, cogitans, potest sibi tempus redimere. Redimentes autem tempus, quod in diebus malis est, quodammodo immutamus illud, & dies malos in bonos vertimus, & facimus illos non præsentis sæculi, sed futuri. Potest & aliter locus iste edisseri: O vos Ephesij) quibus de somno sæculi istius exurgētib. sol iustitiæ ortus est Christus) caute ambulate atque prudēter, & abiecta insipientia, tenete sapientiam: per quam possitis, non cum varietate temporū commutari, sed diuersitatem temporum vobis vnum tempus efficere. Et quia sunt plurimæ persecutiones, (In principio quippe fidei propemodum quotidie vexabatur ecclesiæ) vnum tenete cursum, & hoc scitote seruandum: vt non in morem stulti, quasi luna mutemini, sed quod semel cœpistis, firma mente teneatis: ne videlicet si perfectorem iudicem videritis, & vos cum iudicis voluntate mutemini. Rursum si alius dogmatis vestri laudator aduenerit: vos fateamini Christianos: sed quod estis, omni tempore referuate. Aliquod de scripturis ponamus exemplum: vt quod dicimus manifestius fiat. Ioseph vnum habebat propositū, placere Deo. Hoc nulla varietate temporis immutatum est: nec fratrum inuidia, nec conditione seruitutis: nec ætatis illecebris, nec dominæ repromissis, nec squalore carceris, nec postea tumore Ægyptiæ potestatis: sed semper vnus fuit, & veritatem vt diximus temporum sibi redimens, malos dies vertit in bonos. Hoc idem & de Iob sentiendum est, quod per varia tentamenta vexatus: nec diuitiis, nec dānis, nec orbitate, nec vulnere, nec exprobratione amicorū, nec solitudine, nec postea bonorum omnium restitutione mutatus est. Redemerat enim sibi tempus, & dies malos fecerat bonos.

c ¶ *Propter quod nolite, &c.* Quia tempus malum est, & sicut supra diximus, redimendum, appetenda ante sapientia est, vt per illam intelligere valeamus quæ sit voluntas Dei. Non enim possumus caute ambulare: nisi prius intellecta voluntate Dei. In omni ergo opere primum considerandū quid velit Deus, & habito iudicio, id postea faciendū, quod illi placere fuerit comprobatum.

d ¶ *Et nolite inebriari vino, &c.* Quo modo non possumus duobus dominis seruire, Deo & mammonæ: sic non possumus spiritu impleri pariter & vino. Qui enim spiritu impletur, habet prudentiam, & mansuetudinem, verecūdiam, castitatem. Qui vino, habet insipientiam, furorem, procacitatem, libidinem. Hoc quippe æstimo vno verbo significare luxuriam. Quod si quidam intelligerent, numquam me temeritatis & hæreseos arguissent: quod in virginitate seruanda dixerim vinum adolescentulis declinandum, & non mittendum super flammam oleum: nec naturalem carnis ardorem fomentis voluptatis augendum. Potest autem vinum, in quo est luxuria, & illud accipi, de quo in cantico Moyse dicitur: *Furor draconum vinum eorum, & furor aspidum insanabilis*: quod omnes qui sæculi istius cogitatione sunt ebrij, bibunt & insanunt, & vomunt, & præcipites corruunt. Et iuxta Lapitharum, Centaurorumque fabulā, in mutuum feruntur exitium. Huic vino, illud vinum contrarium est: quod Dominus se nobiscum in regno suo bibiturum esse promittit. Frequenter annotauimus, nomen spiritus absque additamento, in bonam positum partem: quod qui dem etiam nunc obseruandum videtur.

e ¶ *Loquētes vobismetipsis, &c.* Qui se abstinerit ab ebrietate vini, in quo est luxuria, & pro hoc spiritu fuerit impletus: iste omnia potest accipere spiritualiter, psalmos, hymnos, & cātica. Quid autē intersit inter psalmū & hymnum, & canticū, in psalterio plenissime discimus. Nunc autē breuiter hymnos esse dicendum, qui fortitudinem & maiestatem prædicant Dei, & eiusdem semper vel beneficia vel facta mirantur. Quod omnes psalmi continent, quibus alleluia,

Eph. 18. a

F

4 Reg. 13. d

Psal. 90. e
118. e

G

H

Math. 6. e

Deut. 32. d

Math. 26. e

Eph. 5. b

A

vel prapositum vel subiectum est. Psalmi autem proprie ad ethicu locum pertinent: vt per organum corporis, quid faciendum, & quid vitandum sit nouerimus. Qui vero de superioribus disputat, & concentum mundi, omniu que creaturarum ordinē atq; concordiam subtilis disputator edisserit, iste spirituale canticu canit. Vel certe (vt propter simpliciores manifestius, quod volumus eloquamur) psalmus ad corpus, canticu refertur ad mentem. Et canere igitur & psallere & laudare dominu, magis animo quam voce debemus: Hoc est quippe quod dicitur: *Cantates & psallentes in cordibus vestris domino.* Audiant haec adulescentuli: audiant hi quibus psallendi in ecclesia officium est, Deo non voce sed corde cantandum: nec in Tragedorum modum guttur & fauces dulci medicamine colliniendas: vt in ecclesia theatrales moduli audiantur & cantica, sed in timore in opere, in scientia scripturarum. Quamuis sit aliquis, vt solent illi appellare κακοφωνοι, si bona opera habuerit, dulcis apud Deu cantor est: Sic cantet seruus Christi, vt non vox canentis, sed verba placeant quae leguntur: vt spiritus malus, qui erat in Salue, eiiciatur ab his qui similiter ab eo possidentur, & non introducatur in eos, qui de Dei domo scenam facere populo-

1. Reg. 16. d

2. Thess. 5. c

B

Luc. 12. a

Iob. 1. d

in cordibus vestris domino. ^a Gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi, Deo & patri. ^b Subiecti inuicem in timore Christi. ^c Mulieres viris suis subditae sint sicut domino: quomodo vir caput est mulieris, sicut & Christus caput ecclesiae. ^d Ipse est saluator corporis. ^e Sed sicut ecclesia subiecta est Christo

^a *Gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi, Deo & patri.* Huic quid simile, & in epistola ad Thessalonicenses prima scriptum est: *Semper gaude, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.* Quod praecipuum ille solus custodire potest, qui prouidentia Dei nouit etiam quinque passeris, qui venduntur dipodio, gubernari, quorum vnus non cadit in laqueum sine patris voluntate. Quod autem ait: *Gratias agentes, & semper, & pro omnibus:* Dupliciter intuendum, vt & in omni tempore, & pro omnibus, quae nobis accidunt Deo gratias referamus: vt non tantum pro his quae bona putamus, sed etiam quae nos coartant, & contra nostram veniunt voluntatem, in Dei praeconium mens laeta prorumpat, & dicamus: *Nudus exiui de matris meae, nudus & redeam:* sicut placuit domino, ita factum est: sit nomen domini benedictum. Haec actio gratiarum apud prudentes viros & generaliter, & specialiter observatur. Generaliter, vt gratias agamus Deo, quod nobis sol oritur, dies currit, nox mutatur in requiem: splendore lunae tenebrae temperantur, & ortu occasuque stellarum tempora mutantur & redeunt: quod nobis seruiunt pluuiae, terra parturit, elementa famulantur: quod tantae animalium varietates, vel ad vehendum, vel ad operandum, vel ad vescendum, vel ad tegmen, vel ad exemplum, vel ad miraculu datur sunt, & ad extremum quod nati sumus, quod subsistimus, quod in mundo quasi in quadam domo potentissimi patris familias procuracionem gerimus, & totum quidquid in mundo est, nostri causa intelligimus procreatum. Specialiter vero, quando in Dei beneficiis, quae nobis accedunt, gratulamur. Sed hoc & gentilis facit, & Iudaeus, & publicanus, & ethnicus. Christianorum propria virtus est etiam in his, quae aduersa putantur, referre gratias creatori. Si domus corruerit, si amantissima vxor, & filij, vel captiuitate vel veneno vel naufragio intercepti sint: si diuitias proserptione perdidimus: si sanitatem innumerabiles morbi & semper expectanda miseris podagrae debilitas fregerit: qui sibi sanctiores videntur, solent Deo referre gratias quod de periculis, vel de miseris liberati sunt. Sed iuxta Apostolum haec virtus est maxima, vt in ipsis periculis atque miseris, Deo gratias referatur, & semper dicamus: *Benedictus Deus, minora me scio sustinere quam mercor:* haec ad mea peccata parua sunt: nihil mihi dignu redditur. Hic animus Christiani est, hic crucem suam tollens, sequitur Saluatore, que nec orbitas nec damna debilitant. Quem vt Flaccus in lyrico carmine ait: *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.* Qui autem, sicut diximus, gratias agit Deo & patri in mediatore Dei & hominum, referat eas Christo Iesu: quia nisi per illum accedere non valemus ad patrem.

^b *Subiecti inuicem, &c.* Audiant haec episcopi, audiant presbyteri, audiant omnis ordo doctorum: subiectis suis se esse subiectos, & imitentur dicente Apostolum: *Cum enim essem liber ex omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt omnes lucrifacerem.* Et in alio loco: *Per charitatem seruite inuicem.* Vnde & ipse eadem charitate omnibus gentium seruiuit ecclesiis. Saluator quoque formam serui accepit: vt seruiret discipulis suis, & pedes eorum lauit. Hoc interest inter gentium principes & Christianorum: quod illi dominantur subditis, nos serui-

G
1. Cor. 9. d
Galat. 5. a

Ioan. 13. b

E
Luc. 9. f

1. Cor. 7. a

1. Cor. 3. c

Act. 20. f

Luc. 21. d

Mat. 24. g

F

Sed & hoc quod ait: In timore Christi, sic accipiendum: vt ipsa subiectio non propter hominum gloriam, sed propter timorem Christi fiat: dum illum timemus offendere. Alius vero sic interpretabitur: subiecti inuicem in timore Christi: vt hanc sententiam generalem in consequentibus diuidat atque partiri: *Mulieres viris suis subditae sint: & filij obedite parentibus, & serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore:* vt non solum vxor viro, & filij parentibus, & serui dominis, sed etiam viri mulieribus, iuxta officium quod praecipuum est, & patres filiis, ne illos ad iracundiam prouocent, & domini seruis, vt remittant minas, & praebent his quae habent necessaria, inuicem sint subiecti, & hoc ex Christi timore faciat: Vt quo modo seruis suis fuit ille subiectus: sic & hi, qui maiores videntur, subiiciantur minoribus suis, reddendo officia quae iubentur. Possumus hic timorem & pro εὐλαβία, id est, reuerentia accipere, quae magis vicina est charitati. Nequaquam enim conuenit Ephesius, vt timore quid faciant, & non dilectione Christi.

^c *Mulieris viris suis, &c.* Hoc quod in Latinis exemplaribus additu est, subditae sint: in Graecis codicibus non habetur: si quidem ad superiora refertur, & subauditur: Subiecti inuicem in timore Christi: vt ἀπὸ κοινῆ resonet, subiectae & mulieres viris suis sicut Domino. Sed hoc magis in Graeco intelligitur, quam in Latino. Quomodo itaque Christo subiecta est ecclesia: sic subiecta sit vxor viro suo: Quem enim habet principatu & subiectionem Christus & ecclesia: huic eidem ordini maritus & vxor astringitur. Sed videndum, vt quomodo in Christo & in ecclesia sancta coiunctio est: ita & in viro & in muliere sancta sit copula. Sicut autem non omnis congregatio haereticorum Christi ecclesia dici potest: nec caput eorum Christus est: sic non omne matrimonium, quod non viro suo secundum Christi praecipua coiungitur, rite coiugium appellari potest: sed magis adulterium: Alias autem subiicitur vxor viro vt domino: quia ad ipsum conuersio eius est, & ipse illius dominabitur. Nam & Sara dominum vocabat Abraham: quae spontanea seruitus, quanto magis fuerit voluntate subiecta, tanto esse incipit coequalis: quinimo, obsequiis suis in seruitutem redigere dominantem. Quidam hunc locum secundum Anagogen ita interpretatur: vt dicant vxorem in corpore, virum accipi in animo. Et sicut Christo subiecta est ecclesia: ita corpora subiici debere sensui, & in vnum spiritum redigi, si domino fuerint copulata. *Qui enim adheret Domino, vnus spiritus est.*

D

Genes. 3. c
Ibid. 28. b

1. Cor. 6. d

^d *Ipse est saluator corporis.* Quoniam propinquior atque inferior est a substantia Christi natura ecclesia: propterea eam corpus Christi aestimo nominatam: cuius corporis Saluator est Christus Iesus, id est, verbum, sapientia, caeteraque virtutes, in quibus intelligitur filius Dei. Quare curiosius, sicubi in diuinis voluminibus potueris inuenire, vocabulu carnis pro ecclesia positum. Si quidem nunc nequaquam caro, sed corpus Christi appellatur ecclesia. Porro manifestum, quod quidquid caro est, consequenter & corpus sit: non autem quidquid corpus, hoc consequenter & caro.

^e *Sed sicut ecclesia subiecta, &c.* Ecclesia Christi gloriosa est: non habet maculam neque rugam, aut quid istiusmodi. Qui ergo peccator est, & aliqua sorde maculatus, de ecclesia Christi

Gen. 24. g

Christi

E Christiani nō potest appellari, nec Christo subiecto dici. Possibile autem est ut quo modo ecclesia, quæ prius rugam habuerat & maculam, in iuuentutem & munditiam postea restituta est: ita & peccator currat ad medicum (quia non habent opus sani medico, sed malè habentes) & curentur vul-

mè cum sciat illam in resurrectione saluandam, & visuram esse salutare Dei. Talis vir caput habet Christum, & cū propter salutem carnis se humiliat factus fuerit cum vxore sua vna caro, retrahit eam ad spiritum, & domino copulatus, caro esse desinit. Pulchre quoque maculam aut rugam, quia

G
Esa. 40. b

Lut. 9. f
quia corpus est Christi. Satis quoque eleganter & cautè ad Ephesios loquens ait: ut ecclesia subiecta est Christo: ita & vxores viris suis. Si. n. ita vxor subiicienda viro est, ut Christo ecclesia: inter virum & vxorem erit sancta cōiunctio, & nunquam corporis seruiet passionibus. Quod si nobis aliquis illud quod ad Corinthios scribitur opposuerit: virum vxori debitum reddere, & vxorē viro: animaduertat magnam inter Corinthios & Ephesios esse

ita & mulieres viris suis in omnib. ^a Viri diligite vxores vestras, sicut & Christ^o dilexit ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, ut eā sanctificaret, mūdans eam lauacro aquæ in verbo: ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam nō habentem maculam aut rugam, aut aliquid eiusmodi: sed ut sit sancta & immaculata. ^b Ita & viri debent diligere vxores suas sicut sua corpora. Qui ^c vxorem suam diligit, seipsum diligit: nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam. Quoniam membra ^d sumus corporis eius

de coniugio loquebatur, de exemplo mulierum ad decorem traxit ecclesiam. Sicut enim solent in mulierum corporibus vel sordere neui, vel ruga contrahi, vel lentigo variari, & hoc est omne studium feminarum, ut quod sordere videtur abstergant, & exhibeant maritis corporum venustatem: ita & animæ omni peccatorum sordē purgandæ sunt: ut ruga veteris hominis in iuuentute tendatur, & renouetur in nouum hominem de die in diem.

1. Cor. 7. 4

1. Cor. 3. 6. 5.

Act. 10. f

Lut. 21. d

Mat. 2. 4

F distantiam. Illis quasi paruulis atque lactentibus scribitur: in quibus erant dissensiones, & schismata, & audiebatur fornicatio, qualis ne inter gentes quidē, & propterea eis conceditur, ut post orationem ad idipsum redeant: ne tententur à satana: licet & ibi in consequentibus, non iuxta voluntatem: sed iuxta *οὐρανὸν καὶ γῆν*, se eis dicat ignoscere. Ephesij verò, apud quos fecit triennium, & omnia eis Christi aperuit sacramenta, aliter erudiuntur, & habet vnusquisque arbitrij liberam potestatem, vel Corinthios sequi, vel Ephesios, & saluari aut seruitute Corinthij, aut Ephesij libertate. Væ, inquit Saluator, *pregnantibus & lactantibus in die illa*, hoc est iudicij: quæ utiq; propriè opera nuptiarum sunt. Vnde omni labore nitendum, ut magis Ephesios quàm Corinthios æmulemur: nec deprehendamus quasi in diluuiō euentes & vendentes, nubentes & matrimonio copulati: sed accinctis lumbis lucernas teneamus in manibus.

b *¶ Ita & viri, &c.*] Et in Genesi ex persona loquentis Adæ scriptum est: *Hoc nunc os ex ossib. meis, & caro ex carne mea:* Gen. 2. d
& idipsum in euangelio domino postea dicente firmatur: *Qui creauit ab initio, masculum & feminam fecit eos, & dixit: Mas. 19. a*
Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Cum igitur vir & vxor vna caro sint: ita vxoribus ut nostris corporibus prouidentum Nemo autem corpus suum turpiter amat, aut semetipsum propter coitum diligit, sed quasi vasculum animæ suæ fouet corpus & nutrit: ne fracto vase, id quod cōtinebatur, effluat & erumpat. Nec non & iuxta literam, quàm diu mulier partui seruit & liberis, hanc habet ad virum differentiam, quàm corpus ad animam: Sin autem Christo magis voluerit seruire quàm sæculo: mulier esse cessabit, & dicetur vir: quia omnes in perfectum virum cupimus occurrere. Quod si ad Tropologiam & hæc referimus, amabimus nostrum corpus, & corporis sensus: vilioris quidem conditionis ab animo, sed per quos ad mentem bonarum artium & virtutum transeant disciplina.

Gen. 2. d

Mas. 19. a

H

c *¶ Qui vxorem suam, &c.*] Quantum ad simplicem intelligentiam pertinet, sancta inter virum & vxorem charitate præcepta, nunc iubemur ut nutriamus & foueamus coniuges, ut scilicet eis victum atque vestitum & ea quæ sunt necessaria præbeamus. Sed opponi nobis potest, quod non sit vera sententia dicentis Apostoli. *Nemo enim vnquam carnem suam odit, cum morbo regio laborantes, & phthisi, & cancro, & distillationibus, mortem vitæ præferant, & sua odierint corpora.* Magis itaque ad tropicam intelligentiam sermo referatur, & dicamus, quod illam carnem quæ visura sit salutare Dei, anima diligit & nutriat & foueat, eam disciplinis erudiens, & cælesti saginans pane, & Christi sanguine irrigans, ut refecta & nitida, possit libero cursu virum sequi, & nulla debilitate & pondere prægruari. Pulchrè etiã in similitudinem Christi nutrientis & fouentis ecclesiam, & dicentis ad Hierusalem: *Quotiens volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, & noluitis?* animæ quoque fouent corpora sua, ut corruptiuum hoc induat incorruptionem, & aliarum læuitate suspensum, in aërem facilius eleuetur. Foueamus igitur & viri vxores, & animæ nostra corpora, ut & vxores in viros, & corpora redigantur in animas, & nequaquam sit sexuum vlla diuersitas: Sed quomodo apud angelos, non est vir & mulier, ita & nos qui similes angelis futuri sumus iam nunc incipiamus esse quod nobis in cælestibus repromissum est.

Gen. 2. 4

a *¶ Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit, &c.*] Quamuis sui inuicem maritus & coniunx amore teneantur (qualis illa vxor memoratur Haldrubalis, quæ capto viro, in patriæ se iecit incendium, & cæteræ quæ viris mortuis superuivere noluerunt) Numquã tamen dilectionem illam vir sapiens dilectioni Christi & ecclesie comparabit. Sanctus igitur hic intelligendus est amor, quo & Isaac dilexit vxorem suam Rebeccam (quæ interpretatur patientia) & de terra Mesopotamiæ (quæ sæculi huius ex omni parte fluctibus cingitur) in terram eam repromissionis inducit, ut cōsolaretur pro morte matris suæ: Interitum qui ipse synagoga, coniunctione ecclesie temperauit. Ista dicentes occasionem hæreticis damus, qui omnes omnino nuptias repudiandas putant, & hoc vel maximè vtuntur testimonio. Quibus breuiter respondendum, passiones hic & immunditiam & luxuriam ab Apostolo inter maritum & vxorem vetari, non sanctam coniunctionem: alioquin si coniugium omnino prohibebat: quid necesse fuit dicere, vxores vestras: cum potuerit dicere: Viri diligite mulieres vel vxores: Vestras enim, propriè matrimonium sonat: Et rursum in sequentibus: & viri debent diligere vxores suas sicut sua corpora: & adhuc manifestius: qui vxorem suã diligit, seipsum diligit: Nemo enim vnquam suam carnem odit, sed nutrit & fouet eam: quia secundum edictum legis antiquæ, & in-staurationem euangelij, maritus & vxor vna caro efficiuntur. Liberorum ergo, ut diximus, in matrimonio opera concessa sunt. Voluptates autem, quæ de meretricum capiuntur amplexibus, in vxore damnatæ. Hoc legens omnis vir & vxor, intelligant sibi post conceptum, magis orationi quàm connubio seruiendum. Et quod in animalibus & bestiis ipso naturæ iure præscriptum est, ut prægnantes ad partum vsque non coeant: hoc in hominibus, sciant arbitrio derelictum: ut merces esset ex abstinentia voluptatum. Quia vero secundum Tropologiam, viros animas, & vxores corpora dixeramus: sic diligit anima carnem, quo modo Christus ecclesiam: ut semetipsam tradat pro salute ipsius, & eam sanctificet verbo doctrinæ: ut exhibeant sibi eam non habentem maculam aut rugam aliquam vetustatis: maxi-

d *¶ Quoniam membra, &c.*] Quia membra sumus corporis Christi, & Christus nutrit & fouet ecclesiam, ideo & nos nutriamus & fouemus carnem nostrã, quam nemo vnquam odio habuit. Membra autem sumus corporis Christi, non secundum naturam diuinitatis æternæ, sed iuxta id quod hominem est dignatus assumere: Quamquam & homo ipse qui assumptus est, habeat naturam nostrorum corporum, sed non habeat originem. Nos enim ex humano se mine coagulatur, ille de Spiritu sancto natus est. Potest autem

N

S. Hieron. Tom. 6.

A

& aliter dici: Quoniam corpus Christi ecclesia est, & ecclesia de cunctis credentibus congregatur, Paulus & Ephesij membra sunt corporis, id est, ecclesie Christi.

a ¶ Propter hoc, &c.] Quod frequenter annotauimus, apostolos & euangelistas non eisdem verbis vfos esse testamenti veteris exemplis, quibus in propriis voluminibus continentur, hoc & hic probamus, siquidē testimonium istud ita in Genesi scriptum est: Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem suam, & adheret uxori suae, & erunt duo in carne vna: nunc autem Apostolus pro eo quod ibi habetur

Gen. 2.4

ἕνα κεν ἡσονται, id est, propter hoc, posuit ἀπὸ τοῦτου, quod Latine aliis verbis dici non potest: deinde patre suo & matre sua, pronomina abstulit, & patrem tantum posuit & matrem: & quod in medio dicitur, & adheret uxori suae, hic penitus praetermisit, & tantum quod sequebatur hoc dictum, superioribus copulauit, & posuit: & erunt duo in carne vna. Hoc autem totum nunc idcirco obseruauimus, vt etiam in ceteris locis, sicubi testimonia quasi de prophetis & de veteri testamento ab apostolis usurpata sunt, & in nostris codicibus non habentur, nequaquam statim ad Apocryphorum ineptias & deliramenta curramus, sed sciamus scripta quidem ea esse in veteri testamento, sed non ita ab apostolis edita, & sensum magis usurpatum, nec facile nisi à studiosis posse vbi scripta sint inueniri. Igitur ad exhortationem mutui affectus inter vxorē & virum, Adam & Euae sumpsit exemplum: Vt quomodo costa tollitur de Adam, & edificatur in coniugem, & ipsa rursus coniunx in vnam viri carnem redigitur, quia qui vxorem diligit, seipsum diligit, sic & nos nostras amemus vxores. Id ipsum autem per Allegoriam in Christo interpretatur & in ecclesia: vt Adam Christum, & Eua perfiguraret ecclesiam. Factus est enim nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Et quomodo de Adam & vxore eius omne hominum nascitur genus: sic de Christo & ecclesia omnis credentium multitudo generata est. Quae vnum ecclesiae corpus effecta, rursus in latere Christi ponitur, & costae locum replet, & vnum viri corpus efficitur, ipso domino id in euangelio postulante: Pater da, vt quo modo ego & tu vnum sumus, sic & ipsi in nobis vnum sint. Interrogemus Marcionē, qua consequentia locum istum, qui de veteri usurpatus est instrumento, in Christū & in ecclesiam interpretari queat, cum iuxta illum scriptura vetus omnino non pertineat ad Christum.

B

1. Cor. 15.4

b ¶ Sacramentum hoc, &c.] Non vt plerique existimant, omnis historia quae de Adam & de Eua in Genesi scripta est, ad Christum & ad ecclesiam facile referri potest, sed tantūmodo quod in praesenti loco ponitur: Id est, propter hoc relinquet homo patrem suū & matrem suam, & adheret uxori suae, & erunt duo in carne vna. Primus. n. homo & primus vates Adam, hoc de Christo & ecclesia prophetauit, quod reliquerit dominus noster atque Saluator patre suum Deum, & matrem suam caelestem Hierusalem, & venerit ad terras propter suum corpus ecclesiam, & de suo eam latere fabricatus sit, & propter illam Verbum caro factum sit. Et quia non omnia aequalia sacramenta sunt, sed est aliud sacramentum maius, & aliud minus, propterea nunc dicit: Sacramentum hoc magnum est: simulque humilitatis eius indicium est inferentis: Ego autem dico in Christo & in ecclesia. Gregorius Nazianzenus, vir valde eloquens, & in scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, vt Apostolus in Christo illud & in ecclesia interpretans, non se ita asserat, vt testimonij postulabat dignitas, expressit: sed quodammodo dixerit, scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, & diuinum cor quærat interpretis: Ego autem pro pusillitate sensus mei, in Christo interim illud & in ecclesia intelligendum puto, non quo aliquid Christo & ecclesia maius sit, sed quod totum quod de

Ioan. 10.

eius, ex carne eius & ex ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. Veruntamen & vos singuli vnusquisque suam vxorem sicut se ipsum diligit. Mulier autem vt timeat virum.

CAPVT VI.

Filij obedite parentibus vestris in domino, hoc enim est iustum. Honora patrem tuum & matrem tuam (quod est mandatum primum

Adam & de Eua dicitur, in Christo & in ecclesia interpretari posse difficile sit.

c ¶ Veruntamen & vos, &c.] Estimet aliquis eandem inter maritum & vxorem iuberi ab Apostolo charitatem, quae in proximum praecipitur, sic enim scriptum est: Diliges proximum tuum sicut teipsum: & nunc dicitur, vnusquisque suam vxorem sicut se diligit. Ergo eadem in proximum & in vxorem charitas erit. Quod si proximus, iuxta interpretationem Saluatoris, omnis homo est homini, nulla ergo erit inter vxorem & quorūlibet hominum dilectionem differentia charitatis, quod dicere valde absurdum est. In Proximo enim similitudo ponitur, sic eum diligas, sicut te, & cupias esse saluatum. In vxore

autem comparationis aduerbium, sicut, non similitudinem, sed approbationem & confirmationem, cum quodam pondere sonat, quomodo dicimus de viro, quasi vir fecit, & de saluatore scriptum est: Vidimus gloriam eius, quasi gloriam vnigeniti. Non quo ipse Saluator gloriam habuerit ad comparationem alterius vnigeniti, ipse est enim vnigenitus: Et vnigenitus, si & alter fuerit, vnigenitus non potest appellari. Vnde alterius vnigeniti non indigebat exemplo, sed quasi vnigenitum, hoc est, vt semetipsum decebat, gloriam habere possedit. Hoc idem & septuagesimi secundi psalmi, iuxta Graecos tamen exordium sonat, ὡς ἀγαθὸς ὁ θεὸς τῷ ἰσραὴλ τοῖς ἐνθέσσι τῆς καρδίας, quod à nostris translatum est: Quam bonus Deus Israel rebus corde. Alioquin iuxta Graecos ὡς, id est, sicut similitudinem magis videtur, quam firmitatem significare dictorum, si non vt confirmationem audieris, sed quasi exemplum. Simul & hoc attendendum, quod vir diligere iubetur vxorem, mulier verò timere virum. Congruit enim viro dilectio, mulieri timor: seruo verò non solū metus, sed & tremor iungitur. Vnde & in consequentibus ait: Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore. d ¶ Mulier autem, &c.] Si in Deum metus propter timorem supplicii, non sinit eum qui metuit esse perfectum, quanto magis imperfecta erit mulier, non solum Deum, sed etiam virum metuens. Propter quod requirendum, an carnaliter vxor intelligenda sit, & vxoris timor, cum frequenter mulro meliores maritis inueniantur vxores, & eis imperent & domum regant, & educant liberos, & familiae teneant disciplinam, illis luxuriantibus & per scorta currentibus. Haec viros suos vtrum regere debeant an timere, lectoris arbitrio derelinquo. Quod si iuxta Allegoriam, vt supra diximus, vxor in corpore accipitur, vir in animo, nihil incongruum est timere eam vt ancillam virum in secundo gradu, & in viiori substantia constitutam. Animi quippe (vt ait Crispus) imperio, corporis seruitio magis vtimur. Qui verò simplicem intelligentiam mulieris sequitur & mariti, duas significantias in verbo timoris esse monstrabit. Et dicit vnam, de qua Ioannes ait: Qui timet, poenam habet, & qui timet, non est perfectus: Iuxta quam & serui spiritum seruitutis habent in timore, quem exiguntur à domino, dicente ad nos: Et si pater sum ego, vbi est gloria mea: & si dominus sum ego, vbi est timor meus? Alteram verò, quae apud philosophos nominatur ἐὐδελεία, & apud nos, licet non plene sonet, reuerentia dici potest. Scit quoque & prophetas perfectorum timorem, quem qui timuerit, perfectus est, in tricesimo tertio psalmo, dicens: Non est inopia timentibus eum. Potest igitur vxori simpliciter intellectae, hic imperari metus, vt timeat, hoc est, reuereatur virum suum.

C

Ioan. 1.4

Exod. 10.4

3. Ioan. 4.4

Malac. 1.3

Sec. 7.0.

CAPVT VI.

Filij obedite parentibus vestris in domino, hoc enim est, &c.] Ambiguè dictum, vtrum in domino parentibus suis filii debeant obedire, an certè parentibus suis filii obediant in domino. Quod vtrumque faciendum, vt & his parenti-

Exod. 10.

Exod. 10.4

D

B

Mal. 1.9.

Eil. 4.4

Ibid. 6.4

A parentibus, qui nos in domino genuere, qualis fuit Paulus & apostoli, obediamus: & ea faciamus, quaecunque praeceperunt: & parentibus nostris de quibus secundum carnem nati sumus, obtemperemus in domino, implentes ea quae non sunt domini contraria voluntati. Simul & haereticos coartabimus, nolentes vetus testamentum esse Dei boni, cuius filius Christus sit: Qua ratione Apostolus Christi, boni Dei filij, scriptura creatoris utatur, & obedientiam filiorum de veteri lege praesumat. Quod testimonium de Exodo sumptum,

Exod. 10.

ita ibi contextitur: *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut bene sit tibi, & sis longaeuus super terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi:* de quo nunc ultima verba subtraxit, quod mandatum in decalogo quintum est. Vnde quaerendum, quare nunc dixerit, quod est mandatum primum, cum primum mandatum sit: *Non erit tibi deus alij praeter me.* Quamobrem nonnulli ita legunt, quod est mandatum primum in promissione: quasi quatuor alia mandata, quae ante haec dicta sunt, non habeant promissiones, & in hoc solo pollicitatio feratur adiuncta, ut bene sit tibi, & sis longaeuus super terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi. Sed videntur mihi non obseruasse subtilius, & in secundo mandato repromissionem esse sociatam. Ait enim: *Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem eorum quae in caelo sursum, & quae in terra deorsum, & quae in aquis subius terram: non adorabis ea, & non immolabis illis: Ego enim sum dominus Deus tuus, Deus zelotes: qui reddo peccata patrum in filios usque ad tertiam & quartam generationem, his qui me oderunt: & facio misericordiam in millia his qui diligunt me, & custodiunt mandata mea.* Obserua enim quod verba sunt spositionis: *Faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, & custodiunt mandata mea.* Forfitan ergo, quia decalogus executi de Aegypto populo, prima lex data est, vnumquodque mandatum decalogi, primum mandatum est appellandum, ad comparationem eorum praeceptorum, quae postea in lege conscripta sunt. Qui vero expositionem superiorem tenere conabitur, in eo quod distinxerat quod est mandatum primum in repromissione, dicit separatim esse mandatum: *Honora patrem tuum, & matrem tuam, & postea repromissionem suo loco positam, ut sis longaeuus super terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi.* In hoc vero mandato, id est, non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem, non seorsum, sed sub vno textu atque sermone, non tam promissionem datam quam sententiam in laudes Dei esse finitam, facientis misericordiam in millia his qui eum diligunt, & custodiunt mandata eius. Rursum is qui tota decalogi mandata, primum mandatum esse contendit, repromissionem, in qua scriptum est, ut sis longaeuus super terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi, non solum ad eos pertinere monstrabit, qui parentibus obsequantur, sed etiam ad alia innumerabilia praecepta, & necesse habebit cuncta replicare mandata, in quibus merces haec, & praemium promittantur, ut sint longaeui super terram, quam dominus Deus tuus dedit eis. A quo diuersus ille exigere debet interpretes, ut doceat ante hoc mandatum, illa quae ab eo prolata sunt, scripta esse mandata. Quod si non potuerit approbare frustra & in aliis praeceptis hanc repromissionem adiunctam esse memorabit. Post haec retractandum, pro honore patris & matris, non Iudaicum & carnale esse promissum ut longaeui sint filij super terram, quam dominus Deus tuus dedit eis. Multos enim fuisse credendum, qui & parentibus obsequentes cito mortui sint, & in parentes impij, usque ad extremam venerint senectutem. Respondeant enim Iudaei & similes Iudaeorum si vitae istius longitudo est in repromissis, & diu in corpore permanere felicitas est, quid tibi vult in psalmis: *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, habitavi cum habitantibus Cedar:* Et hoc Salomonis in Ecclesiaste: *Laudaui ego omnes mortuos, qui olim mortui sunt, super viuentes qui viuunt usque in praesens, & melior est super hos duos, qui necdum natus est, & non vidit omne opus malum, quod factum est sub sole.* Et post paululum: *Si genuerit vir centum filios, & annos plures vixerit, & multi sus-*

Exod. 10. 1

B

rint dies annorum eius, & anima illius repleatur bonis, & sepultura non sit ei: dixi melius est super eum abortiuum, quia in vanitate venit, & in tenebris nomen eius operietur, & quidem solem non vidit, & caetera. Si enim laudatur super viuos mortui (& iuxta quosdam, qui antequam in corpora ista de secedant, animas degere in caelestibus arbitrantur, melior esse dicitur duobus, qui necdum natus est, & omnis ista vita tentatio est: Et secundum Iob: *Mors viro requies.* Et iuxta eundem, & Hieremiam: *Maledicta est dies in qua nascimur*) quomodo nunc repromittitur honorantibus patrem & matrem, quod longaeui sint super terram, quam dominus Deus tuus dedit eis? Quaerenda est ergo terra, quam dominus repromittit & tribuit his qui spiritualem Aegyptum reliquerint, & cum omni patientia, magna & terribilia vitae istius deserta transierint, & vicerint reges magnos, quos percutit dominus, & transierint in Iudaeam, quae lacte & melle fluit. Et sub Iesu duce, Hiericho corruente, atque vastata, Hai, quae interpretatur abruptum, Hierusalem venerint, & aedificetur eis templum sub Salomone rege pacifico, & possideant terram quae mansuetis est praeparata: *Beati quippe mites, quoniam ipsi possidebunt terram:* quae vere est terra viuentium, psalmista quoque dicente: *Credo videre bona domini in regione viuentium:* Huius vitae longitudo & sapientia habet in manu dextera, in sinistra tenens diuitias & gloriam.

Mal. 1. 2

Eccl. 4. 4

Ibid. 6. 2

Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & conuersatione domini. Serui obedite dominis carnalibus, cum timore, & tremore,

Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & conuersatione, &c.] Peccatum filiorum est, non obedire parentibus, & quia poterant parentes aliquid imperare peruersum, adiunxit, in domino: Peccatum vero parentum, paruulos filios atque lactentes ad iracundiam prouocare, aut certe iam adolescentibus & maturioris aetatis, ea imperare quae graua sunt. Sicut igitur in filiis obsequium, & subiectionis merces est demonstrata, ita parentibus moderatum iubetur imperium, ut non quasi seruis, sed quasi filiis praesse se nouerint. Nec hoc praeccepti fine contentus est, sed & illud adiunxit: *Educate illos in disciplina, & correptione domini.* Quam correptionem nos legimus, melius in Graeco dicitur *νουθεσια*, quae admonitionem magis & eruditionem quam austeritatem sonat. Legat episcopi atque presbyteri qui filios suos saecularibus literis erudiunt, & faciunt illos comedias legere, & mimorum turpia scripta cantare, de ecclesiasticis forfitan sumptibus eruditos: & quod in corbonam pro peccato virgo vel vidua, vel totam substantiam suam effundens, quilibet pauper obtulerat, hoc in Calendariam strenam, & Saturnaliam sportulam, & Mineruale munus, grammaticus & orator, aut in sumptus domesticos, templi stipem, aut in fordida scorta conuertit. Eli sacerdos ipse sanctus fuit, sed quia filios suos non erudiuit in omni disciplina & correptione, supinus cecidit, & mortuus est: Non enim poterat ad priora extendi, sed retrorsum ruit, & opisthotono insanabili lapsus in tergum, ad Sodomam cum Soth vxore respexit: & certe corripuerat filios suos, dicens: *Quare facitis verba haec quae ego audio de vobis mala ab omni populo: Nolite filij mei: quoniam non est bona fama, quam ego audio de vobis.* De istiusmodi patribus, & Esaias lacrymabili voce causatur, dicens: *Et filij alienigenarum nati sunt eis.* Quod si hoc Ephesiis laicis, & plerisque, ut in populo solet, vitae huius negotiis occupatis, praecipit, ut filios suos erudiant in omni disciplina, & admonitione domini, quid de sacerdotibus aestimandum est, de quorum ordine ad Timotheum scribit, dicens: *Filios habentem in obsequio, cum omni honestate* Et id ipsum ad Titum inculcat & repetit: *Filios habentem fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos: & quasi vitia filiorum parentibus impudentur, coniunctionem causalem interferens, ait: Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem: Non est ergo sine crimine episcopus, cuius filius non fuerit subditus, & in accusatione luxuriae.*

Iob. 3. 2

Sec. 70.

Ibid. 4

Hier. 10. 4

Ios. 6. 8

8.

Mat. 5. 8

Psal. 26. 8

Prou. 3. 6

Dist. 37. le-

gant.

1. Reg. 1. 2

Esa. 2. 6

1. Tim. 3. 2

Titum 1. 6

1. Tim. 3. 6

Esa. 51. 6

Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & conuersatione, &c.] Propheta loquente ad Hierusalem: *Qualis tu timuisti ab homine mor-*

E
1. Pet. 3. c
Mat. 10. c
Prou. 7. a

tali, & à filio hominis, & Petro in epistola sua: Timorem eorum ne timeatis, sed dominum Iesum Christum sanctificate in cordib. vestris: Et Saluator eadem cōcinente: Nolite time-
re eos qui possunt occidere corpus, & plus nō habent quod vobis faciant: sed timete eum qui potest & animam & corpus occide-
re in gehennā: Salomone quo-
que paria testante: *Fili honora dominum, & confortaberis: prae- ter illum autem ne timeas alii.* Videtur Apostolus diuersa praecepere, vt serui cum timore & tremore obediunt dominis carnalibus, & vxor vt timeat virum. Atque qui simplicius respondebit, hęc dicit: non perfectis seruis, & eis qui sapientia secreta cognouerint, hęc praecepta cōstitui, sed his qui principia habebant fidei, & doctrinis humilioribus indigebant. Alius vero asserat eum, qui non habeat spiritum seruitutis iterum in timore, nequaquam huic subiaccere sententia, vt cum timore & tremore obediunt dominis carnalibus, hoc idem & de vxore dicitur, quae iubetur vt timeat virum. Porro tertius, in hoc quoque loco sicut in muliere, timorem pro reuerentia dictum putabit, sed arctabitur ex eo quod additus est timori tremor. Potest enim vxori reuerentia conuenire, vt reuerens timeat virum. Vbi autem tremor est, metus non sonabit reuerentiam, sed timorem. Necessario itaque in seruis additum est, vt post timorem domini habeant & tremorem, & ad distinctionem domini spiritualis, nunc carnalis dominus appellatur: ita vt seruo quicumque crediderit in Deum, & necdum ad scientia summam peruenerit, non indecens sit domino seruire carnali cum timore & tremore in simplicitate cordis sui, & sic ei seruire fideliter vt Christo. *Nō ad oculum seruiens*, vt hi faciunt qui hominibus placere desiderant: sed vt necessitatem in voluntatem vertat, & faciat de seruitute mercedem, maximē cum dominus carnis, à domino spiritu diuersa non imperet. Hoc est enim quod ait: *Nō ad oculum seruiens, vt hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei.* Sed & ipsam fidelitatem non coactam seruis habeat, sed spontaneam, & ex animo, sic seruiens domino suo sicut Christo, à quo recepturus est fidelis praemium seruitutis, non minus quam si liber voluntate ser- uisset. Simul & hoc notandum, quod obedientia filiorum atque seruorum diuersa subiunxerit. Ad filios enim dicit: *Obedite parentibus vestris in domino:* ad seruos verò, *Obedite dominis carnalibus cum timore & tremore:* Vt sicut inter seruum & vxorem habet metus diuersitatem, ita & inter filios & seruos obedientia discreparet. Et pulchrē imperans seruis vt obediunt dominis, adiecit, quasi Christo: & iterum, vt serui Christi, facientes voluntatem Dei: vt scilicet non audiat seruis carnalem dominum, si contraria Dei praeceptis voluerit imperare. Quomodo autem ad Corinthios secundum tempus rescripserat, ne per occasionem fidei in Christum inter maritos & vxores diuortia fierent, si è duobus vnus credere voluisset: ita ad Ephesios & ad Colossenses, quia pluri- mi inter initia fidei putabant gentiles dominos contem- nendos, nunc conditionum moderatē praecepta constituit, vt & seruitia non videatur contra dominos concitare, & rursum nequaquam dominos doceat audiendos, si vitiosa & nephanda praeceptant.

1. Cor. 7. b

a ¶ *Et domini eadem facite ad illos, &c.*] Quenam sunt hęc quae seruis superius imperauit, vt diceret dominis eadem facienda quae seruis? Puto illa quae dixerat, in simplicitate cordis, & facientes voluntatem Dei, & ex animo, & cum fidelitate sine beneuolentia in seruos, quia *εὐνοία* vtrumque sonare potest. Vnusquisque enim quod fecerit boni, hoc recipiet à domino, siue famulus seruerit, sicut dictum est, siue liber dominatus fuerit, vt oportet: vt non sit terribilis, non promptus ad verbera, sciens quia & ipse habeat dominum in caelis, apud quem non est acceptio per- sonarum, & qui solus tantum iudicet voluntates, & iux-

ta eas deteriori praeferat meliorem, eligens facta, non no- mines.

b ¶ *De cetero confortamini, &c.*] Scio in Graeco pro virtute, fortitudinem positam, id est, *ισχύς*: quia virtus apud eos *ἀσθενία* appellatur. Sed hęc apud nos consuetudo est scriptu-

rarum, vt indifferentem *ισχύς* & *ἀσθενία* virtutem nominent, maximē quia fortitudo corpo- ris, virtus animi existimatur. Quanquam & apud philoso- phos inter quatuor virtutes fortitudo sit posita, quam vri- que animi, & non corporis esse manifestum est. Quod igitur ait, *Confortamini in domino, & in potentia virtutis eius*, totum sentitur in Christo, vt in om- nibus virtutibus, quae super eo intelliguntur, qui crediderint, confortentur. Et prudentet post specialia mandata, quid

viris & vxoribus, patribus & filiis, dominis & seruis obser- uandum sit, nunc generaliter omnibus in commune prae- cipit, vt in domino & in eius potentia confortati, prae- parent se aduersum diabolum. De quo in consequentibus scribit.

c ¶ *Induite omnia arma Dei, vt possitis stare contra versutias,*

&c.] Ex his quae infra legimus, & his quae in scripturis omnibus de domino Saluatore dicuntur, manifestissime comprobatur, omnia arma Dei, quibus nunc indui iube- tur, intelligi Saluatorem: vt vnum atque idem sit dixisse, induite vos omnia arma Dei, quasi dixerit, induite do- minum Iesum Christum. Si enim cingulum veritas est, & lorica iustitia est: Saluator autem & veritas & iustitia nominatur, nulli dubium quin ipse & cingulum sit & lorica. Itaque iuxta hęc, ipse erit & praeparatio euangelij pacis, & scutum fidei, & galea salutatis, & gladius spiritus, quod est verbum Dei: & vinēs sermo & efficax, & acutus super om- nem gladium ex vtraque parte acutus. Quae autem alia arma Dei possumus existimare, quibus induendus est, qui habet aduersum diaboli dimicare versutias, excepta virtute, quae Christus est? Hunc enim, qui iuxta omnia quae super eo intelliguntur, fuerit indutus, potens erit cōtra vniuersas in- sidias diaboli repugnare: & secundum id quidem quod veritate praecinctus est, non facile ad falsitatis dogmata dedu- cetur. Iuxta hoc vero quod loriceam indutus est iustitiae, iniquitatis iaculis non poterit perforari. Nec non cum calciatus fuerit calciamentis pulcherrimis, in praeparatione euangelij pacis, quasi is qui praeparauit in sine opera sua, & idcirco pacis homo factus est, nec bellicum aliquid & tu- multuosum agit: nec cum his qui impraeparati sunt condem- nabitur. Infidelitas quoque, quae inimica est fidei, vbi scu- tum est fidei, nihil valebit. Caput etiam & principale cor- dis & animae, in quo sensus omnes locati sunt, salutis galea circumdatum, non quassabitur. Ad extremum quasi vir bel- lator & fortis, omnes sectas contrarias veritati concidet, in- terficiat, iugulabit, gladius spiritus, id est, verbum Dei ma- nu tenens. Volens ergo Apostolus multimoda diaboli in- genia ostendere, quibus nos capere nititur, per ea loca, in quibus non omni custodia seruemus cor nostrū, *υποδείξας* eius, id est, adinventiones vel versutias nominauit. Si enim abstinerimus nos à corporum voluptate, parum cautos in auaritia capit. Quod si & auaritiam cum voluptate con- temnamus, per luxuriam irrepit, & facit nobis ventrem esse Deum, & per hanc etiam illa, quae fortia esse videban- tur, expugnat. Et quomodo solent sapientes exercituum principes, ea vel maxime oppugnare vrbium loca, quae pa- rum munita sunt, vt cum per illa irruperint, facile mu- nita capiuntur: ita & diabolus, per ea quae patere videt, aut certe non firmiter clausa, quaerit irrupere, & ad ipsam arcem cordis & animae peruenire. Et quid me ne- cesse est de pluribus eius insidiis dicere, cum ex his & ceterae versutiarum eius species cognoscantur. Diabolus autem, nomen Graecum est, quod interpretatur crimina- tor. Iuxta Hebraei vero sermonis proprietatem, quia & tribus

G E

παραβάς
αυ.

H
Obr. 4. f

διδασκός
ἡβραϊ

1. Cor. 10. c

Gala. 5. d

1. Cor. 11. e

2. Thess. 2. e

Eph. 4. f
Ecl. 10. d

Gen. 3. f

E

tribus Zabulon quandam similitudinem huius vocabuli habet, *καταρπύων*, id est, deorsum fluens, dici potest, quod scilicet paulatim de virtute ad vitium fluxerit, & de cœlestibus ad terrena corruerit.

a ¶ *Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, &c.*] Non puto Paulum scribentem ad Corinthios dicere potuisse, non est vobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, quibus ait: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus qui non permittet vos tentari supra id quod potestis.* Existimo quippe aduersus carnem & sanguinem esse certamina, quæ ibi tentationes appellantur humanæ: quando caro concupiscit aduersus spiritum, & pronocat nos facere opera sua, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatriam, inimicitias, contentiones, æmulationes, iras, rixas, dissensiones, hæreses, insidias, ebrietates, comestiones, & reliqua his similia. Porro non est humana tentatio, nec aduersus carnem & sanguinem pugna: quando aut ipse Satanas transfiguratus in angelum lucis persuadere nititur, vt eum angelum lucis arbitremur, aut aliquid horum simile facit, in omni virtute, signis & portentis mendacibus, in omni deceptione iniquitatis. Nam cum aliquem illaqueat inimicus vt recipiat se, & loquatur in eo, hæc dicit dominus: Non quasi caro & sanguis eum decipit, aut quasi humana tentatio, sed quasi principatus & potestas, rector tenebrarum & nequitia spiritualis. Quamobrem non demus locum diabolo: sed & si spiritus potestatem habentis ascenderit super nos (iuxta quod scriptum est) locum non demus ei. Dicat quispiam hoc quod ait: *Non est nobis colluctatio aduersus sanguinem & carnem, sed aduersus principatus & potestates, & cætera quæ sequuntur, ideo dici, vt doceamur, ne ea quidem quæ nobis ministrari vitia putamus ex carne, carnis esse vel sanguinis, sed à quibusdam spiritualibus nequitias suggeri.* Sunt enim quidam dæmones amoribus & amatoris canticis feruientes, vt propheta quoque commemorat dicens: *Spiritu fornicationis seducti sunt.* Nam & barbara quædam nomina eorum esse dicuntur (vt sepe confessi sunt hi quos vere vulgus maleficos vocat) & incantationes, & preces, & colores varij, & diuersa vel metallorum genera vel ciborum, ad quæ inuocati assistere dæmones & infelices animas capere memorantur. Alij vero iracundias & furores & bella committere: alij præesse inimicitias, & inter homines odia concitare. Quia vult ergo, aiunt, Apostolus nos docere, non ex natura corporis, & de materia carnis & sanguinis, hæc vitiorum genera procreari, sed instinctu dæmonum, propterea ait: *Non est nobis colluctatio aduersus sanguinem & carnem: sed aduersus principatus & potestates, & reliqua.* Ideo autem nunc eorum qui magicis infelices artibus seruiunt, & facere ista perhibentur, in medium exempla protulimus, vt retundamus eorum opinionem, qui putant omnia vitia esse carnis & sanguinis, & nullam habere dæmones potestatem, vt nos incitent ad peccatum: Talem luctationem & Iacob putamus fuisse: quod scilicet non aduersus carnem & sanguinem contenderit, quando remansit solus & luctabatur cum eo homo, adiuvans eum & corroborans aduersus alium sudore nimio dimicantem. Et simul vide, ne forte ridiculi sint qui arbitrantur in ritum luctantium, tota Iacob nocte luctatum. Quid enim grande, si vt illi aiunt, luctans aut superarit, aut victus sit? Sed iuxta rationabilem & conuenientem patriarchæ luctam, talem illi colluctationem fuisse credendum est, qualem hi habent qui possunt dicere: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem.* Non necesse est totum nunc loci illius excutere sacramentum, cum in suo loco, si vixero, plenius differendum sit. Quærimus autem vbi in veteri Testamento Paulus hæc legerit, aut qua auctoritate, quæ minime scripta sunt, publicarit. Et coniciamus ex his quæ de præliis & singulari certamine: verbi causa, Dauid aduersus Goliath, & filiorum Israël contra alienigenas, & cæteras gentes, scripta sunt in lege, & Iesu, & libro iudicum, & Regnorum, & Paralipomenon, alius intellexisse Apostolum, & spirituale

S. Hieron. Tom. 6.

bellum sensisse de carne, quo pugnantibus victi sint siue superarint, & satrapas quidem vnicuiusque loci, supernarum fuisse indicia potestatum: Reges autem gentium singularum, imagines eorum qui nunc rectores mundi, tenebrarumque dicuntur: Malos vero homines spirituales nequitas in cælestibus demonstrasse. Et videtur nobis Apostolus aliis verbis hæc dicere. O Ephefij, quæ de præliis Israël aduersus nationes legitis, videtur quidem carnem sonare vel sanguinem: Verbi gratia, Ægyptiorum, Idumæorum, Ammonitarum, Moabitarum, & gentium cæterarum: Sed si vere vultis scire, cognoscite, quia illa vniuersa figuraliter contingebant illis. *Scripta sunt autem propter nos, in quos fines sæculorum decurrerunt: vt intelligamus ex illis, non esse nobis pugnam aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spirituales quasdam, & inuisibiles potestates: aduersus rectores earum tenebrarum, quæ huic mundo incubant, & errorem hominibus incredulitatis ofundunt: & aduersus spiritualia nequitia, quæ habitant in cælestibus: Non quo dæmones in cælestibus commorentur, sed quo supra nos aër, hoc nomen acceperit. Vnde & aues, quæ volitant per aërem, volucres cœli esse dicuntur, Nam & in alio loco de dæmonibus, quod in aëre isto videntur, Apostolus ait: *In quibus ambulastis aliquando iuxta sæculum mundi istius, secundum principem potestatis aeris spiritus, qui nunc operatur in filios dissidentia.* Hæc autem omnium doctorem opinio est, quod aër iste qui cælum & terram medius diuidens, inane appellatur, plenius sit contrariis fortitudinibus. Post hæc retractandum à quo principatus, & potestates, & rectores tenebrarum mundi, & spiritualia nequitia in cælestibus, vt hoc sint, acceperint potestatem. Et quidem dicat alius, apostatam diabolum, satellitibus suis diuersa officia commisisse, & non esse harum distributionum auctorem Deum. Cui potest illud diligens lector opponere, & quomodo scriptum est: *Non est enim potestas, nisi à Deo?* Quod si de hominibus dicitur, quanto magis de his qui sunt subtilioris meliorisque naturæ? Nec statim qui hoc sentiat blasphemiam eum crimen incurrere, quia vnusquisque iuxta suam voluntatem, diuersa ministeria sortitus sit. Quomodo enim in urbibus eos qui aliquid commiserunt flagitij, videmus vel bestias alere, vel secare marmora, vel mundare spurcias cloacarum, vel præesse gladiatoribus, & fundendo reorum sanguini destinari: Ita & dæmones ex proprii arbitrij libertate, insidiarum, fraudum, scelearum, atque periurij, & reliquam vitiorum provinciam esse sortitos: vt sint rectores tenebrarum, quia esse lucis principes noluerunt. Hi ergo rectores mundi atque tenebrarum, cum aduersus aliquem colluctantes supplantauerint eum, fecerintque corruere, statim illum suo mundo, & suis tenebris, quibus principantur, annectunt. Ob quam causam fortius laborandum, vt qui semel audiimus: *Ego elegi vos de isto mundo: iam non estis de isto mundo: si enim essetis de mundo, mundus quod suum esset, amaret: non redeamus ad mundum, nec subiiciamur ei: sed crucifigatur nobis mundus, & nos ei, vt rector lucis Iesus proprio mundo nos copulet, & sub patris esse faciat ditione, erutos de spiritualis nequitia potestate, & de cælo eorum quod transitorium est, nec Dei sedes appellari potest. Impium quippe est, vt spiritualia nequitia in cælestibus, eum cælum tenere credantur, de quo loquitur Deus: *Cælum mihi thronus est.* Itaque qui intelligit quanta in isto mundo, nobis & præsentibus & absentibus fiant (dum ea videre non possumus, siue propter corpus humilitatis nostræ hoc fragile atque terrenum, quo anima inuoluitur: siue quia carnalibus oculis subtilior natura non panditur) hic videbit quæ sint tenebræ, quæ ab Apostolo nunc dicuntur: quod scilicet aut tota vita ista terrena, tenebræ nuncupentur. (*Lux quippe lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt.*) Aut animæ lumen & sensum, terrenum corpus, & corpus mortis & humilitatis obumbret, operiat, & obeacet. Sciamus autem quod excepto præsentis loco, nec in veteri, nec in nouo testamento, *χρόνον καὶ τόπον*, id est, mundi rectores, vnquam legerimus:**

N iij

G

1. Cor. 10. c

Gala. 5. d

1. Cor. 11. c

2. Theff. 2. c

Eph. 4. f
Ecl. 10. d

F
Okt. 4. c

Gen. 31. f

rius in cælestibus demonstrasse. Et videtur nobis Apostolus aliis verbis hæc dicere. O Ephefij, quæ de præliis Israël aduersus nationes legitis, videtur quidem carnem sonare vel sanguinem: Verbi gratia, Ægyptiorum, Idumæorum, Ammonitarum, Moabitarum, &

gentium cæterarum: Sed si vere vultis scire, cognoscite, quia illa vniuersa figuraliter contingebant illis. *Scripta sunt autem propter nos, in quos fines sæculorum decurrerunt: vt intelligamus ex illis, non esse nobis pugnam aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spirituales quasdam, & inuisibiles potestates: aduersus rectores earum tenebrarum, quæ huic mundo incubant, & errorem hominibus incredulitatis ofundunt: & aduersus spiritualia nequitia, quæ habitant in cælestibus: Non quo dæmones in cælestibus commorentur, sed quo supra nos aër, hoc nomen acceperit. Vnde & aues, quæ volitant per aërem, volucres cœli esse dicuntur, Nam & in alio loco de dæmonibus, quod in aëre isto videntur, Apostolus ait: *In quibus ambulastis aliquando iuxta sæculum mundi istius, secundum principem potestatis aeris spiritus, qui nunc operatur in filios dissidentia.* Hæc autem omnium doctorem opinio est, quod aër iste qui cælum & terram medius diuidens, inane appellatur, plenius sit contrariis fortitudinibus. Post hæc retractandum à quo principatus, & potestates, & rectores tenebrarum mundi, & spiritualia nequitia in cælestibus, vt hoc sint, acceperint potestatem. Et quidem dicat alius, apostatam diabolum, satellitibus suis diuersa officia commisisse, & non esse harum distributionum auctorem Deum. Cui potest illud diligens lector opponere, & quomodo scriptum est: *Non est enim potestas, nisi à Deo?* Quod si de hominibus dicitur, quanto magis de his qui sunt subtilioris meliorisque naturæ? Nec statim qui hoc sentiat blasphemiam eum crimen incurrere, quia vnusquisque iuxta suam voluntatem, diuersa ministeria sortitus sit. Quomodo enim in urbibus eos qui aliquid commiserunt flagitij, videmus vel bestias alere, vel secare marmora, vel mundare spurcias cloacarum, vel præesse gladiatoribus, & fundendo reorum sanguini destinari: Ita & dæmones ex proprii arbitrij libertate, insidiarum, fraudum, scelearum, atque periurij, & reliquam vitiorum provinciam esse sortitos: vt sint rectores tenebrarum, quia esse lucis principes noluerunt. Hi ergo rectores mundi atque tenebrarum, cum aduersus aliquem colluctantes supplantauerint eum, fecerintque corruere, statim illum suo mundo, & suis tenebris, quibus principantur, annectunt. Ob quam causam fortius laborandum, vt qui semel audiimus: *Ego elegi vos de isto mundo: iam non estis de isto mundo: si enim essetis de mundo, mundus quod suum esset, amaret: non redeamus ad mundum, nec subiiciamur ei: sed crucifigatur nobis mundus, & nos ei, vt rector lucis Iesus proprio mundo nos copulet, & sub patris esse faciat ditione, erutos de spiritualis nequitia potestate, & de cælo eorum quod transitorium est, nec Dei sedes appellari potest. Impium quippe est, vt spiritualia nequitia in cælestibus, eum cælum tenere credantur, de quo loquitur Deus: *Cælum mihi thronus est.* Itaque qui intelligit quanta in isto mundo, nobis & præsentibus & absentibus fiant (dum ea videre non possumus, siue propter corpus humilitatis nostræ hoc fragile atque terrenum, quo anima inuoluitur: siue quia carnalibus oculis subtilior natura non panditur) hic videbit quæ sint tenebræ, quæ ab Apostolo nunc dicuntur: quod scilicet aut tota vita ista terrena, tenebræ nuncupentur. (*Lux quippe lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt.*) Aut animæ lumen & sensum, terrenum corpus, & corpus mortis & humilitatis obumbret, operiat, & obeacet. Sciamus autem quod excepto præsentis loco, nec in veteri, nec in nouo testamento, *χρόνον καὶ τόπον*, id est, mundi rectores, vnquam legerimus:**

1. Cor. 10. c

Eph. 2. d

Rom. 13. d

Ioan. 25. c

Esa. 66. c

Ioan. 1. b

A quod nomen idcirco Paulus Apostolus finxit : quia necesse habebat ad Ephesios disputans, rebus nouis & inuisibilibus, noua nomina coaptare. Adhuc propter hoc quod ait, in caelestibus, quia videtur ambiguum: dicendum subaudiri posse illud ad omnia, vt sit sensus: Non est nobis colluctatio aduersus potestates in caelestibus, & rectores tenebrarum istarum in caelestibus, & spiritualia nequitiae in caelestibus: maxime si intelligimus (vt iam supra expositum est) quomodo caelestia nomenclantur propter volucres caeli, & quod in vsu dicitur, pluuiam venire de caelo: Nō quo pluuiā ē caelo veniat: Philosophi quippe aiunt, non amplius, quam duobus millibus passuum à terra distare nubes: ex quibus fundantur pluuiā, & imber irroret. Iuxta quem sensum cataractae quoque caeli in diluuiū apertae esse feruntur. Veruntamen quanto quis peior fuerit, tanto vicinior erit terrae locis, & pinguiori substantiae. Siquidem & terra, & circumdatus nobis aër, habent pinguedinem suam. Aiunt quidam & animas corporibus liberatas, si attenuatae fuerint in praesenti vita, & lima, vt ita dicam *ἀσκήσις* atque virtutū, in subtile corpus attritae, non habitaturas in pinguioribus locis, sed Deo qui incorporeus est, vicinas fore. Si vero tales fuerint, de quibus dici possit: *Filij hominum vsquequo graui, siue pingui corde*: secundum crassitudinis suae pondus ad infima detrahi, & pinguedini praegruari. Post hoc & illud pariter differendum, an hac terra & aëre, aliquis pinguior locus sit, quia à plerisque appellatur infernus, in quo hi qui dicuntur inferi, commorentur. Quinam vero isti sint, & quam vel cognitionem, vel diuersitatem habeant, ad eos qui spiritualia nequitiae in caelestibus appellantur, non est praesentis temporis disputare. Reliquum est, vt quid inter colluctationem carnis & sanguinis, & inter rectores tenebrarum istarum, & spiritualia nequitiae in caelestibus sit, in duobus apud Apostolum manifestius discamus agminibus. Quando enim vult humanas tentationes, hoc est, colluctationem carnis & sanguinis indicare, despiciens eas atque contemnens loquitur: *Quis non separabit à charitate Dei tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, & nuditas, & periculum, & gladius? Iuxta quod scriptum est: Propter te mortificamur tota die, reputati sumus vt oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Quando vero docere nos vult de aduersariis potestatibus, & rectoribus tenebrarum, & spiritualibus nequitiae in caelestibus, ab alio quasi capite sumit exordium, & dicit: *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque praesentia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque alia qualibet creatura poterit nos separare à charitate Dei, quae est in Christo Iesu domino nostro.* Prolixius forsitan quam lector voluerit, de hoc capitulo disputatum sit: sed quae solet veniam difficultati ipsius loci, & personae Ephesiorum: qui post artes magicas scire debuerant, à quibus fuissent aliquando decepti.

a ¶ *Ideo sumite omnia arma Dei: &c.*] Diem malam, aut praesens tempus ostendit (de quo supra dixerat: Redimentes tempus, quia dies mali sunt) propter angustiam & vitæ huius labores: quia non absque sudore & certamine peruenimus ad palmam: aut certe consummationis atque iudicij: quando diabolus inimicus & vindex, in sua nos cupiet parte retinere: De qua liberabitur, *qui intelligit super egenum & pauperem: In die enim mala liberabit eum dominus.* Hæc est dies, de qua & in alio loco scriptum est: *Ecce venit dies ira domini: Et alibi: Dies enim domini insinabilis veniet, furoris & ira.* Et rursum: *Va desiderantibus diem domini: Vt quid vobis dies domini? hæc est tenebra, & non lux.* Quemadmodum si fugiat homo à facie leonis, & incurrat in vrsū: & introeat in domum suam, & reclinet manus suas super parietem, & mordeat eum coluber: *Nonne tenebra dies domini, & non lux, & caligo non habens splendorem?* Quomodo enim non mala est hæc dies, quæ tenebris, & caligine inuoluitur? De qua Iosel quoque propheta commemorat dicens: *Canite tuba in Sion: predicate in monte sancto meo, & confundantur omnes qui habitant terram: quoniam adest dies domini: quia prope est,*

dies tenebrarum & turbinis, dies nebulæ & caliginis. Et Sophonias de eadem die loquitur dicens: *Prope est dies domini magna, prope & velox nimis. Vox die domini amara, & dura, & fortis: dies iræ dies illa, dies angustiae & necessitatis, & reliqua. Post quæ infert: Et affligam homines, & ambulabunt vt cæci, quia domino peccauerunt.* Vt igitur possit quis in hac die diabolo resistere (quia ipse est accusator fratrum nostrorum) assumat omnia arma Dei. (Hoc enim sonat *πῶλον*: non vt in Latino simpliciter, arma translata sunt) & omnibus telis armisque succinctus (de quibus in sequentibus explicatur) sciat tunc se stare posse, si vniuersa fuerit operatus: vt plenus cunctis virtutibus, stabilem figat gradum, & non moueatur de acie: sitque ex his de quibus dominus ait: Sunt quidam de hic stantibus. Et in alio loco: *Etenim fide statis.* Et psalmista: *Stetit (inquit) supra petram pedes meos.* Tertia quoque à quibusdam interpretatio subinducitur, dicentibus, non omne aduersum diabolū prælium morte finiri: sed cum de isto sæculo exierimus, tunc nobis fortius & apertius, praesentibus contra praesentes futurū esse certamen, & sic illud quod paulo ante posuimus exponit: neque praesentia, neque futura: vt futura hæc dicant esse, quæ post vitam istam sint in eunde certamina. Nec non & illud: *Quapropter contendimus, siue in praesenti, siue in futuro placere illi: vt praesens tempus, hæc vitam: futurum, post mortem significari putent.* Hoc quoque quod nunc dicitur: Et omnia operati, stare, ad eundem sensum referent: quasi non possit aliquis omnia in praesenti vita operati, sed ex parte quid faciat: sicut ex parte videt, & ex parte prophetat, & tunc perfecte stare valeat, cum vniuersa fuerit operatus. Alius vero simplicius hæc exponit dicens Ephesios ad futuras tentationes, & persecutiones quas eis Paulus Apostolus post hanc epistolam propheticè videbat spiritu prouenire, cohortati & moneri, vt omnia faciant, per quæ possint in fide stare euangelij, nec in persecutione corruere. Diem autem malam, proprie de quadagesimo octauo psalmo, arbitramur esse nunc sumptam.

b ¶ *State ergo, &c.*] Quod iuxta membra carnis & corporis, omnia membra animæ in scripturis vocentur, nulli dubiū est: de quibus vnum puto esse nunc membrum, lumbos: quos vt accingamus veritate præcipitur. Scriptum est quoque in euangelio *ἵνα τὰ λώβη. Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris.* Quia igitur lumbi in generatione semper accipiuntur & semine, secundum illud: *De fructu lumbi tui ponam super thronum tuum.* Et alibi: *Adhuc in lumbis erat Leui patris sui Abraham, quando obuiavit ei Melchisedech:* Videretur nobis accinxisse lumbos suos, qui nequaquam vxori debitum reddit, nec seruit libidini: sed imitatur ingenitum Deum, generationis negotiis non ministrans. Hoc idem reor & illud significare, quod Ioannes zonam pelliceam habebat circa lumbos suos, & non erat de immundis, qui propter fluxum seminis extra castra proiecti, cum arca domini habitare non possunt: Nec ex his de quibus in Numeris scribitur: *Sint vestimenta eius dissuta.* Qui autem Christo accinctus est veritate, hæc vestimenta in altum colligit & sursum trahit, & nudorum laterum sceditatem, baltheo spirituali valeat, stringit, includit, & paratus ad prælium est, & opera habet lucentia, quæ lucernæ dicuntur ardentes.

c ¶ *Et induti lorica in stitit.*] Sicut difficile vulneratur, in his vel maxime locis quæ vitam tenent, qui confertam hamis, & ferreis inuicem circulis tenentem lorica virtutis indutus est: ita qui est circumdatus multiplici veste iustitiæ, nec ad similitudinem cerui in iecur accipiet sagittam, nec in desideria corruet & furores: sed erit mundo corde, habens artificem huius loricae Deum: qui vnicuique sanctorum omnia arma fabricatur, & non sinit eum à iaculo volante per diem, & à sagittis ardentibus percuti pariter & exuri.

d ¶ *Et calciati pedes in preparatione, &c.*] Diligenti obseruare, quod

Gen. 7. b

Psal. 4. a
82. v. 28. p.
105.

Rom. 8. g
B
Psal. 43. d

Rom. 8. g

αυτοπλιδ

Psal. 40.
Esa. 13. b
Amos 5. c

Ioel. 2. a

Soph. 1. c
Sec. 70.

Apo. 11. b

Matt. 16. g
2. Cor. 1. a
Psal. 139. a

2. Cor. 5. b

ἵνα ἁπλοῦτα
ἵνα τὰ λώβη
σὰ μὲν
σὺν αἰ.

Apo. 14. a

D

Luc. 12. d
κοιλίας.

Psal. 131. b
Heb. 7. b

Matt. 3. a

Leui. 14. f
Num. 8.

Psal. 90. b

Ioan. 14. a

Exod. 12. b

Exod. 3. b

Rosue. 5. d

F

Gen. 15. b

Osee. 7. a

Psal. 10. a

Eccl. 2. b

1. Cor. 11. a

quod virtutem quandam animæ appellauerit pedes, quibus ingredimur in eo qui dicit: *Ego sum via*, & quos nos oportet calciare in præparatione euangelij pacis. In horum calciamentorum figuram, & illa calciamenta in Exodo præcesserunt, quæ habere pascha vescentibus imperatur, & his qui ad faciendum iter parati sunt.

Sic enim (ait) *manducabitis illud: lumbi vestri accincti, & calciamenta vestra in pedibus vestris, & baculi vestri in manibus vestris, & comedetis illud cum festinatione, pascha est enim domini.* Signum liquidem præparationis est, cum festinatione & calciatis pedibus comedere: vt corroborati paschali cibo, latam & horribilem possint eremum pertransire. Qui ergo adhuc ambulat, calcietur: Qui verò iam Iordane transmissio terram reponmissionis intravit, nudet pedem. *solve* (ait) *calciamentum de pedibus tuis: locus enim in quo tu stas, terra sancta est.* Si quis non est Iesus Naue, nec Apostolus,

calciet pedes suos in præparatione euangelij pacis. Si quis autem apostolus est, & inter duodecim numerari poterit: nequaquam tollat in via calciamentum suum: nec ad scorpiones & colubros declinandos, calcaneum tegat: sed iam confuminatus, atque perfectus, stet in terra sancta, & viuat in Christo, & sequatur agnum quocumque vadit. Queritur vtrum nam ad distinctionem euangelij alterius, nunc dixerit. pacis euangelium? An certè proprium sit hoc euangelij, vt pacis euangelium nominetur? Qui igitur habet pacem; calciatus est Christi euangelio, & cum calciatus fuerit, præparatus est, & præparatus non se putet esse perfectum: sed ad hoc præparetur, vt pergat, & pergens veniat ad finem.

a ¶ Super omnia, &c. Quasi dixerit: in omni opere portate clypeum fidei, vt possitis recti atque muniti excipere venientes sagittas, & huc atque illuc arte eas bellica declinare. Hæc est fides, super qua & Abraham post multa opera atque virtutes, vix potuit promereri, vt de eo scriptura diceret: *Credidit autem Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Perspicua sunt autem iacula maligni, quæ vult mittere in corda nostra per cogitationes pessimas: de quibus vnum iccit in cor Iudæ, vt traderet Saluatorem. Itaque ne principium quidem habere poterit inimicus animæ vulnerandæ, si tenuerimus scutum fidei: in quo non solum venientia tela franguntur, sed etiam telorum ipse ignis extinguitur, de quo & propheta complorat dicens: *Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum.* Qui hunc vimbonem fidei manu forti tenuerit, & confusus in domino, sciret se à venientibus iaculis esse securum, loquetur intrepidus: In domino confido: quo modo dicitis animæ meæ, transmigra in montem sicut passer? *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum: parauerunt sagittas suas in pharetris, vt sagittent in obscuro rectos corde.* Cum ergo (inquit) confidam in domino, qua mihi datis ratione consilium, vt non stem aduersum inimicorum impetus, & iacula quæ contra me in pharetris præpararunt, volentes non solum me, sed etiam omnes rectos corde percutere? Ecce enim sto super petram, & non transmigro in montes tenebricosos, & omnia tela hostium repulsa in ipsos qui dirigunt conuertuntur.

b ¶ Et galeam salutis, &c. Propter hanc galeam salutaris, omnes in capite nostro sensus integri perseuerant, & maxime oculi, de quibus in Ecclesiaste Salomon ait: *Sapientis oculi in capite eius.* Sciebat enim quod esset viri caput, & qui nam isti oculi in viri capite collocati. Si enim caput vir Christus est, & oculi sapientis in capite eius sunt: sequitur vt omnis noster sensus, mens, cogitatio, sermo, consilium, si tamen sapientes fuerimus, in Christo sint. In Christo autem verbo, lumine, iustitia, veritate, cunctisque virtutibus.

c ¶ Et gladium spiritus, &c. Dei sermo de Spiritu sancto S. Hieron. Tom. 6.

fluit: contrarius vero de terra loquitur, & inde sumit exordium. *Qui enim de terra est, de terra loquitur. Quid de celo venit, super omnes est:* Et quod vidit & audiuit, hoc testatur. Porro sermo Dei, gladius spiritus est: de quo nunc Paulus ait: *Gladius spiritus, quod est verbum Dei.* *Viuens quippe sermo Dei & efficax & acutus super omnem gladium ancipitem, & penetrans vsque ad artus animæ, & ossium & medullarum.* Qui spiritus præcidit & diuidit, multum proficiens per orationem & obsecrationem eorum, qui in omni tempore dominum deprecantur in spiritu, iuxta illud: *Orabo spiritu, orabo & mente.* Et in hoc proficiens, vt per vigiliis & instantem precem, Apostolus in Dei verbo doctrinaque dicitur. Et hæc omnis opulencia ad aliorum proficiat salutem: vt eis quoque ipsis proficit, qui pro eo obsecrant. Simulque Apostoli humilitas admiranda, perētis Ephesios, vt pro se faciant obsecrationes. Ait quippe: *In*

in præparatione euangelij pacis. *a* Super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia iacula maligni ignita extinguere. Et *b* galeam salutis accipite. *c* Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. Per omnem orationem & obsecrationem, orantes in omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia & prece: pro omnibus sanctis & pro me. *e* Vt mihi detur sermo in apertione oris mei: confidentia notum facere mysterium euangelij, pro quo legatione fungor in catena, ita vt in ipso audeam vt oportet me loqui. *e* Vt autem sciatis & vos quæ circa me sint, quid agam: omnia nota vobis faciet Tychicus dilectus frater, & fidelis minister in domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.

b Pax omni instantia & prece pro omnibus sanctis, & pro me: Vt seorsum sanctorum, & seorsum sui facerent mentionem.

d ¶ Vt mihi detur, &c. Hoc quod nunc ait: in apertione oris mei: Et alibi: *Os meum ad vos apertum est o Corinthij:* Et, *aperiens os suum, docebat discipulos suos dicens: Et, os meum aperui, & attraxi spiritum:* Et, *aperiam in parabolis os meum & cætera his similia, sic accipiendum quasi dixerit: aperiantur thesauri, & abscondita à sæculis sacramenta pandantur, vt Spiritus sanctus introeat ad ea proferenda quæ latitant.* Nam quod huius testimonij, id est, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, iste sit intellectus, sequentia probant. In confidentia (inquit) notum facere mysterium euangelij: Nequaquam in parabolis & prouerbis: sicut & prophetæ, & ipse dominus adhuc constitutus in corpore loquebatur dicens: *Venit hora quando nequaquam vobis in prouerbis loquar: sed confidenter de patre annuntiabo vobis.* Hunc confidentiæ sermonem, solus poterit obtinere, qui non habuerit cor se reprehendens: Si enim cor nostrum nos non reprehenderit, confidentiam habemus ad Deum, & quodcunque petierimus, accipiemus ab eo. Rarus itaque est qui in confidentia notum faciat mysterium euangelij: quia rarus est qui confidentiam habeat ad Deum. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor: aut quis stabit dicens, mundum se esse à peccatis?* Post hæc quid sit hoc quod ait: Pro quo legatione fungor in catena: vt notum videlicet facerem mysterium euangelij, breuiter perstringendum. Et quidem qui similiter intelligit, dicet propter testimonium Christi eum de carcere & de catenis hæc Romæ positum scripta, misisse. Alius verò propter corpus humilitatis & catenam istam qua circumdamur, & necdum scimus secundum quod oportet nos scire, & per speculum videmus in ænigmate, ista eum dixisse contenter, & tunc verè posse in confidentia euangelij aperire mysteria, cum catenam deposuerit, & de carcere liber exierit: nisi fortè & in vinculis absque vinculis computandus est, qui conuersationem habet in cælis, & de quo dici potest. *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis.*

e ¶ Vt autem sciatis & vos, &c. Dupliciter accipite: vel ideo Tychicum missum Ephesum, vt nunciaret eis vincula apostoli Pauli nota facta esse in omni prætorio, & catenam illius ad fidem euangelij profecisse eo tempore quo & ad Colossenses scripsit, dicens: *Quæ circa me sunt, omnia nota vobis faciet Tychicus frater dilectus, & minister, & conseruus in dño, quæ misi ad vos ob hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui est ex vobis: qui omnia quæ hic aguntur, nota faciet vobis.* Grandis. n. consolatio erat, audire Paulum Romæ in domina urbium, & in arcu Romani imperij, de carcere &

A de vinculis triumphantem. Vel certè ob id Tychicum mis-
sum esse, vt vitam & conuersationem Pauli, quam ignora-
bant, annunciarer eis, & quasi quoddam exemplar viuendi
daret discipulis gesta apostoli atque virtutes, & eum imi-
tari volentibus. Nec parua esse poterat consolatio æmulari
cupientium, quæ apostolum
egisse cognouerant.
a ¶ Pax fratribus, &c.] Si qua
alia dona sunt, quæ tribuun-
tur à Deo patre & Domino
Iesu Christo, inter hæc pax nõ
minimum possidet locum, quæ
superat omnem sensum, & custodit corda intellectusque
sanctorum: serenitas quædam atque tranquillitas animæ
quiescentis, & vniuersam tempestatem & turbinem pertur-
bationum fugans. Huic similis est charitas cum fide, quam
& ipsam simul Deus pater donat & filius: vt diligamus Deũ
de toto corde, & proximos sicut nosmetipsos, & pro inimi-
cis nostris precemur. Hanc pacem & charitatem, quam cre-
dentibus Apostolus imprecatur, hi tantum habent, qui fra-
trum nomine merentur vocari. Pax quippe fratribus & cha-
ritas cum fide & pace. Igitur & charitatem & fidem sic pa-
ter præstat vt filius: Et hæresis obmutescit, quæ non vult ea-
dem filium posse quæ patrem.
b ¶ Gratia cum, &c.] Nonnulli hoc ita interpretati sunt,
vt eum putarent diligere dominum nostrum Iesum Chri-

stum, qui ab operibus corruptionis alienus sit, opera corru-
ptionis in coitu sentientes. Vnde & consuetudo & sermo
vulgaris incorruptos, virgines vocat, eosque qui coitum ne-
sciant foeminarum. Corruptos vero qui istiusmodi degusta-
uerint voluptatem. Illud quoque testimonium coaptantes:

*Si quis templum Dei corrumpit, 1. Cor. 3. e
corrumpet illum Deus. Sed
nescio an hoc valeat explana-
re quod scribitur: Nuscquisque
proprium habet donum à Deo,
alius quidem sic, & alius sic. Vi-
deamus igitur ne fortè melius*

a Pax fratrib. & charitas cum fide à Deo patre
& Domino Iesu Christo. Gratia b cum omnib.
qui diligunt dominum Iesum Christum in in-
corruptione. Amen.

fit omne peccatum corruptionem animæ intelligere, & eos
qui à peccato liberi sunt, incorruptos vocati: ita vt diligen-
tes Dominum Iesum Christum, in incorruptione sint, dum
peccati vinculis non tenentur, & cum eis est gratia Dei. Si-
mulque arbitror ad distinctionem eorum qui diligunt do-
minum Iesum Christum, sed non in incorruptione, nunc
positum, eos gratiam habere Christi, qui diligant eum in in-
corruptione. Quanti enim diligunt dominum parati exilia,
parati martyria, parati inopiam, & omnia pro eo contume-
liarum genera sustinere, & nihilominus carnis passione su-
perantur: sed his non imprecatur Apostolus gratiam: quia
gratia domini est cum omnibus qui diligunt eum in incor-
ruptione.

Commentariorum in Epistolam ad Ephesios Finis.

**DIVI HIERONYMI PRESBYTERI
IN EPISTOLAM AD TITUM, AD
PAVLAM, ET EVSTOCHIVM**

PROOEMIUM.

Icet non sint digni fide, qui fidem primam irritam fecerunt, Marcionem loquor & Basilidè, & omnes
hæreticos, qui vetus laniant testamentum: tamen eos aliqua ex parte ferremus, si saltem in nouo contine-
rent manus suas, & non auderent Christi (vt ipsi iactitant) boni Dei filij, vel euangelistas violare, vel
Apostolos. Nunc vero cum & euangelia eius disputauerint, & apostolorum epistolas, non apostolorũ
Christi fecerint esse, sed proprias: miror quo modo sibi Christianorum nomen audeant vindicare. Vt e-
nim de cæteris epistolis taceam, de quibus quidquid contrarium suo dogmati viderant, eraserunt: nonnullas integras re-
pudiãdas crediderunt: ad Timotheum videlicet vtramque, ad Hebræos, & ad Titum, quam nunc conamur exponere.
Et si quidem redderent causas, cur eas apostoli non putarent, tentaremus aliquid respondere, & forsitan satis facere lecto-
ri. Nunc vero cum hæretica auctoritate pronuncient & dicant: Illa epistola Pauli est, hæc non est: ea auctoritate refelli
se pro veritate intelligant, qua ipsi non erubescunt falsa simulare. Sed Tatianus Encratitarum patriarches, qui & ipse
nonnullas Pauli epistolas repudiãuit, hanc vel maxime, hoc est, ad Titum, apostoli pronunciamdam credidit, parui pendens
Marcionis & aliorum, qui cum eo in hac parte consentiunt, assertionem. Scribit igitur Apostolus, o Paulus & Eusto-
chium, de Nicopoli, quæ in Aetiaco littore sita, nunc possessionis vestra pars vel maxima est: & scribit ad Titum di-
scipulum suum, & in Christo filium, quem Creta reliquerat ad ecclesias instruendas: præcepitque ei vt cum è duobus Ar-
temas seu Tychicus Cretam fuerit appulsus, ipse Nicopolim veniat. Iustum quippe erat, vt ille qui dixerat, Sollicitu-
do mea omnium ecclesiarum, & qui euangelium Christi vsque ad Illyricum de Hierosolymis profici scens funda-
uerat, non pateretur & sui & Titi absentia Cretenses esse desertos, à quibus primum idololatriæ semina pullularunt:
sed mitteret eis pro se & Tito Arteman vel Tychicum, quorum doctrina & solatio confouerentur.

COM

F
Rom. 8. c
Psal. 115. b
Luc. 1. d
Iosu. 1. a
Deut. 3. a
Esa. 49. b
Sec. 70.
1. Abdi.
F
Mat. 20. d
Ioa. 13. d
Ibid.
Ephes. 4. a
1. Cor. 9. d
Ioa. 8. d
2. Cor. 11. g
Rom. 15. e
1. Cor. 1. d
1. Cor. 11. b
Philip. 3. a

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN
EPISTOLAM AD TITVM,

LIBER PRIMVS.
CAPVT I.

R Aulus a seruus Dei, &c.] In epistola ad Romanos ita exorsus est: Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus. In hac autem seruum se Deo dicit: Apostolum vero Iesu Christi. Si enim pater & filius vnum sunt, & qui crediderit in filium, credit & in patre, seruitus quoque indifferenter Apostoli Pauli vel ad patrem est referenda, vel ad filium. Hæc autem seruitus non est illa, de qua ipse Apostolus ait: *Nec. n. accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus. Abba pater:* verum nobilis seruitus, de qua & David ad Deum loquitur: *Ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ.* Et beata Maria ad Angelum: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Hanc seruitutem habuit & Moyses, de quo Dominus ad Iesum filium Naue: *Moyse (inquit) famulus meus mortuus est.* Et in alio loco: *Mortuus est Moyses famulus Domini in terra Moab per verbum Domini.* Absit quippe ut spiritum seruitutis Moysen & Mariam in timore, & non in dilectione Dei habuisse credamus. Nec mirum quamuis sanctos homines, tamen Dei seruos, nobiliter appellari, cum per Esaiam Prophetam pater loquatur ad filium: *Magnum tibi est vocari te puerum meum:* quod Græcè dicitur: *μέγα σοί ἐστὶ τὸ κληθῆναι σὲ παῖδά μου.* Puer autem, hoc est, *αἰὼς*, quia potest secundum Græcos & famulum & filium significare: in Hebræo quæsiuimus, & inuenimus non filium meum scriptum esse, sed seruū meum, id est, *עבדך*. Vnde & Abdias propheta, qui interpretatur seruus Domini, ex famulatu Dei nomen accepit. Si moueat quæpiam, Dominum Saluatorem, qui vniuersitatis est conditor, seruū Dei dici: non mouebitur, si ipsum ad Apostolos audiet loquentem: *Qui voluerit inter vos esse maior, sit omnium seruus.* Et filius hominis venit non ut ministraretur sibi, sed ut ministraret: quod ne docere tantum verbis videretur, monstrauit exemplo. Assumpto quippe linteo, accinxit se, & aqua peluim replens discipulorum pedes lauit. Non est itaque impium, credere eum, qui formam serui assumpserat, hæc fecisse quæ serui sunt, ut paternæ voluntati seruisse dicatur, cum seruis suis ipse seruerit. Hæc autem seruitus, charitatis est, per quam nobis inuicem seruire præcipimur. Et ipse Apostolus, cum esset liber ex omnibus, omnium se seruū fecit. Et in alio loco: *Vester (inquit) seruus propter Christum.* Seruus Dei ille est, qui non est seruus peccati. *Omnis enim qui facit peccatū, seruus est peccati.* Apostolus igitur qui peccati non fuit seruus, recte Dei patris vocatur seruus & Christi. Porro quod ait: *Apostolus autem Iesu Christi:* tale mihi videtur, quale si dixisset: *Præfectus prætorio Augusti Cæsaris, magister exercitus Tiberij imperatoris.* Ut enim iudices sæculi huius, quo nobiliores esse videantur, ex regibus quibus seruiunt, & ex dignitate qua intumescunt, vocabula sortiuntur: ita & Apostolus grandem inter Christianos sibi vendicans dignitatē, Apostolorū se Christi titulo prænotauit, ut ex ipsa lecturos nominis auctoritate terreret, indicās oēs qui in Christo crederēt, debere sibi esse subiectos. necnō quod pauld antè scriptū posuimus ad Romanos: *Seruus Iesu Christi, nō differt ab eo si dixisset, seruus sapientiæ, seruus iustitiæ, seruus sanctificationis, seruus redemptionis.* Christus quippe *factus est nobis à Deo patre sapientiæ, iustitiæ, sanctificationis, & redemptionis.* b. ¶ *Secundum fidem, &c.]* Qui non iuxta humilitatem, ut plerique æstimant, sed verè dixerat: *Et si imperitus sermone, non tamen scientia:* Hebræus ex Hebræis, iuxta legem Pharisæus, profundos sensus Græco sermone non explicat, & quod cogitat, in verba vix promit. Iuxta ordinem igitur sensuum, & textum rerum, potius quam verborum de singulis ut scripta sunt differamus. Secundum fidem (inquit) electorum Dei: refert ad superiora, quod intulit: *Paulus seruus Dei: Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum*

R Aulus a seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei & cognitionem veritatis, quæ est iuxta pietatem in spe vitæ æternæ: quam promisit non mendax Deus ante sæcula æterna: manifestauit autem temporibus suis

Dei: id est, eorum qui non tantū vocati sūt, sed & electi. Electorum quoque ipsorum, magna diuersitas est pro varietate operum, solum, atque sermonum. Nec statim qui electus Dei est: vel iuxta electionem possidet fidem, vel iuxta fidem habet scientiā

veritatis. Vnde & Saluator ad Iudæos, qui in eum crediderant, est, locutus: *Si permanseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos:* Et Euangelista restatur, quod hæc credentibus quidem dixerit, sed nescientibus veritatem: quam consequi possent, si in sermone ipsius permanerent, & liberi effecti, serui esse desinerent. Quæritur quare ad id quod ait: secundum fidem electorum Dei, & cognitionem veritatis, iunxerit, quæ iuxta pietatem est: utrum nā sit aliqua veritas, quæ non in pietate sit posita, & nunc ad distinctionem illius inferatur cognitio veritatis, quæ iuxta pietatem est: Est plane veritas, quæ non habet pietatem. Si quis Grammaticam artem nouerit vel Dialecticam: ut rationem rectè loquendi habeat, & inter falsa & vera diiudicet, Geometria quoque & Arithmetica, & Musica habet in sua sciētia veritatē: sed non est scientia illa sciētia pietatis. Sciētia pietatis, est nosse legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, & Apostolos non ignorare. Et è contrariō multi sūt qui habent pietatis veram cognitionem, sed non statim & cæterarum artium, & earum, de quibus supra mentionē fecimus, veritatem. Hæc igitur veritas, cuius cognitio iuxta pietatem est, in spe vitæ æternæ posita est quia statim ei qui se cognouerit, præmiū tribuit immortalitatis. Absque pietate vero notitia veritatis delectat ad præsens, sed æternitatē non habet præmiorum: quam promisit non mendax Deus ante sæcula æterna, & manifestauit eam temporibus suis in Christo Iesū. Cui autem promisit ante, & postea fecit esse perspicuum, nisi sapientiæ suæ? quæ erat semper cum patre, cum lætaretur orbē perfectō, & gauderet super filiis hominum, & re promisit eos quicūque in illa credituri essent, habituros esse vitam æternam? Antequam orbis iaceret fundamenta, antequam maria diffunderet, montes statueret, cælum suspenderet, terram deiecta mole solidaret, hæc re promisit Deus, in quo mendacium non est: Non quia possit mētiri, & nolit in falsitatis verba prorūpere: sed quia qui pater sit veritatis, nullum in se habeat mendacium, secundū illud: *Fiat autem Deus verax: omnis autem homo mendax.* Propterea autem non mendax Deus dicitur, & cum iureiurando quædam in prophetis pollicetur: ut nos securiores effecti, magis speremus futura esse quæ prædicta sunt, & tota mēte credentes, ad consequenda ea quæ ventura sunt, præparemur. Non ab re videtur breuiter perstringere: cur Deus solus verax, & omnis homo mendax, Apostoli voce dicatur. Et nisi fallor, quo modo solus habere dicitur immortalitatem (cum & angelos & multas rationabiles fecerit creaturas, quibus dedit immortalitatem) ita & solus dicitur esse verax: non quod & cæteri nō immortales, & veritatis sint amatores. Sed quod ille solus naturaliter sit, & immortalis, & verus. Cæteri vero immortalitatem & veritatem ex largitione illius consequantur: & aliud sit verum esse, & quid habere per semet: aliud in potestate donantis esse quod habeas. Sed nec hoc silentio prætereundum puto, quo modo non mendax Deus ante æterna sæcula, æternam sponderit vitam: ex quo: iuxta historiam Geneleos, factus est mundus, & per vices noctium ac dierum, mensium pariter & annorum, tempora constituta sunt. In hoc curriculo & rota mundi, tempora labuntur & veniunt, & aut futura sunt, aut fuerunt. Vnde quidā philosophorum non putant esse tempus præsens: sed aut præteritum, aut futurum: quia omne quod loquimur, agimus, cogitamus: aut dum sit, præterit, aut si nondum factum est, expectatur. Ante hæc igitur mundi tempora, æternitatem quandam sæculorum fuisse credendum est: quibus semper

Ioan. 8. d
Ibid.

Cap. Si
quis.
Dist. 7.

H

Prov. 8. b

Rom. 1. a
γινέσθαι
δὲ ὁ θεός
ἀληθής.

Ibid.
1. Tim. 6. e

Genes. 1.

Rom. 8. c

Psal. 115. b
Luc. 1. d

Ioan. 1. d

Deut. 34. b

Esai. 49. b
Sec. 70.

1. Abdi.

F

Mat. 20. d
Ioan. 13. a

Ibid.

Ephes. 4. a
1. Cor. 9. d

Ioan. 8. d

Cor. 11. g
om. 15. f

1. Cor. 1. d

1. Cor. 11. b

Philip. 3. a

A cum filio & Spiritu sancto fuerit pater, & ut ita dicam, unum tempus Dei, est omnis aeternitas: imò innumerabilia tempora sunt, cum infinitus sit ipse qui ante tempora omne tempus excedit. Sex millia necdum nostri orbis implentur anni, & quantas prius aeternitates, quanta tempora, quantas saeculorum origines fuisse arbitrandum est: in quibus angeli, throni, dominationes, caeteraque virtutes seruiunt Deo, & absque temporum vicibus absque mensuris, Deo iubente subsisterint. Ante haec itaque omnia tempora, quae nec sermo loquutus, nec mens comprehendere, nec cogitatio tacita audeat attingere, promisit Deus pater sapietiae suae verbum suum, & ipsam sapientiam suam, & vitam eorum qui credituri erant mundo esse venturam. Diligenter attendite textum & ordinem lectionis: quoniam vita aeterna, quam non mendax Deus ante saecula aeterna promisit, non sit absque verbo Dei. Manifestavit enim, inquit, temporibus suis verbum suum: Ergo quam promiserat vitam aeternam, ipsa est verbum suum, quod in principio erat apud patrem, & Deus erat verbum, & verbum caro factum est, & habitavit in nobis. Quod autem verbum Dei, hoc est, Christus ipse sit vita, in alio loco testatur dicens: ego sum vita. Vita vero non brevis, non aliquibus circumscripta temporibus, sed perpetua, sed aeterna: quae manifestata est in novissimis saeculis: in praedicatione, quae credita est Paulo doctore gentium & magistro: ut annuntiaretur in mundo, & hominibus nota fieret: iuxta imperium Salvatoris Dei qui nos salvos esse voluit, id quod pollicitus fuerat implendo. Scribit autem Apostolus Tito charissimo filio, quod Graece dicitur *Τίτῳ γυνιω τέκνῳ*, & Latino sermone non potest explicari: *γυνιω* hoc potius sonat, cum quis fidelis & proprius, & ut ita dicam, legitimus siue Germanus absque comparatione alterius appellatur. Ex quo intelligimus fuisse & in filiis Pauli plurimam differentiam: quod alios haberet *γυνιω*, id est, germanissimos, sibi coniunctos, & de vero matrimonio, ac de libera procreatos: alios vero quasi ex ancilla & ex Agar, qui non possunt hereditate accipere cum libera filio Isaac. Sermo quippe & sapientia & doctrina, qua Titus Christi ecclesias instruebat, efficiebant eum proprium Apostoli filium, & ab omni aliorum consortio separatam. Videamus post haec quod sequitur: Secundum communem fidem: utrum nam omnium qui in Christo credebant, communem dixerit fidem, an communem, suam tamen & Titus: Quod quidem mihi melius videtur, Apostoli Pauli & Titus fidem fuisse communem, quam omnium credentium, in quibus pro varietate mentium, fides quoque communis esse non poterat, sed diversa. Ad extremum praefatio epistolae, & salutatio praefationis Apostoli ad Titum, tali fine completur. Gratia & pax à Deo patre & Christo Iesu Salvatore nostro, siue quod & gratia & pax tam à Deo patre sit quam à Christo Iesu, & utrumque ab utroque datum possit intelligi. Siue quod gratia ad patrem, & pax referatur ad filium. Non absque scrupulo transcendendum est quod quibusdam Apostolus imprecatus est, ut eis gratia & pax multiplicarentur: nunc vero ad Titum pax & gratia sine multiplicatione sint positae. Noë vir iustus & naufrago orbis solus servatus, non dicitur plures gratias, sed unam gratiam invenisse in conspectu Dei. Et Moyses ad Dominum: *Si invenio*, inquit, *gratia apud te*: Et sicubi alibi in persona sanctorum gratia posita est, quare & invenies, non eos gratias invenisse, sed gratiam, Mercator ille de euangelio, qui plures habuit margaritas, ad extremum unam pretiosam reperit, quam de multis margaritis solam emit. Perfectorum quippe est unam margaritam, & unum thesaurum omnibus margaritis, & totius substantiae suae emere commercio. Incipientium vere & adhuc in itinere positorum, necdum unam & solam, sed plures habere margaritas.

B *Huius rei gratia reliqui te*, &c.] Apostolica dignitas est ecclesiae iacere fundamentum: quod nemo potest ponere, nisi architectus. Fundamentum autem non est aliud praeter Christum Iesum. Qui inferiores artifices sunt, hi possunt praeter se super fundamenta construere. Paulus itaque ut sapiens architectus (& hoc omni labore contendens, ne in praeparatis gloriaretur, sed ubi necdum Christus fuerat enunciatus) post-

quam dura Cretensium ad fidem Christi corda mollierat & tam sermone quam signis edomuerat, & edocuerat eos, non in vernaculum Iovem, sed in Deum patrem, & in Christum credere, reliquit Titum discipulum Cretae, ut rudimenta nascentis ecclesiae confirmaret, & si quid videbatur deesse, corrigeret, ipse perges ad alias nationes, ut rursus in eis Christi iaceret fundamentum. Quod autem ait: ut ea quae deerant, corrigeres: ostendit necdum eos ad plenam venisse scientiam veritatis: & licet ab Apostolo correcti fuerint, tamen adhuc indigere correctione. Omne autem quod corrigitur, imperfectum est. Nam & in Graeco praepositionis adiectio, qua scribitur *ἀπο τῶν Ἰουδαίων*, non idipsum sonat quod *ἀπὸ θεοῦ*, id est, corrigeres: sed ut ita dicam super corrigeres: ut scilicet ea quae à me correctae sunt, necdum ad plenam veri lineam sunt retractae, à te corrigantur, & normam & qualitatis accipiant.

C *Et constituas*, &c.] Audiant episcopi qui habent constituendi presbyteros per vrbes singulas potestatem, sub quali lege ecclesiae constitutionis ordo teneatur, nec putent Apostoli verba esse, sed Christi, qui ad discipulos ait: *Qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui me misit*. Sic & qui vos audit, me audit: qui autem me audit, audit cum qui me misit. Ex quo manifestum est, eos qui Apostoli lege contempta, ecclesiasticum gradum non merito voluerint alicui deferre, sed gratia, contra Christum facere: qui qualis in ecclesia presbyter constituendus sit, per Apostolum suum in sequentibus executus est. Moyses amicus Dei, cui facie ad faciem Deus locutus est, potuit utique successores principatus, filios suos facere, & posteris propriam relinquere dignitatem: sed extraneus de alia tribu eligitur Iesus, ut sciremus principatum in populos, non sanguini deferendum esse, sed vitae. At nunc cernimus plurimos hanc rem beneficium facere, ut non querant eos in ecclesia columnas erigere, quos plus cognoscant ecclesiae prodesse: sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus maiorum quispiam rogauerit, & (ut deteriora taceam) qui ut clerici fierent, muneribus impetrant. Diligenter Apostoli verba attendamus dicentis: *Ut constituas per civitates presbyteros, sicut ego tibi disposui*. Qui qualis presbyter debeat ordinari, in consequentibus differens, hoc ait: *Si quis est sine crimine, unius uxoris vir*, & caetera: postea intulit. *Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem*. Idem est ergo presbyter, qui & episcopus, & antequam diaboli instinctu, studia in religione fierent, & diceretur in populis: *Ego sum Pauli, ego Apollos, ego autem Cephas*: communi presbyterorum consilio, ecclesiae gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizauerat, suos putabat, esse, non Christi: in toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris electus superponeretur caeteris ad quem omnis ecclesiae cura pertineret, & schismatum semina tollerentur. Putet aliquis non scripturatum, sed nostram esse sententiam, episcopum & presbyterum unum esse, & aliud aetatis, aliud esse nomen officii: relegat Apostoli ad Philippenses verba dicentis: *Paulus & Timotheus servi Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum episcopis & diaconis, gratia vobis & pax, & reliqua*. Philippi una est vrbs Macedoniae, & certè in una civitate plures, ut nuncupantur episcopi esse non poterant. Sed quia eisdem episcopos illo tempore quos & presbyteros appellabant, propterea indifferenter de episcopis quasi de presbyteris est locutus. Adhuc hoc aliqui videatur ambiguum, nisi altero testimonio comprobetur. In Actibus Apostolorum scriptum est, quod cum venisset Apostolus Miletum, miserit Ephesum, & vocaverit presbyteros ecclesiae eiusdem, quibus postea inter caetera sit locutus: *Attendite vobis, & omni gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos pascere ecclesiam Domini, quam acquiescit per sanguinem suum*. Et hoc diligentius observate, quomodo unius civitatis Ephesi presbyteros vocans, postea eosdem episcopos dixerit. Si quis vult recipere sam epistolam, quae sub nomine Pauli ad Hebraeos scripta est, & ibi aequaliter inter plures ecclesiae cura dividitur. Siquidem

Ioan. 1.

Ioan. 14.

B Gal. 4. 4

1. Pet. 1. 4

Gen. 6. 3

Exod. 31. 4

Act. 11. 1

1. Cor. 9. 6

Rom. 15. 6

Cap. qui vos spernit. 8. q. 1.

Cap. Moyses. 8. q. 1.

Epist. 8. Euagrio.

1. Cor. 1. 6

Philipp. 1. 4

A. 7. 20. 6

Heb. 13. 6

1. Pet. 5. 4

Num. 11. 1

ἀδελφὸν καὶ
πῶν ἀδελφῶν
λαλοῦντων.
1. Tim. 3. 4

D F

ad plebem scribit: Parere principibus vestris, & subiecti estote: ipsi enim sunt qui vigilat pro animabus vestris, quasi rationem reddentes, ne suspirantes hoc faciant: Si quidam hoc vtile vobis est. Et Petrus, qui ex fidei firmitate nomen accepit, in epistola sua loquitur dicens: presbyteros ergo in vobis obsecro compresbyter, & testis Christi passionum, qui & eius gloriae, quae in futuro reuelanda est, socius sum: Pascite eum qui in vobis est gregem Domini, non quasi cum necessitate, sed voluntarie. Haec propterea, ut ostenderemus apud veteres eosdem fuisse presby-

teros quos & episcopos: paulatim vero ut dissensionum plataria euellerentur, ad vnum omnem sollicitudinem esse delatam. Sicut ergo presbyteri sciunt se ex ecclesiae consuetudine, ei qui sibi praepositus fuerit esse subiectos, ita episcopi nouerint se magis consuetudine quam dispositionis dominicae veritate, presbyteris esse maiores, & in commune debere ecclesiam regere, imitantes Moysen: qui cum haberet in potestate solus praesse populo Israel septuaginta elegit, cum quibus populum iudicaret. Videamus igitur qualis presbyter siue episcopus ordinandus sit.

A ¶ Si quis est sine crimine, vnius vxoris, &c.] Primum itaque sine crimine sit: quod puto alio verbo ad Timotheum irreprehensibilem nominatum: non quod eo tantum tempore, quo ordinandus est, sine vilo sit crimine, & praeteritas maculas noua conuersatione diluerit: sed ex eo tempore quo in Christo renatus est, nulla peccati conscientia remordeatur. Quomodo enim potest praes Ecclesiae auferre malum de medio eius, qui in delicto simili corruerit? Aut qua libertate corripere peccantem, cum tacitus sibi ipse respondeat, eadem admisisse, quae corripit? Itaque qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Opus inquit, non honorem, non gloriam. Oportet autem illum & testimoniū habere bonum ab his qui foris sunt: ut non in opprobriū incidat, & in laqueū diaboli.

Quod autem ait, vnius vxoris vir: sic intelligere debemus, ut non omnem monogamum digamo putemus esse meliorem: sed quo is possit ad monogamiam & continentiam cohortari, qui sui exemplum praeferat in docendo. Esto quippe aliquem adolescentulum coniugem perdidisse, & carnis necessitate superatum, accepisse vxorem secundam: quam & ipsam statim amiserit, & deinceps vixerit continenter: alium vero vsque ad senectam habuisse matrimonium & vxoris vsum, & ut plerique existimant felicitatem, nunquam a carnis opere cessasse: quis vobis e duobus videtur esse melior, pudicitior, continentior? Vtique ille qui infelix etiam in secundo matrimonio fuit, & postea pudicē & sanctē conuersatus est: & non is qui ab vxoris amplexu nec senili est separatus aetate. Non sibi ergo applaudit, quicumque quasi monogamus eligitur, quod omni digamo sit melior: cum in eo magis sit electa felicitas quam voluntas. Quidam de hoc loco ita sentiunt: Iudaicae (inquiunt) consuetudinis fuit vel binas vxores habere, vel plures: quod etiam in veteri lege de Abraham & Iacob legimus: & hoc nunc volunt esse praecipuum, ne is qui episcopus eligendus est, vno tempore duas pariter habeat vxores. Multi superstitiosius magis quam verius, etiam eos qui cum gentiles fuerint, & vnam vxorem habuerint (qua amissa, post baptismum Christi alteram duxerint) putant in sacerdotio non legendos: cum utiq; si hoc obseruandum sit, illi magis ab episcopatu arceri debeant, qui vagam per meretrices ante exercentes libidinem, vnam regenerati vxorem acceperint, & multo detestabilius sit fornicatum esse cum pluribus, quam digamum reperiri: quia in alio infelicitas matrimonij est, in alio ad peccandum prona lasciuia. Montanus, & qui Nouati schisma sectantur, nome sibi munditiae praesumere: putatque secunda matrimonia ab ecclesiae comunione prohibenda: cum Apostolus de episcopis & presbyteris hoc praecipiens, vti que in ceteris relaxaret: non quod hortetur ad secunda matrimonia, sed quod necessitati carnis indulgeat Scripsit & Tertullianus de Monogamia librum haereticum: quem Apostolo contraire, nemo qui Apostolum legerit, ignorabit: Et quidem esse sine crimine episcopum siue presbyterum, & vnam vxorem habe-

re, in nostra est potestate, Ceterum illud quod sequitur: habere filios fideles, non in accusatione luxuriae, ac non subditos, extra nostram est voluntatem. Esto quippe parentes bene instituisse liberos suos, & a parua aetate semper dominicis erudisse praecipis, hi si postea se luxuriae dederint, & superati

ti vitiis, libidini frenas permiserint: nunquid culpa ad parentes redundabit, & sanctitatem patris, filii peccata maculabunt? Si quis bene erudit filios suos, in his puto fuisse & Isaac: qui vti que Esau filium suum bene instituisse credendus est. Sed Verū Esau fornicarius & pro-

phanus, & pro vna esca vendidit primogenita sua. Samuel quoque, qui talis fuit, ut inuocaret Dominum, & Dominus exaudiret eum, & in tempore messis pluuiam hyemis imprecaret, habuit filios qui declinauerunt post avaritiam, & accipiebant munera, & tam iniqui iudices extiterunt, ut populus nequaquam ferens, regem sibi in similitudinem ceterarum gentium postularer. Ergo si electio sacerdotum fieret, & Isaac propter Esau, & Samuel propter filios suos indigni sacerdotio putaretur. Et cum peccata parentum filiis non imputentur, nequaquam iam illa vigente sententia, parentes vnam acerbam comederunt, & dentes filiorum obstupuerunt, filiorum vitia parentibus praedudicabunt? Primum itaque dicendum est, quod tam sanctum nomen sit sacerdotij, ut nobis etiam ea quae extra nos sunt posita reputentur: non quo propter vitia nostra episcopi non fiamus, sed quod propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arcendi simus. Quia enim libertate possumus alienos filios corripere, & docere quae recta sunt: cum nobis statim possit qui fuerit correptus ingerere: ante doce filios tuos. Aut qua fronte extraneum corripio fornicantē, cum mihi conscientia mea ipsa respondeat. Exhereda ergo fornicantem filium: abiice filios tuos vitios seruientes. Cum autem nequam filius in vna tecum conuiuat domo, tu audes de alterius oculo festucam detrahere, in tuo trabem non vidēs? Non itaque iustus polluitur ex filiorum vitiis: sed libertas ab Apostolo ecclesiae principi reseruatur, ut talis fiat qui non timeat propter vitia liberorum extraneos reprehendere. Deinde etiam illud est inferendum, aduersum eos qui de episcopatu intumescunt, & putant se non dispensationem Christi, sed imperium consecutos, quia non statim omnibus his meliores sint, quicumque episcopi non fuerint ordinati, & ex eo quod electi sunt, ipsi se magis existiment comprobatos: sed intelligant propterea quosdam a sacerdotio remotos, quia eos vitia liberorum impediunt. Si autem peccata filiorum iustum ab episcopatu prohibent, quanto magis vnusquisque se considerans, & sciens, quia potentes potenter tormenta patientur, retrahent se ab hoc non tam honore quam onere, & aliorum locum qui magis digni sunt non ambiet occupare. Ad extremum hoc dicendum est, in scripturis per filios λογισμῶν, id est, cogitationes, per filias vero, ἔργων, id est, opera intelligi, & cum nunc praecipere debere episcopum fieri, qui & cogitationes & opera in sua habeat potestate, & vere credat in Christo, & nulla subreptium vitiorum labe maculetur.

B ¶ Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem.] Quæritur ergo inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur, & non comedens & bibens cum ebriosis, percutiat seruos & ancillas, sed incertum Dei expectet aduentum, & det conseruis in tempore cibaria. Inter villicum autem & familiam haec sola distantia est: quod conseruus praepositus est conseruis suis. sciat itaque episcopus & presbyter, sibi populum conseruum esse, non seruum. Cetera quae sequuntur, in nobis posita sunt. Non proteruum, id est, non rumentem & placentem sibi quod episcopus sit: sed quasi bonum villicum, id requirentem, quod pluribus profit. Non iracundum. Iracundus est, qui semper irascitur, & ad leuem responsionis auram atque peccati, quasi a vento folium commouetur. Et reuera nihil est scedius praecipiente furioso: qui cum debeat esse mansuetus (& secundum illud quod scriptum est: Seruum autem domini non oportet rixari: sed humilem esse ad omnes, doctorem, patientem, in mansuetudine erudientem eos qui contra veniunt) Ille e-

Petr. 5. a

Num. 11. d

ἀνὴρ κλη-
τον ἀρετῆς
ἀληθῆτος.
1 Tim 3. 9

F

Gen. 1. 5. a

1. Reg. 8. a

1. Reg. 1. 8. a

H
c. 3. illud
inferen-
dum 3. q. 2.

Sap. 6. a

1. Cor. 4. a
Mat. 2. 4. a

1. Tim. 2. a

A

diuerso toruo vultu, trementibus labiis, rugata fronte, ef-
frenatis conuiciis facie inter pallorum ruboremque va-
riata, clamore perstrepat, & errantes non tam ad bonum re-
trahat, quam ad malū sua sēuitia præcipitet. Inde est quod
& Salomon ait: Ira perdit etiam sapientes. Et, *ira viri iustitiam Dei non operatur.* Neque

Prout. 14. d
Sec. 70.
Iacob. 1. a

vero qui aliquando irascitur, iracundus est: sed ille dicitur iracundus, qui crebrò hac passione superatur. Prohibet quoque Episcopum esse vinolentum, de quo ad Timotheum scribitur: non multo vino de-

1. Tim. 3. a

ditum, Quale est autem episcopum videre vinolentum: vt censu occupato, vel exalterisum contra grauitatis decorem, & labiis dissolutis cachinnet: vel si paululum tristis cuiusdam rei fuerit recordatus, inter pocula in singultus prorumpat & lacrymas. Longum est ite per singula, & insanias, quas ebrietas suggerit, explicare. Videas alios pocula in tela vertentes, scyphum in faciem iacere conuiuā: alios scissis vestibus in vulnera aliena prouere: alios clamare, alios dormire: qui plus biberit, fortior computatur: accusationis occasio est, adiuratum per regem frequentius non bibisse. Vomunt vt bibant: bibunt vt vomant. Digestio ventris & guttur, vno occupantur officio: Hoc nunc dixisse sufficiat, quod secundum Apostolum, in vino luxuria est, & vbi-
cunque saturitas, atque ebrietas fuerint, ibi libido dominetur. Specta ventrem & genitalia, pro qualitate vitiorum ordo membrorum. Nunquam ego ebrium castum putabo, qui & si vino consopitus dormierit, tamen potuit peccare per vinum. Miramur autem Apostolum in episcopis sine presbyteris damnasse vinolentiam, cū in veteri quoque lege præceptum sit. Sacerdotes cum ingrediuntur templum ministrare Deo, vinum omnino non bibere: & Nazareum, quā diu sanctam comam nutriat, & nihil contaminatum, nihil mortale conspiciat, & à vino abstinere, & ab vna passa & à delicatori quæ solet ex vineis fieri portione, omnique sicera, quæ mentem ab integra sanitate peruertit. Dicat quisque quod volet, ego loquor conscientiam meam: scio mihi abstinentiam, & nocuisse intermissam, & profuisse repetitam. Post vinolentiam autem hoc præcipit, ne percussor sit: quod quidem & simpliciter iutellectum ædificat audientem, ne faciliè manum porrigat ad cædendum, ne in os alterius verberandum, insanus erumpat. Melius autem est, vt non percussorem illum dicamus esse, qui mansuetus & patiens, scit in tempore quid loquendum sit quidve tacendum: nec sermone inutili, conscientiam percutit infirmorum. Non enim Apostolus Ecclesiæ principem formans, vetat esse pugilem & pancrasten, quod etiam in plebeio & quocunque gentili si fuerit, reprehenditur: sed hoc vt dixi: ne contumeliosus & garrulus perdat eum, quem potuit modestia & lenitate corrigere. Turpis quoque lucri appetitus ab eo qui episcopus futurus est, esse debet alienus. Sunt enim multi *docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia: qui totas domos subuertunt, & putant quæstū esse pietatē.* Melior autem est iuxta Salomonem, modica acceptio cum iustitia, quā multa genimina cum iniquitate: & magis eligendum in paupertate nomen bonum, quā in diuitiis nomen pessimum. Episcopus qui imitator Apostoli esse cupit, habens victum & vestitum, his tantum debet esse contentus. *Qui altario seruiant, de altario viuant.* Viuant, inquit, non diuites fiant. Vnde & æs nobis excutitur de zona, & vna tantum tunica induimur, nec de crastino cogitamus. Turpis lucri appetitio, est plus quā de præsentibus cogitare. Hucusque quid non debeat habere episcopus siue presbyter, Apostoli sermone præceptum est: nunc è contrario quid habere debeat, explicatur.

Ephes. 5. d

Leuit. 10. b
Num. 6. a

B

Sed ^ahospitalem, bonorum amatorem, castum, iustum, sanctum, continentem, siue abstinētem, obtinentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, vt potens sit consolari in doctrina sana, & contradicentes arguere. Sunt

Inf. cod.
Prout. 16. b
Sec. 70.

1. Tim. 6. b
1. Cor. 9. b
Mat. 10. b

Mat. 25. c
Cap. ve-
ter. 8. q. 2

b ¶ Sed hospitalem, &c.] Ante omnia hospitalitas futuro episcopo denunciatur. Si enim omnes illud de Euangelio audire desiderant: Hospes fui, & suscepistis me: quanto magis episcopus, cuius domus, omnium commune esse debet hospitium? Laicus enim vnum aut duos, aut paucos recipiens implebit hospitalitatis officium. Episcopus nisi om-

nes receperit, inhumanus est. Sed vereor ne quomodo regina Austi veniens à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, iudicatura est homines temporis sui: Et viri Niniuitæ acta pœnitentia ad prædicationem Ionæ, condemnabunt eos qui maiorem Iona

C
Mat. 12. d

Saluatorem audire cōtempserunt. Sic plurimi in populis episcopos iudicent, subtrahentes se ab ecclesiastico gradu, & ea quæ episcopo non conueniunt exercentes, de quibus puto & Ioannem ad Gaium scribere. *Charissime fideliter facis, quodcumque operaris in fratribus, & hoc peregrinis, qui testimonium dederunt dilectioni tuæ coram ecclesia, quos optime facis, si præmiseris Deo digne: pro nomine enim Domini exierūt, nihil accipientes à gentilibus.* Et vere sancto Spiritu in se loquente, quod futurum erat in ecclesijs, iam tunc reprehēdit dicens: *scripsi etiam ecclesiæ, sed qui primatus agere cupit eorū Diotrepes, non recipit nos. Propterea cum venero, admonebo eius opera quæ facit, malis verbis detrahens de nobis, & non sufficit ei quod ipse nō recipit fratres, sed & volentes prohibet, & de ecclesia eiicit.* Vere nunc est cernere quod prædictum est in plerisque vrbibus, episcopos siue presbyteros si laicos viderint hospitales, amatores bonorum, inuidere, fremere, excommunicare, de ecclesia expellere, quasi non liceat facere quod episcopus non faciat, & tales esse laicos damnatio sacerdotum sit. Graues itaque eos habent, & quasi ceruicibus suis inappositos, vt à bono abdicant opere, variis persecutionibus inquietant. Sit autem episcopus & pudicus, quem Græci *σωπρον* vocant, & Latinus interpres verbi ambiguitate deceptus, pro pudico prudentem transtulit. Si autem laicis imperatur vt propter orationem abstineant se ab vxorum coitu: quid de episcopo sentiendum est, qui quotidie pro suis populique peccatis illibatas Deo oblaturus est victimas? Relegamus Regum libros, & inueniemus sacerdotem Abimelech de panibus propositionis noluisse prius dare Dauid & pueris eius, nisi interrogaret, vtrum mundi essent pueri à muliere, non vtique aliena, sed coniuge. Et nisi eos audisset ab heri & nudius tertius vacasse ab opere coniugali, nequaquam panes, quos prius negauerat concessisset. Tantum interest inter propositionis panes & corpus Christi, quantum inter vmbra & corpora, inter imaginem & veritatem, inter exemplaria futurorum, & ea ipsa quæ per exemplaria præfigurabantur. Quomodo itaque mansuetudo, patientia, sobrietas, moderatio, abstinentia lucri, hospitalitas quoque & benignitas, præcipue esse debent in episcopo, & inter cunctos laicos eminentia: sic & castitas propria, & (vt ita dixerim) pudicitia sacerdotalis, vt non solum ab opere se immundo abstinere, sed etiam à iactu oculi, & cogitationis errore mens Christi corpus confectura sit libera. Iustus quoque & sanctus episcopus esse debet, vt iustitiam in populis, quibus præest exercent, reddens vnicuique quod meretur: nec accipiat personam in iudicio. Inter laici autem & episcopi iustitiam hoc interest: quod laicus potest apparere iustus in paucis: episcopus vero in tot exercere iustitiam potest, quod & subditos habet. Sanctus autem, quod Græce *σγιος* dicitur, magis id significat, cum ipsa sanctitas est mixta pietati, & ad Deum refertur. Quem enim nos sanctum, Græci *ἀγιον* vocant: quem autem illi *σγιον*, nos piū in Deum possumus appellare. Sit quoque episcopus & abstinens, non tantum (vt quidam putant) à libidine & ab vxoris amplexu, sed ab omnibus animi perturbationibus, ne ad iracundiam concitetur, ne illum tristitia deiiciat, ne terror exagitet, ne lætitia immoderata sustollat. Abstinentia autem in fructibus spiritus, ab Apostolo numerata est. Et si exigitur ab omnibus, quanto magis ab episcopo, qui patiens & mansuetus debet vitia ferre peccantium: consolari pusillanimes: sustentare infirmos: nulli malum pro malo reddere, sed vincere in bono malum? Ad extremum obtineat eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt quomodo sermo Dei fidelis est, & omni acceptione dignus, sic & ille talem se præbeat: vt omne quod loquitur, fide dignum existimetur, & verb

Ioan. 3. b

1. Cor. 7. a

1. Reg. 11. b
D

Psal. 61. c

Rom. 10. a

Mat. 18. b

Gal. 5. c

1. Petr. 3. b

1. Tim. 1. c

A verba ipsius sint regula veritatis. Potens quoque sit eos, qui saeculi istius turbinibus exagitantur, consolari, & per sanam doctrinam infirma praecipua destruere. Sana autem doctrina dicitur ad distinctionem languidae infirmaeque doctrinae. Talis quoque sit, ut contradicentes arguat haereticos, siue Iudaeos, & saeculi istius sapientes. Et superiora quidem, quae in episcopi virtutibus posuit, ad vitam pertinent. Hoc vero quod ait: ut potens sit consolari in doctrina sua, & contradicentes arguere, referendum est ad scientiam. Quia si episcopi tantum sit sancta vita, sibi potest prodesse sic viuens. Porro si & doctrina & sermone fuerit eruditus, potest se, caeterosque

instruere: & non solum instruere & docere suos, sed & aduersarios repercutere, qui nisi refutati fuerint atque conuicti, facile quocumque simplici corda peruertere. Hic locus aduersus eos facit, qui inertiae se & otio & somno dantes, putant peccatum esse si scripturas legerint, & eos qui in lege Domini meditantur die ac nocte, quasi garrulos, inutilesque contemnunt, non animaduertentes Apostolum post catologum conuersationis episcopi, etiam doctrinam similiter praecipisse.

a ¶ *Sunt enim multi, &c.* Qui ecclesiae futurus est princeps, habeat eloquentiam cum vitae integritate sociatam, ne opera absque sermone sint tacita, & dicta factis deficientibus erubescant, maxime cum sint non pauci, sed plures: nec subditi, sed proterui, qui non curent illud Psalmistae dicere: *Nonne subiecta est Deo anima mea?* Sed bonarum mentium semetem, quae naturaliter habet noticiam Dei, inani persuasione peruertant. Hoc quippe mihi Paulus videtur sensisse, cum dicit *epistolae ad Titum* non ut simpliciter Latinus interpret trāstulit, deceptores, sed mentium deceptores. Et quidem sine

B scripturarum auctoritate garrulitas non haberet fidem, nisi viderentur peruersam doctrinam etiam diuinis testimoniis roborare. Hi sunt de circumcisione Iudaei, qui tunc temporis nascentem Christi ecclesiam subvertere nitentur, & introducere praecipua legalia: de quibus & ad Romanos & ad Galatas plenius Paulus exequitur. Et nos ante paucos menses, tria volumina in epistola ad Galatas explanatione dictauimus. Tales homines doctor ecclesiae, cui animae populorum creditae sunt scripturarum debet ratione superare, & silentium illis testimoniorum pondere imponere: qui non vnam aut paucas domos, sed vniuersas cum dominis familiarisque subuertunt: docentes de ciborum differentiis, de sabbathi iam olim abolitione, de circumcisionis iniuria: atque vnam hoc ipsum zelo fidei facerent, ex parte aliqua posset ignosci dicente Apostolo: *Confiteor, Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.* Verum quia Deus est veter ipsorum, turpis lucri gratia volunt proprios facere discipulos: ut quasi magistri à sectatoribus suis alantur. Possunt autem & aliter interpretari hoc quod dictum est, turpis lucri gratia: ut putemus Apostolum communi verbo usum, quo omnes haeretici cum peruersa docent, se hominum solent asserere lucratores: cum non lucrum sit, sed perditio animas interficere deceptorum. Contra qui errantem fratrem suum iuxta Euangelium corripuerit: si fuerit ille conuersus, lucratus est eum: Quod enim malus lucrum potest esse: aut quid pretiosius, quam si humanam animam quis lucretur? Omnis igitur doctor ecclesiae, qui ad fidem Christi recta ratione persuadet, honestus lucrator est. Et omnis haereticus, qui quibusdam praestigiis homines fallit & fallitur, loquitur quae non oportet, turpis lucri gratia.

a ¶ *Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta, &c.* Quantum ad textum sermonis, & ad continentiam loci pertinet, hoc quod ait: *Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta*, videtur ad eos referri, de quibus superius est locutus: maxime qui de circumcisione sunt, quos oportet refrenari: qui vniuersas domos subuertunt, docentes, quae non oportet turpis lucri gratia, ut sequatur: *dixit quidam ex illis proprius eorum propheta.* Quia vero in nullo prophetarum, qui apud Iudaeam vaticinati sunt, hic hexameter

versiculus reperitur: videtur mihi dupliciter legendum: ut hoc quod ait: *Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta*, cum superioribus copuletur: huius rei gratia reliqui te Cretae: ut ea quae deerrant, corrigeres, & sequatur: *dixit quidam ex illis proprius eorum propheta id est, Cretensium.* Sed quia

multa in medio sunt, & hoc absurdum videtur, & forte nemo recipiat: propterea cum superioribus, quae magis vicina sunt, aliter aptandum est, ut legamus: *Sunt enim multi & non subditi, vaniloqui, & mentium deceptores: maxime autem qui de circumcisione sunt: quos multos, & non subditos, vaniloquos, & mentium deceptores, cum his qui*

ex circumcisione sunt, oportet refrenari, qui vniuersas domos subuertunt: docentes quae non oportet turpis lucri gratia: dixit quidam ex illis proprius eorum propheta: ut id quod ait, *proprius eorum propheta*: non specialiter ad Iudaeos, & eos maxime qui de circumcisione sunt, sed ad multos referatur, qui non subditi sunt, & vaniloqui, & mentium deceptores, qui utique, quia in Creta erant, Cretenses fuisse credendi sunt. Dicitur autem iste versiculus in Epimenidis Cretensis Poetae oraculis reperiri: quem in praesentiarum, siue illudens prophetam vocauit (quod scilicet tales Christiani, tales habere mereantur prophetas: quomodo & prophetae erant Baal, & prophetae confusionis, & alij offensiuorum, & quoscumque vitiosos prophetas scriptura commemorat.) Siue verè, quia de oraculis scripserit atque responsis, quae & ipsa futura praenunciant, & ea quae ventura sunt multo ante praedicant. Denique ipse liber, oraculorum titulo praenotatur: quem quia videbatur diuinum aliquid reprobare: propterea Apostolum arbitror inspexisse, ut videret quid gentilium diuinitas polliceretur, & in tempore ab usum esse versiculo, scribentem ad Titum qui erat Cretae, ut falsos Cretensium doctores, proprio insula doctore conuinceret. Hoc autem Paulus non solum in hoc loco, sed etiam in aliis fecisse deprehenditur. In actibus, quippe Apostolorum, cum concionaretur ad populum, & in Areopago, quae est curia Atheniensium disputaret, inter caetera ait: Sicut & quidam de vestris poetis dixerunt. *Ipsius enim & gen^o simus*: quod hemistichium in Phaenomenis Atati legitur, quem Cicero in

Latinum sermonem trāstulit, & Germanicus Caesar, & nuper Auienus, & multi, quos enumerare perlongum est. Ad Corinthios quoque, qui & ipsi Atticae facundia expoliti, & propter locorum viciniam Atheniensium sapore conditi sunt: de Menandri comedia versum sumpsit tambicum: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Nec mirum si pro opportunitate temporis, gentilium poetarum versibus abutatur: cum etiam de inscriptione arae aliqua commutans, ad Athenienses locutus sit: Pertransiens enim (inquit) & contemplanus culturas vestras, inueni & aram in qua superscriptum est: *Ignoto Deo.* Quod itaque ignorantes colitis, hoc ergo annuncio vobis. Inscriptio autem arae non ita erat ut Paulus asseruit, *ignoto Deo*: sed ita: *Diis Asiae & Europae, & Africae, diis ignotis & peregrinis.* Verum quia Paulus non pluribus diis indigebat ignotis, sed vno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est: ut doceret illum suum esse Deum, quem Athenienses in arae titulo praenotassent, & recte eum scientes, colere deberent, quae ignorantes venerabantur, & nescire non poterant. Hoc autem Paulus faciebat raro, & ut loci potius quam ostentationis opportunitas exigebat, in morem apium, quae de diuersis floribus solent mella componere, & fauorum cellulas coaptare. Sunt qui putent hunc versum de Callimacho Cyrenensi poetae sumptum, & aliqua ex parte non errant. Siquidem & ipse in laudibus Iouis aduersus Cretenses scriptitans: qui sepulcrum eius se ostendere gloriabantur, ait: *Cretenses semper mendaces: qui & sepulcrum eius sacrilegamente fabricati sunt.* Verum (ut supra diximus) integer versus de Epimenide poeta ab Apostolo sumptus est, & eius Callimachus in suo poemate est usus exordio. Siue vulgare prouerbium, quo Cretenses fallaces appellabantur, sine furto alieni operis in metrum re-

actibus, quippe Apostolorum, cum concionaretur ad populum, & in Areopago, quae est curia Atheniensium disputaret, inter caetera ait: Sicut & quidam de vestris poetis dixerunt. *Ipsius enim & gen^o simus*: quod hemistichium in Phaenomenis Atati legitur, quem Cicero in

Latinum sermonem trāstulit, & Germanicus Caesar, & nuper Auienus, & multi, quos enumerare perlongum est. Ad Corinthios quoque, qui & ipsi Atticae facundia expoliti, & propter locorum viciniam Atheniensium sapore conditi sunt: de Menandri comedia versum sumpsit tambicum: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Nec mirum si pro opportunitate temporis, gentilium poetarum versibus abutatur: cum etiam de inscriptione arae aliqua commutans, ad Athenienses locutus sit: Pertransiens enim (inquit) & contemplanus culturas vestras, inueni & aram in qua superscriptum est: *Ignoto Deo.* Quod itaque ignorantes colitis, hoc ergo annuncio vobis. Inscriptio autem arae non ita erat ut Paulus asseruit, *ignoto Deo*: sed ita: *Diis Asiae & Europae, & Africae, diis ignotis & peregrinis.* Verum quia Paulus non pluribus diis indigebat ignotis, sed vno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est: ut doceret illum suum esse Deum, quem Athenienses in arae titulo praenotassent, & recte eum scientes, colere deberent, quae ignorantes venerabantur, & nescire non poterant. Hoc autem Paulus faciebat raro, & ut loci potius quam ostentationis opportunitas exigebat, in morem apium, quae de diuersis floribus solent mella componere, & fauorum cellulas coaptare. Sunt qui putent hunc versum de Callimacho Cyrenensi poetae sumptum, & aliqua ex parte non errant. Siquidem & ipse in laudibus Iouis aduersus Cretenses scriptitans: qui sepulcrum eius se ostendere gloriabantur, ait: *Cretenses semper mendaces: qui & sepulcrum eius sacrilegamente fabricati sunt.* Verum (ut supra diximus) integer versus de Epimenide poeta ab Apostolo sumptus est, & eius Callimachus in suo poemate est usus exordio. Siue vulgare prouerbium, quo Cretenses fallaces appellabantur, sine furto alieni operis in metrum re-

actibus, quippe Apostolorum, cum concionaretur ad populum, & in Areopago, quae est curia Atheniensium disputaret, inter caetera ait: Sicut & quidam de vestris poetis dixerunt. *Ipsius enim & gen^o simus*: quod hemistichium in Phaenomenis Atati legitur, quem Cicero in Latinum sermonem trāstulit, & Germanicus Caesar, & nuper Auienus, & multi, quos enumerare perlongum est. Ad Corinthios quoque, qui & ipsi Atticae facundia expoliti, & propter locorum viciniam Atheniensium sapore conditi sunt: de Menandri comedia versum sumpsit tambicum: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Nec mirum si pro opportunitate temporis, gentilium poetarum versibus abutatur: cum etiam de inscriptione arae aliqua commutans, ad Athenienses locutus sit: Pertransiens enim (inquit) & contemplanus culturas vestras, inueni & aram in qua superscriptum est: *Ignoto Deo.* Quod itaque ignorantes colitis, hoc ergo annuncio vobis. Inscriptio autem arae non ita erat ut Paulus asseruit, *ignoto Deo*: sed ita: *Diis Asiae & Europae, & Africae, diis ignotis & peregrinis.* Verum quia Paulus non pluribus diis indigebat ignotis, sed vno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est: ut doceret illum suum esse Deum, quem Athenienses in arae titulo praenotassent, & recte eum scientes, colere deberent, quae ignorantes venerabantur, & nescire non poterant. Hoc autem Paulus faciebat raro, & ut loci potius quam ostentationis opportunitas exigebat, in morem apium, quae de diuersis floribus solent mella componere, & fauorum cellulas coaptare. Sunt qui putent hunc versum de Callimacho Cyrenensi poetae sumptum, & aliqua ex parte non errant. Siquidem & ipse in laudibus Iouis aduersus Cretenses scriptitans: qui sepulcrum eius se ostendere gloriabantur, ait: *Cretenses semper mendaces: qui & sepulcrum eius sacrilegamente fabricati sunt.* Verum (ut supra diximus) integer versus de Epimenide poeta ab Apostolo sumptus est, & eius Callimachus in suo poemate est usus exordio. Siue vulgare prouerbium, quo Cretenses fallaces appellabantur, sine furto alieni operis in metrum re-

πρῆτες δὲ τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐπιπέδων γαστέρες ἀσπλάγῃ

Act. 17. a

τὸ γὰρ τῆς γένος ἐσμεν.

1. Cor. 15. d

εὐερίστου ἡδὴ χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἡ ἀρετή.

ἀγνώστου θεοῦ.

C

D

11. d

3. b

Psal. 61. a

7. a

g. 11. b

D

Rom. 10. a

Mat. 18. b

5. c

11. 3. b

11. 1. c

E

tulit. Putant quidam Apostolum reprehendum, quod imprudenter lapsus sit, & dum falsos doctores arguit, illum versiculum comprobarit, quod propterea. Cretenses dicunt esse fallaces, quod Iouis sepulcrum inane construxerint. Si enim, inquit, Epimenides, siue Callimachus propterea Cretenses fallaces, & malas bestias arguunt, & ventres pigros, quod diuina non sentiant, & Iouem qui regnet in caelo, in sua insula fingant sepulcrum, & hoc quod illi dixerunt, esse verum, Apostoli sententia comprobatur: sequitur Iouem non mortuum esse, sed

viuum. Imperite igitur Paulus idolatriae destructor, dum aduersus peruersos doctores agit, deos quos impugnabat, asseruit. Quibus breuiter respondendum est, sicut in eo quod ait: *Corrumpunt mores bonos colloquia praua*. Et in illo: *Ipse enim & genus sumus*: non statim tota Menandri Comaediam, & Arati librum probauit, sed opportunitate versiculi abusus est: ita & in praesenti loco non totum opus Callimachi, siue Epimenidis, quorum alter laudes Iouis canit, alter de oraculis scriptitat, per unum versiculum confirmauit: sed Cretenses tantum mendaces vitio gentis increpauit, non ob illam opinionem, qua sunt argui a poetis, sed ob ingenitam mentiendi facilitatem, de proprio eos gentis auctore confutans. Qui autem putant totum librum debere sequi eum qui libri parte usus sit, videntur mihi & apocryphum Enoch, de quo Apostolus Iudas in epistola sua testimonium posuit, inter ecclesiae scripturas recipere, & multa alia quae Apostolus Paulus de reconditis est locutus. Possumus enim hoc argumento dicere: quia apud Athenienses: ignotum Deum colere se dixit, quem illi in ara annotauerant, debere Paulum & caetera quae in ara scripta fuerant sequi, & ea quae Athenienses faciebant, facere: quia cum Atheniensibus incultura ignoti Dei ex parte cõsenserat. Absit vt argumentum & scholasticam elegantiam in calumniam traham. Nemo est tam sicarius, & tam parricida, tam veneficus, qui non aliquid boni aliquando fecerit. Ergo si vnum bonum illius videns probauero, & in caeteris mihi incumbet necessitas, quae mala fuerint approbandi? Si inimicus aduersus nos iurgetur & clamitet, nonne inter verba simultatis & rixae aliquid loquetur veritatis? quod & a nobis quoque aduersus quos loquitur, non vsquequaque reprehenditur. Itaque & Callimachus & Epimenides non ideo vera dixerunt Iouem Deum esse, & reliqua quae in eorum carminibus continentur, quia Cretenses fallaces sunt: sed in eodem modo verum locuti sunt, quia ingenitum Cretensium vitium expressere mendacij, qui quia fallaces sunt, non statim & verum non aliquando dixerunt. Nec enim Iupiter Deus idcirco non esset, si Cretenses vera loquerentur: sed illis tacentibus, qui mortuus erat, Dei vocabulum non haberet. Denique vt sciamus Apostolum non fortuito, & vt libet transitorie (vt illi arbitrantur) sed considerate & circumspecte, & ex omni parte se protegentem aduersus Cretenses locutum: *Testimonium* (inquit) *hoc verum est*: non totum carmen de quo testimonium sumptum, non vniuersum opus, sed tantum hoc testimonium, hic versiculus, quo mendaces vocantur. Et vtique qui in vna tantum poematis parte consensit, caetera confutasse credendus est. Quomodo autem vel Cretenses mendaces, & stulti Galatae, vel dura ceruice Israel, vel vnaquaeque prouincia proprio vitio denotetur, in epistola Pauli ad Galatas differuimus. Et quia nihil amplius est quod hic possumus asserere, illo contenti sumus. *Quamobrem, increpa, ait, illos acriter*. Mendaces quippe sunt, & mala bestia, & vetres pigri, qui falsa persuadent, qui ferarum ritu sanguinem sitiunt deceptorum, & non cum silentio operantes, suum panem manducant: quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum, & increpa vt sani sint in fide. De qua fidei sanitate & in consequentibus loquitur: *Senes sobrios esse, honestos, pudicos, sanos in fide, & charitate, & patientia*: ad quam fidei similitudinem, doctrinae quoque sanitas appellatur. *Erit* (ait) *tempus quando sana doctrina non acquiescent*. Sunt & sermones sanitatis, de quibus ad Timotheum in prima epistola loqui-

1. Tim. 6. a

Iude 3.

F

tur: *Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & quae secundum pietatem est doctrina. Et in secunda: Exemplum habes sanorum verborum, quae a me audisti. Qui hanc habent fidei & doctrinae sanitatem atque verborum, non attendent Iudaicis fabulis, & mandatis ho-*

auerfantium se à veritate. Acquiescamus paulisper Iudaeis, & eorum qui apud eos sapientes vocantur, patienter ineptias audiamus, & tunc intelligemus quae sint Iudaicae fabulae sine auctoritate scripturae, sine vlla assertionem rationis, a-

gentium, de quibus Elaias prophetauit dicens: Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum. Quod testimonium Saluator in Euangelio comprobans, arguit eos legi Deimandata hominum praetulisse. Deus quippe ait: Honora patrem & matrem. Illi vero tradiderunt: quia quicumque dixerit patri & matri: Minus, quod cenque est ex me, tibi proderit: non honorificauit patrem suum & matrē. Si quis post aduentum Christi conciditur, & non circumciditur, Iudaicis seruit fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem. Non enim qui in manifesto Iudaeus est, sed qui in occulto: & circumcisio cordis in spiritu, non litera. Si quis pascha agit non in azymis sinceritatis & veritatis, vt exterminet ex anima sua omne vetus fermentum malitiae & nequitiae, iste attendit fabulas, & umbras sequitur, veritate neglecta. Si quis non resurgens cum Christo, nec quaerens ea quae sursum sunt, sed quae deorsum, dicit: Ne tetigeris, ne gustaueris, ne tractaueris, quae sunt in corruptione ipso vsu secundum praecepta & doctrinas hominum, iste sequitur iustitias non bonas, & praecepta non bona. Vbi autem est veritas & lex spiritualis, ibi iustificationes bonae, & praecepta sunt optima, quae qui fecerit, viuet in eis.

a [Omnia, &c.] Quia superius dixerat: Sunt enim multi, & non subditi, vaniloqui, & deceptores, maxime qui de circumcissione sunt, & de his qui ab eis decepti fuerant, consequenter addiderat: Increpa illos acriter, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem. Et quomodo ad Galatas & ad Romanos plenissime disputatur, putabant inter cibos esse distantiam, cum aliqui mundi, aliqui viderentur immundi: propterea nunc infert. Omnia munda mundis, his videlicet qui in Christo credunt, & sciunt omnem creaturam bonam esse, & nihil abiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum: quia polluta est eorum & mens & conscientia: propterea etiam quae munda sunt per naturam eis immunda fiunt. Non quod vel mundum sit aliquid vel immundum: sed pro qualitate uescientium & mundum mundis, & immundum contaminatis fiat. Alioquin infideles quosque atque pollutos, etiam panis benedictionis, & calix Dominicus non iuuat: quia qui indigne comederit de pane illo, & de calice biberit, iudicium sibi manducat & bibit. Aduentu Christi purgata sunt omnia. Quae ille mundauit, nos communicare non possumus. Sed considerandum ne ista tractantes, occasionem illi haeresi demus, quae iuxta Apocalypsin, & ipsum quoque Apostolum Paulum scribentem ad Corinthios, putat de idolothytis esse uescendum: quia omnia munda sunt mundis. Nunc enim Apostolo non fuit propositum de his quae immolantur demonibus disputare: sed aduersus Iudaeos, qui secundum legis abolitae disciplinam, quaedam munda, quaedam arbitrabantur immunda. Non enim (inquit) possumus mensae Domini participare, & mensae demoniorum: nec ualemus simul bibere calicem Domini, & calicem demoniorum. In nobis itaque est comedere vel munda vel immunda. Si enim mundi sumus, munda nobis est creatura. Si autem immundi & infideles, fiunt nobis vniuersa communia, siue per inhabitantem in cordibus nostris haeresim, siue per conscientiam delictorum. Porro si conscientia nostra nos non reprehenderit, & habuerimus fiduciam pietatis ad Dominum: orabimus spiritu, orabimus & mente: psallemus spiritu, psallemus & mente, & procul erimus ab his, de quibus

G

1. Tim. 1. d

Esa. 29. d

Mat. 15. a

Col. 2. b

Gal. 2. e

Rom. 14. a

1. Tim. 4. b

1. Cor. 12. e

Act. 10.

Apoc. 2. f

1. Cor. 8. b

2. Cor. 10. e

nunc

E

Esa. 29. d

Act. 1. a

1. Tim. 2. c

F

Luc. 9. c

Mat. 5. e

Mat. 23. a

E nunc scribitur: Polluta est eorum & mens & conscientia. *a* ¶ *Confitentur se nosse, &c.* Hi quorum polluta est mens & conscientia, Deum se nosse confitentur, factis autem negant: secundum illud quod in Esaia dicitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me.* Quomodo igitur labiis quis honorat, & corde procul recedit: ita Deum sermone quis confitens, operibus negat. Negans autem operibus Deum, confessione simulata, rectè execrabilis, & prophanus est, & nulla veritatis ratione persuasus, inobediens & incredulus appellatur. Vnde euenit vt ad omne opus bonum reprobis sit,

quod scilicet etiam ea quæ naturali bonitate superatus forte bona fecerit, non sint bona, dum mentis peruersitate sunt reproba. Existimant quidam in eo tantum Deum negari, si in persecutione quis à gentibus comprehensus, se renuerit esse Christianum. Sed ecce Apostolus omnibus quæ peruersa sunt factis, Deum asserit denegari. Christus sapientia est, iustitia, veritas, sanctitas, fortitudo. Negatur per insipientiam sapientia, per iniquitatem iustitia, per mendacium veritas, per turpitudinem sanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotiescunque vincimur vitiis atque peccatis, rotiens Deum negamus. Et e contrariò: quotiens bene quid agimus, Deum confitemur. Nec arbitrandum est in die iudicii illos tantum à Dei filio denegandos, qui in martyrio Christum denegarunt: sed per omnia opera, sermones cogitationes Christus vel negatus negat, vel confessus confiteatur. De hac puto confessione & discipulis præcepit dicens: *Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad extremum terræ:* vt in omnibus bonis operibus atque sermonibus mens Christum ipsi dedita confiteatur. Est & quædam laudanda negatio, de qua & ipse Apostolus ait: *Vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, caste, & iuste, & pie viuamus in presenti seculo, expectantes beatam spem, & aduentum Saluatoris nostri Dei:* quam negationem qui negauerit, & sequi voluerit Saluatorem loquentem: *Quicumque voluerit venire ad me, abneget semetipsum, exutus veterem hominem cum operibus eius, & indutus nouum, sequetur Deum suum.* Quomodo autem se quis abneget, contemplandum est. Pudicus fornicatorem, quod prius fuerat, negat: sapiens imprudentem iustus iniustum, fortis infirmum. Et vt in commune de omnibus loquat, rotiens negamus nos, quotiens priora vitia calcantes, desinimus esse quod fuimus, & incipimus esse quod ante non fuimus.

CAPVT II.

T V b vero loquere, &c.] Aliud est sanam doctrinam loqui, aliud ea quæ sanæ conueniunt docere doctrinæ: quia in altero simplex tantum institutio est: in altero cum eo quod doces, vitæ quoque correctio est. *Qui enim soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum:* Domino præcipiente discipulis, non solum in meditatione scripturarum eos laborare debere, vt quæ scripta sunt, replicent & condant in memoria thesauro, sed prius faciant quæ præcepta sunt. Quicumque vero fecerit & docuerit, ille vocabitur magnus in regno cælorum. Nisi enim supergressa fuerit nostra iustitia scribarum iustitiam & pharisæorum, non possumus ingredi regna cælorum. Qui supra Moyli cathedram sedentes dicunt, & non faciunt, & alligant onera importabilia, quæ ceruicibus hominum imponunt, & ipsi minimo digito nolunt ea contingere. Hoc igitur nunc Apostolus Titum filium in Christo, & discipulum suum docet, vt ea loquatur quæ sanæ doctrinæ conueniant: quia tunc doctrinæ sit sanitas, cum doctoris doctrina pariter & vita consentiant.

¶ Senes sobrios esse, honestos, pudicos, sanos in fide, & charitate, & patientia, &c. Generaliter Tito ante præcipiens quid ipse loqui deberet ad cunctos, in eo quod ait: *Tu vero loquere quæ decet sanam doctrinam:* nunc per singulas

species quid vnamquamque ætatem deceat, exponit. Primum senibus viris conuenientia: deinde anus quid deceat: tertio quæ adolescentibus apta sint, tam maribus videlicet, quam fœminis: licet in præcepto mulierum vetularum de adolescentibus fœminis madata subiecerit, vt non tam ipse

doceret adolescentulas, quam quid à vetulis docerentur, exponeret. Extremò de seruis, & per singulas ætates, & cõditiones, sic decenter præcepta cõstituit: vt sermo eius, vitæ morumque sit regula. Senes igitur sobrios esse præcipit siue vigilantes: quia *μηδελι* apud Græcos vtrumque sonat: honestos, vt ætatis grauitatem, morum

grauitas decoret. Pudicos, ne in aliena ætate luxurient: ne iam frigido ad libidinem sanguine, exemplo sint adolescentibus ad ruinam. Sanos in fide: de fidei qualitate supra diximus. Sanos autem non tantum in fide, verum & in charitate & in patientia: vt cum primum fidei habuerint sanitatem, audiant à Saluatore: *Fides tuæ saluum fecit.* Et alibi: *Neque in Israel tantam fidem inueni.* Et propter eandem fidei sanitate, fiant filij Abraham, de quo scriptum est: *Credidit Abraham Deo, & reputatū est ei ad iustitiam.* Et Habacuc de hac fidei sanitate commemorans ait: *Iustus autem ex fide mea viuet.* Relege ad Hebræos epistolam Pauli Apostoli (siue cuiuscunque alterius eam esse putas: quia iam inter ecclesiasticas est recepta) totum illum catalogum fidei enumera, in quo scriptū est: *Fide maius sacrificiū Abel à Cain obtulit Deo: & Enoch translatus est ne videret mortem: & Noe de his quæ necdum videbat, Deo credens, fabricatus est arcam: & Abraham in terram quam nesciebat, egressus est. Et ne videretur scriptura nullum mulieribus fidei exemplum dare, in eadem epistola scribitur: quia & Sara acceperit virtutem ad recipiendum semen alieno iam ætatis suæ tempore: quia fidelem eum qui repromiserat, arbitrata est. Laudatur ibi fides Isaac, & Iacob, & Ioseph. Moyli quoque & Rahab, & cæterorum, quos melius potest scire, qui ipsam epistolam legerit. Quomodo est igitur fidei sanitas: ita eadem sanitas & in charitate est. Quis autem sanitatem possidet charitatis, nisi ille qui primum Deum dilexerit ex tota anima sua, & ex toto corde suo, & ex totis viribus suis? Deinde Christi præceptum audiens in proximum: *Diliges proximum tuum sicut teipsum,* diuiserit charitatē: quia *in his duobus mandatis pendet omnis lex & prophetæ.* Qui habet sanitatem charitatis, non æmulatur, non inflatur, non agit perperam, non inhoneste, non ad iracundiam concitatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat: omnia præstolatur. Et quia *charitas nunquam excidit:* qui in charitatis est sanitate, nunquam & ipse corrumpitur. Siquidem nec tribulatio eum, nec angustia, nec fames, nec persecutio, nec nuditas, nec periculum, nec gladius, separare poterit à sanitate charitatis quam habuerit in Christo Iesu. Quid de gladio & cæteris minoribus loquar: quæ non possunt eum diuidere, qui sanitatis possidet charitatem: cum nec mors, nec vita, nec angeli, nec principatus, nec presentia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec alia quælibet creatura possit separare eum qui habet charitatem sanitatis in Christo Iesu? Si intellecta est à nobis sanitas charitatis, de scripturis aliquod sumamus exemplum, eorum qui in infirmitate sunt charitatis. Ait Saluator de extremis temporibus: *Quia cum multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Calida quippe est charitas in his qui feruēt in spiritu: frigans autem & glacialis & gelida, in his qui flatus aquilonis durissimos susceperunt. *Ab aquilone. n. exardescunt mala super omnes inhabitantes terram.* De hoc frigore charitatis & Ammon in sorore sua Thamar obriguerat Timendum ergo ne forte & nos hac infirmitate charitatis aliquando superemur. Nonnunquam enim euenit, vt primum à nobis in virginem siue in quamlibet fœminam sit sancta dilectio, & cum mollita mens fuerit in affectus, paulatim sanitas charitatis languore palleat, & infirmari incipiat, & ad extremam mortem diligentem ferat, Vnde &*

Mat. 10. 2
Mat. 8. b
Gen. 15. b

Habac. 2. a

Heb. 11.

H

Mat. 5. g

Ibid. 21. d

1. Cor. 13. b

Rom. 8. f

Mat. 24. b

Hier. 1. c

2. Reg. 19. a

A
2. Tim. 5. a

Apostolus cautè & prudèter Timotheo præcipit, vt exhortetur adolescentulas in omni castitate. Omnis autè castitas, in carne, & spiritu, & anima est ne scandalizetur oculus, ne in pulchritudine vultus femine hærentes pendeamus: ne blanda nos audire verba delectet: ne ad simulatos sermones mens prius dura marcescat.

Caveant ergo (vt diximus) tam iuvenes quàm senes: tam adolescentulæ, quàm vetulæ, & omni diligentia custodiant cor suum: ne sanitatem dilectionis, morbus charitatis introeat, & per amorem sancti fiat non sancta dilectio, quæ illos pertrahat ad gehennam. Qui sanus est in fide, qui sanus in charitate, sanus quoque sit in patientia, & patientia quæ maximè in tentationibus comprobatur: quia nihil prodest habuisse quæ supra enumeravimus, nisi omnes diuitiæ & mercimonia quibus onusta navis est, in tempestate seruentur, & perflantibus hinc inde ventis, absque naufragio ea quæ bene parta sunt, liberentur. *Qui enim perseveraverit vsque in finem, hic saluus erit.*

Mat. 10. c

1. Pet. 3. a

a ¶ Anus similiter, &c.] Tametsi Apostolus Petrus præcepit: vt viri vxoribus suis, tanquam infirmiori vasculo honorem tribuant: Non tamen arbitrandum est, quod vxor quæ corporis vasculum habet infirmum, statim & anima infirmior sit. Vnde dunc præcipitur eis: vt in ipsis quoque illud Apostoli compleatur: *Virtus in infirmitate perficitur: & dicitur, vt & omnia habeant, quæ senibus viris, sunt præcepta communiter, in eo scilicet quod ait: Anus similiter, hoc est ita vt viri senes in omnibus honestæ, sobriæ, pudicæ, sanæ in fide & charitate, & patientia, & pro sexu suo hoc habeant proprium: vt sint in habitu sancto: siue vt melius legitur in Græco εν αγαθη και ηεροσθενει: vt ipse quoque earum incessus & motus, vultus, sermo, silentium, quandâ decoris sacri præferant dignitatem. Et quia hoc genus muliercularum esse solet garrulum, iuxta illud: *Simul autem & otiose discunt circumire domos: non solum autem otiose, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet: propterea eas vult esse non incentricas: id est, non accusatrices: non tales quæ vt aliis placeant, de aliis detrahant: Aut certè quia ipse adolescentiam iam transgressæ sunt, de adolescentularum ætate disputent, & dicant: illa sic ornatur: illa sic comitur: sic illa procedit: amat illum: amat ab illo: cum etiam si hæc vera sint, non tam apud cæteros debeant accusare, quàm ipsam secretè Christi charitate corripere, & magis docere ne faciat, quàm in publico accusare quod fecerit. Solent hæc ætates, quia corporis frixere luxuriam (licet sint plurimæ, quæ nec canos suos erubescant, & ante gregem neporum, trementes virgunculæ componantur) vino se dedere pro libidine, & cum inter pocula sibi prudentes visæ fuerint & facundæ: & morum quasi austeritatè assumere: loquentes hoc quod sibi videntur esse, & non recordantes illud quod fuerunt. A vini ergo nimio potu anus prohibeantur: quoniam quod in adolescentibus libido, hoc in senibus ebrietas est, Aut quo modo potest docere anus adolescentulas castitatem: cum si ebrietas vetulæ mulieris adolescentula fuerit imitata, pudica esse non possit. Signanter autem expressit, non vino multo seruientes. Seruitus enim quædam est & extrema conditio, vino sensus hominis occupari, & non suum esse, sed vini. Quia igitur docuit quales primò anus deberet esse, & post illa quæ cum senibus viribus habent communia, etiam propria earum exposuit, vt honesto & sancto habitu & omni decore sint plenæ: nec accusatrices, nec aliis detrahentes, nec vino sensib. occupatis: Nunc consequenter doctrinæ eis frena permittit: vt cum tales fuerint, docendi habeant libertatem: vt scilicet doceant ea quæ bona sunt. Licet enim in alio loco dixerit: *Docere autem mulieribus non permitto: sic intelligendum est, vt in viros sit illis doctrina sublata. Cæterum adolescentulas doceant quasi filias suas. Primum castitatem: quia aduersus hanc magis in ætate florenti pugnat inimi-***

2. Cor. 12. b

B

2. Tim. 5. b
dij. a. c. d.
aus.

1. Tim. 2. d

cus, & virtus eius omnis contra feminas in vmbilico vètris est: deinde vt ament viros suos, diligant filios. Quæ doctrina est amare viros: cum hoc non in eloquio docentis, sed in corde amantis sit constitutum? Vult eas amare viros suos castè: vult inter virum & mulierem esse pudicam dilectionem: vt cum pudore & ver-

recundia & quasi necessitate sexus, reddat potius debitum viro, quàm ipsa exigat ab eo, & opera liberorum ante oculos Dei, & Angelorum, perpetrare se credat: Ita ne illa erubescat etiam secretum cubile, & noctis tenebras, & clausum cubiculum suum: cum omnia patere Dei oculis cogitarit. Filios autem ita diligunt, si eos in Dei erudiât disciplina. Cæterum nolle eos

contristare docendo quæ bona sunt, & libertatem tribuere peccandi, non est amare filios, sed odisse. Erudiantur quoque adolescentulæ, vt domus habeant diligentiam. Et quia poterat euenire, vt diligentia domus cum austeritate regeretur, & per hoc Apostoli præceptum, matrona seuerior fieret in seruos: ideo copulauit, benignas, vt tunc se crederet mariti bene domum regere, si cum benignitate imperet seruulis, non in terrore. Necnon & subditas viris suis: ne forte diuitiis & nobilitate perflata, Dei sententiæ non meminerint: per quam subiectæ sunt viris. Ait quippe ad mulierem: *Ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur.* In quo sanctæ Scripturæ consideranda prudentia est: quia non viro hoc dominus sit locutus, & dixerit: Dominaberis vxori tuæ, sed ipsi mulieri: vt illi præmium relinqueret obsequelæ, dū in potestate eius est, si Dei velit obedire præceptis, seruire viro & marito esse subiecta: vt quodammodo esse libera seruitus, & dilectione plena: ideo seruiens est viro, dum enim metuit offendere. *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Et cum caput mulieris vir sit: caput autem viri, Christus: quæcunque vxor non subiicitur viro suo, hoc est, capiti suo: eiusdem criminis rea est, cuius & vir si non subiiciatur Christo capiti suo. Verbum autem Domini blasphematur: vel cum contemnitur Dei prima sententia, & pro nihilo dicitur: Vel cū Christi infamatur Euangelium: dum contra legem, fidemque naturæ, ea quæ Christiana est, & ex Dei lege subiecta, viro imperare desiderat: cum etiam gentiles femine viris suis seruiant communi lege naturæ.

b ¶ Iuvenes similiter exhortare, vt pudici sint in omnibus: teipsum exemplum præbens, &c.] Sicut in eo quod supra præcepit dicens: *Anus similiter in habitu sancto: similitudinem anuum dixeramus ad senes esse referendam: Ita nunc in eo quod intulit: Iuvenes similiter hortare vt pudici sint: similitudinem iuuenem ad anus, & per anus ad senes arbitramur aptandam: vt senem habeant sobrietatem, & honesti sint & pudici, & sani in fide, & charitate, & patientia. Anuum autem in habitus sanctitate, vt non sint accusatores, non vino multo seruientes, bene docentes, &c. Proprium autem adolescentulorum hoc posuit, vt pudici sint in omnibus, tam scilicet mente, quam corpore: tam opere, quam cogitatione: vt nulla sit in adolescente suspicio turpitudinis. Et licet quidam de Latinis ita existiment legendum: *Iuvenes similiter hortare vt pudici sint, & postea inserant. In omnibus teipsum formam præbens bonorum operum:* tamen sciamus, in omnibus, ad superiora esse referendū: id est, hortare vt pudici sint in omnibus. Sciendum quoque est, quod continentia non solum in carnis opere & animi concupiscentia, sed in omnibus rebus necessaria sit: ne honores indebitos appetamus: ne accendamus avaritia: ne vili passione superemur. *Teipsum, inquit, formam præbens bonorum operum.* Nihil prodest aliquam exercitatum esse in dicendo, & ad loquendum triuisse linguam: nisi plus exemplo docuerit quam verbo. Denique qui impudicus est, quamuis discretus sit: si ad castitatem audientes cohortetur, sermo eius infirmus est, & auctoritatem non habet cohortandi. Et*

Genes. 3. d
Sec. 70.

D
1. Cor. 11. b

1. Tim. 4. e

1. Cor. 7. f

1. Cor. 11. c

Apoc. 12. e

Mat. 11. d

Ephes. 6. a
Col. 3. c

Eph. 5. c
Col. 3. c

N

E Et e contrario quamuis sit rusticanus & tardus ad loquendum: si castus fuerit, exemplo suo homines potest ad vitæ similitudinem impellere. Quod autem ait, in incorruptione, sic accipiendum, quod incorruptio propriè virginitatem sonet. Denique qui virgines sunt, vulgo incorrupti appellari solent, & qui virgines esse desiderint, corrupti nominantur, & dicimus, illa quæ fuit olim virgo, corrupta est. Vnde & Titum existimo priusquàm carnis opere occuparetur, euangelio credentem accipisse baptismum, & virginem permansisse, & nunc ab Apostolo, vt in incorruptione formam sui

præbeat commoneti, quam quidem incorruptionem in Timotheo non videmus. Nam cum ei diceret: *Nemo adolescentiam tuam contemnat*: sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate: de incorruptione tacuit, & tantum posuit, castitatem. Castitas autem & in cœlibatu absque virginitate intelligi potest: nisi forte castitatem accipiamus in mente, incorruptione vero in corpore: iuxta illud quod alibi in virginis definitione scribitur: vt sit sancta corpore & spiritu: Et ipse nunc consequenter adiunxit: *In doctrina: in incorruptione: in pudicitia*. Possemus & pudicitiam incorruptionem etiam in doctrinæ integritate interpretari, nisi quod specialiter sequitur: sermone sano & irreprehensibili, proprium haberet super doctrinæ institutione præceptum. Quod autem ait, sermone irreprehensibili: non quod vllus tantæ faciendæ & prudentiæ sit, vt à nemine reprehendatur (reprehenduntur quippe & apostoli & euangelistæ ab hæreticis & gentibus) sed quod nihil dignum reprehensione dicat aut faciat: licet aduersarij sint ad reprehendum parati. Et quia sunt multi non subditi, vaniloqui, & mentium deceptores, qui oderunt in partibus arguentem, & sermonem sanctum abominantur, propterea exemplum nos in omnibus præbeamus, in doctrina, in integritate, in pudicitia, in sermone sano & irreprehensibili:

F Vt aduersarij vitæ & doctrinæ nostræ sanitate perterriti, non audeant accusare. Hoc est, nihil verisimile in accusatione confingere. Et reuera vsque hodie videmus nonnullos in ecclesiis (quanquam hæc rara avis sit) tantæ grauitatis continentiamque esse, vt etiam ab aduersariis habeant testimonium, & dicatur: vir magnus est ille, & sanctæ conuersationis, probisque moribus, nisi esset hæreticus. Nemo est enim tam immoderate impudentiæ, vt solis radios possit accusare tenebrosos, & clarum lumen caligine noctis offundere. Vnde & Apostolus hæc eadem præcauens ait: *Vt auferam occasionem his qui volunt occasionem*. Potest autem is qui ex aduerso est & diabolus intelligi, qui accusator est fratrum nostrorum, vt Ioannes euangelista prædicat: qui cum nihil habuerit mali quod nobis obiiciat, erubescit, & criminator non poterit criminari. Diabolus autem in Latina lingua criminatorem sonat.

a ¶ *Serui dominis suis subditi sint in omnibus, sint placentes, non, &c.* Quoniam dominus & Saluator noster, qui in euangelio ait: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*: nullam conditionem, ætatē, sexum, à beatitudine arbitratur alienum: propterea nunc Apostolus & seruis præcepta constituit, scilicet vt parti ecclesiæ, membrisque corporis Christi. Et quo modo superius senes, anus, adolescentulas, iuuenes, quid Titus erudire deberet, edocuit: ita nunc seruis apta præcepta constituit. Primum vt subditi sint dominis suis in omnibus. In his autem omnibus, quæ non sunt contraria Deo: vt si dominus ea iubet quæ non sunt aduersa scripturis sanctis, subiiciatur seruus domino. Sin vero contraria præcipit, magis obediat spiritus quàm corporis domino. Diligenter attendite quo modo congrua personis præcepta decernat. *Serui*, inquit, *dominis suis subditi sint in omnibus*. In alio loco disputans de filiis ait: *Filij obedite parentibus*. Filios quippe decet parentibus obedire: seruos vere imperanti domino esse subiectos. Nec illud putemus esse contrarium, quod in alia epistola, *Mulieres* (ait) *subiectæ sint viris*, & in hac subiectas viris suis

asseruit vxores: quasi eodem verbo & in seruis & in vxoribus vsus sit. Quodammodo. n. maritus vxoris est Dñs: Ipse, inquit, *dominabitur tui* Erat & Saluator subiectus parentibus suis: sed cum adhuc duodecim esset annorum, & nihil differret à seruo, dominus omnium: necdū. n. ad perfectam viri ætatē, quæ posset hæreditatem capere, peruenerat. Sed & alibi de eo scriptum est: *quia cum subiecta esset fuerint omnia, tunc & ipse filius subiicietur ei qui sibi subiecit omnia*, vt sit Deus omnia in omnibus. Subiiciuntur autem ei omnia, cum dixerit Dominus Domino meo: *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos*

tuos scabellum pedum tuorum. In subiectis seruis dominus subiicitur. Et quo modo pro nobis dicitur esse maledictum, cum non sit maledictum, sed vera benedictio: ita pro nobis vel subiectus scribitur, vel non subiectus: si aut subditi fuerimus Deo, aut non subditi. Quidam hunc locum ita legunt, *Serui Dominis suis subditi sint*. Et postquam huc vsque distinxerint, inferunt: in omnibus placeant: cum in Græco alius sit ordo lectionis, id est, serui dominis sui subditi sint in omnibus: vt sequatur *euangelicus* *eu* quod nos, licet non plene, tamen ex parte aliqua interpretari possimus, vt complacent sibi: ne videlicet super conditione sua videatur eis Dei iniqua sententia. Sed quo modo pauper iuxta mensuram suam saluari potest, & mulier in sexus infirmitate à regno Dei non excluditur, & omnis conditio secundum ordinem suum beatitudinem capere potest: ita & serui complacent sibi quod serui sint, & non idcirco putent Deo se seruire non posse, quia subiecti sint hominibus: sed in eo magis placere voluntati Dei, si & Dominis suis subditi fuerint in omnibus, & complacuerint sibi in conditione sua, & quod deinceps Apostolus præcipit exequatur: vt non sint contradicentes, non furantes. Vel maximum seruorum vitium est, dominis contradicere, & cum aliquid iusserint, secum mulitare. Itaque Titum commonet, vt per doctrinam sanam ab his qui Christiani serui sunt, istiusmodi auferat passionem. Si enim quæ dominus imperat, necesse habet seruis implere: cur hoc ipsum non cum bona faciat voluntate: sed & dominum offendat, & tandem faciat quod iubetur, maxime cum & Deus ad aquam contradictionis offensus sit. Et in alio loco de murmurante populo loquatur: *Desinat à me murmuratio eorum, & non morientur*. Post contradictionem, & aliud seruorum vitium doctrina Christi corrigat, ne fures sint. Fur autem non solum in maioribus, sed etiam in minoribus iudicatur. Non enim id quod furto ablatum est, sed mens furantis attenditur. Quo modo in fornicatione & adulterio, non idcirco diuersa sit fornicatio, aut adulterium, si pulchra vel diues, deformis aut pauper, meretrix vel adultera sit: sed qualiscumque illa fuerit, vna est fornicatio vel adulterium: Ita & in furto, quantumcunque seruis abstulerit, furti erimen incurrit. Vnde & in Moyse lege fures nonnunquam septuplum, nonnunquam quadruplum reddere compelluntur: & interdum obruncatur, interdum venditur fur ipse pro furto: de quibus nuper vobis in Leuitico exposuisse me memini. Si autem hoc prohibetur in seruo, quanto magis in libero: ne aut iudex rapiat: aut miles non contentus stipendiis suis aliena deuastet? Pulchre quidam vir apprime grauis cum ei cuiusdam iudicis laudaretur integritas, & diceret, de eo ille qui laudabat: non est fur: Respondit, optimum seruum faceret, si nec fugitiuus esset: intantum furti suspicio ab omni libero debet esse aliena. Sint itaque serui subditi dominis suis in omnibus: sint complacentes conditioni suæ, vt non ferant asperè seruitutem: non contradicant dominis: non furentur, & post hæc in omnibus fidem bonam ostendant: vt doctrinam Saluatoris Dei nostri ornent in omnibus. Si enim apud carnales dominos in minimo fideles fuerint: incipient eis apud Deum maiora committi. Ornat autem doctrinam Domini, qui ea quæ conditioni suæ apta sunt faciat. Et ediuerso confundit eam, qui non est subiectus in omnibus, cui conditio sua displicet: qui contradictior atque fraudator in nullo fidem bonam ostendit.

Gen. 3. d
Luc. 2. g
Gal. 4. a
1. Cor. 15. d
Psal. 109. a
1. Tim. 4. e
1. Cor. 7. f
1. Cor. 11. c
Apoc. 12. e
Matt. 11. d
Ephes. 6. a
Col. 3. c
Eph. 5. c
Col. 3. c

G
H
I
N
Nu. 20. d
Exod. 22. i
Ibid.
Leu. 19.

A Quomodo enim potest fidelis esse in substantia Dei, qui carnali domino fidem exhibere non potuit?

a ¶ Illuxit enim gratia Dei saluatoris omnibus hominibus: erudiens nos, ut abnegantes impietatem, &c. Post catalogum doctrinae ad Titum: quid senes, quid anus, quid adolescentulas & iuuenes, quid ad extremum seruos erudire deberet, recte nunc intulit: Illuxit enim gratia Dei saluatoris omnibus hominibus. Non est enim aliqua differentia liberi & serui: Graeci & barbari: circumcisi & habentis praeputium: mulieris & viri. Sed cuncti in Christo vnus sumus: vniuersi ad Dei regnum vocamur: omnes post offensam patri nostro reconciliandi sumus: non per merita nostra, sed per gratiam Saluatoris. Vel

Psal. 55. b

Sup. 1.

B

Deut. 7. a
Sec. 70.

a Segull.

quod Dei patris viuens & subsistens gratia ipse sit Christus: vel quod Christi saluatoris haec sit gratia, & non nostro merito saluati simus: secundum illud quod in alio loco dicitur: Pro nihilo saluabis eos. Quae gratia omnibus hominibus ideo illuxit: ut erudiret nos, abnegantes impietatem & saecularia desideria, pudice & iuste & pie viuere in hoc saeculo. Quid sit autem abnegare impietatem, & saecularia desideria: ex eo quod supra exposuimus: Deum confitentur se nosse, factis autem negant: intelligi posse confido, & per contraria differta contraria. Saecularia ergo desideria sunt, quae a mundi istius principe suggeruntur, & cum sint saeculi, cum saeculi huius nube pertranseunt. Nos autem cum pudice & iuste, nec corpore scilicet nec mente peccantes, vixerimus in Christo, pie quoque viuemus in hoc saeculo: quae pietas expectat beatam spem, & aduentum gloriae magni Dei, & saluatoris nostri Iesu Christi. Sicut enim impietas, magni Dei reformidat aduentum: ita secunda de opere suo, & de fide illum pietas praestolatur. Vbi est serpens Arius: vbi Eunomius coluber? Magnus Deus Iesus Christus, saluator dicitur, non primogenitus omnis creaturae: non verbum Dei & sapientia, sed Iesus Christus: quae vocabula assumpti hominis sunt. Neque vero alium Iesum Christum, alium verbum dicimus: ut noua heresis caluniarum: sed eundem & ante saecula, & post saecula, & ante mundum & post Mariam: immo ex Maria, magnam Deum appellamus saluatorem nostrum Iesum Christum: qui dedit semetipsum pro nobis, ut pretioso sanguine suo nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum. Ita quippe habetur in Graeco, & bonorum operum faceret aemulatore. Saepemecum considerans quid sibi vellet verbum, & a sapientibus saeculi huius interrogans, si forte alicubi legissent: nunquam inuenire potui qui mihi quid significaret exponeret. Quamobrem compulsus sum ad vetus instrumentum recurrere: unde arbitrabar & Apostolum sumptisse quod dixerat. Hebraeus enim ex Hebraeis, & secundum legem Pharisaeus, utique id ponebat in epistola sua, quod in veteri testamento legisse se nouerat. In Deuteronomio itaque reperi: Quoniam populus sanctus tu domino Deo tuo: & in te complacuit Domino Deo tuo: ut esses ei in populum. Ex omnibus populis qui sunt super faciem terrae. Et in centesimo trigesimo quarto psalmo, ubi nos habemus: Psallite nomini eius quoniam suaue est: quoniam Iacob elegit sibi dominus, Israel in possessionem sibi: pro eo quod est, possessionem, in Graeco scriptum est, ei: quod quidem Aquila & quinta editio ei: expresserunt. Lxx. vero & Theodorio transferentes, commutationem syllabae fecere, non sensus. Symmachus igitur pro eo quod est in Graeco, in Hebraeo a expressit: id est, egressum vel praecipuum: pro quo verbo in alio volumine Latino sermone utens, peculiarem, interpretatus est. Recte igitur Christus Iesus, magnus Deus noster atque Saluator redemit nos sanguine suo: ut sibi Christianum populum peculiarem faceret: qui peculiaris tunc esse posset, si bonorum operum aemulator existeret. Unde & illud quod in euangelio secundum Latinos interpretes scriptum est: Pa-

nem nostrum quotidianum da nobis hodie: melius in Graeco habetur, panem nostrum id est, praecipuum, egregium, peculiarem: eum videlicet qui de caelo descendens ait: Ego sum panis qui de caelo descendi. Absit quippe, ut nos qui crastinum cogitare prohibemur, de pane isto, qui post paululum concoquendus & abiiciendus est in secessum, in prece dominica rogare iubeamur. Nec multum differt inter & praepositio enim tantummodo est mutata non verbum. Quidam existimant in oratione dominica panem dictum, quod super omnes substantias sit: hoc est, super vniuersas substantias. Quod si accipitur, non multum ab eo sensu differt quem exposuimus. Quidquid enim egregium est, & praecipuum extra omnia est, & super omnia.

C
Mat. 6. b
Ioan. 6:

CAPVT

b ¶ Haec loquere, & exhortare, &c.] Tria posuit: loquere, exhortare, & increpa. Et quidem in eo quod ait, loquere: ad doctrinam videtur esse referendum. Quod vero intulit, exhortare: id est, & aliud quoddam in Graeco significat quam in Latino: quippe magis consolationem quam exhortationem sonat. Hoc verbum & superius de adolescentibus est locutus: Iuuenes similiter consolare, pudicos esse in omnibus. De quo nos in suo loco ita ut in Latino legitur, quasi exhortare scriptum esse expressimus. Consolatur igitur audientem, qui dicit: Rogamus pro Christo reconciliamini Deo, & seipsum humiliat & subiicit, ut lucrificat quem consolatur. Quod vero tertium est, increpa: consolationi mihi videtur esse contrarium, ut quicumque consolationem contemplerit, increpatione sit dignus, & mereatur audire: Obliti estis consolationis: quae vobis ut filii loquitur. Ad Timotheum quoque alteram consolationem, & increpationem alteram legimus, dicente Apostolo: Instat oportune, importune, argue, increpa, consolare. Et ibi quidem increpatio ante assumitur, & postea consolatione seueritas temperatur. Hic vero ante vult discipulos consolari, & si non profecerint consolando, tunc corripi, & corripi cum omni imperio. Sic enim intelligo hoc quod dictum est: Increpa cum omni imperio, ut specialiter ad increpationem, & non ad duo superiora in commune referatur. Neque enim conuenit dicere: consolari cum omni imperio, & loquere cum omni imperio: sed tantummodo increpa cum omni imperio.

2. Cor. 5. d

Rom. 13. a

Ab. 5. f

D

1. Tim. 4. a

F

c ¶ Nemo te contemnat, & car.] Existimet aliquis hoc ipsum nunc ac Titum scribi quod ad Timotheum dictum est: Nemo adolescentiam tuam contemnat. Nos vero iuxta Graeci sermonis differentiam, aliud putamus significare, quod hic scribitur, & aliud quod ad Timotheum dictum est, & praepositiones vel sensu facere diuersum. Quod autem non fortuito, & ut liber, Paulus Apostolus, non solum nominibus & verbis, verum etiam praepositionibus diuersis utatur pro varietate causarum: perspicuum fieri poterit ex eo quod ait: Mulier enim ex viro: vir vero per mulierem. Et alibi, Quia ex eo & per eum & in ipso sunt omnia. Nec non & illud, Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem. Existimamus itaque ad contemptum proprie pertinere: vel cum quis inter oculosque distentus, contemnit dolorem, & nec iudicis comminationem, nec circumstantis populi fremitum pertinet: sed pro confessione martyrij, vniuersa supplicia contemnit & despicit. E contrario autem est & malus contemptus, de quo & Habacuc Spiritu sancto in se loquente testatur: Videte contemptores, & inspicite, & admiramini mirabilia & disperdimini. Iuxta quod ad Timotheum quoque scriptum diximus: Nemo adolescentiam tuam contemnat: id est nolote talem exhibeas, ut possis ab aliquo merito contemni. autem illud sonat, sicut Stoici tamen asserunt, qui distinguunt inter verba subtiliter, cum quis confidens sibi se alio esse meliorem, despicit eum quem

1. Cor. 11. b
Rom. 11. d
Gal. 1. a

Abac. 1. b
Sec. 70.

1. Tim. 4. a

Ab. 5. c

Lui 16. b

Cap. Quatuor. 8. q. 1.

quem inferiorem putat, & super, id est plus sapiens, humiliorem existimat dignum esse contemptu. Tale quid intumescens superbiæ vanitate, & cœlum ipsum solemque despiciens apud Græcos quidam dixisse deluditur: *αἰερότατος καὶ ἀειφόρον τὸν ἥλιον*, quod nos Latine possumus dicere: scando per aërem, & pluris me no- ui esse quàm solem. *ἀειρόβησις* ergo quæ nunc ad Titum ponitur, illum sensum habet: Nemo eorum qui in ecclesiis sūt, te segniter agente sic viuat, vt se se putet esse meliorem. Qualis enim ædificatio erit discipuli, si se intelligat magistro esse maiorem. Vnde non solum episcopi, presbyteri, & diaconi, debent magnopere prouidere, vt cunctum populum cui præsidet, conuersatione, sermone, ac scientia præcedant: verùm & inferior gradus exorcistæ, lectores, ædruī, & omnes omnino qui domui Dei seruiunt. Quia vehementer ecclesiam Christi destruit, meliores laicos esse quàm clericos.

CAP. III.

Admonere illos principibus & potestatibus subditos esse, &c.] Tale quid & ad Romanos scribitur: *Omnis anima potestatibus superioribus subdita sit: Non est enim potestas nisi à Deo.* Quod quidem præceptum & hic & ibi propterea puto editum: quia Iudæ Galilæi per illud tempus dogma adhuc vigeat, & habebat plurimos sectatores, cuius & in Actis apostolorum fit mentio, scriptura referente: Ante hos enim dies surrexit Theodas dicens quendam se esse magnum: cui apppositi sunt viri quasi tria millia. Et post hunc surrexit in diebus census Iudas Galilæus: qui inter cætera hoc quasi probabile proferebat ex lege: nullum debere dominum nisi solum Deum vocari, & eos qui ad templum decimas deferrent, Cæsari tributa non reddere. Quæ hæresis in tantum creuerat, vt etiam Phariseorum & multâ partem populi conturbaret: ita vt ad dominum quoque nostrum referretur hæc quæstio: *Licet Cæsari dare tributum, an non?* Quibus dominus prudenter cauteque respondens ait: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.* Cui responsioni Paulus apostolus cōgruens, docet principibus & potestatibus credentes, debere esse subiectos, *αἰχμαίς* quippe quæ leguntur in Græco, magis principatus quàm principes sonat, & ipsam significant potestatem: non eos qui in potestate sunt homines. Sed quia dixerat: admonere illos principibus & potestatibus subditos esse: poterat his qui tormenta formidant occasio ad negandum dari, dum iuxta Apostoli dictum se assererent principibus & potestatibus esse subiectos, & facere quod iuberent: propte rea subiicit: Obedire ad omne opus bonum. Si bonum est quod præcipit imperator & præses, iubētis obsequere voluntati. Sin vero malum & contra Deum sapit: responde ei illud de actibus apostolorum: *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus.* Hoc ipsum & de seruis intelligat apud dominos, & de vxoribus apud viros, & de filiis apud parentes: quod in illis tantum debeant dominis, viris, parentibus esse subiecti, quæ contra Dei mādara non veniunt. Quod vero sequitur: *Paratos esse,* dupliciter legēdum: vt vel subaudiatur, ad omne opus bonum paratos esse: vel certe cum superioribus, copulato hoc quod ait, obedire ad omne opus bonum, & hucusque finito: quasi aliud proprium & speciale præceptum sit, paratos esse: iuxta illud quod in Leuitico scriptum est: *Hircum qui emittitur maledicta populi sustinentem, tradi in manus hominis parati.* Si quis ergo paratus est vt *ἀποποιήσῃ* teneat & educat illum in desertum, & ibi eum disperdat, & quantum in se est, sorte maledictionis exterminet: is cum obediērit omni operi bono etiam paratus erit. Potest autem & aliter accipi paratos esse: vt omnia quæcumque euenire possunt sibi in animo præfigerent, & cum acciderint, nihil quasi nouum sustineant: sed eis præparata sint omnia, S. Hieron. Tom. 6.

Neminem quoque blasphemare, non simpliciter accipitur. Nec enim ait: Neminem hominem blasphemare, sed absolute neminem: non angelum, non aliquam creaturam Dei. Omnia quippe quæ à Deo facta sunt, valde bona sunt. Quando Michaël archangelus cum diabolo disputabat de Moyse corpore: non fuit ausus inferre iudicium blasphemiae: sed dixit, imperet tibi Deus. Si igitur Michaël non fuit ausus diabolo, & certè maledictione dignissimo, iudicium inferre blasphemiae: quanto magis nos ab omni maledicto puri esse debemus? Mercbatur diabolus maledictum: sed per archangelos blasphemia exire non debuit. Relege veteres libros, & vide quæ tribus in monte Garizin constitutæ sint, vt benedicerent populo, & quæ in monte altero vt maledicerent: Ruben, qui maculauerat thorum parentis & Zabulon nouissimus filius Leæ, & ancillarum liberi, in monte Ebal ponuntur: vt maledicāt eis qui maledictione sunt digni. Longum est si nunc enumerem quo modo Iacob, qui ad benedictionem vocauerat filios dicens: vt benedicam vobis, postea quasi in benedictione confociet: maledictus furor eorum, quia procax: & ipse Dominus loquatur in Genesi: *Maledicta terra in operibus tuis.* Hoc nunc tātum dixisse sufficiat: quod blasphemare Christi discipulos non oportet: nec, quod additur, esse litigiosos. Si enim sumus filij pacis, & volumus super nos pacem requiescere, & accessimus ad Hierusalem cœlestem, quæ ex pace nomē accepit: cum his qui oderunt pacem habeamus pacem, & quantum in nobis est, cum omnibus hominibus, pacati sumus, non solum cum modestis, sed etiā cum rixosis: quia nulla virtus est ferre mansuetos: locumque demus iræ, omnē ostendentes mansuetudinem ad omnes homines: non quod vanæ gloriæ desiderio nos esse mansuetos omnibus hominibus ostendere debeamus: sed dum omnes ferimus, iniuriæ vicem non rependimus, ipsa opera notiora vniuersis fiant. Potest aliquis ob iactantiam & opinionem vulgi auramque popularem, simulare apud quosdam mansuetudinem, & fingere bonitatem. Sed vbi non est vera & genuina & solida mansuetudo, nescio an eum esse mansuetum possit omnibus persuaderi.

CAPVT III.

Admonere illos principibus & potestatibus subditos esse, obedire, ad omne opus bonum paratos esse: neminem blasphemare: non litigiosos esse: esse modestos: omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Fui- mus enim aliquando & nos stulti, inobediētes, errantes, seruientes desideriis & voluptatibus variis

zinz constitutæ sint, vt benedicerent populo, & quæ in monte altero vt maledicerent: Ruben, qui maculauerat thorum parentis & Zabulon nouissimus filius Leæ, & ancillarum liberi, in monte Ebal ponuntur: vt maledicāt eis qui maledictione sunt digni. Longum est si nunc enumerem quo modo Iacob, qui ad benedictionem vocauerat filios dicens: vt benedicam vobis, postea quasi in benedictione confociet: maledictus furor eorum, quia procax: & ipse Dominus loquatur in Genesi: *Maledicta terra in operibus tuis.* Hoc nunc tātum dixisse sufficiat: quod blasphemare Christi discipulos non oportet: nec, quod additur, esse litigiosos. Si enim sumus filij pacis, & volumus super nos pacem requiescere, & accessimus ad Hierusalem cœlestem, quæ ex pace nomē accepit: cum his qui oderunt pacem habeamus pacem, & quantum in nobis est, cum omnibus hominibus, pacati sumus, non solum cum modestis, sed etiā cum rixosis: quia nulla virtus est ferre mansuetos: locumque demus iræ, omnē ostendentes mansuetudinem ad omnes homines: non quod vanæ gloriæ desiderio nos esse mansuetos omnibus hominibus ostendere debeamus: sed dum omnes ferimus, iniuriæ vicem non rependimus, ipsa opera notiora vniuersis fiant. Potest aliquis ob iactantiam & opinionem vulgi auramque popularem, simulare apud quosdam mansuetudinem, & fingere bonitatem. Sed vbi non est vera & genuina & solida mansuetudo, nescio an eum esse mansuetum possit omnibus persuaderi.

Fuimus enim aliquando & nos stulti, inobediētes, errantes, &c.] Quærat aliquis quo modo Paulus fuerit stultus, incredulus, errans, & seruens variis desideriis & voluptatibus, in malitia, & in inuidia, odiosus, & odians, antequam Saluatoris nostri bonitas atque clementia per laucrum secundæ regenerationis eum saluum faceret: non ex iustitiæ operibus, quæ fecerat: sed ex misericordia sua, effuso abundanter & large super Apostolos atque credētes per Iesum Christum Spiritu sancto: vt hæreditatem gratiæ consecuti, spem vitæ in perpetuum possiderent. Et certe legimus eum secundum iustitiam, quæ in lege est, sine querela fuisse circumcisum octaua die: Hebræum ex Hebræis secundum legem Phariseum, de tribu Benjamin, eruditum ad pedes Gamalielis, & ab infantia sacris literis institutum. Ad quod respondetur, Iudæos qui ante aduentum Saluatoris & passionem eius & resurrectionem in lege versati sunt, licet non plenam, attamen aliqua ex parte habuisse iustitiam: sicut Symeon quoque & Anna prophetissa in templo Dei seruientis est reperta. Postquam vero populus conclamauit, crucifige eum: *non habemus regem nisi Cæsarem: & sanguis eius super nos & super filios nostros:* & ablatum est ab eis regnum Dei, & traditum genti facienti fructus eius: ex eo tempore, qui in Christum non credidit, fuit stultus, errabundus, incredulus, & seruens variis voluptatibus. An non vobis videtur Paulus fuisse stultus, quando habebat zelum Dei, sed non secundum scientiam, & persequeretur ecclesiam, & lapidantium Stephanum vestimenta seruabat? cum in tantum odij contra Saluatorem instigatus exarserit, vt literas à sacerdotibus acciperet: pergens Damascum ad eos qui in Christum crediderant vinciendo?

Cap. Quatuor. 8. 9. 1.

Rom. 13. 4

Act. 5. f

F

Tim. 4. 4

Tim. 4. 4

Act. 5. c

Cor. II. b
Rom. II. d
Gal. I. a

Leu. 16. b

Abac. I. b
Sca. 7. 0.

Tim. 4. 4

Iuda. c.

Deu. 27. b

Gen. 49. 4

Ibid. 3. c

Psal. 119. 5
Rom. 12. 6
H

Phil. 3. a

Act. 22. 6

Luc. 1. 2.
Sca. 23. c
Mat. 21. d

Act. 8. a

A

Aut vllas poterat habere virtutes sine virtute Dei Christi Iesu: aut æstantem flammam restinguere voluptatem, cum non esset templum Dei: Quæ autem maior potest esse malitia & inuidia, quam cõtra absentes epistolas sumere, & vbi-que Christi vastare discipulos? nolle ipsum saluum fieri, & cæteri qui salui esse poterat, inuidere: odisse Christianos, & consequenter ab omnibus odium promereri. Quis autem maior error & inobedientia & recordia, quam postquam respirauit dies, & præterierunt vmbra, legem abolitam velle seruare, & dicere: ne attrectaueris, ne contigeris, ne gustaueris, & apparente solido cibo & virili, infantia lacte cupere potari. Diligentius attendamus, & inueniemus in præsentis capitulo manifestissimam trinitatem. Benignitas quippe atq; clemẽtia Saluatoris nostri Dei non alterius quam Dei patris, per lauacrum regenerationis & renouationem Spiritus sancti, quem effudit super nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum, iustificauit nos in vitam æternam. Salus creditium mysterium trinitatis est. Alij hunc locum ita intelligunt, vt non de Paulo & Apostolis, sed sub Apostolorum persona de alijs dictum putent: vt quomodo sub persona sua & Apollo & Cepha de dissensione & schismate quod arguebat in Corinthiis est locutus: ita etiam in præsentis loco, se & Apostolos nominans, omnes qui in Christo crediderant, quales fuerint ante regenerationem lauacri vitalis ostenderit. Simul autem & humilitas eius est admiranda, quod qui omnem vtilitatem iustitiamque legis quasi quisquillas & purgamenta contempsit, recte se sine Christo vitis omnibus seruasse memorarit.

1. Cor. 1. b

B

a ¶ *Fidelis sermo, &c.*] Hoc quod ait, fidelis sermo, ad superiora iungendum est, in quibus præmiserat, vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficiamur secundum spem vitæ æternæ. Dignus enim fide super hæreditate Dei sermo, & super spem vitæ æternæ. Vnde oportet de his non dubium, non timentem, & ipsum credere, & vt credant cæteri confirmare. Non solum autem hoc, sed & hoc cum cæteris his qui voluerint credere confirmandum est, quapropter ait. *Et de his volo te confirmare.* Qui autem ista vera esse crediderint, necesse est vt curam habeant bonorum operum, per quæ hereditas Dei & spes vitæ præparatur æternæ. Et pulchre vt maiorem fidem faceret, non dixit: qui credunt hominibus, sed qui credunt Deo. Necesse est enim vt curam bonorum operum habeant, quæ adimpleta & omni studio perpetrata, sunt bona vtiliaque credentibus.

Prou. 8. b

Luc. 11. b

b ¶ *Stultas autem quæstiones & genealogias, &c.*] Quia multiplices & diuersæ sunt quæstiones, propterea Salomon de his qui quærunt Deum locutus est, dicens. Recte autem quærentes eum inueniunt pacem. Qui igitur Deum nõ recte quærunt, pacem inuenire non possunt. Plurima exempla sunt quærentium non recte Deum. Iudæi prauè quærunt Deum, sperantes se eum inuenire posse sine Christo. Hæretici vano sermonum strepitu concrepantes, quærunt quem inuenire non possunt. Philosophi quoque & barbari de Deo varia sentientes, quæsierunt Deum: sed quia non recte quæsierunt, fuerunt eorum fatuæ quæstiones, putantium Deum humanis sensibus posse comprehendere. Ab his igitur Paulus nos reuocat quæstionibus. Cæterum ad sapientes, & quæ scripturarum auctoritate sunt fultæ, magis cohortatur, & prouocat, præceptorum non nescius Saluatoris, in quibus ait: *Quærite & inuenietis: pulsate & aperietur vobis: petite & dabitur vobis: Omnis enim qui quærit inueniet & qui petit accipiet. & qui pulsat aperietur ei,* modo non sit corpus nostrum subditum peccatis, & ingredietur in nos sapientia. Exerceatur sensus, mens quotidie diuina lectione pascatur, & quæstiones nostræ stultæ nõ erunt quæstiones. Quod autem ait:

genealogias & contentiones & rixas, quæ veniunt ex lege, deuita: propriè pulsat Iudæos, qui in eo se iactant, & putant legis habere notitiam, si nomina teneant singulorum, quæ quia barbara sunt, & etymologias eorum non nouimus, plerumque corrupte proferuntur a nobis. Et si forte errauerimus in

accentu, in extensione & breuitate syllabæ, vel breuia producentes, vel producta breuiantes, solent irridere nos imperitiæ, maxime in aspirationibus & quibusdam cum rasura gulæ literis proferendis. Hoc autem etenit quod Lxx. interpretes, per quos in Græcū sermonem lex diuina translata est, specialiter in heth literam, & yain, & cæteras istiusmodi (quia cum duplici aspiratione in Græcam linguam transferre non poterant) aliis literis additis expresserunt. Verbi causa: vt Rahel, Rachel dicerent, & hiericho, hiericho, & hebron, chebron, & seor, segor. In aliis vero eos conatus iste defecit. Nam nos & Græci vnam tantum literam s, habemus: illi vero tres, s, samech, & sade, & w sin, quæ diuersos sonos possident. Isaac & Sion per s, sade scribuntur, Israel per w sin, & tamẽ non sonat hoc quod scribitur. Seon rex Amorrhæorum per s, samech literam & pronunciat & scribitur. Si igitur a nobis hæc nominum & linguæ idiomatica, vt videlicet barbara, non ita fuerint expressa, vt exprimentur ab Hebræis, solent cachinum attollere, & iurare se penitus nescire quod dicimus. Vnde & nobis curæ fuit omnes veteris legis libros, quos vir doctus Adamantinus in exempla digesserat, de Cæsariensi bibliotheca descriptos, ex ipsis authenticis emendare, in quibus & ipsa Hebræa propriis sunt characteribus verba descripta, & Græcis literis tramite expressa vicino. Aquila etiam & Symmachus. Lxx. quoque & Theodotio suum ordinem tenent. Nonnulli vero libri, & maxime hi qui apud Hebræos versu compositi sunt, tres alias editiones additas habent, quam quintam & sextam & septimam translationem vocant, auctoritatem sine nominibus interpretum consecutas. Hæc immortale illud ingenium suo nobis labore donauit: vt non magnopere pertimescamus supercilium Iudæorum, solutis labiis, & obtorta lingua, & stridete saliuæ, & rasa fauce gaudentium. Est & illis alia occasio superbiæ: quoniam sicut nos qui Latini sumus, Latina nomina & origines de lingua nostra habentia, facilius memoriæ tradimus: ita illi a parua ætate, vernacula sui sermonis vocabula, penitissimis sensibus imbiberunt, & ab exordio Adam vsque ad extremum Zorobabel, omnium generationes ita memoriter velociterque percurrunt, vt eos suum putes referre nomen. Hoc nos qui aut alias literas didicimus: aut certe sero credidimus in Christum: aut etiam si infantes sumus ecclesiæ mancipati, magis scripturarum sensum quam verba sectamur: si forte non ita nouimus, putant se in nominibus referendis, & in supputatione annorum, & in nepotibus & abnepotibus, auis, proavis, & atrauis doctiores. Audiui ego quendam de Hebræis, qui se Romæ in Christum credidisse simulabat, de genealogiis Domini nostri Iesu Christi, quæ scripta sunt in Matthæo & Luca facere quæstionem, quod videlicet a Salomone vsque ad Ioseph nec numero sibi, nec vocabulorum æqualitate consentiant: qui cum corda simplicium peruertisset, quasi ex adytis & oraculo deferebat quasdam, vt sibi videbatur, solutiones: cum magis debuerit iustitiam & misericordiam & dilectionem Dei quærere, & post illa si forte occurrisset, de nominibus & numeris disputare. Satis forsitan de Hebræorum supercilio, & plus quam necesse fuerit diximus: sed occasio nobis data est de genealogiis & contentione & rixis, quæ ex lege veniunt, differendi. Dialectici, quorum Aristoteles princeps est, solent argumentationum retia tendere, & vagam rhetoricam libertatem in syllogismorum spineta concludere. Hi ergo qui in 60 totos dies & noctes

C

A

D

1. Cor. 1. d

Gal. 5. e

B

Affor. 28. c

Ibid. 20. f

A noctes terunt, vt vel interrogent, vel respondeant: vel dent propositionē vel accipiant, assumant, confirmant, atque cōcludant, quosdam contentiosos vocant, qui vt libet, non ratione sed stomacho disputent litigantium. Si igitur illi hoc faciunt (quorum proprie ars contentio est) quid debet face-
re Christianus, nisi omnino fugere contentionem: Rixę quoque legales penitus respuendę sunt, & Iudęorum stultitię relinquendę. Sunt enim inutiles & vanę, quę tantum speciem scientię habent: cęterum nec dicentibus, nec audientibus profunt. Quid enim mihi prodest scire quot annos vixerit Mathusalem: quoto ætatis suę anno Salomon sortitus sit cōiugem: ne forsitan Roboan vndecimo ætatis illius anno natus esse credatur? & multa istiusmodi, quę aut difficile est inuenire propter librorum varietatē, & [dum paulatim de inemendatis inemendata scribuntur] errores inolitos, aut etiam si inueniremus magno studio & labore, nihil profutura cognouimus. Frequenter accidit vt habeamus pugnas legis non ob desiderium veritatis, sed ob iactantiam glorię, dum apud eos qui audiunt, docti volumus æstimari: aut certe ex hoc rumusculo turpia festamur lucra. Quid enim prodest spumantibus abis, & latratu garrire canum: cum simplex & moderata responsio aut possit te placare si vera est: aut si falsa, leniter à te & placabiliter emendari?

a ¶ *Hereticum hominem, &c.*] Nomen Hæreseos & in epistola ad Corinthios ponitur. Oportet enim & Hæreses in vobis esse, vt probati quique manifesti fiant. Et ad Galatas inter carnis opera numeratur: *Manifesta autem sunt opera carnis, quę sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitie, contentiones, emulationes, irę, rixę, dissensiones, hæreses, inuidia, ebrietates, comestiones, & cętera his similia, quę prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui hæc agunt, regnum Dei non possidebunt.* In quibus diligenter est obseruandum, quod quomodo cętera vitia, quę inter carnis opera numerata sunt, excludunt nos à regno Dei: ita etiam nobis hæreses auferant regnum Dei, & non interest quomodo quis, dum tantum excludatur à regno. Quod autem magis mirum sit, etiam illud de Actibus apostolorum videtur esse relegendum. fidem nostram in Christum, & ecclesiasticā disciplinā, iam tunc à peruersis hominibus hæresim nūcupatā. Nos enim, inquit, Iudęi ad Apostolum Paulum, nec literas à te accepimus de Iudęa: nec veniens quis de fratribus annunciat nobis, aut locutus est aliquis de te in malum. Petimus autē vt audiamus à te quid sentias de hærese enim ista notū est nobis, quia vbiq; & contradicitur. Et licet nomē hæreseos Mileti non dicatur, à Paulo tamen opera nominatur, loquente ad presbyteros ecclesię. *Ego scio quoniam venient post abscissum meū lupi graues in vos, non parcentes gregi: & ex vobis ipsis consurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se.* Hęc in trāsitu dicta sint, vbi & alibi hærese appellatur: nunc ipsum nomen videtur plenissime ventilandum: Hærese Gręce ab electione dicitur, quod scilicet vnusquisq; id sibi eligat quod ei melius esse videatur. Philosophi quoque, Stoici, Peripatetici, Academici, Epicurei, illius vel illius hæreseos appellantur. Superfluum est ire per singula, & Marcionem, Valentinum, Apellem, Ebionem, Montanū, & Manichæum cum suis enumerare dogmatibus, cum per facile sit vniciq; cognoscere quibus singuli ducantur erroribus Arius & Eunomius, & nouę auctor hæreseos, vt inam tam noti non essent, minus forsitan plurimos deceperint. *Hereticū igitur hominē post vnā correptionē: siue, vt in Gręco melius habetur, vsq; lex deuita, vsq; sētia autē commonitionem magis & doctrinā absque increpatione significat.* Legitur in Latinis codicibus quod verum Papa quoque Athanasius approbat. *Post vnā & alteram correptionē, quod scilicet non sufficiat tantum semel eum corripere, vel cōmoueri, qui aliquo sit deprauatus errore, sed & secunda sit ei adhi-*

S. Hieron. Tom. 6.

bēda doctrina: vt in ore duorum aut trium testium stet omne verbum. Quare autem post primam & secundam correptionem deuitandus sit, reddit causas, dicens: *quod subuersus est eiusmodi, & peccat, cū sit à semetipso damnatus.* Qui enim semel bisque correptus, audito errore suo non vult corrigi,

errare existimat corrigentem, & e contrario se ad pugnas & iurgia verborum parans, eum vult lucrifacere à quo docetur. Propterea vero à semetipso dicitur esse damnatus: quia fornicator, adulter, homicida, & cętera vitia, per sacerdotes de ecclesia propelluntur. Hæretici autem in semetipsos sententiam ferunt, suo arbitrio de ecclesia recedentes: quę recessio, proprię conscientię videtur

esse damnatio. Inter hæresim & schisma hoc interesse arbitramur, quod hærese peruersum dogma habeat: schisma propter episcopalem dissensionem ab ecclesia pariter separret: quod quidem in principio aliqua ex parte intelligi potest diuersum. Cęterum nullum schisma non sibi aliquam confingit hæresem, vt recte ab ecclesia recessisse videatur.

b ¶ *Cum misero ad te Arteman aut Tychicum, festina venire ad me Nicopolim: ibi enim statui hyemare, &c.*] Legimus in exordio istius epistolę: Huius rei gratia reliqui te Cretę, vt ea quę deerant corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut ego tibi disposui: vt quia Cretenses nuper crederant, recedente Paulo, & ad alias ecclesias transeunte, non dimitterentur orphani, sed haberent apostolicum virum, qui ea quę videbantur deesse, corrigeret. Quia ergo post fundamentum aliarum ecclesiarum necessarius erat Titus, qui ædificium superstrueret, scribit ei. vt cum Arteman, vel Tychicum (vnum scilicet è duobus qui secum fuerant. Cretam misisset, impleturus locum eius ipse Nicopolim veniret, ibi se hyematurum esse contestans, ex quo paternos Pauli in Cretenses probemus affectus. Necessarium habet Titum in euangelij ministerium, tamen non eum ante ad se vult venire, nisi in locum eius Arteman, vel Tychicus successor aduenerit. Nicopolis ipsa est, quę ob victoriam Augusti, quod ibi Antonium Cleopatramque superarit, nomen accepit.

c ¶ *Zenam legis doctorem, &c.*] Iste est Apollo, de quo & ad Corinthios scribitur: *Vnusquisque vestrum dicit: Ego sum Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cephę.* Fuit autem vir Alexandrinus ex Iudęis, valde eloquens & perfectus in lege, episcopus Corinthiorum: quem propter dissensiones, quę in Corintho erant, ad vicinam insulam Cretam cum Zenam legis doctore putandum est transfretasse, & Pauli epistola dissensionibus quę Corinthi ortę fuerant temperatis, rursus Corinthum reuertisse. Zenam vero legis doctorem, de alio scripturę loco quis fuerit, non possumus dicere, nisi hoc tantum, quod & ipse apostolicus vir id operis quod Apollo exercebat habuerit, Christi ecclesias extruendi. Pręcipit itaque Tito, vt quoniam de Creta ad Gręciam nauigaturi erant, non eos faciat sitacis indigere, sed habere ea quę ad viaticum necessaria sunt.

d ¶ *Discant autem & nostri bonis operibus præesse in necessariis, &c.*] Supra dixerat, Zenam legis doctorem & Apollo sollicitè præmitte, vt nihil illis desit. Quia ergo poterat suboriri occulta responsio, vt non tam Titus, quam quicumque epistolę lector hoc diceret: & vnde Tito, vt viaticum non habentibus largiretur: Soluit hanc quæstionem, & quasi nihil sibi opponatur elidit, dicendo: *Discant autem & nostri bonis operibus præesse in necessariis vñibus, vt nō infructuosi sint.* Nostros, suos vocat, qui in Christo crederant: quia quia Christi erant, recte & Pauli & Titi appellari merebantur. Habes, inquit, in discipulos potestatem: doce eos nō esse infructuosos, sed euangelistis & apostolicis viris, qui bonis operibus seruiunt, ministrare: & ministrare nō in quibuscūque causis, sed in necessariis vñibus. *Habentes quippe vñibus*

o iij

C
Mat. 18.6

Cap. inter
24. g. 2

D

E
1. Tim. 6. b
1. Cor. 9. b
Rom. 15. f
Prov. 3.
Galat. 5. b
Matt. 3. c

& vestimentum, his contenti simus. Et qui altario seruiunt, de altario viuant: & qui participes spiritualium nostrorum facti sunt, debent nobis sua participare carnalia. Et ne forsitan vel epistolam Pauli, vel præceptum Titi facile contemnerent, infructuosos vocat, quicumque euangelistis non ministrauerint. Dicit & Salomon in Prouerbiis: *Fruktus vero eleemosyna.* Et ipse Paulus primum spiritus fructum charitatem vocat. Charitas autem in communicatione, & in mi-

2. Cor. 9. b. *nisterio vel maxime comprobatur. Vt non, inquit, infructuosi sint. Omnis enim arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.* Hoc autem dico: quia qui parce seminat, parce & metet. Apostolicis viris & euangelizatoribus Christi in necessariis vsibus nolle tribuere, sterilitatis seipsum est condemnare.

a ¶ *Salutant te, &c.*] Vel solita consuetudine vsus est, vt Titum ab omnibus qui secum erant diceret salutari: vel certe proprie in Titum, quod talis esset, vt amorem eorum qui cum Paulo erant omnium mereretur. Magna vero laus Titi per Paulum ab omnibus salutari.

F b ¶ *Saluta eos qui nos amant in fide, &c.*] Si omnis qui amat, amaret in fide, & non essent alii qui absque fide diligerent: numquam Paulus ad amorem, fidem apposuisset, dicens: *Saluta eos qui nos amant in fide.* Amant

quippe & matres filios, ita vt morrem pro eis oppetere sint parate, sed non amant in fide: & vxores maritos, quibus frequentissime commoriuntur, sed amor ille non fidei est. Sola sanctorum dilectio in fide diligit in tantum, vt etiam si ille qui diligitur infidelis sit, tamen sanctus in fide eum dili-

gat, secundum illud: *State in fide: Omnia vestra in charitate fiant.* Et alibi: *Diligite inimicos vestros.* Diligit sanctus inimicos suos, & ideo in fide diligit: quia credit in eum qui pollici-

tus est se pro expletione mandati retributurum esse mercedem.

c ¶ *Gratia Domini, &c.*] Sciendum quod in Græcis codicibus ita scriptum est: *Gratia cum omnibus vobis, vt nec Domini, nec nostri, in libris feratur authenticis.* In commune itaque sanctis atque credentibus, Tiro & cæteris qui cum eo erant, imprecatur gratia. Et quomodo Isaac patriarcha benedixit filium suum Iacob, & ipse duodecim patriarchas: Apostoli quoque ingredienti domum dicebant: *Pax huic domui* & si digna erat domus, reuertebatur pax eorum super eam: si vero exhibebat se indignam, reuertebatur ad eos qui eam fuerant imprecari: ita & nunc in fine epistolæ suæ Apostolus gratiam credentibus imprecatur, quæ cum voto habebat effectum, & erat in potestate credentium, si talem se benedictus, qualem benedicens præbere voluisset.

2. Cor. 16. b
Luc. 6. d

Gen. 27. a
Gen. 49.
Matt. 10. b
H

Commentariorum Hieronymi in Epistolam ad Titum, Finis.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI
IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM, AD
PAVLAM, ET EVSTOCHIVM

PROOEMIUM.

VI nolunt inter epistolas Pauli eam recipere quæ ad Philemonem scribitur, aiunt non semper Apostolum, nec omnia, Christo in se loquente, dixisse: quia nec humana imbecillitas unum tenorem sancti Spiritus ferre potuisset: nec huius corpusculi necessitates sub presentia Domini semper complerentur: velut disponere prandium, cibum capere, esurire, saturari, ingesta digerere, exhausta complere: taceo de cæteris, quæ exquisite & coacte replicant. ut affirmant fuisse aliquod tempus, in quo Paulus dicere non auderet: Vivo iam non ego, vivit vero in me Christus. Et illud: An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? Quale, inquit, experimentum Christi est audire: Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens tecum affer. Et illud ad Galatas: Utinam & excidantur qui vos conturbant. Et in hac ipsa Epistola: Simul autem & præpara mihi hospitium? Hoc autem non solum Apostolis, sed prophetis quoque similiter accidisse. Vnde sapius scriptum feratur: factum est verbum Domini ad Ezechiel, siue ad quemlibet alium prophetarum: quia post explētum vaticinium, rursus in semet revertens, homo communis fieret è propheta: & excepto Domino nostro Iesu Christo, in nullo sanctum Spiritum permanisse. Quod signum & Ioannes Baptista accepit: ut super quem vidisset Spiritum sanctum descendentem, & manentem in eo, ipsum esse cognosceret. Ex quo ostēdit super multos quidem descendere Spiritum sanctum: sed proprium hoc esse Salvatoris insigne, quia permaneat in eo. His & cæteris istiusmodi, volunt aut epistolam non esse Pauli, quæ ad Philemonem scribitur, aut etiam si Pauli sit, nihil habere quod edificare nos possit, & à plerisque veteribus repudiatam: dum commendandi tantum scribatur officio, non docendi. At e contrario qui germanæ auctoritatis eam esse defendunt, dicunt nunquam in toto orbe à cunctis ecclesiis fuisse susceptam, nisi Pauli Apostoli crederetur, & hac lege ne secundam quidem ad Timotheum & ad Galatas eos debere suscipere: de quibus & ipsi humana imbecillitatis exempla protulerit: Penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens tecum affer: Et utinam excidantur qui vos conturbant. Inueniri plurima & ad Romanos & ad cæteras ecclesias, maximeque ad Corinthios, remissius, & quotidiano pene sermone dictata, in quibus Apostolus loquitur: Cæteris autem ego dico, non Dominus: Quas & ipsas, quia aliquid tale habeat: aut Pauli epistolæ non putandas: aut si istæ recipiuntur, recipendam esse ad Philemonem ex præiudicio similibus receptarum. Valde autem eos & simpliciter errare: si putent cibum emere, hospitium præparare, vestimenta conquirere, esse peccatum, & asserere fugari Spiritum sanctum, si corpusculi paulisper necessitatibus seruiamus. Nolite, inquit Apostolus, contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis in die redemptionis. Quibus operibus Spiritus sanctus contristetur, propheta commemorat, multis in ordine vitis peccatisque digestis: ad extremum inferens: In omnibus istis contristabas me. Alioqui calicem aquæ frigide porrigere, pedes lavare, immolare vitulum, prandium præparare, peccatum sit: cum sciamus ex his rebus in Dei quosdam filios adoptari. Non est huius temporis ad omnia respondere: quia nec omnia quæ illis proponere solent, intulimus. Quod si non putant eorum esse parua, quorum & magna sunt: alterum mihi conditorem, iuxta Valentinum, Marcionem, & Appelem, formicæ, vermium, culicum, locustarum, alterum cæli, terræ, maris & angelorum debent introducere. An potius eiusdem potentis est, ingenium quod in maioribus exercueris, etiam in minoribus non negare. Et quoniam Marcionis fecimus mentionem. Pauli esse epistolam ad Philemonem, saltem Marcione auctore doceantur. Qui cum cæteras epistolas eiusdem, vel non susceperit: vel quedam in his mutauerit atque corripserit, in hanc solam manus non est ausus mittere: quia sua illam breuitas defendebat. Sed mihi videntur dum epistolam simplicitatis arguunt, suam imperitiam prodere, non intelligentes quid in singulis sermonibus virtutis ac sapientiæ lateat, quæ orantibus vobis, & ipso nobis Sancto Spiritu suggerente, quo scripta sunt, suis locis explanare conabimur. Si autem breuitas habetur contemptui contemnatur Abdias, Nahum, Sophonias, & alij duodecim prophetarum, in quibus tam mira & tam grandia sunt quæ feruntur, ut nescius verum breuitatem sermonum in illis admirari debeas, an magnitudinem sensuum. Quod si intelligerent hi qui epistolam ad Philemonem repudiant, nunquam breuitatem despicerent, quæ pro laciniosis legis oneribus, euangelico decore conscripta est, tum breuiatum consummatumque sermonem facit Dominus super terram. Sed iam ipsa Apostoli verba ponenda sunt, quæ ita incipiunt.

Galat. 2. d

2. Cor. 13. e

2. Tim. 4. c

Gal. 5. b

Ioan. 1. d

1. Cor. 7. d

D

Ephes. 4. g

Ezech. 16. e
Sac. 7. o.

Rom. 6. f

COMMENTARIORVM S. HIERONYMI
IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM,
LIBER VNVS.

CAPVT I.

Aulus a vinculis Iesu Christi, & Timotheus, &c.] Præpostero ordine atq; peruerso in epistolas Pauli dictari à me vobis placuit. Nam cum id crebro à Paula & Eustochium petereis vt facerem, & ego obnixè ne facerem recula-

Aulus a vinculis Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto, & operatori nostro, & Appiae sorori, & Archippo commilitoni nostro, & ecclesiae quæ in domo tua est. Gratia vobis, & pax à Deo patre nostro & dño nostro, Iesu Christo.

Maioris autem mihi videtur supercilij, vincitū se Iesu Christi dicere, quam Apostolum. Gloriabantur quippe Apostoli, quod digni fuerant, pro nomine Iesu Christi contumeliā pari. Sed necessaria auctoritas vinculorum. Rogaturus pro Onesimo, talis rogare debuit: qui posset impetrare, quod po-

Act. 5. g

teret. Felix nimirum, qui non in sapientia, non in diuitiis, non in eloquentia, & potentia sæculati, sed in Christi passionibus gloriatur. Tali & ad Galatas epistolam sermone concludens: *De cætero [ait] nemo mihi molestus sit: ego. n. stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.* Non omnis autē qui vincitū est, vincitū est Christi: sed quicumque pro Christi nomine & pro eius confessione vincitur, ille vere vincitū dicitur Iesu Christi, & sanguis effusus is tantum martyrem facit, qui pro Christi nomine funditur. Scribit igitur ad Philemonem Romæ vincitū in carcere: quo tempore mihi videntur ad Philippenses, Colossenses, & Ephesios, epistola esse dictata. Ad Philippenses illa ex causa: primum, quod cum solo Timotheo scribit, quod & in hac epistola facit. De hinc quod vincula sua manifesta dicit facta pro Christo in omni prætorio. Quid sit autem prætorium, in ipsius epistolæ fine significat. *Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* A Cesare missus in carcerem, notior familiaris eius factus, persecutoris domum, Christi fecit ecclesiam. Deinde ait: *Quidam autem ex contentione Christum annunciant, non sincere, existimantes pressurā se suscitare vinculis meis.* Porro & ad Colossenses principium simile, *Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater.* Et in consequentibus: *Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia.* Et in fine, *Salutatio mea manu Pauli memores estote vinculorum meorum.* Hoc ideo, vt sciamus has quoque epistolas de carcere, & inter vincula fuisse dictatas. Illud autem proprie habet ad Colossenses: quod idem Onesimus, qui nunc Philemoni commendatur, etiam perlator eiusdem sermonis fuit. Denique ait: *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater & minister fidelis, & conseruus in Domino: quem misi ad vos, ad hoc vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui est ex vobis.* Si autem Philemon, ad quem hæc epistola scribitur, Onesimi Dominus est [imo frater esse cepit in Domino] & ad Colossenses refertur quod Onesimus ex eis sit: ratio nos ipsa & ordo deducit, quod & Philemon Colossensis sit, & eo tempore communem ad omnem ecclesiam Onesimus epistolam tulerit: quo priuatas & sui commendatices ad Dominum litteras sumplerat. Est & aliud indicium, quod in hac eadem epistola & Archippus nominatur, cui hic cum Philemone scribitur: *Dicite [inquit] Archippo: vide ministeriū quod accepisti à Domino, vt illud impleas.* Quod est ministerium quod Archippus accepit à domino: Ad Philemonem legimus: *Et Archippo commilitoni nostro, & ecclesiae quæ in domo tua est.* Ex quo puro aut episcopum eum fuisse Colossensis ecclesiae: cui admonetur studiose & diligenter præesse, vt euangelij prædicatorem. Aut si ita non est, illud mihi in presentiarū sufficit, quod & Philemon & Archippus & Onesimus ipse, qui litteras perferebat, fuerint Colossenses, & eodem tempore quatuor [vt ante diximus] epistolæ scriptæ sunt.

Secret. Felix nimirum, qui non in sapientia, non in diuitiis, non in eloquentia, & potentia sæculati, sed in Christi passionibus gloriatur. Tali & ad Galatas epistolam sermone concludens: *De cætero [ait] nemo mihi molestus sit: ego. n. stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.* Non omnis autē qui vincitū est, vincitū est Christi: sed quicumque pro Christi nomine & pro eius confessione vincitur, ille vere vincitū dicitur Iesu Christi, & sanguis effusus is tantum martyrem facit, qui pro Christi nomine funditur. Scribit igitur ad Philemonem Romæ vincitū in carcere: quo tempore mihi videntur ad Philippenses, Colossenses, & Ephesios, epistola esse dictata. Ad Philippenses illa ex causa: primum, quod cum solo Timotheo scribit, quod & in hac epistola facit. De hinc quod vincula sua manifesta dicit facta pro Christo in omni prætorio. Quid sit autem prætorium, in ipsius epistolæ fine significat. *Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* A Cesare missus in carcerem, notior familiaris eius factus, persecutoris domum, Christi fecit ecclesiam. Deinde ait: *Quidam autem ex contentione Christum annunciant, non sincere, existimantes pressurā se suscitare vinculis meis.* Porro & ad Colossenses principium simile, *Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater.* Et in consequentibus: *Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia.* Et in fine, *Salutatio mea manu Pauli memores estote vinculorum meorum.* Hoc ideo, vt sciamus has quoque epistolas de carcere, & inter vincula fuisse dictatas. Illud autem proprie habet ad Colossenses: quod idem Onesimus, qui nunc Philemoni commendatur, etiam perlator eiusdem sermonis fuit. Denique ait: *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater & minister fidelis, & conseruus in Domino: quem misi ad vos, ad hoc vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui est ex vobis.* Si autem Philemon, ad quem hæc epistola scribitur, Onesimi Dominus est [imo frater esse cepit in Domino] & ad Colossenses refertur quod Onesimus ex eis sit: ratio nos ipsa & ordo deducit, quod & Philemon Colossensis sit, & eo tempore communem ad omnem ecclesiam Onesimus epistolam tulerit: quo priuatas & sui commendatices ad Dominum litteras sumplerat. Est & aliud indicium, quod in hac eadem epistola & Archippus nominatur, cui hic cum Philemone scribitur: *Dicite [inquit] Archippo: vide ministeriū quod accepisti à Domino, vt illud impleas.* Quod est ministerium quod Archippus accepit à domino: Ad Philemonem legimus: *Et Archippo commilitoni nostro, & ecclesiae quæ in domo tua est.* Ex quo puro aut episcopum eum fuisse Colossensis ecclesiae: cui admonetur studiose & diligenter præesse, vt euangelij prædicatorem. Aut si ita non est, illud mihi in presentiarū sufficit, quod & Philemon & Archippus & Onesimus ipse, qui litteras perferebat, fuerint Colossenses, & eodem tempore quatuor [vt ante diximus] epistolæ scriptæ sunt.

Gal. 6. d

Philp. 1. & Ibidem b

Ibid. 4. d

Ibidem 1. b

H Col. 1. a Ibid. d

Ibid. 4. d

Ibid. b

Ibid. 4. d

Ephes. 3. e

Ibid. 5. c & b

Gen. 17. a
Ioan. 1. f
Mar. 1. b
Cous. 7. c.

Act. 13. a

F

Ibid.

Act. 13. a
Ibid.

Ephes. 3. e
Phil. 1. b
Col. 4. b

1. Cor. 14

2. Reg. 12.

B Mat. 17. a
Ista. 5. d

Gal. 3. d

misi

A *misi ad vos in hoc ipsum ut cognoscatis quæ circa me sunt, & consoletur corda vestra.* Tychicus autem is est, qui & ad Colossenses cum Onesimo mittitur, & eo tempore Onesimum habuit comitem: quo Onesimus ad Philemonem literas perferebat. *Et Timotheus frater.* In aliis epistolis Sosthenes & Silvanus, interdum & Timotheus assumitur: in quattuor tamen Timotheus: quia vel eodē tempore, vel præfente Timotheo cæterisque dictata sint. Quod ego duplici ex causa factū puto: ut & epistola maiorem haberet auctoritatem, quæ non ab vno scribebatur, & quia nulla æmulatio erat inter apostolos, si quid forte Paulo dictante, alij spiritus suggessisset, absq; vlla tristitia addebat Paulus in literis quas dictabat. Secundum id quod ipse Corinthiis præcepit, ut si alio prophetate, alij fuerit reuelatum, taceat ille qui prius prophetabat: Ita ipse quoque præceptum suum opere cõplebat, & propter pauca, quæ alio addiderat suggerente, ut suam, ita alterius quoque epistolam præscribebat. Philemonem (inquit) dilecto. Nō habetur in Græco ἡγάπητος quod dilectus dicitur, sed ἀγαπητός id est, diligibili. Inter dilectum autem & diligibilem hoc interest, quod dilectus appellari potest & ille qui dilectionē non meretur. Diligibilis vero is tantū qui merito diligitur. Deniq; & inimicos nostros diligere præcipimur, qui sunt dilecti, sed non diligibiles: Amamus quippe illos, non quia amari merentur, sed quia præcipitur eos odio non habendos. Illud vero quod in quadragesimi quarti psalmi titulo prænotatur, pro dilecto: melius habet in Græco, pro diligibili: qui locus manifestissime de Christo intelligitur: Licet enim Iudæi Iedidia, hoc est, amatum Dei, Salomonem dici putent, quod ei à Deo sit ob sapientiam nomen impositum: tamen amatus Dei quis magis dici potest, nisi is de quo in euangelio pater loquitur: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite.* Denique & in Esaia ita scriptum habet: *Cantabo dilecto canticum diligibilis vineæ meæ: Vineæ facta est dilecto.* Et hoc circumcisio de populo Iudaico accipiendum putās, impedit in lapidem offensionis & petram scandali: non recogitans vineam quæ de Ægypto translata est, esse domum Israel, & Christum hic dici vel diligibilem, vel dilectum, dum & ipse diligi meretur à sanctis, & sancti eum diligunt: offerentes ei magis charitatem, quam vlla charitatis præmia postulantes. Scribunt igitur Paulus & Timotheus Philemoni charissimo & cooperatori: qui ideo charissimus dictus est, quod in eodem Christū opere versetur. Appia quoque forori non habenti in se falsæ aliquid & fictæ germanitatis, & Archippo commilitoni: quem arbitrator cum Paulo & Timotheo contra aduersarios pro Christi nomine dimicantē extitisse victorē, & propterea nunc cõmilitonem dici, quod in eodem certamine belloque superauerit. Scribitur etiam ecclesiæ, quæ in domo eius est. Verum hoc ambiguum, vtrū ecclesiæ quæ in domo Archippi sit, an ei quæ in domo Philemonis. Sed mihi videtur non ad Archippi, sed ad Philemonis referendum esse personam, cui ipsa quoque epistola deputatur. Nam licet Paulus & Timotheus pariter scribant ad Philemonem, Appiam, Archippum, & ecclesiā: tamen in sequentibus approbatur, Paulum tantūmodo ad Philemonē scribere, & vnum cum vno fermocinari. Gratias ago Deo meo semper memoriā tui faciens. Hunc autē morem scribendi in nonnullis epistolis eius inuenire poteritis: quod cū plures & ad plures in præfatione ponantur, postea per totum corpus epistolæ, vnus disputans inducatur. Illud quod ad Galatas scribens Apostolus ait: In Christi fide nihil referre, gentilis sit aliquis, an Iudæus: vir an mulier: seruus an liber, etiam in hoc loco perspicuum sit. Inter duos quippe viros & apostolicos, inter cooperatorem Pauli, & cõmilitonē eius, medium Appiæ nomen inseritur: ut tali ex vtroque latere sulca comitatu, non videatur ordinē sexus habere, sed meritū. Quod autem ait: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo: adhuc à duobus ad plures scribitur, & in omnibus pene epistolis æquale principium est: ut gratiam eis, & pacem à Deo patre & Christo domino imprecetur. Ex quo ostenditur vnā

filijs pairisque esse naturam: cum id potest filius præstare quod pater, & dicitur id pater præstare quod filius. Gratia autem est (qua nullo merito nec opere) saluamur. Pax qua reconciliati Deo per Christum sumus, ut ibi: *Obsecramus pro Christo reconciliamini Deo.*

2. Cor. 15.

Gratias ago Deo meo semper, memoriā tui faciens in orationibus meis: audiens charitatē tuam, & fidem quam habes in domino Iesu, & omnes sanctos eius, ut communicatio fidei tuæ euident fiat in agnitione omnis boni, quod in vobis

a [Gratias ago Deo meo, &c.] Hæc iam non ut Paulus & Timotheus, Philemoni & cæteris: sed ut solus Paulus, ad solum Philemonem loquitur: Gratias, inquit, ago Deo meo semper, memoriā tui faciens in orationibus meis. Ambigue vero dictum, vtrum gratias agat

Deo suo semper, an memoriā eius faciat in orationibus suis semper. Et vtrumque intelligi potest. Qui enim præcipit aliis, ut in omnibus gratias agant Deo, nullis angustiis poterit coartari, ut gratias semper Deo ipse non referat. Si autem pro sanctis & melioribus quibusque Paulus semper orabat (Sanctus autem & Philemon est, tantam habens in se fidem & charitatem: ut non solum auditu ei, sed etiam opere nosceretur) & pro Philemone semper orasse Paulum, credibile est: quo scilicet fides & charitas quam habebat in Christo, & in omnes sanctos eius, per communicationem fidei & operationē agnitionis in omni bono, Christi misericordia seruaretur: Et de charitate quidem quā habebat in Christo Iesu, & in omnes sanctos eius, nō difficilis interpretatio est, qua post Deum diligere iubemur & proximos. Nunc hoc quaeritur, quomodo eandem fidē in Christo Iesu habere quis possit, & in sanctos eius: ἀπόκοινον enim resonat charitatem, quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos eius. Ad expositionem huius loci de Exodo sumamus exemplum: *Credidit populus Deo, & Moysi seruo eius:* Vna atque eadem credulitas in Moyse refertur & in Deū: ut populus qui credebat in Dominum, æque credidisse dicatur in seruum. Hoc autem non solum in Moyse, sed in omnibus sanctis eius est, ut quicumque credidit Deo, aliter eius fidem recipere non queat, nisi credat & in sanctos eius. Non est enim in Deum perfecta dilectio & fides, quæ in ministros eius odio & infidelitate tenuatur. Quod autem dico, tale est: Credit quispiam inconditorem Deum, non potest credere, nisi prius crediderit de sanctis ei: vera esse quæ scripta sunt: Adam à Deo plasmatum: Euam ex costa illius & latere fabricatam: Enoch translatum: Noë naufragium solum orbe seruatum: Quod primus Abraham de terra sua & cognatione iussus exire, circumcisionem quam in signum futuræ proles acceperat, posteris dereliquit: Quod Isaac oblatum, victima sit, & pro illo aries immolatus, coronatusq; sentibus, passionē Domini deformarit: Quod Moyses & Aarō decē plagis Ægyptum affligerint: Quod ad vocem Iesu filij Naue precesq; steterit sol in Gabaon, & luna in valle Ailon. Longum est diuersa Iudicū gesta percurrere, & totam Samson fabulam, ad veri solis (hoc quippe nomen eius sonat) trahere sacramentum. Ad Regum libros veniā, quando in tempore messis obsecrante Samuele, pluuia de cælo & flumina repente manarunt, & David vnctus in regem est, & Nathan & Gad prophetauerūt mysteria, cum Elias igneo raptus est curru, & Eliseus spiritu duplici, mortuus mortuū suscitauit. Hæc & cætera quæ de sanctis scripta sunt, nisi quis vniversa crediderit, in Deum sanctorum credere non valebit: nec adduci ad fidem veteris testamenti, nisi quæcūque de patriarchis & prophetis & aliis insignibus viris narrat historia, vera comprobabit: ut ex fide legis, ad fidem veniat euangelij: & iustitia Dei in eo reueletur ex fide in fidē: sicut scriptum est: *Iustus autem ex fide uiuit.* Præcipitur & in alio loco: *sancti estote, quoniam ego sanctus sum dicit Dominus Deus vester.* Eadem sanctitas seruis debetur & domino: & sanctificans quippe & sanctificati ex vno omnes. Non putemus leuem Philemonis prædicationem, si eandem fidem habeat in sanctos, quam & in Deum. Qui credit Deum sanctum esse, utique non errat. Quod si quis hominem qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, & Dei eum iunxerit societati, Christum violat: tuus corporis omnes membra sumus. *Quid dicit, inquit, iustum iniustum, & iniustum iustum, abominabilis pterque*

Exod. 19. 5

D

Rom. 1. 6

Hab. 2. 6

Leuit. 19. 6

Heb. 7.

1. Cor. 14. f

2. Reg. 12.

B
Mat. 17. a
Esa. 5. d

Gal. 3. d

E

2. Cor. 6.3d

Esa. 5. c

Rom. 10. 4

F

apud Deum est: similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, & rursum non sanctum asserit sanctum, abominabilis apud Deum est. Omnes credentes (secundum Apostolum) Christi corpus efficiuntur. Qui in Christi corpore errat & labitur: asserens membrum eius vel sanctum esse, cum non sit: vel non sanctum esse, cum sanctum sit, vide quali crimine obnoxius fiat: Vnde ait Esaias, qui dicunt dulce amarum, & amarum dulce: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras. Dulce puto esse sanctimoniam, amarum quod sanctimoniam contrarium est: æque lux sanctimoniam intelligi potest, tenebræ contrariæ sanctitati. Quis putas è nobis probandis numismatibus, gallidus trapoita, non errabit in discretionem sanctorum. Qui cum in Deum vel in sanctos eius æqualem charitatem habuerit & fidem, ipsius fidei communicationem debet habere non disparem: vt sicut credit & diligit, ita dilectionem suam

& fidem opere consummat. Vnde ait: Euidens fiat in agnitione omnis boni: siue vt in Græco melius habetur, efficacis enim proprie transferri potest, efficacis siue operatrix: vt non solum fidem nobis & charitatem in Deum & in sanctos eius sufficere posse credamus: sed id quod credimus, opere compleatur. Potest autem accidere, vt quis habeat fidem, & eam opere consummet, verum simpliciter & nude, non habens agnitionem, nec scientiam eius iuxta illud Apostoli: *Confiteor, & zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.* Sunt hodie plerique simplicium, qui faciunt opera iustitiæ, & non habent eorum quæ ipsi operantur scientiam. Vnde addidit: Vt communicatio fidei tuæ operatrix fiat in agnitione omnis boni. Quantis gradibus, quantisque saltibus, apostolicus in altiora sermo se tēdit. Habet quispiam charitatem & fidem, in Deum, & in sancto eius: sed forsitan non æquali eam in omnes lance communicet. Communicet forsitan in cunctos, sed opere non expleat: voluntate impleat aliquis & opere: sed gestorum tuorum perfectam habere nō potest notionem. Sit talis quoque qui & opus habeat & scientiam: sed non omnis agnitionem habet boni. Multa enim iuste, mansuete, studioseque perpetrans, impar est suis in aliqua parte virtutibus. At non talis Philemon? Habet quippe communicationem operatricis fidei & charitatis in agnitione omnis boni. Quæ cum in apostolis sit, non eam putemus ob id tantum esse perfectam, si in illis sit: sed in eorum esse, quia Christi est: vt quidquid boni & in Philemone laudatur, & de apostolorum exemplo sumitur: inde bonum sit, quia de fronte Christi ducatur.

a ¶ *Gaudium enim, &c.*] Plenius inculcat & edocet, quare dixerit: gratias ago Deo meo, semper memoriā tui faciens in orationibus meis. Dignum siquidem erat agere gratias Deo super charitate Philemonis: qui internum cordis affectum, & profundos animi sanctorum recessus suscipiendo refecerat. Et hoc idioma apostolicum est, vt semper viscera vocet, volens plenam mentis ostendere charitatem. Vnde gaudens cum gaudentibus, & cum his requieverant, refectum esse credens: habet lætitiā non transitoriam & leuem, & quæ fortuito possit accidere: sed magnam, & prout erat in Philemone charitas, eminentem: quam augebat consolatio super Philemonis charitate descendens, plena à patre misericordiarum, & Deo totius consolationis.

b ¶ *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu, imperandi tibi quod prodest, &c.*] Multis in Philemone laudibus ante præmissis: cum res talis sit, pro qua rogaturus est, quæ & præstari sit utilis & roganti, poterat Paulus magis imperare, quā petere. Et hoc ex fiducia ista veniebat, quod qui tanta ob Christū opera perpetrarat, utique impar sui in cæteris esse non poterat. Sed vult magis petere quam iubere grandi petentis auctoritate proposita, per quam & Apostolus

obsecrat, & senex & vinculus Iesu Christi. Totum autem pro quo rogat, illud est: Onesimus seruus Philemonis, fugā furto cumulans, quædam rei domesticæ compilarat: hic perges ad Italiam, ne in proximo facilius possit apprehendi, pecuniam Domini per luxuriam prodegerat. Hoc ne quis putet

vobis est in Christo. Gaudium enim magnum habuimus & consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorū requieverunt per te frater. Propter quod multam fiduciam habes in Christo Iesu, imperandi tibi quod prodest propter charitatem, magis obsecro, cum sis talis vt Paulus senex, nunc autem & vinculus Iesu Christi. Obsecro te de meo filio quæ genui in vinculis Onesimo: qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & tibi & mihi utilis est, quæ remissi tibi. Tu autem illum, id est, mea viscera suscipe, quem ego volueram tecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis euangelij. Sine consilio autem tuo nihil volui facere: vt non quasi ex necessitate bonum tuum esset,

temere, & vt libet, à nobis fictum, in sequentibus discat. Nunquam enim Paulus diceret: *Si quid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa: Ego Paulus scripsi manu mea, ego reddam.* Nec sponsor rei fieret ablata, nisi esset id quod ablatum fuerat dissipatum. Hic igitur cum ob confessionem Christi, Paulus Romæ esset in carcere, credidit in Christum, & ab eo baptizatus, digna pœnitentia, maculas vitæ prioris abstergit, intantum vt is Apostolus conuersionis eius testis fieret: qui quondam Petrum increpauerat, non recto pede in euangelij veritate gradientem. Quantum igitur ad peccatum & ad

facinus pertinet, quo Dominum læserat, veniam non meretur: quantum vero ad Apostoli testimonium, qui scit eum plene esse conuersum, grandi pondere premitur qui rogatur: vt qui è seruo fugituo atque raptore, minister Apostoli factus erat. (Quod autem aliud habebat Apostolus ministerium, nisi euangelij Christi Iesu? iam non quasi à Domino, sed quasi à conseruo & coeuangelista, ignosceretur ei, qui seruus esset Christi, similiter & minister.

c ¶ *Obsecro te, &c.*] Volens impetrare quod postulat, iam non pro seruo Philemonis, sed pro filio suo se asserit deprecari, & illo filio quem genuerit in vinculis euangelij, hoc est, quæ pro Christi euangelio sustinebat: qui cum ante inutilis domino suo tantum fuerit (nec enim seruus fur atque fugitiuus alteri nocuit, nisi Domino suo) nunc e contrario utilitatis compensatione, qua ipsi domino & Paulo utilis est, cæterisque per Paulum, plus charitatis meretur, quam odii ante meruerat. Vnde ait: *Qui tibi aliquando inutilis fuit.* Tibi, inquit, soli non cæteris: nunc autem & mihi & tibi utilis domino in eo, quia posset & Paulo seruire pro domino suo. Paulo vero in eo utilis, quia illo in carcere in vinculisque detento, posset ei in euangelio ministrare. Simul autem admirandum de magnanimitate Apostoli, & in Christum mente feruentis. Teneatur in carcere, vinculis stringitur, squalore corporis, charorum separatione, pœnalibus tenebris coartatur, & non sentit iniuriam, non dolore cruciatur, nihil nouit aliud, nisi de Christi euangelio cogitare. Sciebat seruum, sciebat fugitiuum, sciebat aliquando raptorem ad Christi fidem esse conuersum, Grandis laboris est talem hominē in eo perseverare quod cœpit. Idcirco filium suum & filium vinculorum, & ministrum euangelij in vinculis constituti, inculcat ac replicat: vt Philemon ille prudenter & dispensatorie tantum in præfatione laudatus, nō aueretur negare, ne suis laudibus videretur indignus. Quod autē ait: *Tu autē illū, id est, mea viscera suscipe,* hoc est, quod paulo ante dixi, viscera significare internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem: cum totum quidquid in nobis est, suscipitur à rogato: Alias autem omnes liberi, viscera sunt parentum.

d ¶ *Sine consilio autem tuo nihil, &c.*] Hoc quod à plerisque queritur, & sæpissime retractatur, quare Deus hominem faciens, non eum bonum rectumque condiderit: de presenti loco solui potest. Si enim Deus voluntarie, & non ex necessitate bonus est, debuit hominē faciens, ad suam imaginē & similitudinem facere, hoc est, vt ipse voluntarie, & non ex necessitate bonus esset. Qui autem asserunt ita eum debuisse fieri, vt malū recipere nō posset, hoc dicunt: talis debuit fieri qui necessitate bonus esset, & non voluntate. Quod si talis fuisset effectus, qui bonum non voluntate sed necessitate perficeret, nō esset Deo similis, qui ideo bonus est, quia vult, non quia cogitur. Ex quo manifestū est, rē eos inter se postulare contrariā. Nam ex eo quod dicunt, debuit homo Deo similis

Gen. 38. p
Sec. 70.
ΕΙΛΟΝ 20
σιν.

Gen. 50. d

B

A similis fieri: illud petunt, ut liberi fieret arbitrij, sicut Deus ipse est. Ex eo autem quod inferunt, talis debuit fieri, qui malum recipere non posset: dum necessitatem ei boni important, illud volunt, ut homo Deo similis non fieret. Potuit itaque & Apostolus Paulus absque voluntate Philemonis, Onesimum sibi in ministerium retinere. Sed si hoc sine voluntate Philemonis fecisset, bonum quidem erat, sed non voluntarium: Quod autem non erat voluntarium, alio genere arguebatur non esse bonum. Nihil quippe bonum dici potest, nisi quod ultro neque est. Ex quo Apostoli consideranda prudentia est: Qui idcirco fugitivum servum remittit ad dominum, ut pro sit domino suo: qui prodesse non poterat, si domino teneretur absente. Superior ergo quaestio ita soluitur: potuit Deus hominem sine voluntate eius facere bonum.

Porro si hoc fecisset, non erat bonum voluntarium, sed necessitatis: Quod autem necessitate bonum est, non est bonum, & alio genere malum arguitur. Igitur proprio arbitrio nos relinquens, magis ad suam imaginem & similitudinem fecit. Similem autem Deo esse, absolute bonum est. **a** ¶ *Forstian enim, &c.* Nonnunquam malum occasio fit bonorum, & hominum prava consilia, Deus vertit ad rectum, Quod dico manifestius exemplo fiet. Ioseph fratres, tui zeli stimulis incitati, Ismahelitis viginti aureis vendiderunt. Hoc initium & patri & fratribus & omni Aegypto bonorum omnium fuit. Denique ipse postea ad fratres: *Vos, inquit, cogitastis de me mala, & Deus cogitavit de me bona.* Simile quid & in Onesimo possumus intelligere, quod mala principia occasiones fuerint rei bonae. Si enim dominum non fugisset, nunquam venisset Romam ubi erat Paulus vincens in carcere. Si Paulum in vinculis non vidisset, non recepisset fidem in Christum. Si Christi non habuisset fidem: nunquam Pauli effectus filius, in opus evangelij mitteretur. Ex quo paulatim & per gradus suos, reciprocante sententia, ideo minister evangelij est factus Onesimus, quia fugit a domino. Pulchre autem addens, forsitan, sententiam temperavit. Occulta sunt quippe iudicia Dei, & temerarium est quasi de certo pronunciare quod dubium est. Forsitan, inquit, ideo discessit, caute, timide, trepidanter, & non totum fixo gradu, ut si non posuisset forsitan, omnibus servus fugiendum esset, ut apostolici fieret. Quod autem ad horam iunxit: horam pro tempore debemus accipere. Ad comparisonem enim aeternitatis, omne tempus breve est. Ut aeternum illum reciperes. Nullus aeternus dominus servi sui: potestas quippe eius & utriusque conditio, morte finitur. Onesimus vero, qui ex fide Christi factus aeternus est: aeterno Philemoni, quia in Christum & ipse crediderat, spiritu libertatis accepto, iam non servus sed frater coepit esse de servo: frater charissimus, frater aeternus, aeterno & ipsi apostolo dominoque suo: cui Onesimum, ut carnis ante conditio, ita postea spiritus copulabat. Et tunc quidem quando erat ei subiectus in carne, non erat ei iunctus in domino: nunc autem ei, & in carne iunctus est, & in domino. Ex quo intelligimus servum qui crediderit Christo, duplici domino suo lege constringi, ut ei & carnis necessitate iungatur ad tempus, & in aeternum spiritu copuletur.

b ¶ *Si ergo habes me socium, suscipe, &c.* Philemon Paulum socium habere cupiebat, & in Christum credens, tales utique volebat habere profectus, ut Paulo similis fieret, & ei communicaret in vinculis. Consideremus ergo quantum hic laudetur Onesimus, quantum profecisse dicatur: cum ita recipiendus sit ut Apostolus, & sic eius dominus ut Pauli debeat desiderare consortium. Breuiter quod dicit tale est. Si me vis habere consortem, habeto & Onesimum, quem ego consortem & filium meum & viscera mea habeo: quem si non susceperis, nec habere volueris, & ipse intelligis quod me habere non possis.

c ¶ *Si autem aliquid, &c.* Imitator Domini sui & Christum in se loquentem habens, ea iuxta vires suas debet facere, quae Christus. Si enim iste infirmitates nostras portavit, & plagas nostras doluit, iuste Apostolus pro Onesimo se opponit, & spondet quae illae debebat. Ut autem supra diximus, totum illud est, quod ablatum furto, & per luxuriam perditum, non poterat absolui: quod Philemon grandi pretio compensabat, dum pro servo fugitivo, & pecunia perditae & fratrem charissimum, & fratrem reciperet aeternum, & per eum sibi Apostolum faceret debitorem.

d ¶ *Ego Paulus scripsi manu mea: Ego reddam, ut non dicam, &c.* Quod dicit tale est: Quod Onesimus furto rapuit, ego me spondeo redditurum: cuius sponsonis, epistola haec & manus testis est propria, quam non solito more dictavi, sed mea manu ipse conscripsi. Crede igitur mihi pro Onesimo pollicenti. Hoc autem dico quasi ad extraneum loquens. Caeterum si ad ius meum redeam, propter sermonem Christi, quem tibi euangelizavi, & Christianus effectus es: te ipsum mihi debes. Quod si tu meus es, & tua omnia mea sunt, Onesimus quoque qui tuus est, meus est. Poteram igitur eo uti ut meo: sed voluntati tuae relinquo, ut mercedem habeas ignoscendo.

e ¶ *Ita frater, &c.* Proprietatem Graecam Latinus sermo non explicat. Quod enim ait *οὐκ ἐστὶν μοι ὀφείλημα*: *οὐκ* quoddam quasi aduerbium blandientis est. Nos autem interpretantes, ita frater aquatius & dilutius nescio quid magis aliud quam id quod est scriptum sonamus. Sicut enim *אָנָה* ana illud Hebraicum (pro quo frequenter *Lxx.* interpretes *ἀδὴν* transtulerunt) in lingua sua significat deprecantis affectum: unde nonnunquam Symmachus pro *ἀνα δέουμαι*: hoc est, obsecro, transtulit: Ita & nos eandem in Graeca lingua vim patimur, quam Graeci sustinent in Hebraea, quod autem ait: *Ego te fruor in Domino*: aliud multo intelligitur quam puratur. Apostolus non fruor nisi eo qui multas in se habet concinnitatesque virtutes. Et totum quod Christus dicitur pro varietate causarum: sapientiam videlicet, iustitiam, continentiam, mansuetudinem, temperantiam, castitatem: has imprecatur Philemoni: ut cum his abundauerit, ipse eo perfruens impleatur. Et ne putas illam fruitionem dici qua nos saepe nostri inter nos praesentia delectamur: addidit, in domino: ut ex eo quod Domini nomen adiunctum est, intelligeretur & alia esse fruitio: qua quis absque domino perfruatur.

f ¶ *Resice viscera, &c.* Sicut ipse stui vult Philemone in Domino, ita viscera sua Onesimum (quem & superius eodem nomine appellavit) resciri vult per Philemonem. Et ambigue dictum: utrum viscera Pauli in Christo Onesimus sit: an viscera Pauli Onesimus per Philemonem in Christo rescirienda sint. Si superius accipere volueris: recte Pauli in Christo viscera dicentur Onesimus: quem in vinculis Christo genuit. Si posterius: in Christo resciriendus est Onesimus a Philemone, dum eius in Christo sermonibus eruditur.

g ¶ *Confidens de obedientia, &c.* Qui praesumit de eo quem rogaturus est: ipsa quodammodo praesumptione praedicit, ne ei negare liceat quod rogatur. Porro si scit ille qui postulat plusquam rogatum esse facturum: ideo minora petit, ut habeat rogatus voluntariam, & maiorem praestatione mercedem. Si autem Philemon haec ad hominis praecipuum facit: quanto magis faciet ob dilectionem Dei? Unde merito Apostoli voce laudatur: quod mandata eius opere praeruerat, & possit dicere: *Voluntaria oris mei complacent tibi domine*: plusque faciens quam praecipuum est, vincat eos qui tantummodo imperata fecerunt, & iubentur dicere: *Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.* Virginitas quoque propterea maiori praemio coronatur: quia praecipuum Domini non habet, & ultra imperata se tendit.

h ¶ *Simul autem & prepara mihi hospitium, &c.* Non puto

Esai. 53.6

D

Psal. 118.

Luc. 17.

Gen. 38. p
Sec. 70.
ἐπιβοῶντος
Gen. 50. d

E tam diuitem fuisse Apostolum, & tantis sarcinis occupatum, vt preparato egeret hospitio, & non vna contentus cellula, breues corporis sui spacio ædes, amplissimas existimaret: Sed vt dum eum expectat Philemon ad se esse venturum: magis faciat quod rogatus est. Si autem hoc non dispensatorie, sed vere quis existimat imperatū: vt sibi hospitium prepararet: Apostolo magis quam Paulo hospitium preparandum est. Vturus ad nouam ciuitatem, prædicaturus crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, sciebat ad se plurimos concursuros, & necesse erat primum, vt domus in celebri esset vrbis loco, ad quam facile conueniretur: Deinde vt ab omni importunitate vacua, vt ampla, quæ plurimos caperet audientium ne proxima spectaculorum locis, ne turpi vicinia detestabilis: postremo vt in plano potius esset sita, quam in cænaculo. Quam ob causam eum existimo etiam Romæ in conducto mansisse biennium. Nec parua, vt reor erat mansio, ad quam Iudæorum turbæ quotidie confluebant.

A. 7. 28. g **a** ¶ Spero enim, &c.] Filium patri Deus rogatus indulget, & frater sæpe fratris oratione seruatur. Apostolus autem totius ecclesiæ precibus conceditur, ob eorum qui eum audituri sunt utilitatem. Et hoc donum, non tam in eum dicitur esse qui differtur à martyrio ad martirium preparatus: quam in eos ad quos Apostolus mittitur. Quod autem crebro Paulus in carcere fuerit, & de vinculis liberatus sit, ipse in alio loco dicit: *In carceribus frequenter: de quibus nonnumquam Domini auxilio, crebro ipsis persecutoribus nihil dignum in eo morte inuenientibus, dimittebatur. Nec dum enim super nomine Christiano senatusconsulta præcesserant, nec dum Christianum sanguinem Neronis gladius didicarat. Sed pro nouitate prædicationis, siue à Iudæis inuidientibus, siue ab his quæ sua videbant idola destrui, ad furorem populis concitatis, missi in carcerem, rursus impetu & furore deposito laxabantur.* Et hoc ita esse vt dicimus, Apostolorum Acta testantur, in quibus & Felix loquitur ad Agrippam, potuisse dimitti Paulum, si nõ appellasset Cæsarem. Et quia nullam inuenit causam præter quæstiones quasdam de religione propria, & de quodam Iesu quem Paulus viuete prædicabat. Ex quo animaduertimus, & à cæteris iudicibus similiter eos potuisse dimitti, id agente domino, vt toto orbè noua prædicatio disseminaretur.

Col. 4. **b** ¶ *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu: Marcus, &c.*] Id quod in principio dicebamus, quoniam ad Colossenses epistola eodem in tempore, & per eundem esset scripta baiulum literarum, quo ad Philemonem quoque scriptum est, etiam eorum, qui salutantes inducuntur, nomina docent. Nã & in ipsa ita scribitur: *Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, & Epaphras qui est ex vobis seruus Christi.* Et paulo inferius: *Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas: & dicitur Archippo: vide ministeriū quod accepisti in Dño, vt illud impleas, & memores estote vinculorum meorum.* Si autem ex eo aliquis non putat pariter scriptas, quod ad Colossenses pauca sint nomina quæ hic non ferantur ascripta, sciat non omnes omnibus aut amicos esse aut notos, & aliud esse priuatā ad vnum hominem, aliud publicam ad vniuersā ecclesiā epistolā fieri. *Salutat te,* inquit, *Epaphras cōcaptiuus me⁹ in Christo Iesu.* Quis sit Epaphras concaptiuus Pauli de Cyscali regione fuisse Iudææ, & eos, cum tota prouincia Romana vastaretur manu, & dispergerentur in orbē Iudæi, in Tarsū vrbē Ciliciæ fuisse translatos, parentum conditionē adolescentulum Paulū secutū: Et sic posse stare illud quod de se ipse testatur: *Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt,*

2. Cor. 11. c

& ego. Et rursus alibi. *Hebræus ex Hebræis, & cætera quæ illum Iudæum magis indicat quam Tarsensem.* Quod si ita est, possumus & Epaphram illo tempore captum suspicari, quo captus est Paulus, & cum parentibus suis in Colossis vrbe Asiæ collocatum, Christi postea recepisse sermonem. Vnde ad Colossenses vt supra diximus scribitur: *Salutat vos Epaphras, qui est ex vobis, seruus Christi, semper sollicitus pro vobis in orationibus.* Hoc si se ita habeat, & Aristarchus qui concaptiuus eius in eadem epistola dicitur ad eandem in-

G Philip. 3. a

telligentiam deducetur: nisi forte reconditum aliquid & sacratum, vt quidam putant, in verbo captiuitatis ostenditur: quod capti pariter & vincti, in vallem hanc adducti sint lacrymarum. Quod si neutrum recipitur, ex eo quod hic additum est, in Christo Iesu, possumus suspicari eadem eum Romæ pro Christo vincula sustinuisse, quæ Paulum: & vt vinctum Christi, ita captiuum quoque eius potuisse dici. Aut certe ita, quod nobilis & ipse sit in Apostolis, vt Andronicus & Iulia, de quibus ad Romanos scribitur: *Salutate Andronicum & Iuliam, cognatos & concaptiuos meos: quæ sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.* Hæc de Epaphra. Cæterum cooperatores euangelij & vinculorum suorum, cum ad Philemonem epistolam scriberet, Marcum ponit, quem puto euangelij conditorem, & Aristarchum, cuius supra fecimus mentionem, & Demam, de quo in alio loco quæritur: *Demas me dereliquit, diligens præsens sæculum, & abiit Thesalonicam.* Et Lucam medicum, qui euangelium & Actus Apostolorum ecclesiis detelinquens: quomodo Apostoli de piscatoribus piscium, piscatores hominum facti sunt: ita de medico corporum, in medicum est versus animarum, de quo & in alio loco: *Misi, inquit, cum illo fratrem: cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias: cuius liber quotienscunque legitur in ecclesiis, totiens eius medicina non cessat.*

Rom. 10.

2. Tim. 4. d

2. Cor. 8. s

c ¶ *Gratia Domini nostri, &c.*] Sicut à meliore parte hominis capite, numeratur populus Israel, dicente scriptura: secundum capita eorum: ita in toto quidem homine & in omni parte sanctorum, gratia est Domini nostri Iesu Christi, Sed à maiori & meliori parte, id est, spiritu, per synedochen, de toto homine dicitur. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro.* Cum autem in spiritu gratia fuerit: totum facit hominem spirituale: vt & caro spiritui seruiat, & anima non vincatur à carne, & redacta simul in substantiam spiritualem adhæreant Domino: quia qui adheret Domino, vnus spiritus est. Interpretatur autem secundum Hebræos Paulus admirabilis. Timotheus, beneficus, Philemon, mire donatus, siue os panis, ab ore, non ab osse. Appia, continens aut libertas. Archippus, longitudo operis. Epaphras, frugifer, & videns siue succrescens. Marcus, sublimis mandato, Aristarchus, mons operis amplioris. Demas, silens. Lucas, ipse consurgens. Quæ nomina, si iuxta interpretationem suam volueritis intelligere, non est difficile, admirabile atque beneficium præcipue ad eum scribere, cui vniuersa concessa sint vitia, & os eius pateat ad caelestem panem. Deinde ad continentem & liberam & ad longitudinem operis: quod nunquam à sancto labore desistat. Scribere autem pro eo, qui respondeat testimonio suo: nec non ei cui specialiter epistola dedicatur, salutari ab vbertate crescente: Et eum qui factus sit per mandata sublimior: illoque qui per maiora opera in montem vsque succreuerit: ab eo quoque qui posuit custodiā ori suo, & ostiū munitum labiis suis: qui idcirco forsitan siluit: quia ad modicū Apostolū dereliquerat: Et ad extremū ab eo qui per se ipse cōsurgēs quotidie ageatur, processusque habeat: dum eius euangelio orbis impletur, & totiens crescit, quotiēs auditus & lectus ædificat.

Num. 1. s Sec. 70.

2. Cor. 6. d

Psal. 140.

Psal. 150. b Dan. 13. c

217 H

DIDYMI ALEXANDRINI DE
SPIRITV SANCTO LIBRI TRES,

ERV DITISSIMI PARITER ET SANCTISSIMI, A D. HIERONYMO LA-
tinitate donati: & à Mariano Victorio Reatino sublatis manuscriptorum Græcorum, Latinorumque Codicum
ope, aliquibus mendis, & Sacra scripturæ testimoniis margini appositis, restituti.

DIVI HIERONYMI AD PAULINIANVM FRATREM IN
LIBRVM DIDYMI DE SPIRITV SANCTO

P R A E F A T I O.

V M in Babylone versarer, & purpurata meretricis essem colonus, & iure Quiritum viuerem, volui garrere ali-
quid de Spiritu sancto, & ceptum opusculum, eiusdem vrbis pōtifici dedicare: Et ecce olla illa, quæ in Hieremia post
baculum cernitur à facie Aquilonis, cepit ardere: & Pharisæorum conclamauit senatus, & nullus scriba vel fictus,
sed omnis, quasi indicto sibi prælio doctrinarum, aduersum me imperitia factio cōiurauit. Ilico ego velut postliminio
Hierosolymam sum reuersus, & post Romulicam, & ludorum lupercalia, diuersorium Mariæ, & Saluatoris spe-
luncam aspexi. Itaque mi Pauliniane frater, quia supradictus pontifex Damasus, qui me ad hoc opus primus impulerat, iam dormit
in Christo: tam tuo quàm venerabilium mihi ancillarum Christi, Paula & Eustochij nunc adiutus ora tu, canticum, quod cantare
non potui in terra aliena, hic à vobis in Iudæa prouocatus immurmuro, angustiore multo locum existimans, qui Saluatorem mun-
di, quam qui fratris genuit parricidam. Et auctorem titulo fatear: malui alieni operis interpret existere, quam (vt quidam faciunt)
informis cornicula alienis me coloribus adornare. Legi dudum cuiusdam libellos de spiritu sancto, & iuxta Comici sententiam, ex
Græcis bonis, Latina vidi non bona. Nihil ibi dialethicum, nihil virile, atque districtum, quod lectorem vel ingratis in assensum tra-
hat: sed totum flaccidum, molle, nitidum, atque formosum, & exquisitis hinc inde odoribus pigmentatum. Didymus vero meus ocu-
lum habens sponse de cantico canticorum, & illa lumina, quæ in candentes segetes sublimari Iesus præcepit, procul altius intuetur, &
antiquum nobis morem reddidit, vt videns vocetur propheta. Certe qui hunc legerit, Latinorum furta cognoscet, & contemnet vi-
uulos, cum ceperit haurire de fontibus. Imperitus sermone est, sed non scientia, apostolicum virum ex ipso sermone exprimens tam
sensuum nomine, quàm simplicitate verborum.

Hier. x. c.

Cant. 4. c.
Ioan. 4. c.

DIDYMI DE SPIRITV SANCTO LIBER PRIMVS,
DIVO HIERONYMO INTERPRETE.

M NIBVS quidem, quæ diuina sunt, cū
reuerentia & vehemēti cura oportet
intendere. maxime autem his quæ de
Spiritus sancti diuinitate dicuntur,
præsertim cum blasphemia in eum si-
ne venia sit: ita vt blasphemantis poena tendatur
non solum in omne præsens sæculum, sed etiã in
futurū. Ait quippe Saluator, blasphemanti in Spi-
ritum sanctum nō esse remissionem neque in isto sæ-
culo, neque in futuro. Vnde magis ac magis oportet
intēdere, quæ scripturarum de eo relatio sit: ne in
aliquem saltem per ignorantia blasphemiae error
obreat. Expedierat quidē fideli & timido mode-
ranti vires suas, magnitudinem præsetis quæstio-
nis silentio præterire, & rem plenam periculo, nō
in suum discrimen attrahere. Verum quoniã qui-
dā temeritate potius quàm recta via etiam in super-
na eriguntur, & hæc de Spiritu sancto iactitant,
quæ neq; in scripturis lecta, neq; a quoquā Ecclē-
siasticorum veterum vsurpata sunt, compulsi su-
mus celeberrimæ exhortationi fratru cedere: quæ-
que sit nostra de eo opinio, etiam scripturarū te-
stimoniis comprobare: ne imperitia tanti dogma-
tis, hi qui contraria opponunt, decipiant eos qui
sine discussione solliciti, in aduersariorum senten-
tia statim pertrahuntur. Appellatio Spiritus sancti,
& ea quæ monstratur ex ipsa appellatione substan-
tia, penitus ab his ignoratur, qui extra Sacra scri-
pturam philosophantur. Solummodo enim in no-
stratibus literis, & notio eius, & vocabulum refer-
tur, tã in nouis, quàm in veterib. Veteris quippe te-
stamēti homo Dauid, particeps eius effectus, ora-
bat vt in se permaneret, dicens: Spiritū tuum sanctū
ne auferas à me. Et Danieli adhuc puero suscitasse di-
citur Deus Spiritum sanctum, quasi iam habitantē
in eo. Nec nō etiã in nouo testamento, hi viri, qui

Deo placuisse referuntur, Spiritu sancto pleni sūt.
Ioannes quippe adhuc in matris vtero sanctifica-
tus exultat. Et Iesus à mortuis resurgens, cum in-
sufflasset in faciē discipulorū, ait: Accipite Spiritum
sanctum. Plena sunt volumina diuinarum scriptu-
rarum his sermonibus, quorum congeriē in præ-
senti opere digerere superledi: quia difficile nō est
ex his, quæ assumpsimus, vnumquēque lectore si-
bi similia reperire. Nemo autē suspicetur aliū Spi-
ritum sanctū fuisse in sanctis viris ante aduentum
Domini, & aliū in Apostolis cæterisq; discipulis,
& quasi nomina indifferentibus esse substantiis.
Possumus quidē testimonia de diuinis literis ex-
hibere: quia idē spiritus & in Apostolis & in Pro-
phetis fuerit. Paulus in epistola, quã ad Hebræos
scribit, de psalmorū volumine testimonium pro-
ferens, ab Spiritu sancto id dictum esse cōmemo-
rat. Et sicut dicit hic Spiritus sanctus: Hodie si vo-
cem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, &c. In
sine quoque Actuum Apostolorū cum Iudæis dis-
putans, ait: Sicut Spiritus sanctus locutus est per
Esaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Auditione audietis,
& non intelligetis. Neque enim Paulus alium habēs
Spiritū sanctum, hæc de eo scripsit, qui in prophē-
tis ante aduentū Domini alius fuit: sed de eo cuius
& ipse particeps fuit, & omnes qui in fide consū-
mata virtutis ferebantur. Vnde & cū articulo eius
meminit, quasi solitarium, & vnū esse contestans:
vbi dicit nō simpliciter πνεῦμα ἁγιον: hoc est, Spiritus
sanctus: sed cū additamento articuli τὸ πνεῦμα ἁγιον:
hoc est, hic Spiritus sanctus. Et Esaiã prophetasse
cōmemorat cum articulata voce δὲ τὸ πνεῦμα ἁγιον:
id est, per hunc Spiritū sanctum, & non simpliciter
πνεῦμα ἁγιον. Petrus quoq; in eo sermone, quo præ-
sentibus persuadebat: Oportuerat, inquit, impleri scri-
pturã, quam locutus est Spiritus sanctus (id est τὸ πνεῦμα ἁγιον)

H
Luc. 1. c.
Ioan. 20. f.

Heb. 3. b.

Psal. 59.

Act. 28. f.

Esaiæ 6. c.

Act. 1. c.

Mat. 12. c.

Psal. 130. b.
Dan. 13. c.

A *απο*) per os David de Iuda, ostendens & ipse eundē spiritum, & in Prophetis & in Apostolis operatū. Plenius de hoc in consequentibus tractabimus: cū dicere cœperimus, non solū Dominum verbū factū esse ad prophetas, sed & Spiritū sanctū: quia & inseparabiliter possidetur, cū vnigenitō filio Dei. Ipsa vox Spiritus s̄cti, non est vacua appellatio: sed subiacētis essentia demonstratrix: patri filioque socia, & à creaturis penitus aliena. Cum enim creaturæ invisibilia & inuisibilia: id est, in corporalia & in incorporalia partiātur: nec de corporalibus substātiis est Spiritus sanctus, animæ & sensus habitator, sermonis & sapiētiae & sciētiae affector: nec de inuisibilib. creaturis. Hæc quippe oīa, sapiētiae, & cæterarū virtutū, & sanctificationis capacia sūt. Istavero substātia, de qua nūc sermo est, sapiētiae & sciētiae & sanctificationis effectrix est. Neq; enim inueniri potest aliqua in Spiritu s̄cto fortitudo, aut operatio sanctificationis, virtutisq; quā ab extraneo quodā sustineat: quia istiusmodi natura mutabilis est. Porro Spiritus sanctus, confessione omniū immutabilis est sanctificator, sciētiae diuinæ, & vniuersorum attributor bonorū: & vt breuius dicā, ipse subsistēs in his bonis, quæ à Domino largiuntur. Nam enudem euangelij locum Matthæus Lucasque describens: alter ex his ait: Quanto magis pater cælestis dabit bona petentibus se? Alter vero: Quanto magis pater vester cælestis dabit spiritū suum sanctū petentibus se. Ex quibus apparet Spiritum sanctum plenitudinē esse donorū Dei, & ea quæ diuinitus administrātur, non absque eo subsistere: quia omnes vtilitates, quæ ex donorum Dei gratia suscipiuntur, ex isto fonte demanāt. Quod autem substantialiter bonum est, nō potest extraneæ capax esse bonitatis: cum ipsum tribuat cæteris bonitatē. Igitur manifestum est, nō à corporalibus tantum: sed & ab incorporalibus creaturis extraneū esse Spiritum s̄ctum: quia cæteræ substantiæ hanc substantiam sanctificationis accipiunt: iste vero non tātum est capax sanctificationis alienæ, sed insuper attributor est, & creator. Denique qui communionem eius fruuntur, participes dicuntur Spiritus s̄cti, s̄ctificati vtiq; ab eo. Perspicue enim scriptū est, quod spiritui gratiæ, in quo sanctificatus est, contumeliā faciēs, graui punietur peccato. Si autem sanctificatus est per communionem Spiritus s̄cti: ostēditur quod ipse particeps eius fuerit, & largitor sanctificationis Spiritus sanctus. Apostolus quoq; ad Corinthios scribens, & enumerans eos qui regnū cælorū sunt consecuturi, addit dicens: *Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis. sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri.* Spiritum Dei non alium asserens esse quam Spiritum sanctum. Etenim in consequentibus idem approbat, dicens: *Nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu: & nemo dicit Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto: Spiritum Dei, Spiritum sanctum esse cōfirmans.* Si igitur sanctificator est: non mutabilis, sed immutabilis substantiæ ostenditur. Immutabilem autem substantiam Dei tantum, & vnigeniti filij eius, manifestissime tradunt diuina eloquia: conuertibilem & mutabilem omnem creaturā substantiam prædicantia. Ergo quoniam substantia Spiritus s̄cti non conuertibilis, sed incōuertibilis demonstrata est: non erit creaturæ *συνεχες*. Esset

Matth. 7. b
Luc. 11. b
Sec. Gre.

B

Heb. 10. f

1. Cor. 6. e

1. Cor. 12. a

C quippe & creatura immutabilis, si cum patre poneretur & filio, eadē habens inconuertibilitatem. Omne enim quod alieni boni capax est, ab hac substātia separatur. Tales autē sunt cunctæ creaturæ: Deus vero cum bonus sit, fons & principū bonorū est. Facit igitur eos bonos, quib. se impertit, bonus ipse nō factus ab alio, sed subsistēs: ideo capabilis, nō capax. Vnigenitus quoq; filius, eius sapiētia & sanctificatio, non fit sapiens, sed sapientes facit: & nō sanctificatur, sed sanctificat. Vnde & ipse capabilis est, & nō capax. Cum igitur inuisibilis creatura, quam rationabilem & incorporalē substantiā vocari consuetudinis est, non sit capabilis, sed capax (si. n. capabilis esset, nullius boni capax esset, per se simplex ipsa subsistēs) & alterius boni receptatrix, participatione habeat bonū: & non de his quæ habētur ab aliis, sed de his quæ habēt alia intelligatur (patre & filio habitis magis quā habitibus: creatura vero habēte, & non habita) de spiritu quoque sancto retractemus: Et si quidem ipse quoq; participatione alterius sanctimonie sanctus est, cōnumeretur cæteris creaturis. Si vero sanctos facit capaces sui, cum patre ponatur & filio. Quod autē ab aliis capiatur Spiritus sanctus, & non alia capiat: & nunc & in sectarum volumine, prout potuimus, expressimus: & ex omni scriptura sermone nostrum affirmare facile est. Beatus quoq; Apostolus ad Ephesios scribēs, ait: *In quo & credētes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ.* Si enim signantur quidam Spiritu sancto, formā & speciē eius assumptes: ex his est Spiritus sanctus, quæ habētur & nō habent, habentibus illum signaculo eius impressis. Ad eosdem quoque idem scribens: *Nolite, inquit, contristari Spiritum sanctum, in quo signati estis: signatos esse contestans eos qui susceperāt communionem Spiritus s̄cti.* Quomodo enim disciplinæ & virtutis assumptor, signaculum & figuram (vt ita dicam) in suum sensum recipit eius scientiæ, quam assumpsit: sic & is qui Spiritus s̄cti particeps efficitur, per communionem eius fit spiritualis pariter & sanctus. Ipse Spiritus sanctus, si vnus de creaturis esset: saltē circumscriptam haberet substantiam, sicut vniuersa quæ facta sunt. Nam & si non circumscribantur? loco & finib., inuisibiles creaturæ: tamē proprietate substantiæ finiuntur. Spiritus autem sanctus, cum in pluribus sit, non habet substantiā circumscriptā. Mittens quippe Iesus prædicatores doctrinæ suæ, repleuit eos spiritu, & insufflans in faciem eorum: *Accipite, inquit, spiritum sanctum: & euntes, docete omnes gentes: quasi omnes cunctis gentibus mitteret.* Neque enim omnes Apostoli, ad omnes gentes pariter sunt profecti: sed quidam in Asiam, quidam in Scythiam, & alij in alias dispersi nationes: secundum dispensationē illius, quem secum habebāt, Spiritus s̄cti: quomodo & Dominū dicentē: *Vobiscū sum omnibus diebus vsq; ad consummationē sæculi.* His & illud congruit: *Accipietis virtutem superuenientis Spiritus s̄cti in vos, & eritis testes mihi in Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad extremum terræ.* Si ergo hi in extremis finibus terræ ob testimoniū Domini cōstituti, distabant inter se longissimis spaciis: aderat autē eis inhabitator Spiritus s̄ctus, nō circumscriptā habens substantiā, demōstratur angelica virtus ab hoc prorsus aliena. Angelus quippe qui aderat (verbi gratia, Aposto-

C

E

Luc. 9. b

Act. 10. e

Ioan. 17. b

F

Ephes. 1. 6.

D

Ephes. 4. 8

Ioan. 20. f

Matth. 12. e

Act. 4. 13.

Luc. 1. b

Ibid. d

Ibid. g

Act. 2. a

Aposto-

E Apostolo in Asia oranti) nō poterat simul eodem tēpore adesse aliis in cæteris partib. mundi constitutis. Spiritus autē sanctus nō solū seiunctis à se hominib. præsto est, sed & singulis quibusq; angelis, principatib., thronis, dominationib. inhabitator assistit: & vt homines sanctificās, alterius quā sunt homines est naturæ: sic & alias creaturas sanctificans, alius ab earum est substātia: quoniam omnis creatura nō ex sua substātia, sed ex cōmunionē alterius sanctitatis, sancta perficitur. Dicitur sunt quidem sãcti angeli, in Euangelio Saluatore dicente, v̄turum esse filiū hominis in maiestate sua, & patris, & sãctorum angelorū. Et Cornelius in Actib. Apostolorū à sancto angelo scribitur accepisse responsum, vt Petrū ad se Christi discipulū vocaret. Verum sãctis sūt angeli participatione Spiritus sãcti, & in habitatione vnigeniti filij Dei, qui sãctitas est, & cōmunicatio patris. De quo Saluator ait: *Pater sancte*. Si igitur angeli non ex propria substātia sancti sunt, sed ex participatione sanctæ trinitatis: alia angelorum ostēditur à trinitate esse substātia. Vt. n. pater sanctificans, alius est ab his qui sanctificatur: & filius est alius ab his quos efficit sanctos: ita & Spiritus sanctus alterius est substātiæ ab his quos sui largitione sãctificat. Si vero hæretici proposuerūt, ex natura cōditionis suæ angelos sãctos esse: cōsequēter coguntur dicere *diuinitus* esse trinitati, & incōuertibiliter eos iuxta substātiā sãctos esse. Si autem hoc refugiētes, dixerint vnus quidē naturæ esse cum cæteris creaturis: non tamen eandem habere sanctitatem, quam homines habent: necessario deducētur, vt dicāt multo melioris homines esse substātiæ: cum hi per communionem trinitatis habeant sanctitatem: & angeli propria natura sãcti ab ea sint alieni. Sed vota sunt hominum perfectorum, & ad consummationem sanctitatis venientiū, æquales angelis fieri. Angeli quippe hominib., & nō homines angelis auxilium tribuunt: ministrātes eis salutem, & annunciātes eis largiora Dei beneficia. Ex quo liquido ostenditur, honorabiliores & multo meliores esse angelos hominib., per germaniorē, vt ita dicam, & pleniorē trinitatis assumptionē. Quapropter cum alius sit Spiritus sãctus ab his quē ipse sanctificat: nō est vnus naturæ cū cæteris creaturis, quæ eū recipiūt. Si autē alterius est naturæ à creaturis, & in propria substātia in creaturis & ineffectus ostenditur. Multæ scripturæ sūt, quæ sine ambiguitate cōvincāt, alterius eum à cunctis cōditionibus esse naturæ. Quidā etiam Spiritu sãcto pleni esse dicuntur: nemo autē siue in scripturis, siue in consuetudine plenus creatura dicitur. Neque enim aut scriptura sibi hoc v̄dicat, aut sermo cōmunis: vt dicas plenum esse quempiā angelo, throno, dominatione: soli quippe diuinæ naturæ hic cōuenit sermo: dicimus autē virtutis & disciplinæ quosdā esse plenos: vt illud: *Repletus est Spiritu sãcto*: non aliud significātes quā plenos esse consummatæ atq; perfectæ virtutis. Scriptum est de Ioāne: *Et Spiritus sancto implebitur adhuc ex utero matris suæ*. Et iterum: *Repletus est Spiritu sãcto Elizabeth*. Et post alia. *Et Spiritu sãcto repletus est Zacharias pater eius*. Haud dubiū, quin & Ioannes prophetauit. Necnon in Actibus Apostolorum de multis credentibus qui in vnum conuenerāt refertur: *Repleti sunt Spiritu sãcto*. Cum autē participabilis sit Spiritus sanctus, ad si-

militudinē sapiētiae ac disciplinæ, non in cassis nominibus scientiæ substātiā possidet: sed per naturā sanctificantem, & implentē bonis vniuersa bonus ipse subsistit: iuxta quā & repleti quidem Spiritu sãcto esse dicuntur, vt in Actibus Apostolorum scriptum est: *Et repleti sunt omnes Spiritu sãcto, & loquebantur verbū Dei cū fiducia*. Quomodo. n. qui aliqua disciplina plen⁹ est, quia perfecte eā habet, erudite & subtiliter potest de ea proferre sermonē: sic qui Spiritū S. cōsummate acceperint, ita vt impleatur eo, cum fiducia verbū Dei loquuntur: quia præses Spiritus S. dignā Deo vocē ministrat. Hinc quidā cū super cilio ait: hæc dicit Spiritus S. Et Apostolus: *Sed implemini*, inquit, *Spiritu S.* Et in multis locis Actū Apostolorū, pleni fuisse Spiritu sãcto discipuli Domini scribuntur. *Cōsiderate ergo fratres viros ex vobis testimonium habentes septem, plenos Spiritu sãcto & sapientia*. Et de Stephano: *Cum uentem plenus esset Spiritu sãcto, intuens in cælum, vidit gloriā Dei, & Iesum stantē à dextris Dei*. Et de electionis vase dicitur. *Salus autem, qui & Paulus plenus Spiritu sãcto, intuens in eū, ait*. Et in commune de vniuersis creditibus annotatur. *Discipuli quoque replebatur gaudio, & Spiritu sãcto*. Angeli autem præsentia, siue alicuius alterius excellentis naturæ, quæ facta est, non implet mētem atque sensum: quia & ipsa aliunde cōpletur. Quomodo enim ex plenitudine quis accipiens Saluatoris, plenus efficitur sapientia, & virtute, & iustitia, & sermone Dei: sic qui Spiritu sãcto plenus est, statim vniuersis donationibus Dei repletur, sapientia, scientia, fide, cæterisque virtutibus. Qui igitur implet vniuersas creaturas (quæ tamen possunt virtutem & sapiētiam capere) non est ex his quæ ipse cōplet. Ex quo colligitur alterius eum esse substātiæ, quā sunt omnes creaturæ. Diximus & alibi: quia superintelligatur in sancti Spiritus substātia etiā plenitudo munerum diuinorum. Deniq; impossibile est gratiam Dei sortiri quempiā, si non habeat Spiritum sanctum: in quo approbamus cuncta Dei dona cōsistere. Quod vero is qui habeat eum, sermonē quoq; sapiētiae, & reliqua bona perfecte cōsecutus sit, & nunc manifeste sermo demonstrat, & paulo ante diximus substātiā bonorū Dei Spiritum sãctū esse, eum posuimus exēplum: *Dabit pater Spiritum sanctum petentibus se, & dabit pater bona petentibus se*. Nec existimare debemus Spiritum sanctum secundum substātiā esse diuisū, quia multitudo bonorū dicatur. Impassibilis. n. & indiuisibilis, atq; immutabilis est: sed iuxta differentes efficiētias & intellectus, multis bonorū vocabulis nūcupatur: quia participes suos non iuxta vnā eandemque virtutem cōmunionē sui donet, quippe cum ad vtilitatē vniuscuiusq; aptus sit, & repleat bonis eos, quib. iudicat se adesse debere. Deniq; Stephanus primus ille testis veritatis, & dignus suo nomine, plenus sapiētia & Spiritu sãcto dictus est, sapiētia cōsequēter superintellecta, cōmorante in eo Spiritu sãcto, sicut loquitur scriptura: *Et elegerunt Stephanum plenum fide Spiritu sãcto Apostoli*. Et: *Stephanus autem plenus gratia & virtute faciebat prodigia & signa magna in populo*. Et adhuc de eodem: *Et non valebant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur in illo*. Plenus enim Spiritu sãcto vir beatus, & fidei effectus est particeps, quæ ex spiritu S. venit; iuxta illud: *Alij autē fides in eodem spiritu*. Et gratiā atque virtutem, iuxta eundē

G
Ibid.
Ephes. 5. e
Act. 6. a
Ibid. 7. g
Ibid. 13. b
Ibid. g
H
Luc. 11. b
Sec. Grac.
Matt. 7. b
Act. 7. g
Ibid. 6. b
Ibid. e
Ibid.

Luc. 9. 9

Act. 10. 6

Ioan. 17. b

F

Act. 4. 13

Luc. 1. b

Ibid. d

Ibid. g

Act. 2. 4

A spiritum habēs, signa & prodigia magna faciebat in populo. Necnō & illis donationibus secundum eundem spiritum affluebat, quæ vocatur curationum gratiæ, atq; virtutes. Et hæc enim in enumeratione donorum Dei, in spiritu & secundum spiritū, in prima Apostoli Pauli epistola ad Corinthios collocatur. Intantum autem Stephanus diuina gratia abundabat: ut nemo contradicentium, & eorum qui aduersus eum disputabāt, valerent resistere sapiētiae, & spiritui qui loquebatur in illo: Erat quippe Spiritu sancto sapiens. Vnde & ad discipulos suos Iesus perspicue proclamat: Cum introducti fueritis ad principatus, & potestates, & consilia, & synagogas, nolite esse solliciti quid vos oporteat dicere: aut quid loquamini in illo tēpore. Dabuntur enim vobis à spiritu S. sermones sapiētiae, quibus nō queant contradicere, ne hi quidē qui vehementer in disputationibus callent. Sed ponamus ipsum testimonium, quod ita cōtextitur: *Cū autem introduxerint vos in synagogas ad principatus & potestates, nolite solliciti esse quo modo, aut quid respondeatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in eadē hora, quæ oporteat dicere.* Et in alio Euangelio: *Ponite ergo in cordibus vestris non premeditari quæ admodum respondeatis: Ego quippe dabo vobis os & sapientiā, cui non valeant contradicere, aut respondere.* Spiritu vero sancto tribuente Apostolis verba aduersus eos qui Euāgelio contraibāt, dilucide ostenditur in substantia eius superintelligi sapiētiae & scientiæ sermonem. Quomodo autem Saluator in illa hora os & sapientiā discipulis largiatur, quibus contradicere non queāt, ne hi quidē qui apud homines eloquentissimi putantur, nō est huius tēporis differere: quia nunc proposuim⁹ ostendere superintelligi semper in Spiritu sancto dona virtutū, ita ut is qui eum habet, donationibus dei plenus habeatur. Vnde & in Esaia ipse Deus cuidam dicit: *Ponam spiritum meum super semen tuū, & benedictiones meas super filios tuos.* Nūquam enim accipit quisquam spirituales benedictiones Dei, nisi præcesserit Spiritus sanctus. Qui enim acceperit spiritum sanctum, consequenter habebit benedictiones, id est, sapientiam, & intellectum, & cætera, de quibus ita scribit Apostolus: *Propter hoc & nos, ex quo die audiuimus, non cessamus orantes pro vobis, & deprecantes ut impleamini cognitione voluntatis eius in omni sapientia, & intelligentia spiritali, ambulantes digno Deo. Eos enim qui digne sibi per opera, & sermones, & prudentiam incedunt, impleri ait voluntate Dei, ponentis super eos Spiritum sanctum: ut impleatur sapientia & intellectu, & reliquis spiritalibus bonis. Sapientia autem & intellectus, quæ in Spiritu sancto sunt, à Deo dantur. Dominus, inquit, dabit sapientiam: & à facie eius sapientia & intellectus procedit: cum ea sapientia, quæ ab hominibus venit, non sit spiritalis, sed carnea & humana. De hac itaque Apostolus scribit: *Non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in mundo: carnalem sapientiā dicens, quæ in rebus corporeis ex humano subsistit cogitatu. Porro spiritalis sapientia & intellectualis, circa inuisibilia & intellectualia se tenens, per operationem Spiritus sancti capientibus se, sui præsentiam tribuit. In multis quoque aliis locis Apostolus memorat in Spiritu sancti substantia Dei munera commorari, sicut in illo: *Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo: ut abudetis in spe, & virtute Spiritus sancti. Deus autem largi-***

tor bonorum, spem quā promisit reddet in virtute Spiritus sancti, his qui habent illū: gaudio & pace cōplet eos, qui imperturbatā & sedatā cogitatione possidentes, lætas habent mentes, & ab omni perturbationum tēpestate tranquillas. Qui autē in virtute Spiritus sancti prædicta bona fuerint cōsecuti, etiā rectā fidē in trinitatis mysterio consequentur. In alio quoque loco eiusdē epistolæ: *Non est, inquit, regnum Dei cibis & potus: sed iustitia & pax & gaudium in spiritu S.* In spiritu enim sancto iustitiam, vniuersā virtutem, & quam supra diximus pacem, Dei gaudio copulatā esse asserens, his qui se audire poterant, manifestissime probat: nō alia hæc bona quā Spiritus sancti esse substantiā. Cum ergo hæc bona ex largitione Spiritus sancti ad homines veniāt: vocatio gentiū, quā introduxit per doctrinā euāgelicā, acceptabilis & sanctificata redditur in Spiritu sancto: quia & in hac sanctificatos & acceptos faciens Spiritus sanctus, substantia est bonorū Dei. Et qui illo plenus est, vniuersa iuxta rationē agit, docens recte: viuens irreprehensibiliter: signa atq; portenta vere perfecteque demonstrās. Habet enim fortitudinem Spiritus S. præstantē sibi thesaurū, & causā plenitudinis omnium bonorū. Nouit Petrus discipulus Dñi Iesu, largitionem Spiritus S. donorū Dei esse naturā. Ait quippe ad eos qui obiurgabāt introitū suū ad Cornelium. Si itaq; æqualē gratiā dedit illis Deus, præbens Spiritum sanctū, quomodo & nobis in principio: *ego quis erā, qui possem prohibere Dominum?* Et insuper ad suos: *Agnitor, inquit, cordiū Deus, testimonium tribuit eis, dans spiritum sanctum sicut & nobis: & nihil discreuit inter nos & eos, fide mundans corda eorū.* In hunc sensū congruit etiā illud quod in multis locis dicitur, Spiritum sanctū dari à domino. *Iacob puer meus, suscipiam eū: Israel electus meus, suscipiet eū anima mea: dedi spiritum meū in eo.* Et adhuc: *Qui dat assatū populo cōstituto super eā (haud dubiū quin terra) & spiritū calcantibus eā.* Ostēdimus autē supra non aliū esse spiritū Dei, & aliū spiritū S. Paulus quoque: *Charitas, inquit, Dei diffusa est in cordibus vestris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Et illud: *Quanto magis pater vester celestis dabit Spiritum sanctum petentibus se.* Iste autē spiritus effusus quoque esse à Deo super omnē carnem dicitur: ut prophetent, & visiones videant, qui eum acceperint, secundum Ioelem, qui ex persona Dei loquitur: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiae vestrae.* Effusio quippe spiritus, causa extitit prophetandi, & videndi sensum pulchritudinemque veritatis. Ipsum quoque effusionis nomē, increatā Spiritus sancti substantiā probat. Neque enim Deus cum angelum mittit, aut aliam creaturam: effundam dicit de angelo meo, aut principatu, aut throno, aut dominatione. In solis quippe his, quæ ab aliis participantur, hic sermo cōsentit: sicut & nunc paulo ante de charitate Dei diximus: quæ effusa est in cordibus eorū qui Spiritum sanctum receperunt. *Charitas, inquit, Dei diffusa est in cordibus vestris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Saluator quoque, quia & ipse capabilis est, in similitudinem quoque vnguenti effusus dicitur: *Vnguentum effusum nomen tuum.* Nam & vnguentum quod vase continetur, habet quidem odoris substantiā: sed prohibetur longius spargi, quia vase intrinsecus clauditur: cum autem vas foris fuerit effusum, emittit procul beneuolentiam suam: ita Christi

1. Cor. 12. d

Met. 10. b

Luc. 21. b

Esa. 44. Sec. 70.

Col. 1. b

Prou. 1. a

2. Cor. 1. c

Rom. 15. c

C

Rom. 14. c

Act. 11. c

Ibid. 15. b

D

Esa. 42. a
Sec. 70.
Ibid. cRom. 5. a
Luc. 12. b
Sec. Grac.

Ioe. 2. g

Rom. 5. a

Cant. 1. a
Sec. 70.Psal. 73
Psal. 8.

Act. 3.

Psal. 137
Cant. 1. a

Tit. 3. b

F

nomē bene olens ante aduentū eius, in solo Israëlī populo verfabatur, quasi Iudææ vase inclusū. *Notus enim, ait, in Iudæa Deus: in Israël magnū nomē eius.* Quādo autē coruscās in carne sua Saluator, in vniuersā terrā, quin potius in omnē creaturam, extēdit vocabulū suū: impleto eo quod scriptum est: Quā admirabile est nomē tuū in vniuersa terra: quibus consequenter Apostol. loquitur: *Non enim aliud nomen dātū est sub cælo, in quo oporteat saluari nos.* Et psalmista ad dominum loquitur: *Magnificasti super omnia nomen sanctum tuum,* tunc completū est: *Vnguentum effusum nomen tuum.* Significat autē effusionis verbum, largā & diuītē muneris abundantiam. Itaq; cum vnus quis alicubi: aut duo Spiritū sanctum accipiunt, non dicitur: *Effundam de spiritu meo:* sed tunc quando in vniuersas gentes munus spiritus S. redundauerit. Et ad Titum Apostol. salutem factam gentibus cōmemorat: *Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed per lauacrum secundæ regenerationis, & inuolutionis Spiritus S. quem effudit super nos abundanter.* Et hic enim largam attributionem spiritus, verbū effusionis ostēdit: Ex quibus vniuersis doceamur, capabilem spiritus S. esse substantiam, & ex hoc increatam. Capabilem substantiam vocat, quæ capitur à pluribus, & eis sui consortium tribuit: capacē vero, eam quæ cōmunicatione substantiæ alterius impletur, & capiens aliud, ipsa nō capitur ab alio. Capabili quippe statim inconuertibile, & incōuertibili æternum est consequēs: quo modo econtrario capienti conuertibile, & conuertibili creabile subsequēs est. Nihil ergo de creaturis incōuertibile, propter quod neque sempiternum est. Nō solū igitur quod in hominibus est rationale cōuertitur & creatur: verum etiā in omnibus creaturis hæc eadem cōuersio reperitur. Nam & angelorum conuersationes & ruinas diuina eloquia demōstrant. Licet enim multitudo angelorum, & aliarum excellentium virtutū, in beatitudine & sanctimonia perseuerent: tamen cum in ea, quæ similem habēt naturam, conuersa sint, dilucidē ostenditur in primo eos statu non per immutabilitatem suæ substantiæ, sed per sollicitius in domino seruitium permanere. Neq; enim potest cōequaliū diuersa esse natura. Nam quia omne genus hominum mortale est, & singuli homines mortales sunt, vt è diuerso quoq; si qua de superioribus immortalia sunt, haud dubiū quin omnia in eodē genere & specie cōstituta sint immortalia. Cum autem hæc se ita habeant, etiam si vnus angelus conuertibilis apparuerit, omnes conuertibiles erūt, licet non sint conuersi in beatitudine perseuerantes: quo modo & cuncta hominum corpora diuisibilia sunt: quamquā non omnia diuidantur. Quædam enim eorum passa diuisionem, ex reliquorum similiū sui, naturam interpretantur. His ita ediffertis, alterius substantiæ à visibilibus & inuisibilibus creaturis spiritus sanctus ostenditur. Si autē hoc verum est, impiū simē quidā inter omnia connumerant Spiritum sanctum dicentes in eo, quod omnia per verbum à Deo facta sunt, etiam significari Spiritus sancti facturam. Neque enim vnus ex omnibus, sed aliud extra omnia per substantiam ex vtroque demonstratus est spiritus sanctus. Nam si creatura, vt superius ostendimus, diuiditur in corporalia & incorporalia, & conditus est Spiritus sanctus: vtique aut visibilis, aut inuisibilis creatura erit, id est, corporalis, aut incorporalis. Verum corpus nequaquam erit, sicut prius diximus, cum doceat & scientiam præstet, & à sensu & ani-

S. Hieron. Tom. 6.

ma capiatur. Sed neque inuisibilis creatura erit: vt paulo ante de eo disputauimus. Vnde & Apostolus in epistola quam ad Hebræos scripsit, alium cum esse ab omnibus angelis demonstrat, dicens: *Cui enim angelorum dixit aliquando: sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi propter eos qui accepturi erant salutem?* Et post alia: *Quomodo nos effugiemus tantam negligentem salutem? Quæ principium accipiens ad loquendum per dominum, ab his qui audierunt in nos confirmata est, testimonium dante Deo, signis & prodigijs, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti diuisionibus, iuxta suam voluntatem.* Hoc enim quod ait: *Cui angelorum, & quæ accipitur, ac si diceret, nulli: per angelicum nomen significans omnium substantiam inuisibiliū creaturarum.* Neque enim vlli quidem angelorum, & alię cuidam rationabili creaturę dixit Deus: *sede à dextris meis.* In commune itaque sermo pronunciat, non esse dictum cuiquam creaturę: *sede à dextris meis.* Et hoc in commune de creatura. Et pronuncians de omnibus inuisibilibus creaturis, ait eas esse administratores spiritus. Propter quod subiecit: *Nonne omnes sunt administratores spiritus in ministerium missi?* Licet enim non omnes singillatim inuisibiles creaturæ missæ sunt: tamen quia eiusdem generis & honoris aliæ missæ sunt, quodammodo & ipsæ possibilitate sunt missæ, missarum consortes æqualisque substantiæ. Quomodo igitur alius est ab vniuersis creaturis dominus, per quem principium ad loquendū acceperat illa magna salus, cuius negligentes Apostol. nolens nos esse, ait: *Quomodo nos effugiemus tantam negligentem salutem? quæ principium accipiens ad loquendum per dominum ab his qui audierunt in nos confirmata est.* Sed & Deus qui testimonium perhibet signis & portentis isti saluti: alius est ab omnibus administratoriis spiritibus. Sic & Spiritus sanctus, cuius diuisionibus iuxta voluntatem eius testimoniū perhibet Deus, distribuēs eum, nō per concisionis partes, sed per communionē, quibus eum præstare decreuerit: alterius est & ipse substantiæ ab his in quæ disparitur effusus. Igitur quoniam approbauimus iuxta scripturarum sensum, aliū extra omnem creaturam esse, Spiritum sanctum: incassum, imo impiè quidam creatum eum esse ostendere volentes, testimonio vtuntur, quo omnia per verbum facta referuntur: vt scilicet in omnibus, etiam æterna substantia contineatur. Et quia ad conditionem eius approbandam etiā propheticum sermonem vsurpant dicente Deo: *creo spiritum: etiam in hoc eos monstrare debemus prorsus ab intellectu veritatis alienos.* Neque enim de Spiritu sancto propositus sermo prophætæ fuit, vt ex ipsa serie & cōtextu eloqui intelligitur. Siquidem Amos propheta ex persona Dei: *Preparate, inquit, ad inuocandum Deum tuum o Israel: quoniam ego sum, firmans tonitruum, & creans spiritum, & annuncians in homines Christum suum: faciens diluculum & nebulam, & ascendens super excelsa terræ: dominus Deus omnipotens nomen eius.* Deus enim qui se spiritum condere fuerat prælocutus & facere, & tonitruum dixit se firmare, & diluculum & nebulas facere. Si igitur in prædicta narratione perseueramus: id est, in tonitruo & diluculo & nubibus: eundem narrationis ordinem etiam in spiritu tenere debemus: vt id quod dicitur à Deo tale sit: *Vt inuocem me qui Deus sum, qui vniuersa procuro, qui & creator sum omnium, qui firmo tonitruum, & cōdo spi-*

D

A

ritum, qui diluculum & nebulam ad quasdam vtilitates facio hominum: preparate vt inuoces o Israel: vt cum preparatus fueris ad inuocandum, & me oraueris, qui supradicta constituo, felicitate temporum & aliorum bonorum largitionibus perfruaris: me tibi per singulos annos omnia iuxta nature ordinem ministrante: vt fecundè annus fluat, vt suis spaciis horarum momenta decurrant: vt suo tempore tonitrua mugiant, vt salutaris aura opportunis flatibus inspiret. Si vero per allegoriam, tonitruū & diluculum & nebula & creatio spiritus intelligantur: non substantiam rei, sed figuratam interpretationem significabūt. Quod si è diuerso opposuerit, manifestè de spiritu S. hac dici: quia inferatur ad creationem spiritus, illud quod sequitur: Et annunciās in homines Christum suū, in Hebræo habetur, annunciat in hominē loquelā suam: quod scilicet qui creator est omnium, ipse etiam prophetis inspiret, & suā per eos hominibus indicet voluntatē. Et ad hoc respondendum est (quia quidam haretici alium extra creatorem dominū patrem Saluatoris mentiūtur: hoc impiissimè prædicantes: non sceleratam eorū suspensionem prouidētes à Deo percuti, dicēte: Ego formans tonitruum, & creans spiritum, & alias mundi partes faciens, & gubernans: annuncio in homines Christum meū.) Et hoc enim prouidentia meā opus super omnia opera mea est: vt non solum eorum quæ foris sunt: sed & quæ ad emolumentum animæ & mentis humilitatē pertinent, causa subsistam. Ergo hoc quod dicitur, creo spiritum: æquè arbitror positum ac si diceretur, creans ventum. Deus quippè flatus hos, qui per aëris motum efficiuntur, dispositione sua ducit: secundū illud quod alibi legimus: Qui producit ventos de thesauris suis. Benè autem, quod in ipsa sententia non ait: qui creauī, sed qui creo spiritum. Si enim de substantialitate Spiritus sancti sermo esset, dixisset vtique, qui creauī. Neque enim semper eundem creat. Nunc autem consequenter de flatu dictum est, qui ereo: quia non semel venti facti sunt: sed in eo quod subsistūt, quotidie fiunt. Neque enim frustra sine articulo, qui in Græco sermone singularitatis significator est, nunc spiritus creatus dicitur: quoniam non est sanctus: cum penè semper spiritus sanctus cū articulo nominetur, vt in illo, αὐτὸ τὸ πνεῦμα, id est, ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro. Et alibi, αὐτὸς ἐστὶν τὸ ζῶον ποιῆν, id est, ipse est qui viuificat. Et rursus: sic & quæ Dei sunt, nemo cognouit nisi τὸ πνεῦμα, id est, spiritus Dei: τὸ πνεῦμα, hoc est, spiritus enim scrutatur omnia, etiam alta Dei. Et multa quæ de scripturis sacris excerpere possibile est. Quod sicubi raro sine articulo nominatur Spiritus sanctus: sciendum est cum additamēto eum nominari, significante magnificentiam eius. Siquidem dicitur aliquando & sine articulo, cum non ipse per se, sed participatio eius ostēditur: vt puta spiritus Eliæ: & spiritu ambulate, & quæcumque his similia sunt. Quoniam igitur ex his, quæ memorauī, & ex multis aliis nō esse creaturam Spiritum sanctum demonstratū est, nusquam conditionibus connumeratus est, sed semper cum Patre & Filio positus: Nunc videamus quam cum vtroque habeat indifferentiam. In fine epistolæ secundæ, quam ad Corinthios scribit Paulus, ait: Gratia dāmini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit semper cum omnibus vobis. Ostenditur quippè ex sermone præsentī vna Trinitatis assumptio: cum is qui gratiam Christi accepit, habeat

177

Psal. 134. b
κτὶ ζῶν
πνεῦμα.
Rom. 8. c
Ioan. 6. b

τὸ πνεῦμα
ἐστὶ τὸ ζῶον
ποιῆν
1. Cor. 2. c

2. Cor. 13. d

C

eam tam per administrationem patris, quam per largitionem Spiritus sancti. Datur enim à Deo patre & Iesu Christo, iuxta illud: Gratia vobiscum & pax à Deo patre & domino Iesu Christo: non aliam dante gratiam patre, & aliam Saluatore. Si quidem & à patre & domino Iesu Christo eam dari describit, Spiritus sancti communicatione completam. Nam & ipse spiritus dictus est gratia, secundum illud: Et spiritui gratia iniuriam faciens, in quo sanctificatus est. In Zacharia quoque repromittit Deus effusurum se, id est, abundantissimè tributurum, Hierusalem spiritum gratiæ & miserationis. Cum enim quis Spiritus sancti acceperit gratiam: habebit eam datam à Deo patre, & à Iesu Christo domino nostro. Vna igitur gratia Patris & Filii & Spiritus sancti operatione completa, Trinitas vnus substantiæ demonstratur. In alio quoque loco: Caritas, inquit, Dei cum omnibus vobis: quæ à Trinitate & tribuitur & firmatur: ait quippè Saluator: Qui audit verba mea & seruat ea: hic est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum. Neque enim alia dilectio est Saluatoris super his qui amantur, & alia dilectio patris. Deus enim diligit in salutem: quia sic dilexit Deus mundum, vt filium suum vnigenitū daret: vt omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternā. Similiter & filius, quia vita est: vt tribuat vitam & salutem, diligit eos quos vult fieri meliores. Vnde amare se dicit eum qui amatur à patre. Et de eo ponitur in propheta: Et ipse saluabit illos, quia dilexit illos. Hanc dilectionem, fructum esse Spiritus sancti, contestatur Apostolus: sicut & gaudium & pacem, quæ à patre ministratur & filio, dicens: Fructus autē spiritus, gaudium, pax, & caritas. Quæ caritas effusa est in cordibus credentium per Spiritum sanctum. Caritas, quippè, ait, Dei diffusa est in cordibus vestris in Spiritu sancto. Omnis quippe qui communicat Spiritui sancto, per participationem eius communicat, iuxta illud: Et communicatio sancti spiritus sit sepe cum omnibus vobis. Et in alio loco: Si quæ communicatio spiritus: cum habuerit sapientiam Dei & sermonem, & in omnibus veritatem: habebit quoque consortium sanctitatis in Patre & Filio & Spiritu sancto. Fidelis autē Deus, per quæ vocati estis in communicationē filij eius. Scribit & Ioannes de patre: Si in lumine ambulamus, sicut ipse est in lumine communicationē habemus cū illo. Et adhuc: Communicatio autē nostra cū patre & filio eius Iesu Christo. Igitur quicumque communicat Spiritui sancto, statim communicat patri & filio. Et qui charitatem habet patris, habet eam à filio contributam per Spiritum sanctum. Sed & qui particeps est gratiæ Iesu Christi, eandem gratiam habet datam à patre per Spiritum sanctum. In omnibus enim approbatur eandem operationem esse patris & filii & Spiritus sancti. Quorum autē vna est operatio, vna est & substantia: quia quæ eiusdem substantiæ sunt, eadem habet operationes: & quæ alterius substantiæ & ἀνομοία, dissona atque diuersa sunt. Neque enim ex his tantum quæ præmissimus Trinitatis vnitas docetur, sed ex innumerabilibus aliis: de quibus rursus secundum suum ordinem pauca ponemus. Arguēs Petrus Ananiam in eo quod in venditione agri, cuius se totum precium obtulisse dicebat, fraudem fecisset ex medio: sancti Spiritus vnitatem ad Deum, non secundum numerum, sed iuxta substantiam comprobauit, dicens: Anania, quare comple-

Rom. 1. r

Hebr. 1. 1
Zach. 12. e
Sec. 7. d.

2. Cor. 13. d

Ioan. 1. e

Ibid. 3. d

D

Gal. 5. d
Rom. 5. v

1. Cor. 13. d

Phil. 2. 4

2. Cor. 1. b

1. Ioan. 1. 4

Ibidem.

Math. 10.

Luc. 21. b

F

Ioan. 10. 4

Math. 10. e

Luc. 11. e

Math. 12. e

Aff. 7. 5.

compleuit Satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto & absconderes de precio agri: Nonne manes tibi manebat, & venditum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non hominibus mentitus es, sed Deo. Si enim qui domino mentitur, mentitur Spiritui sancto, & qui Spiritui sancto mentitur, mentitur Deo. nulli dubium est, consortium Spiritus sancti esse cum Deo. Et quomodo sanctitas subsistit in Deo, eodem modo & deitas intelligitur in Spiritu sancto. Iste autem Spiritus sanctus, quem diximus eiusdem naturae esse cum patre, etiam a filii diuinitate non differt, Salvatore dicente discipulis: Cum in synagogam ad principatus & potestates introduxerint vos: nolite solliciti esse quo modo aut quid respondeatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quid debeatis dicere. Ponite in cordibus vestris non praemeditari ad respondendum: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, aut contradicere. Et in his quippe dicens, non debere eos esse sollicitos quid respondeant contradicentibus: quia in eadem hora doceantur a Spiritu sancto, quid debeant respondere: statim intulit quae causa fiducia: Ponite, dicens, in cordibus vestris non praemeditari ad respondendum: ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, aut contradicere. Cum enim dixerit in tempore respondendi, doceri eos a Spiritu sancto quid debant respondere, in sequentibus ait: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, & cetera. Ex quibus ostenditur sapientiam, quae discipulis datur a filio, Spiritus sancti esse sapientiam: & doctrinam Spiritus sancti, domini esse doctrinam, vniueque naturae & voluntatis esse consortium Spiritus sancti cum filio. Et quia superius demonstratum est socium esse per naturam spiritum unigenito Dei & Deo patri: filius vero & pater unum sunt, iuxta illud: Ego & pater unum sumus, non diuisa & inseparabilis secundum naturam ostensa est Trinitas. In alio quoque euangelio dicitur: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Si ergo spiritus patris in apostolis loquitur, docens eos quae debeant respondere, & quae docentur a spiritu, sapientia est, quam non possumus aliam praeter filium intelligere: liquido apparet eiusdem naturae spiritum esse cum filio, & cum patre cuius spiritus est. Porro pater & filius unum sunt. Igitur Trinitas substantiae unitate sociatur. Per aliud quoque scripturarum exemplum, Trinitatis unitas & natura & virtus ostenditur. Filius & manus & dextera & brachium patris dicitur. Sicut crebro docuimus, ex his vocabulis, vnius naturae indifferentia demonstratur. Spiritus etiam sanctus, digitus Dei, secundum coniunctionem naturae patris & filii nominatur. Siquidem in vno de euangeliis, aduersus eos, qui signis domini detrahebant dicentes: In Beelzebub principe demoniorum eicit demonia, sciscitans Saluator ait: Si ego in Beelzebub eicio demonia, filij vestri in quo eiciunt? si autem ego in digito Dei eicio demonia: ergo superuenit in vos regnum Dei. Hunc eundem locum, alius euangelista describens: loquentem intulit filium: Si autem ego in spiritu Dei eicio demonia. Ex quibus ostenditur digitum Dei esse Spiritum sanctum. Si ergo coniunctus est digitus manui, & manus eius cuius manus est, & digitus sine dubio ad eius substantiam refertur, cuius digitus est. Verum caue ne ad humilia deiectus, & oblitus sermonis de quo nunc disputatur, depingas in animo tuo corporalium artuum diuersitates, & incipias tibi magnitudines, & inaequalitates, & cetera corporum maiora vel minora mem-

S. Hieron. Tom. 6.

bra confingere: dicens, digitum a manu, & manum ab eo cuius est manus, multis inaequalitatibus discrepare: quia de incorporalibus nunc scriptura loquitur, unitatem tantum volens, non etiam mensuram substantiae demonstrare. Sicut enim manus non diuiditur a corpore, per quam cuncta perficit & operatur, & in eo est, cuius est manus: sic & digitus non separatur a manu, cuius est digitus: itaque reuice inaequalitates & mensuras cum de Deo cogitas, & intellige digiti & manus & totius substantiae unitatem: quo digito, lex in tabulis lapideis scripta est. Per aliam quoque scripturam, fidei nostrae probationem monstrare per facile est. Solus sapiens dictus est Deus: non accipiens ab alio sapientiam, neque per cuiusdam alterius sapientiae participationem, sapiens nominatur. Si quidem multi sapientes dicuntur, non ex sua natura, sed ex communicatione sapientiae. Deus vero non alterius sapientiae participatione, neque aliunde sapiens effectus, dictus est solus sapiens, & generans sapientiam, & alios faciens sapientes. Quae sapientia dominus noster est Iesus Christus, qui dicitur Dei virtus, & Dei sapientia. Spiritus quoque sanctus dicitur sapientia. Siquidem & in veteribus libris refertur, repletum esse Iesum Natue a domino spiritu sapientiae. Sicut ergo solus sapiens Deus, non accipiens aliunde sapientiam: sed sapientes faciens & generans sapientiam, solus est sapiens extra omnes qui per nuncupationem eius sapientes dicuntur: multitudo quippe sapientium salus mundi: & qui semetipsos cognoscunt, hi sunt sapientes: & rursum cum fueris cum sapientibus, sapiens eris: Sic & Spiritus sanctus non accipiens aliunde sapientiam, dictus est spiritus sapientiae: hoc enim ipsum quod subsistit, spiritus sapientiae est: & natura eius, nihil est aliud nisi spiritus veritatis, & spiritus Dei: de quibus iam abundanter in seclorum volumine disputauimus. Vnde ne eadem superflue replicemus, contenti sumus disputatione praeterita.

DIDYMI DE SPIRITU SANCTO
Liber II. Diuo Hieronymo interprete.

Quia igitur spiritus sapientiae & veritatis inseparabiliter cum filio est, ipse quoque sapientia subsistit & veritas. Si enim capax esset sapientiae & veritatis, in id aliquando descenderet, ut desineret habere quod aliunde susceperat, id est, sapientiam & veritatem. Et filius sapientia & veritas, ipse subsistens non separatur a patre, qui solus sapiens & veritas scripturarum vocibus praedicatur. Eundem circulum unitatis atque substantiae Spiritus sancti, secundum id quod sapientiae & veritatis est spiritus, videmus habere cum filio, & rursum filium a patris non discrepare substantia. Cum autem filius imago sit Dei inuisibilis, & forma substantiae eius, quicumque ad hanc imaginem vel formam imaginantur atque formantur, adducuntur in similitudinem Dei: iuxta vires tamen humani profectus, istiusmodi formam & imaginem consequentes. Similiter & Spiritus sanctus, cum sit signaculum Dei: hi qui formam & imaginem Dei capiunt, signati per eum, in eo ducuntur ad signaculum Christi sapientiae & scientiae, & in super fide pleni. Nam diuisiones operationum sunt, idem autem ipse spiritus, qui operatur omnia in omnibus. Operante ergo patre multiplicem charismatum plenitudinem, multiplicat eam filius subsistentem per Spiritum sanctum. Alii, n. per spiritum

P ij

Rom. 16. d

1. Cor. 1. f
Deut. 34. e
Sap. 6. d
Prov. 13. d

H

Hebr. 1. a

1. Cor. 12. a

Math. 10. b

Luc. 21. b

Ioan. 10. a

Matth. 10. c

Luc. 21. c

Matth. 12. c

A

datur sermo sapientia. Alii veto scientia secundum eundem spiritum. Alii fides in eodem spiritu, & cetera quae ab Apostolo enumerata sunt dona, quibus additur: Haec autem omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Vnde discetes operatricem, & vt ita dicam, distributricem naturam Spiritus sancti, non abducamur ab his qui dicunt operationem, & non substantiam Dei esse Spiritum sanctum. Et ex aliis quoque plurimis locis subsistens natura, demonstratur Spiritus sancti: vt in illo quod apostoli scribunt. *Visum est enim Spiritui sancto, & nobis: quia hoc quod dicitur, visum est, non operationem significat, sed naturam: maximè cum & de domino simile quid reperiatur, vt: Sicut domino visum est, ita factum est.* Denique & sermones eius sapissimè lectitatur, vt in illo: *Ieiunantibus eis, & ministrantibus (id est discipulis Christi) dixit Spiritus sanctus: Separate mihi Barnabam, & Saulum in opus ad quod vocaui eos.* Quae vox diuinitatis & auctoritatis index, non creatam, sed increatam substantiam monstrat. Neque enim Spiritus sanctus in aliud quoddam opus vocauit Barnabam & Paulum, quod non sit patris & filii: cum ministerium quod eis commisit & tradidit spiritus, patris & filii sit ministerium. Ad Galatas Paulus loquitur: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est & mihi in gentes, & Barnabae.* Pariter enim ad nationes Spiritus sancti auctoritate directi sunt. Christo quoque operante in Apostolis, spiritus completum est ministerium: vt ipsi apostoli confitentur se in Christo loqui, & id quod suis oculis viderunt, & ministri facti sunt sermonis, id est, Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Denique quasi principatum in sacerdotio possidentes, & initiatores fidei à Christo sunt demonstrati, dicente: *Euntes ite, & docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Et sicut Apostolus scribit rectissimè: *Vnus est dominus, vna fides, vnum baptisma.* Quis non ex ipsa cogetur veritate suscipere indifferentiam sanctae Trinitatis, dum vna sit fides in Patre & Filio & Spiritu S. & tauacrum detur atque firmetur in nomine Patris & filii & Spiritus sancti? Non arbitror quemquam tam vecordem atque insanum futurum, vt perfectum baptismum putet, quod datur in nomine Patris & Filii, sine assumptione Spiritus sancti: aut rursus in nomine Patris & Spiritus sancti, filii vocabulo praetermissio: aut certe in nomine Filii & Spiritus sancti, non preposito vocabulo patris. Licet enim quis possit existere faxei, vt ita dicam, cordis, & penitus mentis alienae, qui ita baptizare conetur, vt vnum de preceptis nominibus praetermittat (videlicet contrarius legislator Christi) tamè sine perfectione baptizabit: imo penitus à peccatis liberare non poterit, quos à se baptizatos existimauerit. Ex his colligitur quam indiuisa sit substantia Trinitatis, & patrem verè filii esse patrem, & filium verè patris filium, & Spiritum sanctum verè patris & Dei esse spiritum, & insuper sapientiae & veritatis, id est, filii Dei. Haec est salus ergo credentium: & dispensatio ecclesiasticae disciplinae in hac Trinitate perficitur. Nam cum Saluator discipulos suos ad praedicandum Euangelium miserit, & ad dogmata veritatis docenda pater in Ecclesia constituisse dicatur, primo Apostolos, secundo Prophetas, tertio magistros: super hac re etià Apostoli congruente sententia: Et sicut probati sumus à Deo ad credendum Euangelium, sic loquimur, non vt hominibus placetes, sed Deo, qui probauit corda nostra: hos eosdem, quos Christus

Act. 13. a

Iob. 1. d

Act. 13. a

Gal. 2. b

Act. 4. d

1. Ioan. 1. a

1. Cor. 4. a

Matth. 18. d

B

Ephes. 4. a

Matth. 28. b

Ephes. 4. a

1. Tim. 2. a

magistros esse praecipit, & pater probauit, & Spiritus sanctus dispensatores & prepositos in Ecclesia constituisse perhibetur. Si quidem cum Miletum Paulus Apostolus Presbyteros de diuersis locis, & pluribus ecclesiis congregasset. *Attendite, inquit, vobis, & vniuerso gregi, in quo Spiritus sanctus posuit vos episcopos, ad regendam ecclesiam domini, quam acquisiuit per sanguinem suum.* Si enim quos Christus ad euangelizandum & baptizandas nationes misit, Spiritus sanctus Ecclesia proposuit, patris sententia destinatos: nulli dubium est, vnà Patris & Filii & Spiritus sancti operationem, & probationem, & consequenter eandem Trinitatis esse substantiam. Necnon & illud considerandum, quod in corde & sensu habitare non potest creatura, nisi Deus & sermo eius in Spiritu sancto: sicut ad quosdam loquitur pater. *Inhabitabo in eis, & inambulabo.* Et ad ipsum quidam dirigit vocem: *Tu autem in sancto habitas laus Israel.* Altus quippe in altis habitat vniuersae conditor creaturae: Habitat vero & vnigenitus filius in mente pura, & corde credentium. Per fidem quippe habitare Christum, vt in interiori homine: in Spiritu ait Apostolus, ita scribens in spiritu: *In interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Ipse quoque de se loquitur: *Viuo in me Christus.* Et iterum: *Qui me loquitur Christus.* Et Saluator: *Veniemus, inquit, ego & pater (haud dubium, quin ad eum qui precepta eius seruauerit) & mansionem apud eum faciemus.* Porro sic sermo iste contextitur. *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Et pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* In alio quoque loco, omnis natura rationalium creaturarum, domus dicitur Saluatoris. Sicut autem super domum suam est dominus Iesus, cuius domus sumus nos: ita domus Christi templum Dei est: in quo spiritus eiusdem inhabitat Dei. Scribens quippe Corinthiis Paulus ait: *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?* Si autem in domo & templo quo pater & Saluator inhabitat, ilico inuenitur & Spiritus sanctus: ex hoc indiuisa Trinitatis substantia demonstratur. Et post non multa eiusdem epistolae: *Nescitis, inquit, quia corpora vestra templum Spiritus sancti sunt, quem habetis à Deo?* Cum ergo Spiritus sanctus, similiter vt pater & filius, mentem & interiorem hominem inhabitare doceatur: non dicam ineptum, sed impium est eum dicere creaturam. Disciplinas quippe, virtutes dico & artes, & his contrarias perturbationes & imperitias, & affectus, in animabus habitare possibile est: non tamè vt substantiuas, sed vt accidentes. Creatam vero naturam in sensu habitare impossibile est. Quod si verum est, & Spiritus sanctus absque vlla ambiguitate subsistens, animae est habitator & cordis: nulli dubium est, quin cum patre & filio credi debeat increatus. Ex omnibus igitur, quae praecedens sermo disseruit, incorruptibilis & sempiternus secundum naturam Patris & Filii, Spiritus sanctus demonstratus, vniuersam de se ambiguitatem abstulit & suspensionem: ne vnus de creatis substantiis existimeretur, is qui spiritus Dei sit: quem exire de patre Saluatoris in Euangelio verba declarant. *Cum venerit, inquit, consolator, quem ego mittam vobis spiritum veritatis, qui à patre egreditur: ipse testimonium dabit de me.* Consolatorem autem venientem Spiritum sanctum dicit: ab operatione ei nomen imponens. Quia non solum consolatur eos, quos se dignos repererit, & ab omni tristitia & perturbatione reddit alienos: verum incredibile quod

Act. 20. f

2. Cor. 6. d
Psal. 21. a

Ephes. 3. d

Gal. 2. d
2. Cor. 13. a
Ioan. 14. a

Ioan. 16.

Ioan. 15. d
F

D
1. Cor. 13. d

1. Cor. 6. d

Ioan. 14. b
Ibid. 10. f
Ibid. 15. d

Ioan. 5. f

1. Pet. 1. b

Ioan. 15. d

Sap. 9. d

quod

E
Psal. 4.

E dam gaudium, & hilaritatem eis tribuit: intantum
 ut possit quis Deo gratias referēs, quod tali hospite
 dignus habeatur, dicere: *Dedisti letitiam in corde meo.*
 Sempiterna quippè lætitia in eorū corde versatur,
 quorum Spiritus sanctus habitator est. Iste spiritus
 sanctus consolator à filio mittitur: non secundum
 angelorum, aut prophetarum, aut Apostolorum
 ministerium: sed ut mitti decet à sapientia & verita-
 te spiritum Dei, indiuisam habentem cum eadem
 sapientia & veritate naturam. Etenim filius missus
 à patre non separatur, nec disiungitur ab eo: ma-
 nens in eo, & habens illum in semetipso. Quin spi-
 ritus veritatis suprascripto modo missus à filio, de
 patre egreditur, non aliūde ad alia trāsmigrās. Im-
 possibile quippe hoc pariter & blasphemū est. Si. n.
 hic spiritus veritatis iuxta naturas corporum certo
 spacio circūscriptus est, aliū deserēs locū, ad alium
 cōmigravit. Sed quo modo pater non consistens in
 loco, ultra omnē corporum est naturā: Ita & spiri-
 tus veritatis nequaquā locorum sine clauditur: cum
 sit incorporealis, & ut verius dicam, excellēs vniuer-
 sam rationalem creaturam. Quia ergo impossibile
 est, & impiū ista quæ diximus, in corporalibus cre-
 dere: exire de patre spiritū S. sic intelligendū, ut se
 Saluator de Deo exisse testatur, dicens: *Ego de Deo
 exiui & veni.* Et sicut loca, & cōmutationes locorū
 ab incorporalib. separamus: sic & prolationes, intus
 dico & foris, ab intellectualiū natura discernimus:
 quia istę corporum sunt recipientium tactum, & ha-
 bentīū vastitates. Ineffabili itaque & sola fide noto
 sermone credendū est Saluatorē dictū esse exisse à
 Deo, & spiritum veritatis à patre egredi, loquente:
Spiritus qui à me egreditur. Et pulchrè, qui de patre,
 inquit, egreditur. Cum enim dicere posset, de Deo,
 siue de domino, siue de omnipotēte, nihil horū teti-
 git: sed ait, de patre: non quod pater à Deo omni-
 potēte sit alius (quia hoc scelus est etiā cogitare) sed se-
 cundum proprietatē, & intellectū parentis, egredi
 ab eo dicitur spiritus veritatis. Licet enim ex Deo
 frequenter se dicat exisse Saluator, proprietatē tam-
 en, & (ut ita dicam) familiaritatem, de qua iam se-
 pè tractauimus, ex vocabulo magis sibi patris assu-
 mit, dicens: *Ego in patre, & pater in me.* Et alibi: *Ego &
 pater unum sumus:* & multa alia his similia, quæ in
 euangelio obseruans lector inueniet. Iste ergo Spi-
 ritus sanctus, qui de patre egreditur, testificabitur,
 inquit dominus, de me, testimonium simile ferens
 ei patris testimonio, de quo ait: *Testimonium dicit de
 me, qui misit me pater.* Mittēte autē filio spiritum ve-
 ritatis, quem consolatorem vocauit, simul mittit &
 pater. Neque enim pater mittēte filio nō mittit, cū
 eadem volūtate patris & filii spiritus veniat: Salua-
 tore quoque per prophetam loquente, sicut mani-
 festum esse poterit ei qui totum perlegerit locū. *Et
 dominus misit me, & spiritus eius:* Siquidem non solū
 filium, sed & spiritū mittit Deus. Sed & Apostolus
 loquitur: *Quæ nunc annunciata sunt vobis per eos qui
 euangelizauerunt vobis, Spiritu sancto misso de celis.* Et
 in libro qui Sapiētia scribitur, ab his qui diuina cha-
 rismata cōsecuti sunt, vox gratias Deo perferēs de-
 stinatur. *Quæ autem in celis sunt quis inuestigauit? vo-
 luntatem autem tuam, quis cognouit: nisi quod tu dedisti
 sapientiam, & spiritum S. tuum misisti de excelsis?* Et sic
 correctæ sunt semitæ eorum, qui super terram erāt,
 & placita tibi edocti sunt homines. Et in præsēti si-
 quidē lectione nō sola sapientia Dei, id est, vni geni-

S. Hieronym. Tom. 6.

tus filius eius datur à patre, sed & Spiritus sanctus
 mittitur. In ipso quoque Euāgelio dari prædicatur
 à patre, & mitti Spiritus sãctus Saluatore dicēte: *Et
 ego rogabo patrem meum, & alium paraclētum dabit vobis, ut
 sit vobiscū in aeternū, spiritū veritatis.* Et iterū: *Paracle-
 tus autē spiritus S. quē mittet pater in nomine meo, ille vos
 docebit omnia.* Nā & in his sermonibus alium para-
 clētum dare dicitur pater, non autē alium ab eo qui
 à filio mittitur, secundū illud: *Cum autem venerit il-
 le paraclētus, quem mittam vobis à patre, spiritum verita-
 tis.* Quem alium paraclētum nominauit, non iuxta
 naturæ differentiam, sed operationis diuersitatem.
 Cum enim Saluator, mediatoris & legati personam
 habeat, ex qua Pōtifex deprecetur pro peccatis no-
 stris, saluans in sempiternum eos, qui per ipsum ac-
 cesserunt ad Deū: quia semper viuēs interpellat pro
 eis patrem: Spiritus S. secundū aliam significātiā
 paraclētus, ab eo quod cōsolatur in tristitia positos.
 nūcupatus est. Verūm noli ex filii & Spiritus sancti
 operatione diuersa varias estimare naturas. Siquidē
 in alio loco reperitur paraclētus spiritus, legati ad
 patrem persona fungi, ut in illo: *Quid enim oremus,
 iuxta id quod oportet, nescimus: sed ipse spiritus interpellat
 pro nobis gemitibus inenarrabilibus: qui autem scrutatur
 corda, scit quid desideret spiritus, quomodo secundū Deum
 postulat pro sanctis.* Saluator quoque consolationē, à
 qua spiritus S. paraclētus nūcupatus est, operatur
 in cordib. eorum, qui ea indigēt. Scriptum est enim:
Et humiles populi consolatus est. Vnde & is qui hoc be-
 neficium fuerat consecutus, eum prædicans loque-
 batur. Domine, secundū multitudinē dolorū meo-
 rum in corde meo, cōsolationes tuę lætificauerunt
 cor meū, siue dilexerūt animā meā. Vtroque enim
 scriptum esse modo, in diuersis exemplaribus inue-
 nitur. Sed & pater, Deus omnis consolationis dicitur cō-
 solans eos qui in tribulatione sunt: ut ex ipsis angu-
 stis per patientiam salutē primum, de hinc coronā
 gloriæ consequantur. Spiritus igitur consolator, &
 sanctus, & spiritus veritatis datur à patre, ut semper
 cū Christi discipulis cōmoretur, cum quibus & ipse
 Saluator est, dicēs: *Ecce ego vobiscum sum usque ad con-
 summationem seculi.* Cū autem semper Apostolis
 & Spiritus S. assit & filius, sequitur ut & pater cū ip-
 sis sit: quia qui recipit filium, recipit & patrem: & mā-
 sionē filius cū patre facit apud eos, qui digni aduē-
 tu eius extiterint. Sed & vbi Spiritus S. fuerit, statim
 inuenitur & filius. Siquidē cū in prophetis Spiritus
 sanctus sit, faciens eos futura præcinere, & alia quæ
 prophetalis operationis sunt: sermo Dei ad eos dicitur
 factus: ut ad id quod ad consuetudinē propheta-
 rū est, hæc dicit dominus, etiā illud addatur: sermo
 qui factus est ad Esaiam, siue ad reliquos. Quod autē
 propheta Spiritum S. habuerint: Deo manifestè lo-
 quente cognoscimus. Ait enim: *Quacunque mādauit
 in spiritu meo seruis meis prophetis.* Et Saluator in Euā-
 gelio significat iustos viros, & eos qui ante aduentū
 tuū populo vētura cecinerant, Spiritus S. aspiratio-
 ne cōpletos, Interrogans quippe Phariseos quid eis
 de Christo videretur, & audiēs quia esset filius Da-
 uid loquitur: *Quomodo Dauid in spiritu vocat eum domi-
 nū, dicens: dixit Dñs Dño meo, sede à dextris meis? Si ergo
 Dauid vocat eum in spiritu S. dominum, quomodo filius
 eius est?* Et Petrus ad consortes fidei loquitur. Oportet
 impleri scripturam, quam prædixit Spiritus S. per os
 Dauid de Iuda, &c. Et in eodē rursus libro: *Qui per
 spiritum, inquit, sanctum ore Dauid pueri tui locutus es:*

P ij

Psal. 4. d

Ioan. 16.

Ioan. 15. d

F

Ioan. 14. b

Ibid. 10. f

Ibid. 15. d

Ioan. 5. f

Ez. 1. 48. c

1. Pet. 1. b

Sap. 9. d

Ioan. 14. b

Ibid. d

Ibid. 15. d

Hebr. 7. d

Rom. 8. d

Psal. 93. d

Euph. 1. d

7. d

1. d

H

2. Cor. 1. d

Matth. 28. d

Zach. 1. b

Sec. 70.

Matth. 21. d

Act. 1. e

Ibid. 4. e

A *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?* Esaias quoque cum sermone Dei impulsus ad prophetadum fuisset: Spiritus sancti imperio prophetasse perhibetur: vt in fine eorundem actuum scribitur. *Bene Spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres vestros, dicens: Vade ad populum istum, & dic: Aure audietis, & reliqua.* Hanc igitur prophetiam, quam Apostolus Paulus affirmat à Spiritu S. pronunciatam, ipse liber propheta à domino dictam esse commemorat. Et audiui, inquit, Esaias, vocem domini dicentem: *Quem mittam, & quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Vade, inquit, & dic populo huic: Aure audietis.* Et post alia ipse dominus ait: *Et conuertetur, & sanabo illos.* Et statim propheta: *Quousque domine? cum n. dominus ad prophetam dixisset: vt ea quae scripta sunt diceret, & propheta iubenti domino respondisset, vsquequo domine? ea quae in propheta à domino dicta sunt, in Spiritu S. commemorata Paulus affirmat. Ex quo liquido ostenditur, vt saepe iam diximus, vnam & voluntatem & naturam domini esse & Spiritus S. & in nuncupatione Spiritus, etiam nomen domini intelligi. Quomodo. n. ad Corinthios vocabulum Dei super patre positum, & domini super filio, neque patri aufert dominationem, neque filio deitatem: sic quidem eadem ratione qua pater dominus est, & filius Deus est: sic & Spiritus S. dominus nuncupatur. Si autem dominus, consequenter & Deus: vt paulo ante iam diximus, cum vocem Apostoli Petri ad Ananiam: qui pecuniam subtraxerat poneremus: quia & deitas superintelligitur in Spiritu S. Verum quoniam inde quaestionis ordo deductus est: *Cum autem venerit paraclitus Spiritus S. quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia:* Age nunc ex ipso sermone queramus, si quid in eo possimus inuenire cum his consentire quae dicta sunt. Spiritum S. à patre in suo mitti nomine, Saluator affirmat: cum proprie Saluatoris nomen sit filius: siquidem naturae consortium, & vt ita dicam, proprietatis personarum ex ista voce signatur. In qua appellatione filii, missus à patre Spiritus sanctus, non seruus, non alienus, nec disiunctus à filio intelligatur. Et quo modo filius in patris appellatione venit, dicens: *Ego veni in nomine patris mei* (fili quippe tantummodo est in nomine patris venire: salua proprietate filii ad patrem, & patris ad filium (sic e contrario, nullus alius venit in nomine patris: sed verbi gratia in domini, & Dei, & omnipotentis. Quod manifestius advertere poteris prophetas relegens ex animo. Nam & Moyses magnus minister & famulus, in nomine eius qui est, & in nomine Dei Abraham & Isaac & Iacob venit, Deo ad eum loquente: sic dices filii, Israel: *Qui est, misit me ad vos. Et rursus dices eis: Deus Abraham, Isaac, & Iacob misit me ad vos.* Seruorum quippe iustorum, quales erant de quibus dixit: *mandabo in spiritu meo seruis meis prophetis, in nomine Dei facta est missio.* Et quia dignos se exhibuerunt Deo: in nomine Dei venisse referuntur. Rursus proficientes in maius, & sub vnius Dei imperio consistentes, in omnipotentis Dei nuncupatione venerunt. Quia vero filii Israel in Aegypto commorantes, didicerunt eos qui non sunt, quasi deos colere, & mundi partes diuino honore venerari: consequens fuit, vt Moyses, sub eius qui est, vocabulo ad eos mitteretur, & à falsis eos liberans diis, ad veram transferret Deitatem, & ad dominum patrum Abraham, Isaac, & Iacob. Quomodo ergo serui, qui in nomi-*

ne domini veniunt, per hoc ipsum quod subiecti sunt & seruiunt. indicant dominum, proprietatem eius referentes (serui quippe sunt domini) sic & filius, qui venit in nomine patris, proprietatem patris portat & nomen, & per haec vnigenitus Dei filius approbatur. Quia ergo Spiritus S. in nomine filii à patre mittitur, habens filii proprietatem, secundum quod Deus est, non tamen filietatem, vt filius eius sit, ostendit quia vnice sit iunctus ad filium. Vnde & filii dicitur est Spiritus, per adoptionem faciens filios eos, qui se recipere voluissent. *Quia enim, inquit, estis filij Dei, misit pater Spiritum filij sui in corda nostra, clamantem abba pater.* Iste autem Spiritus S. qui venit in nomine filii missus à patre: docebit omnia eos qui in fide Christi perfecti sunt. Omnia autem illa quae spiritualia sunt & intellectualia: & (vt breuiter vniuersa concludam) omnia veritatis & sapientiae sacramenta. Docebit vero non quasi doctor & magister disciplinae, quam aliunde est consecutus (siquidem hoc eorum est, qui sapientiam & artes aliquas studio industriae didicere) sed quasi ipsa ars atque doctrina, & sapientia, veritatisque Spiritus, inuisibiliter menti insinuat scientiam diuinorum. Nam & pater docet sic discipulos suos: dicente illo qui ab eo doctus fuerat: *Deus docuisti me sapientiam: & audacter alia concludam: Docuisti me Deus à iuuentute mea,* atque ita omnes fiunt docti. Dei quoque filius & sapientia Dei & veritas sic docet participes suos: vt disciplinam non arte doceat, sed natura. Vnde & eum docetur solum magistrum vocare discipuli. Has eandem disciplinas, quae dantur à patre & filio in corda credentium, Spiritus S. ministrat his qui animales esse desiderint. *Animalis quippe homo non percipit ea quae Spiritus sunt, arbitrans esse stultitiam, quae dicuntur.* Qui vero à perturbationibus purgauerit mentem suam, Spiritus S. disciplinis, id est, sermonibus sapientiae, scientiaeque complebitur: intantum vt is qui ea susceperit dicat: *Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum S.* Deus autem his qui se ita praeparauerint, spiritum sapientiae reuelationisque largitur ad cognoscendum semetipsum: qui accipientes Spiritum sapientiae, non aliunde, sed ab ipso Spiritu S. efficiuntur sapientes, & ab ipso intelligunt dominum, & quidquid Dei est voluntatis, & eundem ipsum spiritum ipso reuelante cognoscunt: vt sciant quia à domino donata sunt eis: ita vt is qui fuerit spiritum reuelationis & sapientiae consecutus, sufficiens sit veritatis dogmata praedicare: non humana, sed Dei arte subnixus: sicut & vnum ex his apostolorum possumus audire dicentem: *Et praedicatio mea, & sermo meus, non in persuasibilibus humane sapientiae verbis: sed in ostensione spiritus & virtutis Dei.* Aequalis vero spiritui virtutem non possumus aliam praeter Christum dominum nostrum interpretari: ipse enim discipulis ait: *Accipietis enim virtutem super vos.* Et ad Mariam angelus: *Spiritus, inquit, sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Creatrix igitur virtus altissimi Spiritu sancto superueniente in virginem Mariam Christi corpus fabricauit: quo illi vsus templo, sine viri natus est femine. Ex quibus ostenditur esse Spiritum sanctum creatorem: vt iam in dogmatum volumine breuiter ostendimus. Et in psalmo ad dominum dicitur: *Auferes ab eis spiritum tuum, & deficient: & in terram suam reuertentur: Emute spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terrae.* Nec mirum si dominici tantum corporis Spiritus sanctus conditor sit: cum patri filioque sociatus

Exod. 3. d
Ibid. e

Zach. 1. b
Sec. 70.

Ioan. 5. g

Ioan. 15. d

Aff. 5. a

2. Cor. 1. a

Esai. 6. c

Aff. 28. f

C

Gal. 4. b

Psal. 70. c

Matth. 23. a

D
1. Cor. 2. d

Ibid. e

Ibid. b

Aff. 1. a
Luc. 1. d

Psal. 103. d

E
Ibidem.

Ioan. 16. b

Ioan. 7. f

Ibid. 20. f
Aff. 1. a

F

Ioan. 16. b

Psal. 14. a

Ioan. 14. a

Ibid. 16. c

E
Ibidem.

fociatus, eadē potestate creauerit omnia, quę pater creauit & filius. *Emitte enim, ait, spiritum tuum, & creabuntur.* Porro iam frequenter ostendimus eiusdem operationis esse Spiritum S. cuius est pater & filius: & in eadē operatione vnā esse substantiā, & reciproce eorū quę *omnino* sunt, operationē quoque non esse diuersam. Vt autē & aliud quoque testimoniū, quod nos possit adiuuare in fide Spiritus S. ponamus: in Euāgelio ita sermo cōtextitur: *Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis ea portare modo.* Cum autē venerit illē spiritus veritatis: diriget vos in omnem veritatē. Neque. n. loquetur à semetipso, sed quęcūque audiet, loquetur, & quę vctura sunt annuntiabit vobis. Ille mē clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. *Omnia quę habet pater, mea sunt. Propterea dixi vobis: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Ex his, n. sacramentorum verbis edocemur, quod cum multa docuisset discipulos suos Iesus, dixerit: *Adhuc habeo plurima dicere vobis: quia verbum istud, adhuc multa habeo dicere vobis: nō ad novos quoslibet, & penitus Dei gratia vacuos dirigitur: sed ad eos qui auditores verborum eius, necdum fuerāt omnia consecuti.* Quęcunque enim sufferre poterāt tradēs eis, in futurū tempus reliqua distulit: quę sine disciplina Spiritus S. sciri non poterāt: quia ante aduentū dominicę passionis nō erat datus hominib. Spiritus S. euangelista dicente: *Nō n. erat cuiquā spiritus datus: quia Iesus necdum erat glorificatus.* Glorificari dicens Iesum, mortē gustare pro cunctis. Itaque post resurrectionē apparens discipulis suis, & in sufflans in faciē eorū, *Accipite, inquit, Spiritum sanctum.* Et rursū: *Accipietis virtutem Spiritus S. venientis super vos:* Quo veniente in corda credentium, implentur sermonibus sapientię & scientiā: & sic spirituales effecti, suscipiunt Spiritus sancti disciplinā, quę possit eos deducere in omnē veritatē. Necdū. n. instāte hora, in qua oportebat eos Spiritu S. repleri, tunc quando dixit ad eos, adhuc multa habeo vobis dicere cōsequenter addidit, sed *non potestis ea portare modo.* Adhuc enim typo legis & vmbra & imaginib. seruiētes, non poterāt veritatē, cuius vmbra lex portabat, inspicere: vnde nec spiritualia sustinere. Cum autē, ait, venerit ille, hoc est paraclētus, spiritus veritatis, diriget vos in omnē veritatē: sua doctrina & institutione vos trāsferens à morte literę ad spiritū viuificatē: in quo solo omnis scripturę veritatis posita est. Ipse ergo spiritus veritatis ingrediens purā & simplicē mentē, signabit in vobis scientiā veritatis: & semper noua veteribus adiungens, *diriget vos in omnem veritatem.* Ad Deum quoque patrem quidā allegās preces loquitur: *Dirige me in veritate tuā,* hoc est, in vnigenito tuo: propria voce testante: *Ego sum veritas.* Quā perfectionē tribuit Deus mittēs spiritum veritatis: qui credentes in totam dirigat veritatē. Dehinc in cōsequentib. de spiritu veritatis qui à patre mittatur, & sit paraclētus. Saluator, qui & veritas, ait. *Non. n. loquetur à semetipso:* hoc est, non sine me & sine meo & patris arbitrio: quia inseparabilis à meo & patris est voluntate. Quia non ex se est sed ex patre, & me est: hoc. n. ipsum quod subsistit & loquitur, à patre & me illi est. Ego veritatem loquor: id est, in spiro quę loquitur. Siquidē spiritus veritatis est. Dicere autem & loqui in Trinitate, nō secundum consuetudinem nostram, qua ad nos inuicem sermocinamur & loquimur, accipiendum: sed iuxta formam

S. Hieron. Tom. 6.

incorporalium naturarū, & maxime Trinitatis, quę voluntatem suā inferit in corde credentiū, & eorū qui eā audire sunt digni: hoc est, dicere & loqui. Nos quippe homines, quādo de aliqua re ad alterum loquimur: primū quod volumus, mente concipimus absque sermone. Inde in alterius sensum volentes trāsferre. lingue organum commouemus, & quasi quoddā plectrum chordis dentium collidētes, vocalē sonū emittimus. Quomodo igitur nos linguā, quā palato dentibusq; collidimus, & icōtū aērem in diuersa tēperamus eloquia, vt nobis nota communicemus in alios: ita & auditorē necesse est patulas præbere aures: & nullo vitio coarctatas, in ea quę dicuntur erigere: vt possit ita scire quę proferuntur, quomodo nouit ea ille qui loquitur. Porro Deus simplex, & incomposita spiritualisque naturę, neque aures, neque organa, quib. vox emittitur habet, sed solitaria incōprehensibilisque substantia nullis mēbris partibusque cōponitur. Quę quidē de filio & de Spiritu S. similiter accipienda. Si quando ergo legimus in scripturis: *Dixit dominus domino meo.* Et alibi: *Dixit Deus, fiat lux:* & si quahis similia: digna Deo accipere debemus. Neque. n. ignorāte filio, qui sapiētia & veritas est, pater suam nunciat voluntatem: cum omne quod loquitur, sapiens verusque subsistens, in sapientia habeat & in substantia. Loqui ergo patrē, & audire filiū: vel ecōtrario, filio loquēte audire patrē, eiusdem naturę in patre & filio cōsensuque significatio est. Spiritus quoque sctus, qui est spiritus veritatis, spiritusq; sapientię, nō potest filio loquente audire quę nescit: cum hoc ipsum sit quod profertur à filio, i. e. procedens à veritate cōsolator manās de cōsolatore, Deus de Deo spiritus veritatis procedēs. Deniq; ne quis illum à patris & filii voluntate, & societate discerneret, scriptum est: *Non. n. à semetipso loquetur: sed sicut audiet loquetur.* Cui etiā simile de seipso Saluator ait: *Sicut audio, & iudico.* Et alibi: *Non potest filius facere quicquā, nisi quod viderit patrē facientē.* Si. n. vnus est patri filius: nō iuxta Sabellii dictum, patrē & filium cōfundētis: sed iuxta indiscretionem essentię suę substantię: nō potest quicquā absq; patre facere: quia separatorum diuersa sunt opera: sed videns operātem patrem, & ipse operatur: non secundo gradu, & post illum operās. Alia quippe patris, alia filii opera esse inciperent, si non æqualiter fierent. Scriptum est autē: *Quę. n. ille facit (haud dudum quin pater) hæc eadē filius similiter facit.* Quod si operante patre & filio, non iuxta ordinem primi & secundi, sed iuxta idem tempus operandi eadem & in dissimilia subsistunt vniuersa quę fiunt, & filius non potest à semetipso quicquam facere, quia à patre nō potest separari: sic & Spiritus S. nequaquā separatus à filio, propter voluntatis natureque cōsortium, nō à semetipso creditur loqui: sed iuxta verbum & veritatē Dei loquitur vniuersa quę loquitur. Hanc opinionem sequentia domini verba cōfirmant, dicentis: *Ille me clarificabit,* id est, paraclētus: quia de meo accipiet. Rursum hic, accipere, vt diuinę naturę cōueniat intelligendum. Quomodo ergo filius dans, non priuatur his quę tribuit, neque cum damno suo impertit aliis: sic & spiritus non accipit quod ante non habuit. Si enim quod prius nō habebat accepit, translato in alium munere, vacuus largitor effectus est, cessans habere quod tribuit. Quomodo igitur supra de naturis incorporalibus disputantes intelleximus, sic & nunc Spiritum

P iiii

Psal 109. d
Gen. 1. a

H

Ioan. 16. e

Ibid. 5. e
Ibid. c

Ibidem.

Ioan. 16. e

A sanctum à filio accipere, id quod suæ naturæ fuerat cognoscendū est: & non dantē & accipientem, sed vnā significare substantiā. Siquidem & filius eadē à patre accipere dicitur, quib. ipse subsistit. Neque. n. quid aliud est filius, exceptis his quæ ei dantur à patre: neq; alia substantia est Spiritus S. præter id quod datur ei à filio. Propterea autē ista dicuntur: vt eandē in Trinitate credamus esse naturā Spiritus S. quæ est patris & filii. Quia ergo omnis humana vox nihil potest aliud iudicare quā corpora: & Trinitas, de qua nūc nobis sermo est, oēs materiales substantias superat: idcirco nullū verbū potest ei proprie coaptari, & dignificare substantiam, sed omne quod loquimur *καταχρηστικῶς*, id est, abusiue est, & de incorporealis, cūctis, & maximē cū de Trinitate loquimur. Glorificat atque filium Spiritus S. ostendens illum & in apertū proferens his qui mundo corde eū intelligere, & videre sunt digni, & splendorē substantiæ, & imaginē inuisibilis Dei scire. Rursum imago ipsa ostēdens se puris mētibus, glorificat patrem, inuās eum nescientibus: ipse. n. ait: *Qui videt me, videt & patrem*. Pater quoque reuelās filiū his qui ad calcē sciētīe peruenire meruerūt, glorificat vnigenitum suum ostēdēs eius magnificentiā atque virtutem. Sed & ipse filius tribuēs Spiritū S. his qui se dignos eius munere præparauerunt, & pandens sublimitatē glorificationis, & magnitudinis eius virtutē: glorificat illū. Deinde interpretationē inferens quomodo dixisset, de meo accipiet, protinus subiicit: *Omnia quæ habet pater mea sunt: propterea dixi, de meo accipiet, & annuntiabit vobis*: quodammodo loquens: Licet à patre procedat spiritus veritatis, & det illis Deus Spiritum S. petentibus se: tamen quia omnia quæ habet pater mea sunt, & ipse spiritus patris meus est, & de meo accipiet. Caue autem eum ista dicuntur, ne graue labaris intelligētīæ in vitium, & putes rem aliquā esse & possessionem, quæ à patre habeatur ac filio: Verum quæ habet pater iuxta substantiam: id est, eternitatē, immutabilitatem, incorruptionem, immutabilē bonitatē, de se & in se subsistentem, hæc eadem habet & filius. Et quæcumque sunt filii, hæc eadem & pater habet. Procul hinc absint dialecticorum tendiculæ, & sophismata à veritate pellantur: quæ occasionem impietatis ex pia prædicatione capientia, dicunt: Ergo & pater est filius, & filius pater. Si. n. dixisset, omnia quæcumque habet Deus, mea sunt: haberet impietas occasionē confingendi: & verisimile videretur esse mendaciū. Cū vero dixerit: omnia quæ habet pater mea sunt: patris nomine se filium declarauit, paternitatē qui filius erat, non vsurpauit: quāquam & ipse per adoptionis gratiam, multorum sactorum sit pater, secundum illud quod in psalmis legitur: *Si custodierint filij tui*. Et iterum: *Si dereliquerint filij eius legē meā*. Sed in hoc sermone sensusque præposito, cōsequēter ea quæ diximus superius patris esse, habet & filius, & quæ filii sunt, habet & Spiritus S. Ait quippe, de meo accipiet: propterea & ventura annuntiabit vobis. Per spiritum siquidem veritatis, sanctis viris futurorum scientia certa conceditur. Vnde & prophete hoc eodem repleti spiritu, pronuntiabāt sensu: & quasi præsentia intuebantur, quæ erant deinceps secutura. Satis hæc abundeque iuxta ingenii nostri paupertatem de præsentī euangelii capitulo dixisse sufficiat. Si quibus autem dominus reuelauerit, & inuiciniā veritatis adducti sunt, magisque pos-

Ioan. 13. b

Ioan. 16. b

B

Psal. 131. c
Ibid. 88. c
Ioan. 16. b

sunt cernere veritatē: disputationi illorum cōcedamus meliora, quibus ille suffragatur qui est spiritus veritatis: & petimus eos, qui lecturi sunt, vt ignoscant imperitiæ: studioque dent veniam, cupiētī totum Deo offerre quod potuit: licet suā non quiuerit implere voluntatē. Proponamus & apostoli ad Romanos epistolę testimoniū: quæque nobis in illa videntur præsentī materiæ congruere, ventilemus. *Vt iustificatio, inquit, legis impleatur in vobis, qui non iuxta carnem ambulatis, sed secundum spiritum*. Qui. n. iuxta carnem sunt: ea quæ carnis sunt sapiunt. Qui vero iuxta spiritum, ea quæ spiritus sunt sentiūt. *Sapientia quippe carnis mors. sapientia autem spiritus, vita & pax: quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi quippe Dei non subiicitur*. Neque. n. potest. *Qui vero in carne sūt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus est in vobis, corpus quidē mortuum est propter peccatum: spiritus vero vivit propter iusticiam*. Si autē spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christū à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitatē spiritum eius in vobis. *Ergo debitores sumus non carni, vt secundū eū viuamus. Si. n. secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quicumque. n. spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Ipse enim spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quia sumus filij Dei. Si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si tamen compatimur, vt & conglorificemur*. In præsentī apostoli capitulo plurima de societate spiritus, quam habet cum patre, & filio demonstratur. Ait quippe Apostolus, iustificationem diuinā, & spiritualis legis expleri in his, nō qui iuxta carnē ambulāt, sed iuxta spiritum. Iuxta carnē ambulatē eum qui per voluptates & vitia carnis corpori copulatus, facit omnia quæ carnis sūt & corporis opera, apostolicus sermo descripsit. Porro iuxta spiritū ambulatē eum, qui in præceptis legis Dei & Euangelii gradiēs, spiritualium sequitur ordinē mandatorū. Si quidē sicut carnaliū vitium est ea sapere quæ carnis sunt, ea cogitare quæ corporum: sic e contrario, spiritualium virtus est sēper cogitare de cœlestibus & æternis, & his tractare quæ spiritus sunt. Sed carnis sapientia ilico morte sibi sociata, interficit eos qui iuxta carnem gradiuntur & sapiunt: sapientia vero spiritus, mentis tranquillitatē & pacem & vitā habentibus, se largitur eternā. Quā cum possederint, oēs perturbationes & genera vitiorū, & ipsos quoq; dæmones, qui hæc suggerere nituntur, habebunt sub pedibus suis. Sapientia ergo carnis cum morti iuncta sit, inimica est Deo. Inimicos quippe eos reddit, qui suis legibus, vixerint: cōtraria semper & repugnās voluntati, & legi Dei. Neque. n. fieri potest, vt qui in sapientia carnis est, Dei præcepta custodiat, & voluntati illius subiiciatur. Quamdiu seruius voluptatibus, seruire Deo nō possumus. Cū autē titillatē subiecerimus nostris pedibus, luxuriā, & totos nos ad spiritū trāsferentes, nequaquā fuerimus in carne, id est, in carnis passionibus, tunc subiiciemur Deo. Neque enim de carne hac, in qua viuimus, & in cuius vasculo nostra anima cōtinetur, apostoli sermo est (quia oēs sancti corpore & carne circumdati placuerunt Deo) sed ad id potius,

G

Rom. 8. b

D

1. Cor. 3. d
1. Ioan. 4. d

Rom. 8. b

F

E
Deut. 6.
Matt. 7.

Rom. 8. b

1. Pet. 1. b

Ibid.

1. Cor. 2. c

Rom. 8. b

E
Dem. 6. a potius, quod contra Dei præceptum ex humana societate perpetratur, de quibus est: *Dilige Dominum Deum tuum, & Quod tibi non vis fieri, &c. Vos autem, ait* (haud dubium quin discipuli Christi) qui sapientiam spiritus suscepistis & vitam pacis, *non estis in carne* id est, in carnis operibus, neque eius opera perpetratis: siquidem spiritum Dei habetis in vobis. Idem autem spiritus Dei, & spiritus Christi est, deducens & copulans eum, qui in se habuerit, domino Iesu Christo. Vnde & in consequentibus scribitur: *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius*. Rursum in presenti discimus societatem, quam habet spiritus S. ad Deum & ad Christum. Sed & in epistola Petri, Spiritus S. esse Christi spiritus comprobatur: *Scrutantes, inquit, & inquirentes* (id est, prophetæ, de quibus ei fuerat sermo superior) *in quod, aut quale tempus significabat is qui in eis erat spiritus Christi, testificans in Christo passiones, & ea quæ post erant secutura decreta, in quibus reuelatum est: quia non sibi, sed nobis ministrabant ea quæ nunc annunciata sunt vobis per spiritum S.* Iste autem Spiritus S. dictus est & spiritus Dei, non in præsentium tantum sermone, sed & in aliis locis compluribus, ut ibi: *Ea quæ Dei sunt, nemo nouit nisi spiritus Dei*. Deinde sequitur post hoc quod ait: *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius, & infertur: Si autem Christus in vobis: & manifestissime demonstratur inseparabilem esse spiritum S. à Christo: quia ubicunque spiritus sanctus fuerit, ibi & Christus est: & vnde cumque Christi spiritus discesserit, inde pariter recedit & Christus*. Si quis enim spiritum Christi non habet, hic non est eius. Cui coniuncto, si quis contrarium assumat, dicere potest: Si quis Christi est, ita ut Christus in eo sit, in hoc spiritus Dei est. Hoc autem idem & de Deo patre similiter usurpandum. *Si quis spiritum Dei non habet, iste non est eius*. Cui rursus contrarium si quis assumat, dicens: *Si quis Dei est, in hoc spiritus Dei est*. Vnde scribitur: *Nescitis quia templum Dei estis, & in vobis habitat spiritus Dei?* Et in Ioannis epistola: In hoc cognoscitur Deus habitans in quibusdam, cum manserit in eis spiritus quem dedit. Ex quibus omnibus indissociabilis atque indiscreta Trinitatis substantia demonstratur. Cum ergo ait: *si Christus in nobis est, corpus quidem mortuum propter peccatum: nequaquam vitiiis lasciuique deseruiens, sed mortificatum peccato non commouetur ad vitia, & nequaquam erit vitale peccato*. Postquam autem corpus peccato mortuum fuerit, Christus in his qui sua corpora mortificauerunt, præfens spiritum vitæ ostendit per iustitiam, siue correctionem operum virtutum immortalium, siue fidem Iesu Christi in his, qui iuxta fidem illius conuersantur. Deinde apostolus alio syllogismo coniuncto vtitur: quod significantius dialectici *ἀξίωμα* vocant, & ait: Si autem spiritus eius qui suscitauit Christum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum suum in vobis. Nonne tibi videtur dicere, quia si spiritus eius qui suscitauit Christum Iesum, id est, qui eiusdem Iesu Christi spiritus est, habitat in vobis: consequenter viuificabuntur & mortalia corpora vestra, cum immortalium animab., ab eo qui suscitauit Christum Iesum à mortuis, principem & primogenitum resurrectionis? Et quia tale tantumque diuinitus per spiritum munus indultum est, debitores sumus spiritui non carni, ut iuxta eam viuamus. Siquidem qui iuxta carnem vix-

rit, morietur, illa morte, quæ peccatum, sequitur. *Peccatum quippe cum consummatum fuerit, generat mortem*, secundum Iacobum. Sed & Ezechiel peccantem animam mori scribit. Separatur. n. iam à vita, quæ in sapientia spiritus collocata est. Si quis autem transcenderit vitam carnis, & spiritu opera carnis mortificauerit, viuet beata, æternaque vita, relatus in filios Dei, & directus in viam rectam propter Spiritum S. qui & Dei spiritus appellatur. Si enim, inquit, iuxta carnem vixeritis, moriemini. Quod si spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Et in consequentibus: *Quotquot. n. spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei*. Rursum refocillans eos, & consolans, & promouens sperare meliora, quibus loquebatur, ait: *Non. n. accepistis iterum spiritum seruitutis in timore: id est, non similitudine seruitutis, metu & terrore penarum vos abstinetis à vitiiis, quia habetis vobis datum à patre spiritum adoptionis, id est, spiritum S. qui ipse spiritus & Dei, & Christi, & veritatis dicitur atque sapientiæ*. Si autem spiritus iste adoptat in filios Dei eos, quorum dignatione sui habitator efficitur, tibi consequentium super potentia eius intelligentiam derelinquo. Porro in hoc adoptionis spiritu clamant qui habuerint illum patrem Deum, sicut ostendit sermo, dicens: In quo clamamus abba pater, ipso spiritu qui nos adoptat in filios, testimoniū præbente participatione sui, quod à nostro spiritu possidetur: quia filii Dei sumus. Cui consequens est Deum quidem quasi patrem, hæreditarias nobis diuitias contulisse, spiritualia dona: Christi vero cohæredes nos esse, eo quod fratres eius per gratiam & benignitatem ipsius appellamur. Erimus autem hæredes Dei, cohæredes autem Christi si compatiemur, ut & conglorificari ei ex passionum societate mereamur. Verum quia & hoc, iuxta id quod potuimus, edisseritum est: proponamus prophetæ capitulum quædam de spiritu S. continens, ut non solum de nouo, verum etiam de veteri testamento super eius fide intellectuque doceamur. Nam & superius prælocuti sumus, in omnibus sanctis, tam his qui post aduentum domini nostri fuerunt, quam etiam retro, in patriarchis videlicet & prophetis, spiritus S. gratiam fuisse versatam, & eos diuersis charismatibus virtutibusque coplese. Quomodo. n. vnus Dei & vnigeniti eius gratiam possidentes, tam hi qui ante, quam etiam illi qui post aduentum eius iustitiæ erexere vexillum, veritatis sunt scientiam consecuti, sic & spiritus S. gratiam possidebant: quia inseparabilem à patre & filio esse spiritum S. in multis supra locis ostendimus. Scriptum est ergo in propheta: *Miseri cordi.e domini recordatus sum, & virtutis eius, in omnibus quæ retribuit nobis dominus, iudex bonus domui Israel, inferens nobis iuxta misericordiam suam, & iuxta multitudinem iustitiæ suæ. Et dixit: Non populus meus filij, & non preuaricabuntur. Et factus est illis in salutem ex omni tribulatione eorum: non legatus, neque angelus, sed ipse saluauit eos, eo quod dilexerit eos, & pepercerit eis. Ipse redemit eos, & suscepit eos, & exaltauit eos in omnibus diebus sæculi. Ipsi vero non crediderunt, & irritauerunt spiritum sanctum eius, & conuersus est eis ad inimicitiam. Ipse debellauit eos, & recordatus est dierum antiquorum. Qui eduxit de terra pastorem ouium: Vbi est qui posuit in eis spiritum sanctum? congregans dextera Moysen. Qui frequenter Dei adepti sunt beneficia, scientes gratia magis & misericordia eius quam propriis ex se fuisse operibus consecutos: quasi vno omnes consensu & animo concordantes loquuntur.*

A

Misericordiae domini recordatus sum. Cogitantes enim quae ab eo frequenter in Moyse dona susceperint, gratias referunt, & cum misericordia, etiam virtutum domini recordantur, siue mirabilem, quae crebro pro eis fecit in populis, siue profectuum anime, quibus per legem, & prophetas, & praecipua eius salubria eruditi sunt. Siquidem in scripturis nomen virtutis vtrumque significat. Recordari autem se misericordiae, & virtutum eius, inquit, in omnibus quae retribuit eis: non iuxta iustitiam suam, sed iuxta misericordiam, & bonitatem eius, qui est iudex domui videti, & sensui mundo corde cernenti dominum. Hoc siquidem ex Hebraeo sermone in lingua nostra interpretatur Israel, id est, mens videns dominum. Licet enim tormenta & cruciatus iudex nonnunquam inferat iudicium merentibus, tamen qui causas rerum altius intuetur, videns propositum bonitatis eius, qui cupit corrigere peccantem, bonum illum confitetur, dicens: *Inferat nobis iuxta misericordiam suam.* Si enim iniquitates eorum quos iudicat attendat dominus, quis sustinebit? Porro quia apud dominum propitiatio est: dominus videlicet noster atque saluator, infert nobis secundum misericordiam suam omnia quae nos prouehant ad salutem. Inferens quoque iuxta misericordiam suam, & hoc faciens in iudicio cum iustitia nobis tribuit, quae admixta misericordiae bonitate largitus est.

Psal. 119. a

DIDYMI DE SPIRITV SANCTO Liber III, interprete Diuo Hieronymo.

Arguendus est ex praesenti capitulo haereticorum error: qui bonitatem a iustitia separantes, alium Deum bonum, alium iustum finxerunt. Ecce enim in praesentiarum ipse est Deus & bonus & iudex, & iuxta misericordiam suam iustitiamque restituens, & pariter bonus iustusque subsistens. Frustra igitur iniquum dogma simulantes, bonum Deum euangelii, & veteris testamenti iustum esse defendunt: quia & in plurimis aliis locis, & nunc in prophetae sermone iudex bonus scribitur Deus, & e contrario quod nolunt, in Pauli apostoli epistola (qui certe noui Testamenti praedicator est) Deus iustus iudex refertur. *Reposita est mihi, inquit, corona iustitiae, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex.* Idem est ergo (licet nolint) noui & veteris testamenti Deus, visibilium & inuisibilium conditor Saluator etiam in euangelio iustum & bonum patrem liquido attestante: *Pater iuste, mundus te non cognouit.* Et alio loco: *Nemo bonus nisi vnus Deus.* Sed & in veteri lege alibi iustus, alibi bonus dicitur Deus. In psalmis: *Iustus dominus, inquit, & iustitias dilexit.* Et e contrario in Hieremia: *Bonus dominus his qui sustinent eum.* Rursus in psalmis: *Quam bonus Deus Israel, his qui recto sunt corde.* Et haec quidem a latere contra haereticos strictim dicta sunt. Tempus autem est: ut propositum prophetae ordinem prosequamur, qui ita contextitur: *Ex dixit, haud dubium quin dominus: Non populus meus filij, nec prauaricabuntur.* Non erant inquit, similes his qui generati sunt, & exaltati, & eum qui genuit illos, despexere. *Et factus est eis in salutem, id est, illis de quibus dominus ait: Non populus meus filij, & non prauaricabuntur.* Hoc enim ipsum, quod non prauaricati sunt, nec spreuerunt patrem, eis factus est in salutem: vel ob id ipsum quod appellati sunt filij, causa eis salutis effectus, Quae salus a

Esa. 63. b

2. Tim. 4. b

Ioan. 17. d
Marc. 10. b
Psal. 10. bThren. 3. c
Sec. 70.
Psal. 72. a
Esa. 63. b
Sec. 70.

Christo domino contributa, angeli quoque ad pastores voce firmatur, dicens: *Ecce euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus dominus in ciuitate Dauid.* Ipse factus est cunctis, qui in eum credunt, occasio salutis aeternae: & ipse est Saluator mundi, qui venit quaerere quod perierat. Et ipse est, de quo chorus sanctorum canit: *Deus noster, Deus saluandi.* Quia igitur Deus erat qui salutem praebat aeternam, dictum est: non legatus, neque angelus, id est, non propheta, non patriarcha, non legislator Moyses saluauit eos. Omnes enim quos nominauit, poterat ad dominum fungi legatione pro populo. Denique Moyses interpellans cum pro delinquente plebe, ait: *Si dimittis eis peccatum eorum, dimitte.* Sed obsecrauit veniam quadraginta diebus ieiunans: & misericordiam Dei, animae afflictione prouocans. Nemo autem de horum numero legatorum potest esse Saluator, indigens & ipse eo qui salutis largitor verus est. Nam & angeli, quamquam spiritus sunt, & ad diuersa propter eos, qui salutem accepturi sunt, ministeria mittantur: non sunt tamen auctores salutis, sed eum qui fons salutis est, interpretantur & nuntiant, Vnde dictum est: Non legatus, neque angelus, sed ipse dominus saluauit eos. Non propter aliud quid, sed propter id quod diligeret eos, & parceret eis. Parcere autem dicitur quasi creaturis suis, iuxta illud quod alibi scribitur: *Parces autem omnibus domine amator animarum: quia tu es sunt: neque enim odies, quos fecisti.* Quapropter & pro eorum salute proprio filio non parcens pater, tradidit eum in mortem: ut per mortem filii sui destructo eo qui habebat mortis imperium, hoc est diabolo, redimeret omnes qui ab eo captiuitatis vinculo tenebantur. Vnde subiicitur: *Ipse autem redemit eos, & suscepit eos, & exaltauit illos.* Suscipit enim exaltatque saluatos, & redemptos in sublime tollit virtutum alis, & eruditione & scientia veritatis, non ad vnum tantum & alterum diem, sed in omnibus diebus, aeternitatis, habitas in eis, & cum eis, & vsque ad consummationem saeculi vitam eis tribuens, salutisque auctor existens. Omnibus autem diebus saeculi illuminans corda eorum, non finit eos in tenebris ignorantiae, & errore versari. Et hoc puto esse quod scriptum est: *In omnibus diebus exaltari eos.* Quia vero mutabiles & ad vitia sponte labetes, post tanta beneficia Deo fuerunt increduli, & praecipua illius reliquerunt, & exacerbauerunt Spiritum S. Dei, qui eis multa bona largitus est: in peccatum simile corruerunt his, qui postquam geniti sunt, & exaltati spreuerunt patrem suum. Vel certe nunc ipsi describuntur, qui & ante descripti sunt: siquidem & ibi post peccatum dicitur ad eos: *Dereliquistis dominum, & ad iracundiam concitastis sanctum Israel: & nunc quod ipsi non crediderunt, & exacerbauerunt Spiritum S. eius.* Ex praesenti ergo loco societas spiritus ad dominum ostenditur. Qui derelinquit dominum & est incredulus, & ad iracundiam prouocat sanctum Israel, & exacerbat Spiritum S. eius. Eadem indignatio super peccatoribus tam ad Spiritum S. quam ad sanctum Israel refertur. Vnde & in consequentibus similis copula Trinitatis ostenditur, dicente scriptura, dominum ad inimicitias esse conuersum his qui exacerbauerunt Spiritum S. eius, & tradidisse eos sempiterno cruciatui: postquam non sermone, sed rebus in Sanctum eius spiritum blasphemauerunt. Ipse igitur, qui eis conuersus est ad inimicitias, debel-

C

Luc. 2. b

Psal. 67. c

Exod. 32. c

Heb. 1. d

Sap. 11. d
Rom. 8. f

Ibid.

Rom. 11. c

F

Matt. 17.

D

Esa. 63. b
Sec. 70.Esa. 53. b
Sec. 70.

Ioan. 10.

Esa. 61. b
Sec. 70.

Ibid.

Esa. 63. b
Sec. 70.Esa. 1. b
Sec. 70.Esa. 63. b
Sec. 70.1. Thes. 4. b
ad Titum.

E

debellauit eos, & subiecit multiplicib., Iogisq; cruciatibus, vt nec in præsenti tēpore, nec in futuro cōsequatur veniam peccatorū. Exacerbauerunt enim Spiritum sanctū eius, & blasphemauerunt in illum. Si autē volueris hoc de Iudæis intelligere, qui crucifixerūt dominū Saluatorē, & ideo exacerbauerūt Spiritum S. id quod scriptum est: Ipse debellauit eos, ad illā est intelligētiam referendum, quod Romanis traditi sunt, quādo venit super eos ira Dei in in finē. In vniuerso. n. orbe, cunctisque regionib. soli exules patriæ, in terra vagantur aliena, nō urbē antiquā, non sedes proprias possidentes: id quod prophetis, & saluatori suo fecerunt, receperunt. Quia .n. sanguinarii, & vesano sēper furore capti, nō solum prophetas occiderunt, lapidaueruntq; eos qui ad se missi fuerāt: sed ad impietatis culmen egressi, dominum Saluatorē, qui pro cūctorum salute descendere dignatus fuerat ad terras, prodiderunt, & crucifixerunt: propterea expulsi sunt vrbe, quā prophetarum & Christi cruore maculauerunt. Secundum igitur hūc sēsum debellatos eos à domino intelligere debemus, nō ad breue tempus sed ad omne futurum sēculum. Vique ad consummationem quippe mundi (vt diximus) profugi atque captiui, in vniuersis aberrāt nationib., nō urbē. non regionē propriam possidentes. Attamen, quia naturaliter benignus est & misericors iis, qui eos debellaerat, tribuit eis solum pœnitētiæ, si velint ad meliora conuerti. Vnde & dicitur. *Recordatus est dierū sēculi.* Recordatus, n. tēporum futurorum, clausam ianuā aliqua ex eis parte referauit: vt postquam intrauerit plenitudo gētium, tunc omnis Israël (qui hac fuerit dignus appellatione) saluetur. Licet. n. in id temeritatis eruperint vt eum qui propter eos missus fuerat interficerent, dicentes: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros:* tamen Deus suscitauit eum de terra, in cuius corde tribus diebus & tribus noctibus fuerat commoratus, pastorem ouium suarum. Siquide ita contexitur: *Qui eduxit de terra pastorem ouium suarum.* Quod vero pastor ouium Deus, qui nunc prophetali sermone describitur: dominus sit, manifestius in euangelio discimus: ipso Saluator testate: *Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis.* Et iterū: *Oues mee vocē meā audiūt.* Post hęc omnia prophetes ait: *Vbi est qui posuit super eos Spiritum S.?* Admiratur quippe de quāta felicitate ad quātas miseria peruenierint. Et quomodo loquitur? Qui eos redemerat, qui posuerat in illis Spiritū S. suū habitans cum eis, vbi nunc est? quo abiit? Dereliquite eos: quia ipsi prius dereliquerunt, & ad iracundiā prouocauerunt sanctum Israël. Posuerat autē dudum in eis Spiritum S. Deus, cum adhuc boni essent. & præceptis eius obsequi niterentur. His. n. tantummodo Spiritus sanctus inseritur: qui vitis derelictis, virtutum sectantur chorū: & iuxta eas & per eas in fide Christi victitāt. Quod si paulatim negligētia suggerēte, cœperint ad peiora cōfluere: cōcitat aduersum se habitatorem suum Spiritum S. & eum, qui illum dederat, cōuertunt ad inimicitias. Huic quid simile & Apostolus ad Thessalonicenses scribens, ait. *Neque. n. vocauit nos Deus ad immunditiā, sed ad sanctificationē.* Itaq; qui spernit, siue quod melius habetur in Græco, qui prauaricatur, nō hominē prauaricabitur, sed Deum, qui dedit Spiritū S. suum in nobis. Nā in his sermonib. Deus vocans per fidē in sãctificationē, id est, vt sãcti fierēt credē-

tes: dedit eis Spiritum S. Et quādiu pręcepta Dei seruauerunt: permātit in eis Spiritus S. quē acceperunt. Quando vero amore lubrico corruerunt, & ad immunditiā sunt delapsi: spreuerunt, siue pręuaricati sunt dominum, qui dederat eis Spiritum S. vt non immunditię deseruissent, sed vt sãctificarentur. Vnde pœnas luent qui ista cōmiserunt, nō quasi hominem, sed quasi Deum spernentes. Et vt sciamus dominum esse Spiritum S. qui datur credentib. ex ipso propheta Eisaia discamus eloquio, qui inducit ad quempiā dicentem dominum: *Spiritus meus in te est. & verba mea dedi in os tuum.* Ostenditur n. ex sermone præsenti, quod qui acceperit spiritum Dei, simul cum eo & verba Dei possideat: sermones videlicet scientiæ & sapientiæ. Nec non & in alio loco eiusdem propheta Deus loquitur: *Dedi spiritū meum super eum.* Qui ergo posuit in eis Spiritum S. Moysen dextera sua sanctificatum esse cōmemorat: siue illum illustrē virū & mysteriorum Dei initiatorē, de quo ad Iesum filium Naue dominus ait: *Moyses famulus meus siue legem suā, quæ in veteri scripta est instrumento. Nā crebro legisse me meministi Moysen appellatum esse pro lege: vt in Apostolo: Vsq; in hodiernum diem, quando legitur Moyses.* Et Abrahamā ad diuitem in suppliciis cōstitutum: *Habens, inquit, Moysen & prophetas.* Et certe liquido cōprobatur ibi, Moysen, nō supradictum virum significatū esse, sed legē. Porro quæ est dextera Dei, quæ adduxit Moysen, nisi dominus & Saluator noster? Ipse est. n. dextera patris, per quā saluat, exaltat, & facit virtutē: sicut alibi de Deo dicitur: *Saluauit ei dextera sua, & brachium sanctum eius.* Et rursum: *Dextera domini fecit virtutem, dextera domini exaltauit me: Non moriar, sed viuam, & narrabo opera domini.* Et cerce vocem hāc ex persona dominici hominis proferri, quem vnigenitus filius Dei assumere dignatus est ex virgine, ex ipso loco manifestissime cōprobatur: quia ipse est dextera Dei, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum: quod *factus sit ex semine Dauid secundū carnē,* genitus in virgine superueniente in eā Spiritu S. & virtute excelsi obumbrate eam. De quo Dauid prophetauit in spiritu: quod à mortuis resurgens, assumptus sit in cœlos, dextera Dei subleuatus. Scribitur ibi autē in hunc modum. *Præuidens idem Dauid locutus est de resurrectione Christi: quoniam non est derelictus in inf. & nonneque caro eius vidit corruptionem. Hunc Iesum suscitauit Deus cuius nos omnes testes sumus.* Dextera igitur Dei eleuatus, & repromissionem Spiritus S. accipiens à patre, effudit hoc donū in nobis, quod vos videris & auditis: neque. n. Dauid ascendit in cœlos. Nulli quippe dubium, exaltatū dextera Dei, & ab inferis resurgentē esse dominum Iesum: sicut ipse scripturæ sermone testatus est. Ille ergo qui resurrexerit à mortuis, dicit: *Ego dormiui, & somnum cepi: & resurrexi, quia dominus suscitauit me.* Ipse ergo sermone Dei assumptus in cœlum, eleuatus esse ab ea (de qua supra diximus) dextera Dei prædicatur: & accepisse repromissiones Spiritus S. à patre, & effudisse illum in credentes, ita vt omnium linguis loquerentur magnalia Dei. Nā & dominicus homo accepit communicationē Spiritus sancti: sicut in euangeliiis scribitur: *Iesus ergo repletus Spiritu sancto, regressus est à Iordane.* Et in alio loco: *Reuersus est Iesus in virtute spiritus in Galiliam.* Hęc autem absque vlla calumnia de dominico homine, qui totus Christus, vnus est Iesus filius Dei,

G

Id.

Rom. 11. c

Matt. 17.

Esa. 53. b
Sec. 70.

Ioan. 10.

Esa. 61. b
Sec. 70.

πῶ ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Esa. 61. b
Sec. 70.

1. Thes. 4. b
ἀδελφοί.

Esa. 42. a

Ios. 1. a

2. Cor. 3. e

Luc. 16. f

Psal. 97. a
Ibid. 117. e

H

Act. 2. d

Psal. 3. b

Luc. 4. a
Ibid. c

A

sensu debemus pietatis accipere, nō quod alter & alter sit: sed quod de vno atque eodē quasi de altero secundū naturā Dei & hominis disputetur: & quia Deus verbū, vnigenitus filius Dei neque immutationē recipit, nec augmentū: siquidē ipse est bonorū omniū plenitudo, satis abundeque de prophetā testimonio disputatū est. Nūc ad reliqua pergamus, vt quomodo scimus quod pater & filius, sanctos & bonos sui cōmunicatione perficiūt: sic s̄ctus quoque spiritus, participatione sui, bonos efficiat sanctosque credētes: & ex hoc etiā vnus cum patre & filio substantiæ esse doceatur. Dicitur in psalmis ad dominum. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram re-ctam.* Scimus autem in quibusdam exemplaribus scriptum esse. Spiritus sanctus tuus. Porro in Ezdra absque vlla ambiguitate bonus spiritus appellatur: *Spiritū tuū bonū dedisti, vt eos faceres intelligere.* Quod autē pater s̄ctificet, Apostolus scribit, dicens: *Deus autem pacis s̄ctificet vos perfectos.* Et Saluator ait: *Pater sancte, sanctifica eos in veritate, quia verbum tuum est veritas.* Perspicue dicens: in me qui verbum tuum sum & veritas tua, sanctifica illos fide & consortio mei. Dicitur est & alibi bonus Deus: *Nemo bonus nisi vnus Deus.* Superius quoque ostendimus quoniā filius sanctificet, Paulo in eadē verba congruente. *Et enim qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes.* Sanctificantem significans Christum, & sanctificatos eos, qui possunt dicere. *Factus est nobis sapientia ex Deo Christus, & iustitia & s̄ctificatio.* Appellatur siquidē & spiritus sanctificationis. Vnde & ad eum dicitur: Et omnes s̄ctificati sub manib. tuis, & sub te sunt. Bonus dominus noster Iesus Christus, & ex bono patre generatus est: & de eo legimus: *Confitemini domino quoniā bonus.* Confiteantur autem illi, qui ab eo aut veniam obsecrant peccatorū, aut gratias referūt eius clementiæ pro indultis beneficiis. Spiritus quoque sanctus eos quos dignatur implere s̄ctificat: vt superius iam demonstratum est: quando ostendimus eum participalem, & à multis simul capi posse. Et nūc in præsenti Pauli testimonio lagitor sanctificationis ostēditur, in eo quod ait: Debemus autē & nos gratias agere Deo sēper pro vobis, fratres dilecti à domino: quia elegit Deus nos primitias in salutē, in s̄ctificatione Spiritus sancti, & fide veritatis. Nā & in hoc loco charismata Dei subintelligūtur in spiritu, cum in s̄ctificatione spiritus, fides pariter & veritas possidētur. Quia ergo recte & pie, & vt se veritas habet, hęc diximus, s̄ctificationis, bonitatisque vocabulum & ad patrē, & ad filiū, & ad Spiritum sanctum eque referetur: sicut ipsa quoque appellatio spiritus. Nā & pater spiritus dicitur, vt ibi: *Spiritus est Deus, & filius spiritus.* Dominus, inquit, *spiritus eius.* Spiritus autem sanctus, semper Spiritus sancti appellatione censetur, nō quod ex consortio tantū nominis spiritus cum patre ponatur & filio: sed quod vna natura, vnum possideat & nomen. Quia vero spiritus vocabulū multa significat: enumerādum est breuiter, quibus rebus nomē eius aptetur. Vocatur spiritus & v̄ctus, sicut in Ezechiele. *Tertiam autem partem disperges in spiritum:* hoc est, in ventū. Quod si volueris secundū historiā illud sentire, quod scriptum est: *In spiritu violento contere naues Tharsis:* non aliud ibi spiritus quā ventus accipitur. Necnō Salomō inter multa hoc quoque munus à Deo accepit, vt sciret violentias spirituum: non aliud se in hoc accepisse demonstrās, quam sci-

Psal. 142. e

2. Ezd. 9. d

1. Thes. 5. d

Ioan. 17. e

Matth. 10. b

Heb. 2. c

1. Cor. 1. d

B

Psal. 117. d

2. Thes. 2. d

Ioan. 4. d

Ezech. 5. a

Psal. 47. b

re rapidos ventorum flatus, & quib. causis eorū natura subsistat. Vocatur & anima spiritus, vt in Iacobi epistola. *Quomodo corpus tuum sine spiritus mortuum est,* & reliqua. Manifestissime. n. spiritus, hic nihil aliud nisi anima nūcupatur. Iuxta quā intelligētiam & Stephanus animam suam spiritum vocās. *Domine, inquit, Iesu suscipe spiritū meū.* Illud quoque quod in Ecclesiaste dicitur: *Qui scit an spiritus hominis ascendat sursum, & spiritus iumentum descendat deorsum.* Considerādum vtrum nam & pecudum animæ spiritus appellentur. Dicitur etiam excepta anima, & excepto Spiritu sancto, spiritus alius quis esse in homine, de quo Paulus scribit: *Quis enim scit hominum ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in eo est?* Si enim voluerit contendere quispiā animā hic significari in spiritu, quis erit homo, cuius cogitationes & arcana & secreta cordis occulta nesciat homo, nisi spiritus eius: quia de corpore solitario hoc intelligere velle perisultū est. Quod si arguta nititur fraude surripere, de Spiritu s̄cto hęc scripta cōtestās: si diligēter verba ipsa cōsideret, cessabit asserere mēdaciū. Siquidē ita scriptū est: *Quis. n. scit hominū quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in eo est?* Sic & ea quæ sunt Dei, nemo scit nisi spiritus Dei. Quomodo. n. alius est homo, alius est Deus: sic & spiritus hominis, qui est in eo, separatur à spiritu Dei, qui est in eo, quē Spiritū S. frequenter ostēdimus. Sed & in alio loco idem Apostolus à nostro spiritu spiritū Dei secernens, ait: *Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro:* hoc significans, quod spiritus Dei, id est, Spiritus sanctus, testimonium spiritui nostro præbeat, quē nūc diximus esse spiritum hominis. Ad Thessalonicēses quoque: *Integer, inquit, spiritus vester, & anima, & corpus.* Sicut enim alia est anima, & corpus aliud: sic & aliud est spiritus ab anima, quæ suo loco specialiter appellatur. De quo & orauit, vt integer cū anima scrutetur & corpore: quia incredibile est, atque blasphemū orare apostolū, vt Spiritus S. integer seruetur, qui nec immutationem potest recipere, nec profectū. De humano ergo, vt diximus, spiritu in hoc loco apostoli sermo testatus est. Appellatur quoque supernę rationabilesque virtutes, quas solet scriptura angelos & fortitudines nominare, vocabulo spiritus, vt ibi: *Qui facis angelos tuos spiritus.* Et alibi: *Nonne oēs sunt administratores spiritus:* Puto ad hūc sensum & illud refertur quod in Actib. Apostolorū scribitur: *Spiritus domini rapuit Philippum, & non amplius eum vidit eunuchus,* id est, angelus domini in sublime eleuans Philippum, trāstulit illum in alium locum. Rationales quoque aliæ creaturæ & de bono in malum sponte propria profluentes, spiritus pessimi, & spiritus appellantur immundi, sicut ibi: *Cum autem spiritus immundus exierit ab homine.* Et in consequentibus: *Assumit septem alios spiritus nequiores se,* Spiritus quoque dæmones in euangeliis appellantur. Sed & hoc notandum: nunquam simpliciter spiritum, sed cum aliquo additamento spiritum significari contrarium, vt spiritus immūdus, & spiritus dæmonis: hi vero qui sancti sunt spiritus, absque vllō additamento, spiritus simpliciter appellantur. Sciendum quoque quod nomen spiritus, & voluntatem hominis, & animi sententiam sonet. Volēs quippe apostolus virginem non solum corpore, sed & mente sanctam esse, id est, non tātum corpore, sed & motu cordis interno, ait: *Vt sit sancta corpore & spiritu,* voluntatem spiritu, & cor-

Iac. 2. d

Act. 7. g
Ecl. 3.

1. Cor. 1. c

Rom. 8. c

D

1. Thes. 5. d

Psal. 103. a
Heb. 1. d

Act. 8. g

Matth. 12. d
Ibid.

Luc. 9. c
Matth. 8. c

Ch. 12. d
Mar. 1. 3. 9.

2. Cor. 7. f

& cor-

E
Esa. 29
1. Cor.
Phil. 3. a
I. cor. 1. g
Ibid. 4. c
Rom. 8. c
Sep. 1. c
F
Psal. 103. a
Heb. 1. d
Act. 8. g
Matth. 12. d
Ibid.
Luc. 9. c
Matth. 8. c
Ch. 12. d
Mar. 1. 3. 9.
Anos. 4. c
Sec. 7. o.
Zach. 12. a

E & corpore opera significans. Considera vtrum hoc ipsum in Esaia sonet quod scriptum est: *Et scient, qui spiritu errant, intellectum.* Qui enim errore iudicii alia pro aliis bona existimant, accipiet intellectum, vt corrigatur error illorum: vt pro paruis ea que recta sunt eligant. Necnon & illud: Vna fortitudo spiritus vestri, vide an idipsu ostēdat. Et super omnia vocabulum spiritus altiorē & mysticum in scripturis sanctis significat intellectum: vt ibi. *Litera accipit, spiritus autem vivificat.* Literam dicens simplicem & manifestam iuxta historiam narrationem: spiritum vero, sanctum & spirituale esse quod legitur. In hanc congruit voluntatem & illud: *Nos sumus circumcisio, qui spiritu domino seruiētes sumus, & non in carne confidentes.* Qui enim non litera carnem concidunt, sed cor spiritu circumcidūt, auferētes omne eius superfluum, quod generationi proximum est & amicum, hi vero spiritu circumcisi sunt in occulto Iudæi, & vere Israëlites, in quib. non est dolus. Qui trāscendentes vmbas, & imagines veteris testamēti, cultores veri adorāt patrem in spiritu & veritate. In spiritu quia corporalia & humilia transcederunt. In veritate, quia typos & vmbas & exemplaria relinquentes ad ipsius veritatis venere substantiā: & vt iam diximus, humili & corporea verborum simplicitate cōtempta, ad spiritualem legis notitiam peruenerunt. Hæc interim iuxta possibilitatē ingenii nostri, quot res spiritus significaret attigimus, suo tēpore quid vnumquodque significet, si Christus tribuerit, disserturi. Nonnūquā autem spiritus, & dominus noster Iesus Christus, id est, Dei filius appellatur. *Benignus liquidē est spiritus sapientia.* Et in alio loco: *Dominus autem spiritus est,* vt ante diximus, vbi etiam illud adiunximus: *Spiritus Deus est:* non iuxta nominis tantum cōmunionem, sed iuxta naturæ substantiæque consortiū. Quo modo enim quorum diuersa substantia est, interdum euenit vt communi vocabulo nuncupentur, & hæc dicūtur *ὁμοῦνομα*, ita eorum quorum eadem est natura atque substantia, cum societate vocabuli, naturæ quoque æqualitas copulatur, & disciplinæ dialecticorū est appellare hæc *ὁμοῦνομα*. Idcirco & spiritus vocabulum, & si quid aliud in Trinitate vsurpari solet, *ὁμοῦνομα* est, verbi gratia: spiritus bonus, & cætera his similia, de quibus paulo ante perstrinximus. Porro ad hæc necessario deuoluti sumus, vt quia frequenter appellatio spiritus in scripturis est resperfa diuinis, non labamur in nomine, sed vnumquodque secundum locorum varietates & intelligētias accipiamus. Omni itaque studio ac diligentia vocabulum spiritus, vbi & quo modo appellatum sit, contemplātes, sophismata eorum & fraudulentas decipulas conteramus, qui Spiritum sanctum asserunt creaturā. Legentes enim in propheta: *Ego cōfirmavi tonitruū, & creās spiritum:* ignorantia multiplicis in hac parte sermonis putauerunt Spiritum sanctum ex hoc vocabulo demonstrari, cum in præsentiarum spiritus nomen ventum sonet. Nec in Zacharia audiētes locutum dominum, quod ipse sit qui creat spiritum hominis in eo, existimauerunt Spiritum sanctum etiam in hoc capitulo significari: non animaduertentes quod animam hominis, aut spiritum, quem tertium in homine esse iam diximus, spiritus appellatio significet. Ergo, vt prælocuti sumus, quo modo vnumquodque dictum sit cōsideremus, ne forte per ignorantiam in barathrum decidamus erroris. Siquidem in aliis rebus ex cōsortio vocabulorum error-

eueniens, confusionē & pudorem ei qui errauit importat. de supernis vero & diuinis lapsus ad parua, ad æternam pœnam deducit & barathrum, maxime cum semel deceptus noluerit resipiscere, sed suum defensare impudenter errorem. Docebat etiam, & magnitudo voluminis exigebat, vt finem acciperet oratio. Verū quia infert se quæstio aduersus ea quæ superius disputauimus, quam idcirco tūc prætermisimus, ne textum sermonis irrumperet, & inter piā prædicationem impia contētio poneretur: necessarium puto ad propositum respondere, & lectoris arbitrio quid super his sentiat derelinquere. Disputātib. ergo supra, quod animam vel mentem hominis nulla creatura iuxta substantiam possit implere, nisi sola Trinitas: quia tantummodo secundum operationem & voluntatis errorem siue virtutem, animus de his que creata sunt impletur, oborta est quæstio nostra quasi sentētiā soluēs, quod creata substantia, quæ in scripturis Satanas appellatur, ingrediat in aliquos, & cor quorūdam implere dicatur. Nā ad eum qui medietatem pretii de agro vendito sibi aliud profitēs referuarat, a Petro apostolo dictū est: *Anania, quare impleuit Satanas cor tuum?* Et de Iuda loquitur ipse Saluator, quod intrauerit in eum Satanas. Ad quod postea respōdendum est: interim nūc ad id quod scriptum est, quare impleuit Satanas cor tuum: quo modo Satanas mentem alicuius & principale cordis impleat, non ingrediens in eum, & in sensum eius, atque vt ita dicā adytum cordis introiens (siquidem hæc potestas solius est Trinitatis) sed quasi callidus quidam, & nequam, ac fallax, fraudulentusque deceptor, in eos animam humanam malitiæ affectus trahit per cogitationes & incētiua vitiorum, quibus ipse plenus est. Denique & Elimas magus filius diaboli, iuxta malitiā, nequitiaq; subsistēs, plenus omni dolo, & omni malitia scribitur, Satana patre eius hanc ei voluntatem, quasi ex consuetudine vitiorū in naturam vertente. Arguēs itaque eum apostolus Paulus atque corripēs ait: *O plene omni iniquitate & omni dolo, fili diaboli, inimice iustitiæ Dei.* Quia enim versipellis & callidus omnem in se dolum fraudulentæ susceperat, appellatur filius diaboli: quia implebat ipse omne principale illius fraude & iniquitate, & omni malitia: intantum illiciens eum atque decipiens, vt ipse Satanas impleffe animam ipsius, & habitare in eodem putaretur. quæ ad omnes suæ peruersitatis dolos ministrum sibi ac famulum preparauerat. Ad id vero quod secundum posueramus exemplum, quia in Iudam introisset Satanas: hoc dicendum est. Obseruans diabolus quibusdam motibus & operationum signis, ad quæ potentissimum Iudæ cor esset vitia procliuus, deprehēdit eum patere insidiis auaritiæ, & reperta cupiditatis ianua, misit in mentem eius quo modo desideratam pecuniam acciperet: & per occasionem lucri, proditor magistri & Saluatoris sui existeret, argētum proprietate commutans, & suscipiens pretium sceleris à pharisæis atque Iudæis. Hæc ergo cogitationis occasio locum tribuit Satane. vt in cor eius introiens, impletet eum pessima volūtate. Introiuit ergo non secundum substantiam, sed secundum operationem: quia introire in aliquem, in creatæ nature est eius, quæ participetur à pluribus. Imparticipabilis ergo diabolus est, non creator, sed creatura subsistens. Vnde & cōuertibilis atque mutabilis, sanctitate decidit atque virtute. Diximus supra *τὸ μεδὲκτον*, id est,

Act 5 a
Sec Grec.
Ioan. 13. d
ἐπαλήθευσεν
ὁ Σατανᾶς
τὴν καρδίαν
αὐτοῦ.

H

Act. 13. b

Ioan. 13. b

Esa. 29. g

1. Cor. 3. b

Phil. 3. a

Ioan. 1. g

Ibid. 4. c

Sep. 1. c

F

Amos 4. c
Sec 7. o.
Zach. 12. a

n. 8. c

D

hes. 5. d

al. 103. 4
eb. 1. d

et. 8. g

Matth. 12. d
bid.
Luc. 9. c
Matth. 8. c
12. d
Mar. 1. 3. 9.

2. Cor. 7. f

A quod participatione capiatur, esse incorruptibile, & immutabile consequenter aeternum. Quod autem mutari potest, factum esse, & habere principiū. Porro quod incorruptibile sit, esse & retro & deinceps sempiternum. Non ergo, ut quidam putant, participatione naturę siue substantiæ implet quempiam diabolus, aut eius habitator efficitur: sed per fraudulentiam, & deceptionem, & malitiam inhabitare in eo creditur quem repleuit. Hac autem fallacia etiam in presbyteros, qui aduersus Susānam in crudelitatem se verterant intravit, implens animas eorum incendio libidinis & sera senii voluptate. Scriptum est enim: *Venerunt autem & duo presbyteri pleni iniqua cogitatione.* His insidiis impleuit & vniuersum populum Iudæorum, dicente propheta de eo: *Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen pessimum, filij iniqui.* Semen quippe nequam diabolus, & filius eius, propter iniquitatem & plenitudinem, dicti sunt peccatores. Si autem ab his, qui eius in scripturis filij nominantur, iuxta substantiæ participationem non capitur (siquidē impossibile hoc esse in creaturis frequenter ostensū est) neque alius quis potest eum capere participatione substantiæ: sed tantummodo assumptione fraudulentissimæ voluntatis. Operationem quippe & studia, non solum bonorum operum, sed etiam malorum in creaturis diximus: naturam vero atque substantiam solius in alios posse Trinitatis intrare. Abūde ut reor occursū est propositæ quæstioni. Quia vero ineptum & stultum videtur aduersus fatua respondere, & si quid in buccam ruerit impiorū, hoc velle dissoluere: non enim tantum impietas est scelerata proponere, quantum & de sceleratis saltem resistentem velle tractare: idcirco illud quod solent tractare prætereo, sacrilega aduersus nos audacia proclamantes. Si Spiritus sanctus creatus non est: aut frater est Dei patris, aut patruus est vnigeniti Iesu Christi: aut filius Christi est, aut nepos est Dei patris: aut ipse filius Dei est, & iam non erit vnigenitus dominus Iesus Christus cum alterum fratrem habeat. Miseri atque miserabiles, non sentiētes de incorporeis inuisibilibus iuxta corporalium & visibilium disputari non licere naturam. Fratrem esse non patrum, nepotem vel filium, corporum nomina sūt, & im-

becillitatis humanæ vocabula. Trinitas vero omnes has prætergreditur nuncupationes. Et quotiēscumque in aliqua de his cadit, nominibus nostris & incōgruis vocabulis, non sua natura loquitur. Cum igitur sancta scriptura amplius de Trinitate non dicat, nisi Deum patrem esse Saluatoris, & filium generatum esse à patre: hoc tantummodo debemus sentire quod scriptum est. Et ostenso quod Spiritus sanctus increatus sit: consequenter intelligere, quod cuius non est creata substantia, rectè patri, filioq; societur. Hæc iuxta eloquii nostri paupertatem in præsentia dicta sufficient: timorem meum, quod de Spiritu sancto loqui ausus sim, indicantia. Quicumque enim in eum blasphemauerit, non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro non dimittetur ei: nec vlla misericordia & venia reseruabitur illi, qui conculcauerit filium Dei, & iniuriam fecerit spiritui gratiæ eius, in quo sanctificatus est. Quod quidem & in Deo patre est intelligendum. Nam qui blasphemauerit in eum & impiè egerit: sine venia cruciabitur, nullo pro eo dominū deprecante, sicut scriptum est: *Qui autem in dominum Deum peccauerit, quis orabit pro eo?* Nec non & qui filium negauerit coram hominibus: negabitur ab eo coram patre, & angelis eius. Ergo, quia nulla venia in Trinitatem conceditur blasphemantibus, omni studio & cautela est prouidendum, ut ne in breui quidem paruoque sermone de ea disputantes, labamur. Quin potius, si quis hoc volumen legere voluerit: quæsumus ut mundet se ab omni opere malo, & cogitationibus pessimis: quo possit illuminato corde ea intelligere quæ dicuntur, & plenus sanctitate atque sapientia, ignoscere nobis, sicubi voluntatem nostram non impleuit effectus: & tantummodo consideret, quamente quid dictum sit, non quibus expressum sermonibus. Sicut enim pietatis sensum nobis audaciter iuxta nostram conscientiam vendicamus: ita quantum de eo loqui pertinet: venustatem rhetoricam facundiamque iuxta consequentiam textumque sermonis, nos procul abesse simpliciter cōfitemur. Studij quippe nostri fuit, de scripturis sanctis differentiibus, piè intelligere quæ scripta sunt: & imperitiam mensuramque nostri ignorare sermonis.

Matth. 12
Heb. 10. f

2. Reg. 3. c
Matth. 10. d

D

Sexti Tomi, Commentaria. D. Hieronymi in Mattheum, & in D. Pauli epistolas, videlicet ad Galatas, Ephesios, Titum, Philemonem, cum Commentario in Marcum incerto auctore: Item Evangelium Lucae & Ioannis: postremo Didymi de Spiritu sancto librum à D. Hieronymo versum complectentis, Finis.

F I N I S.

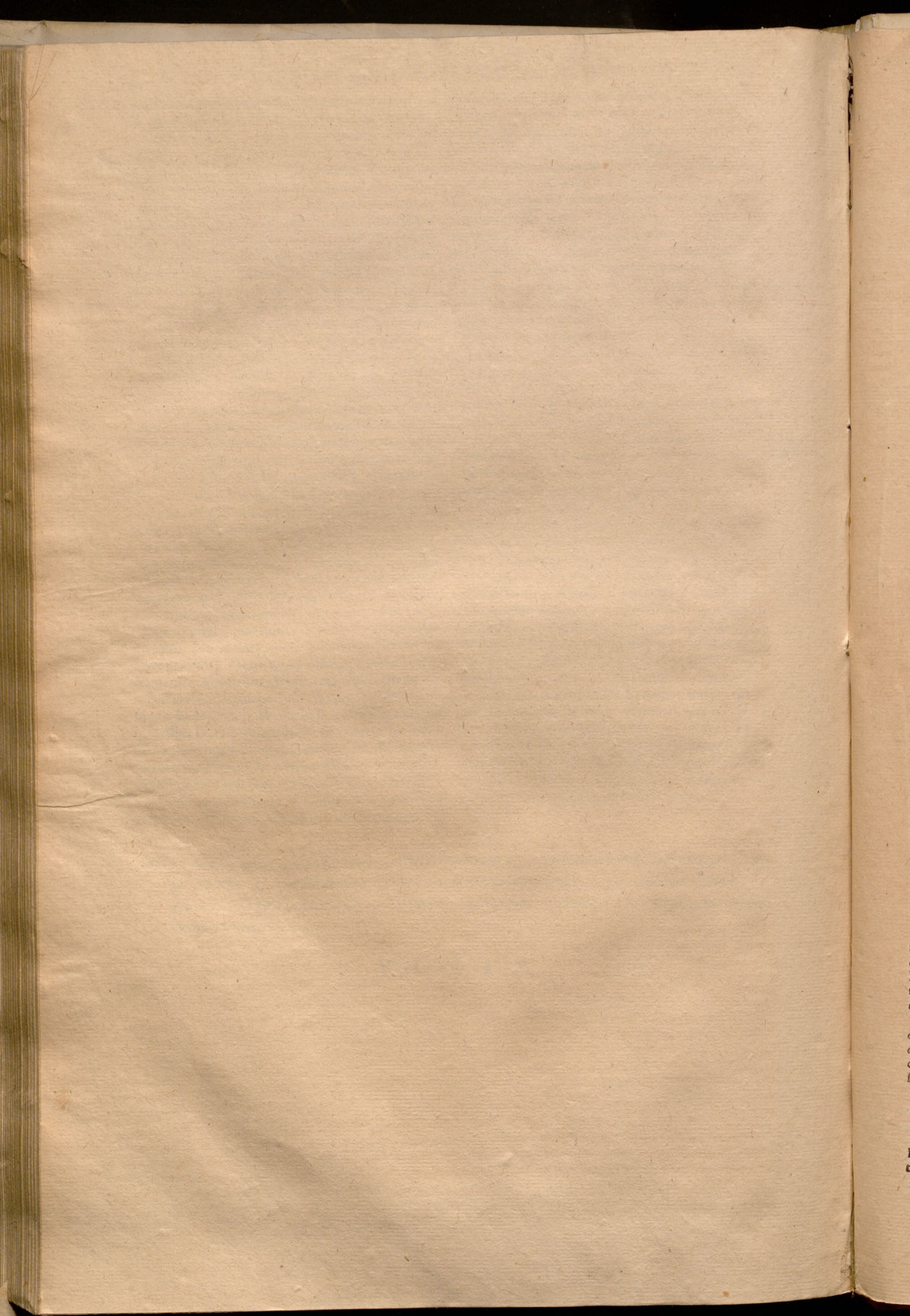

11
of

g.c
h.to.d

D

MARIANI VICTORII

REATINI IVRECONSULTI

ET SACRÆ THEOLOGIÆ
PROFESSORIS,

A N N O T A T I O N E S I N
C O M M E N T A R I I D. H I E R O N Y M I

In Mattheum, & in Epistolas sancti Pauli ad Galatas, ad Ephesios
ad Titum, & ad Philemonem.

CAPVT I.

Naaſon autem genuit Salmon, &c. Iſte eſt Salomon princeps tribus Iudæ, ſicut in Numeris legimus.] Correximus, iſte eſt Naalon. Naalon enim, non Salmon princeps tribus Iudæ ſcribitur in Numeris, cap. I. & 2. & hanc lectionem manuſcripti aliquot codices retinebant.

Si frater aut propinquus abſque liberis mortuus fuerit, alius eius frater accipiat uxorem ad ſuſcitandum ſemen fratris, vel propinqui ſui.] Sic legunt Florentini codices tres & Brixiani aliqui: Deerant enim antea voces, eius frater.

Tale quid & in psalmis legimus. *Ascendens in excelſum, captiuam duxit captiuitatem: accipiet dona in hominibus.*] Correximus vulgatæ editionis, & codicum manuſcriptorum ſuppetiis, accepit dona in hominibus. Nec refert quod in psalmo alia ſit perſona. Satis enim eſt vt tempus ſeruetur. Accommodauimus autem poſtea ſecundi, & tertij capitis initium ad vulgatæ editionis diſtinctionem. Aliud enim, quam eſſet in vulgata, habebat initiũ, præter Hieronymi ipſius mentem.

Cap. III.

De pilis, inquit, habeat, non de lana: Aliud auſteræ veſtis indicium eſt, aliud luxuriæ mollioris, zona autem pellicea, qua accinctus fuit & Eſaias, mortificationis cingulum eſt.] Magis placuit Brixianorum codicum lectio: Mortificationis ſymbolum eſt, hoc eſt ſignum: ſicut dixerat antea auſteræ veſtis indicium.

Siue qui ignis eſt Spiritus ſanctus, vt Acta Apoſtolorũ docent: Quo deſcendente ſedit quaſi ignis ſuper linguas credentium.] Correximus, ſedit quaſi ignis ſuper ſingulos credentium, ex Brixia codicibus Act. 2. ſeditque ſupra ſingulos eorum, *καθὼς τὸ πνεῦμα ἕλυθεν ἐπὶ τοὺς ἀκούοντες.*

Cap. IV.

Et habitauit in ciuitate Capharnaum maritima.] Text. Expunximus vocem ciuitate, de eſt enim in vulgata editione, & Græco codice. Eamque non habet Hieronymus S. Hieron. Tom. 6.

Eſaiæ 9. dum locum hunc citat.

Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnã.] Text. Correximus, populus qui ſedebat in tenebris, ex vulgata editione & Græco codice qui legit *καθήμενος*. Quam lectionem, vt genuinam Matthæi, ipſemet Hieronymus agnoſcit in commentario ſuper nouum Eſaiæ caput: *Quamuis ibi tam ipſe quam Lxx. legant, ambulabat, & eam lectionem vox Hebraica *יָשַׁב* tueatur: Qui locus hunc vitiauit. In Matthæo igitur ſedebat. In Eſaiã autem, ambulabat, legendum eſt: *Quam vtramque diuerſitatem agnoſcens ibi Hieronymus in Commentario, ait inter cetera: Ita vt populus, qui vel ſedebat, vel ambulabat in tenebris, lucem videret.**

Cap. v.

Inter *πάθος* & *πρασάειον*, id eſt inter paſſionem & propaſſionem hoc intereſt: quod paſſio reputatur in vitium: propaſſio licet vitij culpam habeat, tamen non tenetur in crimine.] Correximus, ab exemplaribus moniti: propaſſio licet initij culpam habeat, tamen non tenetur in crimine. Eſt enim propaſſio ea, quam nos tentationem vocamus: quæ quidem ad culpam initium eſt, non tamen reputatur in crimine, ſi non accedat conſenſus.

Et Hieremias in lamentationibus: *Bonum eſt homini cum ſederit ab adoleſcentia ſua.*] Correximus, ex cunctis editionibus, cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua. Alioqui non etiam viri ſancti mentem aliter citatum teſtimonium aſſequeretur. Locus eſt. Thren. 3. Hebraicum, *שָׁבַע לַגְּבוּר בְּיָשָׁרָא* Græcum, *ἀγαθὸν ἀνδρὶ ὄντι ἀπὸ ζῦνός ἐν νεότητι αὐτοῦ.*

Cap. vii.

Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini.] Text. Expunximus, hunc verſum: Nolite condemnare, & non condemnabimini. Eo quod conſtanter & non ſolum in Græco, ſed in cunctis apud me manuſcriptis, qui ſunt numero quadraginta ſex, deſit codicibus: meritoque illum, vt non genuinum in marginem Louanienſes Theologi reiecerunt: Hieronymus illum certe non habet, Adiectus eſt autem ex Luca:

Q

Sic enim sæpe in Bibliis locus loco suppletus est.

Neque mittatis margaritas vestras ante porcos: ne forte conculcent eas pedibus suis, & canes conuersi dirumpant vos.] Text. Vox, canes, superflua est, propterea que à nobis cancellata: carent enim ea non solum omnes fere manuscripti codices, verum etiam meliores impressi: ut qui Gryphij & Louanienfium Theologorum sunt. Nec eam in commentario agnoscit Hieronymus.

Cap. viii.

Nam & ego homo sum sub potestate constitutus.] Text. Sic legit vulgata editio. Græcus autem codex: *ἐγὼ αὐτὸς παρὰ τοῦ εἰμι ἵνα εἴπωμαι.* Ego homo sum sub potestate. Vtraque lectio bona.

Et ille pariter sensus impletur, de quo supra diximus in centurione, fidem gentilium fieri prerogatiuam.] Correximus ad fidem manuscriptorum codicum: De quo supra diximus, in centurionis fide gentium fieri prerogatiuam.

Cap. ix.

Vterque enim populus cæcus erat, Domino per hoc seculum transeunte, & cupienti reuerti ad domum suam.] Emendauimus, cupiente: Exponit enim illud, Cum autem venisset Iesus in Domum.

Cap. xi.

Pauperes euangelizantur: Vel pauperes spiritu, vel certe operibus pauperes, ut nulla inter nobiles & ignobiles, inter diuites & egenos in predicatione distantia sit.] Correximus ad exemplarium fidem: vel certe opibus pauperes.

Cap. xii.

Constringit eos Syllogismo, quem Græci vocant ἀποκτον, nos ineuitabilem possumus appellare: qui interrogatos hinc inde concludit, & utroque cornu premit.] Ideo dicit utroque cornu premit, quod cornutus etiā huiusmodi Syllogismus appellatur: veluti hinc inde, tanquam Phalangium cornu aduersarios appetat. Interrogatus hic antea legebatur.

Quidam fratres Domini de alia vxore Ioseph filios suscipantur, sequentes deliramenta apocryphorum, & à quadam Escham muliercula confingentes.] Alia lectio: Et quandam Escham mulierculam confingentes, quæ nobis magis placuit: sicut displicuit illa. Et quandam mæcham mulierculam confingentes: Aiebant enim huiusmodi Apocryphorum sectatores, aliam Ioseph habuisse vxorem, eiusque nomen Escham fuisse asseuerabant, ex eaque fratres domini vocatos progenitos contendebant. At tolerabiliores hi quam Heluidius, qui ex ipsa Maria Virgine & Ioseph post Christum eos natos blasphemabat: quippe cum ex alia vxore Ioseph fratres domini dictos, aliqui nostratibus natos asseuerent: licet verior sit Hieronymi sententia, ex sorore Mariæ Virginis, quæ Christi matertera fuit, illos progenitos, ut ex Hypolito martyre, Epiphano, ipsoque Euangelio clare apparet. Tractamus nos hoc ipsum proprio in opere, quod suo edetur tempore. Hieronymi sententiam D. Thomas multis in locis sequitur, sed præcipue in tertia parte summæ quæst. 58. Articul. 3. & in hoc euangelij capite.

Cap. xiii.

Vt adimpleatur in eis propheta Esaiæ.] Text. Correximus, & adimpletur: *ὡς ἀπὸ πνεύματος,* est in Græco: & ita

habent impressi meliores codices, & ex manuscriptis apud me plures, & vetustissimus S. Pauli in via Ostiensis liber.

Lubrica est earum possessio: dum huc, illucque circumferuntur, & instabili gradu vel habentes deferunt, vel non habentes resarciunt.] Refercunt, melior lectio, quam habent manuscripti codices. Itaque nos emendauimus. Refercunt, id est, replent. Diuitiæ enim lubricæ sunt, & vel habentes deferunt, vel non habentem replent.

Si habuero tantam fidem ita ut monies transferā.] Correximus totam fidem, quod est Græce 1. Cor. 13. *ὡς ἂν ἄρτιον πείσῃ.* In quem sensum vulgata editio legit, omnem fidem: & Hieronymus subdit. Ergo quod dominus dixit fide fieri, quæ grano sinapis comparatur, hoc Apostolus docet tota fide fieri posse.

Cap. xiv.

Ego non excuso Herodem, quod inuitus & nolens propter iuramentum homicidium fecerit. Qui ad hoc forte iurauit, ut futura occasione machinas præpararet.] Correximus, occisioni, ex manuscriptis codicibus.

Herodias timens ne Herodes aliquando respiceret, vel Philippo fratri amicus fieret.] Correximus, respisceret.

Si sciremus quid in nostra lingua resonaret Genezareth.] Genezareth, quod est Hebraicè גֶּזְרַתַּיִם interpretatur, vallis florida: quæ expositio Hieronymi sensum assequitur, dum de littore, & tranquillissimo portu, quo Ecclesiæ nauem Christus transduxit, mentionem facit.

Cap. xv.

Et quia crebro teritur in ecclesiasticis scripturis, scandalum: breuiter dicamus, quid significet σκάνδιον, & scandalum, nos offendiculum, vel ruinam, & impactionem pedis possumus dicere.] Pro σκάνδιον, quæ vox nihil hic ad propositum, correximus σκάνδιον, quo nomine Græci offendiculum vocant, à σκάνδιον, quod est offendere, idemque profus est quod scandalum: σκάνδιον autem obliquum, tortuosumque significat.

Dicit & ipse: Dei agricultura, Dei edificatio estis: & in alio loco: Cooperatores Dei sumus.] Correximus, & in eodem loco, quod alibi quoque à nobis factum est: Mutuo enim inter se iuncta 1. Cor. 3. hæc testimonia sunt. Dei enim, inquit vulgata editio, sumus adiutores, De agricultura estis, Dei edificatio estis. Pro adiutores, cooperatores Hieronymus dixit: quod Græcæ voci συνεργοί magis respondet. Græcæ linguæ imperitus aliquis, & ad fidem Latinæ tantum editionis testimonium examinans, nec vbi erat inueniens, locum initio vitiauit.

Quamuis enim tenuis humor, & liquens esca in corpus fundatur: tamen cum in venis & artubus concocta fuerit & digesta per occultos meatus corporis, quos Græci πόρος vocant, ad inferiora dilabitur, & in recessum vadit.] Verba, in corpus fundantur, sine quibus sensus nullus, à nobis ex ipsomet Hieronymo è loco superiori, reposita sunt.

Cap. xvi.

Illud quoque quod in psalmo legimus: Filij hominum vsquequo graui corde, in Hebræo dicitur, filij Adam.] Ita fuisse olim Hebraicū codicē Ps. 4. non solū ex hoc Hieronymi testimonio, sed clare etiam ex ipsis constat Lxx. qui transfulerunt *ὁμοίως ἀνθρώπων.* Quippe eam vocem Hebraicam

braicam אֵשׁ אֲדָמָה semper interpretantur: אֵשׁ autem אֲדָמָה reddat Psalmo primo, אֵשׁ אֲדָמָה אֲשֶׁר־אֵשׁ אֲדָמָה. Psalmo III. אֵשׁ אֲדָמָה אֲשֶׁר־אֵשׁ אֲדָמָה. 1. Reg. 26. הָלָא אֵשׁ אֲדָמָה. Et ita alibi semper. Sicut enim Græce אֲדָמָה, & Latine hominem: Ita אֵשׁ Græce אֲדָמָה, & Latine virum vocamus. Illum enim quarti psalmi locum Iudæos corrupisse, apparet etiam ex eo, quod pro לְכַחֵל substitutederint לְכַחֵל, & pro כְּכֹדֵי graues, fecerint כְּכֹדֵי gloria mea. Vera, n. illius loci, & vetustissima lectio est ea, quæ Latina, Græcaq; Lxx. editiones retinuerunt. Hoc est: Filij hominum vsquequo graui corde: Vt quid diligitis vanitatem: Et non, quam corrupte Iudæi nunc legunt: Filij viri vsquequo gloria mea ad ignominiam: Vt quid diligitis vanitatem: Vera me hic prædere, non solum Hieronymi & Lxx. constat auctoritate: sed ex ipsa etiã Hebraici idiomatis proprietate, ipsoque etiam sensu, diserte apparet. Corrupisse autem Hebræos initio nascentis Ecclesiæ loca alia, quæ illustre de Christo testimonium propalarent, præclarissimus testis est Iustinus Martyr, qui centesimo à Christo vixit anno in libro contra Tryphonem Iudæum. Eius generis illud inter cætera recedens, in quo de Christi cruce Psalmista loquebatur, scribens, psal. 95. Dicite in gentibus, quia dominus regnavit à ligno. Abstulerunt enim ex Hebraico codice vocem, à ligno: Quod verum fuisse, non solum Iustinus prodit, asserens adhuc suo tempore extasse incorruptos codices, qui eam haberent, sed Ecclesia etiam canit, dum ait. Impleta sunt quæ concinit David fidelis carmine, dicens in nationibus, regnavit à ligno Deus. Sunt etiam apud me vetustissimi aliquot manuscripti Bibliorum codices, è cænobio Montis Cassini, qui vocem eam adhuc retinent.

Cap. xvii.

Et ecce apparuit illis Moyses & Elias cum eo loquentes.] Emendauimus, apparuerunt, ex Græco ἀπέδησαν, & vulgata editione, tam in codice, quam in commentario.

Vox quoque de celo patris loquentis auditur: quæ & testimonium perhibeat filio, & Petri errore sublato doceat veritatem.] Correximus, & Petrum, errore sublato, doceat veritatem. Supra quoque, vbi legebatur, Erras Petre, sicut & alius euangelistæ testatur, Nescis quid dicas: Correximus, & sicut alius Euangelista testatur. Vtrumque exemplarium ope.

Cap. xviii.

Scio quosdam istum qui habebat decem millia talenta, diabolum interpretari cuius uxorem, & filios venundatos, perseuerante illo in malitia, insipientiam, & malas cogitationes intelligi volunt.] Correximus, venundandos, ex Medicæo Carthusiano, & Fesulano codicibus. Constat enim ex Euangelio iustos quidem illos venundari, sed ad preces serui non fuisse venundatos.

Cap. xix.

Non dixit, qui reliquistis omnia: Hoc enim & Socrates fecit philosophus: Et multi alij diuitias contempserunt.] Emendauimus, Crates, pro Socrates, Brixianorum codicum monitu. A Crate enim, non à Socrate, qui nec diues fuisse legitur, id factum proditur. Error natus, quod notior ac celebrior esset Socrates quam Crates, & nomen sit fere idem: Hieronymus de Crate multis in locis hoc asserit. Ad Paulinum de institutione monachi. Crates ille Thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit: nec putauit se simul posse & virtutes, & diuitias possidere. Item ad Pammachium de obitu Paulinæ uxoris. Et tamen non satis perfectò & consummato viro, opes contemnere, pecuniam dissipare, & proiicere quod in momento & perdi & inueniri potest. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes, fecerunt plurimi, quos vitiosissimos legimus. Item ad Lucinum, Aurum deponere in-

S. Hieronymi, Tom. 6.

cipientium est, non perfectorum. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes. Item libro secundo contra Iouinianum, Et Crates ille Thebanus proiecto in mare non paruo auri pondere: Abite, inquit, pessum malæ cupiditates. Ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis.

Cap. xx.

Tolle quod tuum est & vade. Iudæos intellige, non gratia, sed opere saluatos. Qui enim fecerit eam viuet in ea. Vnde dicitur ad eum: An oculus tuus, &c.] Sic corrupte legebatur antea. Nos Florentinorum, & Brixianorum codicum suffragio, ita emendauimus. Iudæus in lege, non gratia, sed opere saluatur. Alioqui non respondet. Qui enim fecerit eam scilicet legem, viuet in ea: nisi de lege ipsa mentio prius sit facta: Nec etiam conuenit. Vnde dicitur ad eum scilicet Iudæum, nisi Iudæos, non Iudæus legatur.

Cap. xxi.

Pullus quoque lasciuus, & fratrum impatiens cum matre, secundum euangelium Lucæ, multos habebat dominos, non vno errori, & dogmati subditos.] Tres è Florentia codices. Medicæus, Carthusianus, & Fesulanus: Item aliqui è Brixia, legunt. Multos habebat dominos, non vni errori, & dogmati subditos. Hoc est, Pullus asinæ, quo gægium populus significatur, propterea multos habuisse dominos dicitur: quod ipse non vno tantum errore, vnoque dogmate teneretur obnoxius, sed multis erroribus dogmatibusque subditus esset: Multos dominos, multos vocans errores. Quæ lectio verior est, & sensum Sanctissimi viri magis assequitur.

Qui à propheta mons corruptus appellatur.] Hier. 51. ὄρος διαφθαρῆδος scribitur. Vbi nos habemus, pestifer.

Cap. xxii.

Pistariola illa decalogi, phylacteria vocabant.] Emendauimus, Pyctariola, est enim πυκτῆριος libellus, epistolium, tabella, prauaque scriptura: vox ducta πυκτῆριος, & πυκτῆριος: quo nomine liber significatur: De qua re vide Suidam. Lamprius in Alexandro, Et perlegebat cuncta Pyctatia: Ab eo Hieronymus Pyctatiolum dixit.

Scribæ & Pharisei totum lustrantes orbem, propter negotiationes, vel diuersa lucra, tam à discipulis captanda, quæ per imaginem sanctitatis, studij habebant de gentibus facere proselytum, id est aduenam.] Tres prædicti codices ita legunt: vel diuersa lucra à discipulis captanda, quasi per imaginem sanctitatis. Nos nihil mutauimus. Vtraque enim lectio bona, nisi quod pro studij, studium reposuimus.

Si quis in contentione, seu in aliquo iurgio, vel in causæ ambiguo, iurasset in templo, & postea conuictus esset mendacij, non tenebatur criminis eius.] Correximus, non tenebatur criminis reus, iisdem talibus opitulantibus codicibus: & statim, tenebat pro retinebat, ibi: Periurij reum nemo retinebat.

Si autem periurasset in dono, vel in oblationibus: Hoc est in hostiis, in victimis, & in similia, & cæteris quæ offeruntur Deo super altare: hæc studiosissime repetebantur.] Correximus, & in similia, Carthusiano codice, ipsoque orationis contextu suppetias suggerentibus: Alioqui opus non erat subdere, & cæteris. De similia autem quæ farinæ flos erat oblatione, quæ proprie donum, vt à sacrificio differret, appellabatur, habes in Leuitico, & Numeris multa.

Barachia lingua nostra, benedictus domini dicitur: & sacer-

domis Ioiada iustitia, Hebræo nomine dno. stratur.] Quod Barachias, id est ברכיהו Benedictū domini significet, nemo Hebraice eruditus ignorat. Quod autem Ioiada, hoc est יודיע domini iustitia exponatur, nemo sciret, nisi iustitia pro bonitate ipsa, quod sæpe fit in scripturis sacris, acciperetur. Quippe cum alio qui Ioiada, domini cognitio seu sciētia interpretatur, non autem domini iustitia. Late enim iustitiæ vox patet: vnde Psalmus 18. Iustitiæ domini rectæ, lætificantes corda: Præceptum domini lucidum, illuminans oculos, similem habet significationem. Voxque Hebraica ibi non est יודיע sed יודיע. Sicut in Psalmo 17. Et iustitias eius non repuli à me: pro iustitiis eius, יודיע legitur in Hebræo.

Hierusalem non saxa, & edificia ciuitatis, sed habitatores vocat, quam patris affectu plāgit: sicut in alio loco legimus: quod videns eam fleuerit.] Vox, plangit, codicū suffragio à nobis reposita est.

Cap. XXIII.

Quomodo, inquit, quando teneres fuerint in arbore ficus clauiculi, & gemma erumpit in florem, cortexque folia parturit, intelligitis astatu aduentum.] Correximus, ad fidem manuscriptorum codicum. Quando teneri fuerint in arbore ficus cauliculi.

Tunc duo erunt in agro: Vnus assumetur & vnus relinquetur: Duo in lecto: Vna assumetur, & vna relinquetur. Duo in lecto: Vnus assumetur, & vnus relinquetur. Hic tertius versus: Duo in lecto: Vnus assumetur, & vnus relinquetur: additus est ex Evangelio Lucæ c. 17. qui illū habet. Sæpe enim, vt alibi diximus, in Bibliis locus vnus ex altero suppletus est: Quod ante ipsū Hieronymū factū, in epistola ad Damasū, quā quatuor præfixit Euāgelii, dilucide his verbis ille conqueritur. Magnus si quidem hic in nostris codicibus error inoleuit, dum quod in eadem re alius Euangelista plus dixit, in alio, quia minus putauerit, addiderunt: Vel dum eūdem sensum alius aliter expressit. Ille qui vnum è quatuor primum legerat, ad eius exemplum ceteros quoque existimauerit emendandos. Quod autē hic versus, de quo diximus, desit in Matthæo, non solum constat ex multis manuscriptis exemplaribus, & etiam ex Græco codice, qui illo carent. Item ex Louanensium theologorum editione, qui cum vt adscititium è codice in marginem reiecerunt: Sed præclare, dilucideque ex Hieronymo id ipsum apparet: Nusquam enim in commentario, cum alios duos exponat, de illo meminit. Tunc, inquit Hieronymus, duo erunt in agro, quando tempore videbitur consummationis atque iudicij in agro pariter inuenientur, eundem habentes laborem, & quasi parem sementem: sed fructus laboris non æque recipientes. Duæ quoque molentes simul erunt, vna assumetur, & vna relinquetur. In duobus qui in agro commorantur, & in duabus, quæ pariter molunt, vel synagogam intellige, vel ecclesiam: quod simul molere videantur in lege, & de eisdem scripturis farinam terere præceptorum Dei. Item in fine capituli. Sæpe diximus hypocritam, aliud esse, aliud ostendere: sicut & in agro, & in mola idem videbatur facere, quod ecclesiasticus vir. Sed exitus diuersæ voluntatis apparuit. Item paulo post initium capituli 25. Sicut enim duo in agro, & duæ molentes, duos significant populos, Christianorum, & Iudæorum, siue sanctorum, & peccatorū: qui in ecclesia, cōstituti videntur quidem & ipsi arare, & molere, sed cuncta in hypocritis faciunt. Et clarissime infra, dum exponit ea verba, Vigilate itaque. Ex hoc ergo quod infert: Vigilate, quia nescitis diem, neque horam, intelliguntur vniuersa, quæ dixit: id est, de duobus, qui in agro sunt, & de duabus molentibus, & de patre familias credidit substantiam, & de decem virginibus, Ex quibus sole clarius liquet, Hieronymum eo versiculo caruisse. Illū enim semper omittit, & quamuis tam ea quæ præcedant, quam etiam quæ sequantur connumeret interpreteturque de eo tamen ne verbum quidem in Matthæo faciat. Hoc diximus ne quis obganniat, si viderit à nobis illud in Matthæo:

omissum est enim, vt diximus, in Lucæ, nō etiam in Matthæi euangelio.

Cap. xxv.

Qui idcirco omnes virgines appellantur: quia gloriantur in vnus Dei notitia, & mens eorum idololatriæ turbine nō constupratur.] Correximus, idololatriæ turba, ad fidem manuscriptorum codicum, præsertim Medicei, Carthusiani, & Fesulani. Quia gloriantur, inquit, in vnus Dei notitia, nec idolorū turba, ac multitudine cōstupratur, propterea virgines appellantur: Meretrices enim turbis populorum diuaricant pedes suos.

Et postquam illud tempus transferit, securitate præsumpta, festum cunctis agentibus diem.] Emendauimus, festū cunctos agere diem, ex Brixianis exemplaribus: alioqui nullus sensus.

Omnes virgines surrexerunt, ornauerunt vnaqueque lampades suas, id est sensus, in quibus oleum scientiæ recipiebāt: vt haberēt opera virtutum, quæ ante verum iudicem resulgerent.] Correximus, ex tribus illis Florētinis codicibus, iunctis etiam Brixianis aliquot: Vt alerent opera virtutum: sic enim ad naturam olei, quo lumen alitur, magis alluditur.

Non noua opera parare sed præteritorum coguntur rationem exolvere.] Correximus, eorundem codicum suffragio, Non noua opera parare.

Quando fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.] Correximus. Quandiu, vt est in vulgata editione, εἰς τὸ ἄσπετον enim Græce idem est, quod Quandiu, Quatenus.

Cap. xxvi.

Gethsemani interpretatur, vallis pinguium.] Vt valem pinguium significet, legendum est Gethsemani, quod est Hebraicè, גת שמני: Verum quia Græce scriptum in Matthæo inuenitur γεθσημανεῖ aliqui Hebraice periti, Syriaca potius nomina esse שמני גת, quā Hebraica putant: significareque asserunt, Pecuarium butyri: Quippe cum apud Syros) quorum lingua è Babylone aucta tunc vtebantur Iudæi גת idem sit quod Hebraicè שמני & שמן, idem quod חמאה, id est butyrum: Veluti locus dictus sit à butyro, quod ibi exprimebatur. Hieronymus Hebraicam semper sequens nomenclaturam, etiam in libro de nominibus Hebræis, perstans in sententia, valem pinguedinum interpretatur: שמני pro שמנים vocem accipiens.

Respondeant, quomodo exponit illud quod ex persona Dei per Ezechielem dicitur: Et in omnibus istis cōtristabas me.] Sic legitur ad verbum apud Lxx. Ezech. 16. כִּי עָרַפְתִּי לְפָנָיו וְעָרַפְתִּי לְפָנָיו: Quo in loco vulgata Latina legit editio: Et prouocasti me in omnibus his.

Ne nos inueniant quasi timentes, & retrahentes, vltro pergamus ad mortem.] Correximus, retractantes, ex tribus illis Florentiæ codicibus.

Quid adiuras impiissime sacerdotum? Vt accuses, an vt credas? Si vt accuses, arguunt alij, voluntque condemnare tacentē: Si vt credas, quare confitenti credere noluit? Mutilus antea erat hic locus, nulloque sensu legebatur: Decret enim verbum, volūtque. Sensus autem est: Si tu Caiphas adiuras Christum, vt dicat tibi, an sit filius Dei: Aut hoc facis vt credas aut vt accuses. Si facis vt accuses, superflua est interrogatio tua: quippe cum absque te alij illum accusent, volūtque etiam tacentem morti addicere. Si autem hoc facis, vt credas, quare confitenti iam credere tu noluit?

Vt adimpleretur quod dictum est. Dedi maxillam meam alapis: & faciem meam non auerti à confusione sputorum.] Correximus, maxillas meas, ex iisdem tribus Florētis codicibus, & ipsis, quos citat Lxx. Ita enim ad verbum illi habent Εἶπα, ἔδωκα τὴν σιαγόμην μου εἰς ἐπίγραμμα, τὸ δὲ σπῆρμα μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ ἀσχημένου ἐμπύρου. Cap.

Cap. xxvii.

Tunc milites praesidis suscipientes Iesum in pratorio, congregauerunt ad eum uniuersam cohortem.] Tex. Melior lectio, in pratorium, ut est in vulgatis emendationibus codicibus impressis: Ea enim retinent omnia feruere apud me manuscripta Bibliorum exemplaria, hoc est, numero quadraginta, inter quae librum canonicum S. Pauli, saepe a me nominatum, plurimi facio: Assentiantur huic lectioni etiam antiquissimi Montis Cassini codices, Longobardicis characteribus conscripti, numero decem & septem, & Louanensium Theologorum omnes: Graecus codex eiusdem lectionis fons, ipse quoque legit, εις το προτιον. Iure igitur nos eam secuti, emendauimus, in pratorium, tam in textu, quam in commentario.

Et uenerunt in locum, qui dicitur Golgatha.] Golgotha non Golgatha, secundum vulgatam editionem legendum esset. Graece enim γολγοθα scriptum. Verum quia Hebraicum nomen est, seu uerius Syriacum (cuiusmodi sunt cuncta quae in Euangelis Hebraica putantur: Syriaca enim, siue Chaldaica, e Babylone relata, vulgo tunc erant in v-

su) גולגותא Golgotha, legendum: hoc enim nomine Caluariam illi uocant: sicuti Cacheldema, quod est Syriace חלל גמא, non Acheldemach, Ager sanguinis. Item אלי אלי למה שבקתני Eli, Eli, Lamma Sabachthani, Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti. Itē גבתא Gabatha, idem quod Graece λιθόστρωτον: hoc est lapidibus stratum: גב enim Syriace idem est, quod Hebraice סל, id est, uiam lapidibus sternere. Item טביתה Tabitha, טביתא, seu Damula Latine. Demum בני רגש Banerges, filij tonitruum. Haec enim omnia Hebraica esse nomina, nemo Hebraice peritus asseuerabit: Quippe cum Hebraice Ager non חלל sed שדה: Damula, non טביתה sed דוביתה: Tonitrus non בני רגש sed רעם: Dereliquisti me non שבקתני sed עזבתני: Puella non טליתה sed עלמה seu נערה, dicantur.

Cap. xxviii.

Erat autem aspectus eius sicut fulgor. Tex.] Emendauimus, fulgur, ex vulgata editione, quae nullo exemplari dissentiente, ita constanter legit, & ex Graeco, quod habet, εως εως.

IN EPISTOLAM AD GALATAS.

CAPVT I.

Fiducialiter agentes in nomine domini.] Emendauimus, agens. Act. 9.

Nunc hoc sufficiat, ut propter egregios mores, & incomparabilem fidem, sapientiamque non mediam, frater dictus sit domini.] Emendauimus, sapientiamque non modicam.

Cap. i.

Nec dum quippe ad eam mensuram peruenerat, ut possint ei Christi mercimonia ex equo cum maioribus credi, & eundem tenere negotiationis locum, quem Barnabas tenebat & Paulus.] Melior lectio nostrorum codicum. Ut eundem teneret, alioqui Latina locutio claudicat.

Congrega mihi omnes sacerdotes Baal.] Correximus, congregate, tam ex vulgata editione, quam ex Lxx. Verba sunt Hieu regis ad populum 4. Reg. 10. Vocate ad me, est in vulgata, & in Graeco καλέσατε τους ιερεας.

Cum autem uenisset Petrus Antiochiam.] Cephas est in vulgata, & in Graeco, & ita nos emendauimus, tam hic quam paulo infra. Licet enim idem sit Petrus & Cephas, ut late hic probat Hieronymus, & ut Ioannis primo legitur, Tu es Simo filius Iona: tu uocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus: tamen seruanda ubique nomenclatura est.

Aliquotiens cum adolescentulus Romae controuersias declamarem, & ad ueracissima fictis militibus exercerem, currebam ad tribumalia iudicum.] Licet militum nomen ad certaminis uocem magis respondere uideatur, tamen uetior lectio est, fictis litibus exerceret: ut legunt quatuor manuscripti Florentiae codices. Mediceus, Carthusianus, Fesulanus, & quartus e canobio S. Marci: & aliqui etiam Brixiani: Exemplaria quaedam similiter e Brixia habent, factis litibus exerceret.

Sed cum uidissem quod non recto pede incedunt ad ueritatem euangelij.] Correximus, incederet, ut in vulgata εχ ορθοποδισι tunc est in Graeco, pro ορθοποδισι: Vulgata ubique sibi constans, incederet, legit: altera lectio nec sensum, nec Grammatices sequitur regulam.

Non mihi gratis Christus est mortuus: In quo frustra credidi, si putauim absque fide eius in ueteri lege saluari.] Si potui, nostrorum codicum lectio melior.

Omnis caro faenum & omnis gloria eius quasi flos agri.] Emendauimus, quasi flos faeni: ut est in Lxx. Esa. 41. εως αυδος χριστου, codicum suffragio: Qui Hieronymi consuetudinem ignorabant, quod Lxx. scilicet, non suam ille citaret editionem, ex vulgata locum mutarunt: Qua in re saepe ab huiusmodi imperitis peccatum est.

Aliud est per legem mori, aliud legi mori. Quod legi moritur, uiuebat ei antequam moreretur.] Correximus, Quicquid legi moritur. Masculino. n. genere proferenda sententia est, unde sequitur, per euangelicam legem legi pristinae mortuus est.

Cap. III.

O insati Galatae, quis uos fascinauit non credere ueritati?] S. Hieron. Tom. 6.

Tex. Haec uerba, non credere ueritati, scribit in commentario, a se omissa, propterea quod in Origenis exemplaribus non inueniebatur. Legitur, inquit, in quibusdam codicibus. Quis uos fascinauit, non credere ueritati? Sed hoc quia in exemplaribus Adamantij non habetur, omisimus. Asserit hoc ipsum clarius infra, dum exponit ea capituli quinti uerba. Currebatis bene: qui uos impediuit ueritati non obedire? Ita scribens. Id quod nunc Latinus posuit interpretis: ueritati non obedire, & in Graeco scriptum est: μη αληθεια μη αεθεις in superiori loco ita interpretatus est, non credere ueritati. Quod quidem nos in uetustis codicibus, non haberi in suo loco annotauimus. Licet & Graeca exemplaria hoc errore confusa sint. Lectio ergo Hieronymi est: O insati Galatae, quis uos fascinauit? Uerba. n. quae sequuntur, non credere ueritati, deerant apud eum: Propterea inducta ea a nobis esse nemo miretur: quamuis in Graecis Latinisque codicibus inueniri non ignorem: Inducta sunt etiam a Hieronymo, quamuis suo tempore in Graecis quoque quibusdam exemplaribus inuenirentur.

Iustus autem ex fide mea uiuit.] Viuet legendum est. Sic enim habetur Habac. 2. tam Hebraice quam Graece apud Lxx. qui legunt צדקתי. De eo autem, ex fide mea, uel ex fide eius, diximus in annotationibus super Habacuc.

Quod est ostenderit Israel in legis opere manum suam, & eam prophetarum, & ipsis Saluatoris pollutam cruore contraxerit.] Correximus, subtraxerit: sicut superius dixerat: dehinc illo manum intrinsecus retrahente loquitur de Zaira, mystice interpretans quid sit quod obstetrix coccinum in illius manu ligauerit, & ille deinde manum retraxerit. Historia habetur. Gen. 38.

Cum etiam per angelos, qui in hominibus sunt, loquatur Deus in prophetis, dicente Aggeo. Et ait angelus qui loquebatur in me, ac deinceps inferente: Haec dicit dominus omnipotens.] Correximus ad fidem antiquorum codicum dicente Zacharia. In Zacharia enim cap. 2. penes Lxx. ita legitur. In Aggeo autem nusquam.

Mediator autem unus non est.] Text. correximus, unius non est, ex vulgata editione, ipsoque Graeco codice.

Cap. iv.

Deus iudicium tuum regi da, & potentiam tuam filio regis.] Correximus, cunctis codicibus, & editionibus adiuuantibus. Et iustitiam tuam filio regis. Psal. 71.

Ut eorum sedaret inuidiam, qui catechisati de eo fuerant, quod contra legem Moysi, & Deum faceret prophetarum.] Correximus ad exemplarium fidem, qui causati de eo fuerant.

Apostolus enim his quos stultos dixerat, quos paruulos appellarat, hanc sententiam temperauit, & specialem fecit, dum proprie ad personas, Galatasque dixerit.] Pro dixerit, direxit correximus codicum ope.

Obsequium enim, quo putauit amicos fieri ueritate decepta, non ita obsequium est, quam adlatio & assentationem clandestinas,

magis inimicitias, quā amicitias dici debere perspicuum est.] Sic falso legebatur antea, correximus: Nō tā obsequium est, & assentatio: quas clādestinas magis inimicitias dici debere, perspicuum est. Minutiora quādam alia hoc in capite emēdamus. Vt viuat, pro viuet, ibi. Ismael autem viuat in cōspectu tuo: vocem, nisi, in illo testimonio addentes. Quando veni ad vos, nō veni in sermone sapientiæ: sed homo humilis, atque contemptus, nihil, magnum deferēs nisi crucifixum. Et similia.

Cap. V.

Si circundamini, Christus vobis nihil prodest.] Vulgata editio constāter in cūctis exēplaribus tā impressis quā manuscriptis legit, nihil proderit: similiter & Græcus codex legit *οὐδὲν ἰσχύει*. Hieronymus in cōmētario quinquies, hoc est, vbiq; locū citat, legit, nihil prodest. Lectionem, ab exēplaribus Hieronymianis destituti mutare ausi non sumus. Ita enim forte ipse legebat.

Nā quod ait: Si circūdamini: tale est quasi dicere voluisset, si circūdamini.] Inepta prorsus, ac eadē replicatio: Correxi, Florētini, Brixianiq; codicib. opitulātib. Tale est, quasi dicere voluisset: si carne circūdamini. Statim quoq; Deo pro Deo sustituim⁹, ibi. Nos enim sumus circūcisio, qui spiritu Deo seruim⁹. Philip. 3.

Perdit ergo gratiā Christi, & euangeliū, quod tenuerat, amittit, qui in aliqua obseruatione legis se iustificari putat: & cū gratiā amiserit, à Christi fide destituitur, & in eius opere non cōquiescit:] Correxi, & in eius opere cōquiescit, id est, ab eius opere cessat: exponit enim seipsū statim, dū ait: *κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀποτίθεσθαι*, nō

vt in Latino male interpretatum est: Euacuati estis à Christo: sed in Christi opere cessastis. Alioqui sensus prorsus contrarius. Brixiani nos codices monuerunt.

Quod si cesset dilectio, & non sit charitas, per quam lex vniuersa cōpletur, publicum quoddam inter homines latrōcinium erit: vt contra se inuicem deferentes, seque mordentes, consummantur ab inuicem.] Correxi, codicum manuscriptorum suffragio defurentes.

Et inter octo euangeliū benedictiones.] Correxi, beatitudines exemplarium ope.

Cap. VI.

Qui autem infirmus est, holus manducet.] Correxi, manducat, ex vulgata editione. Rom 8.

Hi qui circūcidi Galatas volebant, disseminauerunt alia Paulū facere, alia predicare, & suo opere destruere sermonē.] Correxi, & suū opere destruere sermonem.

Has igitur persecutiones hi qui Galatas deprauauerāt, declinare cupiētes, circūcisionē pro defensione discipulis persuadebāt: quā nunc Apostolus cōfidentia in carne vocat: quod scilicet tā gentib. quas timebant, quā Iudæis, quib. volebant placere, circūcisionem in persecutione proponerent: Nam nec Iudæi persequi eos poterant nec Gentiles: quos volebant & profelytos circūcidere, & ipsos legis præcepta seruare.] Correxi, ad fidē manuscriptorū codicum: quos videbant & profelytos circūcidere: Sensus est. Circūcisos nec gentiles, nec Iudæi persequi poterant: Iudæi, quia videbāt illos profelytos circūcidere. Alioqui legendum fuisset, qui videbant. Manuscripti codices superias mihi tulerunt.

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS,

CAPVT I.

Nec putandum, quod in Latinis codicib. habetur, scriptum esse, in dilecto filio suo: sed simpliciter, in dilecto: Et siquidem esset additum, dilecto Dei, vel dilecto patris, esset simplex intelligentia, & omnium opinione vulgata, quod dominus noster Iesus Christus diligeretur à patre: sed magnum aliquid proprietati filij cōcederemus, cum sic filius diligeretur, vt cætera.] Quis nō videat hic mendum subesse, prorsusque contrariam Hieronymi sensui esse sententiā: Correxi, codicum ope: Sed nō magnum aliquid proprietati filij concederemus: cum sic filius diligeretur vt cætera.

Cap. II.

Facientes voluntatem carnis, & cogitationum.] Tex. Sic habet vulgata editio: Hieronymus tamen, mentium legit non cogitationum, quod est Græce *διανοιών*. Facientes inquires, non vnam voluntatem carnis, sed plures: & non solum voluntates carnis, sed etiam mentium: pro quo in Latinis codicibus habetur, cogitationum. Inter peccatum autem carnis, & mentium, hoc esse puto: quod carnis peccatū est impudicitia, atque luxuria: & ea quæ per ministerium eius in libidinibus explentur. Mentium vero delictum ad dogmata pertinet contraria veritati, & hæreticam prauitatem. Infra quoque id ipsum multis replicat. Correxi, ergo, ipsum secuti Hieronymum, mentium.

Cap. III.

Propterea curuo genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur.] Tex. Hieronymus nō habet ea verba: domini nostri Iesu Christi: legit autem hoc modo. Propterea curuo genua mea ad patrem, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur. Ait enim in cōmētario. Porro quod sequitur, ad patrem, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur: non vt in Latinis codicibus additum est: ad patrem domini nostri Iesu Christi: sed simpliciter, ad patrem, legendū: Vt Dei patris nomē, non domino nostro Iesu Christo, sed omnibus creaturis rationalibus cooptetur. Locum ergo ad Hieronymi mentem emendauimus.

Ceterum mecum ipse pertractans, vbi de gentibus paterni-

tatū vocabulum legerim, nunc interim aliud non inuenio, nisi vicesimū primi psalmi testimonium, in quo scriptum est. Et adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium: Et in nonagesimo quinto, & vicesimo octauo. Afferte domino patriæ gentium: afferte domino gloriam, & honorem: Afferte domino filios arietum.] In vicesimo octauo Psalmo, nulla de patriis mentio fit. Propterea cancellata à nobis sunt ea verba, & in vicesimo octauo, vna cum illo Psalmsi versu. Afferte domino filios arietum: Imperitus aliquis ea immiscuit, *καταρτία* est in Græco.

Tunc impleatur in omnibus plenitudine Dei.] In omni plenitudine Dei: vel potius, vt in vulgata legendum: In omnem plenitudinem Dei, quod est Græce: *εις πάντη τὴν πληροῦν*, & ita nos emendauimus.

Cap. IV.

Hieremias quoque in secundo alphabeto testatur, dicens, Vt humiliaret sub pedibus suis omnes vincos terræ.] Correxi, in tertio alphabeto, Inuenitur. n. hoc testimonium Threnorū, capite tertio: quod caput tertium, tertium quoque est alphabetum: Primo enim lamentationum capite, primum, secundo secundum, tertio tertium, quarto quartum, quod & vltimum est, alphabetum Hebraice comprehenditur. Quadruplici enim alphabeto ruinam vrbs Hierosolymitanæ Hieremias fleuit.

In fallacia hominum, in nequitia, ad circumuentionis errorem.] Correxi, ex ipsomet codice: Ad circumuentionem erroris.

Arbitror itaque de priori ita nunc dictum, & nobis quasi hominibus esse concessum, vt ad indignæ alicuius rei: faciem moueamur: tranquillitatemque mentis, velut lenis quadam aura conturbet nequaquam tamen intumentis gurgitis furoris impetu subleuemur.] Correxi, ad fidem manuscriptorum codicum: Nequaquā tamen intumentes gurgites, furoris impetu subleuemur.

Occidit super prophetas nostros.] Emendauimus, occide ex 8. cap. Amos propheta, cuius hæc verba sunt.

EX PROEMIO IN TERTIVM LIBRVM.

Quis sapiens, & intelligit hæc: prudens, & agnoscit ista.] Emendauimus, intelliget, agnoscer. Futurum enim tempus habent editiones omnes. Osee 14.

Tichicus enim silens interpretatur.] Ideo forte dicit Ty-chicum silentem interpretati, quod est Hebraice תיכוס: quia Psal. 50. תיכוס & דמא siue incerta, & Job. 38. viscera, significet: in quam sententiam facit, quod תיכוס crustis obducere notet Leuit. 14. & 1. Paralip. 29. quod est Ezech. 13. linire. alioqui תיכוס Græce, fortuitum, seu qui casu euenit signat. Cap. v.

Benedictus Deus: minora nescio sustinere, quam mereor.] Correximus, minora me scio sustinere, quam mereor: & infra, charitati pro charitate, in eo versu. Quæ magis vicina est charitati. Et inferius, lactantibus pro lactentibus, in eo versu. Væ, inquit saluator, prægnantibus, & lactantibus in die illa, quod est Græce δολοὶ καὶ Καὶς. Luc. 21. & Matth. 24. Quo in loco nos habemus, nutrientibus.

Ipsè est saluator corporis. Quoniam propinquior atque inferior est substantia Christi à natura ecclesiæ, propterea eam corporis Christi æstimo nominatam.] Correximus, codicum ope. Quoniam propinquior atque inferior est à substantia Christi natura ecclesiæ. Corpus enim capite inferius est, illique propinquum: & non contra.

Cap. vi.

Si genuerit vir centum filios, & annos plures vixerit, & multi fuerint dies annorum eius.] Vox, filios, deerat antea: verba sunt Ecclesiastæ capite sexto.

Et quod in corbonâ pro peccato virgo vel vidua, vel totam substantiâ suâ effundens, quilibet pauper obtulerat: hoc in Calendariam strenam, & Saturnaliâ sportulâ, & Minernale munus, grammaticus, & orator: aut in sumptus domesticos, aut in templi stipes, aut in sordidâ scorta conuertit.] Correximus: aut in sumptus domesticos templi stipes: quo modo corrigendū est etiâ in Gratiano C. Legunt. Dist. 37. Sensus est, aut in vsus domesticos, aut in sordidâ scorta, seu turpe lucrum, vt Gratianus legit, Presbyteros templi stipes, hoc est, quod templo donatum est, conuertere.

Fidelis autem Deus, qui non permittit vos tentari supra id quod potestis.] Correximus, permittet ex 1. Cor. 10.

Hæc autem omnium doctorū opinio est: quod aer iste, qui calum & terrâ mediis diuidens, inane appellatur, plenus sit cõtrarijs fortitudinibus.] Vagari dæmones per hunc aërem ad tentandos homines, supra quoque cap. 2. his verbis cla-

rius aperit. Princeps quippe aëris, & spiritus potestatis, qui in aëre isto est, diabolus intelligitur: qui nunc operatur in filiis diffidentia. In his enim, qui domino credunt non potest operari. De quo & infra ait. Non est nobis pugna aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus principatus, & potestates, aduersus rectores tenebrarū istarū, aduersus spiritalia nequitia in cælestibus. Nō quod diabolus & satellites eius, qui per mundū istū vagantes peccata hominibus insinuant, in cælo versari queant: de quo ob sua merita corruerunt: sed cælum dicitur aër iste, qui supra nos est, iuxta illud Saluatoris eloquium, considerate volatilia cæli, & cætera. Quāuis autem dæmones aliqui, ex inferno ad tentandos homines egressi, versentur in aëre (qui tenebrosus & caligine plenus ad hoc ipsum illis debetur) habent tamen secum, quocumque perrexerint, inferni pœnas: quippe cum infernus ob sua de merita proprius eorū locus, & carcer sit: Sicut & bonis angelis non dominuitur gloria: propterea quod in ministerium, & auxilium è cælo ad nos mittantur: si quidē scriptum est, Angeli eorum semper vidēt faciem patris mei, qui in cælis est. Hoc autem eueniet vsque ad diē iudicij, post illud enim tempus tam boni angeli omnes in cælo quam cuncti mali in inferno in perpetuum erunt: Et hoc modo exponendus est D. Hieronymus, quando alibi sub iudicij diem, dæmones ex aëre in infernum (ad perpetuā scilicet mansionem (detrudendos asserit: sicut verissime, doctissimeq; hoc ipsum in Augustino interpretatur Catholica veritatis assertor, & orthodoxæ fidei acerrimus præpugnator D. Thomas in prima parte summæ q. 64. art. 4. & alibi multis in locis: præter quod receptum penes Theologos est, vsque ad illum diem, pœnâ, quam accidentalem vocant, ob mala, quæ quotidie operatur, demonibus augeri: vt satis hoc ipsum cõstare potest ex eodem D. Thoma, super quartum librum sententiarū dist. 50. & aliis in locis. Hunc autem præcipitum ecclesiæ doctorum, Pij V. Pontificis Opt. Max. mandato, Illustrissimus Cardinalis Vincētius Iustinianus D. Dominici ordinis Primas: Et eruditissimus simul, ac nunquā satis laudatus, F. Thomas Marriques, sacri Palatii magister (qui in restituēdo Hieronymo primus manū impulit, & sæpe operis pondere fatiscens subleuauit animauitq; omni ex parte emendatissimum, integræ Romæ impressum, magna Catholicorum omnium vtilitate, nuper Christi Ecclesiæ reddiderunt.

IN EPISTOLAM AD TITVM,

CAPVT I.

AT nunc cernimus plurimos hanc rem beneficium facere: vt non querant eos in Ecclesia columnas erigere: quos plus cognoscant Ecclesiæ prodesse: sed quos vel ipsi amant.] Ita ex Gratiano 8. q. cap. Moyses, hunc locum restituiimus. Antiqua enim lectio erat: Vt non querat eos, qui possunt Ecclesiæ plus prodesse, & in Ecclesiæ erigere columnas: sed quos vel ipsi amant.

Cum autem nequam filius in vna tecum communicat domo.] Magis placuit quorundam codicum lectio: in vna tecum conuiuat domo.

Et à vino abstinere, & ab vna passa, & à dilutiori, quæ solet ex vinaceis fieri, potione: omni que sicera, quæ mentem ab integra sanitate peruertit.] Correximus, & à delicatiori.

Corrumpunt mores bonos colloquia mala.] Clemens Alexandrinus primo Stromatum libro, scribit Paulam Iambo tragico vti, dum dicit φθειροσυνήθη καὶ οὐκ ἀγαθὰ καὶ κακὰ. In eundem sensum Iambum esse ex Menandri comædia sumptum Hieronymus scribit. Constat similiter ex Arati Phænomenis sumptum, quod Act. 17. similiter Paulus vsurpat, dū ait: Sicut & quidā vestrorum poetarū dixerunt: Ipsius enim & genus sumus: τὸ γὰρ καὶ γένος ἐστὶν Ἰωνῶν, inquit, Aratus: Illud autem, κρητὲς αἰεὶ λέγουσι, καὶ ἀπιστία, καὶ εὐσεβεία ἀργαί: quod est Latine: Cretenses semper mendaces, malæ bestia, ventres pigri: Epimenidis poetæ esse, à Calimacho quoque vsurpatum erudite Hieronymus scribit. Aram autem ἀγνοῶ θεῶν, hoc est, Ignoro Deo,

ab Atheniensibus erectâ, non solū ex Actis Apostolorum, verū etiâ ex Diogene Laërtio in vita Epimenidis diserte apparet. Diogenis autem verba sunt hæc. Vnde & Athenienses cum aliquando peste laborarent, responso à Pythia accepto, urbem expiari oportere, Niciam Nicerati filium nauis misere, Epimenidemque ex Creta aduocarūt. Profectus autem Olympiade xxvii. lustrauit urbem, pestemque compescuit hoc modo. Sumpsit oues nigro, & candido vellere, duxitque in Arim pagum, atque inde quo vellent, abire permisit: his qui illas sequebantur mandas, vbicumque illæ accubissent, singulas mactarent peculiari cuiuspiam Deo: Atque in hunc modum quieuit lues. Ex eo iam, hodieque per Atheniensem pagos, aras sine nomine inueniri certum est, in eius, quæ tum facta est expiationis memoriam. Non tamen propterea falsum esse quod Hieronymus prodit, dicendum: Aram scilicet erectam fuisse cum hac inscriptione. Diis Asia, & Europe, & Africæ: Diis ignotis, & peregrinis. Constat quippe ex eo ignotis, & peregrinis Diis aras statutas: alterâque inscriptione alterâ exponere potius, quâ destruere: præfertim cū ex multis aris, quas multas fuisse cõstat ex Diogene, vna primo, altera secundo modo inscribi potuerit.

Cap. ii.

Ita ne illa erubescat etiâ secretū cubile.] Hoc est, ita liberis procreandis honeste ac pudice operam nauet, vt ne in ipso quidem cubili turpe aliquid agat, propterea ve illud erubescat: Olim, erubescet. Quamuis sint qui magis per

affirmationem legi debere autument, in hunc modum. Ita illa erubescet etiam secretum cubile: Hoc est, si Deū ante oculos semper habebit, erubescet etiam in secreto cubili aliquid inhonestum, ac impudicum agere.

Possimus & pudicitiam & incorruptionem: & in doctrina integritate interpretari.] Melior lectio, quā nos restitimus. Possimus & pudicitia incorruptionem etiam in doctrina integritate interpretari. Supra quoque restitimus illum locum. Verbum autē domini blasphematur, vel cum contemnitur Dei prima sententia, & pro nihilo ducitur: vel cum Christi infamatur euangelium, & cætera. Confer loca, & quā recte sint emendata, cognosces.

Vt cunctū populum. cui president, conuersione, sermone, ac scientia precedant.] Ita ex Gratiano VII. q. i. cap. qualis, restitimus: In quo ultra ædituos, quos custodes ædium ipse vocat, fit mentio etiam de acolythis.

Cap. III.

*Viificauit nos in vitam æternam. Cuncta manuscrip-
ta apud me exemplaria, legūt: iustificauit: quod verbū
magis conuenit testimonio illi, quod exponit: Vt iustifi-
cati illius gratia, hæredes efficiamur secundum spem vi-
tæ æternæ.*

*Vnde & nobis cura fuit omnes veteris legis libros, quos
vir doctus Adamantius in exempla digesserat, de Casarien-
si Bibliotheca descriptos, ex ipsis authenticis emendare. Cor-
reximus, in exempla digesserat. Sic enim vocauit Orige-
nes laborem suum, in quo sex veteris instrumenti edi-
tiones, columnis inter se separatas, in vnum volumen
collegit, hoc est, editiones, Lxx. Aquilæ, Symmachi,
Theodotionis. Itemque quintam, & sextam, in do-
liis repertas: vt alibi ex Epiphano me scripsisse memi-
ni.*

*Inter hæresim, & schisma hoc esse arbitramur, quod hæ-
resis peruersum dogma habeat: schisma propter episcopalem
dissensionem de ecclesia pariter separet: quod quidem in prin-
cipio aliqua ex parte intelligi potest diuersum. Ceterum nul-
lum schisma non sibi aliquam constringit hæresim, vt recte ab
ecclesia recessisse videatur.] Ita ex Gratiano cap. inter 24.
q. 3. & ex manuscriptis codicibus locū restitimus. An-
tea, interpretantur, & pro pariter separet, separetur: &
vox, diuersum deerrat.*

*Omnia vestra in fide fiant.] Correximus ad sensum ip-
sius Hieronymi, loquitur enim de charitate, & ad fidem
vulgatæ additionis cum Græcæ, tum Latine. Omnia ve-
stra in charitate fiant. Locus est 1. Cor. 16. Vnde & sub-
dit. Diligite inimicos vestros, &c.*

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM,

EX PRO O E M I O.

*Qui nolunt inter epistolas Pauli recipere, quæ ad Phile-
monem scribitur, aiunt, & cætera.] Correximus, ad
fidem Flarentinorum codicum, Qui volunt. Rationes
enim, quas subiungit, sunt pro illis, qui volunt hanc epi-
stolam recipere, vt Pauli epistolam, non pro illis qui con-
trarium asserbant.*

*Excepto domino nostro Iesu Christo, in nullo sanctum Spi-
ritum remansisse.] Correximus, permansisse, ex cunctis
codicibus, & ex ipso euangelio Ioannis, quod statim ci-
tat: Vt super quem vidisset Spiritum sanctum descen-
dentem, & manentem in eo, ipsum esse cognosceret.*

*Asserere à se refugari Spiritum sanctum, si corpusculi
pauli per necessitatibus seruiamus.] Correximus, Asserere
fugari Spiritum sanctum.*

*Si autem breuitas habetur contemptui: contemnatur Ab-
dias, Nabum, Sophonias, & alij duodecim prophetæ.] Cor-
reximus & alij duodecim prophetarum, ex Brixie codi-
cibus: alioqui præter hos tres, duodecim viderentur esse
minores prophetæ: cum tamen non sint omnes, nisi XII.*

Cap. I.

*Et filij Zebedæi בנירעס hoc est filij tonitruui vocarentur.]
Correximus ex euangelio Lucæ cap. 3. בנירעס quod est
Græcæ Βοανεργες, Boanerges. Lyriaca enim vox est, non
Hebraica, vt late superius scripsimus.*

*Gratias, inquiens, ago Deo meo semper, memoriam tui fa-
ciens: in orationibus meis. Ambigue vero dictum, vtrum
gratias agat Deo suo semper: an memoriam eius faciat in
orationibus suis semper.] Ita locum restitimus. Antiqua
enim lectio erat Gratias, inquiens, ago, & memoriam
tui faciens in orationibus meis.*

*Sit talis quoque, qui & opus habeat, & scientiam: sed
non orans agnitionem habet boni.] Vocem, agnitionem,
moniti ab exemplaribus nos reposuimus: necessaria e-
nim erat: exponit enim illa verba. Vt communicatio fi-
dei suæ euidenter fiat in agnitione omnis boni.*

*Onesimus seruus Philemonis, fuga furto cumulans, quæ-
dam rei domesticæ compilarat.] Correximus, fugam furto
cumulans.*

*Iam non quasi à domino, sed quasi à conseruo, & eo euang-
gelista, ignosceretur ei.] Correximus, & coeuangelista. Vt
enim conseruum, ita & coeuangelistam appellat. Brixia
suppetias tulit.*

*Ioseph fratres sui zeli stimulis incitati, Ismahelitis vi-
ginti aureis vendiderunt.] Ita legunt Lxx. Gen. 37. hoc
est, & כסף ארבעים. Alioqui secundum Hebraicam verita-
tem, viginti argenteis legendum esse, ipse Hieronymus
Math. 26. asserens iustum non fuisse, vt plus venderetur
seruus quam dominus.*

*Non puto tam diuitem fuisse Apostolum, & tantis sar-
cinis occupatum, vt de præparando ageret hospitio, & non
vna contentus cellula, breue corporis sui spacium, ades am-
plissimas existimaret.] Error conspicuus, & sibilis explau-
dendus. Correximus ergo ad fidem meliorum codicum:
Vt præparato egeret hospitio, & non vna contentus cel-
lula, breues corporis sui spacio ædes, amplissimas existi-
maret, hoc est, etiam breuissimas & angustissimas ædes
existimaret amplissimas sui corporis spacio.*

*Sed vt dum cum spectat Philemon ad se esse venturum,
magis faciat quod rogatus est.] Correximus, sed vt dū eū
expectat Philemon. Infra quoque, bienniū, pro biennio,
orbem pro orbe, ostenditur, pro ostendit, substitui-
mus.*

